TAHARET DEVAM

SEKİZİNCİ BAB

BİRİNCİ FASIL - CENABETTEN GUSÜL

3785 -53- وَعَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ:]أُقِيمَتِ الصَّةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَاماً فَخَرَجَ إلَيْنَا رَسولُ اللهِ # فَلَمَّا قَامَ مُصَّهُ ذَكَرَ أنَّهُ جُنُبٌ. فقَالَ لَنَا: مَكَانَكُمْ. ثُمَّ رَجعَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ خَرَجَ إلَيْنَا وَرَأسُهُ يَقْطُرُ. فَكَبَّرَ وصَلّى فَصَلَّيْنَا مَعَهُ[. أخرجه الستة إ الترمذي، وهذا لفظ البخاري .

53. (3785)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Namaza kalkılıp saflar düzlenmişti ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geldi, namazgahına geçti. O anda cünüb olduğunu hatırladı. Bize: "Yerinizde durun!" deyip, hemen ayrılıp yıkanmaya gitti. Gusledip dönünce başından henüz su damlıyordu. Tekbir getirdi, namaza durdu. Beraber namaz kıldık..."[1]

3786 -54- وعن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # دَخَلَ في صَةِ الفَجْرِ فَأوْمَأ بِيَدِهِ أنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ فصَلّى بِهِمْ[.

54. (3786)- Ebu Bekre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sabah namazını kıldırmak üzere (mescide) girmişti. Eliyle "Yerinizde durun!" diye işaret buyurdu (ve çıktı). Sonra başından su damladığı halde geri geldi ve cemaate namazlarını kıldırdı."[2]

3787 -55- وفي رواية:]فَلَمَّا قَضى الصَّةَ قَالَ: إنَّمَا أنَا بَشَرٌ، وَإنِّى كُنْتُ جُنُباً[. أخرجه أبو داود.

55. (3787)- Bir rivayette: "...Namazı tamamlayınca: "Ben de bir insanım. (İlk geldiğimde) cünübtüm" buyurdu" denmiştir.[3]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıdaki rivayetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah vaktinde cünüb olduğunu unutarak, cemaate namaz kıldırmak üzere camiye gelip namazgahına kadar geçtiğini görmekteyiz. Namaza duracağı sırada durumunu hatırlıyor; cemaate beklemelerini işaret buyurarak, hemen gidip yıkanıp dönüyor ve namazı kıldırıyor. Namazdan sonra, özrünü belirterek durumu tavzih ediyor. Ulema, bu hadisten peygamberlerin ibadet hususunda unutmalarının caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.
2- Hadisten Çıkarılan Bazı Faydalar:
Hadis, zaruret halinde, ikamet okunduktan sonra bile mescidden çıkılabileceğine delildir. Çünkü bir hadiste Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ezandan sonra mescidden çıkmış olan bir kimse için: "Şu var ya Ebu'l-Kasım'a âsi oldu" buyurarak, namaz sırasında camiden çıkmayı yasaklamıştı. Şu

halde bu yasak zaruret dışı çıkmalarla ilgilidir.
* Mâ-i müsta'mel (abdest ve gusulde kullanılmış su) temizdir.
* İkametle namazın arasını ayırmak caizdir. Çünkü rivayet, ikametin yenilenmediğini göstermektedir. Bazı âlimler bunu "zaruret"le kayıtlamışlardır. İmam Mâlik, "İkametten sonra tahrim tekbiri getirilecek olursa, ikamet yenilenmelidir" diye hükmetmiştir, yeter ki çıkma bir özre mebni olmasın.
* Dinî meselelerde haya olamaz. Ancak abdestsizlik gibi bir durumun farkına varan kimsenin mevhum bir özür izhar etmesi muvafık olur: Mesela burnu kanamış intibaını vermek üzere eliyle veya mendille burnunu tutarak namazdan ayrılması gibi...
* Cemaat, gerektiği durumda, imamı ayakta bekleyebilir, bu caizdir. Bu, bazı hadislerdeki yasaklanmış olan kıyam değildir.
* Mescidde uyurken ihtilam olan kimsenin mescidden çıkmazdan önce teyemmüm etmesi gerekmez. Bu hususu şârihler bilhassa belirtirler, zira Süfyân-ı Sevri ve İshak İbnu Râhûye ve bazı Mâlikîlerden rivayet edildiğine göre onlar böyle bir hükümde bulunmuşlardır. Ancak hadis, bu hükmün merdud olduğu hususunda sarihtir.
* İkametle namaz arasında konuşmak caizdir.
* Cünüb, yıkanmayı hadesin vâki olduğu andan tehir edebilir, caizdir.[4]

3788 -56- وعن سليمان بن ياسر:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه صَلّى بِالنَّاسِ الصُبْحَ ثُمَّ غَدَا إلى أرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَوَجَدَ فِي ثَوْبِهِ اِحْتِماً. فقَالَ: إنَّا لَمَّا أصَبْنَا الْوَدَكَ ،نَتِ الْعُرُوقُ فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ اِحْتَمَ مِنْ ثَوْبِهِ وَعَادَ لِصَتِهِ[.

56. (3788)- Süleyman İbnu Yesar rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer radıyallahu anh halka sabah namazını kıldırdı ve arkadan Curuf nam mevkideki arazisine gitti. Orada, elbisesinde meni bulaşığı gördü.
"Biz dedi, yağlı yeyince, damarlarımız gevşedi (bu yüzden ihtilam olduk)."
Derhal yıkanda ve elbisesinde gördüğü meni bulaşığını da yıkadı. Sonra, namazını iade etti."[5]

3789 -57- وفي رواية بعد قوله احتماً فقال:]لَقَدِ ابْتُلِيتُ بِاحْتِمِ مُنْذُولَيْتُ أمْرَ النَّاسِ، فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ مَا رَأى فِي ثَوْبِهِ مِنَ اِحْتَمِ، ثُمَّ صَلّى بَعْدَ ارْتِفَاعِ الضُّحى مُتَمَكِّناً[. أخرجه مالك .

57. (3789)- Bir başka rivayette "meni" kelimesinden sonra şu ibare yer alır: "Halkın işini üzerime alalıdan beri ihtilam olmaya başladım" dedi. Derhal yıkanıp elbisesinde gördüğü bulaşığı yıkadı. Sonra kuşlukta güneş tam olarak yükselince namazını kıldı."[6]

AÇIKLAMA:

1- Curuf, Medine'ye Şam istikametinde üç mil mesafede bir yer adıdır.
2- Meni diye çevirdiğimiz kelime ihtilam şeklinde gelmiş, ihtilam eseri demektir, meni maksuddur.
3- Meninin Hz. Ömer nazarında necis olduğu anlaşılmaktadır. Bazı âlimlere göre, aslı itibariyle temiz sayılsa da bevl, mezi ve vedi yolundan çıktığı için necis addedilmesine kafidir.

4- Hz. Ömer'in: "Halkın işini üzerime aldığım günden beri ihtilam olmaya başladım" sözünün Zürkânî' de şöyle açıklandığını görürüz: "Doğruyu Allah bilir ya, bu hal, onun devlet işleriyle gece gündüz meşgul olup kadınlarını ihmal etmesinden ileri gelmiştir. Bu sebeple ihtilam olma hadisesi artmıştır."

5- Bazı âlimler, imam ve diğer memurların kendi dünyevî işlerine de zaman ayırması caizdir hükmünü çıkarmıştır.

6- Zürkânî, hadisi şerhederken Hz. Ömer'le ilgili olarak şunları kaydeder: "Dendi ki, Hz. Ömer Medine'ye gelen heyetlere yemek veriyor ve gönüllerini hoş etmek için oturup onlarla kendisi de yiyordu. Ancak, ondan gelen meşhur habere göre, halife olunca önceki yaşayış tarzını değiştirmemişti, o da herkes gibi yiyor, hususi yemek yaptırmıyordu. Böyle davranışı onlara örnek olup, israf yapmamayı öğretmek içindi. Muhtemelen, halkı bundan önce, darlık içindeydi, bu sebeple yağ ve tereyağı gibi şeyleri yemiyordu. Bu davranışıyla, az istihlakte diğer müslümanlar gibi olmayı hedefliyordu." Bu maksadla, tereyağı pahalı kaldığı müddetçe zeytinyağı yemeye azmedip, halk tereyağı yiyinceye kadar tereyağı yemekten imtina ettiğini belirten Zürkânî, Hz. Ömer'in halk zenginleşip tereyağı ve benzeri kıymetli yağlar yemeye başladıktan sonra onlardan yemeye başladığını kaydeder.

7- Zürkânî, hadisten şu hükmü de çıkarır: "Hz. Ömer'in namazı tek başına iade etmesi gösterir ki, imam unutarak yanlışlıkla cünüb veya abdestsiz olarak namaz kıldırır, cemaat de onun bu halini bilmeyerek namaz kılarsa, hatırlayınca imam iade etse de cemaate iade gerekmez, onların namazları sahihtir. Tabii ki, durumu bilirlerse onların namazı da bâtıl olur."
İmam Şâfiî ve İbnu Nâfi der ki: "İmama uyanlar bilmedikleri takdirde iki cihetinki de sahihtir. Zira cemaat, imamın halini bilmekle mükellef değildir. Sehv'de değil, taammüdde imam günahkar olur."
Ebu Hanîfe: "Her iki tarafın (yani hem imamın hem de cemaatin) namazı da bâtıldır. Çünkü cemaatin namazı imamın namazına bağlıdır" demiştir.[7]

İKİNCİ FASIL - HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI

3790 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ امْرَأةً مِنَ ا'نْصَارِ سَألَتِ النَّبيَّ # عَنْ غُسْلِهَا مِنَ المَحِيضِ: فَأمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ. ثُمَّ قال: خُذِى فِرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ أتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: تَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِى. فَاجْتَذَبْتُهَا إلَىَّ. فَقُلْتُ تَتَبَّعِى بِهَا أثَرَ الدَّمِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (3790)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ensârdan bir kadın, Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:
"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"
"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: "Onunla temizlen!" buyurdu. Kadın tekrar et: "Nasıl?"
Resûlullah:
"Sübhânallah!, temizlen!" dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik et" dedim..."[8]

-3791 -2- وفي أخرى:]خُذِى فِرْصَةً مُمَسَّكَة فَتَوضَّئِى ثَلاثاً ثُمَّ إنَّ النَّبىَّ # اسْتَحْيَا وَأعْرَضَ بِوَجْهِهِ[. وهذا لفظ الشيخين .

2. (3791)- Diğer bir rivayette: "...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!" buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi" denmiştir.[9]

-3792 -3- ولمسلم في أخرى:]أنَّ أسْمَاءَ، وَهِىَ بِنْتُ شَكَلٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: سَألَتِ النَّبىَّ # عَنْ غُسْلِ الْمَحِيضِ. فقَالَ: تَأخُذُ إحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطَّهُورَ فَتَصُبُّ عَلى رَأسِهَا فَتُدْلُكُهُ دَلْكاً شَدِيداً حَتّى تَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ. ثُمَّ تَأخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا. قَالَتْ أسْمَاءُ: وَكَيْفَ أتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ سُبْحَانَ اللّهِ! تَطَهَّرِي بِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: كَأنَّهَا تَخْفى ذلِكَ: تَتَبَّعِى بِهَا أثَرَ الدَّمِ، وَسَألْتُهُ عَنْ غُسْلِ الجَنَابَةِ فقَالَ: تَأخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ أوْ تَبْلُغُ الطُّهُورَ، ثُمَّ تَصُبَّ عَلى رَأسِهَا فَتُدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا المَاءَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: نِعْمَ النِسَاءُ ا'نْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ[.»الفِرصَةُ«: بكسر الفاء: القطعة من صوف أو قطن أو غيره.و»شئونُ الرأس«: مواصل فتائل القرون وملتقاها، والمراد إيصال الماء إلى منابت الشعر مبالغة في الغسل .

3. (3792)- Müslim'in diğer bir rivayetinde metin şöyledir: "Esma -ki Bintu Şekel'dir- radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, hayızdan nasıl yıkanacağını sormuştu. Şöyle cevap verdi:
"Sizden biri, suyunu ve sidresini alır, sonra temizlenir, ve temizliğini de güzel yapar. Sonra başına suyu döker, başını şiddetli şekilde eliyle ovalar, tâ ki su saçın diplerine kadar ulaşsın. Sonra üzerine su döker. Sonra misklenmiş bir (bez) parçası alır, onunla temizlenir!"
Esmâ: "Onunla nasıl temizlenir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sübhanallah! Onunla temizlen!" dedi. Hz. Âişe radıyallahu anhâ -sanki sözünü gizlemek isteyerek (fısıldayarak)- kadına: "Onu kan bulaşığına tatbik et" dedi. Esma der ki: "Cenabetten yıkanma hususunda da sordum. Bana: "Su al, temizlen ve temizliği güzel kıl veya temizliği mübalağalı yap, sonra başına su dök ve onu ovala, tâ su saç diplerine varıncaya kadar. Sonra üzerine su dök!" dedi. Âişe radıyallahu anhâ devamla der ki: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardı, haya onların dinlerini öğrenmelerine mâni olmadı."[10]

-3793 -4- وعن أمية بنت أبي الصلت عن امرأة من بنى غفار قد سماها. قالت:]أرْدَفَنِى رَسُولُ اللّهِ # عَلى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ قَالَتْ: فَوَاللّهِ لَنَزَلَ رَسُولُ اللّهِ # إلى الصُّبْحِ فَأنَاخَ، وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ فإذَا بِهَا دَمٌ مِنِّى، وَكانَتْ أوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا: قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إلى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ. فَلَمَّا رَأى رسولُ اللّهِ # مَابِى، وَرَأى الدَّمَ. قالَ: مَالَكِ لَعَلَّكِ نَفستِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قالَ: فَأصْلِحِى مِنْ نَفْسِكِ. ثُمَّ خُذِى إنَاءً مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِى فِيهِ مِلْحاً. ثُمَّ اغْسِلِى مَا أصَابَ الحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ. ثُمَّ عُودِى لِمَرْكَبِكِ. قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رسولُ اللّهِ # خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الفَىْءِ قَالَتْ: وَكَانَتْ تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إَّ جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحاً، وَأوْصَتْ بِهِ أنْ يُجْعَلَ فِى غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ[. أخرجه أبو داود.»نفستِ المرأةُ«: بضم النون وفتحها مع كسر الفاءِ: إذا ولدت، وبفتح النون فقط: اذا حاضت:»وَالرَّضْخُ«: العطاء القليل.»وَالْفَىْءُ«: مايحصل للمسلمين من أموال الكفار وديارهم بغير قتال.

4. (3793)- Ümeyye Bintu Ebi's-Salt, Benî Gıfârlı -isminde zikrettiği- bir kadından nakleder ki, kadın

şöyle demiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni devesinin döşüne serilen örtünün üzerine bindirdi." Kadın devamla der ki: "Allah'a yemin olsun, sabahleyin indi ve deveyi ıhtırdı. Ben de terkiden indim... Örtüde benden bulaşan kan vardı. Bu benim ilk hayız kanım idi. Görünce deveye doğru sıçradım ve utandım... Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bendeki bu hali farkedip, kanı da görünce:
"Neyin var? Belki de hayız oldun?" buyurdular. Ben "Evet!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse (hayız görenlerin tedbirlerine başvurarak) kendine çekidüzen ver. Sonra da bir su kabı al, içerisine tuz at. Sonra örtüye değen kanı yıka, sonra bineğine dön!" ferman buyurdular.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i fethettiği zaman ganimetten bize de bağışta bulundu.
(Ümeyye Bintu Ebi's-Salt) der ki: "(Gıfarlı Sahabiyye), suyuna tuz katmadan hayız kanını yıkamazdı. Öldüğü zaman cenazesinin yıkanacağı suya da tuz atılmasını vasiyet etmiştir."[11]

AÇIKLAMA:

1- Son hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Hadiste, elbisenin yıkanmasında ve kan bulaşığının temizlenmesinde suya tuz atıldığı görülmektedir. Halbuki tuz, bir gıda maddesidir. Öyleyse, bir çamaşıra sabun iyi gelmezse onun bal ile yıkanması caiz olur. Keza mürekkep değen bir şey de sirke ile yıkanabilir." Hattabî bu misalleri zikrettikten sonra temizlik maddesi olarak, gerekiyorsa her çeşit gıda maddesinin kullanılabileceğine dair bir netice çıkarır.
2- Hadiste geçen hakîbe, devenin semerden sonra gelen arka kısmına serilen bir nevî çuldur. Resûlullah, kızı bunun üzerine oturtmuştur. Bunun üzerine oturanın normal havıd (semer) üzerinde oturanla teması mümkün değildir.[12]

ÜÇÜNCÜ FASIL - CUMA VE BAYRAM GUSLÜ

3794 -1- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: غُسْلُ الْجُمْعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأنْ يَسْتَنَّ، وَأنْ يَمَسَّ طِيباً إنْ وَجَدَ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (3794)- Ebu Saîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma guslü her muhtelime (büluğa erene) vacibtir. Misvaklanması, bulduğu taktirde koku sürünmesi de öyle."[13]

3795 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه أنه كان يقول:]غُسْلُ الجُمْعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ كَغُسْلِ الْجَنَابَةِ[. أخرجه مالك .

2. (3795)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh derdi ki: "Cuma günü gusletmek, her muhtelim'e (büluğa ermiş kimseye) tıpkı cenâbet guslü gibi vacibtir."[14]

3796-3- وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ # حَقّاً عَلى الْمُسْلِمِينَ أنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمْعَةِ وَلْيَمَسَّ أحَدُهُمْ مِنْ طِيبِ أهلِهِ فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَالْمَاءُ لَهُ طِيبٌ[. أخرجه الترمذي

3. (3796)- Bera İbnu Âzib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslümanların cuma günü yıkanmaları, üzerlerine hak olmuştur. Her biri ailesinin kokusundan sürünsün. (Koku) bulamazsa, su onun sürünme maddesi olsun. Yani hem yıkansın hem koku sürünsün, koku yoksa, artık, su (yıkanma) ile yetinsin."[15]

3797-4- وعن ابن السباق:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ فِي جُمْعَةٍ مِنَ الجُمَعِ: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! إنَّ هذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللهُ تَعالى عِيداً فَاغْتَسِلُوا. وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ طِيبٌ فَـَ يَضُرُّهُ أنْ يَمَسَّ مِنْهُ، وَعَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ[. أخرجه مالك .

4. (3797)- Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk rahimehullah'tan gelen bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: "Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allah Teâlâ Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvakı da tavsiye ediyorum."[16]

3798-5- وعن ابن عمر وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قا:]بَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ الجُمُعَةِ إذْ دَخَلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَنَادَاهُ عُمَرُ: أيَّةُ سَاعَةٍ هذِهِ؟ فقَالَ إنِّى شُغِلْتُ الْيَومَ فَلَمْ أنْقَلِبْ إلى أهْلِى حَتّى سَمِعْتُ التَّأذِينَ، فَلَمْ أزِدْ على أنْ تَوَضَّأتُ فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: وَالْوُضُوءُ أيْضاً، وَقَدْ عَلِمْتَ أنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَأمُرُنَا بِالْغُسْلِ[. أخرجه الستة إ النسائي .

5. (3798)- İbnu Ömer ve Ebu Hüreyre radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattab hutbe verirken, Osman İbnu Affan mescide girdi. Ömer radıyallahu anh minberden ona seslendi. "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geciktin?)"
Hz. Osman:
"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu.
Hz. Ömer radıyallahu anh:
"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize yıkanmayı da emretmişti."[17]

3799-6- وفي حديث أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]ألَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ إذَا جَاءَ أحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ[.

6. (3799)- Ebu Hüreyre'nin bir hadisinde: "(Hz. Ömer, Hz. Osman'a:) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Biriniz cumaya giderken yıkansın" dediğini duymadın mı?" demiştir.[18]

AÇIKLAMA:

[19]

1- Cuma günü müslümanın haftalık bayram ve tatil günüdür. O günün daha önce açıkladığımız pekçok faziletleri vardır. Bunlardan biri cemaatle kılınan cuma namazı'dır. Bu namaz hutbeye bağlıdır. Münferid kılınamadığı için müslümanlar o vesile ile büyük cemaatler halinde bir araya gelirler. Bu toplanmada birbirlerini hiçbir surette rahatsız etmemelidirler. Resûlullah bu maksadla, en yeni, en temiz elbiselerin giyilmesini irşad buyurmuş, güzel koku sürülmesini tavsiye etmiş ve cuma guslü'nü emretmiştir. Bu irşadlara riayet edildiği takdirde, nezafet yönüyle cemaatten hâsıl olabilecek rahatsızlıklar asgariye düşecektir. İbnu Hacer der ki: "Cuma günü gusül ve nezafetin emredilişindeki hikmetin cemaati kötü kokularla rahatsız etmemek olduğu anlaşılınca, namaza kadar gün boyu kirlenmekten kokan kimselerin, guslü, namaza gitme anına kadar te'hir etmeleri uygun olur. Nitekim, İmam Mâlik gusülle camiye gitme arasına fasıla girmemesi şartını bu mülahaza ile koymuş olmalı. Böyle yapılınca gusül ile hâsıl olan temizlik bozulmadan camiye gitme garantilenmiş olur." İbnu Abdilberr guslü namazdan sonra yapan kimsenin cuma guslü yapmış sayılmayacağı, bu gusülle hadisteki emrin yerine gelmiş olmayacağı hususunda Ulemanın icma ettiğini söyler. Keydedilen hadislerde görüldüğü ve müteakip bir kısım hadislerde de görüleceği üzere Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz cuma günü yıkanma işine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Buna göre, her insan haftada en az bir sefer yıkanmalıdır, bunu da cuma gününe rastlatmalıdır (3806). Bazı hadislerde bu guslün, cenabetten temizlenme guslü gibi olması şeklinde ifade edilmiş, bazı âlimler, buna dayanarak, o gün temasta bulunmanın müstehab olacağını belirtmiştir. Bu irşad-ı nebevî, bir bakıma, cuma günü yıkanmayı garantilemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

2- Cuma guslünün, ehemmiyetini duyurma, fiiliyatını garantileme hususunda Resûlullah'ın yer verdiği bir başka tedbir, guslün hükmüyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen ilk iki hadiste görüldüğü üzere, birçok hadislerde vacib kelimesiyle ifade edilmiştir. Vacib, dinî bakımdan, yapılmadığı takdirde günahı gerektiren kesin bir emri ifade eder, tıpkı farz gibi... Nitekim 3798 numaralı hadiste, Hz. Ömer'in Hz. Osman gibi Ashab'ın önde gelen bir büyüğüne bu sebeple nasıl çıkıştığını gördük. Keza 3800 numaralı hadiste, Sahabe'nin cuma guslü farz mı değil mi münakaşasını yaptığını göreceğiz. Bir kısım fakihlerin farz ma'nâsında vacib olduğuna hükmetmiş olması da cuma guslü'nün ehemmiyetini göstermeye yeterlidir. Ancak şunu belirtelim ki, ekseri Ulema cuma guslü'ne "müstehab" demiştir. Bunlar hadislerde gelen emir sigasını nedb'e, vücub sigasını te'kid'e hamlederek tevilde bulunurlar. Resûlullah'ın bu husustaki beyanları ve ısrarları çok da olsa, sadece nassların zahirini esas alan Zâhirîler ile Ahmed İbnu Hanbel gibi bazıları bu gusle farz derken, diğer imamlar sünnet-i müekkede demiştir.

3- Ülemâ cuma guslünün cuma namazına katılanlar hakkında teşrî edildiğini belirttikten sonra kadın ve çocuğa da gerekip gerekmediğini münakaşa etmiştir. İbnu Hacer, kadın ve çocuğa cuma farz değil ise de, cumanın faziletinden istifade maksadıyla cuma namazına katılacak olanların kim olursa olsun, cumanın diğer âdâbları meyanında cuma guslü'ne de riayet etmeleri gereğini kaydeder. Namaza sadece tesadüfen katılmış bulunanlardan bu gereğin düşeceğini belirtir. Ancak -İbnu Hacer'e göre zayıf addedilse de- bir kısım Ulema cuma guslü'nün namaza değil, güne tabi olduğu kanaatindedir. Bunlara göre, o güne eren herkes gusletmelidir, namaza gitse de gitmese de, cuma namazı kendine farz olsa da olmasa da.

4- Yukarıda 3798 numarada kaydedilen rivayette, cuma hutbesi okuduğu sırada mescide giren Hz. Osman'a, Hz. Ömer'in "Niçin geciktin?" ma'nâsındaki hitabı basit bir sual olmayıp, bu davranışı reddetme, bu davranıştan dolayı Hz. Osman'ı tevbih etme, sigaya çekme ma'nâsında ciddi bir tavır

almadır. Halife sıfatıyla Hz. Ömer'in izhar ettiği bu hal, cuma meselesinin şeriatteki ehemmiyetini anlama noktasında üzerinde durulması gereken bir husustur. Unutmayalım ki Hz. Osman, ashab arasında sıradan biri değil, ileri gelenlerden, itibarlı biridir. Farklı rivayetlerde gelen ziyadeler meseleyi daha vâzıh hale getirmektedir. Bir rivayette Halife-i zîşan: "Namaza niye vaktinde gelmiyorsunuz?" diye sormuştur. Bir diğer rivayette: "Şu erkeklere ne oluyor ki namaza ezandan sonra geliyorlar?" demiştir.

Muhtemelen Hz. Ömer, bunların hepsini söylemiştir, ancak râviler, hatırlayabildiklerini rivayet etmişlerdir. Bir rivayette Hz. Osman'ın cevabı şöyledir: "Çarşıdan dönmüştüm ki ezanı işittim..." Sadedinde olduğumuz rivayetteki: "Abdest alma dışıda bir oyalanmam olmadı" açıklaması Hz. Osman'ın, evde oyalanmayıp, abdesti alıp mescide hemen geldiğini ve hutbenin bidayetlerinde içeri girdiğini gösterir. Ancak Hz. Ömer buna rağmen sigaya çekmiştir.

Şunu da belirtelim ki: Hz. Ömer, Hz. Osman'ın cevabında ikinci bir hata daha tesbit etmiştir: Cumaya gelirken abdestle yetinmesi. Yani gerekli olan cuma guslünü terketmiş olması. Hz. Ömer, keza "abdest!" sözüyle: "Gecikmekte mazursun ama ya guslü terketmen? Sen sadece erken gelme faziletini kaybetmekle kalmadın, guslü de terkedip abdestle yetindin. Burada da kayba uğradın" demek istemiştir.[20] Rivayetler Hz. Osman'ın cevap verdiğini belirtmez. Belki de sükut ederek vakit hususundaki gafletini beyan etmekle bu ikinci sual de aynı şekilde özür beyan etmiş olduğuna hükmetmiştir. Zira guslün terki de vakti bilememe hususundaki gafletin bir neticesi olmuştur. Önceki cevabında ezanı işitince gusül yaparak hutbeye yetişme şıkkından ikincisini tercih etmiş olduğunun beyanı da mevcuttur. Esasen hadislerde hem hutbeye yetişme ve hem de gusletme her ikisine de teşvik edilmiştir. Hz. Osman bunlardan hutbeye yetişmeyi tercih etmiş olmaktadır.

5- İbnu Ömer hadisinden (3798) çıkarılan faydalar'dan bazıları:

* Hutbe okurken minberde ayakta durulur.

* İmam, raiyyetinin durumuyla ilgilenir, onlara faydalı olan şekli hatırlatır, emreder. Faziletli hususu ihlal edenlere müdahale eder.

* Hutbe esnasında emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünkerde bulunmak hutbe edebine aykırı değildir, hutbeyi ifsad etmez.

* Hutbe sırasında hatibin müdahalesine muhatap olan kişi, hatibe cevap verebilir.

* Yetkiliye, özür beyan edilir.

* Cuma günü, ezandan önce meşguliyet mubahtır, hatta "namaza erken gelme", "cuma guslü yapma" gibi faziletleri terke müncer olsa bile. Çünkü Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu vak'adan sonra cuma günleri çarşının kapanmasını emretmemiştir. Hatta İmam Mâlik bu rivayete dayanarak cuma günü, ezandan önce çarşının kapatılmayacağı hükmünü vermiştir. Çünkü demiştir, "Hz. Ömer zamanında açıktı, ve Hz. Osman gibi birisi çarşıya gitmiştir."

* Faziletli insanlar da çarşıya gidebilir, ticaret yapabilir.

* Cumaya erken gitme fazileti ezandan önceki gelmede hâsıl olur.[21]

3800 -7- وعن عكرمة قال:]جَاءَ نَاسٌ مِنْ أهْلِ الْعِرَاقِ إلى ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقَالُوا: أتَرَى الْغُسْلَ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاجِباً؟ قَالَ: وَلكِنَّهُ أطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأ الْغُسْلُ؟ كَانَ الْنَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيعْمَلُونَ عَلى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقاً مُقَارِبَ السَّقْفِ، إنَّمَا

هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رسولُ اللهِ # فِى يَوْمٍ حَارٍّ وَعرِقَ النَّاسُ في ذلِكَ الصُّوفِ حتّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، فَلَمّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ # تِلْكَ الرِّيحَ قالَ: أيُّهَا النَّاسُ، إذَا كَانَ هذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوا، وَلْيَمَسَّ أحَدُكُمْ أفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ. قَالَ ابن عباس: ثُمَّ جَاءَ اللهُ تَعالى بِالْخَيْرِ وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِى كَانَ يُؤذِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً مِنَ الْعَرَقِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه .

7. (3800)- İkrime rahimehullah anlatıyor: "Iraklılardan bir grup kimse İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a gelerek: "Cuma günü gusletmek vacib midir ne dersin?" diye sordu. İbnu Abbâs şu açıklamayı yaptı: " [Farz değil], ancak temizliğe çok uygundur ve gusleden için pek hayırlıdır. Yıkanmayan üzerine de vacib değildir. Ben size guslün nasıl başladığını anlatayım: "İnsanlar meşakkatli işler yapıyorlar ve yünlü elbiseler giyiyorlardı. Çalışmaları çoğunlukla sırtlarında yük taşımak şeklinde oluyordu. Mescidleri dardı ve tavan alçaktı, yani arîş (denen üzeri hurma dallarıyla örtülmüş çardak) şeklindeydi. Sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (minbere) çıktı. Cemaat yün elbiselerin içinde terlemişti. (Terleri sebebiyle) onlardan çıkan kokular ortalığı sardı ve herkesi rahatsız etti. Koku Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da uzanınca "Ey insanlar, bugün yıkanın. Ayrıca herkes, bulabildiği en güzel kokuyu sürünsün!" buyurdular."
İbnu Abbas açıklamasına devam etti: "Bilahare Cenab-ı Hakk'ın lütfu yetişti (bolluk arttı), herkes yünlüden başka elbiseler giydiler, çalışmaları hafifledi, mescidleri genişletildi. Birbirlerini rahatsız eden terlerin bir kısmı ortadan kalktı."[22]

-3801 -8- وَلَفْظُ الشيخين عن طاوس قال:]قلت بن عباس: ذكَرُوا أنَّ النبىَّ # قال: اغتَسِلُوا يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ وَإنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً، وَأصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ. قال ابن عباس: أمَّا الغُسْلُ فَنَعَمْ. وَأمَّا الطِّيبُ فَ ادْرِى[.

8. (3801)- Sahîheyn'in Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus der ki: İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya sordum: "Halk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi!. Ayrıca koku da sürünün!" buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"
İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslü emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!"[23]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Sahîheyn'den kaydedilen vechinde yer alan "cünüb olmasanız dahi cuma günü yıkanın!" emri şöyle açıklanmıştır: "Cuma günü, cünübseniz yıkanın, cünüb değilseniz cuma için yıkanın."
2- Bu hadisten bazı âlimler şu hükmü çıkarmıştır: "Cuma günü cenâbet'ten yıkanmak, cuma guslü'nün de yerine geçer, cuma güslü'ne niyet etmiş olsa da olmasa da." Bunu şu sebeple kaydediyoruz: Bazı âlimler başka rivayetlerden hareketle, cenâbet'ten temizlenmek için yapılan guslün cuma guslü sayılmayacağı, cuma için müstakil bir gusül gerektiği hükmünü çıkarmıştır.
Bu mesele münakaşalı ise de, Ulema umumiyetle şu hususta müttefiktir: "Fecir doğmazdan önce yapılan gusül cuma guslü sayılmaz."
3- "Cuma günü yıkanın" emrini, "başlarınızı da yıkayın" emrinin takip etmesinin mübalağa ve te'kid için olacağı ifade edilmiştir. Yani "Vücudunuzu tam olarak yıkayın, başa su döküp geçmek kafi değil,

şayet örgülü ise saçlarınızı da açarak yıkamayı tam yapın, cuma guslü için de böylesi bir gusül muteberdir" denmek istenmiştir.

4- Cuma guslü'nün emredilişi ile alakalı olarak İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın yaptığı açıklama cuma guslü'nün mahiyet ve gayesini anlamada manidardır. Bir kısım âlimler, buna dayanarak cuma guslü'nün vacib olmamaktan öte, koku sürünerek, ter vs. kokusunu bastırmanın da bu guslün yerine geçebileceğini söylemiştir. Ancak bu çeşit aşırı iddialar reddedilmiştir.

Bir kısım hadisler, yıkanmayı emretmekle kalmamış, koku sürünmeyi de emretmiştir. Öyleyse birinin, diğerinin de yerini tutması makul olamaz. Dinde esas olan, maslahatı sebebin yerine ikâme etmek değil, o işin asıl sebebi olan emr'i yerine getirmektir. Öyleyse Resûlullah'tan vârid olan emir, cuma günü gusletmektir, bunu bu niyetle yapan, sünnete uyarak ibadet yapmış olma ecrini alacaktır. "Ben zaten nazifim" düşüncesiyle koku sürünmekle iktifa eden kimse, bu ibadeti terketmiş ve faziletinden mahrum kalmış olur. Sırat-ı müstakim münferid fetvalarda değil, cumhurun fetvalarındadır.

5- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın cuma günü koku da sürünme hususuyla ilgili soruya "Bilmiyorum!" diye cevap vermesi, ne kadar büyük de olsa Ashabtan bazılarının sünnette gelen her meseleyi bilmediğini, bilmeyince de hiç çekinmeden "Bilmiyorum!" dediğini, böyle bilmemelerin onların yüceliğine nâkisa olmadığını gösterir.[24]

-3802 -9- وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ يَوْمُ الجُمُعَةِ فَالْغُسْلُ أفْضَلُ[. أخرجه أصحاب السنن .

قوله »فبها ونِعمتْ« أى فبهذه الخصلة، يعنى الوضوء ينال الفضل.وقيل فبالسنة أخذ ونعمت السنة هذه .

9. (3802)- Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma günü kim abdest alırsa bununla (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nimetine erer. Ama cuma günü kim deguslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir."[25]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma guslünün vacib olmadığını, abdest almanın da onun yerine geçebileceğini ifade eden hadislerden biridir. Bazı âlimler فَبِهَا deki zamiri Sünnet olarak te'vil edip فَبِهَا ifadesini "Sünneti işlemiş olur" diye açıklığa kavuşturmuştur. İbnu'l-Esir, aynı ifadeyi "Abdestle fazilete erer" diye yorumlamıştır. Zamirin müennes olması göz önüne alınarak sünnet, haslet, fiil (amel) gibi ma'nâlara da te'vil edilmiştir.

Hadisin son cümlesi olan "Cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir" ifadesini değerlendiren Hattâbî: "Burada çok açık olarak abdestin cuma için kifayet edeceği beyan edilmiştir" der ve devamla: "Yine açıktır ki cuma guslü bir fazilettir, farîza değil" diye hükmeder. Tirmizî de aynı görüştedir."

Bu hadis, cuma guslü'nün kişiye vacib olmaksızın fazilet taşıdığına delâlet eder" buyurur.

Bu rivayet birçok tarikten gelmiştir.[26]

3803-10- وعن يحيى بن سعيد:]أنّه بلغه رسولَ اللهِ # قال: مَا على أحدِكُمْ لَوْ اتَّخَذَ ثَوْبَيْنِ لِجُمُعَتِهِ سِوَى ثَوْبَىْ مِهْنَتِهِ[. أخرجه مالك.»المَهنةُ«: بفتح الميم وسكون الهاءِ: العمل والخدمة، وروى بكسر الميم.

10. (3803)- Yahya İbnu Saîd rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sizler, günlük iş takımınızdan hariç bir de cuma takımınız olsa ne kaybedersiniz?"[27]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki parçalı elbise ma'nâsına sevbeyn tabiri geçmektedir. Günümüzde altlı üstlü takım dediğimiz elbiseyi ifade eder. Bu kamis ve rida' veya cübbe ve rida'dan ibarettir.
2- Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müslümanın haftalık bayramı olan cuma günlerinde giymek üzere husûsî bir elbise tavsiye etmektedir. Cuma ile ilgili olarak sadece yıkanmak, koku sürünmek, dişleri misvaklamak gibi bazı işler üzerinde durulmamış, bir de hususî takım tavsiye edilmiştir. Ulemanın da belirttiği gibi, bu tavsiye bir vecibe değil, imkanı olanlara bir irşaddır, istihbab ve tahsindir. Bu tavsiye sadece cumalara değil, bayramlara da şâmildir. Rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cuma ve bayramlarda en güzel elbiselerini giydiğini, sarık sarıp koku süründüğünü belirtir.[28]

3804-11- وعن نافع أن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما:]كَانَ َ يَرُوحُ إلى الجُمُعَةِ إَّ ادَّهَنَ وَتَطَيَّبَ إَّ أنْ يَكُونَ حَرَاماً[.

11. (3804)- Nâfi' rahimehullah der ki: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma ihramlı olmadıkça yağlanıp kokulanmadan cumaya gitmezdi"[29]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste, Resûlullah'ın tavsiye buyurduğu hususun Ashab tarafından tatbik edildiğine İbnu Ömer'den bir örnek görmekteyiz. Yağlanma ve kokulanmayı beraberce yapması, bu davranışının cuma günü tezeyyün gayesini güttüğünü ifade eder. Selman-ı Farisî radıyallahu anh der ki: "Kişi, cuma günü yıkanır ve elinden geldiğince paklanır, yağından yağ, evindeki kokudan koku sürünür çıkıp gider, iki kişinin arasını açmaksızın farz olan namazını kılar, imam konuşunca sessizce dinlerse bu cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük) günahları mutlaka affedilir."[30]

3805-12- وعن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما:]أنَّهُ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ أنْ يَغْدُوَ إلى المُصَلّى[.

12. (3805)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın, Fıtır bayramında, musallaya gitmezden önce yıkandığı rivayet edilmiştir.[31]

3806- 13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: عَلى كُلِّ رَجُل مُسْلِمٍ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أيَّامٍ غُسْلُ يَوْمٍ؛ وَهُوَ يَوْم الجُمُعَةِ[. أخرجَ الثلثة مالك .

13. (3806)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her müslüman yedi günde bir kere yıkanmalıdır, bu gün de cuma günü olmalıdır."[32]

DÖRDÜNCÜ FASIL - ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI

3807- 1- عن أم عطية ا'نصارية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ اللهِ # حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ فقَالَ: اغْسِلْنَهَا ثَلاثاً، أوْ خَمْساً، أوْ اَكْثَرَ مِنْ ذلِكَ، إنْ رَأيْتُنَّ ذلِكَ، بِمَاءٍ وَسِدْرٍ. وَاجْعَلْنَ فِي اŒخِرَةِ كَافُوراً. فَإذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِى. فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأعْطَانَا حَقْوَهُ. فقَالَ: أشْعِرْنَهَا إيَّاهُ: يَعْنِى إزَارَهُ[.وزعم ابن سيرين. أن ا'سيرين. أن ا'شعار، ألففنها فيه. وكذلك كان ابن سيرين يأمر المرأة أن تُشْعَرَ وَ تُؤَزَّرُ .

1. (3807)- Ümmü Atiyye el-Ensâriye radıyallahu anhâ anlatıyor. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı (Zeyneb radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman yanımıza girdi ve: "Onu sidreli su ile üç veya beş veya -gerek görürseniz- daha fazla yıkayın. Sonuncu yıkamaya kâfûr koyun. Yıkama işini bitirdiğiniz mi bana haber verin!" buyurdu. İşimiz bitince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çağırdık. Bize kendi izarını verdi ve: "Ona, önce bunu sarın!" dedi."[33]

3808- 2- وفي أخرى:]اغْسِلْنَهَا وِتْراً ثَلاثاً، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً، أوْ أكْثَرَ مِنْ ذلِكَ وَبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَواضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا. وَفِيهَا قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: إنَّهُنَّ جَعَلْنَ رَأسَ بِنْتِ النَّبىِّ # ثَلاثَةَ قُرُونٍ، نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَلاثَةَ قُرُونٍ. قال سُفْيَانُ: نَاصِيتَهَا وَقَرْنَيْهَا[.

2. (3808)- Bir diğer rivayette: "Onu üç, beş, yedi ve daha fazla olmak üzere tek olarak yıkayın. Sağ tarafından ve abdest uzuvlarından yıkamaya başlayın" buyurdu" demiştir. Aynı rivayette Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ: "Yıkayan kadınlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızının başına üç örgü yaptılar. (Şöyle ki): Önce saçının örgülerini bozdular sonra yıkadılar, en sonda tekrar üç örgü yaptılar."

Süfyan der ki: "Örgünün ikisi yanda biri alnında idi."[34]

3809- 3- وفي أخرى:]فَضَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَألْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا[. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين .

3. (3809)- Bir diğer rivayette: "Biz saçına üç örgü yaptık ve örgüleri arkasına koyduk" denmiştir.[35]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde zikri geçen kimsenin ismi müphem olarak gelmiştir, "Resûlullah'ın bir kızı" şeklinde. Ancak bazı rivayetlerde Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî' radıyallahu anh'ın hanımı olan Zeyneb radıyallahu anhâ olarak tasrîh edilmiş ise de bazı rivayetlerde Hz. Osman radıyallahu anh'ın zevcesi olan Ümmü Külsüm radıyallahu anhâ olduğu belirtilmiştir. Ancak Müslim'in rivayetinde Zeyneb'in ismi geçer, bunun Zeyneb olması daha çok kabul görmüştür. İbnu Hacer: "...Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ her ikisinin cenazesinde hazır bulunmuş olabilir" diyerek rivayetleri cem etmenin mümkün olduğunu söyler. Bu te'lifi makul kılan bir husus şudur: İbnu Abdilberr, bu hadislerin yegane râvisi durumundaki Ümmü Atiyye'nin cenazeleri yıkamayı meslek edinmiş birisi olduğunda cezmeder. Öyleyse her ikisinin de cenazesinde meslek icabı bulunmuş olmaktadır.

2- Cenazenin en az üç kere yıkanacağı, tek kılmak şartıyla beş, yedi şeklinde -duyulan ihtiyaca göre- daha fazla sayıda da yıkanabileceği belirtilmiştir.

3- Cenazeyi yıkamada su tek başına kafi geldiği halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sidre ile yıkanmasını, sonuncu defa da suya kâfûr konmasını emretmiştir.

Sidre (cem'i sidr gelir), bir ağaç olup, kurutulup dövülen yaprakları yıkanmalarda sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılır.

Kâfûr: Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz renkli, kokulu bir maddedir. Cenazenin sonuncu defa bununla yıkanması, kokusu sebebiyledir.

Kadı İyaz, sidrenin kullanılmasının, cenazedeki bazı pisliklerin giderilmesi için birinci yıkamada kifayet edeceğini, müteakip yıkamalarda sidre kullanılmasına gerek olmadığını kaydeder. Sidrenin ayrıca, cenazenin bozulmasını geciktirme, şayet varsa bazı haşereleri izale etme gibi başka faydalarına da dikkat çeker. İbnu'l-Hümam der ki: "Hadis cenazeyi yıkarken temizlikte değil nezafette mübalağa etmenin matlub olduğunu ifade eder." Ona göre sadece su, tek başına temizlik için yeterlidir. Suyun ısıtılması, sidre ve kâfûr'un kullanılması gibi hususlar daha ziyade şer'an matlub olan nezafet ve nezâhetin artırılmasına yöneliktir.

Bazı âlimler, cesedin önce saf su ile yıkanıp kaba pisliklerinin giderilmesinin, sonra sidreli su ile yıkanıp temizliğin tamamlanmasının, en sonunda da kâfûrlu su ile yıkayıp kokulanmasının uygun olacağını söylemiştir. El-Hidâye'ye göre evla olanı ilk iki yıkamayı su ve sidre ile yapmaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, hadisten her yıkamada sidreli su kullanma gereğini anlamıştır.

4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendi izarını teberrüken veriyor ve bunun Hz. Zeyneb'in cesedine ilk sarılan şey olmasını söylüyor. Gerçi hadiste "bunu ona şiâr yapın" denmektedir. Şi'ar, Arapçada bedene ilk giyilen şey ma'nâsına gelir. Dilimizde "iç gömlek" tabiriyle karşılayabiliriz. Hadisteki: "Ona şiâr yapın" ifadesini, "Ona önce bunu sarın" diye çevirdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi izarını kefenin altına şiâr kılınmak üzere vermesi, kızı Zeyneb'e bereket ulaşması gayesine matuf olmalıdır.

5- Hadiste Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ'nın saçının üç örgü halinde tanzim edilip arka tarafına salındığı belirtilmektedir. Kurtubî, bu ameliyenin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle mi, yoksa Ümmü Atiyye'nin şahsen istihsan ederek mi yaptığının rivayetlerde tasrih edilmediğini, iki halin de muhtemel olduğunu söyler. Netice olarak Ulema, bu hususta ihtilaf etmiştir. Bazıları kadının saçlarının örülmesine karşı çıkmış, diğer bazıları da sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak örülmesi gereğine hükmetmiştir. Evzâî ve Hanefîlere göre kadının saçının bir miktarı yüzüne, bir miktarı da arkaya salınır. Nevevî, Ümmü Atiyye'nin muamelesine Resûlullah'ın muttali bulunmuş ve

takrir etmiş olması gereğine hükmeder. İbnu Hacer ise Saîd İbnu Mansur'un bir rivayetini kaydederek, meselenin Resûlullah'ın emrine dayandığını belirtir:

"Onu üç kere yıkayın, saçını da örgüler halinde tanzim edin."[36]

3810-4- وعن أم قيس بنت محصن رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]تَوَفَّى ابْنِى فَجَزِعْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لِلَّذِى يُغَسِّلُهُ: َ تُغسِّلِ ابْنِى بِالْمَاءِ الْبَارِدِ فَيَقْتُلُهُ، فَانْطَلَقَ عُكَّاشَةُ ابنُ مِحْصَنِ إلى رَسُولِ اللهِ # فَأخْبَرَهُ بِقَوْلِهَا. فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قالَ: مَا قَالَتْ، طَالَ عُمْرُهَا؟ فَ نَعْلَمُ امْرَأةً عَمَّرَتْ مَا عَمَّرَتْ[. أخرجه النسائي .

4. (3810)- Ümmü Kays Bintu Mihsan radıyallahu anhâ anlatıyor: "Oğlum ölmüştü. Bu sebeble çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye: "Oğlumu soğuk su ile yıkama, oğlumu öldüreceksin!" dedim. Bunun üzerine Ukkâşe İbnu Mihsan radıyallahu anh hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip benim söylediklerimi haber verdi. Resûlullah tebessüm buyurup: "Böyle mi söylüyor! Onun ömrü uzadı." Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" dedi."[37]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin son kısmını, İbnu Hacer, el-İsâbe'de biraz farkla kaydeder. Buna göre "Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" cümlesi Hz. Peygamber'in sözü değildir, râvinin sözüdür. Halbuki yukarıdaki rivayette bu cümle, sanki Hz. Peygamber'in "Böyle mi söylüyor, onun ömrü uzadı" ifadesinin devamıdır ve hepsi Hz. Peygamber'in sözüdür. Ama, İsâbe'de araya konan Kale (dedi ki) kelimesi ile, sözün devamı râviye ait olmakta, böylece hadis hem daha net bir ma'nâ kazanmakta, hem de Sindî'nin dediği gibi Resûlullah'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ukkâşe'ye dediği "Böyle mi söylüyor...?" ifadesi taaccüp ifade eden bir istifhamdır. Dolayısiyle soğuk su ile cenaze yıkanmasını yadırgamamış, normal karşılamış olmaktadır. Ulema bunu cevaza hamletmiştir.[38]

3811-5- وعن أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ غَسَّلَ المَيِّتَ فَلْيَغْتَسِلْ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وزاد:]وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأ[.

5. (3811)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ölü yıkarsa, yıkansın" buyurdular." Ebu Dâvud'un rivayetinde: "Kim de cenaze taşırsa abdestlensin" ziyadesi mevcuttur.[39]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cenaze yıkayan kimseye gusletmeyi, taşıyana da abdest almayı emretmektedir. Hadis, muhtelif tariklerden de gelmiştir. Âlimler, hadisin sıhhatini mazbut bulmadıkları için hükmüyle amel hususunda ihtilaf etmişlerdir.
Hadisle ilgili olarak Tirmizî şu açıklamayı yapar: "Hadis hasendir. Ebu Hüreyre radıyallahu anh'tan

mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında Ulema ihtilaf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: "Ölü yıkayana gusletmesi gerekir" demiştir, bazıları da, "Abdest gerekir" demiştir. İmam Mâlik: "Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vacib görmüyorum" demiştir. Şâfiî'nin hükmü de böyledir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vacib olmayacağını ümid ediyorum. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır." İshak İbnu Râhûye: "Abdest gereklidir" derken, Abdullah İbnu Mübarek de: "Ölü yıkamaktan dolayı ne gusül, ne de abdest vardır" demiştir."
Bu görüşte olanlar, Beyhakî'nin İbnu Abbâs tarikinden kaydettiği bir rivayete daha dayanırlar. Orada Resûlullah: "Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir" buyurmaktadır. İbnu Hacer, bu rivayetle Ebu Hüreyre rivayetinin arasını şöyle te'lif eder: "Ebu Hüreyre hadisindeki emir vücub değil nedb ifade eder, veya gusül ile, İbnu Abbas hadisinde tasrih edildiği üzere ellerin yıkanması kastedilmiştir."
3815 numarada kaydedilecek bir Muvatta rivayetine göre, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh vefat edince, hanımı Esma Bintu Umeys onu yıkar ve işi bitince etrafındaki muhacirlere sorar: "Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi?" Orada bulunanlar: "Hayır!" derler.
Şu halde, bu şekilde cenaze yıkayan kimseye gusül emrinin vücub değil, istihbab ifade ettiğine delâlet eden rivayetler mevcuttur. Öte yandan Abdullah İbnu Mübarek gibi, bazı büyükler de bunun müstehab bile olmayacağına kâil olmuşlardır.
Sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bazı âlimler nesh iddiasını reddederler. "Zanla nesh sübut bulmaz" derler ve hadisin ihticaca elverişli sıhhatte olmadığını söylerler.
Bu mevzuyu İbnu Ömer'den kaydedilen bir rivayet de aydınlatır: "Biz ölüyü yıkardık. (İşi bitince) bazılarımız yıkanırdı, bazılarımız yıkanmazdı."
Hattâbî der ki: "Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacib olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmişe benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su isabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusülde bulunmak muvafık olur."
Hattâbî, taşıyanın abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tabi tutulduğunu kaydeder: "Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin."[40]

-3812 -6- وعن ناجية بن كعب:]أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: لَمَّا مَاتَ أبُو طَالِبٍ أتَيْتُ رَسُولَ اللهِ # فَقُلْتُ: إنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فقَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أبَاكَ، ثُمَّ تُحْدِثَنَّ شَيْئاً حَتّى تَأتِيَنِى فَوَارَيْتُهُ فَأتَيْتُهُ فَأمَرَنِى فَاغْتَسَلْتُ فَدَعَا لِى[. أخرجه أبو داود والنسائي.»المُواراةُ«: الستر، وأراد به الدفن.

6. (3812)- Nâciye İbnu Ka'b anlatıyor: "Hz. Ali radıyallahu anh dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip: "Dalâlette olan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana: "Git babanı göm! Sonra, bana gelinceye kadar hiçbir şey yapma!" buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım... Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]."[41]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ali radıyallahu anh'ın babası ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da amcası olan Ebu Tâlib'in defniyle ilgilidir. Rivayet müşrik olarak öldüğünü tasrih eder ve yıkanmaksızın ve üzerine namaz kılınmaksızın defnedildiğini belirtir.
2- Rivâyet, Resûlullah'ın Hz. Ali'ye, definden sonra yıkanmayı emrettiğini ifade etmektedir. "Yıkanma işinin kâfir cenazesinin defniyle alakalı bir emir olabileceği ihtimaline temas edilmiştir." Değilse, önceki hadiste belirttiğimiz üzere müslüman cenazeye yapılan muamelelerden herhangi birisi sebebiyle kesin bir yıkanma emri vârid olmamıştır.
3- Hadisin sonunda köşeli parantez içerisinde kaydettiğimiz ziyade Nesâî'nin rivayetinde mevcuttur. [42]

-3813 -7- وعن عائشــة رَضِـيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسُولُ اللهِ # يَغْتَسِلُ مِنْ أرْبَعَـةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَلِلْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ المَيِّتِ[. أخرجه أبو داود .

7. (3813)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: "Cenâbet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak."[43]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hükümleri farklı olan dört ayrı yıkanmayı, aynı hükmü, aynı vasfı taşıyor intibaını verecek şekilde beraber zikretmiş durumdadır:
* Cenabetten yıkanmak farzdır.
* Cuma güslü'nü Resûlullah'ın yaptığını, istihbab olarak emir buyurduğunu daha önc belirttik.
* Hacâmat(kan aldırma)tan sonraki gusül temizlik içindir. Hacâmat olan kimsenin üzerine kan sıçramaları olabilir, bundan emin olunamaz. Bu sebeple vacib olmaksızın nezafet maksadıyla istihbab olarak yıkanmak söylenmiş olabilir.
* Ölü yıkama sebebiyle de yıkanmanın vacib olmayacağı hususunda Ulemanın ittifakını yukarıda kaydettik.
Bu hadisin zayıf olduğuna da dikkat çekilmiştir.[44]

-3814 -8- وعن نـافع:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِـيَ اللهُ عَنْهمـا: حَنَّطَ ابْناً لِسَـعِيدِ بَنِ زَيْـدٍ رَضِـيَ اللهُ عَنْه وَحَمَلَهُ. ثُمَّ دَخَلَ المَسْجِدَ وَصَلّى وَلَمْ يَتَوَضّأ[. أخرجه البخاري في ترجمة ومالك .

8. (3814)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşereten tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı."[45]

AÇIKLAMA:

1- Ölüyü tahnît etmek. Ölüyü kokulamak maksadıyla hanût (veya hınat) tatbik etmek. Hanût: "Ölünün kefen ve bedenine konulan kokulu maddedir. Resûlullah'a hangi Tanûtu daha çok seversiniz? diye sormuşlar da, "Kâfûr!" diye cevap vermiş. Bir başka rivayette Semud kavminin, haklarında azabın geleceğine kanaatleri hâsıl olunca, hemen Cife'ye dönüp pis kokmamak için kefenlenip sabır otuyla tahnitlendikleri belirtilir.
Şu halde hanût, ölüyü kokulamak ve hatta cesedin bozulmasını geciktirmek için ölüye tatbik edilen her çeşit koku maddesine denmiştir.
2- Mübaşereten demek, eli ölünün cesedine değerek demektir. İbnu Ömer tahnît işini, koku maddesini eliyle cesede sürerek yapmış olmalı. Âlimler, müslümanın ölümle necis olmayıp bilakis cesedinin temiz kaldığı hususundaki kabullerine, bu hadisi de delil kılarlar. "Şayet ceset temiz olmasaydı, İbnu Ömer elini değmekten sakınırdı veya değdikten sonra yıkardı" demişlerdir. Bu kanaatte olan âlimlere göre, "Ölüyü yıkamaktan maksad temizlik değil, teabbüddür, yani yıkama emrini yerine getirmek suretiyle kulluk yapmak, ibadet ifa etmektir. Eğer ölünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı."
Şu halde bu rivayet 3811 numarada geçen hadisin zayıf olduğunu, hükmüyle amel edilmeyeceğini ifade eder. Zira Buhârî ve Muvatta'da yer almakla senet yönünden üstünlüğü açıktır.[46]

3815 -9- وعن عبداللّه بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم:]إنَّ أسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ امْرأةَ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما: غَسَّلَتْ أبَا بَكْرٍ حِينَ تُوُفِّىَ. ثُمَّ خَرَجَتْ فَسَألَتْ مَنْ حَضَرَهَا مِنَ المُهَاجِرِينَ، فقَالَتْ: إنِّى صَائِمَةٌ، وَإنَّ هذَا يَوْمٌ شَدِيدُ الْبَرْدِ فَهَلْ عَلىّ مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالُوا: َ[. أخرجه مالك .

9. (3815)- Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr'in hanımı Esmâ Bintu Umeys radıyallahu anhümâ vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekr'i yıkadı. Sonra (dışarı) çıkıp, cenazenin yanında hazır bulunan muhacirlere: "Ben oruçluyum. Şu gün de, çok soğuk bir gün. Bana gusül gerekir mi?" diye sordu. Hepsi birden, "Hayır!" dediler."[47]

AÇIKLAMA için 3811 numaralı hadise bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL - MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL

3816 -1- عن قيس بن عاصم رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]أتَيْتُ رَسُولَ اللّهِ # أُرِيدُ ا“سْمَ. فَأمَرَنى أن أغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ[. أخرجه أصحاب السنن.وفي رواية الترمذي والنسائي:]أنَّهُ أسْلَمَ فَأمَرَهُ[.

1. (3816)- Kays İbnu Âsım radıyallahu anh anlatıyor: "Müslüman olmak arzusuyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelmiştim. Bana su ve sidre ile yıkanmamı emir buyurdu."[48]
Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "(Kays) müslüman oldu, (Resûlullah) ona yıkanmayı emretti" denmiştir.[49]

-3817 -2- وعن عُثيم بن كثير بن كليب عن أبيه عن جده:]أَنَّهُ جَاءَ رسولُ اللهِ # فقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ فقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ #: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ. يَقُولُ: إحْلِقْ قَالَ: فَأَخْبَرَنِى آخَرُ أَنَّ النَّبىَّ # قَالَ لآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ[. أخرجه أبو داود .

2. (3817)- Useym İbnu Kesîr İbni Küleyb an ebîhi an ceddihî'nin anlattığına göre (ceddi Küleb), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Müslüman oldum!" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üstünden küfür saçını at!" der ve traş olmasını söyler, Useym'in babası dedi ki: "Bana bir başka (sahabî)nin bildirdiğine göre Aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde olan bir diğerine de: "Üzerindeki küfür tüyünü at ve sünnet ol!" buyurmuştu."[50]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler bu hadislerden hareketle yeni müslüman olan bir kimseye yıkanmayı emretmek gerektiğini, bu nebevî emrin vücub ifade ettiğini söylemiştir. Ancak, Hattâbî: "Ulemanın çoğuna göre, bu yıkanmanın vacib olmayıp müstehab" olduğunu söylediğini belirtir. İmam Şâfiî merhum: "Kafir müslüman olunca, bir de yıkanması hoşuma gider, şayet yıkanmasa cünüb sayılmaz, abdest alıp namaz kılması ona kafidir" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Sevr, hadisin zâhirinden hareketle bir kafir müslüman olduğu vakit öncelikle yıkanmasının vacib olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, kafirlik günlerinde, cima, ihtilam gibi yıkanmayı gerektiren hallerden uzak değildir. Ancak yıkanmaz, yıkansa bile ondan (bu yıkanma) sahih ve muteber olamaz. Zira cenâbetten yıkanmak, dinin farzlarından bir farzdır. Bu da, namaz ve zekat gibi, ancak imandan sonra makbuldür. O ise bu guslü, henüz imana girmezden önce yapmıştır."
İmam Mâlik de müslüman olunca kafirin yıkanması gerektiği görüşünde idi.
Şirkten henüz çıkmamış iken abdest alıp sonra müslüman olan müşrikin durumunda ihtilaf edilmiştir. Ashab-ı Re'y'den bazıları: "Müşrikken aldığı abdestle namaz kılabilir, ancak müşrikken teyemmüm etmiş idiyse, müslüman olunca bu teyemmümle namaz kılması caiz olmaz, su bulamazsa müslüman olunca yeniden teyemmüm yapar. Bunlara göre, aradaki fark şundan ileri gelir: Teyemmümde niyet esastır. Müşrik'in ibadet niyeti ise sahih olmaz. Halbuki su ile temizlik niyeti mütevakkıf değildir. Öyle ise müşrikken temizlik yapmış ise, bu tıpkı müslüman kimsenin temizliği gibi sahihtir.
İmam Şâfiî: "Bir kimse müşrikken abdest alsa veya teyemmüm yapsa sonra müslüman olsa, namaz için abdesti yenilemesi gerekir, teyemmüm de böyledir, aralarında fark yoktur." Ancak, müşrik cünüblükten yıkanıp müslüman olsa, bunun durumu hakkında Şâfiî'nin ashabı ihtilaf etmiştir. Bazıları, "yeniden gusül yapması vacibtir, tıpkı abdestte olduğu gibi" demiştir. Bu daha muvafık, daha doğru gözükmektedir. Bir kısmı da "İkisi arasında fark görüp her halukârda abdesti tazelemesi gerekir, ancak guslü yenilemesi gerekmez" demiştir. Hepsi şunu demekte ittifak eder: "Müslüman olur ve kendisine kafirken cünüblük isabet etmediğini yakinen bilirse, ona gusül gerekmez."
"Müslüman olunca, kafire yıkanması vacibtir" diyenlerin kavli, hadisin zahirine uygundur. Çünkü emrin hakikatı, aksine bir hüküm ifade ettiğini gösteren karîne olmadığı müddetçe, vücub ifade eder.
2-İkinci hadiste saç kesilmesi mevzubahistir. Âlimler, her müslüman olan kimseye yıkanma gereği gibi bir de saçını traş etme diye bir vecibe yüklenmediğini, sadedinde olduğumuz hadiste geçen "küfür saçı"ndan muradın, küffâra alamet olan bir saç olacağını belirtmişlerdir. Nitekim hadiste "saçını da kes" denmemiş, "küfür saçını kes" denmiştir. Saçın küfre nisbet edilmiş olması Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhatabında küfre alamet olan hususî bir saçın varlığını ifade eder. Nitekim kâfirler, her beldede kendilerine has saç şekli tesbit etmişler, moda ortaya koymuşlardır. Mısır'da, Hindistan'da, saçın hiç kesilmeyen kısımları vardır. Zaman zaman traş olsalar bile, o hususi kısma dokunmazlar. Bu bir nevi onların dinlerinin, inançlarının bir gereğidir, milliyet sembolüdür. Şu halde böylesi bir kısım saç İslam'la küfür arasında bir alâmet-i farika olmaktadır. Şu halde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Üseym'in ceddine ve yanındakilere, böylesi bir alamet saçın kesilmesini emretmiş olmalıdır.

3- Hadis son kısmında "sünnet ol!" emri de yer almaktadır. Bazı âlimler buna dayanarak, müslüman olan kafirlerin bir de sünnet olmalarını vacib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak hadisin, zaaf sebebiyle, vücub tesbit edecek güçte olmadığını belirtmiştir.[51]

ALTINCI FASIL - HAMMAM HAKKINDA

3818 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللهِ #: نَهَى الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ عِنْ دُخُولِ الْحمَّامِ: قَالَتْ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أنْ يَدْخُلُوهُ فِى الْمَآزِرِ[.

1. (3818)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınları da erkekleri de hamama girmekten nehyetmişti. Sonradan, izarlarına sarınmış olarak erkeklerin girmesine izin verdi."[52]

3819 -2- وفي رواية]أنّ عَائِشَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا نِسْوَةٌ مِنْ نِسَاءِ أهْلِ الشَّامِ فقَالَتْ: لَعَلَّكُنَّ مِنَ الكُورَةِ الَّتِى يَدْخُلْنَ نِساؤُهَا الْحَمَّامَاتِ؟ قُلْنَ: نَعَمْ. قَالَتْ: أمَا إنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَامِنْ امْرَأةِ تَخْلَعُ ثِيَابَهَا في غَيْرِ بَيْتِهَا إ هَتَكَتْ مَا بَيْنَهَا وبَيْنَ اللهِ مِنْ حِجَابٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»اَلْكُورَةِ«: اِسْمٌ يَقَعُ عَلى جِهَةٍ مِنَ ا‘رْضِ مُخْصُوصَةً كَالشَّامِ وَالعِراقِ وَفَلَسْطِينَ وَنَحْوَ ذلِكَ .

2. (3819)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Âişe radıyallahu anhâ'nın yanına, Şamlı kadınlardan bir grup girmişti. Hz. Âişe: "Sizler herhalde, hanımları hamamlara giren bölgedensiniz!" dedi. Kadınlar: "Evet!" diye cevap verdiler. Hz. Âişe: "Ama ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Elbisesini evinden hariç bir yerde çıkaran her kadın, mutlaka Allah'la kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur" dediğini işittim" buyurdu.[53]

3820 -3- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: سَتُفْتَحُ لَكُمْ أرْضُ الْعَجَمِ، وَسَتَجِدُونَ فِيهَا بُيُوتاً يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَ يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إ بِا‘زُرِ، وَامْنَعُوا مِنْهَا النِّسَاءَ إ مَرِيضَةً أوْ نُفَسَاءَ[. أخرجه أبو داود .

3. (3820)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size Acem diyarının fethi müyesser olacak. Oralarda hammam denen evlere rastlayacaksınız. Sakın ola erkekler onlara izarsız girmesinler. Nifas veya hastalık hali dışında

kadınların oralara girmesine izin vermeyin."[54]

-3821 ـ4ـ وعن جـابر رَضِـيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قال:]مَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَـ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بَغَيْرِ إزَارٍ، وَمَنْ كَـانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَـ يُـدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَـ يَجْلِسْ عَلى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الخَمْرُ[. أخرجه الترمذي والنسائي .

4. (3821)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah ve ahiret gününe inanan kimse izarsız hammâma girmesin. Kim Allah'a ve ahirete inanıyorsa, bir özrü olmadan hanımını hammâma sokmasın. Kim Allah'a ahirete, inanıyorsa üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın."[55]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet "hammâm" üzerine. Bu rivayetlerde hamamların Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Araplarca pek bilinmediğini, Acemler (gayr-ı Araplar) tarafından bilindiğini görmekteyiz. Buralara gitmek, önceleri erkek ve kadın bütün müslümanlara yasaklanmış olduğu halde, sonradan bazı kayıtlarla erkeklere serbest kılınmıştır. İzarlarına sarınmış olarak girmek... İzar, belden aşağıyı örten giyecek olduğuna göre, avret yerlerini açarak hamamlara gitmek yasaklanmış olmaktadır. Allah'a ve ahirete inanan her müslüman avret yerlerini hamamlarda bile açmamalıdır. Şu halde hadisler, avret yerlerini açarak hamama gitmeyi kesin bir dille haram kılmaktadır.
2- Kadınların hamama gitmesi meselesine gelince, bazı hadisler mutlak olarak tahrim ederken (1, 2 ve 4. hadisler), bir hadiste de (3. hadis) tedaviye yönelik bir özre binaen kadınların da hamama gitmesine ruhsat tanıyor. Şu halde izarlı ve tesettürlü de olsa, kadınların hamama gitmeleri zaruret olmadıkça haram edilmiş olmaktadır.
Gazalî'nin kaydına göre, Ashab, Şam'da hamamlara gidince, bir kısmı:"Şu hammam denen evler ne iyi yerdir, orada bedeni kirden temizliyoruz" demişlerdir. Bir kısmı da: "Şu hammam denen evler ne kötü yerdir, avretler açılıyor, haya gidiyor" demiştir. Gazali: "Afetinden kaçınıldığı takdirde, (temizlik, tedavi gibi bir) faide düşünerek gitmede bir beis yoktur" der.
Bazı şârihler kadınlar hakkında yasaklanmasını şöyle izah etmiştir. "Çünkü onların bedenlerinin her tarafı avrettir, örtülmesi farzdır, hiçbir yerlerinin zaruret olmadıkça açılması caiz değildir. Hastadır, tedavi için girer veya nifastan çıkmıştır, temizlenmek için girer. Veya cünübtür, hava soğuktur, su ısıtma imkanı yoktur ve soğuk su kullanması halinde zarar göreceğinden korkulmaktadır. Bu gibi zaruretler karşısında kadınların avretlerini örtmeleri kaydıyla girmelerine izin verilmiştir."
Görüldüğü üzere hamamlar, kadınlar hakkında da mutlak olarak haram kılınmamıştır.[56]

DOKUZUNCU BAB - HAYIZ HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

*

İKİNCİ FASIL

MÜSTEHÂZE VE NİFAS HALLERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hayz, kelime olarak akmak demektir. Örfte kadınların belli yerlerinden muayyen vakitlerde kanlarının akmasıdır. Dilimizde ay hali veya aybaşı hali veya âdet hali de denir. Hayız gören kadına Arapça olarak hâiz denilir. Aslında hâiz, ism-i fail ve müzekkerdir. Ancak bu hal kadınlara mahsus olduğu için haize denmeksizin, hâiz'le kadın kastedilir. Kur'an'da mahîz kelimesi hayz ma'nâsında kullanılmıştır. Bu halle ilgili olarak âyette şöyle buyurulur: "(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hali (mahîz) hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın." Allah şüphesiz daime tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever" (Bakara 222).
Hayız hali, kadınlarda büluğ yaşı ile başlar ve yeis hali denen hamilelikten ümid kesilme devresine kadar devam eder.
Hayız (veya âdet) hali, kadınlarda en az dokuz yaşında görülmeye başlar. İstisnâî durumlarda da olsa altı yaşında da adet halinin olabileceği kabul edilmiştir. Bu hal normal olarak elli veya ellibeş yaşına kadar devam eder. Daha evvel âdet halinin kesildiği de olur. Âdet halinin kesilmesine iyâs denir. Bu maksadla iyâs yaşı veya sinn-i iyâs tabirleri kullanılır. Bu yaşa ulaşan kadına da âyise denir.
Âdet müddeti, mezheplere göre farklı olabilir. Şâfiîlere göre bu müddetin en az sınırı bir gün bir gece, en çoğu on beş gündür. Mâlikîlere göre ise, en azı, kanı görecek kadar zamandır. Bir saat bile olabilir. Âdet müddeti Hanefîlere göre en az üç gün üç gece yani yetmişiki saat, en fazla on gün on gecedir, yani ikiyüzkırk saattir. Bu iki müddet arasında görülecek kanlar âdet kanı sayılır. Bu müddet esnasında kanın devamı şart değildir, zaman zaman kesilebilir. Sözgelimi bir kadın üç gün kan görüp sonra iki gün kesilse, sonra tekrar üç gün görse, bu sekiz günlük müddet onun âdet süresini teşkil eder. Kadının takarrur eden müddetinden fazla kan gelecek olursa o kan âdet kanı sayılmaz. Mesela bir kadının mutad kan görme müddeti yedi olarak takarrur etti ise, sekizinci ve dokuzuncu... günlerde göreceği kan istihâze kanıdır, bir özre bağlı olarak gelmektedir.
Bazı kadınlarda âdet günleri sabit değildir, devamlı değişir. Bunlar bir ay beş, bir başka ay altı veya daha fazla günlerde kanama görebilirler. Bu durumlarda ihtiyatla hareket edip, böyle bir kadın altıncı gün yıkanır, namazını kılar, çünkü bunun istihâze kanı olma ihtimali var. Müddet uzaması -veya

kısalması- üst üste iki ay devam edince müddetin değiştiğine hükmedilir. Mutaddan fazla olan kanama on güne çıksa bunun âdet olması melhuzdur, on günü taşarsa âdet sayılmaz. Mesela mutadı yedi gün olan bir kadının kanaması on gün devam etse bu hayz sayılır, onbir gün devam etse, yediden fazlası istihâze kanı sayılır. Böyle değerlendirmenin sebebi, hayz halinin on günden fazla olmayacağının kabul edilmesinden ileri gelir.

Hayız halinde namaz, oruç gibi ibadetler terkedilir, zevciyat muamelesi yapılamaz, Kur'an okunamaz, Mushaf'a el sürülemez, camiye girilemez, Kabe tavaf edilemez.

Görüldüğü üzere, hayz hali ile ilgili bilinmesi gereken bir kısım ahkam vardır. Her müslüman erkek kadının bunları bilmesi gerekir. Teferruat için mutlaka ilmihal kitaplarına müracaat edilmelidir.[57]

BİRİNCİ FASIL - HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

-3822 -1- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إذَا حَاضَتِ الْمَرْأةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبُيُوتِ فَسَألَ أصْحَابُ النَّبِيّ # فأنْزَلَ اللهُ تَعالى: وَيَسْألُونَكَ عَنِ المَحِيضِ قُلْ هُوَ أذىً فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ في الْمَحِيضِ إلى آخر اŒية. فقالَ: رسولُ اللهِ #: اصْنَعُوا كُلَّ شَىْءٍ إَّ النِّكَاحَ. فَبَلَغَ ذلِكَ الْيَهُودَ. فقَالُوا: مَا يُرِيدُ هذَا الرَّجُلُ أنْ يَدَعَ مِنْ أمْرِنَا شَيْئاً إَّ خَالَفَنَا فِيهِ فَجَاءَ أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بنُ بِشْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما. فَقَاَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا كَذَا، أفَ نُجَامِعُهُنَّ؟ فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رسولِ اللهِ # حَتّى ظَنَّا أنَّهُ قَدْ وَجِدَ عَلَيْهِما فَخَرجَا فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إلى رسول اللهِ # فَأرْسَلَ فِي آثارِهِمَا فَسَقَاهُمَا فَعَرَفَا أنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا[. أخرجه الخمسة إ البخاري، وهذا لفظ مسلم.»وَجَدَ عَلَيْهِ«: يجد موجدة إذا غضب .

1. (3822)- Hz. Enes (radıyallau anh) anlatıyor: "Yahudilerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca, onunla beraber yiyip içmezler, evlerde beraber oturup kalkmazlardı. Bu durumu Ashab (radıyallahu anhüm) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): "(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı halinden sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..." (Bakara 222) âyeti üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kadınlarınızla nikah (zevciyat muamelesi) dışında her şeyi yapın!" buyurdu. Bu ruhsat yahudilere ulaşınca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler. (Bu sözü işiten) Üseyd İbnu Hudayr ve Abbad İbnu Bişr (radıyallahu anhümâ) gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! yahudiler şöyle şöyle söylüyorlar" diye haber verdiler. "Biz kadınlarla beraber oturup kalkmıyacak mıyız?" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rengi öylesine değişti ki, biz onlara kızdığını zannettik. Onlar da hemen çıkıp gittiler. Derken onlar yolda Resûlullah'a gönderilen hediye sütle karşılaştılar. Resûlullah o sütü hemen bunların peşisıra içmeleri için gönderdi. Böylece anladılar ki, Aleyhissalâtu vesselâm kendilerine gücenmemiştir."[58]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Ashab'ın sualinin âyetin nüzulünden önceye aid olduğunu, bunu "önceki şeriatler bizim de

şeriatimizdir" inancına binaen sormuş olabileceklerini belirtir.
Nevevî, âyette geçen birinci mahîz'den muradın kan olduğunu belirtir. İkincisi ihtilaflıdır. Umumiyetle hayız olduğu kabul edilmiştir. Ferc olduğunu, hayız zamanı olduğunu söyleyen âlim de vardır.
Useyd ile Abbâd (radıyallahu anhümâ)'nın, "Hayızlı kadınlarla beraber oturup kalkmıyalım mı?" sözüyle neyi kastettiklerinde âlimler ihtilaf etmiştir. Bazıları, "maksad, kadınlarla bir arada yaşamak, beraber yiyip içmek" derken, bazıları da "münasebet-i cinsiyedir" demiştir. Muhtemelen bunlar, yahudilere muhalefeti bu meselede de sürdürüp kadınlarla cinsî münâsebeti devam ettirme ruhsatı almak istemişler, ancak bu arzuları şeriat-ı İslamiye'ye muhalif olduğu için Resulullah aleyhissalâtu vesselam'ın canı sıkılmış ve öfkesinden rengi değişmiştir.
Yine de Aleyhissalâtu vesselâm, Ensar'ın yüce şahsiyetinin gönüllerini hoş etmeyi ihmal etmemiş, peşlerine gönderdiği sütle, haklarındaki iltifat-ı nebevîyenin devam etmekte olduğunu ihsas buyurmuştur.[59]

-3823 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ أتَى حَائِضاً فِي فَرْجِهَا، أوِ امْرأةً فِي دُبُرِهَا، أوْ كَاهِناً فَقَدْ
بَرِئَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلى مُحَمّدٍ #[. أخرجه الترمذي .

2. (3823)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya kahîne uğrarsa Muhammed'e ihdirilenden teberrî etmiş (yüz çevirmiş) olur."[60]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz, bu hadislerinde, dîn-i mübîn-i İslam'ın yasakladığı üç ameli şiddetli bir üslubla reddetmektedir:
***** Hayızlı kadınla münasebet-i cinsiyye.
***** Kadınlara arka uzuvdan temas.
***** Gaybî umuru öğrenmek veya bir işe karar vermede yardımını te' min gibi bir maksadla kahine müracaat etmek.
Bu ameller, hadiste, İslam'dan yüz çevirmek olarak tavsif ediliyor.
Tirmizî: "Bu hadisin ma'nâsı tağliz (yani yasakta şiddetli bir üsluba yer vermek)'dir" dedikten sonra: "Nitekim Resulullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: "Kim hayızlı kadına temas ederse bir dinar tasadduk etsin" der."
Sadedinde olduğumuz hadisten maksadın tekfir değil, tağlîz olduğunu belirtme sadedinde Tirmizî der ki: "Hayızlı kadına temas küfrü gerektiren bir amel olsaydı, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu günah için kefarette bulunmayı emretmezdi."
2- Kadınlara arka uzvundan teması dinimiz şiddetle yasaklar. Bu davranış, münasebet-i cinsiye âdâbını tesbit eden âyete de aykırıdır:
"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin, (çocuk yaparak) istikbal için hazırlıklı olun, Alah'tan sakının (kadına bu âdâba uymayan temasta bulunmayın)" (Bakara 223).
Resûlullah bir hadislerinde: "Hanımına arka uzvundan temas edenin yüzüne Allah bakmaz" der.

Böyleleri bazı hadislerde "...mel'un" olarak tavsif edilmiştir.
3- Kâhin meselesi daha önce çok geniş şekilde geçmiş olmakla birlikte, burada kısaca şu açıklamayı Cezerî'den kaydediyoruz: "Kâhin, gelecek zamanda olacak hadiselerden haber veren, gizli şeyleri (esrarı) bilme iddiasında bulunan kimsedir. Araplarda bu evsafta meşhur kâhinler vardı. Şıkh ve Satîh vs. gibi... Bunlardan bazıları emirleri altında cinnî ve hüddam bulunduğunu, kendileri ne gaybtan haber getirdiğini iddia eder. Bir kısmı bazı ön işaretlerden hareketle, olacağı bildiklerini söylerler. Mesela soru sahibinin sözünden, davranışından, halinden hareketle sorulan şeyin yerini bildiklerini iddia ederler. Bunlara daha ziyade arrâf denir: Çalınan veya kaybedilen bir eşyanın yerini bildikleri hususundaki iddia sahipleri gibi." Sadedinde olduğumuz hadis "kâhine gelen" demekle kâhin, arrâf, müneccim, falcı vs. gibi değişik adlar altında gaybî bilme iddiasında bulunan bütün insanları kasdeder.
4- Tirmizî'nin dediği gibi hadiste esas olan tağlîz ve teşdîd olmakla birlikte bazı şârihler şöyle demiştir: "Helal addederek arka uzuvdan temas veya kâhinin söylediğini tasdik maksadıyla ona gelmek bunların haramiyetini inkar etmektir; bu durumda küfür (te'vil edilmez), zahirine hamledilir. "Helal addetme" ve "tasdik etmek" olmadığı takdirde bu fiillerin hükmü küfran-ı nimet olarak tevil edilir."[61]

3824 -3- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ إحْدَانَا إذَا كَانَتْ حَائِضاً وَأرَادَ رَسُولُ اللهِ # أنْ يُبَاشِرَهَا أمَرَهَا أنْ تَتَّزِرَ بِإزَارٍ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمّ يُبَاشِرُهَا وَأيُّكُمْ يَمْلِكُ إرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَمْلِكُ إرْبَهُ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وفي رواية أبي داود:]فِي فَوْحِ حَيْضَتِهَا[.

3. (3824)- Hz. Âişe (radıyalllahu anhâ) anlatıyor: "Bizden biri hayızlı olur, Resûlullah (aleyhissalâtu ve vesselâm) da onunla mübaşeret etmek dilerse, ona, hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder, sonra mubaşeret ederdi. Sizden hanginiz, nefsine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nefsine hâkim olduğu kadar hâkim olur?"
Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, "fevr" (evvelinde -ki "hayz olur olmaz" diye karşıladık-) yerine "fevh" denilmiştir (ki bu da "çoğunda" ve "evvelinde" ma'nâsına gelir).[62]

3825 -4- وفي رواية النسائِى عن جميع بن عمير قال:]دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها مَعَ أُمِّى وَخَالَتِى فَسَألْنَاهَا كَيْفَ كَانَ النَّبىُّ # يَصْنَعُ إذَا حَاضَتْ إحْدَاكُنَّ؟ قَالَتْ: كَانَ يُأمُرُنَا إذَا حَاضَتْ إحْدَانَا أنْ تَأتَزِرَ بإزَارٍ وَاسِعٍ ثُمَّ يَلْتَزِمُ صَدْرَهَا وَثَدْيَهَا[.

4. (3825)- Nesâî'nin Cümay' İbnu Umayr'dan kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Ben, annem ve teyzemle birlikte Hz. Âişe (radıyallahu anha)'nin yanına girdim. Onlar Hz. Âişe'ye: "Hayızlı iken, sizlerle Aleyhisalâtu vesselâm ne şekilde mübaşerette bulunurdu?" diye sordular. Âişe validemiz:
"Hayız olduğumuz zaman bize, geniş bir izar giymemizi emreder, sonra sîne ve göğsümüze iltizâmda (temasta) bulunurdu."[63]

3826 -5- وعند مالك:]أنَّ عُبَيْدَ اللهِ بنِ عَبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ، أرْسَلَ إلى عَائِشَةَ يَسْألُهَا: هَلْ يُبَاشِرُ الرَّجُلُ امْرَأتَهُ وَهِىَ حَائِضٌ؟ فَقَالَتْ: لِتَشُدَّ إزَارَهَا عَلى أسْفَلِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا إنْ شَاءَ[.

5. (3826)- Muvatta'nın rivayetinde şöyledir: "Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Âişe'ye göndererek -kişi, hayızlı olan hanımıyla mubaşerette bulunabilir mi?- diye sordurdu. Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Kadının alt kısmına izarını bağlatsın sonra onunla mubâşerette bulunsun" cevabını verdi."[64]

-3827 ـ6ـ وفي روايــة ‘بي داود والنسـائي:]أنَّ رسولَ اللهِ # كَـانَ يُبَاشِـرُ الْمَرْأةَ مِنْ نِسـائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إذَا كَانَ عَلَيْهَـا إزَارٌ إلى أنْصَافِ الْفَخِـذَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ مُحْتَجِزَةً[.»فورُ حَيضـتِها، وَفوحُ حَيضـتِهَا« بالراء والحاء المهملتين: أى أوله ومعظمه .
وَ»اِحتجازُ« شد ا‘‘زار على العورة، ومنه حجزة السراويل، والحاجز الحائل بين الشيئين .

6. (3827)- Ebu Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmektedir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinden bir kadınla hayızlı olduğu halde mubaşeret ederdi. Yeter ki, uyluklarının ortasına kadar izarı uzanmış olsun veya dizleri örtülü bulunsun."[65]

AÇIKLAMA:

1- Hemen belirtelim ki, bu hadislerde geçen mubâşeret'ten maksat derilerin biribirine değmesidir. Beşere, deri demektir. Bâşere ise, karşılıklı olarak derileri değdirmek. Öyleyse sadedinde olduğumuz hadislerde, mübaşeretle cinsî münâsebet olmaksızın ellemek, öpmek gibi herhangi bir şekilde karıkocanın birbirlerine bedenen değmeleri kastedilmektedir.
Sadedinde olduğumuz rivayetler, hayızlı kadınla göbekle diz arası hariç başka yerleriyle mübaşeretin caiz olduğunu ifade etmektedir.
2- Hayırlı kadınla mübâşeret meselesi muhtelif rivayetlerde farklı teferruatlarla ele alınmıştır. Bu teferruâttan bir kısmını gördük, bir kısmı müteakip hadislerde gelecek. Bu meseleyi Avnu'l-Mabud şöyle özetler:
"Hayızlı kadınla mubâşeret muhtelif kısımlara ayrılır:
* Onlara ferclerinden cima suretiyle mübâşeret: Bu bi'l-icma haramdır. Bunun haram oluşu Kur'an ve sünnet'in nasslarıyla sâbittir.
* Göbekten yukarı ve dizlerden aşağıda kalan kısımlarla mübaşeret: "Bu zekerle, elle, öpmekle vs. şekillerin hepsiyle olabilir, helaldir. Ulema bunun helal olduğunda ittifak etmiştir.
* Ön ve arka uzva olmamak kaydı ile göbekten aşağısı ile de mübaşeret. Bu meselede Şâfiî'ler üç görüş ileri sürmüşlerdir:
** "En meşhuruna göre haramdır. İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Ulemanın ekseriyetinin görüşü budur.
** Mekruh olmakla beraber haram değildir. Nevevî der ki: "Bu, delil açısından en kavî olan görüştür, muhtar olan da budur."
** Üçüncü görüşe göre, mübâşeret eden kimse, ferce temas etmekten nefsini tutabilecek güçte ise ve -ister şehvet yönüyle zayıflığı sebebiyle, isterse verasının (dindarlığının) kuvveti sebebiyle- kendisine güveniyorsa caizdir- değilse caiz değildir. Bu cevaza kâil olanlar arasında İkrime, Mücahid, Hasan

Basrî, Şa'bi, İbrahim Nehâî, Süfyan-ı Sevrî, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Tahâvî; Mâlikîlerden Esbağ vs. var." Mübarekfurî der ki: "Bu, cemaatin kâil olduğu "Cima hariç, hayızlı kadının bütün uzuvlarıyla mübaşeret etme cevazı" sahih delillere muvafıktır."
Ancak ihtiyata muvafık olanı göbek, diz kapağı arasına mübaşeretten kaçınmaktır. Hz. Âişe validemiz, hiç kimsenin nefsini hâkim olmada Resûlullah'a yetişemeyeceğini noktaladıktan sonra Resûlullah'ın hayızlı hanımlarına izarlarını bağlatarak diz kapağı ile göbek arasını kapattırdığını bilhassa belirtir. [66]

3828 -7- وعن زيد بن أسلم رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَجُلاً سَألَ النّبىَّ # فَقَالَ: مَا يَحِلُّ لِى مِنَ امْرَأتِى وَهِىَ حَائِضٌ؟ فقَالَ رَسُولُ اللهِ #: لِتَشُدَّ عَلَيْهَا إزَارَهَا ثُمَّ شَأنُكَ بِأعْلاهَا[. أخرجه مالك .

7. (3828)- Zeyd İbnu Eslem (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordu: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üzerine izarını bağlasın, yukarısına istediğinde serbestsin."[67]

3829 -8- وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَارسولَ اللهِ #، مَا يُحِلُّ لِى مِنَ امْرَأتِى وَهِىَ حَائِضٌ؟ قَالَ: مَا فَوْقَ اŒزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذَلِكَ أفْضَلُ[. أخرجه رزين .

8. (3829)- Hz. Muaz radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" "İzar'ın yukarısı, ancak bundan da sakınsan daha iyi olur!" buyurdular."[68]

3830 -9- وعن عكرمة عن بعض أزواج النبى #:]أنَّ النَّبِىَّ # كَانَ إذَا أرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيْئاً ألْقَى عَلى فَرْجِهَا ثَوْباً[. أخرجه أبو داود .

9. (3830)- İkrime, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birinden naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı hanımlarıyla bir mübaşerette bulunmak dileyince hanımının ferci üzerine bir şey örterdi..."[69]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerle ilgili açıklama 3827 numarada geçti. Nevevî'nin orada kaydettiğimiz görüşü, bilahassa sonuncu rivayete müstenid olmalı.[70]

3831 -10- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رسولَ اللهِ # قَامَ: إذَا وَقَعَ رَجُلٌ بِأهْلِهِ وَهِىَ حائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينارٍ[. أخرج أصحاب السنن .

10. (3831)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi, hayızlı karısıyla cinsî münasebette bulunursa (hatasına kefaret olarak) yarım

dinar tasadduk etsin."[71]

3832-11- وفي روايـة قـال:]إذَا أصَابَهَـا أوَّلُ الـدَّمِ، وَالـدَّمُ أحْمَرُ فَـدِينَـارٌ، وَإنْ أصَـابَهَـا فِى انْقِطَـاعِ الـدَّمِ، وَالـدَّمُ أصْفَرُ، فَنِصْفُ دِينَارٍ[.قال الترمذي: قد روى هذا الحديث عن ابن عباس موقوفاً .

11. (3832)- Bir rivayette ise şöyle denmiştir: "Kişi hayızlı hanımına, hayız halinin başlangıcında, kan kırmızı renkte iken temas ederse bir dinar tasadduk etsin. Kanın kesilmeye yüz tutup akıntının sarardığı zaman temas eden, yarım dinar tasadduk etsin."
Tirmizî der ki: "Bu hadis İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'dan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir."[72]

3833-12- وفي روايـة أبي داود:]عَن النّبىِّ # في الَّذِى يَأْتِى أهْلَهُ وَهِىَ حَائِضُ. قالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أوْ نِصْفِ دِينارٍ[. قالَ أبو داود: هكذا الرواية الصحيحة .

12. (3833)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde hayızlı karısına temas eden kimse hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm')ın: "Bir veya yarım dinar tasadduk etsin" dediği kaydedilmiştir.
Ebu Dâvud der ki: "Bu rivayet (yani İbnu Abbâs'ın "bir veya yarım..." diyerek yaptığı rivayet) sahihtir, (diğer "...yarım dinar..." diyen rivayet bu kadar kavî değildir.)"[73]

3834-13- وفي رواية قال:]إذَا أصَابَهَا فِي الدَّمِ فَدِينَارٌ، وَإذَا أصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ[.

13. (3834)- Bir rivayette şöyle denmiştir: "Kişi hanımına kanama halinde temasta bulunmuşsa bir dinar, kanın kesilme halinde temas etmişse yarım dinar tasadduk eder."[74]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son dört rivayet, hayızlı hanımına hataen temasta bulunmanın hükmü ve müeyyidesi üzerinedir. Hadislerin hepsi aslında birdir ve mahreci İbnu Abbâs'tır, ancak metinde ve isnadında ızdırab vakî olmuştur. Hadis bazan merfu bazan mevkuf olarak rivayet edilmiştir.

2- Hanımına hayızlı iken temas eden kimse hakkında Ulemanın hükmü de farklı olmuştur. Hattâbî der ki: "Ulemanın ekserisi "bu kimseye bir şey gerekmez, Allah'a istiğfar eder" diye hükmetmiştir."
Bunlar "Bir şey gerekmez" derken metindeki ızdırabı gösterirler, çünkü hadisin muhtelif vecihlerinde farklı müeyyideler gelmiştir. Şöyle ki:
* Bir rivayette: "Bir dinar, yarım dinar" diye tereddütlü gelmiştir.
* Bir rivayette: "Bir dinar tasadduk eder, bulamazsa yarım dinar" denir.
* Bir rivayette: "Kanama hali ile kanın kesilmesi haline göre bir veya yarım dinar" tefriki yapılır.
* Bir rivayette: "Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar" denir.
* Bir rivayette: "Kan yeni ise bir dinar tasadduk eder, sarı ise yarım dinar..." denir.
Ancak bazı âlimler, ızdıraba rağmen hadisin bütün vecihlerinde bir müeyyidenin zikredilmiş olmasını

gözönüne alarak: "Bu hadisler, hayızlı kadına temasta bulunan erkeğe kefaretin vacib olduğuna delildir" demiştir. Hattâbî, bu hükme varanlar meyanında Katâde, Ahmed İbnu Hanbel, ve İshak İbnu Râhûye'yi kaydeder. İmam Şâfiî merhum da kavl-i kadîminde bu görüşü iler sürmüş, sonra kavl-i cedidinde "Bir şey gerekmez" demiştir.
Bir şey gerekmez diyenlerin ileri sürdükleri bir fikirlerine göre, hadis sahih bir senetle merfu olarak rivayet edilmemiştir, mürsel veya İbnu Abbas'a göre mevkuftur, "Kesin bir hüccet olmadıkça insanlar müeyyideden berîdir" demişlerdir.
İbnu Abbâs ise şöyle hükmediyordu: "Kanamanın başında hanımına temas eden kimse bir dinar tasadduk eder, kanamanın sonlarında temas etmiş ise yarım dinar." Katâde: "Hayız halinde temas eden bir dinar, kadın yıkanmazdan önce temas eden yarım dinar tasadduk eder" derdi. Ahmed İbnu Hanbel'in de: "O kimse bir dinarla yarım dinar arasında muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir. Hasan Basrî hazretleri ise: "Bu kimseye, hanımına ramazan ayında temas eden kimseye terettüp eden ceza terettüp eder" demiştir.[75]

-3835-14- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنتُ أغْسِلُ رَأسَ النَّبيِّ # وَأنَا حَائِضٌ[. أخرجه الستة .

14. (3835)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ "Ben hayızlı iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın başını yıkardım" demiştir.[76]

-3836-15- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ النّبىُّ # يَتَّكِئُ فِى حِجْرِى وَأنَا حَائِضٌ فَيَقْرأُ القُرآنَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

15. (3836)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur'an okurdu."[77]

-3837-16- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قالَ لِى رسُولُ اللهِ # نَاوِلِينِى الخُمْرَةَ مِنْ المَسْجِدِ فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: إنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِى يَدِكِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري.»الخُمْرَةَ«: حصير صغير من ليف أو غيره بقدر الكف، وهو الذى يتخذه اŒن الشيعة للسجود.»والحِيضَةُ«: بكسر الحاء: الحالة التي تلزمها الحائض، وبفتحها الدفعة الواحدة من دفعات الحيض .

16. (3837)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) "Humra'yı bana getiriver!" buyurdular.
"Hayızlıyım" diye cevap verdim.
"Senin hayızın elinde değil ki!" dediler."[78]

-3838-17- وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَضَعُ رَأسَهُ فى حِجْرِ إحْدَانَا فَيَتْلُوا الْقُرآنَ وَهِىَ حَائِضُ، وَتَقُومُ إحْدَانَا بِخُمْرَتِهِ إلى الْمَسْجِدِ فَتَبْسُطْهَا وَهِى حَائِضٌ[. أخرجه النسائي .

17. (3838)- Hz. Meymûne radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizden biri

hayızlı olduğu halde onun kucağına başını koyar, Kur'an okurdu. Bizden birimiz hayızlı iken Resûlullah'ın humrasını mescide taşır ve yayardı."[79]

-3839 -18- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ جَوَارِيَه كُنَّ يَغْسِلْنَ رِجْلَيْهِ وَيُعْطِينَهُ الْخُمْرَةَ وَهُنَّ حُيَّضُ[. أخرجه مالك .

18. (3839)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'dan rivayete göre, "câriyeleri hayızlı oldukları halde ayaklarını yıkarlar, humrasını kendisine verirlerdi.[80]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son beş rivayette hayızlı iken kadınların yapabileceği bazı işlerle, hayızlının yanında yapılabilecek bazı işlere örnek verilmektedir.
* İlk rivayette, Hz. Âişe, Resûlullah'ın başını yıkamıştır. Demek ki hayızlı bir kadın, başkasının başını yıkayabilmekte, bu çeşit temizlikler yapmasına hayız hali bir ma'ni teşkil etmemektedir.
* Müteakip rivayette hayızlı olan Hz. Âişe'nin kucağına başını koyan Resûlullah Kur'an okumaktadır. Hatta Nevevî, bu rivayete dayanarak: "Kur'an-ı Kerim'i, yatarak, hayızlı kadına yaslanarak, necasete yakın bir yerde bulunarak okumaya cevaz vardır" demiştir.
* 3837 numaralı hadiste, hayızlı kadının mescidin haricinde olduğu halde, mescidden bir şey alıp, bir başkasına verebileceğini göstermektedir. Bu başkası mescidin içinde veya dışında olması farketmez, her ikisi de caizdir.
2- Hadiste geçen humra, üzerine secde etmeye mahsus küçük bir seccadedir. Onun humra diye tesmiyesi, namaz kılan kimsenin yüzünü yere karşı örtmesidir. Bazıları bunun yüzü isti'ab edecek büyüklükte, secde etmeye mahsus küçük bir örtü olduğunu söylemiş ise de üzerine oturulabilecek kadar büyük olana da humra dendiğini te'yid eden rivayetler vardır. Humra hasır da olabilir, kumaş da. Günümüzde şiîler, Kerbela toprağından yapılmış avuç içi büyüklüğünde bir parçayı beraberlerinde taşıyarak namazda secdelerini onun üzerine yaparlar. Bu tatbikat humra'yı andırmaktadır.
Şunu da belirtelim ki, 3837 numaralı hadis'te Hz. Âişe humra'yı mescidden mi getirecek, yoksa, mescidde olan Resûlullah'a dışarıdan mı uzatacaktı, ihtilaf edilmiştir. Hadis, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Kadı İyaz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidde, itikafta, olduğunu hücresinde olan Hz. Âişe'ye oradan seslenerek humra'yı vermesini taleb ettiğini, Hz. Âişe hayızlı olması sebebiyle elini mescide uzatmaktan korktuğunu söyler. Resûlullah onun endişesinin yersiz olduğunu belirtmek için: "Hayız elinde değildir" buyurur. Aynı görüşte olan Nevevî der ki: "Hz. Âişe'ye mescide girip humrayı oradan getirmesini emretmiş olsaydı betahsis elini zikretmesinin bir ma'nâsı kalmazdı."
Ancak, Ebu Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbnu Mâce, Hattâbî ve imamların çoğu, aksi kanaattedir. Yani humra'nın mescidden getirilmesi istenmektedir. Hayızlı kadın bu durumda mescide girecek değildir. Humra'yı bir başkası mescidden ona uzatacak, o da mescidden eve getirecektir. Veya elini mescide uzatarak humra'yı (seccadeyi) alıp getirecektir. Hatta âlimler bir hadise dayanarak demiştir ki: "Bir

kimse falan eve girmeyeceğim, falan mescide girmeyeceğim diye yemin etse, o eve ve o mescide gidip eliyle içeriden bir şey alsa hânis olmaz, çünkü, bir parçasının girmesi, kendisinin girmesi demek değildir."[81]

3840-19- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]بَيْنَا أنَا مُضْطَجِعَةٌ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِى الخَمِيلَةِ إذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِى فَلَبِسْتُهَا. فقَالَ لِى رسولُ اللهِ #: أنَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِى فَاضْطَجْعتُ مَعَهُ فِى الْخَمِيلَةِ[. أخرجه الشيخان والنسائي.»اَلْخَمِيلَةُ«: كَسَاءٌ لَهُ خَمَلَ أوْ إزَارَ .

19. (3840)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte kadife bir örtünün altında yatıyordum. Ay halimin başladığını farkettim. Hemen örtünün altından kayıp hayız elbisemi bulup giyindim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hayız mı oldun?" buyurdular. "Evet!" dedim. Beni yanına çağırdı. Örtünün altında beraber yattık."[82]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, sarih bir şekilde, ümmühâtu'lmü'mînîn'den her birinin bir hayız elbisesi olduğunu göstermektedir. Bunun, diğer elbiselere nazaran daha geniş olduğu önceki bir rivayette (3825) geçmiş idi.
2- Bu rivayet, hayızlı kadınların kocalarıyla beraber aynı örtünün altında kalacaklarına bir başka delil olmaktadır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde Hz. Âişe radıyallahu anhâ buna ters düşen bir beyanda bulunur: "Ben ay hali olduğum zaman yataktan hasırın üzerine inerdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bana yaklaşmazdı. Ben de temizleninceye kadar ona yaklaşmazdım." Bazı âlimler bunun mensuh olduğunu kabul ederler, çünkü aksini ifade eden rivayetler fazladır. Bazı âlimler de bunu tenezzüh ve ihtiyata hamletmiştir. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ, ay hali başlayınca hanımından ayrı yatarmış, Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne radıyallahu anhâ -ki İbnu Abbâs'ın halasıdır- bunu işitince, haber göndererek: "Sen Resûlullah'ın sünnetinden yüz mü çeviriyorsun? Allah'a kasem olsun, O (aleyhissalâtu vesselâm), hayızlı kadınlarından biri ile yatar, aralarında dizleri geçecek kadar bir örtüden başka bir şey bulunmazdı" demiştir. Müteakib hadis de bu hususta muknî bir örnek olacaktır. Âyet-i kerimede gelen "Hayız halindeki kadınlardan uzak kalın!" (Bakara 222) emri, cima yapmayın ma'nâsında anlaşılmıştır.[83]

3841-20- وعن عمارة بن غراب:]أنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ أنَّهَا سَألَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها فَقَالَتْ: إحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِّ فِرَاشٌ وَاحِدٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أُخْبِرُكِ مَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ #: دَخَلَ لَيَّ وَأنَا حَائِضٌ فَمَضـى إلى مَسْجِدِه قَالَ أبو داود: يعنى مَسْجِدَ بَيْتِهِ فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتّى غَلَبَتْنِى عَيْنَاىَ وَأوْجَعَهُ الْبَرْدُ: فقَالَ: أدْنِى مِنِّى. فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: وَإنْ اكْشِفِى عَنْ فَخِذَيْكِ. فَكَشَفْتُ فَخِذَىَّ. فَوَضَعَ خَدَّهُ وَصَدْرَهُ عَلى فَخِذَىَّ، وَحَنَيْتُ عَلَيْهِ حَتّى دَفِئَ فَنَامَ[. أخرجه أبو داود.»حَنى عليه« يحنى إذا أنثنى عليه ماىٔ، وحنا عليه يحنو إذا عطف عليه وأشفق .

20. (3841)- Umâre İbnu Gurâb'ın anlattığına göre, bir halası kendisine Hz. Âişe radıyallahu anhâ'dan şöyle sorduğunu anlatmıştır: "Birimiz hayız olduğumuz zaman kocamızla ayrı yatmamız mümkün

değil, tek yatağımız var."
Hz. Âişe şu cevabı vermiştir: "Ben sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığını anlatayım: "Bir gece eve girdi. Ben o sırada ay hali görüyordum. Mescidine geçti. -Ebu Dâvud der ki: "Bundan maksad evindeki namazgahıdır.- (Orada namaz kıldı), fakat bir türlü ayrılmadı. Derken benim gözlerim kapanmış, soğuk da onu üşütmüş. Gelip "Bana yaklaş!" dedi. Ben de: "Hayızlıyım!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Öyle de olsa! Uyluklarını aç!" dedi. Uyluklarımı açtım. Göğüs ve yanağını uyluklarımın üzerine koydu. Ben de üzerine eğildim. Isınıp uyuyuncaya kadar böyle durduk."[84]

3842-21- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أشْرَبُ مِنَ ا٬٬نَاءِ وَأنَا حَائِضٌ ثُمَّ أُنَاوِلُهُ النّبىَّ # فيَضَعُ فَاهُ على مَوْضِعِ فِيَّ[. أخرجه مسلم بهذا اللفظ .

21. (3842)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı."[85]

3843-22- وأبو داود والنسائي، ولفظهما:]كُنْتُ أتَعَرَّقُ الْعَرْقَ وَأنَا حَائِضٌ فَأعْطِيهِ رَسُولَ اللهِ # فَيَضَعُ فَمَهُ فِى الْمَوْضِعِ الَّذِى وَضَعْتُ فَمِىَ فِيهِ[.

22. (3843)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de de şu rivayet gelmiştir: "Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)dı."[86]

3844-23- وفي أخرى للنسائى:]أنَّ شُرَيح ابْنَ هَانِئ سَألَ عَائِشَةَ: هَلْ تَأكُلُ المرأةُ مَعَ زَوْجِهَا وَهِىَ طَامِثٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ رسولُ اللهِ # يَدْعُونِى فَآكُلُ مَعَهُ وَأنَا عَارِكٌ فَكَانَ يَأخُذُ الْعَرْقَ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأخُذُهُ فَأتَعَرَّقُ مِنْهُ وَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْعَرْقِ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأخُذُهُ فَأشْرَبُ مِنْهُ، ثُمَّ أضَعُهُ فَيَأخُذُهُ فَيَشْرَبُ مِنْهُ فَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْقَدَحِ[.
»الطامِثُ« المرأة الحائض، وهى العارك.وَ»العَرْق« العظم عليه بقية اللحم.و»تعرَّقه« أكل اللحم الباقي عليه .

23. (3844)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Şureyh İbnu Hâni, Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya: "Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlar)dı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi."[87]

3845-24- وعن عبدالله بن سعد ا٬نصارى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَألْتُ النّبىَّ # عَنْ مُؤَاكَلَةِ الحَائِضِ فقَالَ: وَاكِلْهَا[. أخرجه الترمذي .

24. (3845)- Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hayızlı kadınlarla beraber yemek hususunda sordum. "Onunla beraber yiyin!" buyurdular."[88]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler, Ashab arasında hayızlı iken kadınlarla beraberlikler hususunda bazı tereddütlerin yaygın olduğunu ve hatta bunun sonradan devam bile ettiğini göstermektedir. Belki de yahudilerdeki tatbikat buna sebep olmuştur. Bahsin başında da geçtiği üzere yahudiler, hayız gören kadınları tam bir tecride tabi tutuyor imişler. Ancak İslam, hayızlı kadını, onlarla cinsî münasebette bulunma yasağı koyma dışında beşerî münâsebetlerden uzaklaştırmamıştır. Yeme, içme ve yatmada beraberliği esas aldığı gibi mübâşerette bulunmaya bile ruhsat tanımıştır. İbadet hususunda sınırlamaya sebep olan hades halinin, maddî değil, hükmî bir pislik olduğunu, kadının eli veya dudağıyla dokunması sebebiyle dokunduğu şeylere bu pisliğin geçmeyeceğini kabul eder. Bu sebepledir ki, Resûlullah Hz. Âişe'ye hayızlı halinde başını yıkatmış, su içtiği kaptan ağzını ağzının değdiği yere koyarak su içmiş, kemik üzerindeki etten ısırdığı yerden ısırarak yemiştir.

Bütün bunlar, hayızlı kadınla münasebetlerin nerelere kadar caiz olduğunu gösterir.[89]

3846 -25- وعن عائشة رَضِـيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ امْرَأةً قَالَتْ لَهَا: أتُجْزِى إحْدَانَا صَـتُهَا إذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أحَرُورِيَّةٌ أنْتِ؟ كُنَّا نُحِيضُ مَعَ النَّبِيِّ # فَنُؤْمَرُ بقَضَاءِ الصَّوْمِ وَ نُؤمَرُ بِقَضَاءِ الصَّـةِ[. أخرجه الخمسة.»الحَرورية«: جماعة من الخوارج نزلوا قرية تسمى حروراء؛ وقولها أحرورية أنت؟ تريد أنها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج أولئك عن جماعة المسلمين .

25. (3846)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, bir kadın kendisine: "Temizlendiğimiz zaman kıldığımız mutad namaz bize yeter mi (hayızlı iken kılamadıklarımızın kazası gerekir mi?)" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir:
"Sen Harûriyye (Hâricî) misin? Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberken ay hali gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kaza etmemizi söylerdi, fakat namazların kazasını söylemezdi."[90]

AÇIKLAMA:

1- Harûrî (müennesi: Harûriyye) Kûfe'ye iki mil mesafedeki Harûra köyüne mensup demektir. Burası, Hâricîlerden bir fırkanın Hz. Ali'ye karşı ilk defa bir araya gelip teşkilatlandıkları yer olduğu için Hâricî ma'nâsında Harûrî denmiştir.
Hz. Âişe'nin, kendisine soru soran kadına: "Sen Harûriyye misin?" demekle, "sen sünneti terk mi ediyorsun, herkesin müşterek tatbikatından ayrı mı kalmak istiyorsun? Sünnete göre, hayız halinde kılınmayan namazların kazası yoktur!" demek istemiştir. Hâricî fırkaların hepsinde müşterek olan bir umde (prensip) Kur'an'da geleni esas alıp, sünnetin ilave ettiklerini reddetmektir.

Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kendisine soru tevcih eden kadına -ki bazı rivayetler Mü'âze diye tesmiye eder- istifham-ı inkarî tevcih etmiş, sorusunun yersiz olduğunu belirtmiştir.

2- Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, hayızlı kadının orucu kaza etmekle birlikte namazı kaza etmeyişini Ulema şöyle izah eder: "Namaz her gün tekerrür etmektedir, zorluk sebebiyle kazasına gerek yoktur. Halbuki oruç öyle değil, o hergün tekerrür etmez, senede bir aydır. Öyleyse onun kazası gerekir."

Ancak Hz. Âişe, meseleyi: "Resûlullah, ay halinde kılmadığımız namazların kazasını emretmedi" diyerek, daha kestirmeden izahla yetinmiştir.[91]

-3847 -26- وعن أم بُسَّة واسمها مُسَّة ا٬زدية قالت:]حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلى أمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فَقلْتُ: يا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّ سَمُرَةَ بنَ جُنْدبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يأمُرُ النَّسَاءَ أنْ يَقْضِينَ صَةَ الْمَحِيضِ. فَقَالَتْ: َ يَقْضِينَ. كَانَتِ المَرأةُ مِنْ نِسَاءِ رسولِ اللهِ # تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أرْبَعِينَ لَيْلَةً َ يَأمُرُهَا النَّبِىُّ # بِقضَاءِ صَةِ النِّفَاسِ[. أخرجه أبو داود .

26. (3847)- İsmi Müssetü'l-Ezdiyye olan Ümmü Büsse anlatıyor: "Hacc yapmıştım. Hacc sırasında Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya uğradım. Kendisine, "Ey mü'minlerin annesi, Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh, kadınlara, hayız sırasında kılınmayan namazların kazasını emrediyor (ne dersiniz)?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Hayır, kaza etmezler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınlarından biri, nifas sebebiyle kırk gece (namaz kılmadan) dururdu da, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nifas namazını kaza etmesini emretmezdi."[92]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "Resûlullah'ın kadınları" tabiriyle zevcelerinin kastedilmediği belirtilir. Kadınları diye çevirdiğimiz nisa kelimesi zevce dışındaki kızlar, cariyeler ve yakın akrabaları da içine alır.

2- Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonrakilerden ehl-i ilim, nifas gören (doğum yapan) kadınların kırk gün namazı terkedeceklerinde icma etmişlerdir. Yeter ki, daha önce temizlik hâsıl olmasın. Bu taktirde kadın temizlendiğini farkedince yıkanır ve namazına başlar. Kırk günden sonra kan görmeye devam ederse, âlimler çoğunluk itibariyle: "Kırktan sonra görülen kan sebebiyle namazı terketmez" demiştir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mübarek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye hep böyle hükmetmiştir."

Hasan Basrî'nin: "Kan devam ederse elli gün namazı bırakır" dediği, Atâ ve Şa'bî'nin "altmış gün bırakır" dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşlerin en doğrusu ve delili en kuvvetli olanı kırk gün diyendir. Ekalli (asgarî müddeti) için kesin rakam yoktur, temizlenir temizlenmez yıkanıp namaza başlar.[93]

-3848 -27- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّهَا قَالَتْ فِى المَرأةِ الحَامِلِ تَرَى الدَّمَ: أنَّهَا تَدَعُ الصَّةَ[. أخرجه مالك بغاً .

27. (3848)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kanama gören hamile kadın hakkında şunu söylemiştir: "Böyle

bir kadın namazı bırakır."[94]

AÇIKLAMA:

Hamile kadının kan görmesini, Hz. Âişe radıyallahu anhâ, onun hayız olması ile yorumladığı için namazı terkedeceğine hükmetmiştir. İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Şihab, meşhur görüşünde Mâlik, kavl-i cedidinde Şâfiî ve başkaları hamile kadının hayız göreceği görüşündedirler. Hepsi bu görüşte, Hz. Âişe'den yapılan sadedinde olduğumuz rivayete dayanır.
Ancak Ebu Hanîfe ve Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, Süfyan Sevri hamile kadının hayız olmayacağı görüşündedirler. Bunların en kuvvetli delilleri, cariyenin hayızla hamile olmadığının kabul edilmesi. "Eğer derler, hamile kadın hayız görse idi, hayız haliyle onun hamile olmadığına (istibrasına) hükmedilmezdi."
Aksi görüşte olanlar şu cevabı verirler: "Hayız halinin, rahmin hamilelikten berî oluşuna delâleti, gâlib duruma göredir. Hamile kadının hayız görme hali pek nadir görülen bir vak'adır. Bu meselede nadirin varlığı galible nakzedilemez."[95]

-3849 -28- وعن ابن عمر رَضِـيَ اللّهُ عَنْهما أنهُ قالَ:]َ تَقْرَأُ الحَائِضُ وَ الْجُنُبُ شَيْئاً مِنَ الْقُرآنِ[. أخرجه الترمذي
.

28. (3849)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ: "Ne hayızlı kadın ne de cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz" buyurdu.[96]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet cünüb ve hayızlının Kur'an'dan az veya çok bir parça okuyamayacağını ifade etmektedir. Bu babta hepsi de zayıf olan bir kısım rivayetler gelmiştir. Ulema bunların birbirlerini destekliğini ve ortaya çıkan hükümle amel etmek gerektiğini söylemiştir.
Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen ehl-i ilmin çoğu bu görüştedir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mubârek, Şafiî, Ahmed ve İshak: "Ne hayızlı, ne cünüb Kur'an'dan hiçbir şey okuyamazlar, sadece bir âyetin bir tarafını, bir harfi ve benzer bir şeyi okuyabilirler. Cünüb, ve hayızlının tesbih ve tehlil getirmesine ruhsat tanınmıştır" demişlerdir.
2- Cünüb ve hayızlının Kur'an okumasına çoğunluğun haram dediği belirtildiğine göre, azınlık tarafından ileri sürülen bazı istisnâî görüşler olmalıdır. Onların da bilinmesi faydalıdır:
* İbrahim Nehâî, cünüb kimsenin bir âyet okumasında bir beis görmezmiş.
* İbnu Abbâs'ın da cünübün Kur'an okumasında bir beis görmediği rivayet edilmiştir. Bunlar Resûlullah'ın bütün hallerinde Allah'ı zikrettiğine dair rivayeti esas alırlar. Ayrıca, hacc sırasında hayız olan Hz. Âişe'ye, "tavaf dışında hacıların bütün yaptıklarını yapmasını" emretmiştir. Hacıların yaptıkları arasında zikir, telbiye, dua, kıraat hepsi olduğuna göre, bunlar caiz olmalıdır demişlerdir. Tavafın yasaklanışı onun hususi bir namaz olması sebebiyledir.
Buhârî de bu görüşü iltizam ettiğine imada bulunmuştur.

3- Mezhebimizde (Hanefî) esas olan şudur:

* Cünüb ve hayızlı kimseler, gusletmedikçe namaz kılamaz, Kur'an kasdıyla bir ayet bile okuyamaz. Ancak dua ve senaya dair âyetleri, Kur'an niyetiyle değil, dua ve sena niyetiyle okuyabilir, caizdir. Söz gelimi cünüb olan veya âdet gören bir kadın, dua niyetiyle Fatiha'yı okuyabilir.
Bu durumda çocuklara, kelime kelime Kur'an öğretmenin caiz olduğu da söylenmiştir.

* Kur'an-ı Kerim'e bir, hatta yarım âyet olsun el sürülemez. Mushaf elle tutulamaz. Mushaf'a bağlı olmayan bir kılıf, bir havlu ile tutulabilir. Çanta veya sandıkta ise bu kaldırılabilir. Bunda beis yoktur.

* Ka'be tavaf edilemez, zaruret olmadan mescide girilemez.

* Âyet yazılı levha ve parayı da elle tutamaz.

4- Cünüb veya hayızlıya yıkanmadan önce mekruh olan işler:

* Dinî kitapları elle tutup okumak.
* Elini, ağzını yıkamadan yiyip içmek.
* Elde tutulmayıp, yerde duran bir kağıda Kur'an yazmak.

Cünüb ve hayızlı kimse Kur'an'a bakabilir, bu mekruh değildir.

Not: Bahsin sonuna yani 3865. hadisten sonra hayız halinde temizlik üzerine bir açıklama koyacağız. [97]

İKİNCİ FASIL - İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâze, hayız kanı olmayan, bir özre binaen kadından gelen kana denir. İstihâze kanaması olan kadına müstehâze denir, bir bakıma özürlü demektir. Hayızlı ile müstehâze'nin dinî bakımdan tabi oldukları hükümler farklıdır. Önceki fasılda hayızlının ahkamını gördük. Bu fasılda müstehâze ile ilgili bazı hususi durumları mevzubahis eden hadisleri göreceğiz.[98]

3850 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَأَلَتْ رسولَ اللهِ #. فَأمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ، وقالَ هذَا عِرْقٌ، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَةٍ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري .

1. (3850)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ümmü Habîbe bintu Cahş radıyallahu anhâ tam yedi yıl boyu istihâze kanı gördü. Ne yapacağı hususunda Resûlullah'a sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yıkanmasını emretti ve "Bu, damar (kanıdır)" dedi. Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."[99]

3851 -2- ولمسلم:]أنَّ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها الَّتِى كَانَتْ تَحْتَ عِبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه شَكَتْ إلى رَسُولِ اللهِ # الدَّمَ. فقَالَ لَهَا: امْكُنِى قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَةٍ[.

2. (3851)- Müslim'in bir rivayeti şöyledir: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ -ki Abdurrahman İbnu Avf'ın nikahı altında idi- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kanamasından şikayet etti. Ona şu tavsiyede bulundu: "Hayız (müddetin normalde ne kadar devam ediyor ve) seni bekletiyor idiyse o müddetce bekle, sonra yıkan!" Ümmü Habibe her namazda yıkanırdı."[100]

-3852 -3- وله في أخرى، قالتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها:]كَانَتْ تَغْتَسِلُ فِى مِرْكَنٍ في حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها حَتّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ المَاءَ[.

3. (3852)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe dedi ki: "Ümmü Habîbe, kız kardeşi Zeyneb Bintu Cahş'ın hücresinde bir leğenin içinde yıkanırdı. Kanın kızıllığı (bazan) suya galebe çalardı."[101]

-3853 -4- وعند النسائي:]أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ َ تَطْهُرُ، فَذُكِرَ شَأنُهَا لِرَسُولِ اللهِ فقَالَ: لَيْسَتْ بِالْحِيْضَةِ، وَلَكِنَّهَا رَكْضَةٌ مِنَ الرَّحِيمِ، لِتَنْظُرْ قَدْرَ أقْرَائِهَا الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ بِهَا فَتَتْرُكَ الصَّ ةَ ثُمَّ تَنْتَظِرُ بَعْدَ ذلِكَ فَتَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَ ةٍ[.

4. (3853)- Nesâî'nin rivayeti şöyledir: "Ümmü Habibe müstehâze idi (devamlı kanaması olurdu), hiç temiz olmazdı. Durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylenmişti. Şöyle buyurdular: "Bu, hayız değildir, rahimin bir rahatsızlığıdır. Normal zamanda hayız kanının geldiği kirlilik müddetine baksın. (Her ay) o müddet boyunca namazını terketsin. Sonra bu müddet çıkınca her namaz vaktinde yıkansın."[102]

-3854 -5- وله في أخرى:]أمَرَنَا أنْ تَتْرُكَ الصَّ ةَ قَدْرَ أقْرَائِهَا وَحَيْضَتِهَا وَتَغْتَسِلَ وَتُصَلِّى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَ ةٍ[.

5. (3854)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Ümmü Habibe radıyallahu anhâ'ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Her ayda) hayız olup kirli bulunduğu kadar namazı terketmesini, sonra yıkanıp namazını kılmasını emretti. O, her namaz vaktinde yıkanırdı." [103]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde adı geçen istihâzeli kadın Ümmü Habîbe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın baldızıdır. Yani, ümmühâtu'l- mü' minîn olma şerefine eren yüce validemiz Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın kız kardeşidir.
Rivayetten de sarih olarak anlaşıldığı üzere müzmin bir kanama haline dûçardır. Öyle ki yıkandığı zaman kanın rengi suyun rengini kızıla boyamaktadır.

2- Hadislerde Resûlullah'ın tavsiyesi bazan "her vakit için abdest al ve namaz kıl" şeklindedir, bazı rivayetlerde ise "...her vakit için yıkan ve namazı kıl" şeklindedir.
Ayrıca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ümmü Habîbe'ye verdiği yıkanma emri bazı rivayetlerde mutlaktır. Bu çeşit emirden her namaz için yıkanma gereği anlaşılabildiği gibi, bazan yıkanmanın yeteceği de anlaşılabilir. Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette yıkanma emri her namaz için olmaktadır.
Rivayetlerdeki bu farklılıklara tabi olarak, fukaha da meseleyi farklı şekillerde hükme bağlamıştır:
* Cumhur, her namaz için yeni bir abdest almasına hükmetmiş, bu abdestle, eda veya kaza sadece bir namaz kılabileceğini söylemiştir. Aynı vakitte ikinci bir namaz için yeni bir abdest almalıdır.

* Hanefîlere göre, abdest namaz vaktiyle ilgilidir. Öyleyse, vakit girince aldığı abdestle, hem o vaktin farzını hem de o vakit içinde dilediği kadar başka kaza namazları kılabilir.

* Malikîlere göre, kadının her bir namaz için abdest alması müstehabtır, vacib değildir. Yeter ki kanama dışında bir başka hades vukua gelmesin.

* Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye ise: "Kadının, her namaz vaktinde gusletmesi ihtiyata uygundur" demişlerdir.

3- Hadis, bir kadının, kadınlıkla ilgili meselelerini bir erkekten bizzat sormasının caiz olduğnu göstermektedir.

4- Hadiste, kadının, hayız kanını istihâze kanından tefrik edebildiği takdirde, bunu hayız itibar edeceğine, böylece hayız zamanının başlangıç ve bitme vaktine kendisinin karar verebileceğine delil vardır. Böylece hayız müddeti bittikten sonraki kanamaları istihâze kanı sayılır ve mezhebine göre, yukarda açıklanan şekilde amel eder. Sözgelimi Hanefî ise, vakit girince abdestini tazeler, o abdestle ikinci bir namaz vakti girinceye kadar özür kanaması sebebiyle abdesti bozulmamış sayılır ve dilediği kadar namaz kılabilir, Kur'an'a el sürebilir, camiye girebilir vs. Yani abdestliye caiz olan amellerin hepsini yapabilir.[104]

-3855 -6- وعن حمنة بنت جحش رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت:]كُنْتُ أسْتَحَاضُ فِي بَيْتِ أُخْتِى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فَقُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ: إنِّى أسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا؟ قَدْ مَنَعَتْنِى الصَّلاةَ وَالصَّوْمَ. قالَ: أنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ فَإنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. قالَ: فَاتَّخِذِى ثَوْباً. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. إنَّمَا أثُجُّ ثَجّاً. قالَ رَسُولُ اللهِ #: سَآمُرُكِ بِأمْرَيْنِ، أيُّهُمَا فَعَلْتِ أجْزأ عَنْكِ مِنَ اŒخَرِ، وَإنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأنْتِ أعْلَمُ. قَالَ لَهَا: إنَّمَا هذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِى سِتَّةَ أيَّامٍ أوْسَبْعَةَ أيَّامٍ فِي عِلْمِ اللهِ ثُمَّ اغْتَسِلِى حَتّى إذَا رَأيْتِ أنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأتِ فَصلِّى ثَلاثاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أوْ أرْبَعاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وأيَّامُهَا وَصُومِى. فإنَّ ذلِكَ يُجْزِئُكِ، وَكذلِكَ فَافْعَلِى فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيَّضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإنْ قَوِيْتِ عَلى أنْ تُؤَخِّرِى الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِينَ الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاتَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ المَغْرِبَ وَتُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاتَيْنِ فَافْعَلِى، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِى، وَصُومِى إنْ قَدَرْتِ عَلى ذلِكَ قَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَهذَا أعْجَبُ ا‘مْرَيْنِ إلَيَّ؛ وَبَعْضُ الرُّوَاةِ قالَ: قالتْ حَمْنَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها هذا أعْجَبُ ا‘مْرَيْنِ إلَيَّ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ

#[. أخرجه أبو داود واللفظ له، الترمذي لنحوه.وعنده بدل قوله: »فَاتَّخِذِى ثَوْباً فَتَلَجَّمِى«.»الثَّجُّ«: السيل، وأرادت أنه يجرى كثيراً. و»الرَّكضةُ«: الضربة والدفعة.و»التلجم«: كاستثفار وهو أن تسدّ المرأة فرجها بخرقة عريضة توثق الدم .

6. (3855)- Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, kızkardeşim Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın yanındaydım, istihâze kanamam vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben çok şiddetli şekilde istihâze kanamasına maruzum, bu hususta ne tavsiye edersiniz? Bu hal benim namaz ve orucuma mani oluyor" dedim. Bana:

"Sana pamuğu vasfeyliyeyim: O, kanı gidericidir (fercine pamuk koy)" buyurdular. Ben:

"Ama akıntı pamuğun mani olacağı miktardan çok fazla!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Öyleyse bez kullan!" buyurdular. Ben:

"Akıntı bezin durduracağı miktardan da fazla! Şarıl şarıl akıyor" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:

"Sana iki şey söyleyeceğim, hangisini yaparsan, diğerinin de yerine geçer. İkisini de yapabilecek durumdaysan birini seçmek sana ait, dilediğini seç! Bu kanama, şeytanın tekmelerinden bir tekme(si yani zarar vermesi)dir. Sen kendini Allah'ın ilminde altı yedi gün hayızlı bil (orucu ve namazı terket). Sonra yıkan ve kendini hayızdan temizlenmiş bil ve yirmiüç veya yirmidört gece ve gündüz namaz kıl, (bu esnada farz veya nafile) oruç tut. Bu, sana yeterlidir. Kadınların her ay hayız görmeleri, hayızlı ve temizlik günlerinin olması gibi, bu şekilde senin de hayız ve temizlik günlerin olacak. (Bu, sana söyleyeceğim iki şeyden birincisidir. İkinci hususa gelince, o da şudur): Eğer öğleyi te'hir ve ikindiyi de ta'cil edip, ikisi için gusletmeye gücün yeterse öğle ile ikindiyi birleştir. Keza akşamı geciktirip yatsıyı tacil etmek, sonra da gusletmek suretiyle de bu iki namazı birleştir. Sabah için de ayrıca guslet. Bu şekle gücün yeterse orucunu da böylece tutarsın."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (birini seçmede beni muhayyer bıraktığı bu iki tarzı zikrettikten sonra ilaveten dedi ki: "Bu, (ikincisi, zikrettiğim) tarz, benim daha çok hoşuma gidenidir."
Râvilerden biri dedi ki: "Hamne radıyallahu anhâ dedi ki: "Bu, iki tarzdan benim daha çok hoşuma gidenidir. Ravî böylece, bu sözün Resûlullah'a ait olmayıp Hamne'ye ait olduğunu ifade etmiş oldu." [105]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste ismi geçen Ümmü Habîbe'nin kardeşi Hamne'nin de istihâzeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler rivayetlerde gelen bilgilere dayanarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında müstehâze olan kadınların isimlerini tadâd eder: Ümmü Habîbe Bintu Cahş ve bunun iki kız kardeşi: Zeyneb ve Hamne; Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne'nin anne bir kızkardeşi Esma, Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, Sehle Bintu Süheyl, Sevde Bintü Zema'a (Resûlullah'ın zevcesi), Zeynep Bintu Ümmü Seleme, Esma el-Hârisiyye ve Bâdiye Bintu Gaylân. Bunlardan bazılarıyla ilgili rivayet gelecek.
2- Şârih Hattâbî, hadiste geçen "altıyedi gün" tabirini Resûlullah'ın tahdid maksadıyla zikretmeyip, emsalinin durumuna göre itibar etmesine bir işaret olarak zikrettiğini belirtir. Bu sebeple "...altı veya yedi..." şeklinde olması gereken tercümeyi altıyedi şeklinde yapmayı uygun bulduk. Yani kadın, normal hayız müddetinin hatırlıyabilirse onu esas alacaktır. Bu müddetin, Hanefîlere göre 3 ile 10 gün arasında değiştiğini belirtmiş idik. Hatırlayamazsa -ki böylelerine fıkhen mütehayyire denir- ailesindeki, kendi yaşındaki emsallerine göre takdir edecektir. Resûlullah bu takdirde telmîhan 6-7 demiş olmalıdır. Hanefîler mütehayyire'nin zann-ı galible hareket edeceğini, daha da olmazsa ihtiyaten azami müddet olan 10 günü esas alıp, kendini her ay on gün hayızlı addedeceğini söyler.
3- "Allah'ın ilminde..." ifadesi ile senin altı gün mü yedi gün mü hayızlı olduğunu Allah bilir. Bu müddet seninle Allah arasındadır, O senin ne miktar tayin edeceğini bilir" veya "Allah'ın hükmünde yani sana emrettiğim Allah'ın hükmüyledir", "Allah sana kadınlarının âdetini bildirmektedir: Altı veya yedidir" şeklinde farklı ma'nâların kasdedilmiş olduğuna şârihler dikkat çekmiştir.
4- Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) maruz kalan kadına Resûlullah iki yol tavsiye etmektedir ki, kadın bunlardan birini tercihte muhayyerdir:
1) Her ayda muayyen günlerde kendini hayızlı addedip diğer günlerde temiz bilmek ve temizlik günlerinde önceki hadiste açıklandığı şekilde, kendini özürlü addederek özürlülerin tabi olacağı şartlara göre namazını kılıp, orucunu tutmaktır.

2) Kendini her gün, bazı kayıtlarla, ibadet yapacak şekilde temiz addetmektir: Yani öğle ile ikindiyi, ikindinin ilk vakti girerken; akşamla yatısıyı da yatsının ilk vakti girerken birleştirerek gusül üzerine kılmaktır. Bu şıkta meşakkat fazladır. Çünkü günde üç kere yıkanma mevzu bahistir:

1) Sabah namazı için yıkanmak,

2) Öğle-ikindi namazları için yıkanmak,

3) Akşamyatsı namazları için yıkanmak.

Bu tarzda ayrıca ayın her gününde namaz kılmak durumu da mevcuttur. Meşekkati fazla olduğu için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm -veya Hamne radıyallahu anhâ- bu tarzın "daha hoş" olduğunu söylemiştir. Çünkü ücreti fazladır. Ücret meşakkat nisbetinde artar.

Hadisin ma'nâsı yukarıda açıkladığımız şekilde olmakla birlikte, bu ma'nâ üzere amelde bazı tereddütler hasıl olmuştur. Hanefîler âdet görmeye başlayan müstehâze için, Hz. Âişe'den Müslim'de gelen ve 3851 numarada kaydedilen hadiste geçen اَمْكُثِ قَدْرَمَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اَغْتَسِلِى emr-i nebevîsini esas kılmıştır. Yani önceki âdet müddetini esas alıp ona göre amel edecektir. Mütehayyire ise zann-ı galible hayız müddetini tesbit edecektir, zann-ı galibte bulunamazsa ihtiyatı esas alır ve azami hayız müddeti olan 10 güne göre kendini hayızlı bilir. Yeni hayız görmeye başlayan bir kız aynı zamanda istihâzeye de maruz olursa, hayızla istihâze kanını ayırdedebiliyorsa, kendi hayız müddetini bu yolla tesbit eder. Zira hadiste: "Kan, hayız kanı ise bu siyahtır, renginden bilinir" buyurulmuştur. Âdetini tefrik edemeyecek durumda olan için sadedinde olduğumuz Hamne hadisinde belirtilen 6-7 ile amel eder, zira bu kadınların çoğunluğunun durumunu dile getirmektedir diyen de olmuştur. Şâfiî hazretleri, böyle durumdaki kızın -şek ile namazın terki caiz olmaz kaziyesinden hareketle- hayız müddetinin en azı olan bir gece ve gündüzü esas alıp, ondan sonrasını temiz addetmesi, yıkanıp namazlarını kılması gereğine hükmetmiştir.[106]

3856 -7- وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ فَاطِمَةَ بِنْتِ أبِى حُبَيْشٍ اسْتُحِيضتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ. فقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! هذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فى مِرْكَنٍ. فَإذَا رَاَتْ صُفْرَةً فَوْقَ المَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسً وَاحِداً، وتَغْتَسِلْ لِلْمَغرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسً وَاحِداً، واَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسً وَاحِداً، وَتَوضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذلِكَ. قالَ ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما لَمّا اشْتَدّ علَيْهَا الغُسْلُ أمَرَهَا أنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

7. (3856)- Esma Bintu Umeys radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, şu şu kadar zamandan beri kanama geçiriyor, namazı bıraktı!" (Bu sözün üzerine Aleyhissalâtu vesselâm):

"Sübhanallah! (hiç namaz bırakılır mı?) Bu şeytandan (bir oyun. Kapılmamalıydı. Söyleyin ona), bir leğene (su koyup içine) otursun. Eğer suyun üstünde (kanamadan hâsıl olan) bir sarılık görürse, öğle ve ikindi için tek bir gusül yapsın; akşam ve yatsı için de tek bir gusül yapsın. Sabah için de ayrı bir gusül yapsın. Bu arada (kılacağı namazlar için) abdest alsın" buyurdular." İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "(Her namaz için) gusletmek, kadıncağıza zor gelmeye başlayınca iki namazın arasını birleştirmeyi emretmişti."[107]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kanaması olan Fatıma Bintu Ebî Hubeyş'in, içerisinde su bulunan bir leğene oturmasını söylemesinin sebebi, kanamanın hayız kanaması mı, istihaze kanaması mı olduğunu tefrik etmesi içindir. Çünkü, kan suyun üzerinde sarı renk hâsıl ederse bu müstehâze kanıdır. Başkaca bir renk ise da hayızdır.
Bu muamele, kanamanın mahiyetini tesbit içindir. Yıkanma işi bu suyun içinde olmaz. Zira su artık necis olmuştur, leğenin dışında yıkanmalı veya o suyu döktükten sonra leğeni temizlik âdâbına uygun olarak bu maksadla kullanmalıdır.
2- "Bu arada abdest alsın"dan maksad, mesela öğle ile ikinde için yıkanmışsa, "ikindi namazını kılmaya ayrıca abdest alsın" demektir. Akşamla yatsı için yıkanmışsa, "yatsı namazını kılmazdan önce abdest alsın" demektir. Bu meseledeki mezheplerin görüş farklılıklarını daha önce belirtmiştik (3854. hadis).[108]

3857 ـ8ـ وعن أم سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]إنَّ امْرَأةً كَانَتْ تَهْرَاقُ الدِّمَاءَ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ #. فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها النَّبىَّ #، فقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ ا٬يَّامِ وَاللَّيَالِى الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أنْ يُصِيبَهَا الَّذِى أصَابَهَا فَلْتَتْرُكِ الصَّةَ قَدْرَ ذلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإذَا خَلَّفَتْ ذلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لَتَسْتَثفِرْ بَثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ[. أخرجه ا٬ربعة إ الترمذي .

8. (3857)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir kadının kanaması vardı. Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, onun adına, hükmü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan soruverdi. Resûlullah:
"İstihâze kanı başlamazdan önce, bir ay içerisinde, kaç gün ve gece hayız kanı gelmekte olduğuna baksın, her ay o kadar müddette namazı terketsin. Bu zaman çıkınca hemen yıkansın ve (fercine pamuk koyup) bir bezle sargı yaparak namazını kılsın."[109]

AÇIKLAMA:

1- en-Nihâye'de istisfâr için şu açıklama yapılır: "Kadının, pamuk tıkadıktan sonra, fercini genişçe bir bezle sarıp bezin iki ucu üst üste kavuşunca ortasından bir şeyle bağlamasıdır. Böylece kanın akmasına mani olur."
2- Bu hüküm, özür (istihâze) kanı başlamazdan önce ayın hangi günlerinde hayız gördüğünü bilen kadının hükmüdür. O müddet boyunca kendini hayızlı bilir, müddet dolunca yıkanır ve artık kanamaya rağmen temiz sayılır. Şu farkla ki her vakit için abdest tazeleyecektir, tıpkı diğer özür sahipleri gibi.
3- Bu hadisi esas alan bazı âlimler: "Âdet görmekte olan bir kadın, istihâze kanamasına dûçar olunca, bu kanama sırasında, âdet kanamasını temyiz edebilse de edemese de, temyizi âdetine tevafuk etse de etmese de, eski âdet durumuna göre hareket eder" diye hüküm vermiştir.[110]

3858 ـ9ـ وعن سُمَيٍّ مولى بن أبي بكر بن عبدالرحمن:]إنَّ القَعْقَاعَ وَزَيْدَ بنَ أسْلَمٍ أرْسَهُ إلى سَعِيد بنِ المُسَيِّبِ رَحِمَهُ اللّهُ. يَسْألُهُ: كَيْفَ تَغْتَسِلُ المُسْتَحَاضَةُ؟ قَالَ: تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ وَتَتَوضَأُ لِكُلِّ صَةٍ فَإنْ غَلَبَها الدَّمُ

اسْتَثْفَرَتْ بِثَوْبٍ[. أخرجه أبو داود.قال: وكذلك: روى عن ابن عمر وأنس رَضِيَ اللّه عَنْهم، وهو قال سالم بن عبداللّه والحسن وعطاء رحمهم اللّه.وقال مالك: أظن حديث ابن المسيب من طهر إلى طهر، إنما هو من ظهر إلى ظهر ولكن الوهم دخل فيه.ورواه المسور بن عبدالملك فقال فيه: من طهر إلى طهر. فقلبها الناس من ظهر إلى ظهر. قلت: ذكر القاضى عياض أن رواية المعجمة صحيحة. واللّه أعلم .

9. (3858)- Sümeyy Mevla İbnu Ebî Bekr İbni Abdirrahman anlatıyor: "Ka'ka ve Zeyd İbnu Eslem, beni, Saîd İbnu Meseyyeb rahimehullah'a gönderip müstehâzenin nasıl yıkanacağını sordular. Saîd şöyle açıkladı: "Müstehâze, öğleden öğleye yıkanır ve her namaz için abdest alır. Şayet kan galebe çalacak olursa bir bezle sargı yapar."[111]

(Ebu Dâvud) der ki: "İbnu Ömer ve Enes radıyallahu anhüm'den de bu şekilde (yani "öğleden öğleye yıkanır" diye) rivayet edildi. Bu, aynı zamanda Sâlim İbnu Abdillah, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumullah'ın görüşüdür."

İmam Mâlik dedi ki: "Zannım o ki, İbnu Müseyyeb'in hadisi "temizlik vaktinden temizlik vaktine" olacaktı: "öğle vaktinden öğle vaktine" şeklinde gelmiştir. Herhalde buna bir vehim karışmış."

Bu hadisi el-Misver İbnu Abdilmelik de rivayet etmiştir. Onun rivayetinde de "temizlik vaktinden temizlik vaktine" şeklinde gelmiştir. Şu halde râviler bunu "öğleden öğleye" diye çevirmiş olmalı. Derim ki:[112] "Kadi İyaz'ın zikrine göre, مِــنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ şeklinde noktalı rivayet sahihtir. Doğruyu Allah bilir."[113]

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, İbnu Müseyyeb, müstahâze'nin öğleden öğleye yıkanacağına fetva vermiştir. Hatta, Ebu Dâvud, Abdullah İbnu Ömer ve Enes Hazretlerinden de bu şekilde rivayet olduğunu, Hasan Basrî, Sâlim, Atâ gibi tâbiîn büyüklerinin de bu görüşte olduklarını kaydeder.

Ancak ne var ki, İmam Mâlik bu rivayette bir tashif olacağı kanaatindedir. İmla noktasız olarak مِنْ طُهْرٍ إلى طُهْرٍ şeklinde olmalıdır. Bu durumda ma'nâ, müstehaze'nin temizlik vaktinden temizlik vaktine yıkanacağını ifade eder. Bu ise hayzın inkıta vakti demektir. Yani yıkanma öğleden öğleye değil, hayız kanamasının kesilme anında yapılıp müteakip kesilmesi anına kadar yapılmayacaktır, tıpkı, müstehâze olmayan normal kadındaki gibi. Hattâbî de İmam Mâlik'in görüşüne katılır ve: "Çünkü, müstehâzenin öğleden öğleye yıkanmasının bir ma'nâsı yoktur" der. İlaveten hiçbir fakihin böyle bir kavline rastlamadığını belirtir ve doğrusunun مِنْ طُهْرٍ إلى طُهْرٍ olması gerektiğini te'yid eder.

Münakaşaya dahil olan Ebu Bekr İbnu'l Arabî, Hattâbî'ye katılmaz ve der ki: "Onun istib'adı doğru değildir. Çünkü, müstehâze olan kadından, sebep olduğu meşakkat sebebiyle her namazda yıkanmak düşecek olursa, hiç olsun günde bir sefer, öğlenin sıcak vaktinde yıkanır, bu da temizlik için uygundur."[114]

-3859 -10- وعن علي رَضِيَ اللّه عَنْه قال:]المُسْتَحَاضةُ إذَا انْقَضَى حَيْضُهَا اغْتَسلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أوْزَيْتٌ[. أخرجه أبو داود .

10. (3859)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Müstehâze, hayız müddeti sona erince her gün yıkanır. Üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün kullanır."[115]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir önceki rivayette gelen "öğle" kaydını kaldırmaktadır. Yani, istihâzesi olan kadın her gün yıkanmalı, ancak hangi saatte yıkanacağı hususunda bağlayıcı bir kayıt mevcut değildir. Hz. Ali radıyallahu anh'ın şahsî fetvası olduğu anlaşılan bu rivayette, müstahâze olan kadınlara bir başka tavsiye daha yapılmaktadır: Ferclerinin üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün parçası bağlamak. Şârihler, yağın, kanamaya sebep olan damarı yumuşatarak kanamayı durduracağını belirtirler.[116]

3860-11- وعن عبداللّه بن سفيان قال:]سَألتْ امْرَأةٌ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فقَالَتْ: إنِّى أقْبَلْتُ أُرِيدُ أن أطُوفَ بِالْبَيْتِ، حَتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقَتِ الدِّمَاءُ فَرَجَعْتُ حَتّى ذَهَبَ ذلِكَ عَنِّى. ثُمَّ اغْتَسَلْتُ حتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقَتِ الدِّمَاءُ ثُمَّ جِئْتُ فكذلِكَ فقَالَ: إنَّمَا ذلِكَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاغْتَسِلِى ثُمَّ اسْتَثْفِرِى بِثَوْبٍ، ثُمَّ طُوفى[. أخرجه مالك .

11. (3860)- Abdullah İbnu Süfyan rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya şöyle sordu: "Kabe'yi ziyaret maksadıyla gelmiştim. Tam Mescid-i Haram'ın kapısına geldiğim sırada kanamam başladı ve derhal geri dönüp, kanama duruncaya kadar bekledim. Sonra yıkandım. Tekrar tavaf için geldiğimde, kapının yanında yine kan geldi. Aynı şekilde geri döndüm, size geldim." Abdullah şu cevabı verdi: "Bu şeytandan gelen bir zarardır. Bu durumda yıkan. Pamuk tıkayarak bir bez bağla, sonra da tavafını yap!"[117]

AÇIKLAMA:

Burada kadının sual sormasına sebep olan kanama hadisesi, ay hali kanaması değildir. Şârihler, kanamanın, geri dönüp bekleme, yıkanıp ikinci sefer ziyarete gelme hadiselerinin aynı gün içerisinde cereyan etmiş olacağını belirtirler. Nitekim bu çeşit âdet dışı kanamalar, hadislerde hep رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ diye şeytandan gelen bir zarar olarak ifade edilmişlerdir. Rekza, kelime olarak darbe, tekme gibi ma'nâlara gelir. Kanamanın şeytan darbesi olarak tavsifi, ibadete mani olması sebebiyledir. Ayrıca, bunun ibadeti ibtal edeceğine dair verdiği vesvese sebebiyle de şaytana nisbet edildiği söylenmiştir.
İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in "yıkan" fetvasını, kanamanın ne hayız kanı olduğu ne de müstehâze'nin Ka'be'yi ziyareti için yıkanmasının vacib olduğu kanaatine binaen vermediğini, bilakis onun "Ka'be'yi ziyaretten önce yıkanmak mendubtur" kanaatini taşıdığını, kadına olan "yıkan, sonra da tavafını yap!" emrini buna binaen verdiğini belirtir.[118]

-3861 -12- وعن عكرمة قال:]كانَت أمُّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها تُسْتَحَاضُ، وَكَان زَوْجُهَا يَغْشَاهَا. وَمِثْلَهُ عَنْ حَمْنَةَ بنت جحش رَضِيَ اللهُ عَنْها[. أخرجه أبو داود .

12. (3861)- İkrime rahimehullah anlatıyor: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ müstehaze idi. Kocası ona temasta bulunurdu. Aynı hal Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ için de mevzubahis idi."[119]

-3862 -13- وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]كُنَّا َ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود والنسائي .

13. (3862)- Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "(Hayız müddetimiz dolup) temizlik dönemi başladıktan sonra görülen bulanık ve sarı akıntıyı ciddiye almazdık.."[120]

AÇIKLAMA:

1- Dârimî'nin rivayetinde "...yıkandıktan sonra" denmiştir.
2- Hattâbî der ki: "Ulema, temizlikten sonra gelen akıntı hususunda ihtilaf etmiştir."
* Hz. Ali'den rivayete göre: "Bu, hayız değildir, onun için namaz terkedilmez, abdestini alır, namazını kılar" demiştir. Süfyan Sevrî ve Evzâî' nin görüşü de budur.
* Saîd İbnu'l-Müseyyeb: "Kadın böyle bir şey gördü mü, yıkanır sonra namaz kılar" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu kanaattedir.
* Ebu Hanîfe'nin "Hayızdan ve kanın kesilmesinden sonra, kadın bir veya iki gün sarı ve bulanık akıntı görürse ve bu on günü aşmazsa, bu hayızdan kaynaklanır, saf beyaz akıntıyı görünceye kadar yıkanmaz" dediği nakledilmiştir.
* Bu mevzuda Şâfiî'ler farklı görüşler ileri sürmüştür. Mezhebin Ashab'ından meşhur olan görüş şöyledir: "Kadın, eğer âdet kanının kesilmesini müteakip onbeş gün geçmeden sarılık veya bulanıklık görürse bu hayız kanıdır." Bazıları: "Âdet günlerinde bunu gördü ise hayızdır, âdet günlerinin dışında gördü ise, itibar etmemelidir." der. Ancak, bu hal yeni hayız görmeye başlayan kızın başına gelmiş ve ilk defa kan görürken sarılık veya bulanıklık görmüş ise, bu halde -fakihlerin çoğuna göre- kız henüz âdet görmeye başlamış sayılmaz. Bu görüş Hz. Âişe ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Şâfiî'nin Ashabından bazısı da: "Hayza yeni başlayacak olan kızın gördüğü bulanıklık ve sarılığın hükmü hayız hükmüdür" demiştir.[121]

-3863 -14- وعن مرجانة موة عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ النِّسَاءُ يَبْعَثْنَ إلى عَائِشَةَ بِالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكُرْسُفُ، فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الحَيْضِ يَسْألْنَهَا عَنِ الصَّلاةِ فَتَقُولُ:َ تَعْجَلْنَ حَتّى تَرَيْنَ الْقُصَّةَ الْبَيْضَاءَ تَعْنِى الطُّهْرَ[. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.»القُصةُ«: اَلْجَصُّ، والمعنى أن تخرج الخرقة التي تحتشى بها المرأة بيضاء نقية، وقيل إن القصة كالخيط ا‘بيض تخرج بعد انقطاع الدم كله .

14. (3863)- Mercâne Mevla Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kadınlar Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya içerisinde pamuk bulunan bez (veya kap) gönderirlerdi. Bu pamuklar hayız kanıyla sarı lekeler

taşırdı. (Bu safhada) namaz kılınıp kılınmayacağını sorarlardı.
Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Beyaz akıntıyı görünceye kadar acele etmeyin!" diye cevap verirdi. Beyaz akıntıdan temizliği kastederdi."[122]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hayız hallerinin sona erip ermediğinde tereddüde düşen hanımların başvurdukları değişik bir yol görmekteyiz: Akıntılarını tutmak üzere bağladıkları pamuğu Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya göndererek, akıntının pamuk üzerindeki renginden, bunun hayız akıntısı olup olmadığını teşhis ettirmek.
Hz. Âişe, akıntı lekeli ve renkli olduğu müddetce namaza başlanılmasında acele etmemelerini söylüyor.
2- Rivayetten, müslüman kadınların hayız hallerini takipte eskiden beri pamuk kullandıkları görülmektedir. Beyazlığı ve rutubeti emici vasfı sebebiyle pamuk pratik olmalıdır. Ufak bir leke pamuk beyazlığında kendini hemen göstereceğinden hayız akıntılarının teşhis ve tahlilinde eskiden beri birinci derecede müracaat vasıtası yapılmıştır.
İmam Mâlik: "Beyaz akıntı hususunda kadınlara sordum. Gördüm ki, bu onlar nezdinde malum bir şeydir, akıntıyı temizliğe erince görmektedirler" der.[123]

3864-15- وعن ابنـة زيد بن ثابت]أنَّهُ بَلَغَهَا: أنَّ نِسَاءَكُنَّ يَدْعِينَ بِالْمَصَابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ يَنْظُرْنَ إلى الطُّهْرِ، فقَالَتْ: مَا كَانَ النِّسَاءُ يَصْنَعْنَ هذَا، وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ[. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك .

15. (3864)- Zeyd İbnu Sâbit'in kızından nakledildiğine göre, kulağına, bir kısım kadınların gece yarısı, temizliklerini kontrol için, lamba getirtir oldukları haberi ulaşır. O, bu davranıştan dolayı kadınları ayıplar ve: "(Sahabe) kadınları böyle yapmazlardı!" der.[124]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet sahibi Zeyd İbnu Sâbit'in kızının isim belli değildir. Radıyallahu anh'ın Hasene, Amra, Ümmü Külsûm vs. birçok kızı mevcuttur. Ancak bu rivayetin hangisine ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. İbnu Hacer, Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın oğlu Sâlim'in zevcesi olan Ümmü Külsûm'e ait olabileceğini ima eder, "Ondan başkasının rivayetine hiç rastlamadım" der. Ancak Suyûtî, Ümmü Sa'd olduğunu cezmen söyler.
2- Zeyd İbnu Sâbit'in kızının, temizliklerini kontrol için gece yarısı lamba getirten kadınları ayıplayışının sebebi -şârihlere göre- gereksiz bir külfete girmeleridir. İmam Mâlik'e göre, "Kadınlara düşen, temizliklerine, uyuyacakları zaman veya sabah namazına kalktıkları zaman bakmaktır, gecenin yarısında değil." İbnu Battal ve bir kısım Ulemaya göre gece yarısı kontrol etme işi, dinde zorluk ve usanma getirir, bu ise mezmumdur. İbnu Abdilberr gece yarısının namaz vakti olmadığına da dikkat çeker.
Ancak İbnu Hacer, gece yarısının yatsı namazının vakti olduğunu belirttikten sonra, bu ayıplamada bir

başka sebep arar: "Muhtemelen, kontrolün gece yapılması sebebiyledir. Çünkü gecede halis beyazlık, diğer renklerden tam ayırdedilemez. Dolayısıyle, gece kontrolde bulunan kadınlar, temizlenmedikleri halde, kendilerini temizlenmiş sayabilirler ve temizlikten önce namaz kılarlar."[125]

-3865 -16- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَتِ النُّفَسَاءُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أرْبَعِينَ يَوْماً وَأرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِى عَلى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِى مِنَ الْكَلفِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

16. (3865)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde, nifas olan kadınlar nifaslarından sonra kırk gün kırk gece otururlardı. Biz yüzlerimize vers -yani kelef alarak- sürerdik..."[126]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, nifasla doğum kastedilmektedir. Nifastan sonra kırk gün oturmak'tan maksad, o esnada temiz sayılmamaları, temizken yapılması helal olan şeylerden uzak kalmalarıdır. Oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi. Tirmizî, Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen selef Ulemasının, doğumdan sonra kadının tam kırk gün oruç tutmayıp, namaz kılmayacağında icma ettiklerini belirtir.
Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kan kırk gün devam eder. Daha önceden kesilmesi halinde yıkanıp namaz ve oruca başlayabilir. Kırk günden sonra gelecek kanı, âlimlerin çoğu istihâze kanı addeder. Mezhebimizce de esas olan bu görüştür.
2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde kadınların kendi aralarında veya evlerinde kocalarına karşı bazı güzellik maddeleri süründükleri görülmektedir.
***Vers**, boyamada kullanılan sarı bir bitki. Kadınlar yüzlerine kırmızılık kazandırarak güzelleşmek için kullanırlarmış. Bitki Yemen'de yetişir.
***** Kelef, kızılla siyah arası bir renktir. Bu renk yüze sürülür. Yüzün rengine siyah ve kızıla çalan (esmerimsi) bir renk kazandırmaktadır. Rivayet, kadınların bu rengi elde etmede vers'i kullandıklarını ifade etmektedir.[127]

HAYIZ HALİNDE TEMİZLİK

Hayız hali, kadınların temizliğe son derece titiz olmaları gereken bir devredir. Dinimiz bu sebeple mesele üzerinde ısrarla durmuş, pek çok teferruâta yer vermiştir. Biz, kitabımızın yer verdiği hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalar çerçevesinde meselenin tebellür etmesine çalıştık. Ancak açıklamaları, geçmiş asırlarda hayız dönemi temizliğinin nasıl yapılması, hayız devresine giren kadınlarımızın nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili hususları, bu sahanın mütehassısı bir müslüman hekimden aynen aktarmayı uygun görüyoruz. Alacağımız pasaj, ta'lîmî (didaktik) bir maksadla hazırlandığı için okuyan, kolayca anlayabilecektir.[128]

(CEMİYET VE TEMİZLİK YÖNÜNDEN) AYBAŞI

Soru: "Memleketimizde genç kızlar, umumiyetle hangi yaşta aybaşı görmeğe başlarlar?"

Cevap: "12-13 yaşları arasında."

Soru: "Genç bir kızın aybaşı görmeye başlayacağı, dış görünüşünden anlaşılabilir mi?"

Cevap: "Dikkatli ve anlayışlı bir anne, kızının vücudundaki belli yerlerin serpilmeye başlamasından, onun aybaşı görmeye başlayacağını anlayabilir."

Soru: "12 yaşına yaklaşan bir kıza sahip olan bilgili ve anlayışlı bir anneye, bu devrede düşen en mühim vazife nedir?"

Cevap: "Böyle bir devrede, bilgili ve anlayışlı bir anneye düşen en mühim vazife, kızını aybaşı mevzuunda aydınlatmaktır. Bunun için de, kızıyla bir arkadaş gibi konuşup, ona günün birinde idrar yolundan biraz kan geldiğini göreceğini, bunun gayet normal bir hadise olduğunu, bundan korkmaması gerektiğini; çünkü anne olacak her genç kızda belli bir yaşdan itibaren bunun görüldüğünü ve görüleceğini; bunun adına renkli yani aybaşı dendiğini; bunun, gebelik ve lohusalık durumları hariç, 45-50 yaşına kadar muntazaman ve her ay görüleceğini; çünkü Allah'ımızın kadınları bu hilkatte ve bu fıtratta yarattığını; bunda, nice ilâhî gayeler bulunduğunu ve aybaşılı devrede temizliğe bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini söylemesi lazımdır."

Soru: "Anne bu vazifesini yapmazsa ne olur?"

Cevap: "Cahilliğini, veya kızına karşı olan şefkatsizliğini isbat etmiş olur. Aynı zamanda kızının, hayatta çekingen, içli, kızgın, hiddetli ve soluk benizli olmasına sebep olmuş olur."

Soru: "Ya anne, kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?"

Cevap: "Yüce Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde: "İlim istemek -bilgili olmak- müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır" buyurdular. Bu hadis-i şerife göre, müslüman her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecburidir. Fakat burada belirtmek yerinde olur ki, bu hususta kabahatin çoğu, annelere, kız çocuklarına faydalı bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkanları vermeyen ve hatta onları okur yazar bile edemeyen; üstelik onların giyimlerine, iffetlerine, ibadetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum okul kaçkınlarının; veya gönlü ve midesi komünizme, kapitalizme, faizci putperest izmlere bağlı diplomalı hainlerin ve ahbesciler grubunundur."

Soru: "Aybaşı denince akla ilk gelecek nedir?"

Cevap: "Temizlik."

Soru: "Neden temizlik?"

Cevap: "Çünkü bir kadının sıhhatli, huzurlu ve neş'eli olması, maddî bakımdan, aybaşı günlerinde riayet edeceği temizlik derecesine ve dolayısıyle aybaşısının her ayın belli günlerinde başlayıp bitmesine, aybaşı kanının normal mikdarda ve ağrısız olarak gelmesine, yani normal bir aybaşı görmesine bağlıdır."

Soru: "Yani kadınlar için temizlik mevzuu, erkeklerinkinden daha mı mühimdir?"

Cevap: "Çok daha mühimdir."

Soru: "Kadınlar için temizlik mevzuu neden çok daha mühimdir?"

Cevap: "Çünki aybaşı, gebelik, doğum ve lohusalık gibi fizyolojik olaylar, hormonal faaliyetler, kadınların, temizlik konusunda çok daha dikkatli ve titiz olmalarını gerektirir.

- Ayrıca, Kadınlarda cinsi organların bulunduğu yerin hususiyeti, yani iki abdest yolu arasında

bulunması,
- Buradaki akıntılar ve döküntüler ile,
- Bu bölgede bol miktarda bulunan yağ bezlerinin meydana getirdiği ifrazlar,
- Bu bölgeye mahsus tüyler,
- Aybaşı halinde ve bundan sonraki günlerde sızıntı ve akıntıların çoğalması,
- Aybaşı kanının kendisine mahsus ağır kokusu.
- Gene aybaşı günlerinde kadınların vücutlarından, ter ve nefeslerinden, kasık aralarından, göğüs altlarından (Menotoksin) adı verilen zehirli bir kokunun etrafa yayılması... gibi sebepler; kadınların temizliğe ne derece ehemmiyet vermeleri gerektiğini anlatır sanırım."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınların ter ve nefeslerinden etrafa zehirli bir koku mu yayılır?"

Cevap: "Evet; o günlerde her kadının ter ve nefesinden, etrafa -az veya çok- böyle zehirli bir koku yayılır. Hatta bu, bazan o derece şiddetli olabilir ki, mayaların üremesini durdurabilir, çiçekleri soldurabilir, sirke ve konserveleri bozabilir. Nitekim bazı uyanık kadınlar, bunun farkına vardıkları için, aybaşı günlerinde çiçek bakımı ile; maya, sirke ve konserve gibi işlerle yakından meşgul olmazlar."

Soru: "Temizliğin kadın için fevkalade olan önemini anlamış olduk. Peki kadın, bu temizliği nasıl yapmalıdır."

Cevap: "Her kadın ve genç kız, bu temizlik için:

- Tülbendden kesilip dikilmiş yumuşak bir bezi, veya bir deniz süngerini, bir de iyi kaliteli bir sabunu, el altında bulundurmalıdır.
- Gerek normal ve gerekse aybaşılı günlerinde günde en az bir defa ılık sabunlu su ile tülbendi veya deniz süngerini ıslatarak kasık aralarını yıkayıp kurulamalıdır.
- Ayrıca geceleri yatarken dişlerini temizlemeli, ve ayaklarını -bilhassa ayak parmaklarının arasını- sabunla yıkamalıdır.
- Her kadın ve her genç kız, normal günlerinde -hiç olmazsa- gün aşırı, aybaşılı günlerinde ise hergün, mutlaka ılık su ile yıkanmalıdır. Ve bu yıkanma esnasında, kasık aralarını, göğüs ve koltuk altlarını, parmak aralarını, gene sabunlu bezle yıkamalıdır.

Temizliği böylesine yapmayan bir kadın, sosyetenin hangi koluna mensup olursa olsun, mesleği ne olursa olsun, isterse milyoner olsun, istediği kadar güzel ve giyimli bulunsun, isterse dudakları rujlu, tırnakları ojeli, gözleri rimelli olsun; piyasanın bütün parfüm ve deodorantlarını kullansın, ve istediği kadar naylonlar giysin, sırtında vizon kürk taşısın; kolunda, boğazında isterse piyasanın bütün altın ve pırlantalarını göstersin; değil mi ki gereken temizliği yapmamıştır, kim olursa olsun, böyle bir kadın mutlaka kirli ve mutlaka pistir.

Saçını berbere şu kadar liraya yapdırdığını iftiharla anlatan ve bunun bozulmaması için aybaşı günlerinde yıkanmaktan ve temizlenmekten kaçınan, gerektiği anda boy abdesti almaya yanaşmayan nice kadınlar vardır ki; onulmaz dertlerle hastahane köşelerinde inim inim inlemişler, rahim veya meme kanserine tutularak hayattan göçüp gitmişlerdir.

Kadın ve erkek bütün insanlar, bekledikleri ve özledikleri huzur ve sıhhate, ancak imanla, ibadetle ve temizlikle kavuşabilirler."

Soru: "Bir kadın, aybaşı günlerinde yıkanıp temizlenirken, neden sıcak ve soğuk su değil de, ılık su kullanmalıdır?"

Cevap: "Çünkü soğuk su ile yıkanırsa, aybaşı sebebiyle vücudunun ne de olsa yorgun ve halsiz

olduğu bir devrede kendisini üşütmüş olur ki, bu hal, bir çok tehlikeli hastalıklara yol açar.
Kasık arası temizliğini soğuk su ile yaparsa, hem bu bölgeyi üşüterek mikropların faaliyetini artırmış olur; hem de soğuk su bazı hassas kadın ve kızlarda aybaşının vaktinden önce ve âni kesilmesine sebep olur."

Soru: "Sıcak suyun mahzuru nedir?"

Cevap: "Aybaşı kanının artmasına sebeb oluşudur."

Soru: "Aybaşılı bir kadın, hangi cins bezleri tutunmalıdır?"

Cevap: "Aybaşılı bir kadının tutunacağı bezler:
- Gayet yumuşak, mesela tülbendden kesilip dikilmiş,
- Mutlaka ütülenmiş,
- Kolaylıkla değiştirilebilen bezler olmalıdır."

Soru: "Bu iş için pamuk kullanmayı tavsiye eder misiniz?"

Cevap: "Düşük kaliteli ve kaba elyaflı pamukların kullanılmasını tavsiye etmem; çünkü bu nevi pamuklar kanamayı artırırlar.
Fakat; eczahanelerde satılan rule halinde veya dışı steril yani mikropsuz gazlı bezle sarılı hususi pamuklar var ki, bunların kullanılmasını her bakımdan tavsiye ederim. Çünki bu sayede hem ütü, hem de yıkama külfetinden kurtulunmuş olur. Gerektiği zaman bu pamuktan bir bez büyüklüğünde kesilerek kilotun içine yerleştirilir. Kirlenince de çekip atılır."

Soru: "Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz?"

Cevap: "Bunlar için kilot olarak tuhafiye mağazalarında satılan ve hususi surette aybaşı günleri için yapılmış olan özel kilotu; bez olarak da eczahanelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan (Pak Band)ı tavsiye ederim.
Bir defa alınan kilot, seneler senesi kullanılacak sağlamlıktadır. Fakat pak band, bazı aileler için fiatlı gelebilir. Çünki her bez, bir defa kullanılacaktır.
Bunun için en iyisi, manifaturacılarda pek ucuza satılan tülbentden birkaç metre alıp ütüleyerek el altında hazır bulundurmalıdır.
Gerekince rule pamuktan bir bez büyüklüğünde, yani 5-6 cm. kadar bir makasla kesip, üzerine ütülenmiş tülbentden bir parça keserek kılıf şeklinde sarılmalı ve normal iç donunun içine veya hususi yerine yerleştirmelidir.
Kirlenen kılıfların yıkanıp ütülenerek tekrar kullanılması da mümkündür. Bu sayede masraf yalnız pamuk masrafından ibaret kalır."

Soru: "Ne de olsa bu bir masraf değil midir?"

Cevap: "Sıhhat ve temizlik yönünden, sayılamayacak kadar faydalar sağlayan şu tavsiyemiz, herhalde büyük bir masraf sayılmaz.
Hem, kızlarına binlerce liralık çeyiz hazırlamadan çekinmeyen ve bazı Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi dünürlük işlerinde hayvan satarcasına pazarlığa girişen bu hareketleriyle, nice gençlerin kötü yollara gitmelerine sebebiyet veren anne ve babalar;
Nişan ve düğün merasimlerini; lüks gazinolarda, meşhur otellerde bir gecede binlerce lira sarfiyle alkol buharları arasında yapanlar veya buna özenenler ve böylece ilâhî bir gaye ve ma'na taşıyan evlilik hayatını ve bunun saadetini, sarhoş çığlıkları arasında hemen ilk gününden lekeleyip kirletenler;

Kızlarının ve ailelerinin sıhhatleriyle ilgili şu tavsiyeler için, nasıl olur da israftır diyebilirler?"

Soru: "Aybaşılı bir kadın için başka tavsiyeleriniz var mıdır?"

Cevap: "Ilık su ile her gün bir defa yıkanan, ılık sabunlu tülbent veya süngerle günde en az bir defa kasık arasını temizleyip kurulayan bir kadın, ayrıca ev içinde güzel kokular da sürünmelidir."

Soru: "Bunun için bir esans söyleyebilir misiniz?"

Cevap: "Bu bir zevk mes'elesidir; hatta bu esansı çamaşırların arasında da bulundurmalıdır."

Soru: "Yukarıda bahsettiğiniz temizlik, yalnız evli kadınlar için midir? Yoksa evli olmayan genç kızlar da bu temizliği aynı şekilde yapmaya mecbur mudurlar?"

Cevap: "Elbette mecburdurlar. Bilhassa genç kızların bu temizliğe küçük yaştan alışmış olmaları, onların hayatları boyunca sıhhatli olmalarını sağlar.

Bazı kızlar, annelerinin de yanlış öğütlerine uyarak, kızlık zarının zedeleneceği düşüncesiyle kasık aralarını temizlemekten korkarlar; ve hatta kızlık zarının eriyeceğini sanarak limon ve sirke gibi şeyleri yemekten çekinirler. Bütün bunlar, boş ve yanlış düşüncelerdir. Cinsel organların yapısını bilmemenin neticesidir.

Bahsedildiği şekilde ılık sabunlu tülbent veya süngerle kasık arasını temizlemekte genç kızlar için hiçbir tehlike yoktur."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınlar ve genç kızlar, başka nelere dikkat etmelidirler?"

Cevap: "Her türlü yorgunluktan sakınmalıdırlar. En güzel elbiselerini giyip, bilhassa tuvaletlerine emek çekmelidirler. Günlerini daima dualı ve neş'eli geçirmelidirler. Annelerinden ve akrabalarından aybaşı günlerini, sıkıntılı ve sinirlilikle geçirenleri örnek almamalıdırlar.

Sancıları varsa, kanamaları normalden çok veya az ise, hülasa şikâyetleri mevcut ise, hiç vakit geçirmeden bir doktora müracaat etmelidirler.

Soğuk duşlardan, kendilerini ve bilhassa ayaklarını üşütmekten, uzun yol yürümekten, ata ve bisiklete binmekten, ayaklı dikiş makinesi kullanmaktan, ağır yük kaldırmaktan, uykusuzluktan sakınmalıdırlar.

Fena koku neşreden yiyeceklerden çekinmelidirler.

Genç kızlar bilhassa bu günlerinde; annelerine, babalarına ve kardeşlerine hürmet ve sevgide kusur etmemelidirler.

Evli kadınlar da kocalarına ve dolayısiyle erkekler de eşlerine, böyle günlerde daha fazla bir sevgi ve anlayış göstermelidirler. Çünkü bir çok aile buhranları, kadınların aybaşılı günlerinde, eşlerin karşılıklı anlayışsızlıkları ve yersiz davranışları yüzünden olmaktadır."

Soru: "Vücudun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?"

Cevap: "Bunun için, ya tıraş bıçağı, ya mikropsuz özel -yapışkan- sökücü maddeler, yahut da tahâret pudrası kullanılır. Tıraş bıçağı kullanılacaksa, bunun için iyi markalı bir tıraş bıçağı, tıraş makinesine yerleştirildikten sonra 3 dakika kadar çok sıcak bir su içinde tutulup mikropları kırılır. Soğuyunca kullanılır.

Diğerleri için de, kutularındaki tarifeye uymak doğru olur."[129]

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bab var)

BİRİNCİ BAB

YEME ÂDÂBI

*

YİYECEK ALETLERİ

*

BESMELE

*

YEMEK NE SURETLE YENMELİDİR?

*

EL VE AGZIN YIKANMASI

*

ÇOK YEMENİN ZEMMİ

*

MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

İKİNCİ BAB

MUBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

*

Keler

*

Tavşan

*

Sırtlan

*

Kirpi

*

Toy

*

Çekirge

*

At

Pislik Yiyenler (Sadır Hayvanı)

*

Haşereler

*

Muzdar

*

Cizye ve Sadaka Devesi

*

Et

İKİNCİ FASIL

HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER

YABANCILARIN YEMEGİ

*

ÜÇÜNCÜ BAB

HARAM YİYECEKLER

*

DÖRDÜNCÜ BAB

HZ. PEYGAMBER VE ASHABININ YEDİKLERİ VE BUNLARIN MEDHİ

*

BEŞİNCİ BAB

BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

*

DÜGÜN ZİYAFETİ

*

AKÎKA

*

FERE' VE ATÎRE KURBANLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların millî ve dinî şahsiyetlerinin tekevvününde temel teşkil eden kültürel unsurları bazı ana esaslara irca etmek gerekirse bunlardan birini mutfak teşkil eder.[130] Mutfak deyince sadece yeme-içme maddelerini anlamıyoruz. Yenilmesi ve içilmesi helal olanlar, mübah ve mekruh olanlar, haram olanlar, mukaddes olanlar, bunlarla ilgili âdâblar, inançlar, tarzlar vs. hepsi mutfak'a dahildir.
Evet her kültürün, her medeniyetin kendine has bir kıyafeti olduğu gibi bir de mutfağı vardır.

Dolayısiyle İslam'ın da hususi bir mutfağı vardır. Müslüman kalmanın şartları arasında, İslam kıyafetinin muhafazası gibi mutfağının da korunması icabeder. Kâmil ma'nâda müslüman olmak için İslam mutfağından yemek şarttır. Başka bir ifade ile gayr-ı müslim mutfaktan beslenerek müslüman kalmak zordur. Veya kendi kendimizi aldatmadır.

Sözgelimi İslam mutfağında şarap, domuz, leş, yırtıcı hayvan eti, besmelesiz kesilmiş hayvan eti, böcek, haşerât yoktur.

Kur'an ve hadis, bu kültürel müesseseye geniş yer verir. Sadece temel meselelerini değil en tabiî meselelerine, en küçük âdâbına varıncaya kadar her şeyini ele alır, kendi hükmünün şeklini eksiksiz verir, bir başka kültürden taklid ve iktibasa gerek bırakmaz. İslam'ın mensublarına, aynen ibadet gibi, inanç meseleleri, kıyafet ölçüleri gibi, bunları da öğrenip tatbik etmek, muhafaza etmek düşer.

Tekrar ediyoruz: İslam medeniyet dinidir. Bütün medenî müesseselere kendi ölçü ve şablonlarını vazeder, mensubunu hiçbir hususta yabana muhtaç etmez.

İşte bu bahiste, İslam mutfağını ana ve ta'li meseleleriyle tanıtan hadisleri göreceğiz.

Hadislere geçmezden önce "mutfak"la ilgili bazı âyetleri kaydedeceğiz. Şimdiden şunu bilmemizde fayda var: Kur'an-ı Kerim'in en uzun surelerinden birinin adı Mâide yani sofra'dır, ve baş tarafı yiyecekle ilgili temel meseleleri vaz eder. Mâide suresinin, Kur'an-ı Kerim'in ilk surelerinden biri oluşu (5. sure) da mevzuumuz açısından ehemmiyet taşır.

"...O peygamber onlara ma'rufu emreder, münkerden nehyeder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar..." (A'raf 157).

"Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin!..." (Bakara 168).

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar- dikili taşlar üzerine boğazlananlar... size haram kılındı... Açlıktan darda kalan günaha kaymaksızın yiyebilir... (Ey Muhammed!) sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: "Size temiz olanlar helal kılındı, Allah'ın size öğrettiği üzere alıştırıp yetiştirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın... Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir." (Maide 3-5).

"Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da geçimlik olarak helal kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır..." (Mâide 96).

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın" (Bakara 188).

"Ey iman edenler! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki, başarıya eresiniz" (Ali İmrân 130).

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin" (Nisa 29).

"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yeyin..." (Enfal 69).

"Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin" (En'am 118).

"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır" (En'am 121).

"Taze et yemeniz... için denizi size musahhar kılan O'dur" (Nahl 14).

"Ehlî hayvanlarda size ders vardır; onlardan çıkan sütten size içiririz... Onlardan yersiniz" (Mü'minûn 21).

"Ey âdemoğulları!.. Yeyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf 31).

Mevzumuzu ilgilendiren başka âyetler de var. Bu kadar nümune sunmakla yetiniyoruz.[131]

BİRİNCİ BÂB - YEME ÂDÂBI

* YİYECEK ALETLERİ

3866 -1- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]مَا عَلِمْتُ النَّبىّ # أكَلَ عَلى سُكُرُّجَةٍ قَطُّ، وَ خُبزَ لَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ، وَ أكَلَ عَلى خِوَانٍ قُطُّ، قِيلَ لِقَتَادَةَ: فَعَمَ كَانُوا يَأكُلُونَ؟ قَالَ عَلى السُّفَرِ[. أخرجه البخاري والترمذي.»السُّكُرُّجَةُ«: بضم أوله وثانيه وثالثه وتشديده: إناء صغير يجعل فيه القليل من ا٘دم والكواميخ وهى فارسية .

1. (3866)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ne sükürrüce (denilen tahta sofra) üzerinde yemek yediğini, ne ona inceltilmiş (yufka) ekmek[132] yapıldığını ve ne de yemek masası (hıvân) üzerinde yemek yediğini hatırlamıyorum."
Enes'in bu sözünü rivayet eden Katâde'ye "Pekiyi neyin üzerinde yemek yiyorlardı?" diye sorulmuştu, "Sofralar üzerinde" diye cevap verdi."[133] [Buhârî, Et'ime 8, 26, Rikak 17; Tirmizî, Et'ime 1, (1789).][134]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemek yediği sofra hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, sükürrüce ve hıvân denen sofraları kullanmamıştır.

Hıvân (huvân da denmektedir), Arapçaya başka dilden girmiş (muarreb) bir kelimedir. Aynî'nin açıklamasına göre; "Altında bitişik vaziyette bakırdan sehpası bulunan boyu bir zira uzunluğunda bakırdan büyük bir tepsidir. Üzerine tereffüh maddeleri konmuş olarak ehl-i keyf zenginin önüne en az iki ve daha fazla kimse tarafından taşınarak konur." Bunun kullanımının aynı zamanda ihtişam, itibar, zenginlik ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Nebevî ahlakın esası olan tevazu ve abdiyete aykırı olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır.

Sükürrüce: en-Nihâye bunu, "üzerinde az bir katık yenen küçük bir kabtır. İçerisine çoğunlukla iştah açıcı çerezler konur. Farsça bir kelimedir" diye açıklar. Irâkî Şerhut-Tirmizî'de: "Resûlullah bunda yemek yemeyi iki sebeple terketmiş olabilir: Ya o zaman bu Arabistan'da imal edilmiyordu, ya da bunu küçük bulmuştur. Çünkü Muhammed ailesinin âdeti, sofrada bir araya gelip kalabalık halinde yemek yemekti. Yahut da bu, üzerine hazmettirici şeyler koymaya mahsus bir kap olarak biliniyordu. Halbuki Âl-i Muhammed doyuncaya kadar yiyemiyorlardı ve hazmettirici yeme ihtiyacı duymuyorlardı." Dolayısıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın asla bu şekilde yemek yemediği ifade edilmiştir.

Sufer: Sofralar demektir, müfredi sufre'dir. Sufre, kök itibariyle sefer (yolculuk) kelimesinden gelir ve yolcunun beraberinde taşıdığı yiyecek yani azık demektir. Ancak, Araplar zamanla bu isimle, azığın içerisinde taşındığı bohçayı tesmiye etmişler ve azık bohçasına sufre demişlerdir. Âdetlerine göre, bu bohça yuvarlak ve deriden mamul idi. Ne var ki zamanla yemek konan her şeye deriden veya bir başka şeyden mamul olup olmadığına bakılmaksızın sofra demek âdet olmuştur.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) herkes tarafından teşkil edilen sofra tarzı çerçevesinde yemek yer, zengin ve tereffüh ehline mahsus sofra tarzına yer vermezmiş. Bu sebeple, rivayette Aleyhissalâtu vesselâm'ın ne hıvân, ne de sükürrüce'de yemek yemeyip sofrada yediği ifade edilmiştir.

Şu halde, bu rivayet, sadece yiyip içitiğimiz gıda maddelerinin, İslam'ın derpîş ettiği helal ve temiz şeylerden olmasına dikkat etmemizin kafi olmadığı, yiyecek maddelerimizin konduğu sofra malzemesine de dikkat etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Bu gereklilik, muhakkak ki bir vecibe değil, ama ideal budur. İslam'da kemali arayacak mü'minlerin dikkat edecekleri hususlardan biri olmalıdır.[135]

3867-2- وعن أبي حازم قال:]سَأَلْتُ سَهْلَ بنَ سعْدٍ رَضِـيَ اللهُ عَنْه: هَـلْ أكَـلَ النبيُّ # النّقِـيَّ؟ فقَـالَ: مَا رَأى النبيُّ # النّقِيَّ مُنْذُ ابْتَعَثَهُ اللهُ تَعالى حَتى قَبَضَهُ فَقُلْتُ: هَلْ كَانَتْ لَكُمْ مَنَاخِـلُ؟ فقَـالَ: مَـا رَأى النـبيُّ # مُنْخَ مِنْ حِينِ ابْتَعَثَهُ اللهُ تَعـالى حَتّى قَبَضَـهُ. قُلْتُ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَـأكُلُونَ الشّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قال: كُنَّا نَطْحَنُهُ وَنَنْفُخُهُ فَيَطِيرُ مِنْهُ مَا طَارَ وَمَا بَقِىَ ثَرّيْنَاهُ فَأكَلْنَاهُ[. أخرجه البخاري والترمذي. »النَّقِيُّ«: الطعام ا'بيض الحوارى .

2. (3867)- Ebu Hazım rahimehullah anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh'a sordum: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiç (kepeksiz has undan yapılmış) beyaz ekmek yedi mi?" Bana şu cevabı verdi: "Hayır! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'ın O'nu peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç beyaz ekmek görmedi." Ben tekrar sordum: "Elekleriniz var mıydı?"
"Hayır! dedi, Aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç elek görmemiştir."
"Öyleyse, dedim, siz arpa ununu elemeden nasıl yiyebiliyordunuz?"
"Arpayı öğütüyorduk, sonra üflüyorduk. Üfrüğümüzün tesiriyle uçabilen (kepek) uçuyor geri kalan kısmına su katıp [hamur yapıyor] ve yiyorduk" diye cevap verdi."[136] [Buhârî, Et'ime 22, 10; Tirmizî, Zühd 38, (2365).]

AÇIKLAMA:

1- "Nakiy", huvvârâ da denen, birkaç kere elekten geçerek kepeği alınmış, beyaz hale gelmiş un demektir. Dilimizde has un diye ifade ederiz.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Araplar tarafından eleğin fazla bilinmediğini ve kullanılmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple, elenmeden yenmesi zor olan arpa ununun bile üfrükle uçurulabilen kaba kepeklerinin alınmasından sonra yemek yapıldığı belirtilmektedir.
Bu rivayet, Resûlullah'ın şahsî sünnetinde unun kepekli olarak kullanılmasının esas olduğunu göstermekle beraber, elemenin mekruh olmadığını da ifade etmektedir. Zira Sehl'e sorulan sorudan, Ashab tarafından eleğin kullanılmaya başlandığı, önceden üflemekle yapılan kepek alma ameliyesinin artık elekle yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.
Bilhassa arpa ununun üflemek gibi çok basit bir metodla kepeğinin alınması, arpanın temel beslenme vasıtası olması, Resûlullah ve Ashab'ı zamanında beslenmenin gerçek ma'nâda bir yaşama vasıtası olduğunu ifade eder. Zira kepeği yeterince ayıklanmamış unun besleyici yönü fazla olduğu gibi, çok kepeğin, hele arpa ununun kepeklisinden yapılan ekmeğin sertliği ve damak tadı yönünden noksanlığı, onun zevk için, tereffüh için değil, hayatımızın devamı için gerekli olan beslenmek maksadıyla yendiğinin delili olmaktadır. Buradan çıkan netice şudur: Resûlullah ve Ashabı, yemeği, pek çok maddî ve manevî hastalıkların, içtimâî marazların kaynağı olan "zevk için değil", yaşamak için yemişler, hayatlarında "iyi yemek", "yiyerek tereffühte bulunmak" gibi sakil bir gayeye yer vermemişlerdir. Beslenme, belki de tarihte ilk defa geniş şekilde onların hayatında fıtrî ve yaratılış gayesine uygun kullanılma ortam ve imkanına kavuşmuştur.
3- İbnu Hacer, Sehl'in açıklamasında, bi'setten önceyi ifadesinin dışında tutmaya çalıştığına dikkat

çeker. "Çünkü der, o dönemde Aleyhissalâtu vesselâm Suriye'ye gitmiştir, dolayısiyle orada beyaz ekmeği ve eleği görmüş olabilir. Ama bi'set'ten sonra Mekke, Medine ve Tâif'ten dışarı çıkmamıştır. Buralar hep Arap memleketleridir, elek yok, beyaz un yoktur. Gerçi, Şam civarından sayılan Tebük'e kadar gitmiştir, ancak oraları fethetmemiş ve fazla kalmamıştır, dolayısiyle beyaz un ve eleği bu kısa ikameti sırasında görmemiştir."

4- Bir Soru Ve Cevabı:

Burada hatıra gelecek bir soru var: Bazı rivayetler Resûlullah ve Ashabının günlerce aç kaldığını, açlıktan karınlarına taş bile bağladıklarını ifade ederken, diğer bazı rivayetler, bunların tam aksine Resûlullah'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırdığını, ganimetten gelen bir deveyi dört kişi arasında pay ettiğini, umresi sırasında yüz deveyi kurban edip fakirlere yedirdiğini, bir bedeviye bir koyun sürüsünün verilmesini emrettiğini vs., ifade eder. Ayrıca bir kısım rivayetler de zengin, mal mülk sahibi ashabtan, bunların nefisleriyle birlikte mallarını da Allah yolunda harcadıklarından bahseder: Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha (radıyallahu anhüm ecmâîn) vs. gibi... Sözgelimi Resûlullah, Ashabını Allah yolunda bağışta bulunmaya davet edince Hz. Ebu Bekr gelmiş, bütün malını; Hz. Ömer gelmiş malının yarısını bağışlamıştır. Yine O, askerlerin techizini emretmiş, Hz. Osman bu maksadla bin deve vermiştir vs. Yani Ashabın zenginliğini ifade eden örnek hadisler var.

Bu iki zıt durum nasıl izah edilebilir?

Şârihler bu meseleyi tahlil edip şöyle açıklığa kavuşturmuşlardır: "Bu söylenenler, onların yaşadığı farklı devreleri ifade eder. Maldan kaçınıp, darlığı tercih etme diye bir gaye yoktur. Bilakis bu rivayetler bazan ikram ifade eder, bazan da çok yemenin, doyuncaya kadar yemenin mekruh olduğunu ifade eder."

İbnu Hacer bu hususa dikkat çektikten sonra der ki: "Zenginliği mutlak olarak nefyetme ma'nâsında çıkarılacak bir hüküm, kaydettiğimiz hadisler muvacehesinde, çok su götürür. İbnu Hibban Sahih'inde, Hz. Âişe' den şunu kaydeder:

"Kim, size bizim hurmaya doyduğumuzu söylerse size yalan söylemiş olur. Kureyza fethedildiği zaman bir miktar hurma ve iç yağı ele geçirdik." Keza Hayber'in fethiyle ilgili bahiste geçtiği üzere Hz. Âişe der ki: "Hayber fethedilince artık "Hurmaya doyacağız" dedi." Yine Hz. Âişe'nin -Kitabu'l-Et'ime'de geçen- bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hurmaya doyduğumuz sırada vefat etti." İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın bir sözü şöyledir: "Hayber fethedilince hurmaya doyduk."

Bu rivayetleri kaydeden İbnu Hacer sözlerine şöyle devam eder: "Gerçek şu ki, ashaptan pek çoğu Hicretten önce Mekke'de iken büyük bir darlık içerisinde idi. Medine'ye göçünce çoğunun durumu böyle idi. Ensar, onlara ev ve emlak bağışladılar. Benî Nâdir'in fethi ve bunu takip eden fetihlerden sonra, maddî durumu düzelen muhacirler, bağışladıkları mal ve mülklerini Ensar'a iade ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözü de bu hususu açıklar: "Allah yolunda benim çektiğim korkuyu kimse çekmemiştir, Allah yolunda maruz kaldığım eziyete kimse maruz kalmamıştır. Benim üzerimden öyle otuz gün ve gecenin geçtiği olmuştur ki, Bilal'le ikimizin yiyeceği, Bilal'ın bir koltuğunun altında gizleyebileceği kadardan fazla değildi." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu, dünyada bolluk ve genişlik hâsıl etme imkanına sahip olduğu halde, kendisi için iradî olarak seçmekte idi. Nitekim Tirmizî, Ebu Ü-mâme'den naklen kaydeder ki:

"Rabbim, bana, Mekke kumlarını altına çevirmeyi teklif etti, ben: "Hayır! ey Rabbim. Ben bir gün tok, birgün aç olmayı diliyorum. Acıktım mı sana tazarrûda bulunurum, doydum mu sana şükrederim" dedim."[137]

* BESMELE ÇEKMEK

-3868 -1- عن حذيفة قال:]كُنَّا إذَا حَضَـرْنَا عِنْدَ النبيّ # عَلى الطَّعَامِ لَمْ نَضَعْ أيْدِينَا حَتّى يَبْدَأ رَسُولُ اللهِ # فَيَضَعَ يَدَهُ. وَإنَّا حَضَـرْنَا مَعَهُ مَرَّةً طعَاماً، فجَاءَتْ جَارِيَةٌ كَأنَّهَا تَدْفَعُ. فَذَهَبَتْ لِتَضَعَ يَدَهَا فِى الطَّعَامِ، فَأخَذَ النّبىُّ # بِيَدِهَا ثُمَّ جَاءَ اَعْرابِىٌّ كَأنَّمَا يُـدْفَعُ فَـذَهَـبَ لِيَضَـعَ يَـدَهُ فَأخَـذَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ لِيَسْـتَحِلُّ الطَّعَامَ أنْ َ يُذْكَرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَإنَّهُ جَاءَ بِهذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأخَذْتُ بِيَدِهَا، فَجَاءَ بهذَا اعْرَابِيّ لِيَسْتَحِلّ بِهِ، فَأخَذْتُ بِيَدِهِ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إنَّ يَدَهُ لَمَعَ يَدِهِمَا فِى يَدِى. ثُمَّ ذَكَرَ اسْمَ اللهِ تَعال وَأكَلَ[أخرجه مسلم وأبو داود.قوله »كَأنَّهَا تُدفعُ« أى كأن وراءها من يدفعها إلى قدامها .

1. (3868)- Huzeyfe radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Aleyhissalâtu vesselâm onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi:
"Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Nitekim, sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu cariyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedevîyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum.
Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır."
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı."[138]
[Müslim, Eşribe 102, (2017); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3766).]

-3869 -2- وعن عائشة رَضِـيَ اللهُ عَنْها قالت:]قال رسُولُ اللهِ # إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعَاماً فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللهِ، فَإنْ نسِىَ في ا‘وَّلِ فَلْيَقُلْ فِي ا‘خِرِ، بِسْمِ اللهِ في أوَّلِهِ وَآخِرِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (3869)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kim bir şey yerse "Bismillah (Allah'ın adıyla)" desin. Bidayette söylemeyi unutmuşsa, sonunda şöyle söylesin: "Bismillahi fî evvelihî ve âhirihî (başında da sonunda da Bismillah)."[139]
[Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3767); Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

-3870 -3- وعنها رَضِـيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَان رَسُولُ اللهِ #: يَأكُلُ طَعَاماً في سِتّةٍ مِنْ أصْحَابِهِ، فَجَاءَ أعْرَابِىٌّ فَأكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ، فقَالَ #: أمَّا إنَّهُ لَوْ سَمّى لَكَفَاكُمْ[. أخرجه الترمذي .

3. (3870)- Yine Hz. Âişe demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashabından altı kişi içerisinde yemek yiyordu. Derken bir bedevî geldi. (Besmele çekmeksizin) iki lokmada yutuverdi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Eğer bu adam besmele çekseydi yemek hepinize yeterdi!" buyurdu."[140] [Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

-3871 -4- وعن وحشى بن حرب عن أبيه عن جده وحشى بن حرب الجبشى:]أنَّ أصْحَابَ رَسُولِ اللهِ # قالُوا: يَا رسُولَ اللهِ إنَّا نَأكُلُ وَ نَشْبَعُ، قـالَ: فَلَعَلَّكُمْ تَفْتَرِقُونَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قالَ: فَاجْتَمِعُوا عَلى طَعَامِكُمْ، وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ[. أخرجه أبو داود.

4. (3871)- Vahşî İbnu Harb an ebîhi an ceddihî Vahşî İbnu Harb el-Habeşî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz yiyoruz, ancak bir türlü doymuyoruz (ne yapalım)?" Bunun üzerine, Resûlullah: "Ayrı ayrı yemekte olmayasınız?" diye sordu. "Evet" dediler. Resûlullah da: "Öyleyse yemeğinizde toplanın (bir sofra kurarak hep beraber yiyin), yemeğe Allah'ın ismini zikrederek (Bismillahirrahmanirrahim diyerek) başlayın. Böyle yaparsanız yemeğiniz, hakkınızda mübarek kılınır."[141] [Ebu Dâvud, Et'ime 15, (3764); İbnu Mâce, Et'ime 17, (3286).]

-3872 -5- وعن أميـة بن مخشــى رَضِـيَ اللهُ عَنْه قـال:]كَانَ رسُولُ اللهِ # جَالِساً وَرَجُلٌ يَأكلُ فَلَمْ يُسَمِّ حَتّى لَمْ يَبْقَ مِنْ طَعَامِهِ إّ لُقْمَةٌ، فَلَمَّا رَفَعَهَا إلى فِيهِ. قالَ: بِسْمِ اللهِ أوَّلهُ وَآخِرَهُ. فَضَحِكَ #. ثُمَّ قَالَ: مَازَالَ الشَّيْطَانُ يَأكُلُ مَعَهُ فَلَمَّا ذَكَرَ اسْمَ اللهِ اسْتَقَاءَ مَا فِي بَطْنِهِ[. أخرجه أبو داود .

5. (3872)- Ümeyye İbnu Mahşiyy radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) otururken bir adam besmele çekmeden yemek yiyordu. Yemeğini yemiş, geriye tek lokması kalmıştı. Onun ağzına kaldırırken: "Bismillâhi evvelehû ve âhirahû" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güldü ve:
"Şeytan onunla birlikte yemeye devam etti. Ne zaman ki Allah'ın ismini zikretti, karnındakileri hep kustu!" buyurdu."[142] [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3768).]

-3873 -6- وعن جـابر رَضِـيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: إذَا دَخَلَ الرَّجُلُ مَنْزِلَهُ فَـذَكَرَ الله عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ. قَالَ الشَّيْطَانُ: َ مَبِيتَ لَكُمْ وَ عَشَاءَ، وَإنْ ذَكَرَ اللهَ عِنْـدَ دُخُولِهِ وَلَمْ يَذْكُرْهُ عِنْدَ عَشَائِهِ يَقُولُ: أدْرَكْتُمُ الْعَشَاءَ وَ مَبِيتَ لَكُمْ، وَإنْ لَمْ يَذْكُرِ اللهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَ عِنْدَ عَشَائِهِ. قَالَ: أدْرَكْتُمُ المَبِيتَ وَالْعَشَاءَ[. أخرجه مسلم وَأبو داود .

6. (3873)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi evine döndüğü zaman içeri girerken ve yemek yerken Allah'ın adını zikrederse, şeytan (avenelerine): "Size burada gecelemek de yok akşam yemeği de yok!" der. Ama kişi, eve girerken Allah'ı zikreder fakat akşam yemeğini yerken zikretmezse, şeytan (avenelerine): "Akşam yemeğine kavuştunuz ama burada gecelemeniz mümkün değil!" der. Adam eve girerken ve yemeğe başlarken "Bismillah!" diyerek Allah'ı zikretmezse, şeytan (avanelerine): "Yemeğe de yetiştiniz, yatmaya da!" der."[143] [Müslim, Eşribe 103, (2018); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3765).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen altı rivayetin hepsi de yemek sırasında Tesmiye'nin gereğini belirtmektedir.

Tesmiye, 3869. hadiste tarif edildiği üzere, bismillah demektir. Nevevî'ye göre efdal olanı bismillahirrahmanirrahim demektir. Ancak zikri geçen hadis bismillah demenin kifayet edeceğini, bu kadarının da sünnete uygun olduğunu ifade eder. Dilimizde zaten tesmiye kelimesinden ziyade besmele'yi kullanırız ve bunla bismillahirrahmanirrahim demeyi kastederiz. Rivayetlerden besmele ile ilgili olarak şu âdâbları tesbit edebiliriz:

* Besmele, yemeğe başlarken çekilmelidir.

* Unutulduğu zaman, hatırlanılan yerde besmeleye yer verilmelidir. Sonradan çekilen besmelenin bismillahi evvelehu ve ahirehu şeklinde olması müstehabtır. Evveli ile ilk yarısı, ahiri ile ikinci yarısının kastedilmiş olduğu söylenmiştir.

* Besmele yemeğe bereket katmakta, yiyenlerin doymalarına katkıda bulunmaktadır.

* Besmele çekilmeyince yemeğe şeytan da ortak olmakta, yemeğin bereketi kaçmaktadır.

* Yemek imkan nisbetinde cemaat halinde yenmelidir. Aile ferdleri yemekte bir araya gelmeli, ayrı ayrı yememelidirler. Âyet-i kerimede gelen "Beraber veya ayrı ayrı yemenizde bir beis yoktur" (Nur 61) denmiş olması, ruhsata, kolaylığa hamledilmiştir: "Kişi evde yalnızsa tek başına da yiyebilir..." ma'nâsında. İnsanların dünya telaşı, televizyon gibi sebeplerle, birbirlerine yabancılaştıkları günümüz şartlarında; sofrada bari bir araya gelmek daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bu sünnet, şuurla ihya edilmelidir.

* Eve girerken ve yemeğe başlarken çekilen besmele şeytanın evdeki nasibini kesmekte, gecelemesini önlemektedir.

* Cemaat halinde yemek yerken, en azından ilk başlayanın besmele çekmesi gerekir. Aksi takdirde ilk başlayan besmeleyi terketse, şeytan o yemekten yeme imkanına kavuşmaktadır. Onun yemeği istihlal etmesi (kendine helal addetmesi), yeme imkanına kavuşması demektir. Nevevî cemaatten ilk başlayanlar besmele çektiği takdirde, terkedenler de olsa şeytanın o yemekten yemeye muktedir olmayacağını söyler. Nitekim 3868 numaralı hadisin sonundan, Resûlullah'ın henüz yemeye başlamadan kız çocuğunun ve bedevînin besmelesiz girişiverdikleri anlaşılmaktadır.

2- Şeytan'ın Yeyip İçmesi

Hadiste geçen, şeytanın yiyip içme meselesi hususunda âlimler bazı farklı yorumlara yer vermişlerdir. Konunun açıklığa kavuşması için kaydetmemizde fayda var: Türbüştî, sonradan çekilen besmele sebebiyle şaytanın yediğini kusması (3872. hadis) ile ilgili olarak der ki: "Yani, şeytanın lehine olan hissesi besmele ile elinden alınarak aleyhine bir vebale dönüşmüş oldu." Tîbî der ki: "Bu te'vil, şeytanın yemekteki bereketi götürme hususunda bir nasibi olduğuna hamledilir. Bu babta gelen hadisler, yemek için besmele çekmenin meşruiyyetine ve unutan kimsenin yemek esnasında bismillahi evvelehu ve ahirehu demesinin gereğine delalet eder." el-Hedy'de der ki: "Sahih olan, yeme sırasında besmele çekmenin vücubudur. Bu hüküm, Ahmed İbnu Hanbel'in Ashabı nezdinde mevcut olan iki görüşten biridir. Besmeleyi emreden hadisler sahihtir ve sarihtir, muarız bir rivayet olmadığı gibi muhalefeti caiz kılan ve zahirinden çıkmayı gerektiren bir icma da mevcut değildir. Besmeleyi içme ve yemede terkedene şeytan ortak olmaktadır."

Neylü'l-Evtar'da denir ki: "Selef ve halef'in muhaddis ve diğer Ulemasının cumhuru şu görüştedir: "Şeytanın yemekten yemesi zahire hamledilir, (rivayetlerde geldiğine göre) şeytanın iki eli ve iki ayağı vardır, onların erkeği, dişisi vardır, (besmele çekerek) defedilmediği takdirde, gerçekten elleriyle yer. Ancak şu da söylenmiştir: "Onun yemesi mecaz ve istiaredir." Keza şu da söylenmiştir: "Onların yemesi koklama ve koku olmadan ibarettir, yeme, içme diye bir şey olmamalıdır." es-

Sahîh'de sabittir ki: "Şeytan soluyla yer, soluyla içer." Vehb İbnu Münebbih demiştir ki: "Şeytanın çeşitli cinsleri var. Halis cinler yeyip içmezler, nikahlaşmazlar, onlar bir nevi rîh' tır (rüzgardır). Bir cinsi de var ki bütün bu sayılanları yaparlar, ve doğumla dünyaya gelirler, bunlar es-Se'âlâ ve el-Gaylân ve benzeri cinsleridir."

Şeytanla ilgili münakaşada Kelâbâzî de şöyle der: "Şeytan bir cisimdir. Onun sağ eli olabilir. Fakat sağ eliyle yemek yemez. Çünkü onun yaratılışı aksine çevrilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onun yaptığı gibi yapmaktan men etmiştir. (Bunun ma'nâsı) insanın solu uğursuzdur denebilir. Buna delil Resûlullah'ın, sol eli taharetlenmeye ayırması ve Kıyamet gününde kafire kitabının solundan verilmesidir. Binaen-aleyh şeytanın da her iki eli sol olabilir. Zira kendisi uğursuzdur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemeğin bereketi gitmesin diye mü' mine sol eliyle yemesini yasak etmiştir."

Aynî, şeytanlar hakkında âlimlerin üç ayrı görüş ileri sürdüklerini kaydeder:

* Şeytanların bir kısmı yer içer.
* Bir kısım şeytanlar yiyip içmezler.
* Bütün şeytanlar yiyip içerler.

Aynî, üçüncü görüşün sâkıt olduğunu söyler.[144]

YEMEK NE SÛRETLE YENMELİDİR?

3874 -1- عن ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ #:َ يَأكُلَنَّ أحَدُكُمْ بِشِمَالِهِ وَ يَشْرَبَنَّ بِهَا، فإنَّ الشَّيْطَانَ يَأكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا[. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي .

1. (3874)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse sakın sol eliyle yiyip içmesin. Çünkü şeytan soluyla yer içer."[145] [Müslim, Eşribe 106, (2020); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 5, (2, 922, 923); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3776); Tirmizî, Et'ime 9, (1801).]

3875 -2- وعن سلمة بن ا‘كوع رَضِيَ الله عَنْه قال:]أكَلَ رجُلٌ عِنْدَ النبيِّ # بِشِمَالِهِ. فقَالَ لَهُ: كُلْ بِيَمِينِكَ. فقَالَ:َ أسْتَطِيعُ، مَا مَنَعَهُ إَّ الْكِبْرُ فقَالَ #:َ اسْتَطَعْتَ. فَمَا رَفَعَهَا إلى فِيهِ بَعْدَ ذلِكَ[. أخرجه مسلم .

2. (3875)- Seleme İbnu'l-Ekva' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adam[146] sol eliyle yemek yemişti.

"Sağınla ye!" ferman buyurdu... Adam: "Yiyemiyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!" buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı."[147] [Müslim, Eşribe 107, (2021).]

3876 -3- وعن عمر بن أبي سلمة قال:]كُنْتُ غُماً في حِجْرِ النَّبيِّ #، وَكَانَتْ يَدِى تَطِيشُ فِي الصَّحْفَةِ. فقَالَ لِى رَسُولُ اللهِ #: يَا غُمُ سَمِّ اللهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكِ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ. فَمَا زَالَتْ تِلْكَ طُعْمَتِى بَعْدُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.

3. (3876)- Ömer İbnu Ebî Seleme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana ikazda bulunda:

"Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!" Bundan sonra hep böyle yedim."[148] [Buhârî, Et'ime 2, 3, Müslim, Eşribe 108, (2022); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 32, (2, 934); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3777); Tirmizî, Et'ime 47, (1858).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üç hadislerinde yemek âdâbından bilhassa "sağ elle yeme" üzerinde durmaktadır. İslâmî âdâbta sağ elle yemek, solla yemek yememek mühim bir esastır. Bu hususun ehemmiyeti hadislerin muhtevasından, emrin te'kidli bir uslûbla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:
* Birinci rivayette, "sakın!" kelimesiyle ifade edebildiğimiz te'kidlerle solla yemek yasaklanmaktadır.
* İkinci rivayette "sağınla ye!" emrine kibir göstererek yiyemiyorum! diyen kimse gadab-ı nevebî'ye sebep olarak "Yiyemez ol!" bedduasına maruz kalmıştır. Solla yemek Resûlullah'ın nazarında basit bir mesele olsa, her halde böylesi bir bedduada bulunmazdı.
* Üçüncü rivayette, çocuğun ikaz edildiği davranışlardan birinin sağ eliyle yeme olduğunu görmekteyiz.
2- Ömer İbnu Ebî Seleme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Ümmü Seleme'nin önceki kocası Ebu Seleme'den -ki adı Abdullah'tır- oğludur. Yani Resûlullah'ın üvey oğludur. İbnu Hacer'e göre Hicretten iki yıl önce (Habeşistan'da) doğmuş olmalıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nezareti ve terbiyesi altında büyümüştür.
3- Hadisler, yemeği sağ elle yemenin gerektiğini ifade ederler. Bunun hükmü ihtilaflıdır. Şâfiîlerden çoğu mendub demiştir. Gazalî ve Nevevî de böyle hükmetmiştir. Ancak İmam Şâfiî er-Risale ve el-Ümm'de vacib olduğuna hükmetmiştir. İbnu Hacer 3875 numarada Seleme İbnu Ekva' dan kaydedilen Müslim rivayetinde solla yemek hususunda gelen vaîd'i göstererek sağla yemenin vacib olduğu görüşünü iltizam eder ve bunu te'yid eden başka rivayetler kaydeder.
İbnu'l-Arabî de: "Şeytana nisbet edilen bütün fiiller haramdır." Kaidesinden hareketle sol elle yemenin haram olduğuna hükmeder.

Kurtubî, sağla yemenin mendub olduğuna hükmeder. Hadisteki emri "sağı, sola teşrif etme" kabilinden görür. "Çünkü der, sağ el umumiyetle soldan daha kuvvetli, işe daha yatkın, her çeşit işi yapmada daha erken davranandır. Sağ (yemin), yümn'den (uğur) müştaktir. Cenâb-ı Hakk da ehl-i cenneti sağa nisbet edip ashabu'lyemîn (defteri sağından verilenlersağcılar) diyerek sağ'ı şerefli kılmıştır..."

* Şeytan ve kafirlerin amellerine benzetilen amelleri yapmaktan kaçınmak gerek.
* Şer'i hükme muhalefet edene beddua caizdir.
* Yeme halinde bile emr-i bi'lmaruf nehy-i ani'lmünker yapılmalıdır.
* Yeme-içme âdâbını öğretmek müstehabtır.
* Ömer İbnu Ebî Seleme radıyallahu anh, emre imtisal ve gereğiyle amelde örnektir.[149]

-3877 ـ4ـ وعن عبداللّهِ بن عكراش بن ذؤيب عن أبيه قال:]بَعَثَنِى قَوْمِى بَنُو مُرَّةَ ابنِ عَبِيدٍ بِصَدَقَاتِ أمْوَالِهِمْ إلى

رسُولِ اللهِ # فَقَدِمْتُ المَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُ جَالِساً بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَا ٔنْصَارِ. فَأتِينَا بِجَفْنَةٍ كَثِيرَةِ الثَّرِيدِ وَالْوَذْرِ. فَأقْبَلْنَا نَأكُلُ مِنْهَا فَخَبَطْتُ بِيَدِى فِي نَواحِيهَا، وَأكَلَ رسولُ اللهِ # مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَبَضَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى يَدِى الْيُمْنى ثُمَّ قَالَ: يَا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ مَوْضِعٍ وَاحِدٍ، فَإنَّهُ طَعَامٌ وَاحِدٌ. ثُمَّ أُتِينَا بِطَبَقٍ فِيهِ ألْوَانُ التَّمْرِ وَالرُّطَبِ فَجَعَلْتُ آكُلُ مِنْ بَيْنَ يَدَىَّ، وَجَالَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ # في الطَّبَقِ. فقَالَ: يَا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ حَيْثُ شِئْتَ فَإنَّهُ غَيْرُ لَوْنٍ وَاحِدٍ. ثُمَّ أُتينَا بِمَاءٍ فَغَسَلَ يَدَهُ وَمَسَحَ بِبَلَلِ كَفِّهِ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَرَأسَهُ وَقَالَ يَا عِكْرَاشُ: هذَا الْوُضُوءُ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ[. أخرجه الترمذي .
»الْوَذْرُ« جمع وذرة بسكون الذال: وهى القطعة من اللحم .

4. (3877)- Abdullah İbnu İkrâş İbnu Züeyb babasından naklediyor: "Kavmim Benî Mürre İbnu Abîd, benimle mallarının sadakasını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gönderdi. Medine'ye gelince O'nu (aleyhissalâtu vesselâm) Muhacir ve Ensar'ın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evine götürdü. Varınca: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Bize, içerisinde bolca serîd ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve: "Ey İkrâş! bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)" buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da: "Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit değil" buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve: "Ey İkrâş! Bu, ateşte pişenden (yenince alınması gereken) abdesttir" buyurdu."[150] [Tirmizî, Et'ime 41, (1849); İbnu Mâce, Et'ime 11, (3274).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, normalda çorba, pilav, fasulye vs. gibi her tarafı aynı olan yemeklerde kendi önünden yemek edeb iken, meyve gibi farklı kalite ve evsafta yiyecek maddesi ihtiva eden tabaklarda önden değil, seçerek yemek edeb olmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki meyvenin aynı çeşit olması halinde, tıpkı yemekteki gibi, önden yenmesi, tabağın sağının solunun karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. Yine bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki yiyecek maddesi, her ne cinsten olursa olsun, çeşitlilik arzederse onda da eli dolaştırıp seçme yapmanın caiz olduğuna hükmedilmiştir. Ancak şunu da kaydedelim ki, müteakip hadiste yer alan "kenarlardan yemek" emri göz önüne alınınca, bu hadiste yer alan "dilediği yerinden yemek" ruhsatına, ortayı istisna kaydı konması gerekir. Çünkü orta kısım bereketin indiği yerdir.
2- Yemekten sonra el yıkama işi, abdest'le ifade edilmiştir. Ancak, bu ıstılahî, dinî abdest değil, örfî abdesttir, yemekten sonra icra edilen el yıkama hadisesidir.
Hadis, bu yıkamanın ateşte pişen yemek sebebiyle olduğunu belirtir. Şüphesiz ateşte pişen yemekler, meyve gibi çiğ yenenlere benzemez. Onların bulaşığı, kokusu vs. rahatsızlık yapabilir, yemekten sonra ellerin yıkanması meşrudur, mesnundur.[151]

3878-5- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: تَنْزِلُ البَرَكَةُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَ

تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (3878)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bereket yemeğin ortasına iner. Öyleyse kenarlardan yiyin, ortadan yemeyin."[152] [Tirmizî, Et'ime 12, (1806); Ebu Dâvud, Et'ime 18, (3772).]

3879-6- ولفظ أبي داود:]إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعَماً فَ يَأكُلْ مِنْ أعْ الصَّحْفَةِ وَلْيَأكُلْ مِنْ أسْفَلِهَا، فإنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ مِنْ أعَّهَا[.

6. (3879)- Ebu Dâvud'daki rivayet şöyledir: "Sizden biri, bir yemek yeyince yemek kabının üstünden yemesin, aşağısından yesin. Zira, bereket üstünden iner."[153]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yemeğin ortasından değil, kenarlarından yenmesini emretmektedir. Bu ma'nâyı te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Hepsi, yemeğin önce kenarlarından yenilip orta kısmının en sona bırakılmasını emretmekte ittifak ederler. Şâfiî, fakihlerden Râfiî ve başka bazıları: "Serîd'in en üstünden ve tepsinin ortasından ve sofra arkadaşının önünden yemek mekruhtur. Ancak bu, meyvede olursa ondan bir beis yoktur" demiştir. Fakat, buradaki "mekruh" hükmü tenkid edilerek Şâfiî'nin el-Ümm'de bu davranışa haram hükmünü verdiği gösterilmiştir. Şâfiî hazretleri haram derken, sadedinde olduğumuz hadiste gelen nebevî nehiyle istidlal etmiştir. İmam-ı Gazalî de şöyle söyler: "Keza kişi, çöreğin ortasından yemez, etrafından yer. Ancak ekmek az olursa ekmeği parçalar. Kenardan yeme emrinin sebebi, hadiste, bereketin yemeğin ortasına indiğinin bildirilmiş olmasıdır."[154]

3880-7- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]نَهى رَسُولُ اللهِ #: أنْ يَقْرِنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ إّ أنْ يَسْتَأذِنَ أصْحَابَهُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي .

7.(3880)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin arkadaşlarından izin almadan iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır."[155] [Buhârî, Et'ime 44, Mezâlim 14, Şirket 4; Müslim, Eşribe 151, (2045); Ebu Dâvud, Et'ime 44, (3834); Tirmizî, Et'ime 16, (1815).]

AÇIKLAMA:

1- Kırân: İki şeyin arasını birleştirmek ma'nâsında mastardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, cemaat içinde olunduğu zaman, iki hurmayı bir defada yemeyi yasaklıyor. Müteakib açıklamalarda görüleceği üzere, hurmanın zikriyle ortaya konan yasak her çeşit yiyeceğe şâmildir. Yani başkalarıyla beraber iken, mevcut bir yiyeceğin mütesâviyen yenmesi prensibi vaz edilmektedir. Hangi şartlarda bir kimse kendisini tercih ederek fazla yiyebilir? Vaz edilen prensibe göre, kimsenin

fazla yememesi gerekir. Ancak arkadaşlarından izin alırsa yiyebilir. Arkadaşlarından maksadın o hurmaya (veya yiyeceğe) iştirak edenler olduğunu bir Müslim rivayeti tasrih etmiştir. Onlar izin verirlerse kırân yapması yani iki hurmayı birlikte yemesi caiz olur. Bu mesele, ilk nazarda basit gibi görülürse de Ulemanın ciddiyetle durmasından da anlaşılacağı üzere, cemaat halinde yendiği takdirde uyulması gereken son derece mühim bir yemek edebini tesbit etmektedir. Bu durumlarda bencillik ve oburluğun din açısından nasıl çirkin addedildiğini göstermek gayesiyle mesele üzerine İslam Ulemasının nasıl hassasiyet gösterdiklerini görmede fayda mülahaza ediyor ve İbnu Hacer'den bazı özetlemeler yapıyoruz: Nevevî der ki: "Bir kimsenin arkadaşlarına sormadan yemesinin yasaklığı hususunda Ulema ittifak etmiş, "izin verirlerse kırân yapmasında hiç bir beis yoktur" demişlerdir, fakat bu nehiy tahrime mi delalet eder, kerahet ve edebe mi delalet eder, ihtilaf etmişlerdir. Kadı İyaz, "Zâhirîlere göre tahrim ifade ettiğini" nakleder. Zâhirîlerin dışındakiler "Kerahet ve edeb ifade eder" demişlerdir.

Bazı âlimler: "Doğru olanı, tafsildir" dedikten sonra açıklar:

* Eğer yiyecek maddesi aralarında ortak ise, bu durumda arkadaşlarının iznini, rızasını almadıkça kırân (ikişer yemek) haramdır. Rızaları, onların bunu tasrih etmeleri veya tasrih ifade eden bir davranış, bir karîne ve bir delil izhar etmeleri ile gerçekleşir, yeter ki bu karîneler zannın ötesinde kesin bir şekilde rızalarına kanaat versin. Ne zaman ortakların rızasından şüphe hâsıl olursa, haram olur.

* Yiyecek başkasının ise, veya sadece birinin ise ve bir tane yemeye rızası varsa, bu durumda rızası olmadan iki tane almak haramdır ve kendisiyle beraber yiyenlerden izin istemesi müstehabtır, vacib değildir.

* Yemek kendisinin ise, ona öbürlerini davet etmiş ise, (bu mal sahibinin onlarla yerken) fazla alması haram olmaz. Ancak yiyecek az ise, eşitliğin gerçekleşmesi için fazla almasında bir beis yoktur. Lakin edeb odur ki, yemekte de teeddübte bulunsun, çok yeme hususunda hırsa, oburluğa yer vermesin. Şu kadar var ki, acelesi var ve bir işe yetişme durumunda ise, dilediği şekilde davranabilir, kınanmaz.

Hattâbî der ki: "Hadisteki hüküm, Ashab devriyle, yiyeceğin dar olduğu zamanla ilgilidir. Günümüzde mal bolluğu sebebiye bu durumlarda izin istemeye gerek yoktur."

Nevevî hazretleri, bütün bu tahlilleri kaydettikten sonra Hattâbî'nin değerlendirmesine katılmaz. Der ki: "Mesele onun söylediği gibi değildir. Gerçek yukarıda belirttiğimiz gibidir, şartlara göre, ayrı ayrı hükme gitmek en uygun yoldur. Zira, (hadiste gelen meseleleri değerlendirmede şayet sebep sabitse sebebin hususiliğine değil, lafzın umumîliğine itibar edilir, ya bir de sebep sabit olmazsa, bu durumda, (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir prensip vaz ediyor demektir) mutlaka lafzın ifade ettiği hükmün umumi ma'nâsının esas alınması gerekir."

Mevzu ile alakalı olarak İbnu Hacer'in dermeyân ettiği açıklamalar şöyle devam eder: "İbnu Şâhin, en Nâsih ve'l-Mensuh'da şu hadisi -Müsned-i Bezzâr'dan naklen- kaydeder:

"Sizi hurmada kırân (birleştirme) yapmaktan men etmiştim. Allah size şimdi bolluk verdi. Artık kırân yapabilirsiniz." İbnu Hacer, hadisin senedçe zayıflığına dikkat çektikten sonra Hazîmî'nin şu mütalaasını kaydeder: "Nehiy hadisi daha sahih ve daha meşhurdur, fakat bu mesele, ibadetlerle ilgili olmayıp, dünyevî maslahatlarla alakalı olduğu için fazla ehemmiyet taşıyan bir mevzu değildir. Dolayısiyle, böylesi hususlarda (cevaz için) kaydettiğimiz kadarı ile iktifa edilebilir. Bunun cevazı hususunda vâki olan icma-i ümmet de söyleneni destekler." İbnu Hacer der ki: "Hazîmî'nin cevaz'dan muradı, kişinin mevzubahis olan yiyeceğe sahip olma halinde olmalıdır, hatta Nevevî'nin takrir ettiği

gibi, bu sahiplik, kendisine verilen izin yoluyla da tahakkuk etmiş olsa bile. Aksi takdirde, Ulemadan hiçbiri, başkasının malında onu izni olmadan kırân yapmasını (kendini tercih edip öne olmasını) tecviz etmemiştir. Öyle ki, iki kişinin önüne ikram olarak yemek koyan kimsenin, bunlardan birinin diğerine kendisini tercih etmesine razı olmayacağına delâlet eden bir karîne bulunsa, birinin bilerek kendini tercih etmesi haramdır. Rızasına bir karîne ortaya çıksa, bu meselede birbirlerine karşı keremde övünme araya girer, (bu hoş olmayan bir şeydir)." Ebu Musa el-Medînî Zeylül'l-Garîbîn'de Hz. Âişe ve Câbir radıyallahu anhümâ'dan, oburluk ve arkadaşına karşı âdice bir tamahkarlık bulunması sebebiyle kıran'ın kötülüğünü zikretmiştir. İmam Mâlik der ki: "Kişinin, beraber olduğu arkadaşından daha fazla yemesi (mürüvvet açısından da) hiç hoş değildir."[156]

-3881 -8- وعن عائشة رَضِـيَ الله عَنْها قالت:]قال رسولُ اللهِ #: َ تَقْطَعُوا اللَّحْمَ بِالسِّكِّينِ، فإنَّهُ مِنْ صُنْعِ ا٠عَاجِمِ وَانْهَشُوهُ نَهْشاً فَإنَّهُ أهْنَأُ وَأمْرَأُ[. أخرجه أبو داود .

8. (3881)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü bu, yabancıların işidir. Siz dişlerinizle kemirerek yiyin. Çünkü bu, sıhhat ve âfiyet için daha iyidir."[157] [Ebu Davud, Et'ime 21, (3778).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde pişmiş eti bıçakla kesmeyi yasaklamakta ve ön dişlerle kemirerek yemeyi tavsiye etmektedir. Sebep olarak yabancıların böyle yaptığı gösterilmiştir. Yani et yeme tarzında bile gayr-ı müslimlere benzememek istenmektedir.
Şârihler, etin bıçakla kesilmesini mütekebbir ve mütereffih olan İranlıların yaptığını, dolayısiyle bıçakla kesmede kibirlenme bulunduğunu belirtirler. Şârihler ayrıca pişmemiş eti bıçakla parçalamanın mekruh olmadığını da belirtirler. Nitekim Sahîheyn'de Resûlullah'ın bıçakla et kestiği rivayet edilmiştir. Bu, sadedinde olduğumuz hadise muarız değildir, çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çiğ eti kesmiş ve ihtiyaç halinde etin bıçakla kesilebileceğini, bunun caiz olduğunu böylece göstermiştir. Nitekim Beyhakî der ki: "Etin bıçakla kesilmesi ile alakalı yasak, pişmesi mükemmel olan et hakkındadır."[158]

-3882 -9- وعن أبي جحيفـة رَضِـيَ الله عَنْه قـال:]قَالَ النَّبِيُّ #: َ آكُلُ مُتَّكِئاً[. أخرجه أصحاب السنن.»المُتَّكِئُ« المراد بهِ هاهنا: المعتمد على الوطاء الذي تحته .

9. (3882)- Ebu Cuhayfe radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben dayanarak yemem."[159] [Buhârî, Et'ime 13; Tirmizî, Et'ime 28, (1831); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3769); İbnu Mâce, Et'ime 6, (3262).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah, dayanarak yemek yemediğini ifade buyurmaktadır. Hadisin vürûd sebebiyle

ilgili bir açıklama, İbnu Mâce'nin, Abdullah İbnu Büsr'den kaydettiği bir kıssada geçer. Buna göre, Abdullah şöyle anlatır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a koyun (eti) hediye etmiştim. Resûlullah yemek üzere hemen dizlerinin üzerine çöktü. Bir bedevî: "Bu oturuş da ne?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Allah beni kerim bir kul kıldı, anîd (inadcı) olan cebbar bir kul kılmadı!" cevabında bulundu."
İbnu Battal, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemek yerken diz çökmesini "Allah'a karşı tevazu" olarak yorumlar. Sonra Zührî'den şu mürsel rivayeti kaydeder: "Daha önce hiç gelmemiş bulunan bir melek Resûlullah'a gelerek: "Allah Teâlâ Hazretleri, seni kul bir peygamber olmakla melik bir peygamber olmak arasında muhayyer bıraktı!" dedi. Resulullah, müsteşarı durumundaki Cebrâil aleyhisselâm'a baktı. Cebrail, mütevazi olmasını ima etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Ben kul peygamber olmayı tercih ediyorum!" buyurdular."
Râvi der ki: "(Resûlullah) dayanarak hiç yemek yemedi." Nesâî'de İbnu Abbâs'tan mevsul olarak geldiği belirtilen bu rivayetin son cümlesi Ebu Dâvud'da ufak bir farkla aynen gelmiştir: "Ben dayanarak yemem." Yine Ebu Dâvud'da Amr İbnu'l-Âs'tan gelen bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın dayanarak yemek yediği hiç görülmemiştir." İbnu Şâhin, en-Nâsih adlı eserinde Atâ'nın mürseli olarak şöyle bir rivayet kaydeder: "Cibril aleyhisselâm Resûlullah'ı dayanarak yemek yerken görmüştü, Onu bundan yasakladı." Enes radıyallahu anh'tan gelen bir rivayet de bunu te'yid eder." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Cibrîl dayanarak yemekten menetmişti, bundan sonra dayanarak hiç yemedi." Şu halde bu rivayet, dayanarak yemekten Resûlullah'ı Cebrail aleyhisselâm men etmiştir, bu edeb, ilâhî bir menşe'ye dayanmaktadır.

2- Dayanma (ittika) nedir? Âlimler bunu tavsif ve ta'rifte ihtilaf ederler:

* Bazıları: Yemek için oturunca, herhangi bir surette bir yerlere tutunmaktır demiştir.

* Bazıları: Bir tarafına meyletmesi (kaykılması) demiştir.

* Bazıları da sol eli üzerine yere dayanmaktır demiştir.

* Hattâbî der ki: "Halk, dayanan deyince bir tarafına yaslanarak yemek yiyeni anlar, ama aslında böyle değil, bilakis, ondan murad altındaki mindere iyice oturmak, mıhlanıp kalmaktır; öyleyse hadisin ma'nâsı şöyle olmalıdır: "Ben yemek yerken mindere mıhlanırcasına oturup kalmam. Bu, çok yiyenlerin işidir. Ben, gıdama yetecek kadar yerim, bu sebeple (hemen kalkmaya hazır vaziyette) iğreti olarak otururum."

* Ancak şunu da belirtelim ki, zayıf bir senedle gelen bir rivayette: "Resûlullah yemek sırasında sol elinin üzerine dayanarak yiyen bir kimseyi bundan zecretti" denir.
Şu halde bu rivayete göre dayanmaktan maksad, sol el üzerine dayanmak olmaktadır. İmam Mâlik: "Bu tarz, dayanma çeşitlerinden biridir" der.
İbnu Hacer, İmam Mâlik'in bu sözünü şöyle yorumlar: "Bu sözde, yemek yiyen hakkında "dayanmakta" olduğu hükmünü verdirebilecek her oturuş tarzının İmam Mâlik'ce mekruh addedildiğine bir işaret vardır."

* İbnu'l-Cevzî, dayanmaktan (ittikâ) muradın bir tarafa yaslanmak olduğunda kesin fikir beyan eder ve Hattâbî'nin inkarını kaale almaz.

* en-Nihâye'de İbnu'l-Esîr der ki: "Kim dayanmayı, bir tarafa yaslanmak olarak tefsir ederse, bunu tıb mesleğine uygun olarak te'vil etmiş olur. Zira tıbbın iddiasına göre, yenen şey, bu durumda, sindirim yolunda kolayca hareket edemez ve kişiye âfiyet sağlayamaz, bilakis ezaya sebep olur."

3- Selef, yerken dayanma (ittikâ)nın hükmü hususunda da ihtilaf etmiştir:

İbnu'l-Kâss, dayanmadan yemenin Resûlullah'ın hasâisinden olduğunu zannetmiştir. Beyhakî buna katılmaz ve: "Bu, başkası için de mekruh olabilir, zira bu büyüklenenlerin işidir ve asıl itibariyle Acem krallarından alınmadır" der. Beyhakî devamla: "Kişide dayanmadan yemesine mani olan bir hal var ise, bu durumda onun dayanması mekruh değildir" der ve bu suretle yiyen selef büyüklerinden örnekler verir. Böylece Beyhakî dayanarak yeme cevazını, onların zarurete hamlettiklerini söylemek ister. Ancak İbnu Hacer, bu te'vile katılmaz ve İbnu Abbâs, Halid İbnu'l-Velîd, Ubeyde es-Selmanî, Muhammed İbnu Sîrîn, Atâ, İbnu Yesar ve Zührî gibi büyüklerin, yerken dayanmayı mutlak olarak caiz gördüklerine dair İbnu Ebî Şeybe'nin rivayetinden örnek kaydeder ve der ki: "İttika'nın mekruh olması veya önceki ihtilaf sabit olunca, yemek yiyene müstehab olan oturuş tarzı şudur: Dizlerinin üzeriyle ayaklarının sırtı üzerine oturmalı veya sağ ayağını dikip sol ayağını yatırıp üzerine oturmalıdır."

Şu halde, dayanarak oturmak mekruh değil diyenler, "hemen kalkacakmış gibi iğreti olan dışındaki oturmalara mekruh" diyen görüşe katılmıyorlar demektir.

*İmam Gazalî, yatarak yemedeki kerahetten sebze yemeyi hariç tutmuştur.

4- Kerahetin sebebi hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bu hususta gelen en kuvvetli görüş İbnu Ebî Şeybe'nin, İbrahim Nehâî tarikinden kaydettiği görüştür: "Selef karınlarının büyüyeceği endişesiyle dayanarak yemeyi mekruh addetmiştir." İbnu'l-Esîr'in tıb nokta-i nazarından kaydettiği de buna yakın bir mülahazadır.[160]

3883 -10- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # جَالِساً مُقْعِياً يَأكُلُ تَمْراً[. أخرجه مسلم وأبو داود .

10.(3883)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çömelir vaziyette durup hurma yerken gördüm."[161] [Müslim, Eşribe 149, (2044); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3771).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayet gibi, bu da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemek yerken yere bağdaş kurarak veya diz çökerek iyice yerleşip oturmadığını, dizlerini dikmek suretiyle, birkaç lokma alıp kalkacak kimsenin oturuşuyla iğreti oturduğunu göstermektedir.

2- Hadiste oturuş tarzı olarak zikredilen muk'iyye şöyle tarif edilir: "Kişinin kollarını yere değecek şekilde oturup bacaklarını dikmesi, elini de yere koymasıdır. Bu tarz oturuş namazda yasaklanmıştır. Namazda iki secde arasında ayaklar üzerine yapılan oturma ise sabit bir sünnettir."[162]

3884 -11- و'بي داود في أخرى:]أُتِىَ النَّبِيُّ بِتَمْرٍ عَتِيقٍ، فَجَعَـلَ يُفَتِّشُهُ يُخْرِجُ مِنْهُ السُّوسَ[.»''ا''قْعَـاءُ«: في ا'كل أن يجلس اŒكل على وركيه مستوفزاً غير متمكن .

11. (3884)- Ebu Dâvud'da gelen diğer bir rivayette: "Resûlullah'a bayat bir hurma getirilmişti.

Kurtları çıkarmak için kontrol etmeye başladı."[163] [Ebu Dâvud, Et'ime 43, (3832, 3833).]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayat hurma getirilince kurtlu hurmaları tetkik edip kurtlarını çıkartmaya çalıştığını görmekteyiz.
Âlimler, hadisten kartlanmış olma ihtimali bulunan hurmaları kontrol etmeden yemenin mekruh olduğu hükmünü, çıkarmışlardır. Hadisten çıkarılan diğer bir hükme göre, Kurtlanan meyve necis sayılmaz, onu yemek mekruh değildir, yeter ki kurdundan ayıklansın.
Aliyyu'l-Kâri der ki: "İbnu Ömer'den Taberânî'nin hasen bir senetle kaydettiği bir rivayette Resûlullah'ın, hurmanın içindeki (kurdu) araştırmayı yasakladığı belirtilmektedir." Kâri, bunu kaydettikten sonra: "Buradaki yasaklama, vesveseyi defetmek için yeni hurmaya hamledilir veya, Resûlullah'ın tedkik etme fiili, cevazı beyan etmeye hamledilir. Bu durumda yasaklama kerâhet-i tenzihiye ifade eder" der.[164]

3885 -12- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعاماً فَ يَمْسَحْ يَدَهُ حَتّى يُلْعِقَهَا[. أخرجه
الشيخان وأبو داود.»اللَّعْقُ«: اللحس .

12. (3885)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz yemek yeyince, yalamadıkça veya yalatmadıkça elini (mendile) silmesin."[165] [Buhârî, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129, (2031); Ebu Dâvud, Et'ime 52, (3847).]

3886 -13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أمَرَ رسولُ اللهِ # بِلَعْقِ ا'صَابعِ وَالصَّحْفَةِ، وَقَالَ: إنَّكُمْ َ تَدْرُونَ فى أىِّ طَعَامِكُمُ البَرَكَةُ، فإذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أذىً، وَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ، وَ يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمَنْدِيلِ حَتّى يَلْعَقَ أصَابِعَهُ فَإنَّهُ َ يَدْرِى فِي أىِّ طَعَامِهِ البَرَكَةُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

13. (3886)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), parmakların ve kapların yalanmasını emretti ve dedi ki: "Siz, bereketin, yemeğinizin hangi (parça)sında olduğunu bilemezsiniz. Öyleyse, birinizin lokması düşecek olursa, onu alıp, bulaşan ezayı temizlesin, sakın şeytana terketmesin. Parmaklarını yalamadıkça elini mendille de silmesin. Zira o, taamınızın hangisinde bereket bulunduğunu bilemez."[166] [Müslim, Eşribe 136, (2034); Tirmizî, Et'ime 11, (1803).]

3887 -14- وزاد رزين في رواية عن أنس:]فَإنّ آنِيَةَ الطَّعَامِ تَسْتَغْفِرُ لِلّذِى يَلْعَقُهَا وَيَغْسِلُهَا وَتَقُولُ: أعْتَقَكَ اللهُ مِنَ النَّارِ كَمَا أعْتَقْتَنِى مِنَ الشَّيْطَانِ[.

14. (3887)- Rezîn, Hz. Enes radıyallahu anh'tan yaptığı bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Zira yemek kabı, kendisini yalayıp yıkayana istiğfarda bulunur ve: "Beni şeytandan kurtardığın gibi, Allah

da seni ateşten kurtarsın" der."[167]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu rivayetlerde, israf olmaması için yemekten sonra parmak ve kaplarda bulaşık bırakılmamasını emretmektedir. Gıda olabilecek her parça insan vücudunda hayatî hizmete katkıda bulunabileceğine göre, onun israf edilmesi şeytana nisbet edilmeye layık bir zarardır.

2- Bazı âlimler, burada mevzubahis edilen mendilin, abdest aldıktan sonra elleri ve yüzü kurulamada kullanılan mendil olmayıp, bir kısım bulaşıkları silmek üzere kullanılan mendil olduğunu belirtirler. Biz zamanımızda bunlara mendil değil, el bezi diyoruz. Rivayet, el bezi mahiyetindeki temizlik vasıtalarının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde de kullanıldığını ifade etmesi yönüyle de dikkat çekicidir.

3- Hadislerde bazan elin, bazan parmakların yalanmasının zikri geçer. Nitekim, Müslim'de Ka'b İbnu Mâlik'ten gelen bir rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemeği üç parmağıyla yer, yemekten kalkınca onları yalardı" buyurularak, Resûlullah'ın üç parmağıyla yediği mevzubahis edilir. Şârihler parmaklarla elin veya el ile parmakların kastedilmiş olabileceğine, bunun Arap uslûbunda cari olduğuna dikkat çekerler. Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, bazı yemeklerin elin tamamının iştirakiyle yenebilceğine, bir kısım parmaklarla yenmesinin mümkün olmayacağına dikkat çeker ve buna örnek olarak Resûlullah'ın etli kemiği kemirip, eti dişlediğine dair rivayeti hatırlatarak: "Bu, elin tamamını kullanmadan yapılamaz" der. Ancak, bazı âlimler "Elin tamamını, yemek yerken kullanmak caiz ise de, sünnet olanı üç parmağı kullanmaktır" diye İbnu'l-Arabî'ye cevap vermiştir. Kadı İyaz "üçten fazla parmakla yemek oburluktan, su-i edebten, lokmayı büyük tutmaktan ileri gelir..." der.

4- Hadisin sonunda "veya yalatmadıkça" tabiri de yer almaktadır. Nevevî, bundan muradın başkasına yalatmak olduğunu belirtir ve "Bundan iğrenmeyen başkalarına yalatmalıdır: Zevce, cariye, hizmetci, evlad ve bunlar ma'nâsında herhangi bir yakın olabilir: "Talebe gibi, yalamada bereket olduğuna itikad eden biri" der. Bu yalatma işini koyun gibi bir hayvana da yaptırmasının mümkün olduğunu belirtir.

Şurası muhakkak ki bu âdâb, o devrin şartlarına muvafıktır. Günümüzde kaşık ve çatal gibi yemek vasıtalarının yaygınlaşması, yalama veya yalatma ihtiyacını asgariye düşürmüş, bazı çevrelerde tamamen kaldırmıştır bile. Her hâl u kârda hadisin hümkî israftan kaçınmada titizliğin azamisini gösterme ma'nâsında, geçerliliğini her devirde aynı şekilde muhafaza etmektedir.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler "parmaklarını kendi ağzına yalatmadıkça" diye de anlayarak "yalatma"yı "yalama" ma'nâsında te'kid olarak tekrara hamletmişlerdir.

5- Yalamaya farklı hadislerde değişik illetler (sebepler) gösterilmiştir:

* Bereketin zayi olmasını önlemek. "Zira, bereketin taamın hangisinde olduğunu bilemezsiniz" buyrulmuştur. Yani yediğimiz kısımda mı, parmakta kalan kısımda mı?

* Bazı rivayetlerde parmağın iyice yalanmadan silinmesi halinde silme işinde kullanılacak mendilin fazla kirleneceği hususu zikredilmiştir.

* Bazı âlimler, bu emirden başka illetler de çıkarmışlardır: Mesela Kadı İyaz: "Az bile olsa taamın küçük görülmemesi, hürmet edilmesi gayesini de güder" der.

* Bir rivayette, dökülen, israf edilen artıkların şeytana nasib olacağı belirtilmiştir.

Âlimler, Bir hadiste, sadece bir sebebin zikri başka sebep ve maslahatların varlığını nefyetmez

derler. Sadedinde olduğumuz meselenin şeytana nisbeti, bunun pekçok maslahatlara şâmil olduğunun delilidir.

6- Sadedinde olduğumuz hadislerde geçen Bereket'le ne kastedilmiş olabileceği hususunda Nevevî der ki: "Bereket'ten murad, ondan hâsıl olan beslenmedir, sonun ezâdan selamette kalmasıdır, kişinin yapacağı ibadete güç vermesidir."

7- Parmak yalamak meselesine gelince: Bu husus insan tabiatında iğrenme hasıl edebileceği için eskiden beri âlimler bu mesele üzerinde bazı açıklama yapma ihtiyacı duymuşlardır. İbnu Hacer der ki: "Hadiste, parmak yalamayı iğrenç bulanlara red vardır. Evet, bunu yeme sırasında yaparsa iğrenme hâsıl olur. Zira, parmağının üzerinde tükrük bulaşığı olduğu halde, parmağını tekrar yemeğe sokmaktadır." Hattâbî der ki: "Tereffüh'ün akıllarını bozmuş bulunduğu bazıları bunun ayıpladılar ve parmakları yalamanın çirkin bir iş olduğunu zannettiler. Bu herifler sanki, parmak veya tabaktan yaladıkları taamın, yediklerinin bir parçası olduğunu bilmiyorlar. Öyleyse diğer parçaları iğrenç olmayan bir şeyin küçük bir parçası da iğrenç olamaz. Burada yaptığı iş, dudağının içiyle parmağını emmekten öte bir şey değildir. Hiç bir aklı başında olan hiçbir kimse, bunda bir beis olmadığı hususunda şüpheye düşmez. Kişi bazan mazmaza yapar ve bu esnada parmağını ağzına sokarak dişlerini ve ağzının içini ovalar. Ama kimse buna iğrenç veya su-i edeb demez."

8- Hadis, yemekten sonra eli meshetmenin müstehab olduğunu da ifade eder. Kadı İyaz: "Eli silmenin münasib olduğu yer, yıkamaya gerek olmayan durumlardır. Yıkamakla çıkabilecek bulaşıkların olmadığı durumlar gibi. Çünkü, başka hadislerde yemekten sonra elin yıkanması teşvik edimiş, terkedilmemesi için uyarılmıştır."

Sadedinde olduğumuz 3885 numaralı hadis, yalanmadan önce elin yıkanmasını da, silinmesini de men etmeyi iktiza etmektedir. Zira bereketi elde etmek maksadıyla yıkama ve silmeden önce yalama hususunda emir sarihtir. Sonra da, kokuyu gidermek için yıkamanın mendub olacağı anlaşılır. Yıkamaya işarette bulunan hadisler de buna hamledilir. Nitekim bir Ebu Dâvud hadisinde: "Kim elinde yemek kokusu olduğu halde yıkamadan geceler ve kendisine bir (fenalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi suçlamasın" buyrulmuştur.

9- Hadis, Allah'ın fazlından hiçbir şeyi ihmal etmemek gerektiğini de ifade etmektedir: Bu, örfçe hiçbir ehemmiyet taşımayan yiyecek ve içecek nev'inden azıcık bir şey bile olsa.

10- Ka'b İbnu'l-Ucre, yalamanın nasıl olacağını açıklamaktadır:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı üç parmağıyla yemek yerken gördüm. Bunlar baş parmak, şehadet parmağı ve orta parmak idi. Sonra, silmezden önce bu üç parmağını yalarken gördüm. Şu sırayla yalamıştı: orta parmak, sonra onu takib eden, sonra da baş parmak." Bazı âlimler bu sıralamayı şöyle açıklar: "Bundaki sır şudur: "Sanki orta parmak öbür ikisine nazaran daha uzun olduğu için daha fazla bulaşığa maruzdur. Böylece onda daha çok taam kalmıştır. Ayrıca o uzun olduğu için, diğerlerinden önce yemeğe banmaktadır. Yalayan kimsenin avucunun içi muhtemelen yüzüne doğru olur. Bu durumda, orta parmaktan başladı mı sağ cihetinde olan baş parmağa geçer, böylece ondan da sağda olan baş parmağa geçer."[168]

* EL VE AGZIN YIKANMASI

3888 -1- عن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَرَأتُ فِي التَّوْرَاةِ إنَّ بَرَكَـةَ الطَعَـامِ الْوُضُوءُ بَعْدَهُ فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ #، فقَـالَ: بَرَكَـةُ الطَّعَـامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (3888)- Hz. Selman radıyallahu anh anlatıyor: "Tevrat'ta okudum: "Yemeğin bereketi, yemekten sonra (el ve ağzı) yıkamadadır" diyordu. Bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söyledim: "Yemeğin bereketi yemekten önce ve sonraki yıkamalardadır" buyurdular."[169] [Ebu Dâvud, Et'ime, 12, (3761); Tirmizî, Et'ime 39, (1847).]

3889 -2- وعـن أبي هريرة رَضِـيَ اللهُ عَنْه قـال:]قـال رَسُولُ اللهِ #: إنَّ الشَّيْطَـانَ حَسَّاسٌ لَحَّاسٌ فَاحْذَرُوهُ عَلى أنْفُسِكُمْ مَنْ بَاتَ وَفِى يَدِهِ غَمَرٌ فَأصَابَهُ شَىْءٌ فَ يَلُومَنَّ إَّ نَفْسَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»حَسَّاسٌ«: شَديد الحس وا‘‘دراك.»لَحَّاسٌ«: كثير اللحس لما يصل إليه.»وَالْغَمَرُ« بفتح الميم: ريح اللحم وزهومته .

2. (3889)- Ebû Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın ha nefsinden başkasını suçlamasın."[170] [Tirmizî, Et'ime 48, (1861); Ebu Dâvud, Et'ime 54, (3852).]

AÇIKLAMA:

1- Selman-ı Fârisî, İslam'la şereflenmezden önce hristiyan olmuş bir zattı. Onun Tevrat'tan okuması o dönemde cereyan etmiş olmalıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Tevrat'tan okuduğu mesele hususundaki sorma işini "yemeğin bereketi, yemekten sonra ellerin yıkanması mıdır?" diye tahkik maksadıyla yapmış, Resûlullah da bunu yanlış değil, fakat eksik bularak, gerçek durumu ifade buyurmuştur: "Yemeğin bereketi, ellerin yemekten hem evvel ve hem de sonra yıkanmasıdır" buyurmuştur.
Önceki yıkama tekrîm'dir, yani yemeğe, nimete hürmet etme, değer verme ma'nâsına gelir, ni'met-i ilahiye'ye bir nevi ta'zim ifade eder. Meselenin temizlik ve dolayısiyle hıfzıssıhha yönü izaha gerek olmayacak kadar açıktır. Sonraki yıkama ise bulaşığın izalesine, kokuların giderilmesine yöneliktir.
2- Aliyyu'l-Kâri, "Resûlullah'ın cevabı, Tavrat'ın maruz kaldığı tahrifata nebevî bir işaret olabileceği gibi, Muhammedî şeriatın, nimeti, ta'zim ifade eden temizlikle karşılamak için yemekten önce el yıkamayı ziyade ettiği ma'nâsına da gelebileceğini" söyler. Nitekim bu davranış "Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" hadisine pek muvafık düşmektedir.
Bu hususta şöyle bir açıklama da yapılmıştır: "Yemekten önce ellerin yıkanmasındaki hikmet şudur: "Elleri yıkadıktan sonra yemek sıhhat ve afiyete daha uygun olur, çünkü eller, iş sebebiyle kirlenmelerden hâlî kalmaz, öyleyse onları yıkamak temizlik ve pâklık hâsıl eder. Çünkü, yemeden maksad ibadet ve kulluğumuzun ifasında güç elde etmektir. Öyleyse yeme işi de namazda olduğu gibi temizlik esasına bina edilmeye, elleri yıkayarak başlamaya ziyadesiyle layıktır.
İkinci yıkamaktan maksad ise, ellerin ve ağzın bulaşıklardan temizlenmesidir."
Aliyyu'l-Kârî, "yemeğin bereketi, yemekten önce ellerin yıkanmasıdır" hadisiyle ilgili şöyle bir

açıklama daha yapıldığını kaydeder: "Yemeğin bizzat kendisinde artma ve ziyadeleşmedir, yemekten sonraki yıkamadaki bereket ise, nefsin sükunete ermesine ve istikrarını bulmasına sebep olmak, tâatlara imkan hazırlayıp, ibâdetlere kuvvet vermek gibi hizmetler sebebiyle yemeğin hâsıl edeceği fayda ve eserlerindeki artma ve ziyadeleşmedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hadislerinde, mübalağa kasdıyla yıkama işini, bereketin kendisi olarak ifade etti. Aslında ise, esas kastedilen bereket "el yıkama"dan hâsıl olan şeylerdir."
El yıkamaya teşvik edici bir hadiste Efendimiz şöyle buyurur: "Kim, Allah'ın, evindeki hayrı artırmasını seviyorsa yemek hazır olunca ve kalkınca ellerini yıkasın."[171]

3890 -3- وعن أبن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]خَرَجَ رسولُ اللهِ #: يَوْماً مِنْ الخَءِ فَقُدِّمَ إلَيْهِ طَعَامٌ، فقَالُوا: أَ نَأتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ فقَالَ: إنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إذَا قُمْتُ إلى الصَّةِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري .

3. (3890)- İbnu Abbas radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün heladan çıkmıştı. Hemen kendisine bir yemek takdim edildi. (O da kabul buyurdu. Ashabtan bazısı:) "Size abdest suyu getirmeyelim mi?" dediler. Onlara: "Namaza kalkınca abdest almakla emrolundum!" cevabını verdi.."[172] [Müslim, Hayz 118, (374); Ebu Dâvud, Et'ime 11, (3760); Tirmizî, Et'ime 40, (1848); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, yemekten önce el yıkamanın terkiyle ilgilidir. Nitekim hadis, Tirmizî'de "Yemekten önce el yıkamayı terketme babı" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir.
Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kazâyı hacetten dönmüştür, henüz bir abdest tazeleme ameliyesi cereyan etmeden yenilecek bir şey ikram edilmiş, Resûlullah da bu ikramı kabul buyurmuşlardır. Ancak, yemekten önce, hep elini yıkadığını, helâdan sonra abdest tazelediğini görerek, bunu vacib addeden Ashabtan bazıları, atılarak: "Abdest suyu getirmeyelim mi? Abdestinizi almayacak mısınız?" diye hatırlatmada bulunmuşlardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çoğunlukla takip ettiği sünnet hep abdestli olmak, yemekten önce elleri yıkamak ise de, bunu bir vecibe olarak yapmadığını, abdest alma işinin sadece namaz için kalkınca "vecibe" olduğunu beyan ederek, abdest almayı (ve ellerini yıkamayı) terkediyor.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada abdestin her zaman vacib olmadığını belirtmek istemiş, vacib olduğu hallerden en ziyade karşılaşılanı zikretmiştir: Namaz. Hakikat-ı halde namaz dışında da bazı haller abdestli olmamızı vacib kılar: Tilâvet secdesi, Kur'an'a el değmek, Ka'be'yi tavaf etmek... gibi. Ancak Resûlullah o fırsatta ilmihal dersi vermiyordu ki, bütün teferruâta yer versin. Belirtmek istediği husus, abdestsiz olunabileceği, el yıkamadan da yemek yenilebileceği idi. Bu çeşit fırsatlar olmayıp bu cevazlar beyan edilmese ve Ashab'ın zannı üzere meseleler kalsaydı, arkadan gelen müslümanlar bir kısım zorluklarla karşılaşabilirdi. Hakîm olan Rabbimiz, Resûlü'nü çok farklı şartlarda, değişik muhataplar içerisinde müteaddit ve mükerrer imtihanlara ibtila ederek şeriatının her yönünü açıklığa kavuşturmuştur. Bu, Rabbimizin bu ümmet-i merhume'ye büyük lütuf ver rahmetlerinden biridir.
Aliyyu'l-Kâri, Resûlullah'ın, o sırada abdest almayı nefyetmesinde, abdestli de olmayı tecvize münafi

bir durumun olmadığını, yemekten önceki veya başka biri olsun, farketmeksizin örfî yıkamanın istihbabından öte abdestli olmanın müstehab olduğunu da ifade ettiğini belirtir. Ve devamla der ki: "Gerçek şu ki, (aleyhissalâtu vesselâm), o sırada ellerini, cevazı beyan için yıkamadı. Ayrıca, Resûlullah'ın cevabından çıkarılacak vücub hükmünün nefyi de te'kidli olarak ifade edilmiştir. Hülasa bu hadis, yemekten önce ellerin yıkanması mutlak olarak nefyedilmiştir şeklinde hüküm çıkarmaya kesinlikle yeterli değildir. Zaten, Resûlullah'a vaz edilmiş sualin içerisinde, Resûlullah'ın müste'mir âdetinin yemekten önce elini yıkamak olduğu görülmektedir. Hatta hadisten, şer'i abdestin yani namaz için alınan abdestin nefyedilip, örfî abdestin yani sadece elleri yıkama'nın bâki kaldığı hümkünü çıkarmak dahi mümkündür. Şu halde bu ihtimalin varlığı da, önceki istidlali (yani hadisten, yemekten önce el yıkamanın nefyedildiği hükmünü) düşürür."
Aliyyu'l-Kâri burada selef arasında cereyan eden bazı ihtilafa îmada bulunmaktadır. Zira onlar arasında, yemekten önce ellerin yıkanmasına karşı çıkanlar olmuştur. Sözgelimi, İmam Mâlik ve Süfyan-ı Sevrî'den böyle bir kanaat rivayet edilmiş ve hatta Sevrî'nin tutumu, "onun, Acem âdeti" olmasıyla izah edilmiştir.
Ancak cumhur, hem yemekten önce ve hem de yemekten sonra el yıkamayı istihbab etmede ittifak eder.[173]

* ÇOK YEMEYİ ZEMM

-3891 -1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أضَافَ النَّبىُّ #: ضَيْفاً كَافِراً، فَأمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَشَرِبَ حِبَهَا، حَتّى شَرِبَ حِبَ سَبْعِ شَيَاهٍ، ثُمَّ إنَّهُ أصْبَحَ فَأسْلَمَ، فَأمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَلَمْ يَسْتَتِمَّهُ، فقَالَ #:
إنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْرَبُ فى مِعىً وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَشْرَبُ فِى سَبْعَةِ أمْعَاءٍ[. أخرجه الثلثة والترمذي.قوله »في سَبْعَةِ أمْعَاءٍ«: تمثيل لرضا المؤمن باليسير من الدنيا، وحرص الكافر على الكثير منها .

1. (3891)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kafir bir misafir ağırlamıştı. Derhal onun için bir keçinin sağılmasını emretti. Keçi sağıldı. Kafir sütünü içti. Sonra diğer bir keçinin daha sağılmasını emretti. (Adam doymadı). Bu suretle tam yedi keçinin sütünü içti.
Adam yatıp, sabah olunca müslüman oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir keçi sağılmasını emretti. Sütünü adam içti, sonra ikinci bir başka keçi daha sağıldı. Fakat bunun sütünü tamamen içemedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm): "Mü'min bir mideye içer, kâfir ise yedi mideye içer" buyurdular."[174] [Buhârî, Et'ime 12; Müslim, Eşribe 186, (2063); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 10, (2, 924); Tirmizî, Et'ime 20, (1820).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden bazı farklı ziyade ve noksanlarla gelmiş bulunmaktadır. İbnu Hacer bu zatın Cahcâh el-Gıfâri olduğu kanaatindedir. Nevevî ve Kadı İyaz'ın, Nadra İbnu Nadra olabileceğini, bazılarının da Sümâme İbnu Üsâl olabileceğini söylediklerini belirtir. Zira bunlarla da

ilgili olarak benzeri kıssalar rivayet edilmiştir. Bu hadisenin birçoklarının başından geçmiş olması ihtimalden uzak değildir.

2- İbnu Ebî Şeybe, Ebu Ya'la, Bezzâr ve Taberânî'den naklen Cahcâh el-Gıfârî'nin hikayesini İbnu Hacer, kendi ağzından naklettiğine göre, "bu zat yakınlarından bir grupla birlikte müslüman olmak niyetiyle huzur-u risaletpenâhîye gelirler ve Resûlullah'la birlikte akşam namazında hazır olurlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince: "Herkes yanında oturanın elinden tutsun (yemeğe götürsün)" ferman buyurdu. Ben yalnız kalmıştım. Ben ise iri ve uzun boylu bir kimseydim. Kimse beni gelip almamıştı. Beni de Resûlullah kendi evine götürdü. Benim için bir keçi sağdı. Hepsini içtim. Benim için bir keçi daha sağdı, onu da içtim. Böylece tam yedi keçi sağdı, hepsini içtim (daha da doymamıştım). Sonra bana bir tencere yemek geldi, onu da bitirdim. (Resûlullah'ın hizmetçisi) Ümmü Eymen (dayanamayıp): "Resûlullah'ı aç bırakanı Allah aç bıraksın!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sus, Ümmü Eymen! O rızkını yedi, bizim rızkımız Allah'a aittir!" buyurdular. İkinci gece olup akşamı kılınca Aleyhissalâtu vesselâm önceki akşam yaptığını yaptı: Benim için bir keçi sağdı. Bu sefer içtim ve doydum. Ümmü Eymen radıyallahu anhâ (şaşırmıştı]: "Bu (dünkü) misafirimiz değil mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu gün, o mü'mindir, bir tek mideye yedi. Dün ise yedi mideye yemişti. Kâfir, yedi mideye yer, mü'min ise tek bir mideye yer" buyurdular."

İbnu Hacer'in Cahcâh tarikinden kaydettiği bu rivayetten daha kuvvetli olduğunu belirttiği Ebu Gazvân rivayeti de şöyle: "Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a yedi kişi gelmişti. Ashabtan her biri bir adam götürdü. Resûlullah da bir adam götürdü. Ona ismini sordu. Adam: "Ebu Gazvân!" dedi. Resûlullah onun için tam yedi keçi sağdı. O hepsini içti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Müslüman olmaz mısın ey Ebu Gazvân?" buyurdular. Adam:

"Evet!" dedi ve müslüman oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın göğsünü meshetti. Sabah olunca ona tek bir koyun sağıldı. Sütünü bitiremedi bile. Resûlullah sordu:

"Ey Ebu Gazvân neyin var? Niye tamamlamadın?"

"Seni peygamber olarak gönderen Zât'a yemin olsun doydum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin dün yedi miden vardı. Bu gün ise tek miden var!" buyurdular."

3- Hadisin ma'nâsı hususunda Ulema ihtilaf etmiş, farklı mütalaalarda bulunmuşlardır. Hem hadisin anlaşılması hem de Ulemanın bu çeşit hadisleri izah etmede ne gibi ince tahlillere girdiğini göstermek için, bahsi İbnu Hacer'den takip edeceğiz:

* Bazıları: "Hadisten murad, zâhiri değildir: Bu, müslüman ve onun dünyadaki zühdü ile kâfir ve onun dünyaya olan hırsını göstermek için verilmiş bir temsildir" demiştir. Böyle düşünenlere göre: "Mü'min dünyevî şeylere kıymet vermemesi sebebiyle tek bir mideye yer, kâfir ise dünyevî şeylere rağbetinin şiddeti ve dünyalığı çok yığması sebebiyle yedi mideye yer. Burada ne gerçek mideler, ne de yeme hususu murad edilmektedir. Asıl kastedilen şey, dünyalığın iktisabında azlık ve çokluktur. Hadiste sanki, dünyalığı tamah yeme ile, dünyalığa götüren yollar da midelerle ifade edilmiş olunmaktadır. Kastedilen ma'nâ ile zikredilen teşbih arasındaki alaka, izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Hadisi, dünyaya gösterilen rağbete hamledenler, "nasıl ki derler, falan kimse dünyayı hopur hopur yiyor denince onun dünyaya fazlaca rağbet ve hırs gösterdiği ifade edilirse, mü'min tek bir mideye yer denmekle de dünyaya karşı hırsı yok, ondan yetecek kadar, az bir şeyin peşindedir denmek istenmiştir." Keza, "Kâfir yedi mideye yer" sözüyle de dünyaya rağbet ediyor, çok şeylerin peşine hırsla düşüyor denmek istenmiştir."

* Bazıları da şöyle demiştir: "Bunun ma'nâsı şudur: "Mü'min helal yer, kâfir haram yer. Helalin

varlığı vücudca daha azdır, haram ise çoktur."
* Bazıları da demiştir ki: "Hadisten murad mü'mini az yemeye teşviktir. Çünkü bilirse ki, çok yemek kafire has bir sıfattır, mü'min az yemeyi esas alır. Zira, mü'minin nefsi, kâfire mahsus sıfatla muttasıf olmaktan nefret eder. Çok yemenin kâfire has bir sıfat olduğu hususuna Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü delâlet eder: "Durakları ateş olduğu halde, kâfirler zevklenirler ve hayvanlar gibi yerler" (Muhammed 12).
* Bazı âlimler ise: "Hadisin ma'nâsı zâhiri üzeredir, te'vile hacet yoktur" demiştir. Ancak zâhirini esas alanlar da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.
** **Birinci görüş:** Bazıları: "Bu bir şahıs hakkında vârid olmuştur. El-Mü'min kelimesinin başındaki Lâm, ahdiyedir (yani kastedilen birini ifade eder), cinsiyye değildir (yani bütün mü'minleri ifade etmek için kullanılmamıştır). İbnu Abdilberr bu hususta cezmeder (kesin kanaat beyan eder) ve şöyle der: "Bunu umuma (bütün mü'minlere) hamletmeye imkan yoktur, zira böyle bir iddiayı, müşahede reddeder, kabul etmez. Nice kafirler var ki mü'minlerden az yer ve nice mü'minler var ki kafirden çok yer ve nice kâfir var ki müslüman olmuş da yeme miktarını değiştirmemiştir." İbnu Abdilberr sözü sadedinde olunan hadise getirerek: "Ebu Hüreyre hadisi, bunun muayyen bir zat hakkında vürûd ettiğine delâlet eder." Bu sebeple olacak ki İmam Mâlik bu hadisi, mutlak bir hadisin peşine getirmiştir.[175] Buhârî de aynı şeyi yapar. Sanki Buhârî, bu davranışıyla şöyle demektedir: "Bu adam kâfirken yedi mideye yemekte idi, müslüman olunca, yedikleri özleştirilip hakkında mübarek kılındı. Böylece kafir iken kendisine yeterli olan yedi kısımdan bir kısmı kifayet eder hale geldi."
Bu görüşü, İbnu Abdilberr'den önce Tahâvî, Müşkilü'l-Âsâr'da beyan etmiş ve: "Bu hadis, hususi bir kafir hakkındadır yani yedi koyunun sütünü içen kâfir hakkındadır" demiştir. Tahâvî, ilaveten: "Hadisin, indimizde, söylediğimiz dışında bir başka veche hamli mevzubahis değildir" açıklamasını yapar. Bu görüşe Tahâvî'den önce Ebu Ubeyde'nin yer verdiğini görmekteyiz.
Şunu kaydetmemiz de faydalıdır: Bu te'vilin "Hadisin râvisi olan İbnu Ömer, bundan husûs değil, umûm anlamıştır, bundan dolayı, çok yiyen kimseyi görünce, onu yanına girmekten men etti ve bu hadisle ihticac etti" diye tenkid etmişlerdir. Bu kanaatte olan İbnu Hacer de şöyle der: "Şu da var ki, daha önce kaydedildiği üzere hadisenin mükerrer şahıslarla alakalı olarak bir çok vak'alarda cereyan ettiği kabul edilince ve mezkur hadis, onlardan her bir vakanın arkasından, benzer hadiseye mazhar olan kişi hakkında kaydedildikten sonra bunu tek bir şahsa hamletmek nasıl mümkün olur?"
** **İkinci görüş** şöyledir: "Hadis ekseriyeti ifade zımnında beyan olunmuştur, gerçek aded kastedilmemiştir." Bunlara yedi denmiş olması çoklukta mübalağa içindir. Nitekim ayet-i kerime'de
"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve -yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa- yine de Allah'ın sözleri bitmezdi" (Lokman 27). Yani hadisin ma'nâsı şudur: "Mü'mine yakışan hususlardan (şe'n) biri de yeme işini az yapmasıdır, çünkü o, ibadete müteallik amellerle meşguldür ve çünkü o, bilmektedir ki tabi olduğu şeriat-ı garrası kendisine yemekten maksadın "açlığı örtmek", "hayatın devamını sağlamak" ve "İbadete yardım etmek" olduğunu öğretmektedir, ve çünkü o, yemede üç noktada özetlenen bu maksadın dışına çıktığı takdirde vereceği hesaptan korkmaktadır. Kâfir ise, bu söylenenlerin hilafınadır. Zira o, şeriatın tayin ettiği maksadı takip edip o hududda durmaz, bilakis nefsin şehvetine tabi olur, her hangi bir haram korkusu olmaksızın kendini arzularının peşine salıverir. Böylece mü'minin yiyeceği -zikrettiğimiz sebebe binaen- kâfirin yiyeceğine nisbet edilince, yedide biri kadar olur. Ancak bu söylenenden, her kâfir ve her mü'min hakkında aynı nisbetin cari olduğu hükmü çıkmaz. Bazan mü'minlerden çok yiyenler çıkar.

Bu, bazan âdetten, bazan hastalık gibi herhangi bir başka sebepten ileri gelir. Kâfirler arasında da az yiyenler olur, bu da onların tabiblerin beyan ettiği sıhhatle ilgili tavsiyelerine uymalarından veya ruhbanların tavsiye ettiği riyazete yer vermelerinden veya mi'de zaafı gibi bir başka sebepten ileri gelebilir."

Tîbî der ki: "Bu hususta söylenenin hülasası şudur: Mü'minin şe'ni zühd hususunda hırs göstermesi, kafirin hilafına, yaşamasına yetecek kadar yemekle iktifa etmesidir. Öyleyse bu vasfa uymayan bir mü'min veya kafirin varlığı, hadisi yaralamaz." Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü de bu hususu te'yid eder: "Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir" (Nur 3). Nitekim, hür bir kadınla evlenen zâni ve hür bir erkekle evlenen zâniye mevcuttur.

** **Üçüncü görüş:** Bu hadisteki "mü'min" den murad kamil seviyedeki tam bir imana sahip olan mü'mindir. Zira, kimin müslümanlığı güzel olur, imanı kemale ererse onun fikri, ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili şeylerle meşgul olur, böylece korkunun şiddeti ve düşüncenin kesafeti ve kendi nefsine olan acıması, onu nefsani arzuların peşine düşmekten alıkoyar. Nitekim Ebu Ümâme'nin yaptığı bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Kimin fikri fazlaysa yemeği azdır, kimin tefekkürü azsa yemeği çok, kalbi de katıdır." Ebu Saîd tarafından rivayet edilen bir başka hadis de aynı şeye dikkat çeker: "Bu mal tatlı ve hoştur. Ama bilesiniz! kim onu nefsâni hırsla alırsa, yediği halde doymayan kimse gibi olur."

Öyleyse bu hadisler, "mü'min"den kastedilenin yeyip içmede orta yolu tutan kimse olduğuna delil olur. "Kafir"le kastedilen de şe'ni oburluk ve hırs olan ve hayvanlar gibi çok yiyen yeme işini bünyesinin sıhhati gibi makul bir maslahata binaen yapmayan kimsedir. Bu görüşü kaydeden Hattâbî der ki: "Selef büyüklerinin nicelerinden çok yedikleri rivayet edilmiştir, ancak bu hal, onların imanlarında bir noksanlık sebebi değildir."

** **Dördüncü görüş:** Hadisten murad "mü'min, yemesi-içmesi sırasında besmele çeker, şeytan ona yeme-içmede ortak olmaz, böylece az bir yiyecek de ona kâfi gelir; kafir ise, besmele çekmez, şeytan bu sebeple ona ortak olur" denmiştir. Bu husus daha önce geçti (3868-3873. hadisler).

** **Beşinci görüş:** "Mü'min yiyeceğe karşı az hırs gösterir, bu sebeple yiyeceği, hakkında mübarek kılınır, yiyecek de bereket kazanır böylece az bir yemekle doyar. Kafir ise, yiyeceğe hayvan gibi tamahkar bir gözle bakar, az onu doyurmaz." Bu görüş öncekine dahil edilebilir, ikisi tek bir cevap sayılabilir.

** **Altıncı görüş:** Nevevî'ye aittir, der ki: "Muhtar olan şu ki, bundan murad bazı mü'minler tek bir mideye yerler, kâfirlerin çoğu yedi mideye yerler. Bundan, her yedi mideden birinin mü'minin midesi gibi olması gerekmez."

Midelerin farklı oluşlarına, Kadı İyaz'ın ehl-i teşrih'den (anatomi doktorlarından) kaydettiği husus delildir. Onlar demiştir ki: "İnsan mideleri yedidir.[176]

1) Mide,

2, 3, 4) Buna bağlı üç mide daha: Bevvâb, sâim, rakîk. Bunlar incedirler.

5) A'ver (kör barsak).

6) Kolon,

7) Müstakîm. Bunlar kalındırlar."

Böylece hadisin ma'nâsı şöyle olur: Kafir, hırsla yediği için, bu midelerin hepsi dolu olmayınca doymaz. Mü'min ise bunlardan birinin dolması doyurur.

Kirmânî, tabiblerden, bu yedi midenin tesmiyesini nakleder. Buna göre: İlkine mide, sonra birbirine bitişik olan üçüne rikâk (inceler) ki bunlar onikiler (oniki parmak barsağı), sâim (ince barsak), kolon, sonra üç kalın: Fânifî, müstakim, a'ver(kör).[177]

**Yedinci görüş: Nevevî'ye aittir. Der ki: "Kafirdeki yedi ile, şu sıfatların kasdedilmiş olması da muhtemeldir: Hırs, oburluk, tul-u emel, tamah, su-i tab' (kötü huy), haset, yağ sevgisi. Mü'mindeki tek şeyle de ihtiyacının örtülmesi kastedilmiştir."

** **Sekizinci görüş:** Kurtubî'ye aittir. Der ki: "Yemek şehveti yedidir: Tabiat şehveti, nefis şehveti, göz şehveti, ağız şehveti, kulak şehveti, burun şehveti ve açlık şehveti. Müslümanı yemeye sevkeden zarurî şehvet bu sonuncusudur. Kafir ise sayılanların hepsiyle yer." İbnu Hacer der ki: Kurtubî'nin bu mütalaasının aslını özet olarak Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin sözleri arasında gördüm. Der ki: "Hadiste geçen yedi mide, beş duyu ile şehvet ve ihtiyaçtan kinayedir."

Ülemâ der ki: "Hadisten alınacak esas, dünyalık hususunda azlığa teşvik, bunda zühd, ve harama gitmeden elde edilene kanaat etmeye terğibtir. Gerek cahiliye devrinde ve gerekse İslam döneminde akıllı kimseler hep açlığı övmüşler, çok yemeyi zemmetmişler..." İbnu't-Tîn der ki: "Yeme hususunda insanlar üç kısımdır: Bir grup var, her yiyeceği, ihtiyaç olsa da olmasa da yer. Bu, cahil takımının amelidir. Bir grup var, acıktığı zaman, açlığı örtecek kadar yer. Bir grup var ki, bunlar nefislerini açlığa mahkum ederler, bu davranışlarıyla nefsin şehvetini kırıp, dizginlemek murad ederler. Bunlar yedikleri vakit ihtiyaçlarını örtecek kadar yerler."[178]

-3892 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: طَعَامُ اثْنَيْنِ كَافِى الثَّلاَثَةِ، وَطَعَامُ الثَّلاَثَةِ كَافِى الأرْبَعَةِ[. أخرجه الثلاثة والترمذي .

2. (3892)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."[179] [Buhârî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe 178, (2058); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 20, 52, (928); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

-3893 -3- وفي أخرى لمسلم والترمذي، عن جابر:]طَعَامُ اثْنَيْنِ يَكْفِى الأرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الأرْبَعَةِ يَكفِى الثَّمَانِيَةَ[.

3. (3893)- Müslim ve Tirmizî'de gelen bir diğer rivayet Câbir'den olup şöyledir: "İki kişilik yiyecek dört kişiye de yeter, dört kişilik yemek sekiz kişiye de yeter."[180] [Müslim, Eşribe 179, (2059); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde mutlak olarak az yiyeceğin çok kimseye yeteceği belirtilmektedir. Bazı âlimler bu hadislere şöyle bir ma'nâ vermişler: "Bir kişiyi doyuracak miktardaki yiyecek, iki kişinin kût'una (muhtaç olduğu gıdasına) yeterlidir. İki kişi de, dört kişinin "kût"u ile doyuma erer"[181] Mühelleb

de şunu söylemiştir: "Bu hadislerden murad mekârim-i ahlâka ve "kifâyet"le yetinmeye[182] teşviktir. Yani, murad kifâyetin miktarını belirlemek değildir, murad yardımseverlik (muvâsât)dır, iki kişinin yiyeceğine bir üçüncüyü, duruma göre bir dördüncüyüde dâhil etmenin uygun olacağını takrirdir." Nitekim İbnu Mâce'de gelen bir rivayet şöyle:
"Bir kişinin yemeği iki kişiye kâfidir. İki kişinin yemeği üçdört kişiye kâfidir. Dört kişinin yemeği, beş-altı kişiye kâfidir." Resulullah'ın daha önce de geçen "Birlikte yiyin, ayrı ayrı yemeyin, zira beraber olunca bir kişilik yemek iki kişiye de yeter" mahiyetindeki "beraber yemeye" teşvik edici hadisleri, buradaki hadisler tamamlar. Bir başka ifade ile bu hadisler, beraber yemenin hikmetlerinden birini açıklamış olmaktadır: Yemek bereket kazanmaktadır. Hayatın devamı için gerekli olan zaruri beslenmeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müteakiben göreceğimiz üzere "beli doğrultacak kadar üç beş lokma yemek" şeklinde tarif ettiğini, kendisinin sofraya "bir kaç lokma alıp kalkacak vaziyette iğreti oturduğunu" (3882. hadis) hatırlayacak olursak, sadedinde olduğumuz hadislerde ortaya konan hakikatı anlayabiliriz: Örfen bir kişilik olarak tekerrür eden miktarın ortalama yarısı ihtiyaç dışıdır, yenmese de beslenme açısından bir eksiklik hâsıl olmayacaktır. Ne var ki, ilme, akla, sağ duyuya dayanmayan, temelini görgü ve an'aneden alan bir alışkanlıkla ihtiyaçtan fazla yenmektedir. Nitekim bazı müşâhedelerimiz de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın irşadlarını teyid eder: Aynı sofradan yiyen insanların bir kısmı şişman bir kısmı zayıftır. Bazı kere, fakir muhitlerin çocukları daha canlı, daha kanlı, daha dolgun oldukları halde, zengin muhitlerin çocuklarının nisbî bir zayıflık ve hatta solukluk içinde oldukları dikkat çeker.
2- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
* Âlimlerimiz, Ebû Hüreyre hadisinden, yemekte beraber olmanın müstehab olduğu, kişinin yalnız yememesi gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.
* Hadis, keza başkasına yardımcı olmanın, başkasını sofraya almanın bereketi artıracağını ve bu bereketin o sofraya iştirak edenlerin hepsine sirayet edeceğini ifade etmektedir.
* Kişi yanında mevcut olanı ehemmiyetsiz görerek başkasına ikramdan çekinmemelidir. Zira, bazan az bir şeyle, tam olarak doyulmaz ama açlık giderilir. Zaruri ihtiyaç karşılanarak bedenî aktivite sağlanabilir. Sünnetin tavsiye ettiği beslenme de esasen budur.[183]

ـ3894 ـ4ـ وعن بن عمر رَضِـيَ اللهُ عَنْهما قال:]تَجَشَّأَ عِنْدَ النّبيّ # فقَالَ: كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ، فَإنَّ أكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً في الدُّنْيَا أطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ[. أخرجه الترمذي .

4. (3894)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir zat) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında öğürmüştü, ona:
"Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlarıdır" buyurdular."[184] [Tirmizî, Kıyâmet 38, (2480); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3350).]

AÇIKLAMA:

Öğürtü diye tercüme ettiğimiz cüşâ'yı, Münâvî: "Doyma sırasında mideden çıkan yel" diye tarif eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada öğürmeyi takbih etmekle onun sebebi olan çok yemeyi

takbih etmiş olmaktadır. Nitekim hadisin devamında dünyada çok yiyenlerin âhirette aç kalacaklarını haber veriyor. Şu halde hadis, çok yemenin ölçüsü hususunda bir ip ucu vermektedir: Yani öğürme hâsıl edecek kadar yememek lazımdır, zira öğürme çok yemekten hâsıl olan bir hadisedir. Aksi takdirde Resulullah gayr-ı iradi olarak hâsıl olan bir hadiseden dolayı kimseyi takbih etmezdi. Öğürme iradî değildir ama, ona sebep olan çok yeme iradîdir.
Münâvî, hadisi şu ma'nâda açıklar: "Esasen bu derece fazla yemek tıbben de yasaklanmıştır. Bu meselede tıbla şeriat birleşir. Mesele dînî tabiratla: Tokluk kişiyi şeytana yaklaştırır, nefsi tehyic eder ve tuğyana atar; açlık ise, şeytanın yollarını daraltır, nefsin hâkimiyetini kırar. Böylece onların şerlerini bertaraf eder. Tokluktan insanda menkûhât'a (kadınlara) karşı şiddetli arzu neş'et eder, bunu mevki, makam hırsı, lezzetli mallar elde etme hırsı takip eder. Bu iki şey mat'umat ve menkûhât imkânlarını artırır. Bunu mal, makam ve çeşitli rahatlıkları artırma gayreti, bir çok hasis rekabetler, hasedleşmeler takip eder. Bunlardan riya, tefâhur, çoklukla övünmek, ululanmak gibi belalar, âfetler tevellüd eder. Bunlar hasede kine, adâvet ve buğza davetiye çıkarır. Artık bu hal, sahibini her çeşit azgınlık, sapıklık ve fuhşu işlemeye iter, sınır, hudud tanımaz kılar. İşte bu onu Kıyamet günü açlığa götürür. Onun kurtuluşu artık Allah'ın merhametine kalmıştır, (imdad verecek hayır ameli hiç mi hiç yoktur)."[185]

ـ3895 ـ5ـ وعن المقدام بن معدى كرب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: مَا مَ َ آدَمِىٌّ وِعَاءً شَرّاً منْ بَطْنٍ، بِحَسَبِ ابنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صَلْبَهُ، فَإنْ كَانَ َ مَحَالَةَ فَاعٍَ، فَثُلُثٌ لِطََعَامِهِ، وَثُلُثٌ لِشَرابِهِ، وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ[. أخرجه الترمذي .

5. (3895)- Mikdâm İbnu Ma'dikerib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mideyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."[186] [Tirmizî, Zühd 47, (2381); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3349).]

AÇIKLAMA:

Burada mide, öncelikle bir kaba ve içerisine bir şeyler konan zarfa benzetilmekte, böylece değer itibariyle düşünülmektedir. Zira kab ve zarf, gaye değil vasıtadırlar. Kendi zatları sebebiyle değil, içerlerine konan şeyler sebebiyle kıymet taşırlar. Öyle ise onlar değil, içlerine konan şeyler asıldır. Hadis, mide'yi ayrıca "şerli" sıfatıyla tavsif ederek ikinci bir tevhîn'e (değerden düşürmeye) tabi tutmaktadır. Yani sıradan bir kap değil, zarar veren, şer getiren bir kap. Mideyi çok doldurmanın dinî, tıbbî zararları var, zamansız doldurmanın zararları var, haram doldurmanın zararları var, muvazenesiz, kalitesiz... doldurmanın zararları var. Münâvî der ki: "Midenin dolması din ve dünyanın fesadına sebep olur... Çünkü kapların dolması, dünyaya gösterilen tamah ve hırstan hali olmaz. Her ikisi de faili için zararlıdır. Ayrıca tokluk, insanı kötü yerlere düşürür ve sahibini haktan uzaklaştırır. Tenbellik galebe çalar, ibadetten alıkoyar. İçerisinde fuzulî maddeler artar, gadabı, şehveti artar, hırsı çoğalır, ihtiyacından fazlasını taleb etmeye sevkeder." Bazı büyükler şöyle demiştir: "Tokluk nefiste şeytanı celbeden bir nehirdir, açlık ise ruhta, melekleri celbeden bir nehirdir." Münâvî,

Gazalî'den naklen hadiste geçen ve "birkaç lokmacık" diye tercüme ettiğimiz Lukeymât ifadesinin "on"dan azı ifade eden bir sîga olduğunu belirtir.
Şu halde bu hadis, mideyi doldurma meselesinin ehemmiyetine dikkat çekiyor, rastgele, ilimsiz, şuursuz, dikkatsiz, ölçüsüz doldurmalara karşı uyarıyor. En başta uyarısı da çok yemeye karşı. Aynı hadiste, azlığı tavsiye etmekle birlikte, çok yeme durumunda kalanlara en az zararla kurtulabileceğimiz en fazla yeme hududunu gösteriyor.
Mide'yi üçe bölüp, bunun üçte birini "yemek"le doldurup geri kalan ikisini "su" ve "teneffüse (havaya)" ayırmak.
Yine Münâvî der ki: "Bu ölçüye uyulunca ruhî berraklık ve kalbî incelik hâsıl olur. Bu, yemede tercih edilecek ölçüdür. Beden ve kalb için en faydalı olan da budur. Zira karın yemekle dolarsa su içmede sıkışıklığa uğrar. Su içilince teneffüs yapmada sıkışıklığa uğrar sıkıntı ve ağırlık basar. İnsanda, "arzî", "mâyî" ve "havâî" üç kısım bulunması hasebiyle,[187] Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yiyecek içecek ve nefes için de üçlü taksime yer vermiştir. Bu taksimde nârî (ateşe ait) unsura yer verilmemiştir. Çünkü, İbnu'l-Kayyîm'in söylediğine göre tabiblerden bir grubun kavlince, bedende nârî kısım yoktur. Kurtubî der ki: "Eğer Bokrat (Hipokrat)[188] Resûlullah'ın beslenme ile ilgili bu taksimatını duysaydı bundaki hikmet karşısında hayran kalırdı." Gazalî der ki: "Bu hadis felsefecilerden birine zikredilmişti. Ben, az yeme hususunda bundan daha hikmetli bir söz işitmedim" dedi. Resulullah o üç şeyi bilhassa zikretti, çünkü hayvanî hayatın temeli onlardır."
Münâvî bu açıklamalardan sonra Tenbih başlığı altında şunu ilave eder: "İbnu Arabî der ki: "Açlık iki kısımdır: Biri ihtiyârî olan açlıktır, bu sâliklerin (tasavvuf yoluna girenlerin) açlığıdır. Diğeri ise ızdırarî açlıktır. Bu muhakkik ülemânın açlığıdır. Zira, muhakkik kişi, nefsini açlığa mahkum etmez, bilakis yiyeceğini, ünsiyet makamında ise azaltır, heybet makamında ise artırır. Muhakkikler için yemenin çok olması, azamet halinde meşhudlarından kalblerine tecelli eden hakikat nurlarının satvetlerinin sıhhatine delildir. Az yemeleri de gördükleriyle ünsiyet halinde konuştuklarının sıhhatine delildir. Çok yeme, sâlikler için Allah'tan uzaklıklarına ve Allah'ın kapısından uzaklıklarına, behîmî olan şehevânî nefsin bütün gücüyle üzerlerine olan hakimiyetine delildir. Az yeme ise onlar için, cûd-i ilahîden kalplerine olan nefehâtin (üflemelerin) varlığına delildir. Bu, onları cisimleriyle meşguliyetten alıkoyar. Açlık, her hâlukârda sâlik ve muhakkik için, sâlikine mahsus büyük hallere ve muhakkikine has esrâra nâil olmada dahilî bir sebeptir, yeter ki, açlıkta ifrata gitmesin. Zira onun ifratı, hevese kaçar, aklın gitmesine ve mizacın bozulmasına sebep olur. Öyleyse, sâlik'in, istediği ahvâle ulaşması için matlub olan açlığa, şeyhinden bir emir almadıkça girmemesi gerekir. Hele tek başına ise asla bu işe girişmemelidir. Ona düşen, yemeği azaltmak, oruca devam etmek, gecegündüz dahil, günde bir kere yemeyi prensip edinmektir. Kendisine, halini tedbir edecek bir şeyh buluncaya kadar katık olarak peş peşe yağ yememeli, haftada iki kereden fazla katık almamalıdır."[189]

* MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

3896- 1- عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: تَعَشَّوا وَلَوْ بِكَفٍّ مِنْ حَشَفٍ، فَإنَّ تَرْكَ العَشَاءِ مَهْرَمَةٌ[. أخرجه الترمذي .

1. (3896)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir avuç çürük hurma ile de olsa akşam yemeği yeyin. Zira akşam yemeğinin terki ihtiyarlık sebebidir."[190] [Tirmizî, Et'ime 46, (1857).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam yemeğini terketmemeyi, ne olursa olsun bir şeyler yemeyi tavsiye etmektedir. Hadiste geçen haşef, kalitesi olmayan âdi hurma demektir. Bununla her ne olursa olsun bir yiyecek kastedilmiş olmaktadır. Akşam yemeğinin terkedilmesi insanın erken yaşlanmasına sebep olacağı belirtilmektedir. Münâvî, bunu tıbbî bir açıklamaya kavuşturur: "Akşam yemeğini terk zayıflık ve ihtiyarlığa sebep olur, çünkü boş mide ile uyku, hazmetmede işe yarayan aslî rutubetin (mide asitlerinin) çözülmesine sebep olur." Zeynüddin el-Irâkî der ki: "Hadis, şâyet hüccet olmaya elverişli ise, akşam yemeğinin mendub olduğuna delâlet eder, çünkü terkinde ihtiyarlık vardır. Hadis ayrıca, ihtiyarlığa götürecek işlere girmemek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ihtiyarlık insanı ibadetten alıkoyar."
Askerî der ki: "Sakın bu hadisten Resulullah'ın çok yemeye teşvik ettiği ma'nâsı çıkarılmasın! Bu büyük bir hata olur. Zira kişinin doymanın fevkinde yemesi, haramdır. Resulullah haram yemeyi nasıl emreder? Hadisin ma'nâsı şudur: O zaman bazıları az yiyorlar ve normal gıdalarını da almıyorlar ve bunu da birbirlerine tavsiye ediyorlardı, (bunun üzerine Resulullah akşam yemeklerini ihmal etmemelerini hatırlattı)."[191]

3897 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]مَا عَابَ النبىُّ # طَعَاماً قَطُّ، كَانَ إذَا اشْتَهَاهُ أكَلَهُ، وَإنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي .

2. (3897)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbir vakit herhangi bir yemeğe laf etmedi, iştah duyduğu bir yemekse yerdi, hoşuna gitmeyen bir yemekse terkederdi, (yemezdi)."[192] [Buhârî, Et'ime 21; Menâkıb 23; Müslim, Eşribe 187, (2064); Ebû Dâvud, Et'ime 14, (3763); Tirmizî, Birr 84, (2032).

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın herhangi bir yiyeceği ayıplamaması helal olan yiyeceklerle ilgilidir. Haram olanları zemmeder, ayıplar, onların yenmesini yasaklardı. Bazı âlimler "Ayıplama, hilkati sebebiyle olursa mekruhtur, yapılış sebebiyle olursa mekruh değildir, zira Allah'ın san'atı ayıplanmaz, insanların san'atı ayıplanabilir" demiştir.
Bazıları, yemeği yapanın kalbini kırmamak için yapılış cihetinden de olsa yemeğe laf etmemek gerektiğini, hadisin zâhirinde bu âmm hükmün esas olduğunu söylemiştir. Nevevî der ki: "Taamla ilgili mühim âdâbtan biri yemeğin "tuzludur", "ekşidir", "tuzu az olmuş", "sert olmuş", "ince olmuş", "çiğ olmuş" gibi sözlerle tenkid edilmemesidir.
İbnu Battâl der ki: "Resulullah'ın hoşlanmadığı yemek olunca ses etmeksizin yememesi, güzel ahlaktandır. Zira yemek vardır biri hoşlanmaz ama bir başkası hoşlanır. Şeriatımızın, yenmesi için

izin verdiği yiyeceklerin hiç birinde (herkesçe kabul edilecek) bir kusur yoktur."[193]

3898- 3- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رسولُ اللهِ #: إذَا سَقَطَ الـذُّبَابُ فى إنَـاءِ أحَـدِكُمْ فَـامْقُلُوهُ، فَإنَّ فِى أحَـدِ جَنَاحَيهِ دَاءً، وفِى اŒخَرِ شِـفَاءً، وَإنَّهُ يَتَّقِى بِجَنَـاحِهِ الَّذِى فِيهِ الدَّاءُ[. أخرجه البخاري وأبو داود.»أمْقُلُوهُ« أى اغمسوه .

3. (3898)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur."[194] [Ebû Dâvud, Et'ime 49, (3844); Buhârî, Tıbb 58, Bed'ü'l-Halk 14; İbnu Mâce, Tıb 31, (3504, 3505); Nesâî, Fera' 11 (7, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Resulullah'ın, vahye dayanarak konuştuğu hususunda, müslüman olmayan biyoloji âlimlerini dahi ikna edecek mahiyette mucizevi hadislerinden biridir. Zira, Fahr-i Kainat Efendimiz, mikrobiyoloji ilminin hiç olmadığı bir devirde, Arabistan gibi hiçbir tabiat ilminin mevzubahis olmadığı bir diyarda, bugünkü ilmin sadece bir terminoloji farkıyla ifade ettiği mühim bir vak'ayı eksiksiz ifade buyurmuştur. Sinekte, insan sağlığı için zararlı ve faydalı maddeler var, bu maddeler dengeli bir şekilde yer almaktadır. Bir kanadında zararlısı, bir kanadında faydalısı.

2- Hadis muhtelif tariklerden gelmiştir. İbnu Mâce'de, Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)'tan yapılan rivayette "Sineğin iki kanadının birinde zehir, diğerinde şifa vardır. Eğer bir yemeğe düşerse, onu içine iyice batırın [sonra çıkarıp atın]. Çünkü o, önce zehirli (kanadını banar), şifa(lı kanadı) geri bırakır" buyrulmuştur.

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere, tamamını batırma emri, sineğin dışta kalan kanadındaki şifanın yemeğe geçmesi içindir. Çünkü hadis, zehirli kanadı üzerine düşerek öncelikle onu yemeğe batırdığını, diğer kanadı dışarıda kaldığı için o kanattan geçen zehiri zararsız kılacak şifanın (panzehirin) gerideki kanatta kaldığını belirtmektedir. Tamamı batırılınca dışarıda kalan kanattaki panzehir de yemeğe geçeceği için öbürünün vereceği zarar bertaraf edilmiş olmaktadır.

Bezzâr'ın bir rivayetine göre, Enes (radıyallahu anh)'ın kabına sinek düşer. Enes sineği parmağıyla üç kere batırır ve "Bismillah" der, sonra da "Resulullah bize böyle yapmamızı emretti!" açıklamasında bulunur.

3- Sineğin zehirli kanadı hangisi? İbnu Hacer, bunu tasrih eden rivayete rastlamadığını, ancak bazı âlimlerin teemmül ederek: "Sineğin, sol kanadıyla korunduğunu, dolayısıyla bunun zehirli kanat olduğunu, şifanın da sağ kanadında bulunması gerektiğini söylediğini belirtir. Ebû Saîd hadisinde de zehirli kanadın (korunma vs. işlerde) tekaddüm edip, şifalı kanadın teahhur ettiği belirtilmiştir.

4- Bu hadisten hareketle sinek ve benzeri akan kanı olmayan küçük hayvanların az suyu kirletmeyecekleri (tencis etmeyecekleri) hükmüne varılmıştır. "Çünkü denmiştir, Resûlullah, içinde öldüğü zaman suyu kirletecek olan bir şeyin suya batırılmasını emretmezdi. Bu görüşe muhalefet edip: "Sineğin suya batırılması onun ölmesini gerektirmez. Nitekim hafifce batırılınca ölmez, dirisi de içine düştüğü suyu kirletmez" diyen olmuştur. Beğavî de hadisten böyle bir hüküm çıkarmıştır.

Ebû't-Tayyib et-Taberî de şöyle söyler: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisle necaset ve tahareti beyan etmeyi kasdetmemiş aksine sineğin hâsıl edeceği zararın nasıl bertaraf edileceğini beyan etmeyi murad etmiştir." İbnu Hacer: "Bu doğru bir söz ama, bu hadisten bir başka hükmün daha istinbat edilmesine mani değildir" der ve sineğin batırılma işinin farklı şekillerde yapılabileceğini belirtir.

* Sineği, öldürmeyecek şekilde, dikkatle batırmak.
* Ölüp ölmeyeceğine aldırmadan batırmak. Ancak bu durumda yemek sıcaksa sineğin öleceği, soğuksa ölmeyeceği söylenebilir. Hadiste kayıd olduğu için, hükmün âmm olmasına hükmedilir. Ancak bu hüküm su götürür, çünkü mutlak bir hadis bu suretle tasdik edilir, şayet, bilâhare muayyen bir surete bir delil ikâme edilirse buna hamledilir.

5- Hattâbî der ki: "Bazı nasipsizler, hadisin aleyhinde konuşarak: "Bir sineğin iki kanadında zehir ve panzehir nasıl bir araya cem olabilirler? Bunu da sinek nasıl bilebiliyor ki, şifalı kanadını önce kullanıyor?[195] Sineği bu işe iten nedir?" gibi şeyler sordular. Fakat bunlar cahil veya mütecahil (cahil görünen) kimselerin sorusudur. Zira pek çokhayvan, zıd sıfatları nefislerinde cem ederler. Allah aralarını telif etmiş ve onların bir arada bulunmalarını takdir buyurmuş, onlardan hayvanî kuvvetleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim Allah arıya, acib bir sanat olan paketlerini yapmayı ve içerisinde bal yapmayı ilham etmiştir. Karıncaya da ihtiyaç zamanı için gıdasını biriktirmeyi, çimlenmemesi için de buğdayı ortadan ikiye bölmeyi ilham etmişti. Onlara bu ilhamları yapan Zât, sineğe da kanadının birini önce kullanıp diğerini de geride tutmayı ilham etmeye kâdirdir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bu kimsenin söylediğinde bir gariplik yok. Zira, arı, baş kısmıyla bal toplar, aşağı kısmıyla da zehir alır. Zehiri öldüren yılanın eti, zehrin tedavisinde kullanılan ilaca katılmaktadır. Sinek de gözün parlatılması için ismid (denen sürme çeşidiyle) birlikte ezilir." Bazı hâzık tabibler: Sinek bir zehirleme kuvveti bulunduğunu, buna da sokması durumunda hâsıl olan kaşıntı ve şişliğin delâlet ettiğini, bu kuvvenin onun silahı mesabesinde olduğunu, sinek kendisine eza veren birşeye tesâdüf edince onu silahı ile karşıladığını, şâri Aleyhissalâtu vesselâm'ın da, bu zehir kuvvesine, Allah Teâlâ hazretlerinin, onun diğer kanadına koyduğu panzehirle karşı koymayı emrettiğini, böylece iki maddenin birbirine mukabele edip Allah'ın izniyle zararı ortadan kaldırdığını söylerler.

6- Hadisin bir vechinde geçen "...sonra çıkarıp atın" ibaresinden, bazı fakihler "sinek suyun içinde ölmüşse o suyu kirletir" hükmünü çıkarmışlardır. Şâfiî'nin iki kavlinden esahh olanı böyledir. Ancak, Ebû Hanîfe ve diğer bazı fakihler, sinek ölse de suyu kirletmez diye hükmetmişlerdir.[196]

3899-4- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أخَذَ النبىُّ # بِيَدِ مَجْذُومٍ فَوَضَعَهَا مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ، وَقالَ: كُلْ ثِقَةً بِاللّهِ وَتَوَكُّ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وزاد رزين فقل:]وَفَعَلَ ذلِكَ أبو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهما، وَقاَ مِثْلَ ذلِكَ[.

4. (3899)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cüzzamlı bir kimsenin elinden tuttu ve kendisiyle birlikte elini tabağa koydu, sonra da:

"Allah'a güvenerek ve O'na tevekkül ederek ye!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tıbb 24, (3925); Tirmizî, Et'ime 19, (1818); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3542).]

Rezîn şunu ilave etti: "Bunu Ebû Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ) da yaptılar ve aynı şeyler

söylediler.[197]

3900ـ 5ـ وعن الشريد بن سويد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ، فَأَرْسَلَ إلَيْهِ النبىُّ # إنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ فَارْجِعْ[. أخرجه مسلم .

5. (3900)- Şerîd İbnu Süveyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sakîf hey'eti arasında bir de cüzzamlı vardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona bir haber göndererek:

"Biz seninle bey'atımızı yaptık, sen hemen geri dön!" buyurdular."[198] [Müslim, Selâm 126, (2231); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3544).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cüzzamlılarla olan münâsebetini göstermektedir. Birinci rivayette cüzzamlıya karşı tevekkül edip kaçmadığını, ikincide bilakis kaçtığını, cüzzamlıyı kendisine yaklaştırmadığını görmekteyiz.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cüzzamlılarla olan münasebetini tesbit eden başka rivayetlerde var. Daima bu iki rivayette görülen farklı durumların varlığı söylenebilir.
2- Burada zikri geçen cüzzamlının Mu'aykîb İbnu Ebî Fatıma ed-Devsî olduğu bilinmektedir.
3- Bu rivayette Resulullah'ın iki ayrı cihetten tevekkül ettiği belirtilir:
* Cüzzamlının elinden tutması,
* Onunla birlikte aynı kaptan yemek yemesi.
Tahâvî, hastalarla birlikte yeme hususunda Ebû Zerr'den şu rivayeti nakleder: "Rabbine karşı tevazu ve iman icabı her bir bela sahibiyle birlikte yemek ye!
Sadedinde olduğumuz rivayette, Resulullah (Hz. Câbir'e) şu ma'nâda hitapta bulunmuştur:
"Ye benimle! Ben Allah'a olan itimadım ve işimi ona tefvîz etmem hasebiyle hastalık geçirmeyeceği hususunda güven sahibiyim."
Beyhakî demiştir ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cüzzamlının elinden tutup tabağa koyması, onunla birlikte yemek yemesi, hoş olmayan (mekruh) şeye sabretme halinde olanla, (kader ve) kaza'nın hükmettiği şeylerde ihtiyarı terkedenler hakkında örnektir. Diğer taraftan Aleyhissalâtu vesselâm: "Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaç" buyurmuştur ve ayrıca yukarıda kaydettiğimiz hadiste (3900) gördüğümüz üzere Sakîf heyetinde bulunan cüzzamlıya yaklaşmamış ve geri dönmesini emretmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sünnetiyle de hastadan kötülük gelme endişesi karşısında sabır ve tevekkül göstermede acze düşmekten korkan kimselere, muhtelif sakınma tarzları arasında şeriatce câiz olan sakınma tarzının örneğini göstermiş olmaktadır. Nevevî'nin kaydına göre, el-Kâdî, "Cüzzamlı ile ilgili kıssada Resulullah'tan yapılan rivayetlerin, aralarında ihtilaf etiklerini söylemiş ve yukarıda kaydettiğimiz iki hadisin yani cüzzamlıdan kaçmayı emreden hadisle Sakîf heyetindeki cüzzamlıdan bahseden hadisin sabit olduğunu belirtmiştir."

Hz. Câbir'in bir rivayetine göre de bir cüzzamlı ile birlikte yemek yiyen Resulullah, kendisine de: "Allah'a güvenip tevekkül ederek yemesini emretmiştir." Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivayette demiştir ki: "Bizim cüzzamlı bir âzadlımız vardı. Benim tabaklarımdan yer, benim kadehlerimden içer, benim yatağımda uyurdu."

el-Kâdî bu örnekleri kaydettikten sonra der ki: "Hz. Ömer başta, seleften bir çoğu cüzzamlı ile yemek yemiştir. Onlar, cüzzamlıdan kaçma emrinin neshedildiğine inanıyorlardı. Ancak çoğunluğun söylediği gerçek şudur: "Ortada nesh mevcut değildir, hadislerin arasını cem etmek gerekmektedir: Cüzzamlıdan sakınmayı, kaçmayı emreden hadisler istihbaba ve ihtiyata hamledilir, vücuba değil. Onunla beraber yemeyi haber veren hadisler de cevâza hamledilir...

"Ülemâ böyle bir neticeye bağlanmamış olsa idi, bulaşıcı hastalıklara yakalananları hasta sahiplerinin de terketmesi veya bu hastalıklara karşı hiçbir koruyucu tedbire yer vermemek gerekecekti. İkisi de yanlış olurdu. Biri insanlığın, mürüvvetin sükûtuna, diğeri de salgın hastalıkların daha da yaygınlaşmasına müncer olurdu. Rehber-i Ekmelimiz olan Allah Resûlü, ihtilaflı gibi görünen sünneti ile insanî olan,

takip edilmesi gereken, sıhhat şartlarına da uyan en doğru yolu göstermiştir. Hastalıklara belli bir ölçü, belli bir dikkat, ve ihtiyat tedbirleri çerçevesinde belki sınırlandırılmış olarak beşerî münasebetler devam ettirilecek, onlara gerekli hizmetler, en azından yakınları tarafından verilecek, fakat onlar asla terkedilmeyecek, insanî alâkalardan tecrid edilmeyecek, kaderiyle baş başa bırakılmayacak.

Resulullah'ın Müslim'de gelen Adva "Sirayet (bulaşma) yoktur..." hadisi de söylediğimiz ma'nâda anlaşılmıştır. Çünkü bulaşıcı hastalıklara karşı tarihte ilk karantina emri veren de Resulullah olmuştur.[199]

3901-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ النبىُّ # إذَا أُتِىَ بِأوَّلِ الثَّمَرَةِ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَا، وَفِى ثِمَارِنَا، وَفِى مُدِّنَا، وَفِى صَاعِنَا بَرَكَةً، مَعَ بَرَكَةٍ ثُمَّ يُعْطِيهِ أصْغَرَ مَنْ يَحْضُرُهُ مِنَ الْوِلْدَانِ[. أخرجه مسلم .

6. (3901)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine, ilk çıkan turfanda meyve getirildi de, o zaman şöyle dua ederdi: "Allah'ım Medine'mizi bizim için mübarek kıl, meyvelerimizi, müdd'ümüzü, sâ'mızı mübârek kıl, bereketlerini kat kat artır." Bu duadan sonra, getirilen meyveyi orada hazır bulunan çocukların en küçüğüne verirdi."[200] [Müslim, Hacc 474, (1373).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashâb'ın yılın ilk meyvesi çıktığı zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirerek dua ettirdiklerini göstermektedir. Böylece, Allah'ın bir nimetine ilk mazhar olunca, bunu bir şükür ve dua ile karşılamanın, bir merasimle istikbal etmenin cevazı anlaşılmaktadır.
Bu fırsatlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, çocukları ihmal etmeyip onlara ikramda bulunması manidar bir husustur. Bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın, çocuklara olan şefkatinin derecesini gösterdiği gibi, bu çeşit merasimlere onların katılmalarını teşvik ma'nâsı da taşır. Çocuğun girdiği yer neşe ve hayattır. Öyleyse, turfanda meyvenin Resulullah'a taksimi hoş bir merasim fırsatıdır. Bu meseleye temas eden rivayetler birden fazladır. Bazılarında "yılın ilk turfandası", bazılarında "Her şeyin turfandası" geldiği zaman Efendimizin dua edip, üç defa sağ, üç defa sol gözüne sürerek öptüğünü, sonra cemaatteki en küçüğe verdiğini belirtir.[201]

3902-7- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّهُمْ ذَبَحُوا شَاةً قَالَتْ: فَجَاءَ سَائِلٌ فَاعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَاعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فَأعْطُوهُ فَبَقِىَ مِنْهَا، فقَالَ #: مَا بَقِىَ مِنْهَا؟ قَالُوا مَا بَقِىَ مِنْهَا إَّ كَتِفُهَا قَالَ بَقِىَ كُلُّهَا إَّ كَتِفَهَا[. أخرجه الترمذي .

7. (3902)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ashâb bir koyun keşmişti. Bu sırada bir dilenci geldi. Etten bir miktar verdiler. Derken başka gelenler oldu, onlara da verdiler. Geriye yine de et kaldı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu: "Koyundan geri ne kaldı?" "Sadece omuzu kaldı!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm ise: "Omuzu hâriç geri tarafı kaldı!" buyurdular."[202] [Tirmizî, Kıyamet 34, (2472).]

AÇIKLAMA:

Burada koyunu kesen Hz. Âişe'nin ailesi mi, Ashâb mı? Rivayet bu hususta biraz mübhem. Rivayetten,

omuz hariç her tarafının isteyenlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Omuzu hâriç geri tarafı (bize) kaldı" buyurmakla Allah yolunda verilen kısmın uhrevî hayat için tam bir yatırım olduğunu ifade buyurmuştur. Böylece bağışlanan kısım ebediyete mazhar olmuş, ebedî sahipliğine erişilmiş olmaktadır. Zira âyet-i kerimede "Sizin yanınızda olanlar tükenir ama Allah katında olanlar ebedîdir" (Nahl 96). Allah yolunda bağışlananlar bu âyete binâen ebediyete mazhar olmuştur. Hadis de, Allah yolunda harcayınca, harcadığı şeye hakikî ve ebedî sahiplik kazandığını beyan ediyorlar. Bu Rabbimizin büyük bir fazlıdır.[203]

İKİNCİ BÂB - MÜBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

BİRİNCİ FASIL - HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

* KELER

-3903 -1- عن ابن عباس رَضِـيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ خَالِـدَ بنَ الْوَلِيدَ رَضِـيَ اللهُ عَنْه أخْبَرَهُ أنَّهُ دَخَلَ مَعَ النبيِّ # عَلى مَيْمُونَـةَ زَوْجِ النبيِّ #، وَهِىَ خَالَتُهُ وَخَالَـةُ ابنِ عَبَّاسٍ رَضِـيَ اللهُ عَنْهم فَوَجَـدَ عِنْدَهَا ضَـبّاً مَحْنُوذاً، قَدِمَتْ بِهِ أُخْتُهَا حُفَيْـدَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ مِنْ نَجْدٍ، فَقَـدَّمَتْهُ الَيْهِ، وَكَانَ قَلَّمَا يُقَـدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهِ طَعَامٌ حتّي يُحَدَّثَ بِهِ، وَيُسَـمَّى لَهُ فَأهْوَى بِيَدِهِ إلَيْهِ، فقَـالَتْ: أمْرَأةٌ مِنَ النِّسْوَةِ الْحُضُورِ، أخْبِرْنَ رسُولَ اللّهِ #: بِمَا قَـدمَتُنَّ لَهُ، فَقُلْنَ: هُوَ الضَّبُّ فَرَفَعَ يَـدَهُ، فقالَ خَالِدٌ رَضِـيَ اللهُ عَنْه: أحَرَامٌ هُوَ يَـا رسولَ اللّهِ؟ قـال: َ، وَلكِنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِـأرْضِ قَوْمِى، فَأجِـدُنِى أَعافُهُ قَالَ خَالِـدٌ: فَاجْتَرَرْتُهُ فَأكَلْتُهُ، وَرَسُولُ اللّهِ # يَنْظُرُ فَلَمْ يَنْهَنِى[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (3903)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hâlid İbnu'l-Velid (radıyallahu anh)'ın bana bildirdiğine göre, Hâlid, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte, Resulullah'ın zevceleri Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın yanına girerler. -Meymûne hem onun ve hem de İbnu Abbâs'ın teyzeleri idi- Meymûne'nin yanında kızartılmış bir keler görürler. Bunu, Necid'den, kız kardeşi Hufeyde Bintu'l-Hâris getirmişti. Meymûne (radıyallahu anhâ) keleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne sürdü. Önüne bir yemek çıkarılıp da ondan bahsedilmeyip ve isminin de zikredilmediği durum nâdirdi."[204] [Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kelere elini uzatmıştı ki,] orada hazır bulunan kadınlardan biri:
"Resululah (aleyhissalâtu vesselâm)'a takdim ettiğiniz şeyden haber verin, ne olduğunu söyleyin! dedi. Bunun üzerine:
"O kelerdir!" dediler. Bunun üzerine Resulullah (uzatmış olduğu) elini derhal geri çekti. Hâlid (radıyallahu anh):
"Bu haram mıdır, ey Allah'ın Resulü?" dedi. Resulullah:
"Hayır, ancak o benim kavmimin diyarında bulunmuyor. Bu sebeple (Onu yemeye alışkın değilim), içimde tiksinme hissediyorum!" buyurdular. Hâlid (radıyallahu anh) der ki: "Ben keleri (önüme) çekip yedim. Resulullah bakıyor fakat beni yasaklamıyordu."[205] [Buharî, Et'ime 10, 14, Zebâih 33; Müslim, Sayd 43, 44, 45, (1945, 1946, 1948); Muvatta, İsti'zân 10, (2, 968); Ebû Dâvud, Et'ime 28,

(3793, 3794), Eşribe 21, (37); Nesâî, Sayd 26, (7, 198, 199).]

3904 -2- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهم: فقالَ:]إنِّي في غَائِطٍ مُضِبَّةٍ، وَإنَّهُ عَامَّةُ طَعَامِ أهْلِى، فَلَمْ يُجِبْهُ، فَقُلْنَا: عَاوِدْهُ فَعَاوَدَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثَلاثاً، ثُمَّ نَادَاهُ رسولُ اللهِ # في الثَّالِثَةِ، فَقَالَ يَا أعْرَابِىُّ: إنَّ اللهَ لَعَنَ، أوْ غَضِبَ عَلى سَبْطٍ مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ، فَمَسَخَهُمْ دَوَابَ يَدِبُّونَ فِي ا'رْضِ فَ أدْرِى، لَعَلَّ هذَا مِنْهَا، فَلَسْتُ آكُلُهَا وَ أنْهَى عَنهَا[. أخرجه مسلم.»الْغَائِطُ« المكان المطمئن من ا'رض.و»المُضِبَّةُ« بضم الميم، وكسر الضاد المعجمة وتشديد الموحدة: الكثيرة الضباب .

2. (3904)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ben keleri bol olan bir bölgede yaşıyorum. Keler ailemin yiyeceğinin ekseriyetini teşkil ediyor (bunun bir mahzuru var mı; ne buyurursunuz?)" diye sordu. Ama Resulullah cevap vermedi. Biz: "Tekrar sor!" dedik. O tekrar sordu. Resulullah cevap vermedi. Adam üçüncü sefer sordu. Üçüncü de Resûllah adama seslenip yanına çağırdı ve:
"Ey bedevi! Allah, Benî İsrâil'den bir boya lânet etti veya gadab etti. (Ceza olarak) onları yeryüzünde yürüyen hayvanları haline çevirdi. Bilemem, ola ki bu, o lânete meshe uğrayan kimselerdendir. Bu sebeple ondan ne yerim ne de yiyenleri men ederim!" dedi.[206] [Müslim, Sayd 51, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadiste geçen Hâlid İbnu'l-Velid'in annesinin adı Lübâbetu's-Suğra'dır. İbnu Abbâs'ın annesinin adı Lükâbeti'l-Kübrâ'dır. Ancak Ümmü'l-Fadl diye, oğlu Fadl İbnu Abbâs'ın adıyla künyeleniyordu. Her ikisi de mü'minlerin anası Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın kız kardeşi idiler.
2- Önceki hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine bir yemek ikram edildiği zaman, bunun mahiyetini ve ismini sorduğunu belirtmektedir. Hatta Buhârî, bu hadise şöyle bir bab başlığı koymuştur: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (bir şeyi) ismi söylenip ne olduğunu öğrenmedikçe yemezdi." Şârihler bunu: "Araplar, yiyecek maddelerin azlığı sebebiyle, ne bulurlarsa yerler, hiç bir şeyden tiksinmezlerdi. Halbuki (aleyhissalâtu vesselâm) bazı yiyeceklerden tiksinirdi" diyerek açıklamışlardır. İbnu Hacer, bu hususta daha tatminkar bir açıklama sunar: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu sorma sebebi, muhtemelen, O'nun (şehirden) bâdiyeye[207] çok az çıkması sebebiyle, birçok hayvanı tanımamakta olması veya, şeriat'ın bazı hayvanları helal kılarken diğer bazılarını haram kılmasıydı. Halbuki cahiliye Arapları, haram kılınan şeyleri haram addetmeyip yiyorlardı. Bazan da onlar etleri, pişmiş veya kızartılmış olarak getiriyorlardı, bu sebeple, birbirinden tefriki ancak sormak suretiyle yapılabiliyordu."
Bu hususu daha da aydınlatacak bir rivayet Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'inde zikredilmiştir: "Bedevî'nin biri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir tavşan getirip hediye etmişti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), getirilen hediyeden, hediye sahibine ondan yemesini emretmedikçe yemezdi. Bunu Hayber'de kendisine hediye edilen zehirli koyun sebebiyle yapıyordu..."
3- Hadiste, sofradaki etin mahiyetini açıklayan kadının kim olduğu mübhemdir. Ancak rivayetin başka vecihlerinde Meymûne (radıyallahu anhâ) olduğu belirtilmiştir. Keza, başka rivayetlerde gelen

tasrihte, Resulullah'ın, sofrada bulunan diğer hediye yiyeceklerden -keş, süt gibi- yediği belirtilmiştir.
4- Bazı şârihler, Resulullah'ın "Keler benim kavmimin diyarında bulunmuyor" sözüne takılarak: "Burada vak'a ile bir tezad var, çünkü Hicaz'da keler çokça bulunur" demiş ise de, Resulullah'ın Hicaz'ı değil, sadece Mekke ve yakın çevresini kastetmiş olacağı belirtilerek cevaplandırılmıştır.
5- İbnu Hacer, hadisin farklı vechilerini tahlil ederek Resulullah'ın keleri yememesine iki sebep gösterilebileceğini söyler: **1-** Tiksinme; **2-** Keler etinde bulunan pis koku.
6- Hadisten Çıkarılan Faydalar:

* Keler eti, kaydedilen hadislerde caiz görünüyor ise de ülemâ arasında bazı ihtilaflara da sebep olmuştur. Tahâvî, Şerhu Mâ'ani'l-Âsâr' da Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmamı Muhammed rahimehümullah her üçününde mekruh addettiğini belirtir. Bu hususta İmam Muhammed'in delili bir başka rivayettir: Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir keler hediye edilmişti. Yemedi. Derken bir dilenci geldi. Âişe, dilenciye bu keleri vermek istedi. Resulullah kendisine: "Sen yemediğin şeyi mi vermek istiyorsun?" diye müdahale etti." Keza Ebû Davud'da kayda yer verilmeden "Resulullah'ın keler yemeyi nehyettiği" rivayet edilmiştir. Hülasa, İmam Muhammed gibi bazı Hanefîler, kerahetin tahrimî olduğuna hükmetmiş ise de çoğunluk tenzihî olduğuna meyleder ve şöyle derler: "Resulullah'ın sofrasında, huzurunda yenmiş olduğu halde müdâhele etmemesi, bunun mübah olduğuna delildir. Kerâhet ise, kerahet-i tenzihiyedir."
Görüldüğü üzere keler eti meselesi oldukça münakaşa edilmiş bir husustur. Daha ziyâde Hanefîler kesin bir üslubla "helal" demekten kaçınmışlardır.
* Hadiste şu husus da görülmektedir:
Bir meselenin hükmüne açıklık kazandırmak için, şüphe edilen cihetin açıklanması gerekir. Resûlullah öyle yapmıştır ki: Keler etinden yememiş, yemeyiş sebebini açıklamıştır.
* Yemekten nefret ve onu hoş bulmamak, o yemeğin tahrîmini gerektirmez.
* Yemeklerden tiksinme hususunda herkes bir değildir. Bazılarının sevdiğinden diğerleri nefret duyabilir.
* Bir et kokmuş ise bunun yenmesi haram olmaz. Bu halde yiyebilecek kimse çıkabilir, yenmesi haram değildir.
* Kadının akrabaları eve girebilir, yeter ki koca rıza göstersin, izin versin.
* Akrabanın, hısımın,dostun evinden yemek yenir, bu caizdir.
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashâbıyla birlikte yemek yer, fırsat düştükçe et de yerdi.
* Resulullah, gaybı Allah bildirmedikçe bilmezdi. Sorarak öğrenmeyi tercih ederdi.
* Hz. Meymûne akıllı ve tedbirli bir kadındı ve Resulullah hakkında fevkalâde hayırhâhtı. Zira o, zekası ile, kelerden Resulullah'ın hoşlanmayacağını derhal kavramış, bilmeden yiyip sonradan rahatsızlık izhar etmesine gönlü razı olmamış, haberdar etmiştir. Gerçekten de feraseti onu yanıltmamıştır.
* Birinin bir şeyden tiksineceği melhuz ise bu saklanmamalı, kendisine haber verilmelidir, ta ki ondan bir zarara maruz kalmasın. Bu hal bazılarında görülür, muziplik olsun diye çevresi gizleyebilir. Sünnet bunu tasvib etmiyor.
7- İkinci hadiste, temas edilmesi gereken husus Benî İsraîl'den bir kavmin meshedilmesi meselesi.
Mesh: Bir canlının fıtratının değiştirilmesi, bir başka canlıya döndürülmesidir. Bununla daha ziyade, canlının daha aşağı, daha çirkin bir hale çevrilmesi ifade edilir. Mesh ilâhî bir ceza çeşididir. Kur'an-

ı Kerim, yahudîlerden bir cemaatin mesh cezasına çarptırılarak maymunlara dönderildiklerini belirtir: "İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara "aşağılık birer maymun olunuz" dedik. Bunu, muasırlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık" (Bakara 65-66). Keza Mâîde suresinde de bir kısım insanların Allah'ın gadabına uğrayarak "Maymunlar ve domuzlara çevrileceklerine temas edilmiştir" (60. âyet)

Şu halde Cenâb-ı Hakk, bir ceza çeşidi olarak tarihen bazı insanlara meshi uygulamış, insanken maymun ve domuz hâline çevirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın keleri yemeyişi, İsrailoğullarından bir neslin keler şeklinde meshedilmiş olması sebebiyle, sofradaki kelerin onların devamı olma endişesinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Ancak bu husus ülemânın büyük çoğunluğuyla vârid görülmemiştir. Çünkü meshe uğrayan kimselerin neslinin devam etmeyeceği, yine hadislerde açıklanmıştır. Taberi der ki: "Esasen hadiste, o kelerin meshedilenlerden olduğu hususunda Resûlullah'ın cezm'i (kesin iddiası) mevcut değildir. Aleyhissalâtu vesselâm, bunun onlardan olmasından korktuğunu beyan etmiş ve yemekten geri durmuştur. Resulullah, bunu da Cenab-ı Hakk'ın, Resulüne, meshe uğrayanların neslinin devam etmeyeceğini bildirmesinden önce söylemiş olmalı." Tahâvî de, meseleye böyle bir yaklaşımla cevap vermiş ve arkadan İbnu Mes'ud'dan yapılan şu rivayeti kaydetmiştir: "Resulullah sallallahu aleyhi vessellem'e: "Şu maymun ve hınzırlar meshedilen yahudilerden kalma mıdır?" diye soruldu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah bir kavmi helak veya meshetti mi artık onlara bir nesil de devam kılmaz!" diye cevap verdi.

İslam'da âyet ve hadislerle sabit olan insanın maymun, domuz, keler gibi hayvan olması inancı ile insanlığın maymundan geldiğini söyleyen evrimci iddialar arasında hiçbir irtibatın olmadığını belirtelim. Biri, insanlığın aslını, tesadüflerle tekamül denen maymuna bağlarken, öbürü, şımaran ve azan insanın ilahî irade ve ilahî kudretle, bir ceza olarak tenzilen maymuna, domuza, kelere çevrildiğini belirtir. Birinde tesadüfî tekâmül, öbüründe irâdî tenzil vardır, bu bir cezadır.

Keza mesh'i, tenasuhcuların iddiası ile de karıştırmamak gerekir. Onlar hiç bir ciddi delile dayanmadan, insan ruhunun hayvan cesetlerinde yeniden dünyaya geleceğini iddia ederler. İslamiyet, ölen kimsenin bir daha dünya hayatına dönmeyeceğini kesin bir üslubla söyler.[208]

* TAVŞAN

-3905 -1- عن خالد بن الحويرث قال:]صَادَ رَجُلٌ أرْنَباً فَجَاءَ بِهَا إلى عَبْدِاللّهِ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فقَال: مَا تَقُولُ؟ فقَالَ قَدْ جِئَ بِهَا إلى رسولِ اللّهِ # وَأنَا جَالِسٌ مَعَهُ فَلَمْ يَأكُلْهَا وَلَمْ يَنْهَ عَنْ أكْلِهَا، وَزَعَمَ أنَّهَا تَحِيضُ[. أخرجه أبو داود .

1. (3905)- Hâlid İbnu'l-Huveyris (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam bir tavşan avladı ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)' ya gelip: "Ne dersiniz (bunun eti yenir mi?)" diye sordu. Abdullah: "Tavşan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da (böyle avlanıp) getirilmişti. Ben de o sırada yanında oturuyordum. Ondan ne yedi ne de onun yenmesini yasakladı, tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu" dedi."[209] [Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3792).]

3906- 2- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]مَرَرْنَا فَانْفَجْنَا أرْنَباً بِمرِّ الظّهْرَانِ فَسَعَوْا فَلَغبُوا قال: فَسَعَيْتُ حَتّى أدْرَكْتُهَا فَأخَذْتُهَا، وَأتَيْتُ بِهَا أبَا طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فَذَبَحَهَا بِمَرْوَةٍ، فَبَعَثَ مَعِى بِفَخِذِهَا إلى رَسُولِ اللهِ # فَأكَلَهُ قِيلَ لَهُ: أكَلَهُ؟ قَالَ: قَبِلَهُ[. أخرجه الخمسة.»أنْفَجْنَا«: أثرنا .

2. (3906)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yürüdük ve Merri'z Zahrân'dan bir tavşan kaldırdık. Arkadaşlarımız peşinden koştular ve (sonunda yakalamaktan) âciz kaldılar. Bu sefer ben koştum, yetiştim ve yakaladım. Onu (babalığım) Ebû Talha (radıyallahu anh)'a getirdim. O, tavşanı keskin bir taşla kesti. Budunu benimle Resulullah'a gönderdi. Resulullah onu yedi."

Enes'e: "Yedi mi, (gördün mü yediğini?)" diye sorulmuştu. Yani kabul etti" dedi."[210] [Buhârî, Sayd 32, 10, Hibe 5; Müslim, Sayd 53, (1953); Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3791); Tirmizî, Et'ime 2, (1790); Nesâî, Sayd 25, (7, 196).]

AÇIKLAMA:

1- Câhız, tavşan hakkında devrinin bilgilerini bize şöyle aktarır: "Tavşan pek korkak bir hayvan olarak bilinir. Şehvetine çok düşkündür. Bir yıl erkek, bir yıl dişi olur. Ayrıca hayız görür. Gözleri açık uyur."

Merr-i Zahrân: Mekke'den bir merhale uzak bir yerin adıdır.

2- Tavşan etinin yenip yenmeyeceği hususunda bazı ihtilaflı rivayetler gelmiştir. Sadedinde olduğumuz iki rivayette de bu ihtilaflı durum gözükmektedir. Mesela Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayet: "Bir bedevî, kızartılmış vaziyette bir tavşanı Resûlullah'a getirmişti. Kendisi yemedi, Ashâbına yemelerini söyledi" der. Âlimler çoğunluk itibariyle tavşan etinin mübah olduğunu söylemiş, kaydedilen hadislerden yenmesinin caiz olduğu hükmüne ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki ashabtan Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Tâbiînden İkrime, fukahadan Muhammed İbnu Ebî Leyla tavşan etinin mekruh olduğuna kanîdirler. Bunlar Huzeyme İbnu Cezî'in rivayetine dayanırlar. Bu rivayette der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"

"Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular. Ben: "Öyleyse, dedim, siz haram kılıncaya kadar ben onu yiyeceğim. Siz niye (yemiyorsunuz)?" Bana şu cevabı verdi:

"Onun hayız gördüğü bana bildirildi."

İbnu Hacer bu hadisin senedce zayıf olduğunu belirttikten sonra: "Şâyet senedce sahih olsa, yine de burada kerâhete delil mevcut değildir" der.

Bu ma'nâyı sadedinde olduğumuz bâbın birinci hadisi (3905) de teyid eder.

Hülasa, Nevevî: "Tavşan eti, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer pekçok ulemâ nezdinde helâldir" der.

3- Hadis av hayvanının kaldırılıp, ürkütülmesinin caiz olduğunu gösterir. Keza avı kovalamanın câiz olduğu da anlaşılmaktadır. "Avın peşine düşen gaflete düşer" mealindeki hadis, bu söylenene muhalif sayılmamıştır, çünkü bu ikinci hadis, fuzûlî yere avcılıkla fazla uğraşan, av takibederken, bir kısım maslahat ve vecibelerini ihmal eden kimselere mahsustur.

4- Hadis, avı yakalayanın, bir başkasının ortak olmasına imkan olmayacak şekilde ona sahip olduğunu gösterir. Öyle ki, o avı onunla kovalayanlar dahi hak iddia edemezler, yakalayan ona sahip olur.

5- Hadis, avla elde edilenin hediye edilebileceğine, bu hediyenin kabul edilmesi gerektiğine, mevkii ve makamı yüce bile olsa, onun razı olacağı bilindiği takdirde basit bir şeyin bile hediye edilebileceğine delil kılınmıştır.
6- Hadiste, çocuğun velisinin, çocuğun mâlik olduğu şeylerde çocuğun lehine tasarrufta bulunabileceği gözükmektedir.[211]

* SIRTLAN

3907 -1- عن عبدالرحمن بن أبي عمار قال:]قُلْتُ لِجَابِرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: الضَّبْعُ، أَصَيْدٌ هُوَ؟ قالَ: نَعَمْ. قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: آكُلُهَا؟ قالَ: نَعَمْ قُلْتُ: عَنْ رسولِ اللّهِ #؟ قالَ: نَعَمْ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي .

1. (3907)- Abdurrahman İbnu Ebî Ammâr rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'a: "Sırtlan av mıdır?"diye sordum.. "Evet!" dedi. Ben tekrar: "Etini yiyeyim mi?"dedim. "Evet!" dedi. "Bu cevap Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan mıdır?" dedim. "Evet!" dedi."[212]

3908 -2- وعند أبي داود:]قَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّه # عَن الضَّبُعِ، فقَالَ: هُوَ صَيْدٌ، وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبْشٌ إذَا صَادَهُ المُحْرِمُ[.

2. (3908)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Câbir (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sırtlandan sordum. Bana:

"O, av (hayvanı)'dır, ihramlı avlayacak olursa koç da aynı hükme dâhil edilir."[213] [Tirmizî, Et'ime 4, (1792); Ebû Dâvud, Et'ime 32, (3801); Nesâî, Sayd 27, (7, 200).]

3909 -3- وعن خزيمـة بن جزء رَضِـيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَأَلْتُ رسولَ اللّهِ # عَنِ الضَّبُعِ، فقَالَ: أَوَيَأكُلُ الضَّبُعَ أَحَدٌ؟ وسَأَلْتُهُ عَنْ أكْلِ الذِّئْبِ، فقَالَ: أَوَ يأكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ[. أخرجه الترمذي.

3. (3909)- Huzeyme İbn Cez' (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sırtlan hakkında (eti helal mi?]" diye sordum.
"Sırtlanı yiyen biri de var mı?" dedi. Bunun üzerine kurdun etinin yenmesini sordum.
"Kendisinde hayır olup da kurdu yiyen biri var mı?" diye cevap verdi."[214] [Tirmizî, Et'ime 4, (1739).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen rivayetler sırtlan etinin yenip yenmeyeceği ile ilgilidir. Önceki iki rivayette yenebileceği, helal olduğu söylenmiş ise de sonuncu rivayete göre helal değildir, yenmemesi gerekir.
Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sırtlan eti hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Hattâbî'nin açıklamasına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Abbâs, Atâ, İshâk, Ebû Sevr, İmâm Şâfiî ve Ahmed

İbnu Hanbel sırtlanın etinin câiz olduğuna hükmetmiştir.
Ancak ülemânın çoğunluğu da haram olduğunu söylemiştir: Süfyan Sevrî, Ashâb-ı Re'y ve İmam Mâlik, Saîd İbnu Müseyyeb, bunlar arasındadır. Bunlar haram derken, sırtlanın vahşî bir hayvan olduğunu, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahşilerden köpek (parçalayıcı) dişi olanların etini yemeyi nehyettiğini belirtmişlerdir. Helal olduğunu söyleyenler, yukarıdaki ilk iki rivayeti gösterirler ve üçüncü rivayetin amel edilemeyecek kadar zayıf olduğuna dikkat çekerler.
Sırtlanın helal olduğunu söyleyen Ulemaya hak vermeye çalışan İbnu'l-Kayyim'in açıklamaları meyanında şu sözleri dikkate değer: "Resûlullah'ın haram kıldığı hayvanlarda iki vasıf beraber var:

1- Hayvanın köpek (parçalayıcı) dişinin bulunması.

2- Tab'ı itibâriyle normal vahşilerden olması: Aslan kurt, kaplan, gelincik gibi. Sırtlanda ise, bu iki vasıftan sadece biri var: Köpek dişi var, ama normal vahşilerden değil. Şurası muhakkak ki, vahşiler parçalayıcı diş sahibi olan hayvanlardan daha farklıdır. Vahşi hayvan, kendisinde bulunan vahşilik kuvvesi sebebiyle haram kılınmıştır. Zira, vahşî hayvanı yiyen bu kuvvenin bir benzerini tevarüs ederken ruhen vahşileşir. Çünkü bir şeyi yiyen, yediği şeye benzer. Şu husus da herkesce bilinmektedir: Kurtta, aslanda, kaplanda ve gelincikte bulunan vahşilik kuvvesi sırtlanda mevcut değildir. Öyleyse haramlıkta bu, öbürlerine eşit olmamalı, ne lügat ne de örf yönüyle sırtlanla öbürleri arasında bir eşitlik olmamalıdır."[215]

* KİRPİ

3910 -1- عن نملة ا‘نصارى قال:]سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما عَنْ أكْلِ القُنْفُذِ، فَتَ : قُلْ َ أجِدُ فِيمَا أُوحِىَ إلَىَّ مُحَرَّماً عَلى طَاعِمٍ يَطعُمُهُ، اŒية. فقَالَ شَيْخٌ عنْدَهُ: سَمِعْتُ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: ذُكِرَ القُنْفُذُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # فقَالَ خَبِيثَةٌ مِنَ الخَبَائِثِ، فقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: إنْ كَانَ قَالَ هذَا رَسُولُ اللهِ # فَهُوَ كَمَا قَالَ مَا لَمْ نَدْرِ[. أخرجه أبو داود .

1. (3910)- Nemletü'l-Ensârî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e kirpiden sorulmuştu. (Cevaben) şu âyeti okudu. (Meâlen):
"(Ey Muhammed) de ki: "Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbim bağışlar ve merhamet eder." (En'am 146).
Ancak, yanında bulunan bir yaşlı dedi ki: "Ben Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın yanında kirpinin zikri geçmişti:
"O habislerden bir habistir (eti) yenmez" buyurdular."
Bunun üzerine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Eğer bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) söyledi ise, bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de O'nun dediği gibidir" dedi."[216] [Ebû Dâvud, Et'ime 30, (3799).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu beyanlarında kirpi habis olarak tavsif buyrulmuştur. Habis şeyler, Kur'an-ı Kerim'in nassı ile haramdır. Ancak kirpinin durumu ihtilâflıdır. Es-Sübülü's-Selam'da şu açıklama yapılmıştır.

"Râfiî der ki: "Kirpi hususunda iki görüş var: Birine göre haramdır. Ebû Hanîfe ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Bunlar hadiste kirpinin "habis" olarak tavsif edilmesini esas almışlardır. Diğer görüşe göre helaldir. İmam Mâlik ve İbnu Ebî Leyla bu görüştedirler."[217]

* TOY

3911-1- عن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أكَلْتُ مَعَ رسولِ اللهِ # لَحْمَ حُبَارَى[. أخرجه أبو داود.
»الحُبَارَى«: هو الحبرج .

1. (3911)- Sefîne (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte toy (denen kuş)un etini yedim."[218] [Ebû Dâvud, Et'ime 29, (3797); Tirmizî, Et'ime 26, (1829).]

AÇIKLAMA:

"Toy" uzun boyunlu, iri bir av kuşudur, göçmen kuşlardandır, çok hızlı uçar, boz renklidir. Eti tavuk ve kaz eti arasındadır. Hadis toy etinin helal olduğunu beyan buyurmuştur, bu hususta Ulemanın ihtilafı yoktur.[219]

* ÇEKİRGELER

3912-1- عن ابن أبي أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ # وَكُنَّا نَأكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ[. أخرجه الخمسة .

1. (3912)- İbnu Ebî Evfa (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber [altı veya yedi sefer] gazveye çıkmıştık. Gazve esnasında (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte çekirge yedik."[220] [Buhârî, Sayd 13; Müslim, Sayd 52, (1952); Tirmizî, Et'ime 22, (1822, 1823); Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3812); Nesâî, Sayd 37, (7, 210).]

3913-2- وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنِ الجَرَادِ فقَالَ: أكْثَرُ جُنُودِ اللهِ، َ آكُلُهُ وَ أُحَرِّمُهُ[. أخرجه أبو داود.

2. (3913)- Selman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çekirgeden sorulmuştu."

"Onlar, Allah'ın en kalabalık ordularıdır. Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular."[221] [Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3813); İbnu Mâce, Sayd 9, (3219).]

3914 -3- وفي رواية رزين رحمه الله عن جابر:]دَعَا النَّبىُّ # عَلَى الجَرَادِ فقَالَ: اللّهُمَّ أهْلِكِ الجَرَادَ، اقْتُلْ كِبَارَهُ، وَأهْلِكْ صِغَارَهُ، وَاقْطَعْ دَابِرَهُ، وَخُذْ بِأفْوَاهِهَا عَنْ مَعَايِشِنَا وَأرْزَاقِنَا إنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، فقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ: كَيْفَ تَدْعُو عَلَى الجَرَادِ، وَهُوَ جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللّهِ؟ فقَالَ: إنَّهُ نَثْرَةُ حُوتٍ فِي الْبَحْرِ[.

3. (3914)- Rezîn rahimehullah Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) çekirgelere beddua etti ve dedi ki:
"Allah'ım! Çekirgeleri helak et, büyüklerini öldür, küçüklerini helak et, nesillerini kes, ağızlarını geçimliğimiz ve rızkımızdan (uzak) tut. Sen duaları işitensin."
(Orada bulunan) bir adam:
"Ey Allah'ın Resûlü! Çekirgelere nasıl böyle beddua ediyorsunuz, onlar ki Allah'ın ordularından bir ordudur" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da cevaben:
"Çekirge, denizdeki bir balığın hapşırığıdır" buyurdular."[222] [Tirmizî, Et'ime 23, (1824); İbnu Mâce, Sayd 9, (3221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, çekirgeler hakkındadır. İlk ikisi sarih olarak çekirgelerin yenmesinin helal olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Nevevî: "Müslümanlar çekirge yemenin mübah olduğu hususunda icma etmiştir" der. Ayrıca Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve bir çok Cemâhir'in "Çekirge tezkiye suretiyle (başı kesilerek) veya müslüman yahut mecûsi herhangi bir kimsenin avlanması suretiyle veya kendiliğinden veya bir kısmı koparılarak yahut bir başka sebeple de ölse helaldir" dediklerini belirtir. İmam Mâlik, kendisinden meşhur olan kavle, -Ahmed İbnu Hanbel de bir kavle- göre: "Bir kısmı koparılmak veya diri olarak (sıcak suya) atılıp haşlanmak veya ateşte kızartılmak gibi bir sebeple öldürülürse helaldir, kendiliğinden veya bir kap içerisinde ölmüş kalmışsa yenmesi helal olmaz" demişlerdir.
2- Çekirgenin Allah'ın en kalabalık askeri olarak ifade edilmesi, kuş taifesi içerisinde sayıca en çok olması sebebiyledir. Hadislerde geldiği üzere, Allah'ın en kalabalık mahluku meleklerdir. Melekler hakkında âyette de: "Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilmez" (Müddessir 31) buyrulmuştur. Çekirgeye Allah'ın ordusu denmesi hikmetli bir ifadedir. Onların başı boş olmadığını, Cenâb-ı Hakk'ın, onları, gadab ettiği yerlere musibet olarak gönderip cezalandırdığını ifade eder. Kur'an bu hususu, Firavun'a karşı diğer âfetler zımnında çekirgenin de gönderildiğini belirterek haber verir (A'raf 133). Çekirgeler girdikleri yerlerin otlarını, ekinlerini, ağaçlarını yerler ve kıtlığa sebep olurlar. Öyle ki zaman olur, insanlar yiyecek bir şey bulamayarak birbirlerini yiyip toptan helak olurlar (Kâri).
3- Üçüncü hadiste (3914) çekirgenin balık hapşırığına benzetilmesiyle ilgili yeterli açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1249, 1250, ve 1251 numaralı hadislere ve bunların şerhlerine bakılmalıdır.)[223]

* AT

3915 -1- عن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالت:]نَحَرْنَا عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # فَرَساً، وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ فَأكَلْنَاهُ[. أخرجه الشيخان والنسائي .

1. (3915)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir at kestik. O zaman Medine'de idik. Hepimiz onu yedik."[224] [Buhârî, Sayd 24, 27; Müslim, Sayd 36, (1942); Nesâî, Dahâyâ 33, (7, 231).]

3916 -2- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أكَلْنَا زَمَنَ خَيْبَرَ الْخَيْلَ، وَحُمُرَ الْوَحْشِ وَنَهَا رَسُولُ اللهِ # عَنِ الْحُمُرِ ا'هْلِيَّةِ، وَأذِنَ فِى الخَيْلِ[. أخرجه أصحاب السنن، والفظ لغير الترمذي، وصححه الترمذي.

2. (3916)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Haber(in fethi) zamanında at ve vahşi eşek eti yedik. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ehli eşek (etin)i yasakladı ve ata müsaade etti."[225] [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3788); Nesâî, Sayd 32, (7, 205); Tirmizî, Et'ime 5, (1794).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayetin her ikisi de at etinin yenmesini mübah ilan etmektedir. Ancak başka rivayetler muvacehesinde tezekkür edince ülemâ ihtilaf etmiştir. Bahsi, Nevevî rahimehullah şöyle özetler: "Âlimler, at etinin mübah olması hususunda ihtilaf etmiştir:

* Şâfiî ve Cumhurun mezhebine göre bu mübahtır ve hiçbir kerâhet yoktur. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, muhaddislerden bazı cumhurlar da bu görüştedir.

* İbnu Abbâs, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe gibi bazı âlimler ise, "Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yarattık..." (Nahl 8) meâlindeki ayet-i kerimeyi esas alarak atın yenmesini mekruh addetmişlerdir. Onlara göre bu âyette yemekten bahsedilmiyor, halbuki daha önceki âyette hayvanların yenilmesinden bahsedilmektedir. Atı mekruh addeden ülemâ, âyetten başka, Halid İbnu'l-Velid tarafından rivayet edilen şu hadisi de esas alırlar: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) at etini yasakladı."

At etini mekruh addedenlerin bir diğer delilleri, atın cihad vasıtası olmasıdır. Ancak önceki hadiste geçen "O zaman Medine'de idik" ibaresi, at etinin Resûlullah'ın huzurunda ve cihad emrinin gelmesinden sonraki devreye ait olduğuna delil kılınmıştır. Bilindiği üzere, Mekke döneminde cihada müsaade yoktu ve o sırada atın cihad vasıtası olması mevzubahis değildi. Yine önceki hadiste, etin Resulullah devrinde kesilip yenmesinin ifade edilmesi, Resulullah'ın bundan haberdâr olduğuna dikkat çekme gayesini güder. Usulcüler bu çeşit ifadeleri hep ref'e nisbet etmiştir, yani bunlardan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haberi vardır ve sükutuyla te'yid etmiş ve takrir buyurmuştur, öyleyse hadis merfudur.[226]

* PİSLİK YİYENLER (CELLÂLE)

3917 -1- عن أبن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]نَهَى رَسُولُ اللهِ # عَنْ جَلَّـةِ ا'بِلِ أنْ يُرْكَبَ عَلَيْهَا، أوْ يُشْرَبَ مِنْ

أَلْبَانِهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (3917)- İbn Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pislik yiyen (cellâle) deveye binmekten ve sütünü içmekten men etti."[227] [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3785, 3787); Tirmizî, Et'ime 24, (1825).]

3918 -2- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]نَهَى رَسُولَ اللهِ # عَنْ أكْلِ المُجَشَّمَةِ: وَهِىَ المَصْبُورَةُ لِلْقَتْلِ، وَعَنْ أكْلِ الجَلَّةِ، وَشُرْبِ لَبَنِهَا، وَعَنِ الْشُّرْبِ مِنْ فِي السِّقَاءِ[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه .

2. (3918)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş (ve mücesseme denilen) hayvanın yenilmesini, pislik yiyen (ve cellâle denen) hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğunun ağzından su içilmesini yasakladı."[228] [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3786); Tirmizî, Et'ime 24, (1826); Nesâî, Dahâyâ 44, (7, 240).]

3919 -3- وعن زهدم بن مضرب قال:]أُتِىَ أبُو مُوسَى رَضِىَ اللهُ عَنْه بِدَجَاجَةٍ فَتَنَحَّى رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فقَالَ: مَا شَأنُكَ؟ فقَالَ: إنِّى رَأيْتُهُ يَأكُلُ شَيْئاً فَقَذِرْتُهُ فَحَلَفْتُ أنْ َ آكُلُهُ، فقَالَ أبُو مُوسَى: ادْنُ فَكُلْ، فَإنِّى رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # يَأكُلُهُ، وَأمَرَهُ أنْ يُكَفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ[. أخرجه الشيخان والنسائي .

3. (3919)- Zehdem İbnu Mudrib anlatıyor: "Ebû Musa (radıyallahu anh)'a bir tavuk getirilmişti. Cemaatten birisi ayrıldı. (Ebû Musa): "Neyin var?" diye sordu. Adam:
"Ben onu pis bir şeyler yerken gördüm ve tiksindim ve yememeye yemin ettim" cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Musa:
"Yanaş ve ye! Zira ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (cellâle'yi) yerken gördüm" dedi ve adama, yemini için kefarette bulunmasını emretti."[229] [Buhârî, Zebâih 26, Humus 15, Megâzî 74, 78, Eymân 1, 4, 18, Kefâret 9, 10, Tevhid 56; Müslim Eymân 9, (1649); Nesâî, Sayd 33, (7, 206).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste aslen eti helal olan hayvanlardan besleniş ve öldürülüş tarzları sebebiyle yenmesi yasaklanan hayvanlar mevzubahis edilmektedir.

1- Cellâle: Pislik yiyen hayvanların müşterek adıdır. Sığır, davar, deve veya kümes hayvanı olmuş farketmez. Hepsine şerî ıstılahta cellâle denmiştir. Ülemâ bunlar hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bazı âlimler yiyeceğinin çoğu temiz olan hayvanı cellâle addetmemiştir. Umumiyetle az miktarda pislik yemiş olanlar cellâle kabul edilmez. Nevevî, "Azlığa çokluğa bakılmaz, kokusu esas alınır, yediği pisliğin rengi, kokusu eti veya suyunda galebe çalma halinde cellâle sayılacağını" söyler.

2- Hattabî'nin açıklamasına göre cellâle'nin sütünden ve etinden istifade için başlıca görüşler şöyledir:

* "Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre mekruhtur, kesilmezden önce bunlar bir müddet hapsedilmeli, temiz yemle beslenip ondan sonra kesilmelidir. Hapis müddeti de ihtilaflıdır:

** Bazı rivayetlerde sığırın kırk gün. Tavuğun üç gün hapsedildikten sonra yenilmesi tavsiye edilmiştir.

** Fakihler umumiyetle tavuklar için üç, koyunlar için dört, sığır ve develer için on gün hapsedilmelerini fetvaya bağlamışlardır.

* Hasan Basrî, İmam Mâlik gibi bazı âlimler de cellâlenin etini yemekte bir beis görmemişlerdir.

* İshak İbnu Râhûye'nin de: "Cellâlenin etini iyice yıkadıktan sonra yemede bir beis yoktur" dediği rivayet edilmiştir.

* Domuz sütü ile beslenen bir kuzunun eti yenilebilir, bir mahzur yoktur, çünkü süt istihlak edilmiştir.

3- Mücesseme: Ok vs. atışlarında hedef yapılan hayvandır. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanların tâlim vs. maksadlarla yapılacak atışlarda hedef yapılarak öldürülmesini şiddetle yasaklamış, bunu yapanlara lânet etmiştir. Bu tarzda öldürülen hayvanın yenmesini Resulullah nehyetmiştir. Bu suretle avlanıp, ölmeden kesilecek olursa helaldir. Ancak, atış yapılır, fakat kesilmeden kendiliğinden ölürse, yenmesi caiz olmaz. Zira bu durumda mevkûze (vurularak öldürülmüş) olmuş olur.[230]

* HAŞERELER

3920 -1- عن الهلقام بن تلبّ عن أبيه قال:]صَحِبْتُ النّبِىّ # فَلَمْ أسْمَعْ لِحَشَرَةِ مِنَ ا'رْضِ تَحْرِيماً[. أخرجه أبو داود .

1. (3920)- Hilkâm İbnu Telib rahimehullah babasından naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la arkadaşlık yaptım, yeryüzündeki haşerelerden herhangi birini haram ettiğini hiç işitmedim."[231] [Ebû Dâvud, Et'ime 30, (3798).]

AÇIKLAMA:

1- Burada haşerâtla küçük hayvanlar kastedilmektedir. Şârihler bunu açıklarken kertenkele, kirpi, araptavşanı[232] ile örneklendirirler. Şu halde dilimizde kullandığımız haşere ma'nâsında değildir.

2- Hattâbî, hadisi açıklarken der ki: "Bu hadiste, haşerâtın mübah olduklarına delil de yoktur. Çünkü, râvinin "..işitmedim" sözü, ondan başkasının da işitmediğine delil olmaz, bir başkasının işitmiş olması caizdir. Hadis bize bir başka ma'nâ daha ilham etmektedir, o da şu: Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, Arapların, haşerâtı mübah addetme âdetleri vardı, Resûlullah da onların bu âdetlerini bilmekte idi. Onları haşere yemekten men etmedi."

Hattâbî açıklamasına devam ediyor: "Âlimler, eşyada asıl olan ibâhe mi, mahzur mu olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bu, usul-ı fıkhın büyük problemlerinden biridir. Bazı âlimler: "İbahe"ye hükmederken, bazılarıda "mahzur"a hükmetmiştir. Bu meyanda bir kısmı da "mutlak olarak "ibahe"

veya "mahzur"a hükmetmek yanlıştır, bazıları için "mubah"ın, bazıları için "mahzur"un esas olduğunu söylemek daha uygundur" demiştir..."

Nitekim âlimler araptavşanı ve vebr[233] gibi haşerât hakkında ihtilaf eder. Urve, Atâ, Şâfiî, Ebû Sevr araptavşanının yenebileceğini söylemiş, İmam Mâlik "Vebr'in yenmesinde bir beis yok" demiştir. Şâfiî de aynı kanaattedir. Atâ, Mücâhid ve Tâvus'tan bu görüş rivayet edilmiştir. İbnu Sîrîn, Hammâd, Ebû Hanîfe ve Ashâbı da vebr'i mekruh addetmiştir.

Ebû Hanîfe ve Ashabı kirpiyi mekruh addeder. Kirpi hakkında İmam Mâlik'e sorulunca "Bilmiyorum" der. Ebû Sevr ise bir mahzur görmedi. Aynı görüş Şâfiîden de hikaye edilmiştir. Buna İbnu Ömer'in de ruhsat verdiği rivayet edilmiştir. Ebû Dâvud haram olduğuna dair bir rivayet kaydetmiş ise de senedi zayıftır. Şayet hadis sabitse, kirpi haramdır.[234]

* MUZDAR

3921 -1- عن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ رَجُ نَزَلَ الحَرَّةَ وَمَعَهُ أهْلُهُ وَوَلَدُهُ، فقَالَ رَجُلٌ: إنَّ نَاقَةً لِى ضَلَّتْ، فَإنْ وَجَدْتَهَا فَامْسِكْهَا، فَوَجَدَهَا وَلَمْ يَجِدْ صَاحِبَهَا فَمَرِضَتْ، فَقَالَتِ امْرَأتهُ: انْحَرْهَا فَأبَى، فَنَفَقَتْ، فَقَالَتْ: اسْلُخْهَا حتّى نُقَدِّدَ لَحْمَهَا وَشَحْمَهَا وَنَأكُلُه، فقَالَ: حَتّى أسْألَ رسولَ اللهِ # فَأتَاهُ فَسالَهُ، فقَالَ: هَلْ عِنْدَكَ غِنىً يُغْنيكَ؟ قالَ: َ قَالَ: فَكُلُوهَا قالَ: فَجَاءَ صَاحِبُهَا فَأخْبَرَهُ الخَبَر، فقَالَ: هَّ كُنْتَ نَحرتَهَا؟ قَالَ: اسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ[. أخرجه أبو داود .

1. (3921)- Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam beraberinde ailesi ve çocukları olduğu halde Harra'ya indi. Bir adam: "Bir devem kayboldu, onu bulacak olursan yakalayıver" dedi. Adam onu buldu ama sahibini bulamadı. Deve hastalandı. Adamın karısı: "Onu kes (de mundar ölmesin) dedi. Ama erkek kabul etmedi. Deve öldü. Kadın bu sefer: "Derisini soy da etini, yağını kadid yapalım (güneşte kurutalım) ve yiyelim" dedi.
Adam: "Hele, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir soralım (da söylediklerini sonra yapalım!)"dedi. Ona gelip sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Seni ondan müstağnî kılacak bir zenginliğin var mı?"diye sordu. Adam: "Hayır! yok" dedi. Resûlullah da:
"Öyleyse onu yiyin" buyurdu. Ravi der ki: "Sonra devenin sâhibi geldi. Durum kendisine anlatıldı.
"Deveyi kesmedin mi?" dedi. Adam: "Senden utandım!" cevabında bulundu."[235] [Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3816).]

AÇIKLAMA:

1- Harra: Medine'nin çevresinde siyah taşlarla kaplı olan kısım.
2- Harra'ya inen âilenin muzdar olduğu belirtilmiştir. Resulullah, bu maddi sıkıntı içinde olan aileye kendiliğinden (tezkiyesiz = kesilmemiş) ölen hayvanı yemelerine izin vermiştir. Bazı âlimler: "Muzdar kalan kimsenin meyteyi yiyebileceğine bu hadiste delil var" demiştir.[236]

3922 -2- وعن الفجيع العامري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ #: مَا يَحِلُّ لَنَا مِنَ المَيْتَةِ؟ قَالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟ قُلْنَا: نَغْتَبِقُ وَنَصْطَبِحُ. قالَ أبُو نُعَيْمٍ مَوْلى عُقْبَةَ: فَسَّرَهُ لِى عُقْبَةُ: قَدَحٌ غُدْوَةً، وَقَدَحٌ غَشِيَّةً قَالَ: ذَاكَ؛ وَأبي الجُوعُ، فَأحَلَّ لَهُمُ الْمَيْتَةَ عَلى هذِهِ الحَالِ[. أخرجه أبو داود .

2. (3922)- el-Fucey' el-Âmirî (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Ey Allah'ın Resûlü dedim, meyteden bize helal olan (miktar) nedir?"
"Yiyeceğiniz ne (miktarda)dır" diye sordu. Biz: "Akşam ve sabah yiyoruz" diye cevap verdik."
Ebû Nuaym Mevlâ Ukbe der ki: "Ukbe bana bu ifadeyi açıkladı: "Bir bardak sabahleyin, bir bardak da akşam vakti demektir." Dedi ki: "Durum bu, babamın hayatına yemin olsun bu yetmez!" Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm mezkur durumda meyteyi yemelerine ruhsat tanıdı."[237][Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3817).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de, meyte'nin yenmesine ruhsat tanıyacak fakirlik derecesini belirtiyor: Hattâbî der ki: "Sabahleyin bir kadeh, akşamleyin bir kadeh (süt), bedeni, yeterince beslemese, tam bir doyum sağlamasa da açlığı örter ve kişinin belini doğrultur. Resulullah bu miktar imkana rağmen meyteden alıp yemelerine ruhsat tanıdı. Böylece hadis, nefsin gıda ihtiyacını meyteden olmasını mübah kılmaktadır. İmam Mâlik ve iki görüşünden birinde Şâfiî bunu iltizam etmiştir." Şevkânî der ki: "Şâfiî indinde râcih görüş, açlığı örtecek kadarla yetinmektir. Ebû Hanîfe ve iki kavlinden birinde Mâlik de bu görüştedir."
Âyet-i kerîme de meyteyi haram kılmış fakat muzdar kalma halini istisna etmiştir: "Açlıktan darda kalan , günaha kaymaksızın yiyebilir" (Maide 3). Ancak zaruret hali kalkınca meytenin yenmesi helal olmaz. Açlığın örtülmesi, zarureti ortadan kaldırır (daha fazla yemeyi helal kılmaz). Ancak bazı âlimler: "Muzdar kimse ızdırar halinde, ızdıraran olmadığı zamandaki mutadı ne ise o miktarda yiyebilir" demişlerdir.
İbnu Hacer der ki: "Âyetin ıtlakına göre, bu râcih görüştür. Ülemâ, ızdırâr deyip, meytenin yenmesini helal kılacak halin tavsifinde ihtilâf etmiştir."
* Cumhur'a göre bu açlığın helak etme noktasına veya helaka götürecek hastalığa ulaşma noktasına gelmesidir.
* Bazı Mâlikîlere göre, "Açlığın üç gün devam etmesidir."[238]

* CİZYE VE SADAKA DEVESİ

-3923 -1- عن أسلم قال:]قُلْتُ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إنَّ في الظَّهْرِ نَاقَةً عَمْيَاءَ، فقَالَ: ادْفَعْهَا إلى أهْلِ بَيْتٍ يَنْتَفِعُونَ بِهَا قُلْتُ: وَهِى عَمْيَاءُ؟ قَالَ: يَقْطُرونَهَا با'بِلِ. فَقُلْتُ: وَكَيْفَ تَأكُلُ مِنَ ا'رْضِ؟ فقَالَ: أمِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ أمْ مِنْ نَعَمِ الصَّدَقَةِ؟ قُلْتُ بَلْ مِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فقَالَ: أرَدْتُمْ وَاللهِ أكْلَهَا، فَقُلْتُ: إنَّ عَلَيْهَا وَسْمَ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَأمَرَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَنُحِرَتْ، وَكَانَ عِنْدَهُ صِحَافٌ تِسْعٌ، فَ تَكُونُ فَاكِهَةٌ، وَ طَرِيفَةٌ إَّ جَعَلَ مِنْهَا فِي الصِّحَافِ فَيَبْعَثُ بِهَا إلى أزْوَاجِ النَّبىِّ #، وَيَكُونُ الَّذِى يُبْعَثُ بِهِ إلى حَفْصَةَ ابْنَتِهِ مِنْ آخِرِ ذلِكَ، فإنْ كَانَ فِيهِ نُقْصَانٌ كَانَ مِنْ حَظِّهَا، فَجَعَلَ فِي تِلْكَ الصِّحَافِ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ فَبَعَثَ بِهَا إلى أزْوَاجِ النّبيِّ #، وَأمَرَ بِمَا بَقِىَ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ، فَصُنِعَ فَدَعَا عَلَيْهِ الْمُهَاجِرِينَ وَا'نْصَارِ[. أخرجه مالك .

1. (3923)- Eslem Mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'e: "Binekler arasında kör bir deve var!" dedim. Bana: "Onu bir aileye ver, ondan istifade etsinler" dedi. Ben "O

kör olduğu halde (ondan istifade mi olur)?" dedim. "Onu deve sürüsüne katsınlar (otlamaya sürsünler)" dedi. Ben: "İyi ama arazide nasıl yayılacak?" dedim. "Bu hayvan cizye devesi mi sadaka devesi mi?" diye sordu. Ben, "cizye devesi!" deyince: "Vallahi siz bunu yemek istiyorsunuz" dedi. Ben de: "Üzerinde cizye devesi mührü var?" dedim. Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) devenin kesilmesini emretti ve kesildi. Hz. Ömer'in yanında dokuz adet tabak vardı. Meyve, çerez her ne olsa ondan bu tabaklara koyup Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine gönderirdi. Bu gönderdiklerinin en sonuncusu, kızı Hafsa'ya gönderdiği olurdu. Eğer bunda eksiklik olursa, kendi hissesinden tamamlardı.
İşte bu devenin etinden de o tabaklara koydu ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine gönderdi. Bu devenin etinden arta kalanın yemek yapılmasını emretti. Sonra Muhacir ve Ensar'ı ondan yemeye davet etti."[239] [Muvatta, Zekât 44, (1, 279).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, sadaka devesi ile cizye devesi arasında tefrikte bulunmaktadır. Çünkü sadaka devesinden sadece fakirler istifade edilebilir, cizye devesi olunca, ondan zenginfakir herkes istifâde edebilir. Eslem, bu hususu belirtmek için cizye devesi olduğunu, üzerinde cizye mühürü bulunduğunu belirtir.
2- Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın vefatından sonra, kendi hilafeti sırasında, Ezvâc-ı Mutahharât'a ilgi ve saygısını hiç kesmemiş, onları memnun kılmayı hep birinci plana almıştır. Onlar arasında, kendi kızı olan Hafsa validemizi en son düşünmüştür. Zira vukûu muhtemel bazı aksamalar sebebiyle kızının kendisine darılmayacağını, öbürlerini babasının kendisine takdim etmesine gönül koymayıp râzı olacağını bildiği için böyle davranmıştır. Bu hal, Hz. Ömer'in, diğer ümmühâtü'lmü'minîn'e: "Ömer kızını kayırıyor" diye bir hissin gelmesinden bilhassa kaçındığını da gösterir. Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Hz. Ömer, hilâfeti sırasında, ikramlarda sâdece Ezvâc-ı mütahharâta imtiyazlı davranmamış, Ashab'ın diğer ferdlerine de Resulullah'a olan yakınlıkları, Resulullah'ın sevgisine mazhariyetleri ölçüsünde farklı davranmıştır. Resulullah'ın sevgi ve takdirlerine mazhar olanlara fey'den daha çok pay ayırmıştır. Hz. Osman da böyle yapmıştır. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) ise, herkese eşit davranmıştır. Hz. Ebû Bekr: "Üstünlükleri sebebiyle sevabları âhirettedir, dünyada maişete olan ihtiyaçta hepsi eşittir" demiştir. Allah hepsinden razı olsun.
3- Bu rivayetten, Hz. Ömer'in Muhâcir ve Ensâr'ı zaman zaman ziyafetlerde bir araya getirdiğini, böylece onların gönüllerini hoş edip rızalarını kazandığını görmekteyiz. Âlimler, buna dayanarak: "İmam'ın çevresindeki ileri gelenleri yemekte bir araya getirmesi sünnettir" demiştir. Bu değerlendirme de gösterir ki, "beraber yeme"nin karın doyurmadan öte pek çok fonksiyonları, içtimâî ve siyâsî yönleri, ma'nâları vardır.
4- Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın yanında cizye ve harâc malından meyveler, çerezler, turfanda değişik yiyecekler mevcuttur, o bunlardan ileri gelenlere ikram etmektedir, bu mallardan ikram zenginlere bile mübahtır.[240]

* ET

3924 -1- عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]إيَّاكُمْ وَاللَّحْمَ، فإنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ، وَإنَّ اللهَ يُبْغِضُ أهْلَ الْبَيْتِ اللَّحِمِيِّينَ[. أخرجه مالك.»الضَّرَاوَةُ«: العادة .

1. (3924)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Etten sakının. Çünkü onun hamr (içki) gibi tiryâkiliği var. Ayrıca Allah, eti çok yiyen aile halkına buğzeder."[241] [Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (2, 935).]

3925 -2- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أدْرَكَنِى عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَأنَا أجِئُ مِنَ السُّوقِ وَمَعِى حَمَالُ لَحْمٍ، فقَالَ:
مَا هَذَا؟ فَقُلْتُ: قَرِمْنَا إلى اللَّحْمِ فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ لَحماً. قَالَ: أوَكُلَّمَا اشْتَهَيْتَ شَيْئاً اشْتَرَيْتَهُ؟ حَسْبُ أحَدِكُمْ مِنَ السَّرَفِ أنْ يَأكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَى[. أخرجه مالك.»قَرِمَ إلى الشَّىْءِ«: أشتهاه ومالت نفسه إليه .

2. (3925)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, çarşıdan et almış hamala vermiş eve dönüyordum. Hz. Ömer (radıyallahu anh) yolda bana yetişip: "Bu da ne?"diye sordu.
"Canımız et çekmişti, gidip bir dirhemlik et satın aldım" dedim. Bunun üzerine: "Canın birşey çektikçe gidip ondan alıyor musun? Herkese, israf olarak canının her istediğini yemesi yeter!" diye çıkıştı."[242] [Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (936).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, çok et yememeyi tavsiye etmektedir. Bu rivayetlerden hareketle "et yemek mekruhtur" diye bir hükme gidilmemiştir. Resulullah ve Ashâb'ın eti yedikleri bilinmektedir. Ancak her şeyin çoğu gibi etin de çoğu mahzurludur.
Hadisin Muvatta'daki aslında bazı ziyadeler var. Hadisin sonunda Hz. Ömer: "Şu âyet sizlere hitabetmiyor mu?" der ve hatırlatır: "İnkar edenler, ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz" denir."[243] (Ahkâf 20).

İKİNCİ FASIL - HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER

3926 -1- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #، مَنْ أكَلَ ثُوماً أوْ بصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا أوْ لِيَعتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِى بَيْتِهِ، وَإنَّهُ أُتِىَ بِقدْرٍ فِيه خَضِرَاتٌ مِنْ بُقُولٍ، فَوَجَدَ لَهَا رِيحاً فَسَألَ، فأُخْبِرَ بِمَا فِيهَا مِنَ البُقُولِ، فقَالَ: قَرِّبُوهَا إلى بَعْضِ أصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ، فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أكْلَهَا. قَالَ: كُلْ فَإنِّى أُنَاجِى مَنْ َ تُنَاجِى[. أخرجه الخمسة .

1. (3926)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sarımsak veya soğan yerse bizden uzak dursun -veya mescidimizden uzak dursun- evinde otursun."

Bazan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a içerisinde yeşil sebzeler bulunan tencere getirildi de onda koku bulur ve (ne olduğunu) sorardı. Kendisine sebze nevinden ne olduğu haber verilince, tencereyi, beraberindeki arkadaşlarından birini göstererek ona vermelerini söylerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, onun yemekten çekindiğini görünce:
"Sen bana bakma, ye! Zira ben senin gibi değilim, senin konuşmadığın (meleklere) konuşuyorum" derdi."[244] [Buhârî, Et'ime 49, Salât 160, İ'tisâm 24; Müslim, Mesâcid 73, (564); Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3822); Tirmizî, Et'ime 13, (1807); Nesâî, Mesâcid 16 (2, 43).]

-3927 -2- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نُهِينَا عَنْ أَكْلِ الثُّومِ إِّ مَطْبُوخاً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (3927)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, çiğ olarak sarımsak yemekten yasaklandık."[245] [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3828); Tirmizî, Et'ime 14, (1809).]

-3928 -3- وعن أبي زياد خيار بن سلمة قال:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها عَنِ الْبَصَلِ؟ فقَالَتْ: إنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رسول الله # كَانَ فِيهِ بَصَلٌ[. أخرجه أبو داود .

3. (3928)- Ebû Ziyâd Hıyâr İbnu Seleme anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya soğan hususunda sordum. Şu cevabı verdi. "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en son yediği yemekte soğan vardı."[246] [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3829).]

AÇIKLAMA:

1- Sarımsak veya soğan yeme meselesine hadislerde birçok kereler temas edilir. Bunların sıkca ele alınmış olması onların yenilmesinin mekruh olmasından ileri gelmez.
2- Bu iki sebze insanları rahatsız edecek pis bir koku neşrettikleri için çiğ halde yenilmesi hoş karşılanmamıştır. Bunlardan biri yenildiği takdirde, mescide gidilmeyip evde kalınması tavsiye edilmektedir (3926. hadis). Zira mescidler müslümanların toplandığı, rahmet meleklerinin indiği yerdir. Pis koku meselesinde melekler de nazar-ı dikkate alınmalıdır, çünkü -yine Resulullah'ın açıkladığı üzere- onlar insanların rahatsız olduğu her şeyden rahatsız olmaktadırlar.
3- Şu hususu da belirtelim: Bazı âlimler, bu yasağın Mescid-i Nebevî ile ilgili olduğunu, diğer mescidlerin bu yasağın dışında kaldığını söylemiştir. Ancak Cumhur, ittifakla bu yasağın bütün mescidlere şâmil olduğunu söyler ve delil olarak bazı hadislerde gelen: "Soğan -veya sarımsak- yiyen mescidlerimize yaklaşmasın" ibaresini gösterirler. Burada ibâre herhangi bir mescidi kastetmiyor, bütün mescidlere âmm bir hüküm veriyor.
4- İlk hadiste, kokulu sebze bulunan tencerinin kime gönderildiği belli değildir. Bazı rivayetlerde bu sahabi'nin Ebû Eyyub el-Ensârî olduğu tasrih edilmiştir.
5- Yine birinci hadiste "senin konuşmadığınla konuşurum" derken kastettiği kimse meleklerdir. İbare: "Senin gizlice konuşmadığınla ben gizlice konuşurum" demektir, zira necve gizli konuşmak, fısıldaşmak, hususi konuşmak gibi ma'nâlara gelir.
6- İkinci rivayet, Aliyyu'l-Kârî'nin belirttiği üzere,sarımsak ve soğan yemekle ilgili olarak başka

rivayetlerde mutlak gelen nehyi kayıtlamaktadır. Yani, yasak sarımsak ve soğanın çiğ olarak yenmesine râcidir, pişince yasak kalkmaktadır.

7- Üçüncü rivayetimiz (3928) Resulullah'ın da (pişmiş halde) soğan yediğini ifade etmektedir. İbnu'l-Melek, bazı âlimlerin bu hadisten hareketle: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ömrünün sonunda soğanı, mezkur nehyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu göstermek için yemiştir" demiştir.

8- Âlimler, bu konuda şöyle bir neticeye varırlar: "Sarımsak ve soğanla ilgili hadislerin tamamından çıkan hükme göre, "Bunların çiğ olarak yenmesi, mescide gelecek veya herhangi bir cemaate katılacaklar için tenzîhen mekruhtur. Evinde kalacaklara çiğ de ola yemesi mekruh değildir.

9- Fukaha, hadiste zikri geçen sarımsak ve soğana, aynı şekilde fena koku neşreden turp gibi diğer sebzeleri de dahil etmiştir.[247]

* YABANCILARIN YEMEGİ

-3929 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَحْلُبَنَّ أحَدُكُمْ مَاشِيَةَ أخِيهِ أَّ بِإذْنِهِ، أيُحِبُّ أحَدُكُمْ أنْ تُؤْتَى مَشْرُبَتُهُ فَتُكْسَرَ خِزَانَتُهُ فَيُنْتَقَلَ طَعَامُهُ، إنَّمَا تَخْزُنُ لَهُمْ ضُرُوعُ مَوَاشِيهِمْ أطْعِمَتَهُمْ[. أخرجه الثتة، وأبو داود.»المَشْرُبَةُ« بضم الراء وفتحها: الغرفة .

1. (3929)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimse kardeşinin hayvanını, iznini almadan sağmasın. Sizden kim, odasına başkalarının girip hazinelerini kırmasından, yiyeceklerini saçıp dağıtmasından hoşlanır? Tıpkı bunun gibi, hayvanlarının memeleri de onlar için yiyeceklerinin hazineleri durumundadır. Öyleyse kimse izin almadan başkasının hayvanını sağmasın."[248] [Buhârî, Lukata 8; Müslim, Lukata 13, (1726); Muvatta, İsti'zân 17, (2, 971); Ebû Dâvud, Cihâd 95, (2623).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mâşiye'yi burada sağmal hayvan olarak anlamak daha muvafık. Bu kelime ile çoğunlukla davar kastedilir ise de deve ve sığır da kastedilmiştir. Bu hadiste ise, bütün sağmal hayvanların kastedildiği açıktır.

2- Meşrube: İçme yeri ma'nâsını taşır, daha ziyade tenezzüh odasıdır. Her zaman uğranılmadığı için, orada yiyecek maddeleri ve diğer maddeler bir nevi kiler gibi muhafaza altına alınmış olur.

3- İbnu Abdilberr der ki: "Bu hadis müslümanın, bir diğer müslümanın izni olmadan herhangi bir şeyini almayı yasaklamaktadır. Burada betahsis süt'ün zikredilmesi, süt hususunda insanların gevşek davranmaları sebebiyledir. Böylece sütten daha evlâ olan mala karşı onunla uyarıda bulunmuştur. Cumhur bu hükmü esas almıştır. Ancak bu meselede hususî izinle umumî izin arasında fark görmemişlerdir. Seleften birçoğu hayvan sahibinin gönül rızasıyla vereceğinin bilinmesi durumunu istisna kılmış, bu durumda hususî veya umumî bir izninin olması şart koşulmaz" demiştir.

Seleften bir çoğu da: "Gönül rızasının varlığının bilinmesi ile bilinmemesi arasında fark görmeden yeyip içmenin mutlak olarak cevâzına hükmetmiştir." Bunlar, mezkur görüşlerine Tirmizî ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayeti delil kılarlar. Bu (rivayet müteakiben 3930 numarada kaydedilecektir.

Görüleceği üzere, o esnada açlığını giderecek miktarda sağmaya izin vermekte, beraberinde götürmeyi tecviz etmemektedir. Ancak şimdiden belirtelim ki bu muhtevaya katılmayan âlimler şöyle itiraz ederler: "Bu meselede nehiy hadisi daha sahihtir ve kendisiyle amel hususunda evlâdır. Ayrıca, mukabil görüş, müslümanın malını, izni olmadan tasarruf etmeyi haram kılan temel kaideye de muarız düşmektedir, öyleyse buna iltifat edilemez."

Fakat, bu iki hadisi te'lif edip aralarındaki zıtlığı çeşitli şekillerde kaldıranlar da var. Şöyle ki:

* Bazıları: "İzin, mal sahibinin gönül rızasının bilinmesine, nehiy ise rızanın bilinmemesine hamledilir" demiştir.

* Bazıları: "İzin yolculara hastır, yolcu olmayanlara değil, veya muzdar olana veya çaresiz şekilde aç kalmış olana mahsustur" demiştir.

* Bazıları, iznin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devriyle ilgili olduğunu, nehiy hadisinin de, (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra çıkacak olan cimriliğe ve yardımlaşmanın terki gibi durumlara işaret ettiğini söylemiştir.

* Bazıları: "Nehiy hadisi, mal sahibinin, yolcudan daha muhtaç olma durumuyla ilgilidir" demiştir. Bunu te'yid eden bir rivayet Ebû Hüreyre'den gelmektedir. "Biz bir seferde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Sağmal bir deve gördük. (Sütünden istifade etmek üzere) ona doğru atıldık. Aleyhissalâtu vesselâm bize ma'ni oldu ve: "Bu deve müslüman bir aileye aittir ve bu onların yegane geçimlikleridir. Siz azık bohçalarınıza gidip onu boş bulmaktan memnun olur musunuz?" dedi. Biz: "Hayır!" deyince: "Sizin bu yapacağınız iş de öbüründen farksızdır" buyurdular."

* Bazıları: "İzin, mal sahibinin muhtaç olmadığı duruma; nehiy hadisi de mal sahibinin zenginlik aradığı duruma hamledilir" demiştir.

* Bazıları izni, devenin, musarrât (yani memesi yavruya karşı bağlanmış)[249] olmasına; nehyi de, memesi bağlanmamış deveye hamletmiştir. Ancak, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir hadiste şu ibareye de yer verilmiştir. "...Mutlaka yapmak zorunda iseniz, için, fakat beraber götürmeyin." Bu rivayet iznin sadece memesi bağlı olmayan develere ait olmayıp, âmm olduğunu, sütü bekletilen ve bekletilmeyen hepsine şâmil bulunduğunu gösterir.İbnu'l-Arabî, âdete hamledilmesini tercih eder ve der ki: "Hicaz, Şam vs. beldelerle halkın âdeti, bu meselede, bizim beldenin hilafina, müsamaha idi."

İbnu'l-Arabî devamla der ki: "Bazıları, bir daha dönmeyeceği, hiç uğramayacağı bir yolda bile olsa, yolcuya ondan almak caiz olur." Bu hadiste, ruhsatın sadece muhtaçlara hasredilmesine bir işaret vardır. Ebu Dâvud, Sünen'de, bunun gazvede olan yolculara mahsus bir ruhsat olduğuna işaret eder. Diğer ülemâ, iznin sadece ehl-i zimmenin malına; nehyin de müslümanların malına mahsus olduğunu söylemiştir. Bu husus, Sahâbe'nin sulh akdi sırasında ehl-i zimmeye müslamanları ağırlama şartını koymuş olması durumuyla delillendirilmiştir. Bu, Hz. Ömer'in bir tatbikatıdır. İbnu Vehb, İmam Mâlik'in "Yolcu, zımmîye misafir olur. Ancak, izni olmadan hiçbir şey almaz" dediğini kaydeder.

İmam Mâlik'e: "Peki onlara vazife kılınan ağırlama ne oldu?" denilmiş, o da: "O zaman, bu ağırlama vazifesi sebebiyle (devlete karşı vergi borçları) hafifletiliyordu, ama şimdi böyle bir şey yok" cevabını verdi.

Bazı âlimler izn'in neshedildiği görüşüne meyletmiştir. Bu husustaki rivayetleri, bu âlimler, zekâtın vacib olmazdan önceki zamana hamlederler. Derler ki: "Ağırlama işi, o zaman (ehl-i zimme'ye) vâcib idi, sonra bu, zekat farzedilince neshedildi." Burada zekâtı "vergi" ma'nâsında anlamamız gerekir.

Nevevî der ki: "Ulema bir bahçeye veya ekine veya dağda otlayan sürüye uğrayan şahıs hakkında

ihtilaf eder."
* Cumhur der ki: "Böyle bir şahsa ondan bir şey olmaz. Zaruret varsa alır, fakat Şâfiî ve cumhura göre mal sahibine borçlanır. Seleften bazısı ise; "Bu alma mukabili, mal sahibine herhangi bir ödeme yapmaz" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel'den gelen iki rivayetten esahhına göre: "Bahçenin etrafında duvar yoksa, buraya uğrayana taze meyvelerden yemesi caiz olur, hatta buna muhtaç olmasa bile." Diğer rivayette: "Adam muhtaçsa her iki halde de adama zemân (tazminât) gerekmez" denmiştir.
4- Hadisten, bir kısım meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için darb-ı mesel yapmanın hafî (kapalı) olanı açıkla temsil etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.
5- Hadiste hükmü illetiyle zikretmek, illeti de zikrettikten sonra, te'kîden ve takrîren hükmü tekrar etmek örneği vardır.
Hadisten, kıyasın sıhhati için fer'in asl'a her hususta müsâvatı şart olmadığı hükmü de çıkar. Bilakis, bazan asıl'da bir meziyet bulunur ki, düşmesi -her ikisinin, sıfatın aslında müşterek olmaları halinde- fer'e zarar vermez. Zira hayvanın memesi, korumada hazine ile aynı ayarda değildir, tıpkı memenin yavrusundan korunması için bağlanması, kilitlemeye müsâvi olmadığı gibi. Buna rağmen, Şâri Aleyhissalâtu vesselâm bağlanmış hayvan memesini hükümde, kilitlenmiş hazineye dahil etti ve her ikisinden de sahibinin izni olmadan bir şey almayı haram ilân etti.
6- Hadiste, yiyeceği ona ihtiyaç duyulma anına kadar depolamanın mübah olduğu görülmektedir. Halbuki aşırılığa kaçan zühd ehli (kendi hevalarından hareketle) yiyecek depolanmasını yasak addetmişlerdir.
7- Hadiste süte "yiyecek" tesmiye edilmiştir. Böylece, bir kimse, süt sağmayı niyet ederek "yiyecek almayacağım" diye yemin etse hânis (yemininine uymamış) olur.[250]

3930 -2- وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ # إذا أتَى أحَدُكُمْ عَلى مَاشِيَةٍ، فَإنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأذِنهُ، فَإنْ أذِنَ لَهُ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ، وَإنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا فَلْيُصَوِّتْ ثَلاثاً، فإنْ أجَابَهُ فَلْيَستَأذِنْهُ وَإّ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ[. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه .

2. (3930)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz bir sürüye uğradığınızda, sahibi başında ise izin alsın, izin verirse süt sağıp içsin, sahibi orada yoksa, üç sefer seslensin, cevap verirse izin istesin, cevap vermezse sağsın ve içsin."[251] [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2619); Tirmizî, Büyû 60, (1296).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihtiyaç içerisinde olarak sağmal hayvana uğrayan kimseye oldukça gerçekçi bir yol tavsiye etmektedir: Hayvanın sahibi orada ise onun rızasını alarak istifade etmek, görünmüyorsa seslenip çağırmak. Ola ki, bir kuytuda istirahat etmektedir, sesini duyunca çıkıp gelecektir. Hayvan sahibi ortalıkta yoksa, yine de ihtiyacını gidermek.
Hadis tek başına alındığında, ondan çıkan ma'nâ bu. Ancak, önceki hadiste de görüldüğü üzere, aynı meseleye temas eden başka rivayetler de var. Hattâbî, bu ruhsatın muzdar kalıp ihtiyacını giderecek

bir şey bulamayan ve helak olmaktan korkan kişi hakkında olduğunu belirtir. Mala tecavüzü en büyük cürümlerden (hudûd) ilan edip, el kesmek gibi çok ağır bir müeyyide koyan İslâm'ı böyle bir ruhsat vermeye sevkeden ikinci bir prensip daha var: Hayatın korunması. Hayatın korunması prensibi muzdar kalanlara pek çok haramı mübah kılar. Zaruretlerin haramları helal kılması, dinimizin küllî kaidelerinden biri olarak Mecelle'de yer almıştır.

2- Şunu da belirtelim; Bazı muhaddisler, bu hadise dayanarak, muzdar kişi'nin, hayvandan sağdığı bu süt için: "Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ona bir temlikidir içtiği sütün kıymetini mal sahibine vermesi gerekmez" demiştir. Ancak fakihler ekseriyetle: "Onun kıymetini vermesi gerekir, ödemeye muktedir olunca ödemesi gerekir, zira Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Müslüman kimsenin malı, onun rızası olmadan kimseye helal olmaz" buyurmuştur" demişlerdir.[252]

-3931 -3- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ دَخَلَ حَائِطاً فَلْيَأكُلْ، وَ يَتَّخِذْ خُبْنَةً[. أخرجه الترمذي. »الخُبْنَةُ«: ما يأخذه اۤنسان في طرف ثوبه وأسفل إزاره .

3. (3931)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir bahçeye girerse (meyvesinden) yesin. Ancak beraberinde götürmesin."[253] [Tirmizî, Büyû 54, (1287).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de muhteva itibariyle önceki hadise benzemektedir. Dolayısiyle bunun hakkında da önceki söylenenler aynen muteberdir. Bazı ihtilaflı görüşler mevcut ise de Cumhur, sadece muzdar olanın borçlanmak kaydıyla sahibinin gıyabında malından alabileceğini söylemiştir.

Bu mal, sadedinde olduğumuz hadiste olduğu üzere meyve olabilir, veya ekin olabilir, ihtiyaç haline göre bir başka şey de olabilir. Belirtilen hüküm hepsi için câridir.

Osmanlı askerlerinin fetihler sırasında gayr-ı müslimlerin bağlarından topladıkları meyvelere mukabil, ağaçlara para bağlamaları, bu kaide gereğince olmalıdır.[254]

-3932 -4- وعن رافع بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أرْمِى نَخْلَ اۤنْصَارِ فَأخَذُونِى وَذَهَبُوا بِى إلى رَسُولِ اللهِ # فقَالَ يَا رَافِعُ: لِمَ تَرْمِى نَخْلَهُمْ؟ قُلْتُ: الْجُوعُ يَا رَسُولَ اللهِ، فقَالَ: َ تَرْمِ وَكُلْ مَا وَقَعَ، أشْبَعَكَ اللهُ وَأرْوَاكَ[. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه .

4. (3932)- Râfi İbnu Amr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben [küçükken] Ensâr'ın hurmalarını taşlıyordum. Beni yakalayıp Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürdüler.
"Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşlıyorsun?" dedi.
"Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü! dedim.
"Taşlama, kendiliğinden [dibine] düşeni ye!" [deyip] başımı okşadı ve: "Allah seni (hurmaya) doyursun ve suya kandırsın!" buyurdu."[255] [Tirmizî, Büyû 54, (1288); Ebû Dâvud, Cihâd 94, (2622); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2299).]

-3933 -5- وعن عباد بن شرحبيل قال:]أصَابَتْنِى سَنَةٌ فَدَخَلْتُ حَائِطاً مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ فَفَرَكتُ سُنبُ فَأكَلْتُ

وَحَمَلْتُ فِي ثَوْبِى: فَجَاءَ صَاحِبُهُ فَضَرَبَنِى وَأَخَذَ ثَوْبِى، وأتَى بِى إلى رَسُول اللهِ # فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ #: مَا عَلَّمْتَ إذَا كَانَ جَاهِلاً، وَ أطْعَمْتَ إذا كَانَ جَائِعاً، فأمَرَهُ فَرَدَّ عَلى ثَوْبِى وَأعْطَانِى وَسْقاً، أوْ نِصْفَ وَسْقٍ مِنْ طَعَامٍ[. أخرجه أبو داود والنسائي.»الوَسْقُ«: ستون صاعاً، والصاع أربعة أمداد، والمد رطل وثلث، أو رطن على اختف المذهبين .

5. (3933)- Abbâd İbnu Şurahbîl anlatıyor: "Kıtlığa uğradım. Bunun üzerine Medine bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken sâhibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve beni Resulullah'a getirdi. Durumu ona anlattı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mal sahibine: "Cahilken öğretmedin, açken de doyurmadın!" dedi. Sonra emri üzerine, torbamı saldı. (Sonra Resulullah) bana bir veya yarım sa' miktarında yiyecek verdi." [256] [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2620, 2621); Nesâî, Kudât 20, (8, 240); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2298).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın meyveyi taşıma hususunda, çocuğu cehaleti sebebiyle mazur addettiğini, bahçe sahibini de acıktığı zaman doyurmadığı için levmettiğini gösterir.
Hadisin Nesâî'deki vechinde, ifadeler biraz daha farklı. Mesela sadedinde olduğumuz vechinde elbise (sevb) kelimesine mukabil, Nesâî'de kisâ kelimesi geçer, tercümede bu vechi korumayı tercih ettik, daha vâzıh olduğu için. Ayrıca oradaki vechinde Abbâd, Resulullah'a, muamelesi sebebiyle sahibinden şikayetcidir, yardımını talebetmektedir. Resulullah bu şikâyet üzerine mal sahibini huzuruna celbetmiştir.[257]

ÜÇÜNCÜ BÂB - HARAM YıYECEKLER

3934-1- عن أبي ثعلبة الخشنى رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # نَهَى عَنْ أكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ[. أخرجه الستة.زاد مسلم وأبو داود والنسائي في رواية عن ابن عباس: »وَكُلُّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ« .

1. (3934)- Ebû Sa'lebe el-Huşenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) vahşî hayvanlardan kesici diş (köpek dişi) taşıyanların hepsini yasakladı."
Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette şu ziyadeyi kaydederler: "Her bir pençe sahibi kuşu da..."[258] [Buhârî, Zebâih, 29; Müslim, Sayd 12-16 (1932, 1933); Tirmizî, Et'ime 1, (1477, 1478, 1479); Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802, 3803, 3805); İbnu Mâce, Sayd 13, (3232, 3234); Nesâî, Sayd 30, 31, (7, 202, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm vahşî hayvanlar ve vahşî kuşlardan eti yenmeyecekler hakkında bir ölçü vermektedir.

Hayvanlarda, insanlardaki köpek dişi dediğimiz, parçalamaya mahsus kesici dişi olanlar ki bu dişe nâb denir. Aslan, kurt, kaplan, fil, maymun gibi hayvanlar bu gruba girer. Bu dişle kuvvet kazanırlar ve avlanırlar.
Kuşlardan pençeli olanlar. Mihleb, diğer hayvanlardaki tırnağa tekabül eder, dilimizde pençe deriz. Bu tırnağa nazaran çok daha güçlü, çok daha sert ve keskindir. Mihleb (pençe), vahşi hayvanlardaki nâb denen köpek dişine tekabül eder. Kartal, akbaba, şâhin, doğan gibi kuşlar bu gruba girerler. Tirmizî'de kaydedilen bir Câbir (radıyallahu anh) hadisi şöyle der: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ehlî eşeklerin, katırların, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi olanların, kuşlardan da pençesi olanların etlerini haram kıldı."
Fukaha, hadisle amel hususunda ihtilaf etmiştir. Yenmesi haram olan, parçalayıcı dişi olan vahşiler hangileridir?
Ebû Hanîfe'ye göre, etle beslenen bütün hayvanlar vahşidir, fil, keler, araptavşanı (tarla faresi), kedi... de buna dahildir.
Şâfiî Hazretlerine göre, insana saldıran hayvan vahşidir: aslan, kaplan, kurt gibi... Sırtlan ve tilki ise insana saldırmadıkları için etleri helaldir.[259]

-3935 -2- وعن أبي عباس رَضِـيَ الله عَنْهما قال:]كَانَ أهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَأكُلُونَ أشْيَاءَ، وَيَتْرُكُونَ أشْيَاءَ تَنَذُّراً، فَبَعَثَ اللهُ تعـالى نَبِيَّهُ #، وَأنْزَلَ كِتَابَهُ، وَأحلّ حَلَهُ، وَحَرّمَ حَرَامَهُ، فَمَا أحَلَّ فَهُوَ حَلٌ، وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ، وَمَا سَـكَتَ عَنْهُ فَهْوَ عَفْوٌ، وَتَّ قَوْلَهُ تَعالى: قُلْ َ اَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إلَيّ مُحَرَّماً عَلى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اّ أنْ يَكُونَ مَيْتَةً اŒية[. أخرجه أبو داود .

2. (3935)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cahiliye halkı, bir çok şeyi (helal addedip) yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâlâ hazretleri Resûlünü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kıldı. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükut buyurduğu da aff(edilmiş)tir."
İbnu Abbâs, sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: "(Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder" (En'âm 145).[260] [Ebû Dâvud, Et'ime 31, (3800).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, câhiliye Araplarının herhangi ilâhî bir temele dayanmaksızın heva ve şehvetlerine tabi olarak, bazı şeyleri leziz addedip yediklerini, bazı şeyleri de pis addedip yemediklerini ifade eder. İslâmiyet ise, tamamen ilâhî irşadla bir kısım yiyecekleri helâl, bir kısmını da haram ilan etmiş, bazıları hakkında da hüküm beyan etmemiştir. Bunlar müeyyide dışıdır.
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), bu hususu belirttikten sonra, Kur'an-ı Kerim'de haram yiyecekleri beyan eden bir âyeti okuyor. Şârihler, bu okuyuşta cahiliye davranışını redd yattığını belirtir. Yani onların yedikleri şeylerde de, yemedikleri şeylerde de hevayı esâs aldıkları için yanıldıklarını göstermek, İslam'ın getirdiği helalharam ölçülerinin esas alınması gerektiğini belirtmek maksadıyla

âyet-i kerimeyi okumuş olmaktadır. Nitekim araplar bahîre, sâibe vesîle, hâm vs. adı altında değişik vasıftaki develeri haram addedip yemezlerdi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu inançların Kur'an'da olmadığnı insanlara duyurmakla emrolundu. Âyet ise haram olanları birer birer saymıştır. Âyet, bu sayılanlar dışında kalanların haram olmadığını ifade etmekte ve "Siz Allah'ın haram etmediği şeyi neye dayanarak haram kılıyorsunuz?" ma'nâsında muâheze yoluyla onları reddetmektedir.

Ancak âyet hususunda ülemâ üç ayrı görüş ileri sürerek ihtilaf etmiştir.

1) Âyet sünnetle mensuhtur. Zira, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ehlî eşek etini, pençeli vahşi kuşların etini, kesici dişi olan vahşilerin etini haram kılmıştır.

2) Bu âyet muhkemdir, âyette zikredilenler dışında haram yoktur. Hz. Âişe böyle söylemiştir.

3) Zührî ve iki kavlinin birinde Mâlik: "Âyet muhkemdir ancak buna sünnette gelen haramlar da ilâve edilmelidir" demiştir. Bazı teferruat daha önce geçti.[261]

3936 -3- وعن قبيصة بن هلب الطائى عن أبيه قال:] سَأَلَ النّبىّ #، فقَالَ: إنَّ مِنَ الطَّعَامِ طَعَاماً أتَحَرَّجُ مِنْهُ، فقال: َ يَتَخَلَّجَنَّ في صَدْرِكَ شَئْءٌ ضَارَعْتَ فِيهِ النَّصْرَانِيَّةَ[. أخرجه أبو داود والترمذي. »التَّحَرُّجُ«: التأثم.وقوله »َ يَتَخَلَّجَنَّ«: يروى بالمعجمة وغير المعجمة، ومعناهما متقارب، ومعناه: يدخل في قلبك منه ريبة، أو يتحرك فيه شئ من الشك، واختج الحركة.وقوله: »ضَارَعْتَ«: أى شابهت وماثلت .

3. (3936)- Kabîsa İbnu Hülb babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adamın şöyle sorduğunu işittim: "Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyor, (günah mıdır diye korkuyorum)?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevaben: "İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde hristiyanlara benzersin."[262] [Ebu Dâvud, Et'ime 24, (3784); Tirmizî, Siyer 16, (1565).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ashab'tan birinin, dînen helal olan bazı yemekler hususunda "Acaba yersem günaha mı girerim?" diye tereddüd içinde kaldığını, durumu Resulullah'a arzettiğini Aleyhissalâtu vesselâm da, bu tereddüdün yersizliğini belirttiğini göstermektedir. Hattâbî, hadisi: "Sakın içine şüphe düşmesin" şeklinde anlar. Hadisin devamı: "(Şayet şekke düşecek olursan) bu halinle ruhbanlara benzersin. Senin şekke düşmen için bir sebep yok. Zira sen kolaylık, genişlik üzerine müesses Hanîflik üzeresin. Böylesi sebepsiz şüphelere yer vererek kendini zorluğa, sıkıntıya attın mı hıristiyanların ruhbanlarına benzersin" demiş olmaktadır.[263]

3937 -4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأكْلُهُ حَرَامٌ[. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي .

4. (3937)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)

buyurdular ki: "Vahşilerden, kesici dişi olan her bir hayvanın yenmesi haramdır."[264] [Müslim, Sayd 15, (1933); Muvatta, Sayd 14, (2, 496); Tirmizî, Sayd 3, (1479); Nesâî, Sayd 28, (7, 200).]

3938 -5- و‘بي داود في أخرى:]نَهى عَنْ أكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ[.

5. (3938)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "..vahşilerden kesici dişi olan her bir hayvanın, ve pençesi olan her bir kuşun yenmesini yasakladı."[265] [Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802); Buhârî, Sayd 29, Tıbb 57; Müslim, Sayd 12, (1932); Muvatta, Sayd 13, (2, 496); Nesâî, Sayd 28, (7, 201).]

AÇIKLAMA:

3934 numaralı hadiste geçti.

3939 -6- وعن خالد بن الوليد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نَهى رَسُولُ اللهِ # عَنْ أكْلِ لُحُومِ الخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

6. (3939)- Halid İbnu'l-Velid (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), at, katır ve eşek etini yemeyi yasakladı."[266]

3940 -7- و‘بي داود في أخرى:]غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # يَوْمَ خَيْبَرَ، فَأتَتِ الْيَهُودُ إلى رَسُولِ اللهِ # فَشَكُوا أنَّ النَّاسَ قَدْ أسْرَعُوا إلى حَظَائِرِهِمْ، فقَالَ #: َ تَحِلُّ أمْوَالُ المُعَاهِدِينَ إ بِحَقِّهَا، وَحَرَامٌ عَلَيْكُمْ حُمُرُ ا‘هْلِيَّةِ وَخَيْلُهَا وَبِغَالُهَا، وَكُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلُّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ[. المراد بالمعاهدين هنا: أهل الذمة .

7. (3940)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hayber fethi sırasında gazvede, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte ben de vardım. Bir grup yahûdi, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, askerlerin ahırlarına hücum ederek (mallarını yağmalamalarından) şikayet ettiler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun üzerine (müslümanlara yönelerek): "(Olamaz!) anlaşma yapılan kimselerin malı onların izni olmadan helâl değildir. Ayrıca size ehlî eşekler, onların atları, katırları, vahşi hayvanlardan herbir kesici dişi olan, kuşlardan da herbir pençeleri olan haramdır!" buyurdular."[267] [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3790); 33, (3806); Nesâî, Sayd 30, (7, 202).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, at etini de haramlar arasında zikretmekle, daha önce geçen sahih hadislere muhalefet eder. At etinin durumu hakkında yeterli bilgi daha önce geçti (3915, 3916. hadisler).[268]

DÖRDÜNCÜ BAB - RESULULLAH VE ASHABININ YEDİGİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

-3941 -1- عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # سَألَ أهْلَهُ ا'دْمَ، فقَالُوا: مَا عِنْدَنَا اًّ الخَلُّ فَدَعَا بِهِ، فَجَعَلَ يأكُلُ وَيَقُولُ نِعْمَ ا''دَامُ الخَلُّ، نِعْمَ ا''دَامُ الْخَلُّ. نعْمَ ا''دَامُ الْخَلُّ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

1. (3941)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: " Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ailesine katık sormuştu. "Yanımızda sirkeden başka bir şey yok!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm onu istedi ve gelince yemeye başladı. Hem yiyor, hem de: "Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık!" diyordu."[269] [Müslim, Eşribe 166, (2052); Ebû Dâvud, Et'ime 40, (3820, 3821); Tirmizî, Et'ime 35, (1843); Nesâî, Eymân 21, (7, 14).]

AÇIKLAMA:

Hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) katık olarak sirkeye kanaat etme örneği vermektedir. Hatta Hattâbî burada sirke için ifade edilen övgünün iktisadlı davranışa övgü olduğunu, hadiste, nefsi lezzetli yemekten men etme ma'nâsı bulunduğunu ve hadisin sanki: "Sirkeyi ve onun gibi te'mini kolay ve külfetsiz olan diğer şeyleri katık yapın, şehevâta tabi olmayın, çünkü bu, dini ifsad eder, sıhhati de bozar" dediğini de belirtir. Ancak, Nevevî, Hattâbî'ye katılmaz ve burada Resulullah'ın bizzat sirkeyi övdüğünü söyler, ilaveten der ki: "Yiyecekte iktisad ve şehevâtın terki meselesi zaten başka kaidelerden malumdur."[270]

-3942 -2- وعن عمر وأبى أسيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قا:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِه، فَإنَّهُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ[. أخرجه الترمذي.

2. (3942)- Hz. Ömer ve Ebû Üseyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zeytinyağını yeyin ve onunla yağlanın. Zira, o mübarek bir ağaçtandır."[271] [Tirmizî, Et'ime 43, (1852, 1853).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, katık olarak, ekmekle birlikte zeytinyağının yenmesini tavsiye buyurmaktadır. Ayrıca zeytinyağının başa sürülmesini de tavsiye buyurmaktadır.Hadis, emir sigasıyla gelmiş olmakla birlikte, tavsiye olarak ifade ediyoruz. Zira ülemâ bunu, gücü yetenlere ve mizacına uyanlara "ibahe" ve nedb" olarak tevil eder, aksi takdirde vecibe olması gerekirdi. Zeynu'l-Irâkî der ki: "Yağlanmaktan murad, onunla saçı yağlamaktır." Bir rivayette "saçı yağlamak" diye kayıtlanmıştır. Arapların âdeti, saçlarını yağlamaktı. Bunu, saçlar dağılmasın diye yaparlardı. Bunun emredilmesini, saçın çoğalması veya azalmasına hamletmemeli, sadece dağılmaması ile yorumlamalıdır."

İbnu'l-Kayyim, yağın sıcak memleketlerde bedene faydalı olduğu halde, soğuk memleketlerde zararlı olduğunu, buralarda başa fazla yağ sürmenin göz için muhâtaralı (riskli) olduğunu söyler.

2- Zeytinyağının mübarek olması, faidelerinin çokluğundandır. Fevkalâde bir beslenme kaynağı olmaktan öte, insanlığı aydınlatma işinde tarihin en eski devirlerinden beri hizmet etmiş, kandillerin yakıtı olmuş, Allah'ın müstesna bir nimetidir. Elde edilmesindeki kolaylık ve ucuzluk onu geçmiş devirlerde bu sahalarda rakipsiz kılmıştır. Ancak, yetiştiği beldenin mübarek kılınmış mukaddes bir yer olması sebebiyle de "mübarek" diye tavsif edildiği söylenmiştir. Ağacın mübarek olması, ondan elde edilen yağın da mübarek olmasını gerektirir.

Zeytinyağı üzerine el-Câmi'us-Sağîr'de iki hadis daha kaydedilir: "Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, çünkü hoştur, mübarektir. "Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, zira onda yetmiş derde şifa var. Bunlardan biri de cüzzâmdır."[272]

-3943 -3- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ خَيَّاطاً دَعَا رَسُولَ اللهِ # لِطَعَامٍ صَنَعَهُ لَهُ فَذَهَبْتُ مَعَهُ، فَقَرَّبَ خُبْزاً مِنْ شَعِيرٍ وَمَرقاً فِيهِ
دُبَاءٌ وَقَدِيدٌ، فَرَأيْتُهُ # يَتَتَبَّعُ الدُّبَاءَ مِنْ حَوالِى الْقَصْعَةِ، فَلَمْ أزَلْ أحِبُّ الدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمَئِذٍ[. أخرجه الستة إ النسائى.»القَدِيدُ«: اللحم المطبوخ الميبس .

3. (3943)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir terzi, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı onun adına hazırladığı bir yemeğe davet etti. Beraberinde ben de gittim. (Ev sahibi sofraya) arpa ekmeği, içerisinde kabak bulunan bir çorba ve kadîd (kurutulmuş et) getirdi. Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tabağın etrafından kabağı araştırdığını gördüm. O günden beri kabağı sevmeye devam ediyorum."[273] [Buhârî, Et'ime 33, 4, 25, 35, 36, 37, 38, Büyû 30; Müslim, Eşribe 144, (2041); Muvatta, Nikâh 51, (2, 546, 547); Ebû Dâvud, Et'ime 22, (3782); Tirmizî, Et'ime 42, (1850, 1851).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah'ın yemek içerisindeki kabağı seçerek yediğini ifade etmektedir. Ancak bu hadis, daha önce geçen ve herkesin kendi önünden yemesini teşri eden hadislere (3876, 3877) muhalefet etmektedir. Şârihler, aradaki muhalefeti bertaraf etmek için çeşitli yorumlar yapmışlardır:

* Buhârî: "Beraberinde yiyenler razı olursa tabağın her tarafından, dilediğini alabilir."

* "Kirmânî: "Yemek sırf Resulullah için hazırlanmıştı" der. Ancak Hz.Enes'in varlığı düşünülünce bu iddianın isabetsizliği anlaşılır.

* İmâm Mâlik der ki: "Aile ve hizmetçisine müvekkil olan kimseye, onların tiksinmeyeceklerini bildiği takdirde, dilediği yerden seçerek alabilir. Onların iğreneceklerini bilirse önünden yer. Resulullah'ın elini tabağın her tarafına dolaştırması, beraberindekilerin bu davranışından asla rahatsız olmayacaklarını bildiği içindir. Zira, Ashabı, Resulullah'ın elinin ve tükrüğünün değmesi ile teberrük ediyorlar, bunu bilhassa istiyorlardı. Dahası, yere balgam atacak olsa onu toplayıp, bedenlerine sürüyorlardı. Aynen bunun gibi, yemekte elini dolaştırmasından tiksinme duyulmayan kimsenin, elini yemek esnasında kabın içerisinde dolaştırması caizdir."

* İbnu't-Tîn de şunları söyler: "Kişi hizmetçisi ile beraber yiyorsa ve sofrada da tek çeşit yiyecek varsa, onu yalnız yemesi caizdir." Resulullah'la ilgiliolarak da: "Resulullah öyle hareket etmiştir. Çünkü yalnız başına idi" der. Fakat ev sahibi, bir rivayette gelen sarahate göre, yemeği koyup, işine devam etmiştir, kendisi yememiştir.

2- Hadisten Çıkarılan Bazı Faideler:

* Hadis, şerefli kimsenin, dûnundaki kimsenin davetine icabet edip yemeğinden yemesine örnek sunmaktadır. Ayrıca hizmetçinin efendisiyle beraber yemesine de örnektir.

* Rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mütevazi olup, Ashabının davetine icabet, onları ziyaret, onlarla beraber yemek gibi mürüvvete müteallik vasıflarını göstermektedir.

* Yemek az da olsa davete icabet edilir.

* Ev sahibi, misafirle birlikte yemeğe iştirak etmeyebilir. Zira terzi işine devam etmiştir. Resulullah'ın takririnden bunun cevazı anlaşılır. Bunu yemeğin azlığına hamletmek, müsafirini kendine tercih ettiğini söylemek mümkündür. Yahut tek olduğu veya oruçlu bulunduğu veya işinin acele bitmesi gerektiği vs. de söylenebilir.

* Hadis, hayır ehline benzeme hususunda hırs ve onları yedirme vs. hususlarında da taklid etmeye örnektir.

* Hz.Enes'in sünnete uymadaki gayretini güzel bir örnek görmekteyiz. Öyle ki zevkini, hissini bile sünnete göre yönlendirmektedir. Bir rivayette Enes'in bu hadise sebebiyle kabağı sevdiği tasrih edilir.

* Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Enes'in yemekteki kabak parçalarını Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne koyduğuna dair gelen açıklamayı gözönüne alan şârihler "yemekte beraber olan kimselerin, aynı yemekten de olsa birbirlerine ikram etmelerinin matlub olacağı"nı belirtirler.[274]

3944 ـ4ـ وعن أبن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]أُتِىَ رَسُولُ اللهِ # بِجُبْنَةٍ فِي تبُوكَ مِنْ عَمَلِ النَّصَارَى. فَدَعَا بِسِكِّينٍ فَسَمّى وَقَطَعَ وَأكَلَ[. أخرجه أبو داود .

4. (3944)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Tebük'te Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hristiyanların yaptığı peynir (kalıbı) getirilmişti. Bir bıçak istedi. Besmele çekip kesti ve yedi."[275] [Ebû Dâvud, Et'ime 39, (3819).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, peynirin kuzu yavrusunun midesinden alınan bir madde ile yapılmış olması sebebiyle bu maddenin temiz olduğuna hükmedildiğini belirtirler. "Eğer o pis olsaydı, peynir de pis olurdu, zira peynir onsuz elde edilmez" derler.[276]

3945ـ 5ـ وعن يوسف بن عبداللهِ بن سم رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]أخَذَ رسولُ اللهِ # كِسْرَةً مِنْ خبر شَعِيرٍ، فَوَضَعَ عَلَيْهَا تَمْرَةً، وَقَالَ: هذِهِ[. أخرجه أبو داود .

5. (3945)- Yusuf İbnu Adillah İbni Selâm (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir miktar arpa (ekmeği) aldı. Üzerine bir hurma koydu ve: "Bu şuna katıkdır!" buyurdu."

[277] [Ebû Dâvud Et'ime 42, (3830).]

AÇIKLAMA:

Burada hurma, ekmeğe katık olarak takdim edilmektedir. Tîbî der ki: "Hurma, Arap örfünde katık değil, müstakil bir yemek bilinegelmiş olması sebebiyle, Aleyhissalâtu vesselâm bu hadisleriyle, onun iyi bir katık da olabileceğini haber vermiş olmaktadır."[278]

3946-6- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَأكُلُ الْبَطِّيخَ بِالرُّطَبِ وَيَقُولُ: نَكْسِرُ حَرَّ هذَا بِبَرْدِ هذَا، وَبَرْدَ هذَا بِحَرِّ هذَا[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذ ي .

6. (3946)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kavunu taze hurma ile yer ve: "Bunun hararetini şunun serinliğiyle, şunun serinliğini de bunun hararetiyle kırıyoruz!" buyurdu."[279] [Tirmizî, Et'ime 36, (1844); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3836).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yiyeceklerin dengelenmesine bir örnektir. Müteakip bazı rivayetlerde de görüleceği üzere, Aleyhissalâtu vesselâm, yiyecekler arasında dengeleme işine ehemmiyet vermiştir. Hurma tatlıdır, hararet vericidir, onu harareti kırıcı mahiyette kavun (veya karpuzla) dengelemektedir.
2- Bıttîh, kavun ve karpuz için kullanılır. Umumiyetle kavun kastedilir. Karpuz kastedilince yeşil karpuz ma'nâsında bıttîhandar denmektedir. Keza kavun içinde bıttîh-i ahdar (sarı karpuz) denmektedir.
Burada mevzubahis olan karpuz mu, kavun mu ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler "yeşil olan (yani karpuz)" derken, bazıları "sarı olan (yani kavun)" kastedilmektedir" demiştir. "Karpuz" diyenler "Kavunda da hurmada olduğu gibi hararet var" derler. İbnu Hacer, Nesaî'de gelen bir hadise dayanarak bunun "sarı karpuz" olduğunu ileri sürer, zira mevzubahis rivayette خِرْبِز (karpuz) tabiri geçmektedir, üstelik bu, yeşil olanın hilafına Hicaz arazisinde bol bulunur der, öbür görüş sahiplerine şöyle cevap verir: "Sarı olanda taze hurma'ya nisbeten serinlik vardır, her ne kadar tadı sebebiyle harareti olsa da."
Hattâbî der ki: "Hadiste tıb ve ilacın meşruiyyeti, zararlı bir şeye tabiat icabı onun zıddı ile mukabele etme prensibi mevcuttur. Nitekim tıb ve tedavide esas da böyledir."
Hattâbî, hadisten "yiyecekler hususunda geniş davranmanın ve mubah lezzetlere yer vermenin meşru olduğu" hükmünü de çıkarır. Nevevî, "bu hususta ülemâ ihtilaf etmemiştir" der. Ve ilave eder: "Seleften bunun hilafına yapılan rivayet dînî bir maslahat olmadan bol yemeye ve tereffühe alışmaktan men etmek düşüncesine dayanan kerâhete hamledilir."[280]

3947-7- وللشيخين وأبى داود عن عبداللّه بن جعفر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # يَأكُلُ الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ[.

7. (3947)- Sahîheyn ve Ebû Dâvud'da, Abdullah İbnu Cafer (radıyallahu anhümâ)'nın şöyle dediği gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı salatalıkla birlikte taze hurma yerken gördüm."[281] [Buharî, Et'ime 39, 45, 47; Müslim, Eşribe 147, (2043); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3835); Tirmizî, Et'ime 37, (1845).]

AÇIKLAMA:

Burada da iki ayrı şeyin birlikte yenmesine örnek var. Bunun keyfiyetini açıklayan bir rivayet Taberânî'nin Mu'cemü'l-Evsat'ında gelmiştir: Yine Abdullah İbnu Cafer anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın sağ elinde salatalık, sol elinde de taze hurma gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm bir keresinde birinden, bir keresinde öbüründen yiyordu."
Ebû Nuaym'ın et-Tıbb'ında Hz. Enes (radıyallahu anh) da, Resulullah' ın sağ eline taze hurma, sol eline kavun alıp hurmayı kavunla birlikte yediğini belirtir ve Resulullah'ın en çok sevdiği meyve taze hurmaydı" der. Nesâî'de de Aleyhissalâtu vesselâm'ın hırbız (kavun) ile taze hurmayı birlikte yediği rivayet edilmiştir. Müteakiben, birini kaydedeceğimiz üzere İbnu Mâce, Nesâî ve Ebû Nuaym'ın Et Tıbb'ında gelen bazı rivayetler, Hz. Âişe'nin Resulullah'la evlenmezden önce biraz şişmanlaması için -Resulullah'ın tavsiyesi ile- hususi bir beslenme rejimi uyguladığını göstermektedir: "Bana salatalık ve hurma yedirdiler. Bunun üzerine ben en iyi şekilde şişmanladım."
Kurtubî, bu rivayetlere dayanarak der ki: "Hadiste, yiyeceklerin sıfatlarını ve tabiatlarını gözönüne alarak hareket etmek, tıbbî kaideye uygun olarak onları tabiatlarına uygun şekilde kullanmanın cevazı vardır. Zira, taze hurmada hararet, salatalıkta ise serinlik var. İkisi birlikte yenilirse her ikisi de mûtedil olur. Bu ise mürekkep ilaçlarda mühim bir esastır."[282]

3948 ـ8ـ و‘بى داود عن عائشــة رَضِـىَ اللهُ عَنْها قالت:]أَرَادَتْ أُمِّي أنْ تُسَـمِّنَنِى لِدُخُولِى عَلى رَسُولِ اللهِ # فَلَمْ أَقْبِلْ عَلَيْهَا بَشَـىْءٍ مِمَّا تُرِيدُ حَتّى أطْعَمَتْنِى الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ، فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ. كَأحْسَنَ السِّمَنِ[.

8. (3948)- Ebû Davud, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'dan şunu kaydeder: "Annem, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la evleneceğim zaman beni şişmanlatmak istedi. Ancak bana hurma ile birlikte salatalık yedirinceye kadar arzu ettiği diğer şeylerden (ilaçlardan) hiçbirine icabet edemedim. O ikisinden (muntazaman yemeye devam edince) güzel bir şişmanlık kazandım."[283] [Ebû Dâvud, Tıbb 20, (3903); İbnu Mâce, Et'ime 37, (3324).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılsın.

3949 ـ9ـ ومن ابنى بسر السُّلميِّينَ رَضِـىَ اللهُ عَنْهما قا:]دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ # فَقَـدَّمْنَا إلَيْهِ زُبْداً وَتَمْراً، وكَانَ يُحِبُّ الزُّبْدَ وَالتَّمْرَ[. أخرجه أبو داود.

9. (3949)- Büsr es-Sülemî'nin iki oğlu (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza girdi. Biz kendilerine tereyağı ve hurma ikram ettik. Aleyhissalâtu vesselâm

yağla hurmayı severdi."[284] [Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3837); İbnu Mâce, Et'ime 43, (3334).]

AÇIKLAMA:

1- Büsr'ün iki oğlu Atiyye ve Abdullah'dır.
2- Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hurma ile tereyağını beraber yediğini ifade etmektedir.[285]

3950-10- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يُحِبُّ الْحَلْوَى وَالْعَسَلَ[. أخرجه الترمذي .

10. (3950)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) helva ve balı severdi."[286] [Tirmizî, Et'ime 29, (1832).]

AÇIKLAMA:

Hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tatlıları ve balı sevdiği ifade edilmektedir. Hadiste geçen helvayı "tatlı" diye çevirmemiz daha uygundur. Çünkü dilimizde helva dedik mi muayyen hammaddelerden yapılmış belli bir tatlıyı anlarız. Arapçada ise, insan emeğinin, san'atın girdiği her çeşit tatlıya denir. Nevevî der ki: "Helva'dan burada murad tatlı olan her şeydir." Nevevî devamla der ki: "Arkadan balın zikri, onun şeref ve meziyyetine dikkat çekmek içindir, âmmdan sonra hass'ın zikri babındandır." İbnu Battal der ki: "Helva ve bal, şu âyette mezkur olan tayyibâta dahildir: "Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin..." (Tâ-Hâ 21).
Âlimler, helva ve bala benzeyen bütün leziz yiyeceklerin, hadisin ma'nâsına dahil olduğunu belirtirler. Hattâbî der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tatlılara olan sevgisi onlara fazla iştiha göstermesi, nefsinin onları şiddetle çekmesi ma'nâsında değildir. Sofrasında bulunduğu takdirde tatlıdan normal şekilde alırdı. Böylece onun bunu sevdiği anlaşılırdı.[287]

3951-11- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إلى رَسُولِ اللهِ # الثَّرِيدَ مِنَ الْخبْزِ، وَالثَّرِيدَ مِنَ الحَيْسِ[.
أخرجه أبو داود .

11. (3951)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en çok sevdiği yiyecek ekmekten yapılan tirid ve hays'dan yapılan tirid idi."[288] [Ebû Dâvud, Et'ime 23, (3783).]

AÇIKLAMA:

1- Tirid, ekmeğin elle ufalanmasından sonra üzerine et suyu dökülerek elde edilen yemeğe Araplar tirid der. Aynı kelime dilimize tirid olarak girmiş durumda. Biz de biraz bayatlayan ekmek parçalarını

biriktirip küçük küçük parçaladıktan sonra üzerine et suyu ve yağ, salça, baharat vs. katkı maddeleri ile terbiyelenen suyu dökmek suretiyle elde ettiğimiz yemeğe tirid deriz. Belki de sünnetten geldiği ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) severek yediği için halkımız tarafından zevkle yenen, yapılması kolay bir yemek çeşididir. Bayatlayan ekmek parçalarını değerlendirerek israfı önlemesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti olan bu yemeğin Resulullah'ın takdirine mazhar olması ona ayrı bir lezzet katmaktadır. Tiridin sünnet olduğunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın övgüsüne sevgisine mazhar olduğunu bilen âileler, onu bir sünnetin ihyası olarak, bir başka niyetle, bir başka hazla yerler. Âfiyet ve nur olsun. Kıyamete kadar mutfaklarımızdan eksik olmasın.
Efendimiz, tiridi o kadar severmiş ki, bazan bir başka şeye olan sevgisinin büyüklüğünü ifade için tiride atıf yaptığı olmuştur. Mesela Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) validemizin üstünlüğünü şöyle ifade buyurmuşlardır: "Âişe'nin başka kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." Aleyhissalâtu vesselâm burada, her ikisini de yüceltmiş, her ikisine de ayrı bir muhabbeti olduğunu belirtmiş olmaktadır.

2- Hays: İbnu'l-Esîr, Hays'ı: "Hurma, keş ve yağ veya keşe bedel un veya ekmek ufağı katılarak yapılan yemek" diye tarif eder
İbnu Raslân da şöyle tarif eder: "Hays'ın sıfatı, hurma alınır, içerisinden çekirdeği ayıklanır, yağ veya benzeri bir şeyle birlikte yoğrulur. Sonra serîd gibi oluncaya kadar elde ovulur, bazan da içerisine kavud katılır."
Şu halde, ekmek tiridi deyince et suyuna ekmek parçaları katarak elde edilen tiridi; hays tiridi deyince de hurma, bal, keş ve benzeri şeylere ekmek parçalarını katmakla elde edilen yemeği anlayacağız. Bu katkılı yemeklerin kesin değişmez belli bir terkibi olmasa gerek. Mutfağın imkanlarına göre et suyu, yağ, bal, hurma, peynir gibi farklı katıklar, un ekmek, kavud gibi ana maddelere katılarak bunları daha lezzetli, daha yenilir hale getirmektedir. İşte bu suretle elde edilen yemeklere serîd (tirid) denmektedir. Serîd, asıl itibariyle batırmak, ıslamak ma'nâsından gelir.[289]

-3952 -12- وعن عبداللهِ المزنى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا اشْتَرَى أحَدُكُمْ لَحْماً فَلْيُكْثِرْ مَرَقَتَهُ، فإنْ لَمْ يَجِدْ لَحْماً أصَابَ مَرَقاً وَهُوَ أحَدُ اللَّحْمَيْنِ[. أخرجه الترمذي .

12. (3952)- Abdullah el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz et satın alınca suyunu biraz fazla kılsın. (Yemek sırasında) yiyenlerin çokluğu sebebiyle ete rastlamayıp suya rastlasa (bu ona yeterlidir), zira su da, iki etten biri olmuştur." [Tirmizî, Et'ime 30, (1833, 1834).][290]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah burada, et suyunun da etin kendisi kadar besleyici ve yemeğe tad verici olduğuna dikkat çekiyor. Bu sebeple et pişerken suyunun fazla konmasını tavsiye ediyor. Bilhassa kalabalık ailelerde, pişen etten herkesin kaşığına rastlamayabilir. Şu halde suyun fazla kılınması herkese oldukça eşit bir nasib sağlayabilecektir. Çünkü etteki bir kısım faydalı ve besleyici hasseler suyuna geçecektir.
Hadisin Müslim'de Ebû Zerr (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir benzeri şöyledir: "Bir et satın aldın veya pişirdin mi, suyunu artır ve ondan komşuna da bir miktar ver."

2- Resulullah bu hadisle etin suda pişirilerek yenmesini, bu tarzın kızartılarak yenmesinden daha iyi olduğunu irşad etmiş olmaktadır. Hem herkese isabet edecek bir bereket kazanmakta ve hem de -bazı şarihlerin dikkat çektiği üzere- kızartmadan hasıl olacak bir kısım tıbbî zararlar bertaraf edilmiş olmaktadır.
3- Hadisin kaydettiğimiz Ebû Zerr vechi de nazar-ı dikkate alınınca, Aleyhissalâtu vesselâm'ın aynı sofraya oturanlar olsun, diğer komşular olsun, kardeşler arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma, bir diğergamlık hislerinin teşkilini, te'sisini de gaye edindiği anlaşılmaktadır. Komşuların birbirlerine bu çeşit ikramları, aralarındaki muhabbeti artırır, dargınlıkları izale eder, dargınlığa götürecek zemin bertaraf edilmiş olur.
4- Bu hadisin bir diğer yönü, insandaki cimrilik damarının kırılmasına, bencilliğin izalesine, fakirlik korkusunun dağıtılmasına bakar, şeytanın bu paraleldeki iğvalarını bertaraf eder.
Rehber-i ekmel olan Efendimizin her tavsiyesi, anlamak ve keşfetmekten aciz kaldığımız nice maslahatlar, menfaatler ve dünyevî faideler taşır.[291]

-3953 -13- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أُتِىَ رَسُولُ اللهِ بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَشَ مِنْهَا[. أخرجه الترمذي.»النَّهْشُ« بمهملة ومعجمة: اۤكل بمقدم اۤسنان، وقيل إنه بالمعجمة: اۤكل باۤضراس .

13. (3953)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir et parçası getirilmişti. Kendisine bunun bud kısmı sunuldu. Aleyhissalâtu vesselâm bud severdi. Bu bud gelince hemen ondan ısırarak yedi." [Tirmizî, Et'ime 34, (1838); İbnu Mâce, Et'ime 28, (3307); Buhârî, Enbiya 3, Tefsir, İsra 5; Müslim, İman 327).][292]

AÇIKLAMA:

Zirâ koyunun kol kısmıdır, ön bud da denir. Kâmus'da: "Dirsekten orta parmağa kadar olan kısım" diye tarif edilir. Hadis, Resulullah'ın koyun budunu sevdiğini göstermektedir.
İmam Nevevî, Resulullah'ın kolu sevmesini, çabuk pişmesi, çabuk hazmedilmesi ile izah eder. Isırarak yemesi, tevazuya yorulmuştur. Gerçi ısırarak yemenin sıhhat ve âfiyete daha uygun olduğu da söylenmiştir.[293]

-3954 -14- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # تُعْجِبْهُ الذِّرَاعُ، وَسُمَّ فِى الذِّرَاعِ، وَكَانَ يَرَى أنَّ الْيَهُودَ سَمُّوهُ[. أخرجه أبو داود.

14. (3954)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Koyunun ön budu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hoşuna giderdi. (Bir defasında) ön buda zehir konuldu. Bu zehiri yahudilerin koyduğu görüşündeydi." [Ebû Dâvud, Et'ime 21, (3781); Buhârî, Megâzî 41, Hibe 28; Müslim, Selam 45, (2190); İbnu Mâce, Tıb 45, (3546).][294]

AÇIKLAMA:

Bu hadise, Hayber'in fethi sırasında cereyan eden hadiseye ima etmiş olmalıdır. Zira İbnu İshak'ın daha tafsilatlı olarak kaydettiğine göre, fetih tamamlanınca Zeyneb Bintu'l-Hâris adında bir yahudi kadını Resulullah'ın koyunun neresini sevdiğini sorar ve bud kısmı olduğunu öğrenince oraya çokca zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. Resulullah bir mucize olarak suikastın farkına varıp lokmasını yutmadan tükürür. Ashabtan Bişr İbnu'l-Bera yutar ve zehirin tesiriyle şehid olur. Resulullah "niye yaptın?" diye kadına sorunca: "Peygambersen sana bildirilir, degilsen halk senden kurtulur diye yaptım" der, müslüman olur. Resulullah cezalandırmaz.[295]

-3955 -15- وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، كَانَتْ لَنَا عَجُوزٌ تَأخُذُ أُصُولَ السِّلْقِ فَتَطْرَحُهُ فِي الْقِدْرِ، وَتُكَرْكِرُ عَلَيْهِ حَبَّاتٍ مِنْ شَعِير، واللّهِ مَا فِيهِ شَحْمٌ وَ وَدَكٌ، فإذَا صَلَّيْنَا الْجُمُعَةَ انْصَرَفْنَا، فنُسَلِّمُ عَلَيْهَا فَتُقَدِّمُهُ لَنَا، وَكُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمْعَةِ مِنْ أجْلِهِ[. أخرجه الشيخان.»تُكَرْكِرُ«: أى تطحن .

15. (3955)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cuma günü olunca sevindirdik. Çünkü bizim yaşlı bir kadın akrabamız vardı. Pazı kökü bulur, tencereye koyar, üzerine de arpa öğütüp ilavede bulunurdu. Vallahi, bunun içinde ne kuyruk yağı ne de iç yağı olurdu. Cuma namazını kıldık mı, mescidden ayrılır, o ihtiyar kadına selam verip hanesine girerdik. O da mezkur yemeği önümüze koyardı. İşte bu sebeple biz cuma olunca sevinirdik." [Buhârî, Et'ime 17, Cuma 40, 41, Hars 21, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, 32, (859, 860).][296]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin Buhârî'deki vechinde bazı ziyadeler hadisi daha vazıh kılmaktadır. "Bizden bir kadın, tarlasındaki dört evleklik kısma pazı ekerdi. Cuma günü olunca, pazı köklerinden söker, bir tencereye koyar, üzerine bir avuç çekilmiş arpa ilave eder pişirirdi. Pazı kökleri, yemeğin âdeta etli kemiği yerine geçerdi. Biz cuma namazından çıkar, kadına selam verir, yanına giderdik. O da önümüze bu yemekten getirirdi, biz de yerdik. Biz cuma günlerini bu yemek sebebiyle iple çekerdik."Hadisin bir vechinde, cuma günleri (namaza erken gidebilmek için) sabah yemeği ve kaylûleyi namazdan sonraya bıraktıkları da belirtilir.

2- Hadisten Çıkarılan Bazı Faydalar:

* Kadına selam vermek caizdir.

* Ne kadar değersiz bile olsa bir şeyler ikram etmek müstehabdır.

* Sahabelerin kanaatkârlıkları, geçimdeki darlıkları, namaza olan heyecanlı koşuşmaları gözükmektedir.

* Ahmed İbnu Hanbel bu hadise dayanarak Cuma'nın zevalden önce kılınabileceğini, bunun caiz olduğunu söylemiştir. Ancak Zeyn İbnu'l Münîr, aksine, hadisten cumanın zevaldan sonra kılındığı hükmünün çıkarılması gerektiğini söyler. "Çünkü der, kaylûleden (gündüz uykusu) âdetleri zevalden önce yapmak idi. Sahabî, cuma günleri, cuma için hususî hazırlıkla meşgul olmaları sebebiyle kayluleyi cuma namazından sonraya tehir ettiklerini haber vermektedir."

3956-16- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]لَقَدْ رَأيْتُنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ # بِمَرِّ الظَّهْرَانِ نَجْنِى الْكِبَاثَ: وَهُوَ ثَمَرُ ا'رَاكِ. وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِا'سْوَدِ مِنْهُ، فإنَّهُ أطْيَبُ، فَقُلْتُ: أكُنْتَ تَرعَى الغَنَمَ؟ فقَالَ: وَهَلْ مِنْ نَبِيٍّ إ' رَعاهَا[. أخرجه الشيخان .

16. (3956)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Merrü'z-Zahrân'da erâk ağacının kebâs denilen meyvesinden topladığımızı hatırlıyorum. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) o zaman bize: "Siyahlarını toplayın, onlar daha iyidir!" tavsiyesinde bulunmuştu. Ben kendilerinden "Siz koyun da güttünüz mü?" diye sordum. "Hiç koyun gütmeyen peygamber var mı?" cevabında bulundu." [Buhârî, Et'ime 50, Enbiya 29, Müslim, Eşribe 163, (2050).][297]

AÇIKLAMA:

1- Merrü'z-Zahrân, Mekke'ye bir merhale mesafede bir yer adıdır.
2- Şârihler, "Koyun güttün mü?" sorusunun "Koyun güttün mü ki kebâs denen meyvenin siyahının daha iyi olduğunu biliyorsun?" takdirinde olduğunu belirtirler. Bu ifadeden kebâsın ziraatının yapılmayıp, pazarlarda satılmadığı dağlarda hüdayı nâbit olarak bittiği ve çobanlar tarafından bilinip istifade edildiği anlaşılmaktadır. Mamafih, lügatçiler kebâs'ı insan, deve ve hatta koyunların da yediğini belirtirler.
3- Âlimler, bu hadisten, dağlarda sahipsiz olarak yetişen ağaçların meyvelerinden yemenin mübah olduğu hükmünü çıkarmışlardır.
4- Âlimler, peygamberlerin, nübüvvetten önce çobanlıktan geçmelerindeki hikmetler sadedinde şu açıklamayı yaparlar: "Koyun gütmek, ümmetlerinin işlerini yürütme hususunda temrin yapmak, tecrübe kazanmak içindir. Çünkü koyunlarla haşir neşir olmakla hilm, şefkat gibi duygular gelişir. Zira, koyunları güdüp, onları kırda dağılmalarından sonra toplamaya bir otlaktan diğerine sevketmeye, canavar, hırsız gibi koyun düşmanlarından onları korumaya sabrettiler, onların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve beraberliğe olan ihtiyaçlarına rağmen şiddetli tefrikalara düştüklerini öğrendiler mi, bu suretle, ümmete karşı sabırlı olmaya alışırlar ve onların akılca aralarındaki seviye farklarını, tabiatlarındaki çeşitlilikleri anlarlar. Böylece kırgınları barıştırırlar, zayıflara merhametli olurlar, onlarla muamelelerinde iyi davranırlar. Neticede bu işlerin meşakkatlerine tahammülleri, aynı işlere çobanlık yapmaksızın birden bire verilme durumuna kıyasla çok daha kolay olur. Halbuki bu erdem, koyun çobanlığıyla tedricen kazanılmıştır. Bu işte, bilhassa koyun zikredilmiştir. Zira o diğerlerine nazaran daha zayıf, dağılmaları da deve veya sığırın dağılmasından daha fazladır. Büyüklerin bağlanması, alışılan âdet üzere, daha çok imkan dahilindedir. Ne varki koyunlar, onlara nazaran daha çok dağılsa da, toplayıp zabt rabt altına alınmaları öbürlerinden daha sür'atlidir."[298]

BEŞİNCİ BAB: BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER - 1

* DÂVET YEMEGİ

-3957 -1- عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: أجِيبُوا هذِهِ الدَّعْوَةَ إذَا دُعِيتُمْ، وَكَانَ ابْنُ عُمَر يَأتِى الدَّعْوَةَ فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهِ وَهوَ صَائِمٌ[. أخرجه الخمسة إ النسائى

.1. (3957)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Davet edildiğiniz zaman bu davete icabet edin." [Nâfi der ki:] "İbnu Ömer, oruçlu bile olsa, düğün ve diğer davetlere mutlaka icabet ederdi."

-3958 -2- وفي أخرى ‘بى داود:]مَنْ دُعِيَ وَلَمْ يُجِبْ، فقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ دَخَلَ عَلى غَيْرِ دَعْوَةٍ دَخَلَ سَارِقاً وَخَرَجَ مُغِيراً[. »المُغِيرُ«: الناهب

.2. (3958)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde: "Kim davet edildiği halde icabet etmezse, Allah ve Resulüne isyan etmiş olur. Kim de, davetsiz olarak bir sofrada oturursa hırsız olarak girer. Yağmacı olarak çıkar" denilmiştir. [Buhârî, Nikâh 71, 74; Müslim, Nikâh 103, (1429); Tirmizî, Nikâh 11, (1098); Ebû Dâvud, Et'ime 1, (3736, 3737, 3738, 3739).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yapılan dâvetlere icabet edip katılmayı emretmektedir. Hadis bu haliyle mutlaktır. Hangi çeşit davet olursa olsun davete icabet etmek gerekmektedir. 3977 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz DAVETLERİN ÇEŞİTLERİ VE HA-YATIMIZDAKİ YERİ başlığıyla sunacağımız tahlilde görüleceği üzere, davetin birçok çeşitleri vardır.

Ülemâ bu davetlerin hepsini bir tutmamıştır. Daha çok düğün için yapılan davete icabet etmenin vacib olduğunda ittifak etmiştir. İbnu Hazm bu hükmün Sahabe ve Tâbiîn cumhurunun görüşü olduğunu söylemiştir. Bazı Şâfiîlerin hükmü de böyledir. Ancak Mâlikîler, Hanefîler, Hanbelîler ve Şâfiîlerin cumhuru, düğün dışındaki davetlere icabetin vacib olmadığına hükmetmişlerdir.

Başta İbnu Hacer, bir kısım ülemâ, düğün dâvetine icabeti de mutlak bir vecibe kabul etmezler, bâzı şartlar tahtında vâcib olacağını söylerler. O şartları şöyle özetleyebiliriz:

* Daveti yapan mükellef, hür, reşid olmalıdır.

* Davet sadece zenginlere yapılmış olmamalı, fakirlere de şâmil olmalıdır.

* Sevgi veya korkunun sevkiyle muayyen bir şahsa sevgi izhar etmek maksadıyla olmamalıdır.

* Esahh görüşe göre davetçi, müslüman olmalıdır.

* Meşhur görüşe göre ilk güne has olmalıdır.

* Bir başka davet öne geçmemeli. Hangi davet önce yapılmışsa ona icabet edilmelidir.

* İki ayrı davet aynı anda gelirse, esahh görüşe göre, kan yönünden daha yakın olan, komşuluk yönünden yakın olana tercih edilir, eşitseler kura çekilir.

* Münker vs. sebebiyle, huzuruyla rahatsız olacaklar bulunmamalıdır.

* (Mâkul) bir mazereti olmamalıdır.

** Oruçlu olmak mâzeret değildir. Bazı rivayetlerde oruçlu olanın da olmayanın da katılması; oruçlu ise- bir rivayette- açması, bir başka rivayette öbürleri yerken onun namaz kılması, ama mutlaka katılması emredilir.

2- Bazı kaynaklarda: اَلْوَلِيمَةُ أوَّلَ يوْمٍ حَقٌّ وَالثَّانِى مَعْرُوفٌ وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ "Birinci gün dâvet haktır, ikinci gündeki mâruftur, üçüncü gündeki riya ve desinler diyedir" şeklinde bir rivayet gelmiş ise de muhaddisler bunun zayıf olduğunu belirtir, ve Resulullah'tan ziyafet günlerini tahdid eden bir beyan intikal etmediğini, aksine Sahabe ve Tâbiînden bunun aksini ifade eden bir kısım rivayetlerin ve tatbikatın geldiğini örneklerle belirtirler. Yani imkân nisbetinde, ziyafeti birkaç gün boyunca devam ettirmenin bir günahı yoktur.

Ancak bazı âlimler: "Eğer ziyafet üç gün sürmüşse, üçüncü günkü ziyafete icabet mekruhtur; ikinci günkü icabet ise birinci gündeki gibi asla müstehab değildir" demiştir.

Bunun mekruh olduğunu söyleyenler, daha ziyade aynı şahısların her üç günde de çağrılmasını esas almışlardır. Ama davet edilenlerin çokluğu sebebiyle, her gün bir başka grubun çağrılması halinde, davetin birkaç gün devamında bir kerâhet olmaması gerektiğini söylerler. Kâdı İyâz Mâlikîlerin: "Hali vakti yerinde olanların bir hafta boyu ziyafet vermesinin müstehab olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Her hâl u kârda, bazı âlimler ihtiyatı elden bırakmayarak: "Şartlar bir günden fazla sürecek ziyafette riya olmayacağı hususunda kesin kanaat veriyorsa caizdir, değilse caiz değildir" demişlerdir.

3- Ziyafet bahsinde bilinmesi gereken bir husus, ziyafet mahallinden haram veya mekruh bir şeyin bulunması; içki, kadın, gayr-ı meşru eğlenceler gibi. Bilhassa zamanımızda, İslâmî âdâba uygun nezih ziyafetlerin azaldığı söylenebilir. Bu çeşit ziyafetlere katılmalı mı katılmamalı mı, hükmü nedir?

Âlimler bu meseleyi, Ebû Dâvud ve başka hadis kitaplarında gelen, Hz. Ali'nin Resulullah'ı yemeğe davet ettiği zaman yemek için şeref buyurduklarında kapının üzerinde nakışlı bir örtünün gerili olduğunu görünce içeri girmeden geri dönmesiyle ilgili rivayetin izahı sırasında ele alırlar. "Duvara perde örtmek, halı germek cebâbirenin israf nevinden bir işidir, bu sebeple geri dönmüştür" der. Âlimler her ne kadar perdedeki işlemeler sebebiyle geri dönmüş olmasını esas almışlarsa da, bunu kerâhet bulunan eve girilmeyeceği hususuna delil

kılmışlardır.

Mirkat'da: "Hadiste, içerisinde münker bulunan dâvete icabet edilmeyeceği hususunda delil vardır" denir. İbnu Hacer de: "Bir evde münkerin varlığı o eve girmeye manidir" der.

İbnu Battâl da şöyle cezmeder: "Hadiste, içerisinde Allah ve Resulünün yasakladığı haramlar bulunan ziyafete katılmak caiz değildir, çünkü burda münkere rıza ma'nâsı vardır, ancak böyle bir durumda haram olan şey var, fakat izale edecek durumda ise, izale eder ve katılır. Bu takdirde gelmesinde bir beis yok. İzale edemezse oradan ayrılır gider."

Hanefîlerden Hidâye sahibi der ki: "Kendisi örnek alınan biri değilse, böyle bir sofraya oturup yemesinde bir beis yok. Münker varsa değiştirecek güçte değilse çıksın gitsin, çünkü o sofrada dîne hakaret var, günah kapısını açma var. Bu mütâlaalar, sofrada hazır bulunduktan sonraya ait. Önceden biliyor ise, icabet etmesi gerekmez."

-3959 -3- وعن حميد بن عبدالرحمن الحميرى عن رجل من أصحاب رَسولِ اللَّهِ # قالَ:]قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إذَا اجْتَمَعَ دَاعِيَانِ فَأجِبْ أقْرَبَهُمَا بَاباً، فَإنَّ أقْرَبَهُمَا بَاباً أقْرَبُهُمَا جِوَاراً، وَإنْ سَبَقَ أحَدُهُمَا فأجِبِ الَّذِى سَبَقَ[. أخرجه أبو داود

.3. (3959)- Humeyd İbnu Abdirrahman el-Hımyerî'nin ashabından bir kimseden naklettiğine göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuşlardır: "İki kişi birden davet ederse kapı itibariyle hangisi yakınsa ona icabet et. Çünkü kapısı daha yakın olan komşulukta daha yakındır. Bunlardan biri önce davet etmiş ise, önce davranana icabet et!" [Ebu Dâvud, Et'ime 9, (3756).]

AÇIKLAMA:

Burada aynı günde cereyan edecek birden fazla ziyafet veya merasim için davetli olan kimsenin hangisine icabet etmesi gerekeceği hususunda şerî ölçü verilmektedir. Bu ölçüyü Alkame şöyle izah eder: "Hadiste, birinin önceliği mevzubahis olmadan iki kişi tarafından aynı anda dâvet edilen kimsenin, kapı itibariyle kendisine en yakın olanın davetine uyacağına delil vardır. Eğer kapıları eşit uzaklıkta ise, ilim, diyanet ve salâhat yönüyle üstün olana icabet eder. Bu hususlarda da eşit olurlarsa kur'a çeker."

Belki de böyle bir durum hiç vaki olmamıştır, olmayabilir de. Ama buna rağmen böyle bir ölçünün konması, herhalde boşa değildir. Bununla beşerî münasebetlerde insanları kırmamak, belli objektif ve dînî ölçülerle aralarında silsile-i meratip (hiyerarşi) kurmak imkân nisbetinde şahsî ve rencide edici ölçüler koymaktan kaçınmak, komşuluk, akrabalık haklarını ihmal etmemek gibi dersler, umumî prensipler verilmektedir. İçtimâî hayatta hepsinin yeri var.

-3960 -4- وعن أبى مسعود ا'نصار رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ يُقَالُ لَهُ أبُو شُعَيبٍ، وَكَانَ لَهُ غُمٌ لَحَّامٌ، فَرَأى النَّبىَّ # فَعَرَفَ في وَجْهِهِ الْجُوعَ فقَالَ لِغُمِهِ: وَيْحَكَ اصْنَعْ لَنَا طَعَاماً لِخَمْسَةِ نَفَرٍ، فَإنِّى أُرِيدُ أنْ أدْعُوَ رَسُولَ اللَّهِ # خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَدَعَا رسولَ اللَّهِ

خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَاتَّبَعَهُمْ رَجُلٌ فَلَمَّا بَلَغَ الْبَابَ قَالَ #: إنَّ هذَا اتَّبَعَنَا، فَإنْ شِئْتَ تَأذَنُ لَهُ، وَإنْ شِئْتَ رَجَعَ. قَالَ: بَلْ آذَنُ لَهُ يَا # رَسُولَ اللّهِ[. أخرجه الشيخان والترمذي

.4. (3960)- Ebu Mes'ud El-Ensarî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar'dan Ebû Şuayb adında bir zat vardı. Bunun et satışı yapan bir kölesi vardı. (Bir gün) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördü ve yüzünden acıkmış olduğunu anladı. Kölesine: "Bize beş kişilik yemek hazırla! Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı da beşin beşincisi olarak davet etmek istiyorum!" dedi. Gerçekten de Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı beşin beşincisi olarak davet etti. Onları bir kişi daha takib etti. Kapıya geldiklerinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (ev sahibine): "Bize bu da uydu, istersen ona da izin ver, istersen dönsün!" buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, ona da izin veriyorum!" dedi." [Buhârî, Et'ime 57, 34, Büyû 21, Mezâlim 14; Müslim, Eşribe 138, (2036); Tirmizî, Nikâh 12, (1099).]

AÇIKLAMA:

1- Burada öncelikle davetsiz olarak ziyafete katılmama gereği ifade edilmektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) peşine takılan kimsenin girmesi hususunda ev sahibine hatırlatmada bulunarak kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Keza davetli de, ev sahibinin sarih bir emri veya âmm bir izni veya razı olacağına dair bir bilgisi olmadan bir başkasını beraberinde getirmeye yetkisi yoktur. Resulullah bile, kendisinde böyle bir yetki görmemiş, durumu ev sahibine arz etmiştir.

2- Birisine yemek hazırlayan, evine onu çağırabilir. Yemeği de gönderibilir. Ülemâ çağırmalı mı, yemeği mi göndermeli? İhtilaf etmiştir. İmam Mâlik'e göre göndermelidir, zira ev halkı da istifade eder.

3- Davetlinin peşine takılanları davetliler geri çevirmemelidir, ev sahibi onları da kabul edebilir. Ancak, izinsiz girmemelidirler.

4- İbnu Hacer der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: "Ev sahibi, davetlinin beraberinde getirdiği kimseyi kabul etmemesi halinde, davet edilmiş olan icabetten vazgeçemez."

5- Kasaplık, Resulullah devrinde mevcut, meşru bir meslektir.

6- Bir kimseyi yemeğe çağıranın, onun yakınlarını da çağırması müstehabtır.

7- Kaç kişi çağıracaksa ona göre yemek hazırlamalıdır. "Bir kişilik yemek iki kişiye de yeter" hadisiyle istidlal etmemeli, davetsizlerin de katılabileceğini düşünerek misafirine karşı geniş davranmalıdır, hazırlıklı olmalıdır. Nitekim kasab müteakip hadiste görülecek İranlının hilafına bu şekilde davranmış, fazla tereddüde düşmeden davetsiz misafiri hemen kabul etmiştir.

-3961 -5- وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ جَاراً لِرَسُولِ اللّهِ # فَارِسِيّاً وَكَانَ طَيِّبَ المَرَقِ فَصَنَعَ لِرَسُولِ اللّهِ # طَعَاماً، ثُمَّ جَاءَ يَدْعُوهُ، فقَالَ رسولُ اللّهِ #: وَهذِهِ لِعَائِشَةَ؟ فقَالَ:َ، فقَالَ رسولُ اللّهِ #:َ، فَعَادَ يَدْعُوهُ، فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: وَهذِهِ؟ فقَالَ: نَعَمْ، فَقَامَا

يَتَدَافَعَانِ حَتَّى أتَيَا مَنْزِلَهُ[. أخرجه مسلم والنسائى

.5. (3961)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın İranlı bir komşusu vardı, güzel et yemeği yapardı. (Bir gün) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) için yemek hazırladı. Sonra davet etmeye geldi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Âişe'yi göstererek: "Şunun için de davet var mı?" diye sordu. Adam: "Hayır!" deyince, A-leyhissalâtu vesselâm da: "Hayır, (davetinizi kabul etmiyorum)!" cevabını verdi. Adam dönüp, davetini tekrarladı. Resulullah da: "Ya şu?" diye Hz. Âişe için de izin istedi. Adam: "Hayır!" dedi. Resulullah da: "Hayır!" cevabını verdi. Sonra adam tekrar davet etmeye geldi. Resulullah da: "Ya şu!" diye ısrar etti. Adam bu sefer: "Evet (O da davetli!)" dedi. (Resulullah ve Hz. Âişe) ikisi birlikte kalkıp birbirleriyle şakalaşarak davet sahibinin evine geldiler." [Müslim, Eşribe 139, (2037); Nesâî, Talâk 23, (6, 158).]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davete icabet etmede kendisini mecbur hissetmediğini göstermektedir. Halbuki az yukarıda geçen İbnu Ömer hadisinde (3957, 3958) davete icabetin vecibe olduğu ifade edilmişti. Aradaki teâruzu âlimler bazı ihtimaller üzerinde durarak gidermişlerdir:

* Bu davet, düğün ziyafeti için yapılmış bir davet olmayıp, hususî bir davet olması muhtemeldir. Bu sebeple tek kişilik yemek hazırlamış, Hz. Âişe de geldiği takdirde yemeğin yetmeyeceği endişesine düşmüş olabilir.

* Nevevî, vücubu ortadan kaldıracak bir mazeretin olabileceğine dikkat çeker ve: "Bu özür sebebiyle Resulullah gidip gitmemekte muhayyerdi. O da iki caizden birini seçti, Hz. Âişe'ye de izin verilmeseydi gitmeyecekti" der.

* Bazı âlimler, Hz. Âişe'nin bizzat o yemeğe olan ihtiyacının Resulullah tarafından bilinmiş olabileceğini, Hz. Âişe'nin kendisiyle ondan yemesini arzu ettiği, zira yemeğin taze olduğu... ihtimalini belirtir.

* Bir başka hadiste, yani Ebû Talha'nın bir davetinde, Resulullah, Ebû Talha'dan izin almadan yanındaki Ashab'a "Kalkın!" diyerek hepsini yemeğe götürür. Bu meselenin ortaya koyduğu teâruza Mâzirî şöyle açıklık getirir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebû Talha'nın müsaade edeceğini bilmiş olabilir. Ama Ebû Şuayb'ın rızasını bilmediği için, izin istemiştir. Ayrıca, Ebû Talha'nın ziyafetinde mucizeye mazhar olunmuş, Resulullah'ın olması üzerine az yemek çok kimseye yetmiştir. Orada yenilenin nerdeyse tamamı, Ebû Talha'nın hazırladığının dışında, bereketin ikramı idi, öyle ise ondan izin isteme ihtiyacı duymadı."

* DÜGÜN YEMEGİ (VELÎME)

3962 -1- عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]رَأى النَّبىُّ # عَلى عَبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ أثَرَ صفْرَةٍ، فقَالَ: مَا هذَا؟ قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأةً عَلى وَزْنِ نَواةٍ مِنْ ذَهَبٍ، فقَالَ: بَارَكَ اللهُ لَكَ، أوْلِمْ وَلوْ بِشَاةٍ[. أخرجه الستة، وتقدم في كتاب الصداق مطوّ

.1. (3962)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abdurrahmân İbnu Avf radıyallahu anh'ın elbisesinde bir sarılık görmüş idi. "Hayrola, bu da ne?" diye sordu. Abdurrahman: "Bir kadınla, bir nevat ağırlığında mehir ödeyerek, evlendim!" açıklamasını yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah (evliliği) sana mübarek etsin, ancak bir koyunla da olsa bir ziyafet ver!" buyurdular." [Buhârî, Nikâh 68, 69; Müslim, Nikah 87, (1428); Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3743); Tirmizî, Nikah 10, (1094); Nesâî, Nikah 67; Muvata, Nikah 47).]

Hadis, Mehir bölümünde 3460 numarada geniş olarak geçti.

AÇIKLAMA:

1- Hadîs Mehir bahsinde daha önce geçmiş ve mehri alakadar eden yönü açıklanmıştır. Burada hadîsin düğün yemeği ile ilgili kısmına temas edeceğiz.

2- Velîme(21) kelimesi ile, Şâfiî ve Ashâbı: "Nikah, sünnet vesâire gibi hâdiselerin sürûrunu yaşamak maksadıyla tertiplenen davet yemekleri anlaşılır" demiş ise de, çoğunluk bununla sadece düğün ziyafetlerinin kastedildiğini kabûl etmiştir. Herhangi bir kayıt olmadan velîme diye mutlak kullandı mı düğün yemeği anlaşılır. Maverdî ve Kurtubî bu hususta cezmederler. Resûlullah'ın icâbet etmeyi vâcib kıldığı davet de bu dâvettir. Nitekim bu hususları 3958 numaralı hadîste açıkladık.

3- Resûlullah bu hadîsin Taberânî'de gelen Vahşi İbnu Harb rivayetinde: اَلْوَلِيمَةُ حَقٌّ "Düğün ziyafeti (fakirzengin herkese şâmil) bir haktır" buyurmuştur. Müslim'in bir rivayetinde شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعى الغَنِىُّ المِسْكِينُ وَيُتْرَكُ "En kötü yemek, sâdece zenginlerin çağrılırak fakirlerin terkedildiği düğün yemeğidir" buyurmuştur. Bir Ebû Hüreyre rivayetinde اَلْوَلِيمَةُ حَقٌّ وَسُنَّةٌ فَمَنْ دُعِىَ فَلَمْ يُجِبْ فَقَدْ عَصَى " Düğün yemeği haktır, sünnettir. Kim çağrılır da icabet etmezse âsi olmuştur" buyrulmuştur.

İbnu Hacer burada "hak"tan muradın vâcib olmadığını, burada, ziyâfetin bâtıl olmadığının mendub olduğunun takrîr edildiğini, faziletli bir sünnet olduğunun ifade edildiğini belirtir. İbnu Battâl'ın "Hiç kimse, ziyafet (vermeyi) vâcib adetmemiştir" dediğini kaydeder. Sonra da Kurtubî'nin vâcib olduğuna dâir naklettiği rivayeti görmemiş olduğunu belirterek hükmünün yanlışlığına dikkat çeker. Ziyafet verildiği takdirde ona icâbet vâcib ise de, düğün vesîlesiyle ziyafet vermek bir vecibe değildir. Ancak Şâfiîlerden bazısı Resûlullah'ın Abdurrahman İbnu Avf'a "ziyafet ver" diye emretmiş olması ile, ziyafet davetine icabetin vacib olmasını gözönüne alarak ziyafet vermenin de vâcib olduğunu söylemiştir.

---

(21) Velîme kelimesi, kök olarak cem etmek manasına gelen velem'den gelir. İbnu'l Arabî, bunu aslının bir şeyi tamam etme, toplama mânasına geldiğini söyler.

Şârihler, ziyafete oruçluların da katılmasını gerekli görürlür. Bazı rivayetlerde oruçlunun

katılıp "orucunu açması"; bazı rivayetlerde, katılıp "namaz kılması" tavsiye edilir. Ashâbtan gelen örneklerde, oruçluların katılıp "namaz kıldığı", ev sahibine "bereket duasında (tebrîk) bulunduğu" gözükmektedir.

İbnu Hacer, ziyafete katılmada şu maslahatların hâsıl olacağını da hatırlatır:

* Davetli ile teberrük etmek (berekete ermek).

* Çağıranlar, gelenlerle şereflenirler, itibar kazanırlar.

* Bazı irşadlarından istifade ederler.

* Gelmediği taktirde siyâneti (koruması) olmayan dâvet sâhibi onun huzuruyla siyanete erer. Davete icabet edilmese bunlar sâkıt olur. Ayrıca davet eden kimse, gelmeyen hakkında "niye gelmedi?" diye bir kısım kuruntulara düşer.

Dâvetli yemekten yemek zorunda değildir. Yani dâvete icâbet, yemekten yemek için değildir. Bereket duası, tebrik de yeterlidir. Hatâ Müslim'in Ebû Hüreyre radıyallahu anh'tan kaydettiği bir rivayette اِذَا دُعِىَ اَحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ فإنْ كانَ صَائِماً فَلْيُصَلِّ "Biriniz davet edilince icabet etsin. Oruçlu ise namaz kılsın" buyrulmuştur. Buna göre, oruçlu davetli de icabet edip, namaz kılıp dua ederek berekete vesîle olacak. Ancak oruçlu kimse, nâfile tutuyorsa açması bazı hallerde müstehab ise de vecîbe değildir. Ev sahibi gücenmeyecek ise, orucu tamamlaması efdaldir. Bazı âlimler, oruçlu durması ev sâhibini üzecekse açması efdaldir demiştir. Ancak Müslim'de gelen bir rivayette: اِذَا دُعِىَ اَحَدُكُمْ إلى طَّعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإنْ شَاءَ طَعَمَ وَاِنْ شَاءَ تَرَكَ "Sizden biri davet edilince icabet etsin. Yemekten dilerse yer, dilerse yemez" buyrulmuştur. Bunu esas alan bazı âlimler, oruçsuz olsa bile yemekten yemenin bir vecîbe olmadığını, dileyenin yemeyebileceğini söylemiştir. Hanbelîlere göre yemek vâcib değildir. Zâhirîlere göre vâcibtir. Nevevî de vâcib olacağı kanaatindedir. Ancak farz bir oruç tutuyor ise, bunu bozması caiz değil denmiştir.

3963 -2- وعنه رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]مَا أوْلَم النَّبِىُّ # عَلى أحِدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أوْلَم عَلى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِىَ اللهُ عَنْها، أوْلَمَ بِشَاةٍ[.وفي رواية: »أطْعَمَهُمْ خُبْزاً وَلَحْماً حَتّى تَرَكُوهُ«. أخرجه الشيخان وأبو داود

.2. (3963)- Yine Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyneb Bintu- Cahş'ın düğününde verdiği ziyâfeti, diğer zevcelerinin hiç birinin düğününde vermemiştir. Bu düğünde bir koyun kesti." [Buhârî, Nikah 68, 69; Müslim, Nikâh 87, (1428); Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3743).]

Bir rivayette şöyle der: "(Zeyneb'in düğününe gelenlere doyarak sofrayı) terketmelerine kadar ekmek ve et yedirdi"

3964 -3- وعنه رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]أوْلَمَ النبىُّ # عَلى صَفيّةَ بِنْتِ حُيَىٍّ بِسَوِيقٍ وَتَمْرٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي

.3. (3964)- Yine Hz. Enes demiştir ki: "Safiyye Bintu Huyeyy'in nikahında Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) sevîk ve hurma ile ziyafet verdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3744); Tirmizî, Nikah 10, (1095).]

[3965 -4- وللبخارى رحمه الله:]عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ: أوْلَمَ النبىُّ # عَلى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ

.4. (3965)- Buhârî merhumun kaydettiğine göre: "Safiyye Bintu Şeybe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam), hanımlarından birinin düğününde iki müdd miktarında arpa(dan yapılan yemek) ile ziyâfet verdi." [Buhârî, Nikah 70.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadîste Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ'nın farklı bir muâmeleye mazhar olduğu, onun düğün ziyafetinde koyun kesildiği belirtilmiştir. İbnu Battâl, bunun maksada makrûn olmadığını, Resûlullah'ın hanımlar arasında bu meselede bir fark düşünmeyeceğini, şartlar icâbı o düğün esnasında koyun bulduğu için koyun kestiğini, diğer düğünlerde koyun bulamadığını, insanların en cömerdi olması sebebiyle, bulmuş olsa her bir hanımı için koyun keseceğini, aslında Aleyhissalâtu vesselâm'ın dünya işlerinde mübâlağaya kaçmayıp, her şeyi normal ve tabiî seyrine bıraktığını söyler. Ancak Kirmânî der ki: "Ziyafet işinde Zeyneb'i diğerlerinden tafdil etmesinde şöyle bir sebep olabilir: Zeyneb'i

Cenâb-ı Hakk' ın vahiyle nikahlamış olmasıyla mazhar olduğu nimetin şükrünü eda etmektir." (22)

Ancak İbnu Hacer, Hz. Enes'in beyanını, "Bildiğine göre..." diyerek kayıtlamanın daha uygun olacağını veya bir tek koyun ve ekmekle çok sayıda müslümanın doymasıyla hâsıl olan bereketi kastetmiş olacağına hamletmenin gerekeceğini söyler ve ilave eder: "Zira görünen o ki, Umretu'l-Kazâ esnasında Mekke'de Meymûne Bintu'l-Hâris'le evlendiği zaman verdiği ziyafet bir koyundan fazla olmalıdır. Zira, bu yemeğe Mekkelilerden de çok kimsenin katılmasını istemişti. Üstelik o günkü şartları fazlaca kesmeye imkan tanıyacak durumda idi, bolluğa kavuşmuştu. Zira bu hâdise Hayber'in fethinden sonra vukûa gelmiştir. Nitekim oranın fethinden itibaren Allah mü'minlere bolluk nasîb etmişti.

2- İkinci hadîs, Resûlullah'ın Hz. Safiyye radıyallahu anhâ'nın düğün yemeğinin mütevâzi olduğunu, üçüncü rivayet bu tevazu ve sâdeliğin iki müdd arpadan yapılan yemeğe kadar dayandığını ifade eder. Hangi hanımının ziyafetinde iki müdd arpanın kullanıldığını rivayetler tasrîh etmez. İbnu Hacer bunu teyid eden en yakın rivayetin Ümmü Seleme ile ilgili olduğunu belirtir. İbnu S'ad'da yer alan bir rivayet, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evleniş hikâyesini anlatır. Burada Ümmü Seleme, düğün yemeğini kendi eliyle öğüttüğü bir miktar arpadan hazırladığını belirtmektedir.

3- Hz. Safiyye radıyallahu anhâ'nin düğününde verilen ziyafetle ilgili Sahîheyn rivayetinde hurma, keş ve tereyağından mâmul hays ikram edildiği belirtilmiştir.

Aliyyu'l-Kâri, Mirkât'da bu iki faklı rivayeti şöyle te'lif eder: "Safiyye'nin ziyâfetinde her iki

yemek de mevcuttur, râvilerden her biri kendi gördüğü yemeği anlatmıştır."

-3966 -5- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ الله #: طَعَامُ الْوَلِيمَةِ أوّلَ يَوْمٍ حَقٌّ، وَالثَّانِى سُنَّةٌ، وَالثَّالِثُ سُمْعَةٌ، وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ[. أخرجه الترمذي.

---

(22) Kirm^nî, bu ifâdesiyle, Resulullah'ın Zeyneb'le izdivacını ilan eden Ahzâb suresinin 37. Âyetindeki زَوَّجْنَاكَهَا "Onu seninle biz evlendirdik" ibaresini kasteder. Bu vahiy üzerine Zeyneb'le evlenen Resulullah, nikah kıydırma ihtiyacı duymamıştır. Hattâ Hz. Zeyneb, Resulullah'ın diğer zevcelerine karşı: "Sizin nikahınızı insanlar, benim nikahımı Allah kıydı" diyerek tefahurda bulunurdu.

5. (3966)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah (aleyhisalatu vesselâm) buyurdular ki: "Düğün yemeği, düğünün birinci günü haktır, ikinci günü sünnettir, üçüncü günü desinler içindir. Kim desinler için iş yaparsa Allah da ona göre muamele yapar." [Tirmizî, Nikâh 10, (1097).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, düğün ziyafetinin iki gün devam etmesini tcvîz etmekte, daha fazlasının süm'a (desinler) için olduğunu belirtmektedir.

Birinci günkü yemeğe hak denmesi onun sabit meşru olduğunu, hem yapılmasının hem de icâbetin gerekli olduğunu ifade eder. Yukarıda da kaydettiğimiz üzere ülemâdan bir kısmı onun vacib olduğuna bile hükmetmiştir. Hele dâvete icabet, buna vâcib demeyen yok gibidir. Vâcib demeyenler sünnet-i müekkede demiştir. Bu hadîs vâcib diyenlerin delillerinden biridir.

İkinci gün sünnet olması, umumiyetle tâkip edilen bir örf, normal sayılan bir davranış olmasıdır. Bir rivâyette sünnet yerine ma'ruf denmiştir ki "münker değildir", yadırganmaz demektir.

Üçüncü günün süm'a olması başkasına duyurmak, riya için ma'nâsına gelir ki, desinler için diye tercümeyi uygun bulduk. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde üçüncü günün ziyafetine süm'a ve riya denilmiştir.

Desinler için iş yapana Allah'ın uygun muamele yapması, Kıyamet günü riyasının mahşer ahalisine teşhir edilmesidir. Yani övünmek için kendisinin kerem sâhibi olduğunu göstermeye çalışan kimsenin yalancı ve riyakâr olduğunu Cenâb-ı Hakk Kıyamet günü, Arasat halkı arasında teşhir edecektir. Tîbî der ki: "Allah bir kuluna nimet verince, onu şükürle yâd etmesi üzerine vâcib olur. Aynı şeye, birinci gündeki eksiklikleri tamamlamak üzere, ikinci gün devam etmek de müstehab olur, zira sünnet, vâcibin tamamlayıcısıdır. Ancak üçüncü gün bu artık riya ve gösterişten başka bir şey değildir. Dâvetlinin de birinci gün icabeti vacib, ikinci gün müstehab, üçüncü gün mekruh hatta haram bile olur." Aliyyü'l-Kârî, "Bu hadîste,

ziyafetin yedi gün devamı müstehabtır" diyen İmam Mâlik'in ashâbına sahîh bir red var" der.

Şâfiîler ve Hanbelîler bu hadisle amel etmişlerdir.

-3967 ـ6ـ وعن أعرج عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النبىّ # كَانَ يَقُولُ: شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ، يُدْعَى لَهَا الْغْنِيَاءُ، وَتُتْرَكُ المَسَاكِينُ، وَمَنْ لَمْ يَأتِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصىَ اللّهَ وَرَسُولَهُ[.وفي أخرى »يُمْنَعُهَا مَنْ يَأتِيهَا، وَيُدْعَى إلَيْهَا مَنْ يَأبَاهَا«. أخرجه الثثة وأبو داود

.6. (3967)- A'rac, Ebû Hüreyre radıyallahu anh'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisalâtu vesselâm) diyordu ki: "En şerli yemek, sâdece zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmadığı yemektir. Kim de dâvete icabet etmez, yemeğe gelmezse, Allah ve Resûlüne âsi olmuştur."

Bir diğer rivayette "(Yemeğin kötüsü) gelene verilmeyen, ona gelmeyeceklerin dâvet edildiği yemektir" denilmiştir. [Buhârî, Nikah 72; Müslim, Nikah 107-110, (1432); Muvatta, Nikah 50, (2, 546); Ebû Dâvud Et'ime 1, (3742).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, davet edildiği zaman mutlaka gelecek olan ve esasen dâvet edilmeleri de lazım ve gerekli olan fakirlerin dâvet edilmeyerek, sadece zenginlerin çağırıldığı yemekleri "en kötü yemek" olarak tavsif etmektedir.

Hadîs, bir bakıma gelecekle ilgili bir ihbardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden sonra, davet yemeklerine zenginlerin çağrılacağını, zenginlere itibar edileceğini, fakirlere ise itibar edilmeyip ihmal edileceğini, onların davet edilmeyeceklerini haber vermiş olmaktadır.

Bir kısım izahlar için 3962 numaralı hadîsin açıklama kısmına bakılmalıdır.

* AKÎKA

-3968 ـ1ـ عن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولَ اللّهِ #: كُلُّ غُمٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَةٍ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ، وَيُحْلَقُ رَأسُهُ وَيُسَمّى[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (3968)- Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Her çocuk, akîka kurbanı ile rehinelenmiştir. Bu kurban, (doğumunun) yedinci günü, onun adına kesilir. (O gün) saçı da traş edilir ve çocuğa isim de verilir." [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2837, 2838); Tirmizî, Edâhi 23, (1572); Nesâî, Akîka 5, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

1- Akîka kelimesinin aslı, el-Esmâ'î'nin açıkladığı üzere, doğduğu sırada çocuğunun

başındaki saç ma'nâsına gelir. Çocuk için kesilen koyun da akîka diye isimlendirilmiştir. Zira, kurbanın kesilmesi sırasında bu saç traş edilir. Ebû Ubeyd der ki: "Bu bir şeyin, beraber olduğu veya sebebiyle olduğu bir başka şeyle isimlendirilmesi nev'inden bir isimlendirmedir." Bazı âlimler de: "Akîka, kesilen kurbandır, kurban bu ismi almıştır. Zira, koyun vs.'nin kesimi bir bölme, parçalama işidir. عَقَّة lügatte şaklama, bölme, kesme ma'nâsına gelir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel, el-Esmâ'î ve diğerlerinin "akîka çocuğun saçıdır" gibi açıklamalarını reddeder ve bunun kesilen kurbanın kendisi olduğunu söyler. İbnu Abdilberr bu açıklamayı daha muvafık bulur.

2- Bu hadîs, çocuğun doğumunun yedinci gününde çocuk adına akîka kurbanı adıyla bir kurban kesilmesini irşad buyurmaktadır. Bunun gereği, çocuğun rehineye benzetilmesi suretiyle ifade edilmek istenmiştir. Çocuğun rehinelenmesi ne demek? Hattâbî, bu hususta farklı yorumlar ileri sürüldüğünü söyledikten sonra, en güzel açıklamayı Ahmed İbnu Hanbel merhumun yaptığını belirterek kaydeder: "Bu şefâattedir. Demek ister ki: Çocuk için akîka kurbanı kesilmez, çocuk da çocuk iken ölürse, ebeveynine şefaatçi olmaz." en Nihâye'de İbnu'l Esîr el-Cezerî der ki: "Akîka çocuk için mutlaka gereklidir. Bu sebeple, akîkanın çocuğa olan gereği ve çocuğun ondan kurtarılmayışını mürtehinin (rahin malı yanında tutan kimsenin) elinde olan bir rehîneye benzetmiştir." Yani borç ödenmezse, rehin olarak bırakılan şey kurtarılamaz. Öyle ise, çocuk da buna benzer, kurban mukabilinde kurtarılabilecektir.

Türbüştî der ki: "Yani çocuk, sanki rehin bırakılmış bir şey gibidir. Çocuk bu rehinelik halinden kurtarılmadıkça çocuktan istifade etmemiz mümkün değildir. Nitekim bir nimete mazhar olan kimse, vazîfesini ve o nimetin şükrünü eda etmedikçe, bu nimet tamamlanıp kemâlini bulmaz. Bu nimetin gerektirdiği şükr ise Resûlullah (aleyhisalâtu vesselam)'ın sünnet kıldığı şeydir." Yani Allah'a şükür ve çocuğun selametini taleb maksadıyla onun adına kurban kesmektir. Muhtemelen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam), bu hadîsleriyle çocuğun selametinin ve güzel bir hal üzere büyümesinin akîka kurbanı ile rehinelenmiş olduğunu söylemek istemiştir.

3969 -2- وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضمرة عن أبيه رَضِىَ اللُّه عَنْه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ # عَنِ الْعَقِيقَةِ، فقَالَ: َ أُحِبُّ الْعُقُوقَ، كَأنَّهُ كَرِهَ ا“سْمَ. قالَ: وَمَنْ وُلِدَلَهُ وَلَدٌ فَأحَبَّ أنْ يَنْسُكَ عَنْهُ فَلْيَفْعَلْ[. أخرجه مالك

.2. (3969)- Zeyd İbnu Eslem, Benî Eslem'den bir adamdan, o da sahabî olan babası radıyallahu anh'tan naklediyor. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a akîkadan sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Ben ukûku (isyanı) sevmem!" Böyle demekle, sanki akîka ismini kullanmaktan hoşlanmadığını ifade etmişti. Şunu ilave ettiler: "Kimin bir evladı olur da, ona bedel kurban kesmek isterse, bunu yapsın." [Muvatta, Akîka 1, (2,500).]

AÇIKLAMA:

1- Ukûk, kelime olarak kesmek, bölmek, koparmak gibi ma'nâlara gelir. Evlâdın anne ve babasına karşı itaatsizlikleri, kafa tutmaları ukûk olarak ifade edilmiştir. Zira anneye,

babaya karşı gösterilmesi gereken itâat, saygı koparılmış, hürmet kırılmış olmaktadır. Şu halde ukûk Allah hakkında kullanıldığı takdirde isyân ma'nâsında yani Allah'ın emirlerine isyan etmek olarak anlamak gerekir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben ihsanı terkedip isyan etmek ma'nâsına gelen "ukûk"u sevmem" demek istemiştir. Akîka kurbanını sevmemesi mevzubahis olamaz. Zira birçok hadîslerinde buna teşvîk buyurmuştur. Zürkânî der ki: "Fesâhet ilminin kesinleşen bir prensibi şudur: "İki ma'nâya gelip bunlardan biri kötü olan kelimelerin mutlak olarak kullanılmasından kaçınılmalıdır."

Resûlullah'ın bu hadîste isyân ma'nâsına da gelen akîka ismini sevmediğini izhar ettikten sonra nüsük kelimesini kullanarak, doğan çocuk için kurban kesmeye teşvîk buyurması, çocuk için kesilen kurbanı sevdiğini ve bunu yapmanın müstehab olacağını ifade eder. Zira nüsük, farz olan hacc âdâbıyla ve orada kesilen kurbanla ilgili bir kelimedir.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hadîs, ma'nâsı çirkin olan isimleri kullanmanın mekruh olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) güzel isimleri severdi.(23) Bu durumda hadisin zâhirine göre, çocuk için kesilen

____

(23) Resûlullah'ın güzel isim koymaya teşvikleri, kötü isimlerden zecr etme ve hatta isimleri değiştirmeleriyle ilgili hadisler 113-142 numaralı hadisler arasında geçti.

kurbana nesike denmesi ve akîka denmemesi gerekir. Ancak bu söylenene meyleden ve böyle bir hüküm beyan eden tek âlim bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki ülemâ bu hadisle amel etmeyi terketti. Bunun da sebebi, akîka kelimesinin geçtiği ve Resulullah'ın mezkur kurbana akîka dediğini gösteren hadislerin onlar nezdinde daha sahih bulunmuş olmasıdır." Zürkânî İbnu Abdilberr'in bu açıklamasına şunu ilave eder; "İbnu Abdilberr, burada müçtehidleri kastetmiş olmalı, aksi takdirde, İbnu Ebi'd-Dem, bazı Şâfiî âlimlerinin: "Çocuk için kesilen kurbana zebîha veya nesîke demenin müstehab, akîka demenin, -yatsı namazına atame demenin mekruh olması gibi- mekruh olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Zürkânî açıklamasına devamla şunları söyler: "Bazıları Muvatta hadisine bağlanarak, hadiste, akîka kurbanının meşruiyyetine hüccet yoktur, meşruiyyetini nefyettirecek bir şey de yoktur, kurban bayramı sırasında kesilen kurbanın vacib kılınmasıyla akîka kurbanı neshedilmiştir demiştir. İmam Muhammed bu iddiadadır. Ancak, bu hüküm isabetli değil, Nitekim hadisin sonu, akîka kurbanını sabit kılmaktadır. Hadisin gayesi, bu kurbanın akîka diye değil nesîke diye isimlendirilmesinin evlâ olacağını bildirmektir.

-3970 -3- وعن أم كرز رَضِىَ اللَّهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: عَنْ الغُمِ شَاتَانِ مُكَافِئَتَانِ، وَعَنِ الجَارِيَةِ شَاةٌ، وَ يَضُرُّكُمْ ذُكْرَاناً كُنَّ أمْ إنَاثاً[. أخرجه أصحاب السنن.وقوله »مُكَافِئَتَانِ«: بكسر الفاء: يريد شاتين مسنتين تجوزان في الضحايا تكون إحداهما مسنة واُخرى غير مسنة

.3. (3970)- Ümmü Kürz (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Oğlan çocuğu için birbirine denk iki kurban, kız çocuğu için bir

kurban kesmek gerekir. (Kurbanlığın) erkek veya dişi olması farketmez." [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2834, 2835, 2836); Tirmizî, Edâhî 17, (1516); Nesâî, Akîka 3, (7, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çocuk için kesilecek akîka kurbanının erkek ve kız çocuklar için farklı olmasını âmirdir. Erkek çocuğa iki kurban, kız çocuğa bir kurban. Ayrıca oğlan için kesilecek kurbanlardan her ikisinin de kurbanda aranan şartları haiz olması, birinin tam kurbanlık, diğerinin gerekli şartlardan nâkıs olmaması istenmektedir. Her ikisi de normal kurbanlık hayvandan olmalıdır.

2- Bu hadisle amel ederek, oğlan için iki koç kesilmesine hükmeden ülemâ, rivayetlerin de dışına çıkarak bazı delillerle kendi görüşlerini takviye ederler. Ezcümle derler ki: "Şeriatımız, mirasta, şehadette, diyanette, ıtk bahsinde kadınlara yarım hükmeder. Ebû Ümemâ ve başka bir kısım sahabelerden yapılan bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm der ki: "Müslüman bir kimse, müslüman bir erkek köleyi azad ederse, ateşten çıkmasına vesile olur; Köleden her bir uzuv onun bir uzvunu ateşten kurtarır. Müslüman bir kimse, iki müslüman kadın köleyi âzad ederse, bu da ateşten kurtulmasına vesile olur. Kadınlardan ikisinin iki uzvu onun bir uzvunu ateşten kurtarır." Bu durumda, akîkanın hükmü de bu kaideye muvafık düşmektedir."

3- Hadisin zâhiri akîka kurbanı kesmeyi vâcib ifade ediyorsa da, İslam ülemâsı, mevzu üzerine gelen başka rivayetleri de esas alarak "Vacib" dememiştir. Sadece Zâhiriye mesleğinde gidenler akîka'ya vacib diye hükmetmiştir. Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri bunun sünnet olduğuna, Hanefîler ise mübah ve nihayet mendub olduğuna hükmetmişlerdir. Terkine hiç bir şey terettüp etmez. Ülemânın çoğunlukla benimsediği hükme göre, kız ve erkek için birer kurban yeterlidir. Nitekim müteakip iki rivayet, başta sünnete harfi harfine uymakla tanınan Abdullah İbnu Ömer olmak üzere pekçok büyükler erkek ve kız için birer koyun kestiklerini göstermektedir. Bazıları, sadedinde olduğumuz rivayeti esas alarak erkekler için iki kurbanın kesilmesine kâil olmuştur. Akîka için kesilecek hayvanda, kurbanlığın bütün şartları eksiksiz bulunmalıdır: Hasta, topal, kör, kulaksız, körpe vs. olmamalıdır. Akîkaya temas eden hadislerde hep koyunun mevzubahis edilmesi sebebiyle bazı âlimler, akîka kurbanının koyun olması gereğinden bahsetmiştir. Ancak cumhur, deve ve sığırın da bu maksadla kesilebileceğini söylemiştir. Mamafih Taberânî'nin bir rivayetinde deve, sığır ve davarla akîka kesilebileceği belirtilmiştir.

Kastalânî, İrşâdu'ş-Şârî'de der ki: "Akîka kurbanı da diğer ziyafetlerde olduğu gibi pişirilir. Sadece ayağı pişirilmez. Ayak, Hâkim'in bir rivayeti mucibince, çiğ olarak, çocuğun ebesine verilir." Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz, mafsallardan ayrılır ve öylece pişirilir. Böyle yapmakla çocuğun sıhhat ve selametine tefe'ül edilir. Mamafih çocuğun tevazuuna, ihtiraslardan, beşerî kabalıklardan nezahete ermesine tefe'ülen kemiklerin kırılması müstehab diyen de olmuştur. Akîka'nın etinden kurban sahipleri de yiyebilir.

-3971 ـ4ـ وعن نافع:]أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما لَمْ يَكُنْ يَسْألُهُ أحَدٌ مِن أهْلِهِ عَقِيقَةً إَّ أعْطَاهُ إيَّاهَا، وَكَانَ إنَّمَا يُعقُّ عَنْ وَلَدِهِ بِشَاةٍ شَاةٍ، عَنِ الذُّكورِ وَا“نَاثِ، وَكذلِكَ كَانَ يَفْعَلُ عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ رَحِمَهُ اللّهُ. قالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِى أنّ عَلِيَّ بنَ أبِى طَالِب كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ[. أخرجه مالك

.4. (3971)- Nafi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ya ehlinden her kim bir akîka istemiş ise, ona mutlaka bir akîka vermiştir. Kız ve erkek, her çocuğu için birer koyun kurban ederdi. Urve İbnu'z-Zübeyr merhum da böyle yapardı."

İmam Mâlik der ki: "Bana ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh) da böyle yaparmış." [Muvatta, Akîka 4, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akîka kurbanının kız ve erkek çocuklar için birer koyun olacağına delil olmaktadır. Çünkü İbnu Ömer, Urve, Hz. Ali gibi büyüklerin böyle yaptıklarını haber vermektedir.

Bu husustaki nihâî hükmü önceki hadisin açıklama kısmında kaydettik.

-3972 ـ5ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ النّبِيَّ # عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ كَبْشاً كبْشاً[. أخرجه أبو داود والنسائى.ولفظ النسائى: »بكبشين كبشين«

.5. (3972)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), torunları Hz. Hasan ve Hz.Hüseyin için, akîka olarak birer koyun kurban etti."

Hadisin Nesâî'deki vechinde: "...ikişer koyun kurban etti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2841); Nesâî, Akîka 4, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

Kız ve erkek çocuklar için birer kurban kesileceği kanaatinde olanlar bu rivayeti esas almışlardır. Ancak, hadisin Nesâî'deki vechinden başka Ebû Davud'da

Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî tarikinden benzer bir rivayet de erkek çocuklar için iki koyunun kesilmesini ifade etmektedir. İbnu Hacer: "Ebû Dâvud'un bu rivayetinin sabit olduğunu farzetsek bile, hadis, erkek için iki kesileceğini beyan eder ve hadisleri hükümden azletmesi gerektirmez, bilakis bir kurbanın da kesilebileceğinin câiz olduğuna delâlet eder. Aded şart değil, müstehabtır" der.

-3973 ـ6ـ وعن عليّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # عَقَّ عَنِ الحَسَنِ رَضِىَ اللّهُ عَنْه بِشَاةٍ وَقَالَ يَا فَاطِمَةُ: احْلِقِى رَأْسَهُ وَتَصَدَّقِى بِزِنَةِ شَعْرِهِ فِضَّةً، فَوَزَنَّاهُ فَكَانَ وَزْنُهُ دِرْهماً، أوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ[. أخرجه الترمذي

.6. (3973)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Hasan (radıyallahu anh) için akîka olarak bir koyun kurban etti ve:

"Ey Fâtıma!" dedi, "Çocuğun başını tıraş ettir ve saçının ağırlığınca gümüş tasadduk et!"

Bu emir üzerine saçı tarttık, ağırlığı bir dirhem veya buna yakın bir şeydi." [Tirmizî, Edâhî 20, (1519).]

3974 -7- وعن جعفر بن محمد عن أبيه عن فاطمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها:]أنَّهَا وَزَنَتْ شَعْرَ الحَسَنِ وَالحُسَيْنِ، وَزَيْنَبَ، وَأمِّ كُلْثُومٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهم، وتَصَدَّقَتْ بِزِنَةِ ذلِكَ فِضَّةً[. أخرجه مالك

.7. (3974)- Cafer İbnu Muhammed babasından o da Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'dan rivayet ettiğine göre, "Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Zeyneb'in Ümmü Külsüm (radıyallahu anhüm)'ün saçlarını tarttı. Bunların ağırlığınca gümüş tasadduk etti." [Muvatta,Akîka 2, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın dört çocuğu için, Resulullah'ın emriyle tatbik ettiği başlarını traş ettirme hadisesini nakletmektedir. Önceki rivayette Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhümâ) için

Resulullah'ın emir buyurduğu ifade edilmiş ise de Ümmü Külsüm ve Zeyneb için emir verdiği sarih değil. Şârihler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu torunlarının da vefatından önce doğmuş olmaları hasebiyle, onların başlarının traş edilmesini de Aleyhissalâtu vesselâm'ın emretmiş olabileceğini söylerler. Ancak, böyle bir emir olmasa bile, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın kıyas yoluyla da yapmış olması muhtemeldir.

2- Görüldüğü üzere, yeni doğan çocuğa İslâm âdâbına göre, tatbik edilmesi müstehab olan muamelelerden biri de başındaki ana tüyü denen doğuştan getirdiği saçları traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk etmektir. İmkanı olanın gümüş yerine altın (tasadduk etmesi efdaldir. İbnu Abdilberr: "Ülemâ, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın akîka ve diğer yaptıkları şeyleri yapmayı müstehab addetmiştir" der. Ebû'l-Velid el-Bâcî dahi: "Traş edilen saç ağırlığınca tasaddukta bulunmak hoştur ve iyi amellerdendir" der. Buhârî'de مَعَ الغُمِ عَقِيقَةٌ فَأهْرِيقُوا عَنْهُ دَماً وَأيطُوا عَنْهُ اَذَى

 "Oğlan çocuğu için akîka vardır. Ona bedel kan akıtın (kurban kesin). Eza'yı da temizleyin" buyrulmuştur. "Ezâ'yı temizleme"yi bir kısım âlimler baştaki ana tüylerinin traş edilmesi olarak anlamıştır. Ancak, Taberânî'de gelen bir rivayette: وَيُمَاطُ عَنْهُ اَذَى وَيُحْلَقُ رَأسُهُ

"Ondan eza temizlenir ve başı da traş edilir" diyerek "eza'nın temizlenmesi" ile, "saçın tıraş edilmesini" iki ayrı fiil olarak ifade eder. Bu durumda "eza'nın temizlenmesi"ni daha umumî bir ma'nâda anlamak gerekir.

* FERE' VE ATÎRE

3975 -1- عن نبيسة الهذلى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]نَادَى رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّهِ كُنَّا نَعْتِرُ عَتِيرَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ فِي رَجَبٍ، فَمَا تَأمُرُنَا؟

فقَالَ: اذْبَحُوا للهِ في أيِّ شَهْرٍ كَانَ، وَبرُّوا للهِ وَأطْعِمُوا للهِ قَالُوا: إنَّا كُنَّا نَفْرَعُ فَرَعاً فِى الجَاهِلِيَّةِ، فَمَا تَأمُرُنَا؟ قَالَ: فِى كُلِّ سَائِمَةٍ فَرَعٌ تَغْذُوهُ مَاشِيتُكَ حَتّى إذَا اسْتَحْمَلَ لِلْحَجِيجِ ذَبَحْتَهُ فَتَصَدَّقْتَ بِلَحْمِهِ عَلى ابْنِ السَّبِيلِ. قِيلَ ‘بِى قِبَةَ: كَمِ السَّائِمَةُ؟ قَالَ: مِائَةٌ].
أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (3975)- Nübeyse el-Hüzelî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz, cahiliye devrinde, Receb ayında atîre kurbanı kesiyorduk. Şimdi ne yapmamızı emir buyurursunuz?"

Resulullah şu cevabı verdi:

"Hangi ayda olursa olsun, Allah için kesin ve Allah için hayır hasenatta bulunun, Allah için yedirip içirin." Yine sordular: "Cahiliye devrinde Fere' kurbanı kesiyorduk, şimdi ne yapmamızı emrederdiniz?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:

"Kırda otlayan her bir sürü için bir fere' kurbanı vardır. Bu o yıl doğan ve hacılara yük taşıyarak güce gelinceye kadar diğerleriyle birlikte beslediğin bir hayvandır. O safhaya gelince kesip etini yolculara tasadduk edersin."

Ebû Kılâbe'ye dendi ki:

"Bir fere' kurbanı gerektiren sürü ne miktar olmalıdır?" Yüz (baş hayvan)" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2830); Nesâî, Fere' 7-8, (7, 169, 171).]

AÇIKLAMA:

1- Fere' ve atîre, cahiliye Araplarının putları adına kestikleri iki kurban çeşididir. Bunlardan fere' bir sürü içerisinde ilk doğan yavrudur. Bunu, mallarına hareket kazandırmak maksadıyla putlarına kurban ederlerdi. Bundan kendileri ile aile efradı yemezdi. Fere' için bazıları şu açıklamayı yapmıştır: "Cahiliye devrinde bir adamın develerinin sayısı yüze ulaştı mı, henüz doğum yapmamış birisini putu için keserdi ve buna fere' denirdi." Atîre ise, Receb ayının ilk on gününde put adına kesilen bir nevi nezir kurbanı idi. Kişi: "Malım şu miktara ulaştı mı her onbeşten birini Receb'te keseceğim" diye nezrederdi. Buna recebiyye de denirdi. İslam'ın başında bu iki kurbana müslümanların da yer verdiği, ancak sonradan neshedildiği söylenmiştir. Bazı âlimler fere' ve atîre kurbanlarını kesmede bir mahzur olmadığını söylemiş فَرَعَ وَ عَتِيرَةَ ـ "Fere de atîre de yoktur" hadisini de "vacib değildir" veya "Vacib olan kurban gibi kurbanlarla Allah'ın yakınlığını (takarrüb) kazanmak yoktur" diye tevil etmişler, "Etle ve onu fakirlere dağıtarak yapılan tekarrüb sadakadır hayırlı ameldir" demişlerdir.

2- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah adına kesip, Allah rızası için hayır yolunda bağışlanmak kaydıyla, yılın herhangi bir ayında kurban kesilebileceğini tecviz etmektedir.

Gerek fere' ve gerek atîre hakkında başka izahlar da gelmiştir, teferruat mühim değil.

-3976 -2- وفي أخرى للنسائى عن الحارث بن عمرو:]أنَّهُ سَألَ رَسُولَ اللّهِ # عَنِ الْعَقَائِرِ وَالْفَرَائِعِ، فقَالَ: مَنْ شَاءَ عَتَرَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَعْتِرْ، وَمَنْ شَاءَ فَرَعَ، وَمنْ شَاءَ لَمْ يَفْرَعْ، وَفى الغَنَمِ أُضْحِيَتُهَا، وَقَبَضَ أصَابِعَهُ إِّ وَاحِدَةَ[

.2. (3976)- Nesâî'nin Hâris İbnu Amr'dan kaydettiği bir diğer rivayetinde geldiğine göre, "Hâris İbnu Amr, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a atîre ve fere' kurbanları hakkında sormuş, Resulullah da kendisine:

"Dileyen atîre kurbanı kessin, dileyen de kesmesin; dileyen fere' kurbanı kessin dileyen de kesmesin. Davarın bir kurban hakkı vardır!" diye cevap vermiş, parmaklarının hepsini kapayıp sadece birini yummayarak onu göstermiştir." [Nesâî, Fere' 1, (7, 168, 169).]

-3977 -3- وللخمسة عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # قَالَ: َ فَرَعَ، وَ عَتِيرَة[.و»الْفَرَعُ«: أول النتاج كانوا يذبحونه لطواغيتهم.»وَالْعَتِيرَةُ«: الذ بيحة في رجب

.3. (3977)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İslam'da fere' kurbanı da yok, atîre kurbanı da yok." [Buhârî, Akîka 4; Müslim, Edâhî 32, (1976); Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2831, 2832); Tirmizî, Edâhî 15 (1512); Nesâî, Fere' 1, (7, 167).]

AÇIKLAMA:

En son kaydettiğimiz Ebû Hüreyre rivayeti atîre ve fere' kurbanı kesmeyi sarih bir üslubla yasaklamaktadır. Ancak Ebû Dâvud'un bir rivayetinde حَقٌّ

اَلْفَرَعُ "Fere' haktır" buyrulmuştur. Şâfiî Hazretleri: "Kesim Allah için olmuşsa fere' caizdir" diyerek hadisleri te'lif eder.

Şu halde, bir cahiliye adeti olarak reddedilmiş olan bu kurbanlar, Allah rızası için, tamamen İslamî bir muhtevada icra edilecek olursa buna ruhsat tanınmış olmaktadır. Nitekim, Nesâî'nin bir rivayetinde Hz. Muaz, İbnu Avn'ı Receb ayında atîre kurbanı keserken gözleriyle gördüğünü ifade eder. Bu kurbanlar hakkında yeterli açıklama yukarıda geçti.

DAVET ÇEŞİTLERİ, EGLENCE, EGLENCENİN HAYATIMIZDAKİ YERLERİ

I ZİYAFETLER

İslam'da davetlerin ayrı bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Davetler bir bakıma, meşru eğlence fırsatlarıdır. Bunlar dışında Resulullah ayrı bir eğlence programı tavsiye etmemiş, hatta: "Eğlenmek için yaratılmadık" demiştir. İşte, "meşru eğlence fırsatları olarak" değerlendirdiğimiz doğum, sünnet düğünü, karşılama, hatim, temel atma, meslekte hazâkat, turfanda meyve merasimleri umumiyetle bir kısım ziyafetle noktalanmaktadır. Bundan başka merasimi olmayan ziyafetler de mevcuttur. Bu sebeple ziyafetlere ayrıca dikkat çekmemizde

fayda var. Mevzu üzerinde duran âlimlerimiz, hadislere dayanarak ziyafetle ilgili pek çok âdâbı belirtmişlerdir. Bazı lüzumlu teferruatı "düğün"le ilgili açıklamalara bırakarak, âlimlerimizin sünnete uygun gördükleri ve müstakil isim taşıdıklarını belirttikleri sekiz çeşit ziyafeti kaydedeceğiz:

1- Sünnet (hıtan) ziyafeti.

2- Doğum ziyafeti.

3- Akîka ziyafeti.

4- Kadının boşanmadan kurtulma ziyafeti,

5- Yolcunun seferden dönüş ziyafeti.

6- Yeni meskene girme ziyafeti.

7- Musibetten kurtuluş ziyafeti.

8- Herhangi bir sebeb olmaksızın verilen ziyafet.

Düğün vesilesiyle verilen ziyâfet üzerinde ayrıca duracağız.

DÜGÜN

Tıpkı bayramlar gibi, düğünler de muayyen şartlar ve belli ölçüler çerçevesinde eğlenmenin caiz olduğu fırsatlardır. Hatta cevazın ötesinde Resullulah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın teşvikleri vardır. Bir hadiste "Helal ile haramın arasını ayıran, evlenme sırasında çalınan defle söylenen türküdür" buyurarak, evlenmelerin gizlilikten çıkarılıp alenî yapılmasını emreder. Bu hadis, evlenmelere alenîlik kazandırılmasında en muteber yolun "davul ve şarkının" da yer alacağı eğlence olduğunu tebaruz ettirmektedir. Hz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu mevzudaki kararlılığını İbnu Abbas'tan gelen bir başka rivayet de teyid eder: Rivayete göre, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) Medineli bir yakınını evlendirir. Düğün yerine gelen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Kızı zevcinin evine gönderdiniz mi?" diye sorar. "Evet" cevabını alınca "Kızla birlikte türkü söyleyecek birini de gönderdiniz mi?" der. Hz. Âişe'nin "Hayır" diye cevap vermesi üzerine de: "Ensâr (Medineliler) arasında (bu çeşit fırsatlarda) eğlence geleneği vardır. Keşke kızla birlikte şarkı söyleyecek birisini gönderseydiniz de onlar şöyle söyleyiverseydi:

"Size geldik, size geldik.

Bize şenlik, size şenlik."

Keza, Ebû Leheb'in kızının evlenmesi sırasında hazır bulunan Resulullah (aleyhissalâtu

vesselâm) yine "Eğlence yok mu?" diye sormuştur. Rübeyyi Bintu Muavviz de, Resulullah'ın kendi düğününde hazır bulunduğunu, def çalarak Bedir savaşıyla ilgili (hamasî) şarkılar söyleyen iki cariyeyi dinlediğini, câriyelerden birinin: "Aranızda, yarın ne olacağını bilen birde peygamber var" demesi üzerine nağmelerini keserek: "Bırak o sözü, önceki söylediklerine devam et, gaybı ancak Allah bilir" diye müdâhale ettiğini anlatır.

Bir evden kulağına gelen def ve başkaca çalgı sesleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evde ne olduğunu sorar. "Düğün" cevabını alınca: "Bu nikâhtır, sifâh (zinâ) değildir" diyerek takdir ifade eder.

Düğün vesilesiyle başkaca eğlenceli sahnelerin de cevazını ifade eden bir rivayeti daha kaydediyoruz: Muâz İbnu Cebel'in anlattığına göre, kendisi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Ensâr' dan birinin düğününde bulunur. Hz. Peygamber kızı isteyip nikâhı kıydıktan sonra: "Allah iyi geçim, hayırlar ve uğurlar nasib etsin, rızkınıza bolluk bereket versin, sizi mübarek kılsın" diye dua eder. Âdet veçhile damadın başı üzerinde def çalınmasını söyler, çalarlar. Sonra içerisinde meyve ve şekerlemeler bulunan çerez sepetleri getirilir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) üzerine serper. Fakat halk bunları kapışmak üzere harekete geçmez, olduğu yerde durur. Resulullah hayretle: "Niçin yağmalamıyorsunuz?" der. Cevaben: "Ey Allah'ın Resulü, siz falanca günler tekrarla bizi yağmacılıktan men ettiniz" derler. Bunun üzerine: "Ben sizi ganimet mallarını yağmalamaktan men ettim, düğün yağmasından men etmedim, haydi yağmalayın" der. Muaz der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onu da, bizi de bu yağmaya teşvik ettiğini gördüm."

Evlenmeler vesilesiyle "bir tek koyun keserek de olsa" ziyafet verilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Düğün ziyafetine çağrıldığınız zaman mutlaka icabet edin. Kim davete icabeti terkederse Allah ve Resulune isyan etmiştir" gibi mükerrer beyanlarıyla düğün, ziyafet ve bu vesile ile eğlenme müessesesini yerleştirme arzusunu ifade etmiştir.

Şu rivayet Ashab arasında bunun yeterince benimsendiğini gösterir: Âmir İbnu Sa'd anlatıyor: "Bir düğün sırasında Ashab'tan Karaza İbnu Ka'b ile Ebû Mes'ud el-Ensârî'ye uğramıştım. Yanlarında şarkı söyleyen cariyeler (ve çalgı aletleri) vardı. Kendimi tutamayarak: "Siz Hz. Peygamber'in sahabesinden ve üstelik Bedir ashabından olun da yanınızda böyle şeyler yapılsın (ve siz de dinleyin)" dedim. Bana: "İstersen otur ve bizimle dinle, istemezsen çek git. Düğünlerde eğlenmeye (ve cenaze sırasında ağlamaya) bize ruhsat verildi" dediler.

Âlimler def çalmanın, evlenme ile alakalı merasimlerin her safhasında: Nikah akdi esnasında, gerdek gecesinde, düğün ziyafeti vaktinde vs. meşru olacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, yıllık ve haftalık bayramlara ilaveten yukarıda kaydedilen merasim ziyafet ve düğün fırsatları hakkıyla değerlendirildiği takdirde, bu çeşit meşru eğlence imkânları,

insanın keyifli hevesata olan ihtiyacını karşılayacak kadar çoktur. İçtimâî kaynaşmayı beraberinde getirip beşeri rabıtaları da kuvvetlendirecek olan bu eğlenceler dışında ferdî veya gayr-i meşru hududuna giren eğlenceler aramaya ciddî bir hacet kalmayacaktır.

I MÛSİKÎ

Eğlenme ve boş vakti işgal etme vasıtalarından belki de en mühimmi, en önce geleni mûsikidir. Önceki bahislerde dinin mûsikî karşısındaki tutumu kısmen gelmiş de olsa, ehemmiyetine binâen, müstakillen ele alınmasında fayda var.

Yukarıda kaydedildiği üzere Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yapılan bir kısım rivayetler, mûsikinin bazı kayıt ve şartlarla cevazını ifade ederken, diğer bir kısım rivayetler de tahrimini ifade etmektedir.

1- Ebû Dâvud'da gelen bir rivayet aynen şöyle: "Nafi anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer, bir çalgı sesi işitmişti ki, derhal kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak yoldan uzaklaştı." Bana: "Ey Nâfi, kulağına hâlâ ses geliyor mu?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine parmaklarını kulaklarından çıkardı ve ilave etti: "Bir defasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberdim. Böyle bir ses işitti ve aynen benim davrandığım şekilde davrandı."

Ebû Dâvud'un müteakip rivayetinde, bu çalgıyı çalanın bir çoban olduğu, Nâfi'nin de (bu yolculuk esnasında) İbnu Ömer (radıyallahu anh)' ın terkisinde bulunduğu açıklanır.

2- Keza İbnu Ömer, bir başka sefer çarşıda dolaşırken rastladığı şarkı söyleyen bir kız çocuğu için, "Şayet şeytan, yerine birisini bıraksaydı bunu bırakırdı" demiştir.

Bir diğer hadiste de: "Gınâ (şarkıtürkü) kalpte nifakı yeşertir" denmektedir. İbnu Abbâs bu hadisi şöyle açmıştır: "Şarkı kalpte nifakı yeşertir, suyun ekini yeşerttiği gibi. Zikir dahi kalpte imanı yeşertir, tıpkı suyun da ekini yeşerttiği gibi."

3- Bir başka hadis de şöyle: "Dünyada da, âhirette de mel'un (ahmak ve facir) iki ses vardır: Nimete mazhar olunca çalgı, mûsibete maruz kalınca inleme."

4- Mûsikinin tahrîmini ifade eden bir rivayet, Resulullah devrinde çalıp- söylemeyi kendine meslek edinmiş cariyelerle ilgili olarak konan yasaktır: "Allah, şarkıcı câriyelerin (kaynat) alımsatımlarını, bedellerini ve onların dinlenmelerini haram kıldı."

5- Mûsikinin en azından kısmî ve kayıtlı olarak tahrîmini ifade eden bir rivayet de şöyle: Hz. Enes anlatıyor: "el-Berâ İbn-i Mâlik güzel sesli bir kimse idi. Bir sefer sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: "Cam şişeler (gibi hassas yapılı olan kadınlar) den sakın" buyurdu. Berâ da okumaktan vazgeçti.

Hadisi kaydeden el-Hâkim, hocası Muhammed İbnu İsâ el-Attâr'ın şu açıklamasını da ekler: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Berâ'nın sesini kadınların işitmesini istememiştir."

Ayrıca, çalgıcı câriyelere mâni olmama hadisesini de: "Çünkü onlar kadın değil, bülûğa ermemiş kız çocukları idi" diye açıklamışlardır.

6- Bu çeşit rivayetlere dayanarak, mûsikinin haram olduğuna hükmeden bir kısım âlimler, hükümlerine Kur'andan da şu âyeti delil olarak göstermişlerdir: "İnsanlar içinde, bilgisizce, Allah yolundan saptırmak, onu bir eğlence edinmek için boş lâfa müşteri çıkan nice adam vardır."

Âyette geçen "boş laf"tan muradın mûsiki ve benzeri şeyler olduğuna dair Hasan-ı Basrî ve İbnu Abbâs'tan rivayetler gelmiştir.

Yukarıda kaydedilen delillerden hareket eden âlimler, mûsikî hakkında verilecek hüküm mevzuunda ihtilaf ederler:

1- Fakihlerden bir kısmı "mutlak haram" olduğuna, dinlemede de bir masiyet (Allah'a isyan ve günah) bulunduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre, âni işitmenin bir günahı yoktur.

2- Bazıları kafiye ve fesâhat mizanını kavramada mûsikîden faydalanmanın günah olmayacağını söylemiştir.

3- Bir kısmı tek başına olan kimsenin, yalnızlığı defetmek gayesiyle şarkı söylemesini caiz addetmiştir, ancak "eğlenmek gayesiyle olmamasını" şart koşmuştur.

4- Okunan şiir (güfte) hikmetler, ibretler, fıkıh (gibi faydalı bilgiler) ihtiva ediyorsa bunda da beis görmezler.

5- Bazı âlimler, bayramlarda (ve düğünlerde) def çalmada da bir mahzur görmezler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Mûsikiye, mutlak olarak "haram" veya "helal" demek mümkün değildir. Cevaz ifade eden sahih rivayetleri, hadis ilmini objektif ve rasyonel prensiplerine mutabık düşmeyen tekellüflü (zorlamalı) tevil yollarına başvurarak, mensuh addedip musikinin mutlak şekilde haram olduğunu söylemek caiz değildir. Öte taraftan, bir kısım zaaftan hali olmasa bile, mûsikîyî yasaklayan rivayetleri de görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Hadis ilminin umumî kaidelerinden birine göre, bir babta birden fazla zayıf hadis gelmiş ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirerek, sahih bir asla dayandıklarını ifade ederler. Kaldı ki, yukarıdaki paragrafta el-Müstedrek'ten naklettiğimiz hadisin kesinlikle sıhhatine hükmedilmiştir.

Lehte ve aleyhte gelen rivayetler arasında ciddi bir ihtilaf görerek nesh veya tercih imkanları araştırmak da gereksizdir. Her iki gruba giren rivayetler de tahsis yoluyla cem edilebilecek ve herbiriyle amel edilebilecek durumdadır. İslam âlimleri, çoğunluk itibariyle, bu yolu tercih ederek lehte ve aleyhte mutlak hükümden kaçınmışlar, helâl veya haram olmasının şartlarını belirtmişlerdir.

Mûsikî mevzuunda burada kayda değer, tamamen orijinal bir değerlendirme Bediüzzaman Said Nursî merhuma aittir. O, meseleyi Eslâf âlimlerinin yaptığı gibi nasslar açısından ele almaksızın, nassların ifade ettiği nihâî hükmün, insan fıtratına ve harici vakıaya mutabakat hikmeti açısından ele alarak son derece cesur ve orijinal bir yorum getirir. Ona göre mûsikiye insan ruhunun belli bir ölçüde ihtiyacı vardır. Şöyle der: "Evet, beşer hakikata muhtaç olduğu gibi, bazı keyifli hevesâta da ihtiyacı var. Fakat bu keyifli hevesât, beşte birisi olmalı."(24)

Ashabtan Ebu'd-Derda'nın "Hak şeylerin talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle dinlendiriyorum" sözü böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Şu halde her şeyinde, her şe'ninde zikir ve huzur arayarak, hangi nevinden olursa olsun - buna münâfi bulduğu için- mûsikîye mutlak olarak "hayır" diyecek bir manevi mertebe ve doygunluğa ulaşan kimselerin bir bakıma saygıdeğer olan şahsi meşreblerini umumi bir hüküm şeklinde değerlendirerek mûsikîye karşı çıkmaları büyük çoğunluğun fıtratına uygun şekilde hüküm koyan Şâri'e ve şer'in temel esprisine aykırıdır.

I EGLENCE MEVZUUNDA RESULULAH'IN ŞAHSÎ SÜNNETİ

Eğlence ile alakalı açıklamaları bitirirken, şu hususu da kaydedelim: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın belirtilen meşru fırsatlar dışında, eğlence için hususi vakit ayırdığına dair ne siyer kitaplarında bir bahse, ne de herhangi bir rivayete rastlamadık. Aksine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çocukken bile, hıfz-ı ilahî ile, cahiliye eğlence ve lehviyatından korunduğunu ifade eden rivayetler vardır. Bunlardan birini Hz. Ali (radıyallahu anh) nakleder: "Resulullah şöyle buyuruyor:

____

(24) Nûr Âleminin Bir Anahtarı, s. 18. Müellif İşâratu'l-İcâz'da da şu açıklamaya yer verir: "Evet ulvi hüzünleri, Rabbâni aşkları iras eden sesler helâldir. Yetimâne hüzünleri, nefsâni şehevâtı tahrik eden sesler haramdır. Şeriatın tâyin etmediği kısım ise, senin ruhuna, vicdanına yaptığı te'sire göre hüküm alır" (s.78).

"Cahiliye devri insanlarının arzu ettikleri eğlenceleri hayatımda iki sefer arzu ettim. Her ikisinde de Allah beni onlara bulaşmaktan korudu. Bir gece, benimle Mekke'nin yukarı sırtlarında koyun güden Kureyşli arkadaşıma: "Benim koyunlarıma da nezâret ediver de bu gece, gençlerle birlikte Mekke'de şenlik seyredeyim" diye teklifte bulundum, o da kabul etti. Oradan ayrılarak şehre indim. Mekke'nin en yakın evlerinden birine yaklaşmıştım ki, davul zurna ve türkü sesleri kulağıma geldi. "Bu eğlence neyin nesi?" diye sordum. "Falan, Kureyş'ten falanın kızıyla evleniyor" dediler. Bu eğlenceyi seyretmek, mûsikîyi dinlemek istedim. Ancak uyku bastırdı. Ertesi sabah, tepemi pişiren güneşin hararetiyle uyandım. Hemen arkadaşımın yanına döndüm. Bana, "ne yaptın?"diye sordu. Olup biteni anlattım.

Bir başka gece, aynı teklifte bulundum, yine kabul etti. Şehre indim. Yine bir eğlence işittim.

Sebebini sorunca, yine öncekine benzer bir cevap aldım. Bu defa da eğlenceyi dinlemek arzu ettim. Yine uyku bastırdı. Tekrar ertesi günü güneşin hararetiyle uyandım. Arkadaşımın yanına döndüm. "Ne yaptın?" diye sordu. "Hiçbir şey yapmadım" diye cevap verdim."

Hz. Ali, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini şöyle tamamladığını belirtir: "Allah'a kasem olsun, bundan sonra, Allah bana peygamberlik verinceye kadar cahiliye devri insanlarının işledikleri kötülüklerden hiç birine arzu duymadım.

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bab var.)

BİRİNCİ BAB

TIB HAKKINDA

TEDAVİNİN CEVAZI

*

TEDAVİNİN MEKRUHLUGU

*

RESULULLAH'IN VASFETTiGİ İLAÇLAR

*

İKİNCİ BAB

RUKYE VE TEMAİM

*

BİRİNCİ FASIL

RUKYENİN CEVAZI

*

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEGMESİ

İ'TİZÂR

Okuyucularımız, TIB BÖLÜMÜ'nün tanzimini, diğer bölümlere nazaran biraz farklı ve mevzuun dışına taşmış bulacaklar. Zira normal olarak bölümler, -ihtiyaca göre uzun veya kısa olan- bir UMUMÎ AÇIKLAMA kısmından sonra hadisler ve hadislerle ilgili açıklamalardan meydana gelir.

Burada ise, iki ilavede bulunduk: Birinci ilavemiz UMUMÎ AÇIKLAMA' dır. İkinci ilavemiz en sona koyduğumuz TIBB-I NEBEVÎ'dir.

Niye böyle yaptık? Özrümüzü beyan edelim:

1- Bu bölümü de mutad şekilde hazırladıktan sonra, günümüzde Batı tipi -mikrop, irsiyet bulaşma, münhasıran maddi müdahale ile, tedavi gibi belli başlı esaslara dayanan- tababete karşı alternatif tıb adı altında gelişen ve halk tababeti, akapunktur, telkinle, oruçla tedavi gibi insanlığın binlerce yıllık tedavi metodlarına da yer veren yeni tıb anlayışlarının rağbet görmeye başlaması, münâkaşa ve tatbik safhasına konması karşısında TIBB-I NEBEVÎ'yi derli toplu olarak sistematik şekilde vermeyi uygun gördük. Bu sebeple, bölümde mevcut hadisler ve onlarla ilgili açıklamalardan sonra, buralarda oldukça dağınık ve insicamsız olarak geçen meseleleri özetleyerek ve bazı yeni ilavelerde bulunarak sistematize etmeyi faydalı ve gerekli bulduk. Böylece görülecek ki, Tıbb-ı Nebevî, Batı tıbbına reaksiyon olarak günümüzde ortaya çıkan alternatif tıp telakkisine çok yakın bir mahiyet arzetmektedir. Çünkü nebevî tıp sirayete inanarak karantina ve ilaca yer verdiği gibi, dua, telkin, ibadet ve kıraat-ı Kur'an ve hatta sabır ve tevekküle varıncaya kadar çok değişik metodlarla tedaviye yer vermektedir. İlaveten İslam dışında kalan insanlığın tecrübesine kapıyı açık bırakarak zamanla ortaya çıkabilecek her çeşit tıbbî metodu sinesine barındıracak bir mahiyette olduğu görülecektir. Şu halde bu durumları belli bir sistemle topluca gösterme gereği, bizi, TIBB-I NEBEVÎ başlığı altında bir özetsonuç kısmı

ilavesine sevketti.

2- Hadislerin açıklanmasında eski ülemânın bir tavrı dikkatimizi çekti. Hemen hemen, bütün şârihler, müellifler hadisleri açıklarken, Tıbb-ı Nebevî adlı kitaplarını tanzim ederken, devirlerinde tıp âlemine hâkim olan görüşleri, bazı zaruri ihtiyatlar dışında aynen benimsemişler, hadis-i şerifleri, doktorlar arasında câri ve müsellem mefhumlara göre açıklamışlar ve bu işi yaparken tıbbî tabirleri kullanmışlardır. Sözgelimi hılt, ahlât, sevda, safra... gibi tabirlere yer vermişlerdir. Hadislerin hep bu tabirlerle açıklandığı görülecek. Bu tabirler ise hemen hemen müslüman müelliflerce Bokrat diye anılan Hipocrat'ın tıbbına ait tercüme kelimelerden ibaret.

Kısacası, hadisle ilgili bir kısım açıklamaları anlayabilmek için eski tip diyeceğimiz, geçmiş devirlere hakim olmuş tıp anlayışının temel mefhumlarını anlamamız gerekmektedir. Okuyucularımıza da bu hususta yardımcı olmak, hadislerin geçmiş asırlarda anlaşılmasında şârihlere müessir olmuş, onları yönlendirmiş belli başlı mefhum (kavram) ve telakkileri müstakillen kaydetme gereğini duyduk. Eski tıb hakkındaki açıklamalarımızdan sonra günümüz tıbbı hakkında da kısaca bir bilgi sunduk. Böylece, kitabımızın tıb bölümüne girerken, karşılaşacağımız UMUMÎ AÇIKLAMA-I ortaya çıktı. Bu kısmı yaptık diye önceden hazırlamış olduğumuz ve esasını İbnu Hacer'in Buhârî Şerhi'nden aldığımız UMUMÎ AÇIKLAMA'ya hiç dokunmadık, sadece II diye numaraladık.

* Yeri gelmişken şunu belirtmek isteriz: Bilhassa bu ilk kısmın hazırlanması eski tıbbı tanıtıcı kaynaklara müracaatı gerektirdi. Esefle belirtelim ki, yeni tıp tedrisatımız eski tıp anlayışını tanıtıcı mevzulara müfredat ve programında hiç yer vermemektedir. Halbuki insanlığa en az ikibin yıl boyu hâkim olmuş bir tıp anlayışının tamamen terki büyük bir eksiklik. Bugün bir doktorumuz merak sâkiasıyla bunu anlamak istese pek çok müşkille karşılaşacak demektir: Herşeyden önce eskiyi anlatan kitaplar eski yazı ile yazılmış, okuyamaz. Yazı işini halletse dil değişmiş anlayamaz. Hipokrat'dan da evvele dayanıp asırların tecrübeleriyle zenginleşen bu tıbbın özetle tanıtılması, en azından insanlığa ve insanlık tarihine saygının bir gereği idi. Kaldı ki, bizzat Dr. Süheyl Ünver gibi bir kısım müteahhısların ifade ettiği üzere, bu tıbbın pek çok telakkileri hâla mûteberliğini muhafaza etmektedir. Alternatif tıbcılar ise son zamanlara bunu bir doktrin haline getirmiş, iddia eder olmuşlardır. Meseleye hangi açıdan bakılırsa bakılsın eski tıbb'ın günümüz tabiblerinin anlayacağı üslubta açıklanması gereğine inanıyoruz. İslamî çevreler için bu, iki kere ehemmiyetlidir. Zira eski tıpla tıbb-ı nebevî'nin pek çok meselede -tabir caizse- izdivacı mevzubahis. Bu yoldan hadis şerhlerinde İslâmî olmayan bazı unsurların girmiş olma riski var. Nitekim herhangi tıbbî bir hadisi anlamak için şerhlere müracaat etmek zorundayız. Şerhlerde yer eden ve belli dönemin tıb anlayışını aksettiren bu unsurlar, bizim hadisteki gerçek mesajı yakalayıp kavramamızı zorlaştıran ve hatta engelleyen bir kısım sisler, puslar, perdeler teşkil edebilir. Nazarlarımızın bu sislerden korunması şerhlerdeki tıbbî unsurların temyizine bu da -söylediğimiz gibi- eski tıbbın bilinmesine bağlıdır.Bunu söylemekle Ulemâmıza olan güveni terkedelim demiyoruz. İslam ülemâsı belki de olması gerekeni yapmıştır. Elbette hadisleri devirlerinin umumî telakkileri, anlayışları çerçevesinde açıklayacak idiler, bu onların vazifesidir. Her devrin farklı bir

anlayışı, hadisten kendine has bir hissesi vardır. Halbuki hadisler, bütün insanlığa bütün asırlara ve çağlara yönelik bir hitaptır, onda herkesin hissesi vardır. Önceki açıklamalara giren belli devir ve mekanların anlayış unsurları bilinmelidir, onlar hadisin kendisine mal edilmemelidir.

Bu söylediğimiz hususlara dikkat edilmediği takdirde, hadislere dil uzatma vak'alarına da rastlanabilir. Halbuki hadislerin vahye dayandığı ülemâca kabul edilen temel prensiplerden biridir. Ona dil uzatmak hem cehalet olur, hem de dil uzatanın manevî kaybına sebep olur.

Öyleyse efrâd-ı ümmetin bu vartalardan korunması için yeni çalışmalara ihtiyaç var. Bunlardan biri de eski tıbb esaslarının, günümüz insanının anlayacağı ölçüde açıklanmasıdır.

Şu halde bizim yer verdiğimiz UMUMÎ AÇIKLAMA-I kısmında kaydedeceğimiz bazı açıklamalar bu çerçevede kabul edilmelidir.

TEŞEKKÜR

Kitabımızın Tıb Bölümü'nü okuyarak bazı hususlarda lutfettiği açıklamalarıyla elimizdeki son şeklin daha mükemmel olarak ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş olan Erzurum Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi Göz Hastalıkları Bölüm Başkanı ve aynı zamanda 17 yıllık kapı komşum olan Prof. Dr. Zeki Çıkman'a teşekkürü bir borç biliyor, Allah râzı olsun diyorum (Ekim 1990).

(BİRİNCİ İLAVE)

UMUMÎ AÇIKLAMA - I

A- ESKİ TIP

Bu tıp milattan dörtbeş asır öncelere dayanır. Batıda tıp sahasında gerçekleştirilen yeni keşiflere yani 19. asrın başlarına kadar hakimiyetini devam ettirmiştir.(25)

İnsanlığa ikibin yıldan fazla bir müddet boyunca hizmet eden bu tıb, aynı zamanda cihanşümul olmuş, dünyanın her tarafında itibarını korumuştur. İslam dünyasının da resmi tıbbı olmuştur. Bu tıbbı eski Yunan tabiblerinden Hipokrat ve Galinos temsil eder. Esas dayanağına da ahlat-ı erba'a nazariyesi teşkil eder. Bu nazariye feylesofların anâsır-ı erba'a (su, hava, ateş, toprak) keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yubûset ve rutûbet) gibi başkaca felsefi akidelerinden de istifade etmesini bilmiştir.

Şimdi kurucularından başlayarak belli başlı meselelerini kısaca tanıyalım:

1- HİPOKRAT: Müslüman tabiblerce Bokrat diya anılan bu zat, bütün tababetin en büyük maruf üstadı bilinir. Böyle bir insanın yaşamadığı bile ileri sürülecek derecede hayatı

efsaneleşmiş ise de İstanköy'de doğduğu, M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşadığı umumiyetle kabul edilmiştir. Eski Tıbbın babası kabul edilir. Bu ilmi hiç yoktan ortaya koymuş değildir. Kendinden önceki dağınık bilgileri felsefî bir usül çerçevesinde terkib etmiş olması kesindir, dolayısıyle bu ilmin kurucusu vasfına layık görülmüştür. Ellibeş parçadan müteşekkil

---

(25) Bugün Batı'da hâkim olan yeni tıbbın tekevvününde rol oynayan belli başlı keşifleri şöyle hatırlatabiliriz:

1895'te Wilhelm Konrad Röntgen, rontgen ışınını buldu.

1895'te Henri Becquerel radyoaktiviteyi buldu.

1878'te Pastör mikrobu buldu ve mikrob tâbiri ilim diline girdi. Bilhassa bu, tıbta bir inkilap yapmıştır.

Vefatı 1793 olan Hollandalı A. Leewenhock, 300 kere büyüten mikroskop yapmayı başardı. 1934'te Marton 300.000-500.000 kere büyüten elektron mikroskobunu yaptı.

1894'te bugünkü anlayışa uygun Sezeryan ameliyatı yapılır.

bir mecmua ona isnad edilir. Bunlar arasındaki farklılıklar bidayetten beri, hepsinin ona nisbetinde şüphe uyandıracak kadar büyük ise de, arkadan gelen Galinos'un bunları terkib ederek bir sistem ortaya koymasına mani olmamıştır.

Onun eserlerinde yer alan ahlât-ı erba'a nazariyesi bu tıbbın temel dayanağını teşkil eder.

Ahlât-ı Erba'a'nın ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce şunu belirtmede fayda var: Araştırıcılar ahlat-ı erba'a nazariyesini Hipokrat'ın keşfetmediğini, kendisinden önce yaşamış olan Anaksagor'un hastalıkları ahlât-ı erba'a'nın biri olan safra'ya hamlettiğini belirtirler. Dr. Galip Ata, Tıp Tarihi adlı kitabında, bizzat Hipokrat'ın, Tıbb-ı Atik adlı kitabının baş kısmında kendinden evvelki tabiblerin keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yübûset ve rutubet) nazariyesinde ifrat ettiklerini gösteren deliller serdederek okuyucusunu ahlat-ı erba'a nazariyesine çekmeye çalıştığını belirtir. Demek oluyor ki, Hipokrat daha önce feylesoflar arasında mevcut olan fikirleri belli bir terkibe kavuşturmuş olmaktadır.

Hipokrat, tedavide tabiatın serbest hareket etmeye bırakılmasına dayanan basit bir muamele taraftarıydı.

SIHHAT, ona göre, ahlât-ı erba'a-i asliyenin yani kan ile balgam, safra ile sevda'nın gerek keyfiyet, gerek nisbet itibariyle tam bir tevâzün (uygunluk) halinde bulunmalarıyla ortaya çıkıyordu. Buna tevâzün-i ahlat (hıltların uygunluğu) deniyordu. Bu tevâzün bozulunca

hastalık zuhur ediyordu.

Tevâzünün bozulması ise, ahlat'tan birinin, kemiyet (miktar) itibariyle diğerlerine tekaddüm etmesinden, yahut evsafının (yani tatlılık, ekşilik, acılık gibi vasıflarının) tegayyüründen, vücud içerisinde bazı noktalarda birikmesinden mevkiini tebdil etmesinden ileri gelebilirdi.

TEDAVİ de, Hipokrat'a göre bozulmuş olan bu muvazenenin iadesi ile sağlanırdı.

2- GALİNOS: Eski tıp deyince, Galinos'un da ağırlıklı bir yeri olduğunu belirtmek gerek. Galinos da eski Yunan tabiblerinden M.Ö. 201-210 yıllarında vefat etmiştir. Galinos, hastalıkların tekevvünü (oluşması) hususundaki Hikpokrat'ın ahlat nazariyesini, felsefede âlemin tekevvünü (oluşması) hususundaki nazariyelere istinad ettirerek bu nazariyeyi daha genişletmiş ve sistemleştirmiş idi. O Yunan tababetinin en yüksek noktası kabul edilmiş, sonradan yapılan tenkidlerin ortaya koyacağı üzere bazı müellifler ölçüsüz bir mübâlağa ile Hatemu'l-Etibba'i'l-Kibâr (büyük tabiblerin sonuncusu) diye tavsif etmiştir. Dr. Galip Ata onun eski tıptaki yerini ve anlayışını şöyle özetler: (26) "Galinos, İlel-i Gâiye (Causes Finales) mezhebinin katı taraftarı idi. Ve kendisinin söylediği üzere, tabiatın gayesiz hiç bir iş görmeyeceğine kanaat getirmiş olduğundan insandaki uzuvlar ile onların vazifeleri arasında da mutabakat bulunduğunu ve âzâyı anlamakla vazifelerini de bilmenin kabul olacağını isbat için çok vakit kaybetmiş ve çok zahmet sarfetmişti.

Teşrih eylediği hayvanatta tesadüf eylediği uzuvları insana da teşmil ettiğinden, o mezhep ve kanaatin tatbikatında müteaddid vahim hatalara düşmüştür.

Halefleri, Galinos'un sözlerine gözleri kapalı inanmışlardı. Üstadın fikirleri de yanlış olduğu için Galinos'tan sonra fizyoloji pek uzun asırlarda yerinde saymıştır. Bundaki mesuliyetin kısm-ı azamı Galinos'a aittir. Hayvanlar zincirinde farklı tipler olduğunu anlayamamıştı." (27)

3- AHLAT-I ERBA'A: (28) Eski tıbbın esasını ahlat-ı erba'a nazariyesinin teşkil ettiğini söylemiştik. Öyleyse nedir bu ahlat-ı erba'a? Hemen belirtelim ki, eski tıp nazariyesi, o devrin düşüncesine, kainatın mahiyeti hakkında hakim olan temel görüşlerden ayrı ve müstakil değildir. Tıbba göre sağlık, hastalık, tedavi ilaçların tesiri gibi ana meseleler, o devrin feylesoflarınca benimsenmiş umumi felsefi telakkilerle imtizac ve izdivaç halindedir. Sözgelimi feylesoflar âlemin varlığını dört ana unsurla izah etmektedirler: Su, ateş, toprak ve hava. Şu halde ahlat-ı erba'a, bu temel telakkiler çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Ahlat, Arapçada hılt kelimesinin cemidir (çoğulu). Hılt, bir terkibe giren unsurlardan birine denir. Erba'a da "dört" olduğuna göre ahlat-ı erbaa kısaca insan mizacını teşkil eden dört temel unsur demektir. Bunlar kan, safra, balgam, sevdadır.

Şimdi bunlar hakkında özet bir açıklamayı Dr. Osman Şevki'den takip edelim:

1) Kan: Et, yumurta gibi iyi gıdalardan hâsıl olup tabiatı hâr (sıcak) ve

(26) Bazı kelimeleri sadeleştirdik.

(27) Kur'an ve hadîslerdeki tıbbî pasajların, bir kısım aşırılık ve hatta yanlışlara oturan bu tıbba sıkı bağlı olan bir espiri ile izah edilmesinin melhuz olduğu muhâtaralar (riskler) gözükmektedir.

(28) Günümüzün tıp anlayışı ile bu anlayışın hiç bir ilgisi yoktur. Bu anlayışa dayanan bazı tâbirler dinî kitabiyata da girdiği için, bilinmesi gereklidir. Bu sebeple bu bahse yer verdik.

râbıt (yaş)dır. İyisinin rengi kızıl ve kokusu iyi, lezzeti tatlı olmalıdır.

2) Safra: Tatlı yemeklerden hâsıl olur. Tabiatı hâr, yâbis (kuru)dur.

3) Balgam: Tabiatı soğuk ve yâbistir. Balık, yoğurt ve soğuk yemişler gibi maddelerin yenmesinden hâsıl olur.

4) Sevda: Bârid (soğuk) ve yâbis (kuru)dir. Sarımsak gibi kuru gıdalardan hâsıl olur.

Ahlât-ı erba'a'nın sükûnet hali ve muvâzeneti (dengeli hali) sıhhati teşkil eder. Bunlardan biri galip olursa hastalığa sebep olur.

Kan galib gelirse: Çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması icabeden mahaller kaşınır, vücud ağırlaşır, ağızda acılık peydah olur. Vücudda sivilcelerin ve çıbanların çıkması, burun kanaması, çehre ve lisanın kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi, kan galebesi demektir.

Safra galib gelirse: Ağızda acı bir lezzet peydah olur, susama hissi artar, uyku gelmez, iştiha zaafiyet kesbeder. Çehre sararır. Rüyada sarı renkler görülür.

Balgamın galebesi hazmın zâfiyetine, vücudun ağırlaşmasına, çok uykuya, rüyada su, yağmur ve soğuk görmeye sebep olur. Vücud ısınmaz ve soğuk bulunur.

Sevda galib geldiği takdirde, şahıs zayıf olup, iştahı kavi olur, uyku gelmez, şahsı fena fikirler istila eder. Kan siyahlaşır ve koyu olur. Vücudda çok kıllar zuhur eder. Uykuda ölü ve korkulu şeyler, karanlıklar ve uçurumlar görülür. Mecnunlarda, sevda galib addolunurdu. Kara sevda isminin çıkmasına sebep, bu nazariye olduğu zannolunur. Çünkü sevda'nın miktarı aklın muvazenetini (dengesini) gösterirdi.

4- ASIRLARCA HER YERDE AYNI İNANÇLAR: İşte tababette asırlarca hüküm süren ahlat-ı erba'anın hakiki mahiyeti bunlardan ibaretti. Bu eski kanaatin sarsılmaz nazariyeleri her memleketin tababetinde esas idi. Bütün cihan tıbbı bunlara istinad ediyordu.(29) Kitaplar bu nazariyeleri uzun uzadıya tafsil ediyorlar, tabibler de muayene ettikleri hastalar üzerinde

evvela ahlat-ı erba'adan hangisinin müessir ve galib olduğunu kestiriyor,

____

(29) Dr. Gâlip Ata, bu hususu, "Zaten bunlar biraz ihtilaf ile Şark akvamı tababetinde dahi görülür" diye ifade etmiştir.

tedavisine ona göre başlıyordu. Maristanlarda (hastahanelerde) dahi şâkirdlere bu esaslar vadisinde ders veriliyordu.

Tababette esas bunlar olunca, kitaplarda da aynı meselelerin aynı lisan ile tafsil ve münakaşa olunacağı tabiîdir. Anasır ve ahlat-ı erba'a hakkındaki satırlar, bir klişe halinde eski bir kitaptan yenisine aynen naklolunuyordu. O derecede ki, o bu noktalar hakkındaki meşrûhâtın, hatta ibare ve cümleleri bile tebdil olunmuyordu.

5- TASHÎH DEGİL TEVSÎ (GENİŞLETME): Malum olan hastalıklar hakkında yeni kanaatlerle tebdil olunanlara nadir olarak tesadüf olunuyordu. Yapılan tedkikler eski malumatın tashihinden ziyade tevsiine aitti.

Tıp kitaplarına her gün yeni hastalıklar ilave edilyordu. Fakat malum olan hastalıklar hakkındaki kanaatler, eskisi gibi devam ediyordu. Yeni keşifler hemen hemen yoktu. Bundan dolayı tababet de terakki etmiyor, fakat eskiden kurulmuş esaslar dahilinde ufak tefek tebeddüllere maruz kalıyordu.

6- TEŞHİS VE TEDAVİ: Hastalıklara hangi "hılt"ın galebesi sebep olmuş ise onunla mücadele etmek icab ederdi. Hıltlardan birisi tabii haddini tecavüz etti mi FASİD addolunurdu ve fasit hıltlardan husule gelen hastalıkların tedavisi için marazın tahvili lazımdı. Marazı birden kökünden kesmek muvafık değildi. Çünkü maraz, kökleşmiş, pekişmiş olabileceği için muzır addolunurdu. Bütün bu sebeplerden dolayı evvela fasid olan hılt'ı pişirmek icab ederdi.

Tahvil edilecek fasid hılt rakîk (cıvımış) ise galiz etmeli (koyulaştırmalı) ki, kusturmak veya ishal ile hıltın çıkması kolaylaşsın. Fakat maraz kökleşmiş ve pekişmiş değilse tahviline lüzum olmayıp tedavi için yalnız istifrağ veya tenkiye kafi idi (istifrağ = kusturma, ishal gibi yolla dışarı çıkarmak, tenkiye = ameliyat yoluyla temizlemek).

Şu halde istifrâğ ve tenkiye, fasid hıltın tardı ve bununla beraber hastalığı tedavi etmek itibariyle en mühim bir tedavi düsturu idi.

Bozulmuş olan ahlatın tabii halete dönmesi inhilâl (coction) suretiyle olur: Bozulmuş olan ahlât mayi ve müteharrik halden yavaş yavaş kurtularak tekâsüf ederler ve nihayet muhtelif ifrağ tarikleriyle hârice çıkarılırlar. Bu inkilabın husule geldiği zaman buhran (crise) zamanıdır. Buhran, bozulmuş fakat inhilâl (çözülme) haline gelmiş olan ahlatı boşaltmak için sarfedilen cehd (effort) demektir.Buhran iyi veya tam olmaz ise, bundan bir kısım marazi

haller husule gelir. Buhranı önceden hesaplamak mümkündür. Hipokrat, buhranın her hastalıkta muayyen günlerde zuhur edeceğine kanaat getirmişti. Hastalığın tedavisinde gaye, fasid ahlâtın inhilâlini (çözülmesini) teshil etmektir. Ahlatın inhilâli olmayan hastalıklar, tedavisi kabul olmayan hastalıklar demektir.

7- NABIZ VE MUAYENE: Muayene basit idi. Hastanın çehresine bir nazar birkaç sualden sonra nabzın teftişi muayenenin esasını teşkil ediyordu. Nabız bilmek tabibler için büyük bir şart idi. Cihan tababeti de bu devirlerde nabız devri yaşıyordu.

Nabzın hali dört unsura göre mütehavvildi. Birçok hastalıkların teşhisinde yalnız nabza bakmak ile kafi istihraçlarda bulunuluyordu. Nabzın sür'ati harârete; betâeti (yavaşlığı) bürûdete (soğukluğa) vüs'ati rutûbete ve madde çokluğuna; rakîk (ince) oluşu yübûsete (kuruluğa) ve madde azlığına; kuvveti, yani parmaklara katı katı dokunması mizacın kuvvetine delalet ederdi.

Nabız muayene olunmazdan evvel hasta heyecanlanmış, korkmuş, kötü sevinmiş, açlıktan hafiflemiş, tokluktan ağırlaşmış, süratle hareket etmiş olmamalı idi.

8- ESKİ TIB SAFSATA MI? En büyük kusuru, müşahede ve araştırmaya yer vermeyip ilk üstadların görüşlerini kesin bir nass gibi benimseyerek aynen tekrar etmeye dayanan bu eski tıp artık bir safsatalar manzumesi mi kabul edilmiştir?

Hayır. Bilhassa bugün tıb, geçmişe daha mülayim bir gözle bakmaktadır. Laboratuvar çalışmalarının başlayıp ard arda yeni keşiflerin elde edilmeye başlandığı heyecanlı devrelerde "sadece gördüğü ve tesbit ettiği bulgulara inanmayı" prensip edinen Claude Bernard gibi düşünenler eski tıbba merhametsiz nazarlarla bakmış, safsataya bile nisbet etmiş olabilir. Ancak şimdilerde birçok tıbbî telakki ve tatbikatta yer yer yobazlığa varan bu katılığın terkedilip rukye telkin ve ilaca varıncaya kadar sinesinde insanlık tecrübesinin faydalılığını ortaya çıkardığı her çeşit tedavi metoduna yer veren tıbb-ı nebevî esprisine dönüldüğü görülmektedir. Dr. Süheyl Ünver, Tıb Tarihi'nin başlangıç kısmında bunların çeşitli örneklerini kaydeder. Hele 5000 yıl eskilere dayandığı kabul edilen Akapunktur'la tedavi metodunun 1970'li yıllarda Batı'da dahi müessir bir tedavi metodu olarak kabul edilmiş olması, şifalı otlarla tedavinin dünyanın her tarafında yeniden rağbete mazhar olması, eski tıbbı da bir kalemde atmamak gerektiğini ifade eder. Daha enteresan olanı, Littre'nin yaptığı bir araştırmadır. Dr. S. Ünver'in kaydettiği üzere Littre, bu son asırlar tabiblerinin buluşlarıyla, mühim bir kısmı Hipokrat'a ait külliyattaki tarifleri karşılaştırdı. Orada bu hastalıkların tam ve hakiki tariflerini buldu. Yeni buluşlar, Hipokrat zamanı külliyatındaki tariflerin ve müşahedelerin doğru olduğunu gösterdi. Bugün bu havalide (akdeniz havzasında) mevcut hastalıkların eşkali ta 2,5 asır evvel Hipokrat ve haleflerinin yazdıklarının aynıdır. Ve bu külliyat bu noktadan pek ehemmiyetlidir. Bu mahaller ve kitaplar hala ehemmiyetini kaybetmemiştir.

B- GÜNÜMÜZÜN TIP ANLAYIŞI:

Dünya Sağlık Teşkilatı, sağlık durumunu daha önce kaydettiğimiz eski anlayıştan farklı anlar ve Sağlığı "yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhca ve içtimâî yönden tam bir iyilik halidir" diye tarif eder.

Bu tarif, ferdî ruh ve bedeniyle bir bütün kabul edip içinde bulunduğu çevre şartlarını da değerlendirmektedir. Hipokrat telakkisinde sağlık, "insanı teşkil eden ahlatın muvazenesi" olarak anlaşılmıştı. Bunun eksikliği açıktır.

Bugünkü tıpta sağlık hizmetleri şöyle şematize edilmektedir:

* Rehabilitasyon.

* Koruyucu hekimlik.

* Tedavi edici hekimlik

REHABİLİTASYON

Bu, sakat ve iş gücünü kaybedenlere, iş gücü ve çalışma imkanı sağlama, iş bulma, işe uyum sağlama gibi hizmetleri içine alır.

KORUYUCU HEKİMLİK

Ferdlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıktan korunmasıdır. Bu, tedaviden çok daha ucuzdur. Koruyucu tedbirler iki kısımdır:

1- Çevreye yönelik tedbirler.

2- Ferde yönelik tedbirler

Ferde yönelik tedbirleri şöyle sayabiliriz:

* Yeterli beslenme.

* Bağışıklık kazandırma (aşı vs. yoluyla).

* Ferdî hijyen (temizlik, bulaşmalardan sakınma).

* Sağlık eğitimi.

* Erken teşhis.

* Kemoproflaksi: Salgın hallerinde veya ameliyat öncesi koruyucu olarak hastalığa uygun ilacın alınmasıdır.

HASTALIGIN SEBEPLERİ

Bugün hastalıkların şu sebeplerden biri ile ileri geldiği kabul edilir:

* Bünyevî sebepler: Gen, hormon ve metobolizma bozuklukları

* Çevreyle ilgili sebepler:

** Fizikî sebepler: Harâret, soğuk, ışınlar ve travmalar.

** Kimyevî sebepler: Zehirler, kanserojenler

** Esasî madde eksikliği: Vitamin, esasî amino asitler, yağ asitleri, minareller.

** Biyolojik etkenler: Mikroorganizmalar, parazitler, mantarlar.

** Psikolojik sebepler: Stres.

** İctimâî sebepler: Kültür ve ekonomik sebepler.

BUGÜNKÜ TIBTA TEDAVİ YOLLARI

* İlaçlar.

* Ameliyatlar.

* Radyoterapi.

* Fizyoterapi.

* Akapunktur.

* Perhiz.

* Karantina.

* Telkin (ruhî hastalıklar için).

Günümüzde tıbba ayrıca şifalı otlarla tedavi gibi değişik metodlar da girmiş durumda.

C- İSLAM TIBBI (30)

1- ESKİ TIBBIN DEVAMIDIR

İslam tıbbı (tıbb-ı nebevî demiyoruz) esas itibariyle eski Yunan tıbbıdır. İbn-i Sina, Hakim Razi gibi bir kısım müslaman âlimler tıb sahasında isim yapmış iseler de Tıp tarihi araştırıcıları bunların eski Yunan tıbbından temelden ayrı orijinal bir sistemleriden bahsedilemeyeceğini söylerler.(31) Zehebî'nin Tıbb-ı Nebevi'sinin baş kısmından kaydedeceğimiz nazariyat kısmında görüleceği üzere, ahlat-ı erba'a telakkisi ve diğer bir kısım temel mefhumlar, müslüman tabiblerce aynen benimsenmiştir. Dahası إِنَّا خَلَقْنَا اِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ "Biz insanı karışık bir sudan yarattık" (İnsan 2) âyetinde geçe اَمْشَاج (karışık) kelimesini eski tıbbın kilit kelimesi ahlatla tevil ederek bu tıbbı âdetâ kudsî ve Kur'anî bir cilaya kavuşturmuşlardır. Bu durum, sadece tıb ve felsefe yönü ağır basan tabiblere değil müfessir, muhaddis ve fakih olmak üzere diğer branşlardaki âlimlere de tesir etmesine sebep olmuş, onlar da kendileriyle ilgili âyet ve hadisleri o tıbbın esaslarına uyğun olarak açıklamaktan, ıstılahlarını aynen kullanmaktan çekinmemişlerdir. Şârihlerin amellerine birçok örneği az ileride hadislerin açıklama kısmında göreceğiz. Burada vermek istediğimiz enteresan bir örnek eski tıbta geçen (كَيْلُوس) keylos kelimesiyle ilgili. Kelimenin aslı Latincedir: Chylus. Bu tabir midede vukubulan bir kısım hazım hadisesini ifade eder. Şöyle ki: Muhtelif gıdaların, hazmolmak üzere midede kalma müddetleri farklı ise de ortalama iki saatte keylos'un tamamlandığı kabul edilir. Ebced hesabıyla, kelimenin Arapça imlasında mevcut beş harfin sayı değeri 126'dır. Yani iki saat altı dakika. Tam tamına eski tıpta midedeki hazım müddeti kabul edilen iki saatlik zaman dilimine tekabül eden değer.(32) Sistemin bir parçası

---

(30) İslam tıbbı deyince, tıbb-ınebevî'yi kastetmediğimizi peşinen belirtmek isteriz.

(31) Bilhassa İbnu Sina'nın yunan menşeli tıbbı sistematize ederek daha anlaşılır hale getirmesi, bu tıbbın Batı'ya tanıtılması yönüyle hizmeti asla küçümsenemez. Biz, onun da ahlat-ı erba'a nazariyesinden dışarı çıkamamakla eski an'aneyi devam ettirdiğini, şahsi katkılarının bu çerçeve içerisinde cereyan ettiğini söylüyoruz.

(32) Günümüz tıbbı, sindirim hadisesinin yenilen gıdanın cinsine tabi olarak daha uzun zamanda tamamlandığını ortaya çıkarmıştır.

olan keylos kelimesinin ızhar ettiği bu tevafuk da, sistemin bütününün nazarlarda kudsileşmesinde rol oynamış olmalıdır. Bu tıbbın değerleri, tabirleri, böylece zaman içinde halkın dili durumunda olan şair ve sanatkarlara kadar intikal edecektir. İşte vücudda artan sevda maddesini tevzinde yani normal haline getirmede kullanılan eftîmûn adlı ilaçla ilgili bir şiir:

"Cünûnumdan sarıldım zülf-i dilâraya

Ben, eftîmûnla buldum ilacı, def-i sevdâya." (33)

Fıkıh kitaplarına tesiriyle ilgili örneği Türkçemizde halen tedavülde olan ve pek kıymetli bir

müracaat kaynağımızı teşkil eden en son Osmanlı yâdigarlarından merhum Ömer Nasuhi Bilmen'in Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu'ndan vereceğim: "Cüzzâm, bedenin içerisinde sevdanın intişarından mütehaddis bir illettir ki, âzânın mizac ve heyetini ifsad, mahv ve sükutunu intac eder, ârız olduğu uzuv, evvela kızarır, daha sona koparak dökülür... Beres: Mizacın fesadından nâşî bedenin zâhirinde zuhur eden şiddetli bir beyazlıktır ki, âzânın demeviyetini izale eder, kendisiyle teşâüm olunur bir illettir..." (2. cilt s. 347).

Bu iktibas edilen pasajda geçen sevda, mizac, hey'et, ifsad, demevîyet tabirleri tamamen eski tıbba ait ıstılahlardır.

Bu kaydettiklerimiz, eski tıbba ait değer ve tabirlerin tabib, edib, müfessir, şâir, fakih her sınıf müslümanlarca ne derecede benimsendiğini göstermekle kalmaz, kültürümüzün her sahasına giren bu metinleri hakkıyla anlayabilmek için, bu tıb telakkisini tabirleriyle birlikte öğrenme ve öğretme gereğini, ilgili kelimeleri lügatlarda açıklama gereğini de ifade eder.

Tekrar edelim, bu tedrisatın tabiblerimizin tedrisatından bile çıkarılmış olması gerçekten büyük bir kayıptır.

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

2- ZEHEBÎ'NİN TIBB-I NEBEVÎSİNİN BAŞ KISMI

Yukarıda mühim esaslarını ve belli başlı tabirlerini kısaca belirttiğimiz Eski Yunan Tıbbı'nın Tıbb-ı Nebevî yazarlarınca da aynen benimsendiğini göstermek maksadıyla, Zehebî'nin yazdığı et-Tıbbu'n-Nebî adlı kitabının baş kısmında yer verdiği umumi şemayı aynen kaydetmeyi uygun bulduk.

---

(33) Mana şudur: "Deliliğim sebebiyle, gönül alan sevgilinin zülfüne sarıldım. Ben, vücudumda artarak sıhhatimi bozan sevda maddesinin fazla kısmını bertaraf etme çâresini eftimunla sağladım." Sevdânın tıbbî manasını bilmeyen, bu ifadeden yine de fazla bir şey anlayamaz.

Müellif, tıbbı, ilmî ve amelî diye ikiye ayırdıktan sonra şöyle devam eder:

A) AMELÎ TIB

Bu dört kısma ayrılır:

1- Tabiî umurun ilmi.

2- İnsan bedeninin ahvalininin ilmi.

3- Sebepler ilmi.

4- Alâmetler ilmi.

TABİÎ UMUR NEDİR?

Zehebî bunların yedi olduğunu belirtir:

BİRİNCİSİ ERKAN'dır (rükünler). Bunlar da dörttür:

1) Nâr (ateş): Vasfı, harr ve yâbis (sıcak ve kuru) olmaktır.

2) Hava: Vasfı, ratb ve harr (yaş ve sıcak) olmaktır.

3) Su: Vasfı, bârid ve ratb (soğuk ve yaş) olmaktır.

4) Toprak: Vasfı, yâbis ve bârid (kuru ve soğuk) olmaktır.

İKİNCİSİ: MİZAC'dır. Mutedil mizac sekiz kısımdır, önce müfred ve mürekkep olmak üzere ikiye ayrılır:

A) Müfred olanlar; bu da dört kısımdır:

1) Harr (sıcak)

2) Barid (soğuk).

3) Râtb (yaş).

4) Yâbis (kuru).

B) Mürekkeb olanlar. Bunlar da dörttür;

1) Harryâbis (sıcakkuru).

2) Harrratb (sıcakyaş).

3) Bâridyâbis (soğukkuru).

4) Bâridratb (soğukyaş).

EN MÜKEMMEL MİZAC: Zehebî, mizacın sekiz çeşidini kaydettikten sonra, bir paragraf açarak, en mükemmel mizac kimin mizacıdır ve niçin en mükemmeldir, bunu belirtir.

"Canlılar içerisinde en mutedil mizac insan mizacıdır. İnsan mizaclarının en mutedili mü'minlerin mizacıdır, mizacca müminlerin en mutedili nebilerin mizacıdır. Mizacca en mutedil nebiler, Resullerin mizaçlarıdır; mizacca en mutedil Resuller ulü'l-azm olanların mizaclarıdır. Mizacca en mutedil ulü'l-azm Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mizacıdır.(34)

Derim ki: Resulullah'ı mizacca, mahlukatın en mutedili yapan sebebe gelince, bu şundandır: Tabiblerin kaidelerine göre, nefsin ahlakı bedenin mizacına tabidir, nefsin ahlakı ne kadar kâmilse bedenin mizacı da o derece mutedil ve nefsin ahlakı da o derece mükemmel olur."

Bu bilinince, şu husus anlaşılacaktır:

Hak Teâlâ Hazretleri Resulullah'ın büyük bir ahlak (huluk-u azîm) üzerine olduğuna şehadet etmektedir. Nitekim Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) "Resulullah'ın ahlakı Kur'an'dır" buyurmuştur. Bu durum, Efendimizin mizacının, mizaçların en mutedili ve ahlakının da en mükemmel ahlak olduğuna delalet eder.

Nitekim Buhârî Sahih'inde كَانَ رَسُولَ اللَّهِ # اَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهاً وَاحْسَنَهُمْ خُلْقاً "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzce ve ahlakca insanların en güzeli idi" diye rivayet etmiştir. Tirmizî'nin bir rivayetinde Hz. Enes der ki: "Ben Resulullah'a on yıl boyunca hizmet ettim. Bana bir kere bile "öf be!" demedi, ne yaptığım birşey için: "Bunu niye yaptın", ne de yapmadığım bir şey için: "Bunu niye yapmadın?" demedi.

İbnu Ömer der ki: "Resulullah ne kaba konuşur, ne de çirkin söze yer verirdi. Der ki: "Sizin en hayırlılarınız, ahlakca en güzel olanlarınızdır."

Zehebî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlakî kemalini aksettiren bir kısım hadisler daha zikrettikten sonra devam eder:

"Gençler en mutedil (mizaca sahiptirler). Çocuklar en rutubetli (mizaca sahiptirler). Olgunlar ve yaşlılar en bârid (mizaca sahiptirler). Mizacca en mutedil aza, şehâdet parmağının uç derisidir. Sonra diğer parmak uçlarının derisi gelir. Âzâların en hararetlisi kalbtir, bunu karaciğer, bunu da et takib eder. En barid (soğuk) olanı kemiktir, sonra sinir, sonra omurilik, sonra dimağ gelir. En

---

(34) İfadeyi aynen koruduk. Cümlelerdeki ikinci "mizac" kelimelerinin fazlalığı dikkatten kaçmıyor.

yâbis (kuru) olanı kemik, en rutubetli olanı da yağdır."

TABİÎ UMURUN ÜÇÜNCÜSÜ: AHLAT-I ERBAA

Tabii umurun üçüncüsü ahlat-ı erbaadır.

1) Kan: En efdaldir, ratbhâr (yaşsıcak)dır, faydası bedeni beslemektir. Tabiî olan tatlıdır, kokusuzdur.

2) Balgam: Bu ratbbarid (yaşsoğuk)dur. Faydası, beden gıda kaybedince kana dönüşmek, hareketin kurutmaması için âzâları rutubetlendirmektir. Bunun tabiî olanı kana dönüşmeye yakın olanıdır, gayr-ı tabiîsi de tuzlu olup hararete meyledeni, ekşi olup berde (soğuğa) meyledenidir. İlik ise halis berddir.

3) Safra: Bu harryâbistir (sıcakkuru). Yukarısı öd'dür, kanı yumuşatır ve dar mecralara nüfuz etmesini sağlar. Ondan bir cüz barsaklara gider, ağız kokusunun çıkışını uyarır. Onun tabiî olanı hafifdir, kırmızıdır. Gayr-ı tabiî olanı, ilik renginde, al renkte, pas renginde ve yanık rengindedir. Pas renginde olan al renkte olandan daha kâvidir. Bu sebeple o ölümü haber verir ve mürretü's Safrâ diye isimlendirilir. Ondan bir cüz de midenin ağzında yer alır.

4) Sevda: Bu kurusoğuktur, kanı katılaştırır. Dalak ve kemiği besler. Ondan bir cüz midenin ağzında yer alıp ekşiliği sebebiyle açlığı tenbih eder. Onun tabii olanı kötü kanlıdır, gayr-ı tabiî olanı mürettü's sevda denen herhangi bir hılt'ın yanmasıyla hâsıl olur.

DÖRDÜNCÜSÜ: ASLÎ ÂZÂLAR'dır. Bunlar meniden tevellüd eder.

BEŞİNCİSİ: RUHLAR'dır.

ALTINCISI: KUVVELER'dir. Bunlar üçtür:

1) Tabiî kuvvet.

2) Hayvanî kuvvet.

3) Nefsanî kuvvet.

YEDİNCİSİ: FİİLER'dir. Bunlar cezb (çekme) ve def (itme)dir.

B) İLMÎ TIB

Zehebî yukarıda gösterildiği şekilde amelî tıbbın şemasını sunduktan sonra ilmî tıbba geçer ve insan bedeninin ahvaliyle ilgili bilgileri sunmakla işe başlar. Arkadan İlmî Tıbbın şubeleri olarak nazarî tıb başlığı altında mevzuyu tamamlayan sebepler ve alâmetler adıyla iki ayrı meseleye daha yer verir.

İNSAN BEDENİNİN AHVALİYLE İLGİLİ İLİM: Bu üçtür. Sıhhat, hastalık, -ihtiyarlık ve nekâhet'de olduğu üzere- sıhhat ve hastalık üzere olmayan hal.

1) SIHHAT: Fiillerin selamette olduğu beden halidir. Âfiyet, Allah'ın insana İslam'dan sonra verdiği en efdal nimetidir. Çünkü insan, onsuz ne iyi bir tasarrufta bulunabilir ne de Rabbine ibadet edebilir. Sıhhat kadar ehemmiyet taşıyan başka birşey yoktur. Kişi bunun kıymetini bilip şükrünü eda etmeli, nankör olmamalıdır.

Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ "İki nimet vardır ki insanların çoğu onlarda aldanma içindedir: Sıhhat ve boş vakit" buyurmuştur (Buhârî)

Resulullah bir başka hadislerinde: "Allah'ın bazı kulları vardır, Allah onları katl ve hastalıktan korur, âfiyet içerisinde yaşatır, âfiyet içerisinde ruhlarını kabzeder, onlara şehidlere has mertebeler verir" buyurmuştur.

Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! dedim, afiyette olup Allah'a şükretmemi, hasta olup sabretmeme tercih ederim." Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah da, senin gibi âfiyeti sever" buyurdular.

Tirmizî'nin rivayetine göre, Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Kim bedenen âfiyet içinde sabaha çıkar, nefsini emniyette bulur ve günlük gıdasına da sahip olursa, dünya ona verilmiş gibidir."

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur: "Kişinin, Kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey nimettendir ve şöyle denilecektir: "Senin cismine sıhhat vermedim mi, sana soğuk su içirmedim mi?"

Resulullah başka bir rivayette şöyle buyurur: "Ey Abbâs! Allah'tan dünyada da ahirette de sıhhat vermesini iste!"

Resulullah der ki: "Allah'tan af ve âfiyet isteyiniz. Zira hiç kimseye imânî yakînden sonra âfiyet kadar büyük nimet verilmemiştir."(Nesâî)

Ebu Hüreyre diyor ki:"Resulullah(aleyhissalâtu vesselâm), kendisine âfiyetten daha sevgili olan bir başka şey taleb etmedi" (Tirmizî).

Bir bedevî Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! namazdan sonra Allah'tan ne isteyeyim?" "Allah'tan âfiyet iste!" buyurdu.

Hz. Dâvud'dan bir hikmet: "Âfiyet gizli bir saltanattır, bir anlık gam ve ihtiyarlık bir senedir."

Dendi ki: "Âfiyet, sıhhatli kimselerin başında bir taçtır, ancak bunu sadece hastalar görebilir."

Dendi ki: "Âfiyet, kıymeti bilinmeyen bir nimettir." Seleften biri: "Her sahih damarın altında

Allah'ın ne nimetleri var! Allahım! bize dinde, dünyada âhirette âfiyet ver! Hastalık, sağlığa zıt olan bir halettir. Her hastalığın bir başlangıcı vardır, artar, sonra geriler ve sona erer."

Hastalık sağlığa zıt olan bir halettir. Her bir hastalığın gittikçe gelişen bir başlangıcı, bir gerilemesi ve bir de sonu vardır.

C) NAZARÎ TIB:

SEBEBLER: Bunlar altıdır:

1) HAVA: Ruhun itidali için ona ihtiyaç vardır. Hava, pis kokulardan kötü gazlardan uzak ve saf olduğu müddetce sıhhati korur. Bu hal değişirse hükmü de değişir. Her mevsim, kendine has bir hastalık getirir ve aksi olanı izale eder. Şöyle ki: Yaz safrayı kabartır ve onun hastalıklarını gerekli kılar; (zıddı olan soğuk) bârid hastalıkları tedavi eder. Diğer mevsimlerin durumunu buna kıyas et.

Soğuk hava bedeni güçlendirir ve takviye eder, hazmı iyileştirir. Sıcak hava zıddını yapar. Havanın değişmesinde veba olur. Bunu ilerde açıklayacağız.

2) YENİLEN VE İÇİLEN ŞEYLER: Eğer sıcak iseler bedende sıcaklık tesiri yaparlar. Aksi ise aksi.

3) BEDENİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Hareket bedende ısınma tesiri yapar, sükûn da zıddı.

4) NEFSİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Ferahlık ve darlanma, keder, gam, utanma hallerinde olduğu gibi. Bu haller ruhun ister bedenin dahilinde ve isterse haricinde olan hareketiyle hâsıl olur. Bu hususta da inşaallah açıklama gelecek.

5) UYKU VE UYANIKLIK: Uyku ruhu bedenin içerisine gönderir, dışı soğutur, bu sebeple uyuyan örtüye muhtaçtır. Uyanıklık bunun zıddıdır.

6) BOŞALTMA VE TUTMA: Bunlardaki itidal faydalıdır, sıhhati koruyucudur.

D) NAZARİ TIB:

ALAMETLER: Saç ve bedenin siyahlığı hararete delalet eder. Bunun zıddı soğukluğa (bürûdete) delalet eder. Bedenin şişmanlık ve zayıflığı da böyledir.

* Fazla et hararete ve rutûbete delalet eder.

* Fazla yağ da rutûbet ve bürûdete delalet eder.

* Fazla uyku rutûbete delalet eder.

* Az uyku yübûsete (kuruluğa) delalet eder.

Bunların mutedil olması da (sağlığın) mutedil olmasına delalet eder.

Uzuvların görünüşü de böyle ... Âzâların genişliği hararete delildir, aksi de aksine.

Rüyalar da böyle: Sarı, kırmızı renkler ve ateş görmek hararete delalet eder. Aksi, aksine.

Nabzın durumu da böyle: Nabzın büyüklüğü, sür'atli hararete delalet eder. Aksi aksine.

Küçük ve büyük abdestler de böyle: Keskinliği, kızıllığı, ateşli oluşu hararete delalet eder. Zıddı, zıddına.

Kokusu da harerete delalet eder. Kokusuz oluşu bürûdete delalet eder.

* AHLAT NAZARİYESİNİN KUR'AN'A TATBİKİ

İslam âlimlerinin tıb ve tedavi ile ilgili görüşleri, insanın mahiyeti hakkındaki telakkileri ile yakînen ilgilidir. Onlar Hipokrat tıbbının temel meselelerinden biri olan ahlat telakkisini aynen insana tatbik ederler. Söz gelimi Zehebî'nin et-Tıbbu'n-Nebevî'sindeki şu pasaja dikkat edelim:

"Kişi nefsinin siyanet ve korunması esası üzerine yaratılmıştır (mecbuldür). Beden ise muhtelif emşâc'tan yaratılmıştır. Nitekim âyet-i kerimede اِنَّا خَلَقْنَا اِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ "Biz insanı karışık bir damla sudan yarattık (İnsan 2) buyurulmuştur. Buradaki emşâc "ahlât" demektir. Onun kıvamı ve muhafazası mizacının itidal üzere tutulmasıyla gerçekleşir. Bu da faydalı olanı kullanmak, zararlıyı da defetmekle sağlanır. İşte bu tıbbın gayesidir.

Hastalık, insanın yaratıldığı aslî rutubetleri çözer ve otları kokuşturur. Tıb san'atı ise kokuşmayı önler ve rutubeti çabuk çözülmekten korur."

Tamamen eski Yunan tıbbını aksettiren bu mülahazaları Zehebî, Tirmizî'nin bir rivayetiyle şâhidler مُثِّلَ ابْنُ آدَمَ وَاِلَى جَنْبِهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةٍ اِنْ اَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ في الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوت "Âdemoğlunun benzeri, etrafını doksandokuz felâketin çevirdiği birisi gibidir. Bunların getireceği âcil bir ölümden kurtulsa bile ihtiyarlığa yakalanır ve artık ölüme kadar ondan kaçamaz."

İbnu Mesud'un, yine merfu bir rivayetinde şöyle denir: "...Belanın birinden kurtulsa diğeri yakalar berikinden kurtulsa öbürü parçalar."

Şu halde ölüm kesindir. Ancak tıb, hayatta oldukça, hastalıklara karşı tedavi eder.

Bir hakîm kişi demiştir ki: "Ölüm cesetlerde bizzat mevcuttur. Tıbbın işi, mühlet günlerini güzelleştirme gayretidir. Tıb, sıhhatlinin sağlığını korur hastaya da imkân nisbetinde sıhhati iadeye çalışır..."

TABÎB: Müslümanlardan ahlat nazariyesine dayanan tıb anlayışına uygun bir tabib tarifi vardır. Onu da İbnu'l-Cevzî'den kaydediyoruz: "Tabib o kişidir ki, bedende toplanması zararlı olan maddeyi dağıtır veya dağılması zararlı olan maddeleri insanda toplar veya fazlası ona zarar veren şeyi eksiltir veya eksikliği zarar veren şeyi artırır, böylece kaybolan sıhhati celbeder veya aslî hali üzere muhafaza eder, mevcut illeti (hastalığı) zıddıyla ve karşıtıyla defeder, onu bedenden ya çıkarır, ya da koruyucu tedbirlere başvurmak suretiyle daha çıkmadan önler."

* EBTER (GÜDÜK) KALAN İSLAMÎ KEŞİFLER

Bu açıklamalar müslümanların tıp sahasında yaptıklarını işittiğimiz bazı keşifleri inkar şeklinde anlaşılabilir. Bu yanlıştır. İslam âlimleri, gerçekten diğer sahalarda olduğu gibi tıbda da mühim keşiflerde öncülük yapmışlardır. Hatta kaydedeceğimiz birkaç iktibastan anlaşılacağı üzere, bugünkü Batı tıbbını ortaya çıkaran bir kısım temel keşifleri önce müslümanların gerçekleştirdiğini söyleyenler olmuştur. Ancak bu keşifler, makul bir izahı henüz yapılmayan sebeplerle inkişaf kaydedememiş, gittikçe gelişen bir sistem meydana getirememiştir. Herbirinin hayatiyet ve ömrü, ya sahip ve kâşifinin hayatına bağlı kalmış, onun ölümüyle sona ermiş, yahud da kitapların sayfaları arasında unutulmaya mahkum olmuştur.

Ortaya konan keşifleri tâdad burada uzun kaçar. Ancak, yine de özet bir bilgi vermek üzere, Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi'nin, GİRİŞ kısmında yer verilen tıbla ilgili bir paragrafı kaydedeceğiz, sonra da mikroptan ilk bahseden Türk âlimini tanıtacağız.

"Meselâ tıbbı ele alalım. Doktorların sultanı olarak tanınan İbni Sînâ (980-1037)'nın tıbba bir çok yenilikler getiren Kanun adlı tıp kitabı, İslam dünyasında olduğu kadar, Avrupa'da da tıbbın temel kitabı olmuştur. "Tıbbın İncil'i" ünvanını kazanması, 600 sene Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulması bunun en büyük delilidir. İbni Sînâ tıp dahil, 29 ayrı konudaki keşifleriyle Avrupa ilim adamlarına öncülük yapan büyük bir âlimdir.

Bazı bilginlerce İbni Sînâ ayarında bir doktor olarak kabul edilen Râzi (864-925), çiçek ve kızamık hastalıklarını keşfetmiş, bu konuda ilk eseri veren ilim adamı olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin (1389-1459) mikrobu (bazılarına göre İbni Sînâ) keşfetmiş, İbni Cessâs (?-1009) günümüzden 1000 sene önce, cüzzamın sebep ve tedavilerini göstermiş, ilmî yollarla vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu İbni Hatip (1313-1374) ortaya koymuştur. Bazı kaynaklara göre verem mikrobunu da Kambur Vesîm (?-1761) bulmuştur.

Gözle ilgili çalışmalarıyla da müslüman doktorlar ilim dünyasına asırlarca önderlik yapmışlardır. Gözdeki retina tabakasının fonksiyonundan ilk bahseden İbni Rüşd (1126-1198)'dür. 11. yüzyılda yaşayan ünlü göz doktoru Ali Bin İsâ'nın gözle ilgili yazdığı Tezkire adlı eser, sahasında yüzyıllarca tek kitap olarak kalmıştır. (19. y.y. ortalarına kadar)

Huneyn Bin İshak (809-873)'ın bu sahada yaptığı çalışmalar da 18. yüzyıl ortalarına kadar kaynak olma hususiyetini korumuştur.

Ammar ise günümüzden 9 asır önce kendine has bir metodla göz ameliyatını yapmayı gerçekleştirmiştir. Ali Bin Abbas da (?-994) aynı şekilde çağımızın modern ameliyatlarına uygun bir tarzda kanser ameliyatı yapmayı başarmıştır. Kaleme aldığı Kitâbü'l-Melikî adındaki tıp ansiklopedisi günümüzde bile hayranlıkla incelenmektedir.

Ebu'l-Kasım ez-Zehravî (963-1013), cerrahlığı bağımsız bir ilim haline getirmiş, 200 kadar ameliyat aletinin resimlerini çizmiz, neye yaradıklarını kullanış şekillerini Tasrif adındaki eseriyle ilim dünyasına armağan etmiştir.

İbni Sinâ başta olmak üzere Râzî, Zehravî, İbni Zuhr vs. müslüman âlimlerin eserleri devamlı kaynak olagelmiş, Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, kitaplarına müracaat edilmeden tedaviye cesaret edilmemiş ve yüzyıllarca onlardan daha değerli eserler vücuda getirilememiştir.

Küçük kan dolaşımını Avrupalılardan 300 sene kadar önce İbnu Nefs (1210-1288) isimli bir müslüman keşfetmiş, İbni Sinâ'nın Kanun'una yazdığı şerh (yorum)de bunu detaylarıyla anlatmıştır.

Müslümanlar bütün bunları Avrupa'da doktorun büyücü, hastanın ise şeytana tutulmuş, günahkâr ve suçlu sayıldığı bir devirde gerçekleştiriyorlardı. Daha 706'da Şam'da bir bîmâristan (hastane) yapmışlardır. 978'de bu hastahanede 24 doktordan meydana gelen bir uzman ekip vazife görüyordu. 11. yüzyılda Kahire'de "Tabibler Odası" başkanlığını yapan Ali Bin Rıdvan (?-1067)'ın uyguladığı tedavi metodları tamamen modern usullere uyuyordu."

* MİKROBU HABER VEREN İLK ÂLİM

AKŞEMSEDDİN: Modern tıbbın en mühim tremplenlerinden biri olan mikrobun keşfi meselesinde müslümanların öncülüğü, kendi tarihimizi de ilgilendiren bir bahistir. Zira bu şeref, Fatih Sulan Mehmed'in hocası ve İstanbul'un manevi fâtihi Akşemseddin'e aittir. Bu sebeple burada hususi bir paragraf açmayı faydalı görüyoruz. Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi'nde müellif Dr.Osman Şevki şu bilgiyi dermeyan eder:

"Akşemseddin'in tabâbete ettiği en birinci hizmet, şimdiki tababetin istinad ettiği mikrob, sirayet (bulaşma), veraset (kalıtım) hakkındaki nazariyeleri, herkesten evvel çok nâfiz bir nazarla görmesi idi. Bundan dolayı mağfûr şeyh kendisine atfedilen Lokman-ı Sâni (İkinci Lokman) lakabına hakkıyla liyakat kesb etmişti.

Sıtmaların nöbeti hakkındaki eski bâtıl fikir ve nazariyelere şiddetle hücum etmişti, şöyle diyordu:

"Malum ola ki, ettibba (tabibler), bu nöbetlerde ve bu devirlerde olan beynleri(35)

bilmediler de adüvvlere (düşmanlara) ve bazısı harekât-ı kamere (ayın hareketlerine) ve bazı kuvvet-i dafia'ya nisbet etti."

Bu hücumlar Akşemseddin'in lisanında hakiki bir devr-i tababetiyle mütenâsib olmayacak bir allâmelik idi. Sıtma, bir nüessirin (etkenin) hasıl ettiği alalede bir hastalıktır ve nöbetlerin tekassüründe mecmiyyun mesleği (müneccimlik) saliklerinin müddeaları gibi şüphesiz, adüvvlerin, kuvve-i dâfia'ların harekât-ı

____

(35)Beyn burada ara demektir, yani sıtma nöbetlerindeki aralar, fâsılalar.

kamerin tesiri olamazdı. Akşemseddin, nazarların nüfuzunu bundan başka tababeti en gizli bir köşesine kadar isal etmişti. Zaman-ı Tabâbetine göre bu, Osmanlı Türkleri için şeref ve iftiharları mucib bir meziyyet idi. Şeyh diyor:

"Cümle marazların, suret-i neviyesi hasebiyle tohumları ve asılları vardır. Ot tohumu gibi, ot kökü gibi. Zira babadan, anadan irsle intikal eden marazlardan bazı kisar'a ve nekris ve cüzzâm gibi bunlar, kâhîce (bazan), delâletten (göründükten) yedi yıldan sona yine zuhur eder, me'kul ve meşrub'dan (yenilip içilen şeylerden) hâsıl olan marazların tohumu tiz bitip büyür."

Bu sözler, layık olduğu nazarla tedkik edilmeğe şayandır. Beş asır evvel Osmanlı Türk tabiblerinin fenni kanaatlerinde sirayet ve verasetin lüzumu kadar yer tutmuş olduğunu görmek, eski tababetimizin tuttuğu yolun selâmetini göstermeğe pekâla kâfidir. Cümle marazların tohumları olduğu tababet, asırların mürurundan (geçmesinden) sonra isbat etmiştir. O vaktin yegâne kusuru henüz bu tohumları keşif ve mütâlaa edebilecek vasıtalara mâlik olmaması idi. Ancak akılların hükmettiği bir zamanda ve vâsıtaların da noksanlığı ve hatta fıkdanı (yokluğu) içinde bir hastalığın husulü için tohum aramak ilk defa bir Türk hekiminin nâfiz gözleri tarafından görülmüş bir nazariye idi..."

Müellif eski tabiblerimize dil uzatan yeni yetme cahillere şöyle cevap verir:

"Eski tabiblerimizin müdâfaasını deruhde eden zâtların bu satırları görmediklerine hükmetmek zaruridir. Cin ve peri hikayelerinin yeni tabiblerimiz tarafından seleflerimizin nazarlarına göre, mikrob şeklinde gösterilmesi pek ma'nâsız ve esassız bir tevcih ve isnâddır. Hiçbir tıb kitabının cin ve periden bahsetmediğine göre, bunları başka yerlerde ve başka maksadlar dairesinde aramak ve eski tabiblerimize böyle malumat atfetmemek icab eder."

Müellifin kaydettiği ikinci bir keşif örneği yine Fatih devrine ait Altuncuzâde'nin idrar tutukluğuna uyguladığı sonda metodu. Müfredât-ı tıb tetkiklerini pek ziyade ileri götüren bu doktorumuzun, hususi şekilde imal ettiği ince kalay çubuğuyla, idrar tutukluğunu açmak için tarihte ilk defa ihlîlden müdâhalede bulunarak nasıl tedavide bulunduğunu açıklar ve bununla

tebâbetimizin kadrini fevkalâde yücelttiğini belirtir.

Öncü örnekler çok. Fakat sorumuz hep cevapsız kalıyor. "Bunlar niye münferîd ve güdük kaldı, her biri inkişâf edip gelişen bir silsilenin ilk halkası veya semeredar bir meyve gibi neşvü nema bulan bir kısım ağaçların tohumları olamadılar ve İmam Şâfiî'nin, kendinden sonraki asırlar için dahi muteber olan: "Müslümanlar, ilmin üçte biri olan tıb ilmini elden kaçırıp onu yahudi ve hristiyanlara kaptırdılar" diyerek hayıflanmasına sebep oldular?"

İslam âlemi, bu sorunun gerçek cevabını verecek hakiki araştırıcı ve âlimlerini bekleyedursun, bizi sistemsizliğe atıp tecrübe birikiminin eslaftan ahlâfa artarak devam ve terakkisini sağlayacak müesseseleşmeye mani olan ve egoizm denen mühim bir marazın teşhisinde nabız olabilecek tıbba müteallik bir serencamı İbnu Hacer'in ed-Dürerü'l-Kamine'sinden veriyoruz. Yorumu okuyucu yapacak.

"İbrahim İbnu Abdillah el-Hılâtî eş-Şerif ed-Düreydi el-Lâzurdî, takriben 720 (miladi1320) yılında doğdu. Birçok fenlerde mahâret kesbetti. Haleb'e gelip bir zaviyeye yerleşti. Halk kendisine çoklukla geldiler. Güçlü şahsiyete sahip birisiydi. İdareciler nazarında itibari büyüktü. Tıbta ve başka fenlerde pek başarılı çalışmaları biliniyordu. Şöhreti Melik Zâhir'e kadar ulaştı. Melik onu Haleb'ten (merkeze) celbetti ve mevkiini yüceltti. Kimya sahasında da söz sahibi idi. Lâzûrd sanatını (36) icra ederdi. Ondan çok para kazandı. Sultan zaman zaman yanına gider, onu evinde görür, atının üstünde inmeden onunla konuşurdu. O da bu esnada, bir kemerden başını uzatırdı. Halk da sıkca ona uğrardı. O ise evinden pek nâdir çıkardı. 799 Cemâdiyelulâ'da vefat etti. Cenazesine büyük kalabalık iştirak etti. Terekesi (bıraktığı miras, eşyalar) arasında pek çok kimya âletleri vardı. Lâzûrd hususunda bildiklerini kimsenin öğrenmesine müsamaha etmemişti."

KAYNAKLAR:

1) Bu bahsin hazırlanmasında şu kaynaklardan istifa ettik:

Abdulbâki, (Şair-i Meşhur Abdulbâki) : Me'âlimu'l-Yakîn, Mevâhibu Ledünniyye Tercemesi, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul 1322/1904. Eser 1008/1599 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Ata, Dr.Galib: Tıp Tarihi, Yeni Matbaa, İstanbul 1341/1925.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu.

İbnu Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ebu'l-Fazl (852/1448): ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yânil-Mieti's-Sâmine, Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, Mısır, 1385/1966.

---

(36) Lâzûrd, Farscadan girme bir kelimedir. Süs eşyası yapılan laciverd bir taşın adıdır.

İbnu'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed İbnu Ebî Bekr el-Cevziyye (V. 751/1350); et-Tıbbu'n-Nebevî, Tahkîk: Abdü'l-Ganî, Abdü'l-Hâlık, Kâhire, 1377/1958.

Nasuhioğlu, İlham: Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış, 2. baskı, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayını, 1975.

en-Nesimî, Mahmud Nâzım: et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmu'l-Hadis, Dimeşk 1404/1984.

Şevki, Osman: Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341/1925.

Uzluk, Feridun Nafiz: Genel Tıp Tarihi 1. Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1958.

Ünver, Ahmed Süheyl: Tıp Tarihi I, Matba'a-i Ebuziyya, İstanbul 1938.

Velicangil, Sıtkı: Halk Sağlığı Bilimi, İstanbul 1985.

Zehebî, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ahmed, (v. 748/1347); et-Tıbbu'n-Nebevî.

2) Aşağıda kaydedilen eserler Tıbb-ı Nebevi üzerine tarih boyunca te'lif edilmiş bulunan eserlerdir.

Bunlardan bir kısmı matbudur, bir kısmı da gayr-ı matbudur.İsmen bilindiği halde, kütüphane kayıtlarına giremediği için kayıp olduğu kabul edilenler de var. Biz burada, Dr. Mahmud Nâzım en-Nesefi'nin et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmü'l-Hadis adlı kıymetli çalışmasında kaydettiği kaynakları -açıklayıcı bilgileri atarak- üç kısım halinde ismen sunmayı faydalı mütâlaa ediyoruz.

BİRİNCİ KISIM: MATBU OLANLAR

1- Kitabu'l-Erba'îni't-Tıbbiyye el-Müstahrace min Sünen-i İbni Mâce, Şerhu'l-Bağdâdî (557-629). Fas'ın Tanca şehrinde basılmıştır.

2- el-Ahkâmu'n-Nebeviyye fi's-Sınâ'ati't-Tıbbiyye, müellifi el-Kehhâl İbnu Tarhân (650-720), Kahire'de basılmıştır.

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Şemsüddin Zehebî (673-748), Kahire' de basılmıştır.

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: İbnu'l-Kayyim (691-751), Haleb'de basılmıştır.

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Celaleddin Suyûtî (849-911).

İKİNCİ KISIM: HENÜZ TAB EDİLMEYENLER

1- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Nu'aym el-İsfehânî (336-430).

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Ca'fer el-Müstağfirî (350-432).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ziyâeddin el-Makdisî (569-643).

4- eş-Şifâ fi't-Tıbbîl-Müsned Ani's-Seyyidi'l-Mustafa, müellifi: Ahmed İbnu Yusuf et-Tîfâşî (508-651).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Şemseddin Bâlî (645-709).

6- Tezkire fi't-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Bedr İbnu Cemâ'a (vefatı 733).

7- Et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Cemaleddin İbnu Davud (?)

8- Tıbb-ı Nebevî Fi Menâfi'il-Me'kûlât, müellifi: Abdurrezzâk İbnu Mustafa el-Antâkî (?)

9- el-Mesâbihu's-Seniyye fî Tıbbı'l-Beriyye.

Not: Müellif son iki eserin Tıbb-ı Nebevi cümlesinden sayılmaması gerektiğini belirtir.

ÜÇÜNCÜ KISIM: KAYIP OLANLAR

1- Risale müştemile alâ't-Tıbbı'n-Nebevî: el-Me'mun el-İmam Ebu'l-Hasen Ali İbnu Musa için yazılmış, yazarı belli değil.

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abu'l-Melik İbnu Habîb el-Endülüsî (174-238).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Bekr İbnu's-Sünnî (vefatı (364).

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Hümeydî (420-488).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abdü'l-Hak el-İşilî (510-581).

6- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Hâfız Sehâvî (831-902).

7- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Habîb en-Neysâburî, Müellif bu isimleri başta Keşfu'z-Zünun olmak üzere muhtelif kaynaklardan derlemiştir.

UMUMİ AÇIKLAMA II

Tıbb kelime olarak Arapçada ezdâddandır, hem tedavi ve hem de dâ' (hastalık) ma'nâsına gelir. Tabib, hâzık demektir, yani herşeyde hâzık, ancak örfte hastaları tedavide hazık olanlar için kullanılmış ve bu ma'nâda hususiyet kazanmıştır.

İbnu Hacer, kendi devrinin tıbb telakkisini şöyle anlatır: "Tıbb iki çeşittir:

1- Bedenle meşgul olan tıbb (Tıbbu cesed):

2- Kalble meşgul olan tıbb (Tıbbu kalb). Bilhassa bu ikinci kısım, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Rabbi'nden getirdikleri yardımıyla kalbin tedavisi ile meşgul olur.

Bedenle meşgul olan tıbb ise, bunun malzemesini hem Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan menkul olan şeyler, hem de onun dışından gelen şeyler teşkil eder. Çoğu da tecrübeye râcidir.

Beden tıbbı, ayrıca iki nev'e ayrılır: Bir nevi var ki fikre ve muhakemeye muhtaç değildir. Cenab-ı Hakk, fıtrî olarak canlılarda onun bilgisini yaratmıştır; açlık ve susuzluğun giderilmesi gibi. Bir diğer tıbb çeşidi vardır ki, bu fikre ve muhâkemeye muhtaçtır. Sözgelimi bedende hâsıl olup bedenin itidalini bozan durumun giderilmesi gibi. İtidal de ya harâret (sıcaklık) veya bürûdete (soğukluğa) râcidir. Bu iki şeyden her biri de rutûbet (yaşlık) veya yübûset (kuruluk) yahut da bunların her ikisinden terekküp eden hâle râcidir. Bunlardan her biri çoğunluk durumda zıddıyla birlikte vardır.

Onu defetmek ise bedenin haricinden veya dahilinden olur. Dahilinden olan daha zordur. Onun çıkarılmasını bilme işi sebeplerini ve alâmetlerini ortaya çıkarmaya bağlıdır.

Hâzık tabib, toplanması bedene zarar veren şeyleri dağıtmaya, ayrı olanları, zarar veren şeyleri de cemetmeye çalışan ve de fazlası bedene zarar veren şeyi azaltmaya veya azı zarar veren şeyi de çoğaltmaya çalışan kimsedir. Bu işin temeli de üç esasa dayanır;

* Sıhhatin korunması.

* Eza veren şeylerden kaçınma.

* Fasid maddeleri çıkarıp atma.

Kur'an'da da bu esasların herbirine işaret eden âyetler vardır: Birinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ "(Ramazan ayında)... hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun" (Bakara 185). Bu sıhhati korumaya râcidir, zira, sefer (yolculuk), yorgunluk sebebidir, bu ise sıhhati değiştiren âmillerden biridir. Yorgunluğa bir de oruç dahil olursa, daha da artar. Öyleyse bedenin sıhhatini korumak için orucun yenmesi mubah kılınmıştır. Hastalık içinde aynı şeyler söylenebilir.

İkinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَتَقْتُلُو اَنْفُسَكُمْ "(Ey iman edenler!) Nefsinizi öldürmeyin!" (Nisâ 29). Bu âyetten, soğuk suyu kullanmaktan korkulması halinde teyemmüm etmenin cevazı istinbat edilmiştir.

Üçüncüye temas eden âyetlerden biri şudur: اَوْبِهِ اَذًى مِنْ رَأسِهِ فَفِدْيَةٌ (...İçinizde hasta olan veya) başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir" (Bakara 196).

Burada, ihrama giren kişiye yasaklanmış olan baş tıraşının, başta tutulan buhar sebebiyle hâsıl olan ezadan kurtulması için, cevazına işaret edilmiştir. İmam Mâlik, Muvatta'da Zeyd İbnu Eslem'den şu mürsel hadisi kaydetmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki kimseye: "Hanginiz daha tabibsiniz?"diye sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Tıbda bir hayır var mı?" diyerek cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah, devasını indirdiği hastalığı indirmiştir" buyurdular."

İbnu Hacer, bir yerde Hattâbî'den naklen şu kıymetli bilgileri de dermeyan eder: Onbeşinci miladi asrın telakkisini öğrenmek maksadıyla kaydediyoruz: "Tıbb iki çeşittir: Yunan tıbbı, bu mukayeseye dayanır. Arab ve Hind tıbbı, bu tecrübeye dayanır (yani ampirik demek istiyor). Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalara tavsiyelerinin çoğu Arap tıbbının metoduna dayanır. Bunlardan bir kısmına vahiyle muttali olmuştur..." Burada şunu belirtmek isteriz: "Bu çeşit ifadeler, ülemânın böylesi veciz üslubunu anlamayan günümüzün sığ kişilerini, hadisler konusunda cesur ve cüretkâr değerlendirmelere itebilmektedir. Sözgelimi, "Resulullah'ın tıbba müteallik beyanları o devir tıb bilgi ve anlayışının ifadesidir. O bilgilerde, o anlayışlarda yanlışlık olabilir. Öyleyse, maddî hayatımızla ilgili hadisleri "hadis" olarak tahdis etmek gerekmez... vs." iddiasında olanlar var. Bu, gerçekten açık bir cehaletin ifadesidir. İslam Uleması ve hususen muhaddisler, "hadis" veya "sünnet"i tarif ederken kesinlikle böyle bir ayırım yapmazlar. Aleyhissalâtu vesselâm, her ne söylemiş ve yapmış ve de yanında yapıldığı, söylendiği halde sükût buyurmuş, müdâhale etmemişse, bu bizim için sünnettir, hadistir.

Ülemâ tıbb-ı nebevî'nin bir kısmı vahye dayanır derken, "Bunun dışındakiler o devrin Arap folklorüdür" demiyor. Üstelik "Şunlar vahiydir, şunlar değildir" diye bir ayırım da yapmıyor. Ama bir kısmının behemahal vahye dayandığını söylüyor.

Ayrıca, İslam "Her şeyi yeniden getirdim, benden önce insanlık her şeyinde mutlak bir cehâlet ve bâtıl içerisindeydi" diye bir iddiaya da sahip değil. Bilakis İslam açısından yaratılışın başından beri insanlık her devirde, her yerde peygamberlerden feyiz almış, her sahada sağlıklı bilgiler, tecrübeler edinmişti. Öyleyse kalblerin, gönüllerin ve bedenlerin tabib-i hâzıkı olan Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın lisanına girme şerefine eren o devir mâlumâtı doğruluğu, muteberliği hususunda O'nun onayını, teyidini ve vizesini almış olmaktadır. Onun reddine uğrayanlar bâtıllığa mahkum edilmiş demektir. Red veya kabul şeklinde onun lisanına girmeyenler ise zaten mevzumuzun dışında kalır.

Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm'ın usül-i hadis Ulemasının ölçülerine göre muteber addedilme şerefine eren her rivayet bizim için makbuldür ve tıbba müteallik ise tıbb-ı nebevi eczahane-i nuranisinin şifabahş bir ilacıdır. Ümmet-i merhumeyi bu ilaçtan mahrum etmeye hiçbir cüretkâr haddini bilmezin yetki ve selâhiyeti yoktur.

TIBBIN EHEMMİYETİ

Resulullah'ın tedavi olmaya teşvik edici beyanları çoktur. Bunlardan bir kısmı müteakiben gelecek. Şahsî fiilleri meyanında ilaç almak, doktor çağırmak, kan aldırmak, rukye yapmak, da etmek gibi tıbbî ameliyenin hemen her çeşidi mevcuttur. Bazı kitaplarda اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ اَبْدَانِ وَعِلْمُ اَدْيَانِ "İlim ikidir, biri beden ilmi diğeri din ilmi" buyurduğu rivayet edilmiştir. Zehebî, bu sözün İmam Şâfiî merhuma ait olduğunu belirtir. Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'de 40'tan fazla âyetin tıbba müteallik olduğunu tesbit etmiştir. İslam'ın verdiği dersle Şâfiî Hazretleri: "İki sınıf vardır ki, insanlar onlardan müstağni olamazlar: Âlimler ve tabibler. Âlimler dinleri, tabibler bedenleri için lazımdır" der. Yine Şâfiî'ye göre: "Helal ve haramı bildiren ilm'den sonra tıbdan daha asaletli bir ilim yoktur." Âlimler Şâfiî'nin fıkıhta imamlığıyla beraber tıbbı da iyi bildiğini belirtirler. Şunu da belirtelim ki, tıbba layık olduğu ehemmiyeti atfeden Şâfiî Hazretleri, tıb sahasında müslümanların, öncülüğü yahudi ve hıristiyanlara kaptırdığından hayıflanmış ve böylece ilmin üçte birini onlar lehine zayi ettiklerini söylemiştir. İkinci hicrî asırda söylenen bu söz, maalesef günümüzde hala muteber.

BİRİNCİ BÂB: TEDAVİNİN CEVAZI

NOT: Müteakiben 3990 ve 3996 numaralı hadislerin açıklamasında maddi ve müşahhas örneklerle gösterilip daha açık olarak izah edileceği üzere, tıbbî hadisleri tek başına alıp amel etmek mahzurludur. Âlimlerin açıklamasını bilmek, onlar ışığında hadislerden istifade etmek esastır. Esasen söylediğimiz bu husus, sadece tıbbî hadisler için değil, fıkha, akideye, haram ve helal'e giren hadisler için de temel bir prensiptir. Resulullah muhatabın farklı şartlarına göre değişik beyanlarda bulunmuştur. Bu mevzuya girerken ehemmiyetine binaen bu hususun hatırlatılmasını gerekli bulduk.

3978 ـ1ـ عن أبى الدرداء رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رسولُ اللهِ #: إنَّ اللهَ تَعالى أنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوْا وَ تَتَدَاوَوْا بِحَرَامٍ[. أخرجه أبو داود

.1. (3978)- Ebu'd Derda (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri hastalığı da ilacı da indirmiştir. Ve her hastalığa bir ilaç varetmiştir. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3874).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), her hastalık için meşru ve helal olan bir ilacın da mevcudiyetine parmak basmaktadır. Hiçbir hastalık için "Bunun dermanı yoktur" deyip kesip atmamalıdır. İnsanlığın henüz bazı hastalıklara tedavi metodu geliştirememiş, ilaç bulamamış olması mümkündür. Ama, İslamî inanca göre, bu değişmez bir kader değildir. Tedavi aramaya devam etmek esastır, mutlaka her hastalığa bir ilaç bulunabilecektir. Şu halde günümüzde ortaya çıkan AİDS hastalığı hakkında bazı çevrelerde "İlacı olmayacaktır!" gibi sözler sarfedilmesi cehaletin eseridir. Cenab-ı Hakk'ın şifa hazinesinde

onun da ilacı olacağını, Resulünün yukarıda kaydedilen ve benzeri nice beyanatlarına istinaden kesin bir üslubla söyleyebiliriz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ilacın dinimizin haram kılmadığı, asıl itibariyle tâhir ve helâl maddelerden yapılmasını âmirdir. Öyleyse hadisi şöyle anlayabiliriz: "Her hastalığın temiz ve helâl maddelerden elde edilebilecek bir de ilacı vardır."

Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: "Haram olan şeyden ilaç yapılır mı yapılmaz mı, müskir (sarhoşluk veren alkolik maddeler) tedavide kulanılır mı kullanılmaz mı?" münakaşa edilen bir mevzudur. Beyhâkî der ki: "Bu ve diğer pis şeylerden ilaç yapmayı yasaklayan başka hadisler şâyet sahih iseler, bunlar müskir ve haramla, zaruret olmadıkca, tedavinin yasaklığına hamledilir. Meseleyi böyle değerlendirince bu hadisler ile deve sidiğinin tedavide kullanımını tecviz eden Ureynelilerle ilgili hadisin arası da cemedilmiş olur." İbnu Raslân, Şerhu's-Sünen'de meseleyi şöyle açar: "Şâfiî mezhebinde sahih olan görüşe göre, Sahiheyn'de yer alan Ureynelilerle ilgili hadis sebebiyle, müskir hariç bütün necis (pis) şeylerle tedavi caizdir. Ureynelilerle ilgili hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, onlara tedavi maksadıyla deve sidiğinden içmelerini emretmiştir." İbnu Raslan, sözlerine devamla der ki: "Sadedinde olduğumuz hadis, necis şeyden yapılan ilacın yerini tutup ondan müstağni kılacak temiz bir ilaç olduğu durumda, ona ihtiyaç kalmama haline hamledilir. Şevkânî bu tevili tabii bulmaz ve tekellüflü, zorlamalı bulur. Ona göre, deve sidiği hakkında Aleyhissalâtu vesselâm'dan hususi bir ruhsat geldiği için onu "haram" ve "necis" olarak tavsif etmek caiz değildir. Bize düşen, âmm olan "haramla tedavi yasağı" hükmünü, hass olan "deve sidiği ile tedavi ruhsatı"nı cemetmektir. Şöyle diyerek bu cem işi sağlanır: "Deve sidiği hariç, bütün haramlarla tedavi haramdır."

Haramla tedavi meselesini tavzih eden bir diğer rivayet kurbağalarla ilgili. Ebu Dâvud'da gelen rivayete göre, bir tabib, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, yaptığı ilacın içerisine kurbağa etinden katma hususunda sorar. Resulullah, kurbağanın öldürülmesine müsaade etmez. Yani, öldürülüp etinin ilaç olarak kullanılmasını yasaklamış olmaktadır. Âlimler bu hadisten: "Kurbağanın ilaçta kullanılması onun öldürülmesine bağlıdır, halbuki öldürülmeler haram kılınmıştır, öyleyse öldürülmesi haram olan hayvanların tedavide kullanılmaları da haramdır" hükmünü çıkarmalarına müncer olmuştur. Bu, onların "necis" olmasından yahut "tiksindirici" bulunmasındandır.

Kurbağanın ilaç olarak kullanılmasını yasaklayan hadis ile alakalı olarak Hattâbî de ki: "Bu hadiste, kurbağayı yemenin haram olduğuna ve onun mubah kılınan su hayvanlarına dahil olmadığına delil vardır. Bu iki sebepten ileri gelmektedir: Ya insan gibi bizzat haram olmasındandır, yahut hüdhüd, sured (sarı ve yeşil renkli ağaç kakan kuşu) ve benzeri eti haram edilenlerden olmasındandır. Eğer kurbağa insan gibi zatı itibariyle haram olanlardan değilse, onun hakkındaki yasak bir başka sebebe hamledilebilir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemekten başka maksadla hayvanın kesilmesini yasaklamış olmaktadır."

Pis şeylerle tedavi hususunda Hattâbî devamla şunları söylemiştir: "Kötü ilacın pisliği bazan

iki cihetten ileri gelir:

1- Necaset pisliğinden. Bu da ilaca hamr (alkol) ve eti yenmeyen hayvanların eti gibi haram edilmiş bir şeyin katılmasıyla olur. Tabibler, bazı hayvanların bevl ve kazuratlarını bazı hastalıklara tavsiye ederler. Halbuki, bütün bunlar pistir, murdardır, alınması haramdır. Bu umumî yasaktan, sadece sünnetce belirtilen deve bevli istisna tutulmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, bir grup Ureyneliye o hususta ruhsat vermiştir. Sünnet yolu sünnette mevcut her şeye hakkını vermek, yerli yerinde kullanmak, birini diğerine karıştırmamaktır. İlacın kötülüğü bazan de tad ve lezzet yönünden ileri gelir. Bu kerahetin, insan tabiatına verdiği meşakkatten, insan nefsinin ondan tiksinmesinden ileri geldiği açıktır. Ne var ki, ilaçların çoğu, tad itibariyle kerihdir, ancak, hepsi bir olmayıp, bazısı bazısından daha iyi, daha tahammül edilir haldedir."

Hanefî mezhebine göre de, "Helal ve temiz olmayan şeylerle tedavide bulunmak esas itibariyle caiz değildir." Ancak bazı fakihlere göre başka bir ilaç bulunmadığı takdirde müslim, âdil bir tabibin göstereceği lüzum üzerine caiz olabilir. Şöyle ki bir hastalığın veya bir hastalığa sürükleyecek bir zaafiyetin tedavisi için mubah bir ilaç bulunmazsa böyle bir tabibin "şifa ümidi vardır" diye tavsiyesi üzerine li-aynihi haram bir şey ile zaruret miktarı tedavi caiz olur. Fakat mücerred zahiri bir menfaat mülahazasıyla, mesela, yalnız temizlemek arzusuyla böyle bir ilacı kullanmak caiz değildir. Zira bunda tedavi mahiyeti yoktur. Bunun haram olduğunda ittifak vardır. Esasen müslüman ve hâzık bir doktor böyle bir tavsiyede bulunmaz, bulunacak olsa, ya müslümanlığında veya hazâkatında bir eksiklik var demektir. Unutmayalım ki, bir ucu dine dayalı tıbbî meselelerde dinimiz "tabib-i müslim-i hâzık"ın tavsiyesine uymayı emreder. Bu çeşit meselelerde doktor tavsiyesine uyarken müslüman kişinin, doktorunda bu evsafı araması gerekir. Burada müslim vasfı, müslüman olduğunu söylemekle birlikte namazını kılmayan, haramlardan kaçınmayan kimsede tahakkuk etmiyeceği kanaatindeyiz.

-3979 -2- وللبخارى عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَا أنْزَلَ اللهُ مِنْ دَاءٍ إَّ أنْزَلَ لَهُ دَوَاءً[. و'بى داود والترمذي بمعناه، وزاد:]إَّ دَاءً واحِداً. قِيلَ: وَمَا هُوَ؟ قالَ: الْهَرَمُ[

.2. (3979)- Ebu Hüreyre'nin Buhârî'de gelen bir rivayetinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: "Şâfi-i Kerim Allah Teâla Hazretleri, her ne hastalık indirmişse onun devasını da indirmiştir." [Ebu Dâvud ve Tirmizî'de şu ziyade var: "Tek bir hastalığın ilacı yoktur" dedi. Kendisine: "O hangi hastalıktır?" diye soruldu da: "İhtiyarlık!" cevabını verdi." [Buhârî, Tıbb 1, Ebu Dâvud, Tıbb 1, (3855); Tirmizî, Tıbb 2, (2039); İbnu Mâce, Tıbb 1, (3436).]

-3980 -3- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَإذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأ بِإذْنِ اللّهِ تعالى[. أخرجه مسلم

.3. (3980)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her hastalığın bir devası vardır. Hastalığın ilacına rastlanırsa Allah Teâlâ'nın

izniyle hastalıktan şifa bulur."

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'de de gelmiş olan önceki hadis, her hastalık için mutlaka bir tedavi, bir ilaç olduğu hususunda insanları, inananları ikna etmeye yönelmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri var: يَا أيُّهَا النَّاسُ تَدَاوَوْا "Ey insanlar tedavi olun!" اِنَّ اللَّه حَيْثُ خَلَقَ الدَّاءَ خَلَقَ الدَّوَاءَ فتَدَاوَوْا "Allah nerde (veya ne zaman) hastalık yaratmışsa tedavi de yaratmıştır öyleyse tedavi arayın. تَدَاوَوْا يَا عِبَادَ اللَّهِ فَإنَّ اللَّه لَمْ يَضَعْ دَاءً إَّ وَضَعَ لَهُ شِفَاءً إَّ دَاءً وَاحِداً الْهَرَمُ وفي رِوَايَةٍ اَّ السَّامَ "Ey Allah'ın kulları tedavi arayın. Zira Allah Teâlâ hazretleri bir tanesi haric tedavisiz hastalık yaratmamıştır: İhtiyarlık -bir rivayette ölüm.-" Ebu Hüzâme'nin babasından yaptığı bir rivayette denir ki: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, tedavi için rukye yaptırıp ilaç almamıza ne dersiniz, bununla Allah' ın kaderinden birşey geri çevrilir mi?" Bana: "Bunlar da Allah'ın kaderindendir" buyurdular."

Hz. Câbir hadisi dikkat çekicidir: Ona göre tedavi sadece ilacın isabetine bağlı değil, Allah'ın iznine de bağlıdır. Şu halde mü'min, elinden geldikçe tedavi yollarını arayacak, ancak bilecek ki, şifa Allah'ın iznine bağlıdır. Öyleyse şifaya kavuşan mü'min, bunu ilaçtan değil, Allah'tan bilip hamdini ziyadeleştirecektir.Bu husus hatıra şunu da getirmektedir: İlacın her ne kadar, şifa vermesi esas ise de onu kullananın mizacı, ilacın miktarı, kullanılış tarzı, hastadan hastaya farklı neticeler hasıl edebilir. Bazan hakiki şifa verirken bazan kısmî şifa verir, bazan da hastalığı artırır, hatta yan etkiyle bir başka rahatsızlığı tahrik edebilir. Bu durumu bilen mü'min, "Allah'ın şifabahş izni"ni istihsal için ilaç alırken de Rabbine ilticadan geri durmayacaktır. Hadislerin maksadı arasında mü' mine bu prensibi de vermek olduğu gözükmektedir.

2- Bu hadisler ilaçların tesirine inanmayı takrir etmektedir. Öte yandan, mü'minin her şeyi Allah'tan bilip tevekkül etmesi de bir başka imânî edebtir ve bu iki prensip arasında bir teâruz ortaya çıkmaktadır. Bu hususta şârihler şu açıklamayı kaydeder: "Bu hadislerin hepsi, tedavide sebeplerin yerini tesbit etmektedir, bu doğrudur. Ancak yine hadis gereği, te'sirin, ilacın zâtı icabı değil, Allah'ın onda takdir ettiği hâsiyetler ve Allah'ın izni sebebiyle hâsıl olacağına, Allah'ın dilemesi ve takdiriyle ilacın hastalık dâhi hâsıl edebileceğine itikad eden kimse için Allah'a tevekküle mani bir durum ortaya çıkarmaz" derler. Ayrıca bunu yemek ve içmek suretiyle açlık ve susuzluğun defedilmesiyle insanı helâke götürecek başka şeylerden kaçınılması durumlarıyla da kıyas edip, "onlar tevekküle mani olmadığı gibi bu da değildir" derler.

3- Bazı rivayetler "ihtiyarlık" ve "ölüm" hastalığı dışında her hastalığın şifası olduğunu ifade eder. Bu durum her hastalığın mutlaka bir şifası olduğunu vurgulayıp tabiî geleni araştırmaya teşvikkar olmakta, devasız sanılan derde düşenlere de bir ümid, bir teselli kaynağı sunmaktadır. Hadiste, "ihtiyarlık" ve "ölüm'ün de bir nevi hastalık sonucu hâsıl olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu irşâd-ı nebevî, ihtiyarlığı ortaya çıkaran hadiseyi daha yakından tahlil edip daha ilmî izahlar yapmaya imkân olduğu kanaatini vermektedir. Bediüzzaman'ın aşağıda kaydedeceğimiz bir notu da, mü'min doktorlara, orijinal neticeler

vaadeden ciddi araştırmalara kapı aralamakta, teşvik unsuru olmaktadır:

"Şu âlemde cism-i zîhayatın inkıraza ve mevte mahkumiyeti ise, vâridat ve mesârifin muvanesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar ziyadeleşir, muvazene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise, zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkîb ve tahlile maruz değil veyahud muvazene sabit kalır, varidat ile masarif muvazenettedir. Devr-i daimî gibi cism-i zîhayat telezzüzât için, hayat-ı cismaniye tezgahının işlettirilmesiyle beraber ebedîleşir."

Merhum, bu bahse, cennetteki ölümsüzlüğü ve gençliğin bekasını açıklama sadedinde girer.

BİRİNCİ BAB

TEDAVİNİN CEVAZI

3981 -1- عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ تُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، فإنَّ اللّهَ تَعالى يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ[. أخرجه الترمذي

.1. (3981)- Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah Teâlâ Hazretleri onlara yedirir içirir." [Tirmizî, Tıbb 4, (2041); İbnu Mâce, Tıbb 4, (3444).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada hastalara, onların iştahları olmadıkça bir şey yiyip içme hususunda zorlamamayı tavsiye etmektedir. Bu hususta ikna için "Onlara Allah'ın yedirip içirdiğini" beyan buyurur.

Tababete giren bu hadîsi de Aleyhissalâtu vesselâm'ın mucizelerinden biri sayabiliriz. Zira günümüz tababeti de iştahı kesilen hastaya zorla yedirmenin ona fayda değil, zarar vereceğini belirtir. Bir Batılı, oruçla tedavi metodu geliştiren Dr. Dewey'in çalışmalarını anlatırken der ki: "O zamandan beri hayatî kimye (biokimya) otaya çıkarmıştır ki, vücut harareti 38 dereceyi aşar aşmaz, sindirim sistemindeki guddeler enzim (sindirim mayası) salgısını durdurmakta ve taze sıkılmış meyve suyu dışındaki bütün gıdalar hazmı sağlayacak hiçbir enzim ile karşılaşmamaktadır. Binnetice bu halde alınan gıdalar barsaklarda çürüdüğü için zehirlenme hâsıl etmekte(37) herhangi bir fayda te'mîn etmemektedir. Dewey isbatladı ki, ateşli hastaların kilo kaybı, onları aç bıraktığımız zaman, zorla yedirdiğimiz zamana nisbetle daha fazla değildir. Üstelik hazım ameliyesinin

---

(37) 1966'da tâb edilmiş Lejeun adlı kitaptan aldığımız bu ifadeyi doktorlar günümüzde biraz ihtiyatla karşılıyorlar: Ateşli hastanın iştahı kesilince aldığı gıdanın fayda değil, zararlı olacağını te'yîd etmekle beraber "Bağırsakta çürüme" diye bir hadise olmaz, ateş halinde

mîde kabul etmez. Etse bile bağırsaklara salmaz, saldığı takdirde, bağırsaklardan dışarı atılır" derler.

gerektirdiği muayyen enerji sarfı, bünyenin, hastalığa karşı mücadele edebilmek için muhtaç olduğu hayatî gücü o nisbette azaltmaktadır."

Yazının devamında, içtiği asit sebebiyle sindirim sisteminde ciddî yaralar hâsıl olan ve bu yüzden hiçbir gıda alamayan bir çocuğun 75, diğerinin de 90 gün yaşadığı zikredilir. Yani, gıda alınmadığı takdirde, vücud, daha önceden depoladığı ihtiyatları kullanmakta, hayati fonksiyonlarda, gıdasızlık sebebiyle bir gerileme meydana gelmemektedir. İşte vücuddaki bu ihtiyatların bünye tarafından kullanılma hâdisesi, gaybâşina olan lisan-ı nübüvvete Rab Teâlâ'nın yedirip içirmesi olarak ifâdeye dökülmüş bulunmaktadır. Hadisi, islâm âlimlerinin izahı da şöyle: "Yani, yeme içme yerine geçecek bir şeyle Allah hastaya imdâd eder, açlık ve susuzluk elemine karşı sabırla rızıklandırır. Nitekim, gerçekte hayat ve kuvvet Allah'tandır, ne yiyecekten, ne içecekten ne de sıhhatten." el-Kâdı'nin izahı da şöyle: "Allah, hastaların kuvvetlerini hıfzeder, yeme ve içmenin ruhun muhâfazası ve bedenin kıvamını bulması için hâsıl ettiği fâideler sağlayacak şeyle onlara imdâd eder..."

-3982 -2- دعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]لَدَدْنَا رَسولَ اللّهِ # فِي مَرَضِهِ، فَجَعَلَ يُشيرُ إلَيْنَا أنْ َ تَلُدُّونِى، فَقُلْنا: كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فلَمَّا أفَاقَ قَالَ: ألَمْ أنْهَكُمْ أنْ تَلُدُّونِى؟ قُلْنَا: كَرَاهِيَةُ المَرِيضِ لِلدَّوَاءِ، فقَالَ: َ يَبْقَى أحَدٌ في الْبَيْتِ إَّ لُدَّ، وَأنَا أنْظُر إَّ الْعَبَّاسَ، فإنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ[. أخرجه البخارى.»اللُّدُودُ« سقى المريض الدواء في أحد جانبى فمه، وإنما أمر # أن يلدّ كل من في البيت عقوبة لهم على فعل ذلك به بغير إذنه بعد نهيه عنه

.2. (3982)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hastalığı sırasında ağzından ilaç içirdik. Bize içirmememizi işaret etti. Ancak biz (itirazını) hastalarda ilaca karşı görülen nefret (diye) değerlendirmiş (ve içirmiştik). Kendine gelince: "Bana ilaç vermeyin demedim mi?" diye bizi payladı. Biz, davranışımızın sebebini: "(Herhalde) hastaların ilaca gösterdikleri nefret olarak değerlendirdik" diye açıkladık. (Resûlullah, buna rağmen öfke izhâr edip, herkesi cezalandırmak üzere): "İlaçtan içmedik kimse kalmayacak!" emretti ve: "Abbâs hariç hepinizi göreceğim, zira o (bana zorla ilaç içirirken) yanınızda değildi" buyurdu. [Buhârî, Tıbb 21, Megâzi 83, Müslim, Selâm 83, (2213).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'a hasta iken, arzusu hilafına (rağmen) içirilen ilacın hikâyesini anlatmaktadır. Ledûd "ağzın bir tarafından ilaç içirmek" ma'nâsına gelmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendine gelince kendisine, arzu etmemesine, içirmeyin diye işâret buyurmasına rağmen emrinin hilafına şahsi yorumlarıyla zorla içirenlere ceza olarak aynı ilaçtan birer parça içiriyor.

Resûlullah'ın bu davranışı için "kısas"tır, "intikam"dır gibi bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

İbnu Hacer: "Bana öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm bununla te'dibde bulunmak istedi, tâ ki bir daha benzer harekette bulunmasınlar" diye yorumlar. Şöyle yorum yapan da olmuştur: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselam, tedaviye başvurduğu halde, burada ilaç almak istemedi, zira bu hastalığında vefat edeceğini anladı. Artık öleceği kesinleşen kimsenin ilaç alması mekruhtur." İbnu Hacer, bu yoruma katılmaz ve der ki: "Bana görünen şudur: Bu hâdise, tahyîr (38) ve tahakkuktan önce idi. Tedaviyi hoş karşılamadı, zira, bu hastalığına uygun değildi. Zira yanındakiler, Aleyhisalâtu vesselam'ın zâtulcenb olduğunu zannetmiş idiler ve verdikleri ilaç buna uygundu. Halbuki, haberin siyakından da anlaşılacağı üzere, onda bu hastalık yoktu."

3983 ـ3ـ وعن عبداللَّهِ بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رسولُ اللَّهِ #: مَا أُبَالِى مَا أتَيْتُ إنْ أنَا شَرِبْتُ تِرْيَاقاً، أو تَعَلَّقْتُ تَمِيمَةً، أوْ قُلْتُ الشَّعْرَ مِنْ قِبَلِ نَفْسِى[. أخرجه أبو داود.»التِّرِيَاقُ« هو الدرياق. وهو معروف و بأس بشر به مالم يكن فيه حرام و نجس .

____

(38) Tahyir, bazı hâdislerde geldiği üzere, Resûllah'ın Rabbine dönme veya dünyada uzun müddet kalma hususunda muhayyer bırakılması, fakat O'nun dönmeyi tercihi hâdisesidir.

والتَّمِيمَةُ« إحدى التمائم: وهى خرزات كانت العرب تعلقها على أودهم يتقون بها العين في زعمهم، فأبطلها النبىّ«

.3.(3983)-Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki "Benim tiryak içmem, temîme (muska) takınmam, içimden gelen şiiri okumam aldırmazlık olur." [Ebu Dâvud, Tıbb 10, (3869).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin ifâde ettiği ma'nâyı âlimler biraz farklı anlamışlardır: Bazıları: "Tiryak içmeme, temîme takmama, içimden gelen şiiri okumama aldırmam bu üç fiili normal karşılarım" şeklinde anlarken, bazıları da: "Bu üç fiilden biri benden sudûr edecek olsa ben, iyi veya kötü meşru veya gayr-ı meşru ne yaptığına dikkat etmeyen kimselerden biri olurum" şeklinde anlamıştır. Birinci anlayışta mezkur üç şeye cevaz ma'nâsı mevcut iken ikinci anlayışta bu üç şey kötülenmiş olmaktadır.

2- Tiryâk: Zehirin zararını gidermek maksadıyla alınan ilaçtır, dilimizde buna bedel daha ziyâde panzehir kelimesini kullanırız.

Hadîsi menfi ma'nâda anlayanlardan İbnu'l-Esîr der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) tiryakı mekruh addetmektedir. Zira içerisinde engerek eti ve hamr katılmaktadır. Bunlar haram ve necistir. Ancak tiryâk'ın çeşitleri var. Şayet bu çeşit maddeler, katılmayan çeşidi ise onu kullanmakta bir beis yoktur. Bazı âlimler: "Hadîs mutlaktır, ama hepsinden ictinab evladır" demiştir."

3- Temîme, cahiliye devri muska ve afsunlarının adıdır. Bunlar Allah'ın isimlerini ve Allah'ın kelimelerini ihtiva ederse cevaz verilmiştir. İbnu'l-Esir der ki: "Bu, cahiliye devri Araplarının inançlarınca, göz değmesinden korumak için çocuklarına taktıkları boncuklardır. İslâm bu inancı kaldırmıştır." Hadiste التَّمَائِمُ وَالرُّقى مِنَ الشِّرْكِ "Muskalar ve rukyeler şirktendir" denmiştir. Bir başta hadîste: مَنْ عَلَّقَ تمِيمَةً فَـ اَتمَّ اللهُ لَهُ "Kim (dünyevî bir maksadla) muska takarsa Allah maksadına erdirmesin" denmiştir. Âlimler hadîsi: "Onlar sanki bunun ilaç ve şifa vereceğine inanırlardı. Resulullah bunları şirk ilan etti, çünkü onlar kendilerine yazılmış bulunan "takdîr"i bunlarla defedeceklerini zannediyorlar, kendilerine gelecek ezânın defedilmesini, asıl defedecek olan Allah'tan değil, gayrından talebediyorlardı" diye açıklarlar. Sindî der ki: "Burada kastedilen muskalar, cahiliye muskalarıdır, bir kısım boncuklar, vahşî hayvanların tırnak ve kemikleri gibi. Ama Kur'an'dan ve Allah'ın isimlerinden yazılarak tanzîm edilen muskalar bu yasağın dışındadır, hatta bunlar câizdir."

Sindî, muskanın cevazına kâni ise de meseleye daha farklı yaklaşan âlimler de mevcuttur ve bu mesele ihtilaflıdır. Söz gelimi, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, Tirmizî Şerhi'nde der ki: "Kur'andan muska yapıp takmak sünnet yolu değildir. Bu hususta sünnet, Kur'an'ın okunmasıdır, tâlîk edilmesi değil." İbnu Hacer de şunu söyler: "Hadîsin yasakladığı muska, içerisinde Kur'an ve benzeri müsbet bir şey bulunmayan muskalardır. Fakat içerisinde Allah'ın zikredildiği muskalarda bir beîs yoktur. Zira bu Allah'ın isimleri ve zikriyle teberrükte ve taavvüzde (kötülüklerden korunma talebi) bulunmak maksadıyla yapılır. Keza zînet maksadıyla bunları takmak da nehyedilemez, yeter ki gurura ve israfa kaçmasın."

Bu meselede Hattâbî de benzer şeyler söylemiştir: "Tedavi için tiryak içmek mekruh değildir. Resûlullah aleyhissalatu vesselâm tedavi ve ilacı pek çok hadîste mubah kılmıştır. Ancak içine konan yılan eti sebebiyle tiryak haramdır. Temîme, cahiliye Araplarının âfatı kendilerinden defedeceği düşüncesiyle taktıkları boncuktur. Buna inanmak cehâlettir, dalâlettir, çünkü felaketi Allah'tan başka defedip mani olacak yoktur. Kur'an'la taavvüz, teberrük ve istişfa (şifa taleb) bu yasağa girmez. Çünkü o kelamullah'tır, onunla istiaze, Allah'la istiâze demek olur. Zira kelamullah Allah'ın zâtî sıfatıdır. Bazı âlimler mekruh olan muskanın, içerisinde Arapca olmayan, bu sebeple ma'nâsı da anlaşılmayan şeyler yazılmış bulunan, hatta yasaklanmış olan sihir ve benzeri şeyler bulunan muskalardır" demişlerdir."

Görüldüğü üzere, âlimler, mutlak olarak "muska haramdır" demiyorlar, muhtevasına, malzemesini Kur'ân'î tabirâtın teşkil edip etmemesine bakıyorlar. Müsbet ma'nâ taşıyan elfaz, dua, esma yazılmış ise bunun câiz olduğunu söylüyorlar.

İslâm âlimlerinin, -sünnete dayananbu yaklaşımlarını takdir etmemek mümkün değil. Bazı insanlarda bulunan zayıf bir damar bu çeşit şeylerle meşguliyetten kendini alamamaktadır. Hayatları ilim ve mâkulâtla tanzîm iddiasında bulunan Batı toplumunda ve onları taklidi esas alan memleketimizin sosyetik çevrelerinde bile bu çeşit kesin bir yasağa tam uyacak sayı oldukça azalacaktı. Mesele tamamen meşruiyyet dışına atılınca, konu daha da istismar mevzuu yapılabilirdi. Öyleyse bunun makul hududunu tayin ederek meşruiyet tanımak daha gerçekçi bir tavır olmaktadır.

TEDAVİNİN MEKRUHLUGU

3984 ـ4ـ وعن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنِ اكْتَوَى أوِ اسْتَرْقَى، فقَدْ بَرِئَ مِنَ التَّوَكُّلِ[. أخرجه الترمذي وصححه

.4. (3984)- Muğîre İbnu Şu'be radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim vücudunu dağlatır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiş olur." [Tirmizî, Tıbb 14, (2056); İbnu Mâce, Tıbb 23, (3489).]

AÇIKLAMA:

1- Rukye, dilimizde afsunlama veya okuma dediğimiz usûlle icra edilen tedavidir. Sünnette humma, sara hatta yılan sokuğu gibi her çeşit âfete karşı rukye yaparak tedavi çaresine başvurulmuştur.

Keyy, dağlamadır. Yani, ateşte kızdırılan demiri bazı hastalıklı uzuvlara tatbîk etmek suretiyle başvurulan bir tedâvi metodu.

Gerek rukye ve gerekse keyy cahiliye devrinde dahi bilinen ve başvurulan tedavi metodlarıdır. Sadedinde olduğumuz hadîs, bu iki tedavi metodunu yasaklamaktadır. Ancak çoğu durumda olduğu üzere burada da tek bir hadîsle mevzu hakkında nihâî hükme gitmek usül bakımından mahzurludur. Zira, bu mevzu üzerine Resulullah'tan vârid olan başka rivayetlerde mevcuttur. Nihâi hüküm hepsini görerek otaya çıkarılmalıdır. Söylediğimiz şekilde hareket eden İslâm Uleması 4002, 4019, 4023, 4031, 4034 vs. numarada gelen ve bunlara ruhsat veren hadisleri de gözönüne alarak rukye'nin cevazına hükmetmiştir. Buradaki nehyin, rukye ile tedaviye tevessül eden kimsenin neticeyi, te'siri Allah'tan beklemeksizin, sırf bu tedavi tarzına dayananlara baktığı belirtilmiştir. Dağlama ile tedavi de son derece tehlikeli bir metoddur. Bu metodda yeterince bilgi ve mahâret kazanmayanların buna tevessülünü önlemek, başka tedavi yolları varken buna başvurulmasına meydan vermemek için bu yasağın beyan edildiği belirtilmiştir. Müteakiben bazı açıklamalar daha kaydedilecektir.

RESULULLAH'IN VASFETTİGİ İLAÇLAR

3985 ـ1ـ عن أبى سعيد الخدريّ رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبِيِّ # فقَالَ: إنَّ أخِى اسْتُطْلِقَ بَطْنُهُ، فقَالَ: اسْقِهِ عَسً فَسَقَاهُ، ثُمَّ جَاءَهُ فقَالَ: إنِّى سَقَيْتُهُ عَسً، فَلَمْ يَزِدْهُ اَّ اسْتِطْقاً ثَثَ مَرَّاتٍ، فقَالَ رَسولُ اللَّهِ #: صَدَقَ اللَّهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أخِيكَ، فَسَقَاهُ فَبَرأَ[. أخرجه الشيخان والترمذي

.1. (3985)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Kardeşim ishal oldu (ne yapayım?)" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ona bal (şerbeti) içir!" ferman buyurdu. Adam içirdi. Bilahare aynı şahıs tekrar gelip: "Ben bal (şerbeti) içirdim. Ancak, bu onun ishalini artırmadan başka bir şeye yaramadı" dedi. (Adamın bu gidip gelmeleri) üç kere tekrar etti. Sonunda Aleyhissalâtu

vesselâm: "Allah doğru söyledi. Kardeşinin karnı yalan söyledi (hata etti)" buyurdu. Sonra bir kere daha içirdi. Bu sefer kardeşi iyileşti." [Buhârî, Tıbb 4, 24; Müslim, Selâm 91, (2217); Tirmizî, Tıbb 31, (2083).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki hadisenin kahramanları rivayetlerde tasrih edilmemiştir. Hadisin başka vecihlerinde adamın, Resulullah'a üç sefer gidip geldiği, her seferinde, bal (şerbeti) içirmiş olmasına rağmen ishalin geçmeyip arttığını söylediği, Resulullah'ın da her seferinde "Bal şerbeti içir" tavsiyesini tekrar ettiği belirtilir. Müslim'in bir rivayetinde adamın dördüncü gelişinde Resulullah'ın ilaveten "...Allah doğru söyledi..." dediği tasrih edilir.

Bu husus başka rivayetlerde de tasrih edilmiştir. Netice olarak, ishalli kimsenin dördüncü seferden sonra ishalden kurtulduğu anlaşılmaktadır.

2- Hadisi şerh eden âlemler, rivayette geçen: "Kardeşinin karnı yalan söyledi" ifadesinde geçen "kizb"i, hata ile tevil ederler. Yani, kelimenin hata etti ma'nâsında kulanıldığına dikkat çekerler ve Hicaz ahalisinin kizb kelimesini bu ma'nâda da kullandıklarını başka misallerle gösterirler. Bu durumda كَذَبَ بَطْنُهُ (Karnı yalan söyledi)" ibaresi karnı şifayı kabul etmeye salih olmadı, hataya düştü ma'nâsını ifade etmiştir.

3- Hadisle ilgili olarak İbnu Hacer'in yaptığı bir tahlili faydalı bulduğumuz için aynen kaydediyoruz.

"Bazı mülhidler: "Bal müshildir, nasıl olur da ishal olanlara bal tavsiye edilir?" diyerek hadise dil uzattılar. Buna cevabımız şudur: Bu söz, söyleyenin cehaletini ortaya kor. Onların bu davranışı şu âyetin şumûlüne girer: "Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar..." (Yunus 39). Şurası malumki, tabibler, aynı hastalığın ilacının yaşa, âdete, zamana, alışılan gıdaya, tedbire, kişi tabiatının gücüne göre değişeceğinde ve ishalin birçok çeşidi bulunduğunda ittifak ederler. Mesela bu çeşitlerden biri, kusmayı da beraberinde getiren şiddetli bir ishaldir ki hazımsızlıktan husule gelir. Doktorlar şu hususta da müttefiktir: Bu çeşit ishalin tedavisi kişinin tabiatını ve onun fonksiyonunu terketmesiyle olur, böylece, insan tabiatı muayyen bir müshile muhtaçsa, hastada kuvvet oldukça ona yardım edilir. İmdi, mezkur hasta sanki hazımsızlıktan husule gelen ishale musabtı. Resululah da ona, mide ve barsaklarında toplanmış olan fuzulî maddeleri boşaltması için bal tavsiye etti. Zira balda mideye ârız olan ve gıdanın midede kalmasını engelleyen yapışkan karışımlardan mürekkep fuzuliyatı sürüp tahliye edici hassa vardır. Midede havlularda görülen tüyler gibi tüyler mevcuttur. Bu tüylere yapışkan karışımlar takılacak olsa, mideyi fesada verir ve mideye ulaşan gıda maddelerini de fesada uğratır. Şu halde bunun tedavisi, bu karışımları mideden sürüp çıkaracak bir maddenin kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu maksadla istimal etmeye, baldan daha müessir bir şey yoktur, hususan sıcak su içerisinde eritilip şerbet yapılırsa, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tatbikinde bal, ilk seferinde müessir olmadı, zira tedavi, hastalığa göre, belli bir

müddet ve belli bir miktar ilaca bağlı olmaktadır. Bu müddet kısa tutulursa fuzuliyat tamamen sürülüp atılmamış olur, normal zamanı taşacak olursa kuvveti zayıflatır ve başka bir zarar hâsıl eder. Sanki adam, birinci seferde baldan hastalığın mukavemetini kırmaya yetecek miktarda içmemiştir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da içmeye devam etmesini emretmiştir. Adam, hastalık maddesinin gereğine uygun olarak içmelerine devam ettikçe Allah'ın izniyle iyileşti.

Resûlullah'ın: "Kardeşinin karnı yalan söyledi" sözünde, "bu ilacın faydalı olduğuna, hastalığın devam etmesinin, ilaçtaki kusurdan ileri gelmeyip, fâsid maddenin çokluğundan husûl bulduğuna bir işâret vardır. Bundan dolayı Aleyhissalâtu vesselâm bu maddenin boşaltılması için bal içmeye devamı emretmiştir.Nitekim, öyle oldu. Ve Allah'ın izniyle adam iyileşti."

Onbeşinci miladî asrın ortalarında yapılan bu ilmî açıklama karşısında hayran kalmamak mümkün değil. İsabetli beyan vahye mazhar Resûl-i gayb-âşina'ya has değil, ona ihlasla tabi olan ümmet-i merhumesine de imtiyaz, ne mutlu onlara! Balın iyi bir dezenfektan (mikrop öldürücü) olduğu bilinmektedir. İçerisinde mikrop ve mantar üremez. Sıcak bal şerbetinin karındaki sancıları kestiği de bilinir.

3986 -2- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَا مِنْ دَاءٍ إَّ فِى الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ مِنْهُ شِفَاءٌ إَّ السَّامَ[. أخرجه الشيخان والترمذي.قال ابن شهاب »وَالْحَبَّةُ السَّوْدَاءُ«: الشونيز.»والسَّامُ«: الموت

.2. (3986)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ölüm dışında hiçbir hastalık yoktur ki çörek otunda onun için bir deva bulunmasın." [Buhârî, Tıbb 7; Müslim, Selam 89, (2215); Tirmizî, Tıbb 5, (2042), 22, (2071).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, dilimizde çörek otu dediğimiz siyah habbenin ölüm dışında bütün hastalıklara şifa vereceği beyan edilmektedir. Hadis muhtelif vecihlerde gelmiştir. İbnu Hacer, hadisin bir vechinde yer alan -çok hapşırma ile gelen nezleye nasıl kullanılacağı hususundaki- bir açıklamayı merfu rivayetten bulduğunu kaydeder: "Çörek otu ayıklanır incecik dövülür, zeytin yağıyla karıştırılıp burna üçer damla damlatılır." Bir diğer rivayetin açıklaması hangi hastalık için olduğu tasrih edilmeden yapılmaktadır. Şöyle denir: "Dendi ki: "Siyah habbe nedir?" Şu cevabı verdi: "Şûnîz'dir" Tekrar sordu: "Onu nasıl kullanacağım?" dedi ki: "Yirmibir adet çörek otu tanesi alırsın, bir beze bağlarsın. Sonra bir suya koyup bir gece bekletirsin. Sabah olunca burnun sağ deliğine bir damla, sol deliğine iki damla damlatırsın. Ertesi günü sağ burun deliğine iki damla, sol deliğe bir damla. Üçüncü gün sağ deliğe bir, sol deliğe iki damla damlatırsın." İbnu Hacer açıklamasına devam eder: "Bu beyandan varılan sonuç şudur: "Çörek otunun her derde deva olmasının ma'nâsı, her hastalık için tek başına aynı şekilde kullanılması demek değildir. Aksine, bazan olur tek başına kullanılır, bazan olur mürekkep olarak kullanılır, bazan dövülüp inceltilmiş, bazan da dövülmemiş

olarak kullanılır. Zaman olur yenilerek, içilerek, damlatılarak ve sarılarak vs. çeşitli şekillerde kullanılır.

2- Hadiste geçen "her hastalığa" tabirini bazı âlimler pek mutlak bularak "onunla tedavi kabul eden..." diye kayıtlamak istemişler ve: "Çünkü o, soğuk hastalıklara iyi gelir, hararetli hastalıklara değil..." demişlerdir.

Hadis şârihleri burada teferruatına girmeyeceğimiz bir kısım açıklamalar yaparak, hadisin bütün hastalıklara şâmil olan âmm hükmünü "bir kısım hastalıklara" diye tahsis etmeyi uygun görürler. Hatta Ebu Bekr İbnu'l-Arabî bile bu görüşe katılır ve der ki: "Tabibler nezdinde bal, bütün hastalıklara şifa olma yönüyle çörek otundan çok ileride yer alır, buna rağmen öyle hastalıklar var ki, onlara yakalananlar bal yiyecek olsalar ondan zarara uğrarlar. Bal hakkındaki فِهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ "Onda insanlara şifa vardır" (Nahl 69) âyetinden murad, ekseri ve galib durum olursa, çörek otu hakkında gelen mutlak ifadeyi de "ekseri durum" diye tevil etmemiz evla olur."

Hadisin âmm olan hükmünü bu şekilde tahsis taraftarı olmayanlardan İbnu Ebî Cemre de şunu söyler: "Âlimler bu hadis hakkında ileri geri konuşup, âmm hükmünü tahsis ettiler ve hadisi tıbb ve tecrübe ehlinin sözleriyle izaha yeltendiler. Bunu yapanların hatası açıktır. Zira biz, tabiblerin sözlerini tasdik edecek olursak ilimlerinin temelini zann-ı galibe dayanan tecrübe teşkil eden kimseleri esas almış oluruz. Şurası muhakkak ki, hevadan konuşmayan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı tasdik etmek, onların kelamını kabulden evlâdır."

İbnu Hacer, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra münakaşayı şöyle bağlar: "Çörek otunu tek başına, tek tarzda değil, farklı terkibler ve çeşitli şekillerde almanın kastedilmiş olacağını göstererek, ma'nâsının âmm olmasının esas olduğunu belirttik. Hadisin ma'nâsına böyle yaklaşmanın herhangi bir mahzuru yoktur, hadisin zahirinden çıkma da mevzubahis değildir."

Esasen Resulullah, hiçbir ilacın hiçbir hastalığa kesin deva vereceğini vaadetmiyor, daha önce de geçtiği üzere "Allah'ın izni"yle kayıtlıyor. Sadedinde olduğumuz çörek otunun dahi, -İbnu Hacer'in de belirttiği gibi dozajını, terkibini alınış tarzını tesbit edebildiğimiz takdirde- bu çeşit ifadelerde tekid maksadı da bulunmakla beraber "Bütün hastalıklar için" demede bir mahzur olmamalıdır. Madem hadis âmmdır, öyleyse ülemânın belirttiği kayıtlar çerçevesinde bütün hastalıklar için çörek otunun az veya çok tedavi edici bir tesirinin varlığını kabul etmemiz daha uygundur. Zira O (aleyhissalâtu vesselâm), her ne söylemişse haktır, gerçektir, mübalağa ve mücâzefeden berîdir.

-3987 -3- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنِ اصْطَبَحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوةٍ لَمْ يَضُرَّهُ سَمٌّ، وَ سِحْرٌ ذلِكَ الْيَوْمَ إلى اللَّيْلِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود

.3. (3987)- Sad İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim her sabah acve hurmasından yedi tane yerse o gün geceye

kadar ona ne zehir ne de sihir zarar verir." [Buharî, Tıbb 52, 56, Et'ime 43; Müslim, Eşribe 154, (2047); Ebu Dâvud, Tıbb 12, (3875, 3876).]

AÇIKLAMA:

1- Acve, Medine'de yetişen en kaliteli en yumuşak hurmadır. İbnu'l-Esir bunu şöyle tarif eder: "Sayhânî çeşidinden daha büyük, bir hurma çeşididir. Rengi siyaha çalar. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medine'ye kendi eliyle diktiği hurma çeşididir."

2- İbnu Hacer, Medine'nin Necid cihetine düşen Medine'ye en yakın kısmı üç, en uzak kısmı sekiz mil olan Âliye nam mevkiinde yetişen hurmaların şifabahş olduğunu teyid eden başka rivayetler de kaydeder. Bazı rivayetlerde "şifa", bazılarında "tiryâk" (panzehir) olduğu ifade edilmiştir. Nesâî'nin bir rivayetinde: "Acve cennettendir, o zehre karşı şifâdır" denir.

3- Hadiste gelen "geceye kadar" tabiri acvenin tesirini gündüzle sınırlamaktadır. Yani şeran gündüz güneşin doğumundan batmasına kadar ki mühlettir. Güneşin batmasıyla gece başlar. Rivayetlerde gece hakkında bilgi verilmemiştir. Yani, gecenin başında hurma yiyen gece boyu zehir ve sihre karşı emniyette midir? tasrih gelmemiştir.

Hattâbî, acvedeki şifabahş hâsiyetin, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duasıyla hâsıl olduğunu, aslında değişik bir hususiyet olmaması gerektiğini söyler. İbnu't-Tîn, bu hâssenin o zaman mevcut olan şimdi ise bilinmeyen hususi bir ağaca ait olma ihtimalinden bahseder.

Bazı âlimler, hurma sayısının yedi kılınması, Medine hurması ile sınırlandırılmış bulunması gibi tıbta izahı olmayan kayıtlara bakarak bu durumun Resulullah devriyle ilgili bir imtiyaz olup daha sonraki devirlerde müessir olmayacağı yorumuna gitmiştir. Hatta bu mesele üzerinde âlimler birbirlerinin ithamına müncer olan farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Teferruata girmeden,

3988 ـ4ـ وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ فِى عَجْوَةِ الْعَالِيَةِ شِفَاءً، وَإنَّهَا تِرْيَاقٌ أوَّلَ الْبَكْرَةِ[. أخرجه مسلم

.4. (3988)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Medine'nin Necd cihetinde yer alan) Âliye acvesinde şifa vardır. O sabahın ilk vaktinde (yenirse) panzehirdir." [Müslim, Eşribe 156, (2048).]

Açıklama, önceki hadiste geçti.

3989 ـ5ـ وعن سعيد بن زيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: الْكَمْأةُ مِنَ المَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ[. أخرجه الشيخان والترمذي

.5. (3989)- Saîd İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mantar kudret helvası cinsindendir. Suyu göze şifalıdır. [Buhârî, Tıbb 20, Tefsir, Bakara 3; Müslim, Eşribe 157, (2049); Tirmizî, Tıbb 22, (2068).]

3990 -6- وفي أخرى للترمذي عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰه عَنْه أنهم قالوا:]اَلْكَمْأةُ جُدَرِىُّ ا'رْضِ، فقَالَ رسولُ اللّٰهِ #: اَلْكَمْأةُ مِنَ المَنِّ، وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ، وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَهِى شِفَاءٌ مِنَ السُّمِّ. قالَ أبُو هُرَيْرَةَ: فَأخَذْتُ ثَث أكْمُوءٍ، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً فَعَصَرْتُهُنَّ فِى قَارُورَةٍ، وَكَحَلْتُ بِهِ جَارِيَةً لِى عَمْشَاءَ فَبَرَأتْ[.

6. (3990)- Tirmizî'de Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete göre, Halk: "Mantar toprağın çiçek hastalığıdır" demiştir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söylediler: "Mantar (Allah'ın Benî İsrail'e in'am ettiği kudret helvası denen) menn'dendir. Suyu göz için şifadır. Acve (denen hurma cinsi) cennettendir ve zehire karşı şifadır." Ebu Hüreyre ilave eder: "Ben üç veya beş veya yedi mantar aldım, onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. Gözü hasta olan bir cariyeme tatbik ettim. İyileşti." [Tirmizî, Tıbb 22, (2068, 2069, 2070).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine, İbnu Hacer'in sunduğu uzun tahlilden genişçe kaydedeceğiz. Dikkatle okunmalı, çıkaracağımız sonuca kadar hükme gitmede acele edilmemelidir.

2- Kem'e Arapçada mantar demektir. İbnu Hacer'in: "Kem'e yaprak ve sapı olmayan bir bitki olup, ekimi yapılmaksızın yerde bulunur" diye yaptığı tarife bakınca her çeşit mantar bu kelime ile ifade edilmiş olmaktadır. Kâmustaki açıklama da böyle. Bu sebeple tercümemizi kem'e mantarı şeklinde değil, doğrudan mantar şeklinde yapmayı uygun gördük. İkinci hadisimizi biraz daha vazıh hale getiren bir rivayet Taberî'de gelmiştir. Orada Hz. Câbir (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resulullah devrinde çokca mantar çıkmış, halk: "Bu, "yer"in çiçek hastalığı" diyerek yemekten imtina etmiştir. Bu hal Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşınca: "Mantar yerin çiçeği değildir. Bilesiniz, mantar kudret helvası cinsindendir" buyurmuştur. Mantarın, gök gürlemesiyle çokça ortaya çıkması sebebiyle araplar mantara "benâtu'r-Ra'd" yani gök gürültüsünün kızları da demiştir.

Arapların mantar için "Arzın çiçek hastalığı" demesinin, onun da insandaki çiçek gibi yerin içinden çıkmasından ileri geldiği belirtilmiştir.

3- Mantarla kudret helvası (menn) arasında kurulan irtibat ve benzerliğe gelince, kendiliğinden hâsıl olmasıyla izah edilmiştir. Nitekim bir hadiste اَلْكَمْأةُ مِنَ الْمَنِّ الَّذِى أُنْزِلَ عَلى بَنِى إسْرَائِيل "Mantar Benî İsrail'e indirilen kudret helvasındandır" buyrulmuştur.(39)

Hadiste geçen ve kudret helvası ma'nâsına gelen menn kelimesi aynı zamanda nimet, vergi ma'nâlarına da geldiği için bazı âlimler: "Allah mantarı herhangi beşerî bir muamele olmaksızın lutfedip, kullarına nimet kıldığı için Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle ifade buyurmuştur" diye açıklamıştır.

Yapılan üçüncü bir açıklamaya göre Cenâb-ı Hakk'ın İsrailoğullarına gökten indirdiği menn (kudret helvası) tek çeşit yani sadece ağaçların üzerine inen maruf tatlı madde değildir bunun bir çok çeşidi vardır. Bir çeşidi ağaca inmiş ise, bir başka çeşidi de yerden çıkmıştır, mantar yerden çıkandır. Muhtemeldir

---

(39) İsrailoğullarına indirilen kudret helvası ile ilgili ayetler: Bakara 57, A'raf 160.

ki, İsrailoğullarına inen bu "menn"in (nimetin, lütfun) arasında mantar da vardır. Şu halde Hak Teâlâ Hazretleri Tîh çölünde onlara ekmeğin yerini tutmak üzere de mantarı lutfetmiştir. Bu durumda âyette zikri geçen selva (bıldırcın) da katıklarını teşkil etmiş olmalıdır. Onların helvalarını da ağaç üzerine inen ve tall denen çisenti teşkil etmiş böylece maişetleri mantarbıldırcınçisenti üçlüsüyle temin edilmiştir. İbnu Hacer'in kaydına göre, bu duruma, bir ihtimal olarak ilk defa Hattâbî dikkat çekmiş, ancak sonradan el-Muvaffık Abdu'l-Latif el-Bağdadî ve ona uyanlar cezmederek kesin bir ifadeye dökmüşlerdir. Onlara göre menn, lügat açısından "nimet", "lütuf" "vergi" gibi ma'nâlara gelmekle insanların emeği, zahmeti olmaksızın mantarın çıkması, ağaç üzerine tatlı çisentinin düşmesi ve avlamaksızın bıldırcınların gelmesi hadiselerini ifade eder. Hadiste "mantar'ın "menn'den olması"nın ihbarı da bu söyleneni teyid eder. Âyette İsrailoğullarının "Ey Musa bir çeşit yemeğe dayanamıyacağız" (Bakara 61) demelerinin, menn'in çeşitliliğini cerhetmeyeceği, buradaki tek çeşitlikten (vahdet) muradın zikredilen şeylerin hiçbir değişikliğe uğramadan aynı tarzda devamı olduğu belirtilmiştir. Bu tevilin doğruluğuna âyet şehadet eder. Çünkü, "menn" ve "selvâ" diye iki ayrı yiyeceğe rağmen "tek çeşit"e de dayanamayacaklarını söyler.

4- Mantar suyunun göze şifa olmasına gelince: Hattâbî der ki: "Mantar bu faziletle mümtaz kılınmıştır, çünkü o, mutlak olarak helal olan bir bitkidir, onun iktisabına hiçbir şüphe girmemiştir. Buradan şu hüküm çıkarılabilir: Mutlak helal olan şey gözü parlatır, aksi de bilakistir."

İbnu'l-Cevzî der ki: Mantarın göze şifa olması meselesinde iki görüş var:

1) Hadiste kastedilen şey hakikaten mantarın suyudur. Ancak bu görüşte olanlar, onun göz için çık'la (sırf) kullanılmayacağını söylerler. Fakat nasıl kullanılacağı hususunda iki görüşte ihtilaf ederler:

a) Göze sürme çekmede kullanılan ilaçlara katılır. Bu görüşü, Ebu Ubeyd'in naklettiği bir kısım tabiblerin "Mantar yemek gözleri parlatır" sözü tasdik eder.

b) Mantar alınır, ortadan ikiye bölünür, ateş korunun üzerine konulup suyu kaynayıncaya kadar tutulur. Sonra bir mil alınıp bu kaynayan parça üzerine bir müddet konup sonra çekilir, mil soğuyunca mantar suyu göze çekilir. (Bu faydalıdır). Çünkü ateş onu soymuş, faidesiz fazlalıklarını gidermiş, geriye işe yarayan kısım kalmıştır. Mil, pişen mantarın suyuna soğumuş ve kurumuş haldeyken konulmamalıdır, tesiri olmaz. İbrahim el-Harbî, Ahmed İbnu Hanbel'in oğulları Sâlih ve Abdullah'tan rivayet eder ki: "Bunların gözlerinde rahatsızlık husule gelmişti. Mantarı alıp suyunu sıkarak sudan gözlerine çektiler. Ancak rahatsızlıkları daha şiddetlendi." İbnu'l-Cevzî der ki: "Şeyhimiz Ebu Bekr İbnu Abdi'l-Bakî anlattı ki: "Bazı kimseler mantarın suyunu sıkıp gözlerine sürdüler ve gözleri kör oldu."

2) İkinci görüşe göre mantarın suyundan murad, mantarı bitiren sudur. Çünkü, (baharda) yere düşen ilk yağmurla (sürme maddeleri = ekhâl) büyürler. Ancak bu görüşün zayıf olduğu belirtilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin mantarın göz tedavisinde çık'la (yani bir başka madde ile karıştırılmaksızın) kullanılmayacağına dair iddiasını tıbbî uygulamaya muvafık bulmaz ve gerekçe olarak Kadı İyaz'ın bazı doktorlardan yaptığı nakli kaydeder: "Gözdeki harareti teskin için tedavi uygulanacaksa mantar suyu tek başına kullanır. Başka çeşit bir tedavi güdülüyorsa mürekkeb (karıştırılmış) şekilde kullanılır." İbnu'l-Arabî de bu görüşe cezmeder ve der ki: "Sahih olan şu ki (mantar suyu) bir halde aslî hâliyle fayda verir bir başka halde karışımıyla. Bu tecrübe edildi ve doğru bulundu." İbnu Hacer devamla der ki: "Evet Hattâbî, İbnu'l-Cevzî' nin söylediği hususta cezmeder ve der ki: "Onunla (bahar yağmuruyla) sürme maddelerinden olan tûtiya taşı büyür." Ve der ki: "(Mantar suyu) çık'la kullanılmaz zira bu, göze zarar verir." El-Gâfikî, el Müfderât'ta der ki: "Mantar suyu, ismid'le macun yapılıp göze çekildiği takdirde göz için ilaçların en sâlihi olur. Çünkü, göz kapaklarını takviye eder ve görme gücünü keskinlik ve kuvvet yönleriyle artırır ve gelecek ârazları bertaraf eder." Nevevî rahimehullah der ki: "Bu meselede doğru olan şudur: "Mantarın suyu, göz için "mutlak" şifadır. Mantar sıkılır, suyundan göze tatbik edilir." Der ki: "Ben ve zamanımda başkaları hep gördük ki gözünü kaybetmiş, görmez olmuş olan bir zât gözüne sırf mantar suyu çekmiş, şifa bulmuş ve tekrar görür olmuştur. Bu zât, eş-Şeyhu'l-adl el-Emin el-Kemâl İbnu Abdi'd-Dımeşkîdir, hadiste rivayet ve salah sahibi bir kimsedir. (40) O, mantar suyunu, hadis-i şerife inanarak teberrük için kullanmıştı, Allah da onunla kendisini faidelendirmiştir." İbnu Hacer, bu naklinde Nevevî'yi biraz ihtiyatsız bularak der ki: "Bunu, sözünün sonunda işaret ettiği üzere, "kendinde hadisin sıhhati ve onunla amel hususunda itikad gücünü bulan"la kayıtlaması gerekirdi. Bu sözü, daha önce kullandığı "mutlak" kelimesine aykırıdır. Tirmizî Cami'inde, Katade'ye kadar sahih bir senetle kaydeder ki Katâde şöyle demiştir: "Bana rivayet edildi ki, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: "Üç veya beş veya yedi mantar aldım. Onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. (Gözünden hasta olan) cariyemin gözüne ondan çektim, o da iyileşti." İbnul-Kayyim der ki: "Büyük tabibler, mantar

---

(40) Bu zat, İbnu Hacer'in verdiği bilgiye göre, İbnu Abd diye bilinen Kemâleddin İbnu Abdi'l-Mü'min İbni'l-Hıdır el-Hârisî ed-Dumeşkî'dir. Kendisinden birçokları hâdis dinlemiştir, 83 yıl yaşamıştır, 672'de Nevevî'den dört yıl önce vefat etmiştir.

suyunun gözü parlattığı hususunda itirafta bulunmuşlardır. Bunlar arasında el-Mesîhî ve İbnu Sina ve başkaları da var. Bu ihtilaftaki müşkilatı izâle eden husus mantar ve diğer mahlukatın asıl itibariyle, zararlı şeylerden selim olarak yaratılmış iken, sonra onlara, Cenâb-ı Hakk'ın iradesine tabi olarak, mücâveret, imtizac vs. gibi sebeplerle âfetlerin ârız olmuş olmasıdır. Mantar, Allah'tan olma gibi bir vasıfla mümtaz olması sebebiyle asıl

itibariyle faydalıdır. Ona zararlı maddeler mücâveret (başka maddelere yakınlık, komşuluk) sebebiyle ârız olmuştur. Sünnette gelen her şeyle sıdk ile amel etmek onu kullanana fayda verir. Allah ondan, niyeti sebebiyle zararı defeder. Aksi bilakistir. Doğruyu Allah bilir."

SONUÇ: Bu vesile ile bir kere daha hatırlatmak faydalıdır. Hadislerde rastladığımız, gerek ahkam-ı feriyye ve itikadiyye olsun ve gerekse sadedinde olduğumuz rivayetlerde olduğu üzere tedaviyle veya ziraat, ticaret gibi başka şeylerle ilgili bir meselede olsun, hadisle amelde ferdî hareket etmemek esastır.O hadis, diğer hadisler, âyetler, selef büyüklerimizin anlayış ve amelleri arasında nasıl bir yer tutmaktadır, bunun araştırılması gerekir. Bir başka ifade ile hem âyetler ve hem de hadisler, muhatapları olan insanın gerek mizaç gerekse coğrafi ve teknik şartlarının farklı oluşları sebebiyle çoğu kere birbirlerni tamamlayıcı mahiyette olarak aynı konuda birden fazla gelmiştir. Bunların terkip ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile önümüze çıkan herhangi bir hadisin hatta âyetin zâhiri ile amel etmek doğru değildir. Âyet ve hadislerin ifade edilen işlemlerden geçmesi gerekir. Bu, bir hakikatın ilanı olmaktadır. Ancak görüldüğü üzere, onun nasıl faydalı olacağı, insanların farklı tabiatları, şartları göze ârız olan hastalıklar adedince farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Ulema-i kiramın hiçbirisini "yanılmak"la, "hata etmek"le itham etmemiz mümkün değil. Bilakis her biri meselenin bir yönünü, mantar suyunun farklı şartlara göre, bir kullanılış tarzını beyan etmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

Şu halde tıbla ilgili diğer hadisleri de aynı ihtiyatla karşılamamız, tabib veya en azından aklıbaşında tecrübe sahibi kimselerin tavsiyelerinden hariç, kendi kendimize onlarla amel etmekten kaçınmamız gerekmektedir.

Bu örnek de gösteriyor ki, tıbb-ı nebevî'nin günümüz insanının anlayacağı şekilde yeniden tedvin edilmesi şarttır.

-3991 -7- وعن امرأة كانت تخدم بعض أزواج النبىّ # واسمها سلمى رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]مَا كَانَ يَنَالُ رَسُولَ اللهِ # قَرْحَةٌ، وَ نَكْبَةٌ إِّأمَرَنِى أنْ أضَعَ عَلَيْهَا الْحِنَّاءَ[. أخرجه الترمذي

.7. (3991)- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birine hizmet eden Selma adında bir kadın anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir yara veya bir bere gelecek olsa, bana emrederdi, onun üzerine kına koyardım." [Tirmizî, Tıbb 13, (2055).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ, kınanın hâsıl edeceği bürûdet (soğukluk) ile, yaranın hâsıl edeceği hararetin tahfif edileceğini söyler.

-3992 -8- وعن أسماء بنت عميس رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قالَ لِى رَسُولُ اللهِ # بِمَ تَسْتَمْشِينَ؟ قُلْتُ: بِالشُّبْرُمِ. قَالَ: حَارٌّ جَارٌّ. قَالَتْ: ثُمَّ اسْتَمْشَيْتُ: بِالسَّنَا فقَالَ #: لَوْ أنَّ شَيْئاً كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ كَانَ فِي السَّنَا[. أخرجه الترمذي.قوله »تَسْتَمْشِينَ«: أى بم تستطلقين، وبأىّ دواء تسهلين بطنك، وكنى عن ذلك بالمشى حتياج ا“نسان فيه إلى التردد بالمشى إلى الخء.»وَالشّبْرُمْ«: حبٌّ صغار يشبه الحمص يتخذ في ا‘دوية.وقوله: »حارٌّ جارٌّ«: اتباع.و»السَّنَا«: نبت معروف يتداوى به

.8. (3992)- Esmâ Bintu Umeys (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ne ile (barsaklarını) yumuşatıyorsun?" diye sordu. Ben: "Şübrüm ile!" dedim.

"Hararet de hararet!" buyurdu. Bunun üzerine ben, sonra senâ otunu müshil olarak kullandım. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bunu öğrenince):

"Eğer ölüme karşı şifa taşıyan bir şey olsaydı bu, mutlaka senâ'da olurdu" buyurdu" [Tirmizî, Tıbb 30, (2082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabla sağlık meselelerine varıncaya kadar alakalandığını göstermektedir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'ya, barsaklarındaki inkıbaz halini gidermek üzere yumuşatıcı ve müshil olarak hangi maddeyi kullandığını sormaktadır. Ancak bunu sorarken kinayede bulunur: "Ne ile gitme imkanı arıyorsun?" der. Gitmeden maksad, helaya gitmektedir. İshal halinde helaya sıkça gidildiği için, gitme ile kinaye yapmıştır. Esmâ, şübrüm denen otu kullandığını söyler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, ishali çok artırıcı bulduğunu söyler. Ancak bunu değişik bir üslubla ifade eder: Hârrun cârrun... Bu ifade, iki ayrı şekilde ma'nâlandırılmıştır.

1) Şiddetle ishal yapar demektir.

2) İkinci kelime birinciyi tekiden kullanılmıştır.

Şöyle ki: Dilimizde, sözgelimi odun modun, sandık mandık, kilim milim dediğimiz zaman ikinci kelimeler birincileri tekîden kullanılır, tek başlarına ma'nâ ifade etmezler. Arapçada da buna benzer itbâ denen bir kullanış vardır. Mesela kesir besir gibi, habis nebis gibi, hasen besen gibi. Şu halde burada da hârr (sıcak) kelimesine cârr kelimesi ile itbâ yapılmış, ma'nâ ve lafız tekid edilmiş olmaktadır. Hadis, bazı vecihlerinde harr yârr diye de geldiği için bu ikinci tevil daha sahih bulunmuştur. Böylece ma'nâ: "Şübrüm çok hararet yapar, ishâli artırır" olur.

2- Esma, Resulullah'ın ikazı üzerine senâ denen ve daha ziyade tedavide kullanılan bir bitkiyi kullanmaya başlar. Aleyhissalâtu vesselâm bunu işitince tasvib eder ve otu takdirkâr ifadede bulunur. Şârihler, senâ denen otun Hicazda yetiştiğini, tedavide değerli bir yeri olduğunu, mutedil bir tesir hâsıl etmesi sebebiyle emniyetle kullanıldığını, sıcak ve kuru tabiatlı olduğunu, safrayı teshil edip kalbi kuvvetlendirdiğini belirtir. Senâ'nın insana hâsıl ettiği pek çok faydalar arasında vesveseyi önlemesi, adaleleri açması, saçları büyütmesi, baş ağrısı, basur, sara gibi hastalıklara şifa vermesi vs. sayılır. Kaynatılıp suyunun içilmesi, dövülerek içilmesinden daha iyi olduğu belirtilir. İçilecek miktarı yüz dirhemden beş dirheme, üç dirheme kadar olabilir. Onun menekşe çiçeği ve siyah kuru üzüm ile kaynatılması daha faydalıdır.

3993 -9- وعن أم قيس بنت محصن رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]دَخَلْتُ بِابْنٍ لِى عَلى رَسُولِ اللهِ #، وَقَدْ أعْلَقْتُ عَلَيْهِ مِنَ الْعُذْرَةِ،

فَقَالَ:عَمَ تَدْغَرْنَ أَوْدَكُنَّ بِهذَا الْعَقِ، عَلَيْكُنَّ بِهذَا الْعُودِ الْهِنْدِيِّ، فَإِنَّ فِيهِ سَبْعَةَ أَشْفِيَةٍ، مِنْهَا ذَاتُ الْجَنْبِ، يُسْعَطُ بِهِ مِنَ الْعُذْرَةِ، وَيُلَدُّ بِهِ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ[. قال الزُّهْرِى رَحِمَهُ اللّهُ تَعالى: بَين لنا اثنتين ولم يبين لنا خمساً. أخرجه الشيخان وأبو داود.وَ»الْعُوْدُ الْهِنْدِىُّ«: هو القسط.قوله »عَمَ تَدْغَرْنَ« الدغر: عج العذرة برفع لهاة الصبى المعذور با'صبع.و»الْعَقُ«: كَذا فِي بعض الروايات، والمعروف ا"عق.و»الْعُذْرَةُ«: وجع يعرض في الحلق من الدم

.9. (3993)- Ümmü Kays Bintu Mihsan (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben küçük bir oğlumla birlikte Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girdim. (O sırada boğazındaki hastalığı sebebiyle çocuğa (i'lâk denen) tedavi uygulamıştım.

"Çocuklarınızın boğaz hastalığını niye i'lâk usulüyle (elle sıkarak) tedavi ediyorsunuz? Size şu ûd-u Hindî'yi (Kust-u Hindî) tavsiye ederim. Zira onda yedi türlü şifa vardır. Zâtü'lcenb'in ilacı ondadır. Boğaz hastalığına karşı burna damlatılır. Zâtü'lcenb'e karşı ağızdan verilir."

Zührî merhum der ki: "(Resulullah) bize (ilacın fayda vereceği) iki şeyi açıkladı, ama beşini açıklamadı." [Buhârî, Tıbb 10, 21, 26; Müslim, Selam 139, (1214); Ebu Dâvud, Tıbb 13, (3877).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen uzre umumiyetle çocuklara ârız olan boğaz hastalığıdır. Yapılan bazı açıklamalar, şimdilerde anjin dediğimiz bademcik iltihaplanmasını hatırlatır. Diğer bir açıklamaya göre boğazda kanama yapan bir şişmedir. İbnu Hacer buna, küçük dilin düşmesi dahi dendiğini kaydeder. Bazıları uzre ile küçük dile yakın bir yeri kastettiğini de belirtir. Şu halde bunu boğaz hastalığı (41)

____

(41) Bugünkü tıb diliyle uzre bademcik iltihabı (tosilit) olarak da anlaşılabilmektedir.

olarak mutlak bırakmak daha uygun olacak.

İ'lak da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, uzre'ye karşı uygulanan bir tedavinin adıdır. en-Nihâye'de yapılan açıklamaya göre boğazı (içten) şişen çocuklara, anneleri, parmakları ile şişin üzerine bastırarak (dağr), şişliği izale ederlerdi, i'lak işte bu ameliye ile yapılan tedaviye denmiştir.

Dağr: Boğaza parmakla bastırmak, dürtmek demektir. İbnu'l-Esir der ki: "Çocuk uzre'ye yakalanınca, kadın parmağını çocuğun boğazına sokar, parmağıyla o hastalıklı mekanı kaldırır ve sıkardı. (İşte bu ameliyeye dağr denmektedir.)" İbnu'l-Esir, devamla der ki: "Bu ameliyeden sonra, çocuğa (koruyucu mahiyette bir de esma yazılı) muska takarlardı."

Su'ût: Burun yoluyla verilen ilaç demektir. Hasta sırt üstü yatırılıp, başı geriye sarkması için omuzlarının altına bir yastık konur. Böylece damlatılan ilacın dimağa ulaşmasından emin

olunur. Ta ki, tahrik edeceği hapşırmanın da yardımıyla hastalık veren madde dışarı atılsın.

2- Bu hadiste geçen ûd-u Hindî, başka rivayetlerde Kust (Küst)-u Hindî diye geçer. Kust, Ahterî'nin açıklamasına göre, topalak denen bir ot'dur. İlaç ve buhur olarak kullanılır.

Birkaç çeşidi vardır:

Kust-u Hindî denen çeşidi siyahtır, hafiftir, hoş bir tadı vardır.

Kust-u Şâmî, şimşir ağacı rengindedir. Bunun kokusu güzeldir.

Kust-u Bahrî: Bunun rengi beyazdır. Kokusu güzel ise de tadı acıdır.

3- Resulullah, bu hadislerinde çocukların boğazlarında sıkça rastlanan rahatsızlıklara o devrin örfünde câri bir nevi cerrahî ve fiilî müdahaleyi tavsiye etmektedir. Hatta Hz. Câbir'den Ahmed İbnu Hanbel'de ve Sünen'lerde gelen bir rivayete bakılırsa, bu tavsiye başla ilgili ağrılar için de muteberdir: اَيُّمَا اِمْرَأةٌ اَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ اَوْ وَجَعٌ فِى رَأسِهِ فَلْتَأخُذْ قُسْطاً هِنْدِياً فَتحكّهُ بِمَاءٍ ثُمّ تُسْعِطُهُ اِيَّاهُ "Herhangi bir kadının çocuğuna boğaz rahatsızlığı veya baş ağrısı isabet ederse Kust-u Hindî alsın suda ezsin sonra çocuğun burnuna damlatsın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Buhârî'de gelen bir başka hadiste: اِنَّ اَمثَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الحَجَامَةُ وَالْقُسْطُ الْبَحْرِى "Sizin başvurduğunuz tedavilerin en ideali hacamat olmak ve Kust-u Bahrî (kullanmak)dır" buyurmuştur. Burun veya ağız yoluyla verilen bu ilaca teşvik sadedinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu uyarısı da Buhârî'de yer alır: تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنَ الْعُذْرَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْقُسْطِ "Çocuklarınıza, boğaz rahatsızlıkları için sıtma tedavisine başvurarak eziyet etmeyin, kust (damlası) uygulayın."

4- Hadis üzerinde değerlendirmelerde bulunan Zührî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kust-u Hindî'de yedi derde deva olduğunu belirttiği halde, bunlardan ikisini zikredip diğer beşinin hangi hastalıklar olduğunu belirtmediğine dikkat çeker. Ancak İbnu Hacer, tabiblerden naklen, Kust'un faydalarını sayar: "İdrar söktürür, kadınlarda âdet kanını tahrik eder. Mide kurtlarını öldürür, zehiri ve dört günde bir gelen harâreti (humma'rrıb) ve diğer harareti defeder ve mideyi ısıtır, cima şehvetini artırır, (merhem gibi) sürmek suretiyle çiller giderilir."

Tabiblerin gösterdiği faydalar yediyi geçer ise de bazı şârihler bu duruma: "Yedi, vahiyle bilinenlerdir, tabiblerin ziyadeleri tecrübe ile bilinenlerdir. Aleyhissalâtu vesselâm, kesinliği sebebiyle yedi ile iktifa etmiştir" diyerek cevap getirmişlerdir.

Bu duruma İbnu Hacer'in getirdiği yorum da burada kayda değer: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadislerinde gelen "yedi"den murat, tedavide başvurulan belli başlı tarzlar da olabilir: Çünkü bunlar ya deriye sürmek (talâ), ya içmek, ya tekmîd (hasta uzvu, üzerine sıcak bir şey koyarak ısıtmak) ya tentil (şifalı otu kaynatarak elde edilen su ile hastalıklı uzvu yıkamak), ya buhur yapmak, ya su'ût (burna) damlatmak, ya da ledûd (ağız yoluyla

almak)tan ibarettir. Bunlardan sürmek merhametlerle ilgilidir, zeytinyağında eritilir ve (dıştan) sürülür. Tekmîd de böyle. İçmede ilaç inceltilir, bala veya suya veya bir başka mâyie katılır. Tentîl de böyledir. Su'ût'da da ilaç zeytinyağında inceltilir ve burna damlatılır. Ledûd ve buhurlama ise izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu yedi tarzdan her birinin tahtında muhtelif hastalıklar için faydalar var. Kendisine cevâmi'ulkelim(42) verilen bir Zat'tan (aleyhissalâtu vesselâm) bu mucizane beyanın suduru bizi hayrete düşürmez (ancak hayranlığımızı artırır)."

3994 -10- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: عَلَيْكُمْ بِا“ثْمِدِ فَإنَّهُ مِنْ خَيْرِ أكْحَالِكُمْ: يَجْلُوا الْبَصَرَ، وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ، وَكَانَ # إذَا اكْتَحَلَ يَكْتَحِلُ فى الْيُمْنَى ثَثاً، يَبْتَدِئُ

____

(42) Cevâmi'ul-kelim, az sözle çok geniş mânalar ifade eden özlü, veciz kelamlara denir. Resûlullah bu hali kendine Allah tarafından lutfedilen hasâisten biri olarak zikreder.

بِهَا وَيَخْتِمُ بِهَا، وَفِى الْيُسْرَى اثْنَيْنِ[

.10. (3394)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İsmîd'i kullanmaya devam edin. Zira o, sürmelerinizin en hayırlısıdır. Görmeyi parlatır, saçı bitirir." Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sürme çekince önce üç kere sağ gözüne çekerdi, onunla başlar, onunla bitirirdi. Sol gözüne de iki kere çekerdi."

3995 -11- وفي رواية:]كَانَ لَهُ مُكْحِلَةٌ، وَكَانَ يَكْتَحِلُ فِى كُلِّ لَيْلَةٍ ثَثَةً فِى هذِهِ، وَثَثَةً في هذِهِ[. أخرجه الترمذي والنسائى ا‘خيرة، وا‘ولى رزين

.11. (3995)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir sürmedanı vardı. Her gece şu gözüne üç, öbür gözüne de üç kere sürme çekerdi." [Tirmizî, Libas 23, (1757), Tıbb 9, (2049); Nesâî, Zinet 28, (8, 150); İbnu Mâce, Tıbb 25, (3497); Ebu Dâvud, Libâs 16, (4061).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada göz sağlığı için sürme çekmeyi tavsiye etmekte ve sürme maddesi olarak ismidi emretmektedir. İsmîd, sürmede kullanılan bir taştır. Rengi kızıla çalan siyahtır. Hicaz memleketinde bulunur. Daha kalitelisi İsbahân'dan getirilendir. İbnu Sîde, ismîd kelimesi ile sürme çıkarılan taş mı kastedilir, yoksa bizzat sürme mi kastedilir? Bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini kaydeder. Türbüştî der ki: "Bu madenî bir taştır. Ancak İsfehânî sürmeye ismid dendiği olmuştur. Gözdeki yaşı ve cerahatları emer, gözün sıhhatini korur, gözün damarlarını bilhassa yaşlılarda ve çocuklarda takviye eder."

İsmidle sürmelenmeyi tavsiye eden rivayetler Sahiheyn dışındaki hadis mecmualarında

gelmiştir. عَلَيْكُمْ بِاْثِمِدِ فإِنَّهُ مُنْبِتَةٌ لِلشّعْرِ مُذْهِبَةٌ لِلْقَذَى مُصفَّاةٌ لِلْبَصَر "İsmîd kullanmaya devam edin, çünkü o, saçı gürleştirir, çapağı giderir, görmeyi saflaştırır, (netleştirir)." Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, yatarken içerisine misk katılmış ismîd'in sürülmesini tavsiye eder:

المُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ اِنَّهُ اَمَرَ بِاِثْمِدِ

2- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın sürme çekme usulünü göstermektedir.

* İsmîdle sürme çekmekte.

* Geceleyin yatmazdan önce çekmekte.

* Her gözüne üçer sefer sürmektedir. Böylece herbirinde "tek" korunmuş olmaktadır. Ancak sola "iki", "sağa da "üç" kere çekerek, toplamın tek kılınması da caizdir. Evla olanın üçer kere olduğu belirtilmiştir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sürdüğü ve ashabına tavsiye ettiği "sürme çekme" işinin süslenme gayesi gütmediği açıktır. Bu sadece sıhhî endişe gütmektedir. Zaten akşam yatacağı sırada buna yer vermesi maksadı göstermeye kafidir. Göz doktoru muhterem Zeki Çıkman'ın sürme üzerine açıklaması aynen şöyle:

"Sürmenin ana maddesi antimon'dur. Saf olarak İsfehan sürmesi (ismid) iyisidir. Kirpiklere sürülen sürme, kirpikleri siyahlatır. Sürmenin siyah olması güneş ışınlarından infraruj (ısı ışınaları) tutmasına sebep olur. Böylece gözün içine fazla miktarda girmesine mani olur. İnfraruj ışınları gözün içindeki uyum merceği (lens) ve görmenin ilk uyarımlarını alan sinir tabakasına (retina) zararlı etki yapabilir. Örnek olarak ay veya güneş tutulmaları çıplak gözle takipedilecek olursa, retine denilen bu sinir tabakasında yanmalar meydana gelebilir. Bunun sonucunda ise, görmenin onda dokuzu bozulur ve renk görme ve şekil görme de bozulmuş olur. Bu yönleri ile sürme kullanılması tavsiye edilir. Sürme ile ilgili olmak üzere günümüz tıbbının çok az şey bildiği malumunuzdur."

-3996 -12- وعن رافع بن خديج رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: الحُمّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَمَ فَأبْرِدُوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ[. أخرجه الشيخان والترمذي

.12. (3996)- Rafi İbnu Hadîc (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hararet, cehennemden bir kabarmadır. Hararetinizi (soğuk) su ile soğutunuz." [Buhârî, Tıbb 28, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Selam 83, (2212); Tirmizî, Tıbb 25, (2074).]

AÇIKLAMA:

1- Kabarma olarak çevirdiğimiz feyh, lügat açısından hararetin şiddet kazanması, artması ma'nâsına gelir. Feyh yerine muhtelif rivayetlerde, bu ma'nâya gelen fevh ve fevr gibi başka kelimeler de gelmiştir.

2- İbnu Hacer, hummanın çeşitleri olduğuna dikkat çektikten sonra insandaki hummanın yani yükselen hararetin cehenneme nisbeti hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının bunu hakikat kabul edip şöyle dediğini kaydeder: "Ateşlinin vücudundan hâsıl olan alev, cehennemden bir parçadır. Allah Teâlâ Hazretleri onun zuhuruna, bazı sebepler takdir etmiştir, tâ ki kullar bununla cehennem ateşini mukayese edip kavrasınlar. Nitekim ferah, neşe ve lezzet gibi hoş şeyler de cennet nimetlerindendir. Allah Teâlâ Hazretleri, bunları da ibret alınsın ve cennet nimetlerine delil ve nümune olsun diye izhâr etmiştir. Bu husus, Bezzar tarafından tahric edilen bir hadiste belirtilmiştir. Hadisi Hz. Âişe rivayet etmiştir. Bu mevzuda, Ebu Ümame tarafından rivayet edilen bir hadisi de Ahmed İbnu Hanbel kaydetmiştir: اَلْحُمَّى حَظُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ النَّارِ "Yükselen hararet, mü'minin cehennemden alacağı nasibidir." İşte bu, soğutmayı emredip şiddet kazanan hararetin cehennemin bir kabarması olduğunu, Allah'ın cehenneme (biri yazda, biri kışta) iki nefes almasına izin verdiğini belirten hadiste olduğu gibi hakikati ifade eder." Bazı âlimler şöyle der: "Bu, teşbih makamında bir haberdir, ma'nâsı ise "hummânın harareti, cehennem hararetinin bir benzeridir" demektir. Böylece cehennem hararetinin şiddeti hususunda nefisler uyarılmak istenmiştir. Bu şiddetli hararet cehennemin kabarmasına benzemektedir. (Kabarması diye ifade edilmiş olan) feyh ise, cehenneme yaklaşan kimseye hararetinden değen şeydir, nitekim hararetin su ile soğutulmasını emreden hadiste böyle ifade edilmektedir."

İbnu Hacer, önceki tevilin evlâ olduğunu belirtir.

Ulemanın yorumlarını kaydettikten sonra şunu da biz ilave etmek isteriz: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanda normalin üstüne çıkan hararetin -ki hadiste Hummâ kelimesiyle ifade buyurulmuştur- insan sağlığına zararlı olduğunu belirtmek için cehennemle irtibat kurmuştur. Zira cehennemdeki ateş de insan için hayır değil, şerdir. Öyleyse, zararı olacak vücut hararetine cehennemin bir uzantısı denmesi ve böylece onunla cehennem arasında bir irtibat kurulması lisan-ı nübüvvete gayet muvafıktır. Aleyhissalâtu vesselâm, iyi hayırlı şeyleri imanla, melekle, cennetle irtibatlayarak beyan buyurduğu gibi, fena, zararlı ve çirkin şeyleri de şeytan, küfür, cehennem gibi kötü şeylerle irtibatlıyarak beyan buyurmaktadır.

3- HARARETİN SU İLE SOGUTULMASI:

Resulullah, sadedinde olduğumuz rivayette, hastanın harareti arttığı takdirde, hadisenin, kendi seyrine bırakılmayıp hâricen müdahale ile soğutulmasını emretmektedir. Soğutma vasıtası olarak tasiye edilen şey sadedinde olduğumuz hadiste "su"dur. Bazı rivayetlerde "soğuk su" bazılarında da "zemzem suyu" zikredilmiştir. Şu halde Mekke'de olan veya bulabilen için zemzem suyunu kullanmak ve hususen onu soğutulmuş olarak kullanmak en idealidir.

İbnu Hacer, zemzem suyunun da zikredilmesini, Resulullah'ın, bunu temin edebilecek durumda olan muhataplarını esas alarak yapmış olma gerçeğini anlayamayanların bazı yersiz itirazlarına ve onlara verilmesi gereken cevaba dikkat çeker. Bu maksadla

Hattâbî'den bir iktibasta bulunur. Hadislerde ve diğer dinî meselelerde meknuz olan bir kısım incelikleri görüp kavramadan, onları kendi kısır anlayışı çerçevesinde kabalaştırıp karikatürize ettikten sonra dil uzatan bazısı cahil, bazısı mütecâhil kimselere her devirde rastlanacağı için bu hale ibretâmiz bir örnek olsun diye bazı ufak kısaltmalarla, yapılan açıklamayı burada aktarmayı faydalı buluyoruz. İnşaallah, böylece kendimizin ve yakınlarımızın sağlığını ilgilendiren mühim bir tedavi metodunu da öğrenmiş olacağız. Kullanılan bazı tabirleri müsamaha ile karşılamak için ifadenin en az bin yıl önceye ait olduğunu göz önüne almak gerekir.

Hattâbî ve ona tabi olanlar der ki: "Bazı kıt akıllı tabibler, bu hadise itiraz ederek dediler ki: "Hummalı (ateşi yükselen) hastanın su ile yıkanması onu helak olmaya götürecek bir muhâtara (risk) getirir. Çünkü derideki mesâmatı (delikleri) büzerek buharı hapseder. Böylece harâret bedenin dâhiline akseder. İşte bu hal, (harareti daha da artırarak) ölüme sebep olur." Hattâbî, onların bu itirazına şu cevabı verir: "Kendisini âlim zanneden biri, hummaya yakalanınca galat ederek bedenini suya bandırdı. Harareti böylece vücudunun dâhilinde hapsederek, kendini neredeyse helaka atacak olan ağır bir hastalığa yol açtı. Hastalığını atlatınca, (hadis hakkında) burada zikri hoş olmayan kötü laflar etti. Aslında onu bu duruma düşüren, hadisin ma'nâsı hususundaki cehli idi."

CEVABIMIZ ŞUDUR: Esasen bu menfi durum, hadisin sıdkı hususunda şüphede olan bir kalbten sâdır olmuştu. Bu sebeple ona önce şunu sormalı:

Sen neye dayanarak hadisten "yıkanma" emrini anladın? (Evet, hadis hummayı su ile soğutun diyor, ama) hiç bir sahih rivayette bunun keyfiyeti yani nasıl olacağı sarih olarak açıklanmamış. Hele yıkanarak soğutulacağı hiç mi hiç yok. Hadiste, sadece "hummânın su ile soğutulması"na irşad edilmiş o kadar. Eğer yaşanan vak'alar, yahut tıb mesleği, her hummalının suya batırılmasının veya bütün bedenine su dökülmesinin hastaya zarar vereceğini ortaya koymuş ise, (hadiste) kastedilen bu değildir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyun faydalı olacak bir şekilde kullanılmasını murad etmiştir. Öyleyse suyun soğutmada kullanılması için o şekilde aranması gerekir. "Yıkanmak" başvurmayı emreden hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın "mutlak bir yıkanma" kastetmediği, hususi bir tarzda yıkanmayı kastettiği ortaya çıkmaktadır. Bu mutlak emirleri kendisine hamledeceğimiz en uygun hummayı soğutma tarzı, Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk'in kızı Hz. Esmâ'nın (radıyallahu anhümâ) uyguladığı tarzdır.

Zira o, hummalının bedenine, önü ile elbisesi arasına bir miktar su serperdi. İşte bu tarz, hummânın hafifletilmesinde izin verilmiş olan tedavi şeklini teşkil ediyordu. Sahabî ve bâhusus Esmâ (radıyallahu anhâ) gibi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evine çok sık uğrayan biri(43) bu meseledeki maksadı herkesten iyi bilir. Buhârî'nin İbnu Ömer'den: "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, onu su ile söndürün" şeklinde mutlak gelen soğutma hadisini kaydettikten hemen sonra Hz. Esmâ'nın hadisini kaydetmiş olmasındaki sır da bu olmalıdır. Bu, aynı zamanda Buhârî'deki tertibin hârika yönlerinden biridir.

Biz burada Hattâbî'nin açıklamasına ara vererek temas ettiği hadisi kaydediyoruz: "Fâtıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ) kendisine hummalı (ateşli) bir kadın getirilince, ona dua eder, suyu alıp yakasının iç kısmına dökerdi ve derdi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hummayı su ile soğutmamızı emrederdi."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hummalı hastalara suyun nasıl tatbik edileceğini niçin açıklamadı? Meseleyi mücmel bırakmış olmasının sebebi nedir? gibi akla gelmesi muhtemel bir soruya cevap verme sadedinde İbnu Hacer, el-Mâzirî'den şu açıklamayı kaydeder: "Şurası muhakkak ki, tıb ilmi ilimler arasında tafsilata en çok muhtaç olanıdır. Öyle ki, bir şey hastaya ilaç iken ona ârız olan mesela öfke gibi, mizacını kızdıran bir sebeple, az sonra, zehir olur. Ve böylece ilacı da değişir. Bunun örneği çoktur. (44) Öyleyse, bir halette iken bir şeyin bir kimseye şifa vereceği farzedilse, başka hallerde aynı şeyin ona veya bir diğerine aynı şekilde şifa vereceği söylenemez. Tabibler şu hususta icma ederler: Aynı bir hastalığın ilacı, yaş, zaman, âdet, önceki gıda, alışkanlığın tesiri ve tabiatının kuvvetine göre değişir." Sonra yukarıda kaydettiklerimize benzer şeyler söyler. Hepsi derler ki: "(Hadiste) vücudun tamamını yıkama ile ilgili bir sarahatin vârid olduğunu farzedecek olsak, bu sefer de şöyle cevap verilecekti: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın yıkanma işinin hummanın atılmasından sonra yapılmasını murad etmiş olması muhtemeldir." Bu ise uzak bir ihtimaldir. Muayyen bir vakitte muayyen bir sayıda olması da muhtemeldir. Bu durumda o, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahiyle muttali olduğu hususiyetlerinden olur. Bu durumda da tıb ehlinin bütün sözleri müzmahil olur. Nitekim Tirmizî, Sevbân riayeti olarak Resulullah'tan şunu tahric etmiştir: "Birinize humma gelecek olursa -ki ateşten bir parçadır- kendisinden onu su ile söndürsün, akan bir nehrin içine girip dursun. Suyun

---

(43) Hz. Esmâ radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın baldızı idi. Zira Hz. Aişe'nin kız kardeşi bulunuyordu.

(44) Bugün tabibler şöyle demeyi prensip yapmışlardır: "Hastalık yok, hasta var"

akıntısını karşısına alsın ve sabah namazından sonra güneş doğmazdan önce: "Allah'ın adıyla, Allah'ım, kuluna şifa ver. Resulünü tasdik et" diye dua etsin. Böylece üç günde, üç kere kendini suya batırsın. İyileşmezse beş gün devam etsin. Yine de iyileşmezse yedi gün, yine de olmazsa dokuz gün devam etsin. Humma, Allah'ın izniyle dokuzu tecavüz etmeden gider."

Tirmizî der ki: "Bu hadis garibtir." Ben de derim ki: "Senedinde Saîd İbnu Zür'a var. Bunun güven durumu ihtilaflıdır."

(Mazîrî devamla) der ki: "Bu hummaların hepsine değil bazısına hastır, her yerdeki değil, bazı yerdekidir, her şahsa değil bazı şahsadır. Bütün bu ihtimaller mevcuttur, çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hitabı bazan âmm olur ki bu, çoğunluğu teşkil eder,

bazanda hususî olur. Nitekim: "Büyük ve küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyin, ancak şarka veya garba yönelin" buyurmuştur. "Şarka veya garba yönelin" sözü, bütün arz ehline mahsus âmm bir hitap değildir. Bilakis bu, Medine ve civarında bulunanlara hastır." Nitekim bu husus Kitabu't-Tahâre' de geçti. Keza yukarıdaki tavsiyenin Hicaz ahalisi ile onları takip edenlere mahsus olması da muhtemeldir. Çünkü onlara ârız olan hummâların çoğu, hararetin şiddetinden (hava sıcaklığından) ileri gelen arazi hadiseleridir. İşte hummânın bu çeşidine soğuk su, içilse de, yıkanılsa da fayda verir. Çünkü hummâ, kalbte yanan sonra da ruh ve damarlardaki kan vasıtasıyla bedenin tamamına intişar eden garip bir hararettir. Bu iki çeşittir:

1- Arazî olan hummâ: Bu, şişten veya hareketten veya güneş çarpmasından veya şiddetli yaz sıcağından ve benzeri birşeyden hâsıl olur.

2- Marazî olan hummaya gelince, bu üç çeşittir:

Bu suretle kaydedilen açıklamanın devamında hummanın çeşitleri, tedavilerinin farklılığı sadedinde, eski tıb ilminin malumatı aktarılır.

İbnu Hacer, bu açıklamalarla, vücudda hararetle tezahür eden çok çeşitli hastalıkların olduğunu, hepsi için tek bir tedavi usulünün geçerli olmayacağını, Resulullah'ın hadislerinde, prensip olarak "su ile soğutma" tavsiye edilmişse de nasıl soğutulacağı hususunda fazla malumat gelmeyişinin bu duruma bağlı olduğunu, bazı rivayetlerdeki tasrihi belli şartlarla kayıtlayıp âmm kabul etmemek gerektiğini belirtir.

İbnu Hacer'in bu hususta belirtmek istediği hususlardan biri, su ile soğutma hususuna Resulullah'ın verdiği ehemmiyete dikkat çekmektir. Bu maksadla şerhte şu rivayetleri de misal olarak kaydeder:

صَبّوُا عَلَىَّ مِنْ سَبْع قِرَبٍ لَمْ تُحَلَّلْ اَوْكِيَتَهُنَّ "Üzerime, bağları çözülmemiş yedi kırbadan su dökün."

اِذَا حُمَّ اَحَدُكُمْ فَلْيَشُنَّ عَلَيْهِ مِنَ المَاءِ الْبَارِدِ مِنَ السَّحَرِ ثَثِ لَيَالٍ "Birinizin ateşi artarsa, üç gece seher vaktinde üzerine soğuk su boşaltsın."

اَلْحُمىّ رَائِدُ الْمَوْتِ وَهِىَ سِجْنُ اللهِ فِى اَرْضِ فَبَرِدّوا لَهَا الْمَاءَ فِى الثِّنَانِ وَصبُّوهُ عَلَيْكُمْ فِمَا بَيْنَ اَذَانَيْنِ المَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ قَالَ فَفَعَلُوا فَذَهَبَ عَنْهُمْ "Humma ölümün öncüsüdür, o Allah'ın yeryüzündeki hapishanesidir de. Öyleyse, onun için suyu tuluklarda soğutarak (hazırlıklı olun). Ateş basınca iki ezan arasında yani akşam yatsı arasında üzerinize dökün." Ravi der ki: "Böyle yapıldığı oldu ve yapanların harareti geçti."

İbnu Hacer, bu hadisleri kaydettikten sonra der ki: "Bunların hepsi, "Onu soğutun" emrini "sadaka vererek" diye tevil eden kimsenin görüşünü reddeder" der. Bu görüş hakkında İbnu'l-Kayyim şu açıklamayı yapmıştır: "Zannım o ki, hadiste hummânın su ile söndürülme emrini "su ile sadakada bulunarak" diye tevil eden kimseyi buna sevkeden husus şudur: "Hummada suyu kullanma işi ona karmaşık bir iş geldi, o da böyle bir tevile yöneldi.(45)

Gerçi bu tevilin de hoş bir yönü var. Zira, ceza amel cinsindendir. Şöyle ki, o susuzun ateşini su ile söndürünce Allah da mükafaat olarak ondan humma ateşini söndürecektir. Ancak bu, hadisin ifade ettiği ma'nâ ve işaretten çıkarılan bir yorumdur. Amma hadiste güdülen esas gaye bu değil, açıklandığı üzere, asıl murad, suyun bedende fiilen kullanılmasıdır. Nitekim İbnu Ömer de: "Humma geldiği zaman اَكْشِفْ عَنَّا الرِّجْزَ " diyerek hummanın kaldırılmasını talebetmiştir. İbnu Ömer ki, hummanın asıl itibariyle cehennemden olduğunu, kime isabet ederse, onun bununla azablandırıldığını, bu azabın, geldiği şahsa göre farklı bir mahiyet kazandığını, ezcümle mü'mine gelmişse günahlarına kefaret ve uhrevi ücretlerinde artma vesilesi olduğunu, kâfire gelmiş ise, yaptıklarından intikam alarak daha dünyada bir ceza kılındığını bildiği halde, hummanın kaldırılmasını Allah'tan istemiştir. Evet İbnu Ömer, hummaya maruz kalmadaki sevabı bildiği halde bunu talebetmiştir. Çünkü -kendini huzursuz eden bir musibet olmadan da Allah Teâlâ Hazretlerinin günahlarını örtüp sevabını artırmaya kâdir olması hasebiyle - hummanın kalırılmasını Allah Teâlâ Hazretlerinden talebetmenin meşruluğunu da biliyordu."

____

(45) Bu zât İbnu'l Enbârî'dir. Bu zâta hummaya karşı su kullanma işinin karışık gelmesi, emrin tatbikinin mutlak anlamış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Alimlerin yaptığı üzere işin üzerine tahkîk ve tahlil ile gidilince, hummânın çok çeşitleri görülmekte, herbirine su kullanma zamanı, tarzı değişmektedir. Bu "tarza" dikkat edilmedi mi su kullanma işi zararlı olabilmektedir. Bunu su tasadduku olarak te'il işin içinden kolayca çıkma yoludur.

SUYUN SOGUTMADA KULLANILMASI GÜNÜMÜZ TIBBINDA NASILDIR?

Bu hususta Dr. Zeki Çıkman'ın yaptığı açıklama şöyle:

"Su tedavisi bu gün bir yerde ateşli hastalıklarda serum tedâvi olarak şekil değiştirmiştir.

Ateşli hastalık sebepleri çoktur. Bunlardan bir tanesi de hummadır. Hummanın günümüz tıbbındaki diğer adı sıtmadır. Buna rağmen diğer hastalıklarda görülen ateşli durumlara humma denildiği vâkidir. Örnek olarak, aft humması, deride döküntülere sebep olan hastalıklardır (kızıl, kızamık, kızamıkçık, çiçek ve su çiçeği gibi). Emzirme ve doğum humması veya lohusa humması, malta humması (Brucellosis) Q humması(kenelerle geçer) gibi.

Bütün bunlarda önemli olan ateşi düşürmektir. Ateşli hastalıklarda terleme hızlı olduğundan farkında olmadan vücut su kaybına uğrar. Bu su kaybı belli limitlerin altında hayatı tehlikeye sokar. Bunun içindir ki, ya vücudun ateşini düşürecek su kaybına ma'ni olunur, veya damar içine serum verilerek su kaybına ma'ni olunur.

Ateş düşürürken iki şeye dikkat edilmelidir:

a- Ateş birden bire düşürülmemelidir. Âniden ateşin düşürülmesi, âni ölümlere varacak

kadar, başka daha ağır hadiselerin ortaya çıkmasına sebeb olur. Bunun içindir ki, ateş yavaş yavaş düşürülmelidir. Su ile yıkanmalı ve bunu aralıklı yapmalıdır. Bunu su pansumanı şeklinde veya suya girip çıkma şeklinde yapmak mümkündür. Devamlı su içinde bulunmak tehlikeli olabilir.

Kaldı ki, kullanılan suyun sıcaklığı da dikkate alınması gerekli olan bir başka husustur. Şöyle ki sıcaklığa bağımlı olarak su içinde az veya çok kalınabilir.

b- Ateşin tamamen düşürülmesi ise tedavisi açısından zararlı olabilir. Çünkü hafif ateş vücuttaki savunma mekanizmasının daha iyi çalışmasını sağlar."

-3997 -13- وفي رواية للترمذي عن ثوبان رَضِىَ اللَّهُ عَنْه:]إذَاأصَاب أحَدَكُمْ الحُمَّى فَإن الْحُمَّى قِطعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيُطْفِئْهَا عَنْهُ بِالْمَاءِ فَلْيَسْتَنْقِعْ فى مَاءٍ جَارٍ وَلْيَسْتَقْبِلْ جِرْيَتَهُ فَيَقُولُ: بِسْمِ اللَّهِ اَللَّهُمَّ اشْفِ عَبدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ، وَذلِكَ بَعدَ صَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلْيَنْغمِسْ فِيهِ ثَثَ غَمسَاتٍ ثَثَةَ أيَّامٍ فإنْ لَمْ يَبْرَأ فِى ثَثٍ فَخَمْسٍ فَسَبْعٍ فَتِسْعٍ، فَإنَّهَا َ تُجَاوِزُ ذلِكَ بِإذْنِ اللَّهِ تَعالى[.»فَيْحُ النَّارِ«: وَهجها

.13. (3997)- Tirmizî'nin Sevbân (radıyallahu anh)'tan yaptığı bir rivayet şöyledir: "(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)) buyurdular ki: "Size humma isabet ederse, hummâ ateşten bir parça olduğu için, derhal su ile söndürsün. (Şöyle ki): Akmakta olan bir nehrin içine girsin Akıntıyı karşısına alıp dursun ve sabah namazından sonra ve güneşin doğuşundan önce şu duayı yapsın: بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ اَشْفِ عَبْدَكَ وَصَدِّقْ رَسُولَكَ "Allah'ın adıyla! Ey Allah'ım, kuluna şifa ver ve Resûlün Hz. Muhammed'in sözünü doğrula!"

Nehre üç gün, üç kere bansın. Üçte şifa bulamazsa, beş, yedi, dokuz (gün)e kadar çıksın. Zira humma Allah'ın izniyle dokuz (gün)ü tecâvüz etmez (şifa hâsıl olur)." (46) [Tirmizî, Tıbb 33, (2084).]

-3998 -14- وعن ابن عمر رَضِىَ اللَّهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: عَلَّمَنِى جِبْرِيلُ دَوَاءً يَشْفِى مِنْ كُلِه دَاءٍ، وَقَالَ: نَسَخْتُهُ مِنَ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ: تَأخُذُ مِنْ مَاءِ المَطَرِ الَّذِى لَمْ يَجْرِ عَلى سَقْفٍ فِي إنَاءٍ نَظِيفٍ، فَتَقْرَأ عَلَيْهِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ مِثْلَهُ، وَسُورَةَ ا"خْصِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِثْلَهُ. وَقُلْ أعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَثْلَهُ. وَ إلهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ. وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ وَهُوَ حَىٌّ َ يَمُوتُ بِيَدِهِ الخَيْرُ. وَهُوَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ________________

(46) Hadisleri muhataplara göre değerlendirme gereğine iyi bir misal. Mesela bizde olduğu gibi soğuk memleketlerde bu tavsiyeye uymak risklidir.

قَدِير. ثُمَّ تَصُومُ سَبْعَةَ أيَّامٍ وَتُفْطِرُ كُلَّ يَوْمٍ بِذلِكَ المَاءِ[. أخرجه رزين

.14. (3998)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cibril aleyhisselam bana, bir ilaç öğretti. Bu bütün hastalıklara devadır. Ayrıca dedi ki: "Ben bu ilacı Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdım." (İlacı şöyle tarif etti): "Dam üzerinden akmayan yağmur suyundan temiz bir kaba alırsın. Üzerine Fatiha suresini yetmiş kere okursun. Bir o kadar da Ayetü'l-Kürsî'yi, bir o kadar da İhlas suresini, bir o kadar Kul eûzu bi-Rabbi'l-Felâk'ı, bir o kadar Kul eûzu bi Rabbi'n-Nâs'ı, Lâ-ilâhe illallahû vahdehu lâ şerîke leh. Lehül mülkü ve Lehül hamdü yuhyî ve yümît ve hüve hayyun lâ

yemûtu biyedikel hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr'i okur. Sonra yedi gün oruç tutar ve her gün bu su ile orucunu açar."

Rezin ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır. Cami'u'l-Usûl muhakkiki Abdulkâdir el-Arnavud: "Zayıflık veya mevzuluk alâmeti gözükmektedir" der.

3999 -15- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ التَّلْبِينَةَ تُجِمُّ فُؤَادَ المَرِيضِ. وَتَذْهَبُ بِبَعْضِ الحَزَنِ]. أخرجه الشيخان .

15. (3999)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Telbîne (denen sütlü çorba) hastanın kalbini dinlendirir, hüznün bir kısmını götürür." [Buhârî, Tıbb 8, Et'ime 24; Müslim, Selam 90, (2216).]

AÇIKLAMA:

1- Telbîne bir çorbadır. Terkibi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Süt demek olan Leben kelimesinden sütleme ma'nâsında telbîne denmiş olduğuna bakarak, âlimler çoğunlukla süt, un ve bal karışımı bir çorba diye tarif ederler. Hadisin Buhârî'de kaydedilen bir vechi, Hz. Âişe'nin bunu hem hastalara, hem de bir yakını öldüğü için acı çeken mahzunlara yedirdiğini gösterir. Rivayetin sonunda, Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini kaydeder: "Telbîne, hastanın kalbini rahatlatır, (üzüntü çekenin) bir kısım üzüntüsünü giderir." Bir başka vecihte "...Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun telbîne, sizden birinizin karnını yıkar, tıpkı su ile yüzdeki kiri yıkadığınız gibi" buyurur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hasta için telbîne üzerinde ısrar eder, hasta bundan hoşlanmasa da yemesini tavsiye eder. Hatta Buhârî'de gelen bir rivayette telbîne'yi elbağîzunnâfi yani faydalı düşman olarak tavsif buyurur. Şârihler, telbînenin bağîz yani düşman olarak ifade edilmesini, hastaların diğer ilaçlar gibi bunu da hasımmış gibi sevmeme halleriyle izah ederler.

2- Şârih el-Muvaffak el-Bağdâdî, hadiste geçen fuad (kalb)den muradın midenin başı olduğunu belirtir. İbnu Hacer, yaptığı nakilde, el-Muvaffak'ın kaynatılan arpa suyunun ve bilhassa arpa kepeğinin mideyi süratle zararlı maddelerden temizlemede pek müessir olduğuna, sıcak içildiği takdirde, mideyi daha iyi temizleyeceğine, daha kuvvetle nüfuz edip, hararet-i garîziyeyi daha fazla artıracağına dikkat çektiğini belirtir.

Sâhibu'l-Hedy demiştir ki: "Telbîne çorbası, (arpayı kaynatarak) yapılan çorbadan daha nafidir. Çünkü telbîne, arpanın öğütülmesinden sonra (unundan) yapılmaktadır. Arpanın özü, öğütülünce ortaya çıkar. Bu ise daha besleyici, tesirde daha kuvvetli, mideyi daha ziyade temizleyicidir. Tabibler, bunun iyice kaynatılmasını tercih etmişlerdir. Zira böylece daha rakik (ince), daha latif bir hal alarak hastanın tabiatına ağır gelmez. Ancak telbîneden, memleketlerin durumuna göre farklı şekillerde istifade yolları aranmalıdır. Bazan hastaya sadece güzel kaynatılmış arpa suyu daha iyi olabilir. Üzüntülü kimseye de öğütülmüş arpanın kaynatılmasıyla elde edilen su daha iyi olabilir. Nitekim bunlar arasındaki farklı

hususiyetler belirtildi."

"Telbîne'ye benzer şekilde yapılan herle adındaki çorba, kavrulmuş undan yapılmaktadır. Hastalara içirildiğinde terlemeyi artırarak ateşi düşürdüğü ve terleme ile vücuttaki toksin ve zehirlerin atılmasını sağladığı bilinmektedir." (Z.Ç.)

4000-16- وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولَ اللهِ #: إذَا أصَابَ بَعْضَ أهْلِهِ الْوَعكُ أمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الْخَمِيرِ فَيُصْنَعُ، ثُمَّ أمَرَهُمْ فَحَسُّوا مِنْهُ، وَيَقُولُ: إنَّهُ لِيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ، وَيَسْرُو عَنْ فُؤادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُوا إحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ عَنْ وَجْهِهَا بِالْمَاءِ[. أخرجهالترمذي وصححه.»التَّلْبِينَةُ« حساء يتخذ من دقيق أو نخالة، وربما جعل فيه عسل.ومعنى »تُجِمُّ فُؤَادَ المَرِيضِ« أى تنزيل عنه ا‘لم، وعن المحزون الحزن.ومعنى »يَرْتُو فؤادَ الحَزِينِ« يشده ويقوّيه.و»يَسْرُو عَنْ فُؤادِ السَّقِيم« أى يكشف عنه ضرّه ويزيله

.16. (4000)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), aile halkından birine humma (rahatsızlığı) gelince hamurdan çorba yapılmasını emrederdi ve çorba yapılırdı. Sonra hastalara emrederdi ve onlar da ondan ağır ağır içerlerdi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) derdi ki:

"Çorba hüzünlü kimsenin kalbini takviye eder, hastanın kalbinden elemi çıkarır, tıpkı birinizin, su ile yüzünden kiri çıkarması gibi." [Tirmizî, Tıbb 3, (2040).]

4001-17- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه:]أنَّ نَاساً مِنْ عُرَيْنَةَ قَدِمُوا المَدِينَةَ فاجْتَوَوْهَا فَبَعَثَهُمُ النَّبىُّ # إلى إبِلِ الصَّدَقَةِ، وَقَالَ: اشْرَبُوا مِنْ الْبَانِهَا وَأبْوَالِهَا فَشَرِبُوا فَصَحُّوا[. أخرجه الترمذي.»اجْتَوَوْا المَدِينَةَ« أى استو خموها ولم توافقهم

.17. (4001)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ureyne kabilesinden bir grup insan Medineye gelmişti. Burası sıhhatlerine iyi gelmedi, hastalandılar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onları sadaka develerinin bulunduğu yere gönderdi ve:

"Sütlerinden ve bevillerinden için!" emir buyurdu. Onlarda içtiler ve iyileştiler." [Tirmizî, Tıbb 6, (2043).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî gibi diğer hadis kitaplarında da muhtelif vecihleriyle rivayet edilmiştir. Hadis, Hudûd Bölümü'nde geçtiği için burada tıbb bahsine girmeyen teferruata girmeyeceğiz. Orada kaynakları da tam olarak gösterdik (1587-1588. hadisler).

2- Hadisin tıbba giren yönünü anlama sadedinde vâkıayı kısaca bir özetliyelim: İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, Medine'ye sekiz kişilik bir grup gelir: Bunlardan dördü Ukl, üçü Ureyne kabilesinden, biri de onlara katılmış bir başka kabileye mensup biridir. Medine'ye inince, kendilerini rahatsız hissederek Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan barınma ve yemek talebederler. Resulullah onlara imkan tanır ve açlıklarını giderir. Onlar da iyileşip, kendilerine gelirler. Bu birinci rahatsızlıklarının, yorgunluk veya açlık gibi yokluktan gelen herkeste bulunacak şeyler olduğu belirtilmiştir. Şu halde bir müddet ikamet ve istirahatle kendilerine

gelip yorgunluğu atan bu yabancılar, Medine'den yakınmaya, buranın hastalıklı (vahime) olduğunu söylemeye başlarlar. Bu durumun, onlar çölde yaşamaları sebebiyle, Medine'nin havasına alışamayıp rahatsızlanmış olabilecekleriyle izah edilmiştir. Zira rutubetli olan Medine'nin çölün kurak havasından gelenlere dokunduğu bilinen, müşâhede edilen bir husustur. Nitekim ilk hicret sırasında, Mekke'den gelen muhâcirler de Medine'nin havasına uyum sağlayamamış ve hemen hemen hepsi hastalanmıştı.

Ancak bu heyetin, sırf Medine'nin havasına uymamaktan değil, orada umumiyetle rastlanan "hummâ"ya yakalanmış olmaları sebebiyle de Resulullah'a müracaat ederek sızlanıp Medine'den şikayet etmiş olmaları üzerinde durulmuştur.(47)

Her hâl u kârda Aleyhissalâtu vesselâm, onları sadaka develerinin yani hazineye ait onbeş kadar devenin otlatıldığı el-Harra'ya gönderir. Burada çöl havası hakimdir. Resulullah onları buraya gönderirken, develerin sütlerinden ve bevlerinden içmelerini tenbihler. Bedeviler, oraya varır, tenbihlenen hususlara riayet ederler ve iyileşirler. Ancak iyileşince büyük bir ihanete düşerek, çobanları öldürüp develeri sürüp kaçırmaya yeltenirler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) durumdan haberdar olunca, arkalarına takipci gönderip yakalatır ve ağır şekilde cezalandırır.

Hadisenin özeti bu. Tefsilatı Hudud bölümünde geçti. Burada hadisin bizi ilgilendiren kısmı, hastalıktan şifa bulmak için deve sidiğinin

---

(47) Hummâ, hararetin artmasıdır. Pek çok hastalık böyle tezahür eder. Ureynenilerin yüzlerinin solduğu, karınlarının şiştiğine dair de rivayetler gelmiştir.

tavsiye edilmiş olmasıdır. İbnu Abbâs'ın rivayet ettiği bir başka hadistede Resulullah deve sidiğini tavsiye buyurmuştur: عَلَيْكُمْ بِاَبْوَالِ اِبِلِ فَاِنَّهَا نَافِعَةٌ لِذَرِبَةِ بُطُونِهِمْ "Develerin bevllerini tavsiye ederim. Çünkü deve bevlleri, (insanlardaki) mide bozukluklarına iyi gelir."

3- SÜT BAHSİ:

Hadislerde süt ve bevlde şifa olduğu bazan beraber gelir, bazan ayrı. Nitekim, ayrıca sütün ele alındığı bir hadisi söz buraya gelmişken kaydetmek isteriz: عَلَيْكُمْ بِاَلْبَانِ اِبِلِ وَالْبَقَرِ فَاِنَّهَا تَرُمُّ مِنَ الشَّجَرِ كُلِّهِ وَهُوَ دَوَاءُ مِنْ كُلِّ دَاءٍ "Size [berrî olan] deve ve sığır sütlerini tavsiye ederim. Zira onlar sütü, bütün bitkilerden toplarlar, sütler hastalığa şifadır" buyurmuştur.

Münâvî, "Her bitkiden" tabirini "tabiatı hârr (sıcak), bârid (soğuk) ve rutubetli (ıslak) olan her çeşit bitkiden" diye açıklar ve: "Böylece deve sütü itidale yakındır" der. Hakîmut-Tirmizî'den şöyle dediğini nakleder: "Deve, bütün bitkilerden yemesi hasebiyle gıda yoluyla bütün nafi şeyleri cemeder. İşte bu yeme, Allah için olan yemedir, nefsi için değil, şâyet yediklerinde seçim yapıp sadece hoşuna gidenleri yeyip öbürlerini terketse idi, bu yeyişi nefsi hesabına olacaktı ve eti de sıhhate değil hastalığa sebep olacaktı, zira bu halde şehvetle (oburlukla)

yemiş olmaktadır."

4- BERRÎ HAYVAN:

Burada, bilhassa günümüz için ehemmiyet arzeden bir inceliğe dikkat çekmek isteriz: Hadisin Cami'us -Sağîr'de yer alan bir vechinde عَلَيْكُمْ بِاَبْوَالِ اِبِلِ الْبَرِّيةِ وَاَلْبَانِهَا . "Size "berrî" olan devenin bevl ve sütünü tavsiye ederim" buyurulmaktadır. Yani, sütünden veya bevlinden şifa umulacak deve rastgele bir deve değil, berrî olan devedir. Yani Münâvî'nin açıklaması ile "temiz, tabiî kırlarda otlayan deve"dir. Bir başka ifade ile, sun'î yemlerle veya ağılda tek çeşit yemle beslenen deve değildir. İşte berrî olan deveden devâya salih süt veya bevl hâsıl olacaktır.

Kıyas yoluyla, her çeşit hayvanın sütünün sâlih ve şifabahş olabilmesi için, onların beslenme şartlarına dikkat etmek gerektiğini hadisten çıkarabiliriz. Bilhassa günümüzde ağılcılık, besicilik gibi yeni teknikler sebebiyle, kırın tabiî otlarından mahrum olarak, sunî yiyeceklerle beslenen hayvanların sütünden, hadislerde vadedilen şifayı bulamayınca hadise dil uzatmak gerçekten cehalet olur. Hatta hayvanlara et yaptırıcı, sütünü artırıcı bir kısım hormonların katıldığı tamamen sun'î gıdaların verildiği göz önüne alınırsa onlardan şifa değil, hastalık bile kapılması tabiîdir. Burada kaydetmek isterim, hayvanların beslenmesi üzerine ihtisasını yapmış bir üniversite mensubu dinledim. Konferansında hayvan dışkısının besleyici yönü sebebiyle tekrar hayvanlara yedirilmesi gereğini söylüyor, bu hususta çalışmalar yapıldığını belirtiyordu. Tabii bunlar İslam'ın fetva vermeyeceği şeyler. Resulullah, hayvandan elde edilecek ürünlerin sağlıklı olması için hayvanın "berrî" olmasını tavsiye buyurmaktadır. Yani kırın temiz havasını alarak, temiz otlarından yiyerek, güneşi altında pişerek beslenmelidir.

"Ağıllarda beslenen ve sun'î yem kullanılan hayvanların etlerindeki tad az olduğu gibi, hareketsiz bir beslenme sonucunda etlerinde kanser yapan (kanserojen) maddelerin çokluğu da bilinen bir gerçektir."(Z.Ç.)

5- SÜT VE BEVLDE ŞİFA MUTLAK MI?

Şu hususu da belirtelim ki İslam âlimleri, hayvanlar belirtilen şartlara uygun olarak beslense bile sütünde veya bevlinde mutlak bir şifa bulunduğunu iddia etmezler. Şahsın hastalığı, mizacı, beslenme rejimi, bulunduğu bölge şartları gibi değişik durumlara bağlı, kayıtlı bir şifa vaadederek ihtiyatlı konuşmayı tercih ederler. Günümüzün getirdiği yeni ve sunî durumlar hileler göz önüne alınınca ihtiyat payı daha da artar. Ülemâmızın ihtiyatına örnek olarak Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin bir yorumunu kaydediyoruz: "Deve süt ve bevllerinin bâzı ahvalde bazı hastalıklar için, bazı şahıslara bazı beldelerde devâ olması mümteni (akla uzak) değilir. (Âlimler) dediler ki: "En salih süt, kadın sütüdür, sonra eşek sütü, sonra deve sütü, sonra keçi sütü, sonra sığır sütü, sonra koyun sütü gelir ve bu en katısıdır." İbnu'l-Arabî sözüne şöyle devam eder: "(Sütlerin en efdalini belirtme hususunda) tıbbî tecrübeye dayanan bu tertibi zikretmeye sadedinde olduğumuz hadis mani değildir. Zira hadis, bedevî muhataba, onların hastalığına en uygun olan süte işaret buyurmaktadır. Çünkü onlar bu süt üzere

neş'et ettiler, bu sebeple, o süt, (yani deve sütü) onların bedenlerine muvafık düşer (ve şifabahş olur). Herkesce bilinip kabul edilen görüşe göre, sütlerin hepsi bir değildir, süt aldığımız hayvanın, sütü içen bedenlerin ihtilafına, hava durumuna, zamanlara, meralara, bölgelere göre sütler farklılıklar arzeder... Burada görüldüğü üzere, sadece deve, koyun, keçi sütlerinin farklı hâsiyetler taşıması değil, söz gelimi bir deveden diğerine hayvan değiştikçe veya aynı devenin sütü, gıdası, mevsimi, bulunduğu bölge değiştikçe sütündeki hâsiyetin değişeceğine dikkat çekilmektedir. Sütü alıcı durumda olan bünyeler de elbette aynı süte farklı aksülameller (reaksiyon) gösterebilecektir."

6- NOT: Dinimiz açısından tecviz edilmese de insan sidiğiyle de tedaviye yer veren tıbbî bir tatbikatla ilgili şu bilgiyi kaydediyoruz.(48)

"Deve sidiğine benzer şekilde memleketimizin bazı yörelerinde de, enfeksiyüz hapatitin (sarılığın bir çeşidi) tedavisinde hastanın kendi sidiğini değişik yollarla kendine içirirler. İçirme işi direkt yapılamıyorsa, kurutulmuş incir, sidik içine konulur, inciri, sidiği emdikten sonra hastaya yedirirler.

Bu konuda bir araştırma yapan Prof. Dr. Cahit Abaoğlu, sterile olarak alınan sidiği adaleye enjekte ediyor. Bu tip hastaların bundan istifade ettiğini tesbit ediyor.

Bu tatbikattaki tıbbî etkiyi şöyle izah ediyor: Hasta, idrarıyla bazı toksinleri (zehirleri) atıyor. Az dozda atılan bu toksinler, vücuda verildiğinde vücut buna karşı kuvvetli bir müdafaa mekanizması kuruyor (panzehir=antikor) böylece hastalığa karşı kuvvet kazandığından hastalık da kısa zamanda iyileşiyor.(Z.Ç.)

-4002 -18- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ النَّبىُّ #: الشِّفَاءُ فِي ثَلَثةٍ: شَرْبَةِ عَسَلٍ، وَشَرْبَةُ مِحْجَمٍ، وَكَيَّةٍ بِنَارٍ، وَأنْهىَ أُمَّتِى عَنِ الْكَيِّ[.وفي رواية:]فِى الْعَسَلِ وَالْحَجْمِ الشِّفَاءُ[. أخرجه البخارى

.18. (4002)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şifa üç şeydedir:

* Bal şerbeti.

* Kan aldırma.

* Ateşle dağlama.

Ancak ümmetimi dağlamaktan menediyorum."

Bir rivayette: "Balda, hacamat olmada şifa vardır" demiştir. [Buhârî, Tıbb 3.]

---

(48) Dinimiz açısından tecviz edilmez diyoruz. Çünkü, insan sidiği necâset-i galizâ'dır. Halbuki deve sidiği ve diğer eti yenen dört ayaklı hayvanların sidiği necaset-i hafife'dir. Fıkıh açısından hükümleri bir değildir. Haram ve pis şeyle tedavi tecviz edilmez. Üstelik insan idrarı ile tedavinin sünnette örneği de yok.

AÇIKLAMA:

Buhârî bu hadisi "Şifa üç şeydedir" başlığı altında verir, böylece bu husustaki kanaatini cezmen beyan etmiş olur. İbnu Hacer, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadisteki maksadının şifa veren maddeleri üçe hasretmek olmadığını zira başka maddelerde de şifa olduğunu belirtir. Nitekim çörek otu, süt, hurma gibi pek çok yiyecek maddesinin şifa yönü muhtelif hadislerde mevzubahis edilmektedir. Öyleyse, burada Efendimiz, Usulü'l-ilaç denen tedavide başvurulan ana maddelere dikkat çekmektedir. İbnu Hacer, hadisi devrinin tıp anlayışına tatbik edip, o anlayışa uygun bir şekilde izah etmek üzere şöyle devam eder: "Çünkü imtilâî hastalıklar (49) ya demevî, ya safravî, ya balgamî, yada sevdâvî'dir. Demevî olanların şifası kan çıkarmakla hâsıl olur. Hacamat'ı zikretmiş olması Arapların buna çok yer vermelerinden, fasd (damar yarma), [Sülük koyma gibi](50) kan almayı ifade eden diğer metodlardan çok, hacamat metoduyla kan aldırmaya alışmış olmalarındandır. Zira -fasd dahi her ne kadar hacamat ma'nâsında ise de- Araplar çoğunlukla buna alışmamışlardı, hatta شَرْ طَةُ رِمِحْجَمُ tabiri fasd'ı da içine almış olsa bile. Keza, hacâmat usulüyle kan aldırma sıcak memleketlerde fasd usulüyle aldırmaktan daha pratiktir, fasd usulü ise sıcak olmayan yerlerde hacamattan daha pratiktir."(51)

Safrâvî imtila ve benzeri durumların devası müshille olur. Aleyhissalâtu vesselâm, balı mevzubahis etmekle buna uyarmış oldu. Keyy'e (dağlama) gelince, hadiste en son bu zikredilmiştir. Çünkü, fuzûlî maddelerden çıkarılması en zor olanlar için buna başvurulur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) keyy'de şifa olduğunu belirtmekle beraber, onu yasaklamaktadır. Bu hal, ya Arapların, dağlama

---

(49) İmtilâî hastalık hasta edici, zararlı maddelerin vücuddaki birikimi ve çoğalmasıyla hâsıl olan hastalıklardır. Sözgelimi yara imtilâî değildir, zira vücudda zararlı olan bie maddenin birikimi mevzubahis değildir.

(50) Bu mi,Sal Aynî'dendir.

(51) İbnu Hacer, bir başka babta meseleyi Sâhibü'l-Hedy'den naklen daha geniş açar: "Hacamad ve Fasd meselelerinin gerçeği şudur: Bunlar zaman, mekan ve mizac'ın ihtilâfına göre ihtilat ederler. Şöyle ki: "Hacamat usulü, sıcak zamanlar, sıcak mekanlar ve kanı son derece olgun olan sıcak bedenlerle daha faydalıdır. Fasd ise bilakistir. Bu sebeple hacamat, bilhassa çocuklar ve fasd'a mükâvim olmayan kimselere daha faydalıdır." Muvaffak el-Bağdadî'de şöyle der: "Hacamat bedenin sathını, fasd'dan daha iyi temizler.Fasd ise bedeni,n derinliklerini temizler. Hacamat çocuklar içindir. Sıcak memleketlerde hacamat, fasd'dan evlâdır ve tehlikelerden emîndir. Bu, bir çok ilaçlardan müstağnî kılar. Bu sebeple hacamat lehinde pek çok hadîs vârid oldu, fasd hakkında değil."

yoluyla hastalığın tamamen kaldırılacağına inanmaları sebebiyledir. Bu takdirde böylesi bir kanaati doğru bulmadığı için onları teyid ma'nâsına gelecek olan keyy'i serbest bırakmayı doğru bulmamış olmalıdır. Aleyhissalâtu vesselâm'ı haklı çıkaran şu halleri vardı: Öyle olurdu ki, daha hastalık husûle gelmeden, hastalığı temelden halleden inançları sebebiyle, dağlamaya başvururlar, böylece muhayyel bir tehlikeyi önlemek için kendilerine ateşle tazibde acele ederlerdi. Bu davranışlarıyla çoğu kere, dağlama ile tadavisi gereken hastalık olmadan kendilerini dağlatmış olurlardı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dağlamayı hem yasaklayıp ve hem de bizzat uygulamış olmasından şu neticeyi çıkarabiliriz: Dağlama ne tamamen terkedilmeli ne de yaygın şekilde kullanılmalıdır. Bilakis, onunla tedavi olunacağı kesinlikle anlaşıldı mı -şifanın Allah'tan geleceğine de itikad ederek- başvurulmalıdır. Hz. Muğîre'nin, Tirmizî'de gelen şu merfu rivayeti bu yoruma hamledilir: "Kim dağlanır veya rukye yaptırırsa tevekkülü terketmiştir." eş-Şeyh Ebu Muhammed İbnu Ebî Cemre der ki: "Aleyhissalatu vesselâm'ın dağlama hakkında gelen bütün beyanlarının tamamından anlaşılan şudur: "Onda fayda da var, zarar da. Yasaklandığına göre, zarar yönü galibtir. Allah Teâlâ Hazretlerinin hamr (alkollüler) hakkında fayda olduğunu belirttikten sonra onu haram kılmış olması, bu yasağı andırır. Zira hamr'ın zararları, faydalarından çok fazladır."(52)

İbnu Hacer, bu üç meseleden her biri için müstakil bablarda açıklama yapacağını söyledikten sonra kendi devrinin tıb anlayışını aksettiren bazı açıklamalara geçer. Der ki: "Bazıları bu hadisteki "şifa"dan muradın iki kısım olan hastalıktan bir kısmının şifasıdır" demektir. Zira bütün hastalıklar ya maddî, ya da gayr-ı maddî olmak üzere iki kısma ayrılır: (53) Maddî olanlar, -daha önce geçtiği üzere hârre ve bâride (sıcak olanlar, soğuk olanlar) diye ikiye ayrılır.

Bu iki kısımdan her biri rutbe (yaş), yâbise (kuru) ve mürekkeb (ikisinin karışımı) diye

kısımlara ayrılsa da asıl olan harâret (sıcaklık) ve bürûdet (soğukluk)tur. Bu ikisi dışında kalanlar bunlardan birine tabidir." Durum bu

---

(52) İbnu Ebi Cemre'nin bu mütealasına hak vermek mümkün değil. Nitekim müteakip açıklamalardan ifratı anlaşılacaktır.

(53) İbnu Hacer gayr-ı maddî hastalık tabiriyle, az sonra görüleceği üzere bugün ruhi dediğimiz cünûn veya, stres dediğimiz psikolojik hastalıkları kastdetmiyor. Bilakis beden hararetinin artması şeklinde tezâhür eden ve hepsine hummâ denen ve mahiyeti o devirde açıklanamayan hastalıkları kastetmektedir. Mâmafih kendisi de "mânevî", "rûhî" gibi bir tâbir yerine gayr-ı maddî tâbirini kullanma zekâvetini göstermiştir.

olunca sadedinde olduğumuz haberde, bir misal vermek suretiyle tedavinin aslına dikkat çekilmiş olmaktadır. Hârre (sıcak) hastalık, kanın çıkarılması suretiyle tedavi edilir, zira kanın çıkarılmasında (hastalık veren) maddenin atılması (istifrâğ) ve mizâcın soğutulması mevzubahistir. Bâride (soğuk) olan hastalık, bal alınmak suretiyle tedavi olunmaktadır. Çünkü balda ısıtma, olgunlaştırma, parçalama, inceltme, sürdürme ve yumuşatma hassaları vardır. Böylece, zararlı maddeden kurtuluş rıfkla ve kolaylıkla hâsıl olur.

Dağlamaya gelince, bu müzmin hastalığın tedavisine mahsustur. Çünkü müzmin hastalık bârid (soğuk) maddeden hâsıl olur ve çoğu kere uzvun mizacını bozar. Dağlanınca bu hastalık uzuvdan çıkar.

(Dağlama ile ilgili geniş açıklama 4018 numaralı hadiste gelecek.)

Gayr-ı maddî olan hastalıklara gelince bunların ilacına, hadiste: اَلْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَابْرِدُوهَا بِالْمَاءِ "Hummâ cehennemden bir kabarmadır, su ile onu soğutun" denilmek suretiyle işaret edilmiştir.

* HACAMAT NEDİR, NASIL YAPILIR?

Resulullah'ın tıbbî sünnetinde mühim bir yer tutan hacamat, bu kitabımızda birkaç yerde geçti ve müteakip birkaç hadiste yine geçecek. Meselenin ehemmiyetine binaen burada kısa bir açıklama yapmak istiyoruz.

Hacamat, lügat olarak emmek ma'nâsına gelen hacm kökünden gelir. Tıbbî tabir olarak kan alma diye tercüme edebiliriz. Bu işi yapana hâcim veya haccâm denir. İhticam kan aldırma talebidir. Mâmafih hacamat veya ihticam pratikte kan aldırma fiilini ifade için kullanılmaktadır. Kan alma işinde kullanılan âlete mihcem veya mihceme denir. Umumiyetle sığır boynuzundan yapılır, içi boş iki ağızlı bir alettir. Mihcem bazan haccam'ın emdiği kanı toplayan alete ve hatta kan almada deriyi yarmak üzere kullanılan ucu sivri alete de denir. Aslında bu yarma âletinin ismi mişrat'tır. Araplar, mihcem denen âletin üzerine tatbik edildiği deri kısmına mahceme demişlerdir.

Bu teknik bilgilerden sonra geçmişte uygulanan kan alma usulünü tarife geçebeliriz: Kan iki suretle alınmaktadır:

Deriyi yarmadan, deriyi yararak:

* Deriyi yarmadan yapılan hacamat: Mihcem denen -ki umumiyetle boynuzdan yapılmıştır- alet alınır, geniş ağzı, kan alınmak üzere belirlenen yere tatbik edilir, haccâm da öbür ağzından aletin içindeki havayı ağzıyla emer. Alet içerisinde hava azaldıkça kanın dahili tazyikinin de tesiriyle ince damarlardan kan aletin içine, deri mesâmatından akmaya başlar. Böylece hacâmat yapılan yerdeki kan tıkanıklığı izale olur, önceden duyulan ağrı, sızı hafifler veya tamamen kaybolur.

* Deri yarılarak yapılan hacamat (ki İbnu Hacer fasd olarak ifade etti): Ucu sivri bir aletle -ki buna mişrat ve hatta mihcem de dendiğini belirtmiştik- kan almada kulanılacak mihceme denen âletin tatbik edileceği derinin üzeri yarılır. Bu durumda, mihceme'nin havası emildikce kan bu yarılan yerden daha kolay ve daha çabuk akmaya başlar, Semüre (radıyallahu anh)'ın Taberânî'de gelen bir rivayeti Resulullah'ın bu tarzda hacâmat olduğunu ifade eder:
دَعا النَّبِىُّ # حَجَّاماً فَحَجَمَهُ بِقَرْنٍ وَشَرَطَ بِشَفْرَةٍ فَرآهُ رَجُلٌ مِن بَنِى فَزَارَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ عَمَ تَدَعُ هَذَا يَقْطَعُ لَحْمَلَكَ؟ فَقَالَ: اَتَدْرِى مَا هَذَا؟ هَذَا الْحَجْمُ وَهُوَ خَيْرٌ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ . "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir haccâm çağırdı. O da Efendimizi bir boynuzla hacamat etti. (Bu maksadla) geniş ağızlı bir bıçak kullanarak (derisini) yarmıştı. Beni Fezârelî bir adam bunu görünce: "Ya Resulullah niye bu adamı, etini kesmeye bırakıyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu nedir biliyor musun? Bu hacamattır. Bu sizin başvurduğunuz tedavi yollarının en hayırlısıdır" buyurdular."

Araplar, zamanımızda da hacamata ehemmiyet verirler. Ancak bu maksatla boynuz değil, cam aletler kullanırlar.

* ZAMANIMIZ TIBBINA GÖRE HACAMAT

"Hacamatçılar, özel hacamat aletleri kullanırlar: Bunlar bir hayvan boynuzu olduğu gibi bir bardak veya küçük kâselerdir. Bunların geniş tarafları vücudun herhangi bir yerine tatbik edildiği gibi diğer tarafındaki delikten, içindeki hava emilerek beklenir. Bunun üzerine vücut içindeki basınç bu boşluğa doğru galib gelerek deri altına kan toplanmaya başlar. Daha sonra, hacamat aleti buradan uzaklaştırılır ve deri yarılarak toplanan kan dışarı alınır. Bu metod aynı yere birkaç defa daha tatbik edilerek alınan kan miktarı artırılabilir.

Hacamat aletinin içindeki hava emilerek uzaklaştırıldığı gibi, içindeki hava ateş üzerine tutularak genleştirilir ve büyük bir kısmı uzaklaştırıldıktan sonra tatbik edilerek sahasına konulur.

Hacamat aleti soğudukça içindeki ısınmış hava da yoğunlaşarak emme tarzında bir vakum oluşturacaktır.

Fasd damar yarma her insanın işi değildir. Bunu çok ehil insanların yapması gereklidir. Çünkü hayati damarı parçalayabilir veya çeşitli yollarla mikrop bulaştırarak mevziî (lokal) ve bünyevi (genel) iltihaplara (enfeksiyonlara) yol açabilir.

Hacamat bugünkü tıbbî deyimi ile kan aldırmak ma'nâsına gelmekle beraber bazı nüansları vardır.

Hacamat, hastalığın nevine göre değişik vücut bölgelerine tatbik edilmektedir. Bundan maksadın o bölgedeki kan hareketini arttırmak, kirli kanı alıp temiz kanın gelmesini sağlamak, o bölgeye özellikle yerleşmiş hastalık yapıcı maddeler varsa bunların uzaklaştırılması düşünülebilir. Tabiî bu bölgeye taze kan çekmekle kandaki tedavi edici maddelerin yine bölgede çoğalmasını sağlayacaktır.

Fasd bir yerde bugünkü tıbbî deyimle, kan aldırmanın eş anlamlısı (müteradif) kabul edilebilir. Bu şekilde kan aldırma olayının hacamatın yerini alıp almayacağının mütalaasını ileride yapılacak olan tetkiklere bırakacak olursak, temelde aynı şeyi yaptıklarını söylemek fazla bir cüretkârlık kabul edilmemelidir. Çünkü, hacamat veya fasd yoluyla kanı alınan kişinin kan yapıcı merkezleri uyarılarak, genç ve dinamik kan hücrelerinin oluşması sağlanır. Bu hücreler, solunum hücreleri (alyuvarlarkırmızı kan hücreleri) veya müdafaa (akyuvarlarbeyaz kan) hücreleridir.

Bu yeni oluşan genç ve dinamik hücreler hastalıklara karşı daha amansız bir mücadele vererek, hastalıkların uzaklaşmasına sebeb olduğu gibi, çevre şartlarına karşı daha mukavim olmamızı sağlar ve vücuttaki işe yaramayan temel taşı niteliğindeki ihtiyar hücrelerin uzaklaşmasına ve bunların yerine genç hücrelerin yerleşmesine yardımcı olurlar. Yapılan gözlemlerde, kan aldıran kişide hastalıklara karşı mukavemetin geliştiği, baş

ağrısının ortadan kalktığı, grip gibi ilacı bulunamayan hastalıklara yakalanmadığı müşâhede edilmektedir. Dolayısı ile kansere karşı mukavemetin ve AİDS'e karşı müdafaanın elde edebileceği de düşünülmektedir." (Z.Ç.)

 Hacamat hangi günlerde olmalıdır, aç karnına mı tok karnına mı olmalıdır, niçin? gibi açıklamalar az ileride 4014 numaralı hadiste gelecek.

4003ـ 19ـ وعنه رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعوطُ وَالْحَجَامَةُ وَاللَّدُودُ والمَشِىُّ[. أخرجه الترمذي.»السَّعُوطُ« ما يستعط به في ا'نف.»المَشِىُّ« شرب المسهل

.19. (4003)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Kendisiyle tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı sa'ût (burun damlası), hacamat (kan aldırma), ledûd (ağızdan damlatma) ve meşiyy (müshil içmedir.)" [Tirmizî, Tıbb 9, (2048, 2049).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki rivayette, "şifa üç şeydedir" diye hasr ifade eden bir üslubla başladıktan sonra bal şerbeti, kan aldırma ve dağlamayı nazar-ı dikkatlere arzeden Aleyhissalâtu vesselâm, burada tedavi olunan en hayırlı maddeler olarak, öncelikle, ağız ve burun yoluyla alınan bazı ilaçlarla kan aldırmayı göstermektedir. Şu halde belirtildiği üzere, önceki hadisten maksad hasr değildir. Keza bu rivayette de hasr maksud değildir. Hadisin Tirmizî'deki aslında şu ziyade mevcuttur: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalanınca, ashabı ona ağız damlası verdi. Bu işten fâriğ oldukları zaman Aleyhissalâtu vesselâm: "Onlara da ilaç içirin!" emir buyurdular. İbnu Abbâs der ki: "Abbâs (radıyallahu anh) hariç hepsine de içirdiler." Görüldüğü üzere İbnu Abbâs 3982 numarada kaydedilen vak'ayı rivayetine ilave etmiş bulunmaktadır. Teysîr müellifi, bu ziyadeyi, önce geçtiği için burada terketmiş ve böylece rivayeti aslına nazaran telhis ederek buraya almıştır.

2- Meşiyy, aslında gitmek demektir. Müshilin yani barsakları yumuşatarak ishale sebep olan ilacın meşiyy diye isimlenmesi, kişiyi sıkca helaya gitmeye mecbur etmesinden ileri geldiği belirtilmiştir, daha önce de belirttik. Müshilin ehemmiyeti hususunda günümüz tıbbı der ki: "Yenilen gıdanın ince barsakların 2/3 üst kısmında sindirilmiş olarak daha aşağılara inmesi gerekir. Şayet sindirilmemiş bulunan gıda ince barsakların 1/3 alt kısmına ve kalın barsaklara ulaşacak olursa, toksinler (çeşitli zehirleyici maddeler) gaz yapıcı maddeler ve kanserojen (kanser yapan) maddeler (indol, indoksit gibi) meydana gelir. Bu maddeler ise vücudun daha çok rahatsız olmasına, hastalığın şiddetlenmesine veya hastalanmasına sebep olabilir. Bunların önlenmesinde, müshil kullanılarak zararlı maddelerin vücuttan uzaklaştırılması sağlanmış olur." (Z.Ç.)

3- Hacamatla ilgili geniş açıklamayı 4006 numarada yapacağız.

4004 -20- وعن زيد بن أرقم رَضِىَ اللهُ عَنْه قالَ:]كَانَ النبىُّ #: يَنْعَتُ الزَّيْتَ وَالْوَرْسَ مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ. قَالَ قتادة: يُلَدُّ بِهِ مِنَ الْجَانِبِ الَّذِى يَشْتَكِيهِ[.وفي رواية: »أمَرَنَا رَسُولُ اللهِ # أنْ نَتَدَاوَى مِنْ ذَاتِ الْجَنْبِ بالْقُسْطِ الْبَحْرِىِّ وَالزَّيْتِ[. أخرجه الترمذي وصححه

.20. (4004)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), zâtülcenb hastalığının tedavisinde zeytinyağı ve vers'i methederdi."

Katâde der ki: "Zeytinyağı ağzın, hastalık hissedilen tarafından içirilirdi." Bir rivayette: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, zâtülcenbten kustu'lbahrî ve zeytinyağı ile tedavi olmamızı emrederdi" denmiştir." [Tirmizî, Tıbb 25, (2079, 2080); İbnu Mâce, Tıbb 17, (3467).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâtülcenb'e karşı Resulullah'ın vers ve zeytinyağını tavsiye ettiğini göstermektedir. Vers: Kâmus, bunun Yemen'de yetişen bir ot olduğunu, bir kere ekince, aynı kökten yirmi yıl çiçek açtığını, Türkçede "alaçehre" ve "Yemen za'ferânı" dendiğini, bununla bazı eşyaların sarıya boyandığını, bir kısım hastalıklara ilaç olarak kullanıldığını belirtir. Ahterî, bu otun sarı renkli olduğunu, ancak iyisinin "kızıl ve yumuşak" olduğunu ilave eder. Ebu Hanîfe el-Lügavî, bu otun "tıbbî hususiyetinin kuvvetli harâret ve yubûset (kuruluk) olduğunu, iyi cinsinin kızıl, yumuşak ve az kepekli olduğunu çil, uyuz, basur gibi vücudun haricinde bulunan hastalıkların bundan sürülerek tedavi edildiğini, ayrıca kabızlık verici ve boyayıcı gücü olduğunu, içildiği takdirde alaca hastalığına iyi geleceğini, içilecek miktarın bir dirhem kadar olacağını, mizac ve faydaları yönüyle kust-u Hindîye yakınlık arzettiğini, bunun çiçeğiyle boyanan elbisenin, insanda cima gücünü artıracağını" belirtir.

Tekrar belirtelim: Ledûd, ağzın bir yanından ilaç damlatmaktır.

4005-21- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ # قَالَ: مَاذَا فِي ا'مْرَيْنِ مِنَ الشِّفَاءِ: الصَّبرِ وَالثَّفَّاءِ[. أخرجه رزين.»الصَّبْرُ«: معروفو»الثُّفَّاءُ« الخردل، وقيل: الحرف

.21. (4005)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki şeyde ne çok şifa vardır: Sabır ve süffâ." [Rezin tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Câmi'ul-Usûl'e Rezin'in Kütüb-i Sitte dışından ilave ettiği rivayetlerden biridir. Hadise mütedavil kaynaklarda rastlananamamıştır.

2- Burada geçen sabır, tevekkülün gereği "tahammül" ma'nâsını taşıyan sabr olmayıp şifalı bir otun ismidir. Dilimizde de sabır denilir. Bu otun usâresi (suyu), son derece acıdır. Sabr denince, bu otun usâresi kastedilir.

3- Süffâ' ise hardal otunun adıdır. Ancak hurf denen bir başka ota da süffâ diyen olmuştur. Dilimizde hurf'un karşılığı "yüzerlik otunun tohumu"dur.

Şu halde hadis, pek acı olan sabır ile hardal (veya yüzerlik otu tohumunda) şifa olduğunu vurgulamış olmaktadır.

4006-22- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ النّبىَّ # احْتَجَمَ، وَأعْطىَ الحَجَّامَ أجْرَهُ، وَاسْتَعَطَ[. أخرجه الشيخان، وأبو داود

.22. (4006)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacamat oldu ve hacamatı yapan doktora ücretini ödedi ve ayrıca burun damlası da kullandı." [Buhârî, Tıbb 9; Müslim, Selam 76, (1202); Ebu Dâvud, Tıbb 8, (3867); Tirmizî, Tıbb 9, (2048).]

AÇIKLAMA:

1- Hacamatın kan aldırmak olduğu daha önce açıklanmıştır. Sa'ut, burna ilaç akıtmaktır. Şârihler bu ameliyeyi: "Omuzların altına bir yastık koyup başı aşağı sarkıttıktan sonra burna ilaç damlayıp beyin içlerine(54) nüfuz etmesinin sağlanması" diye tarif ederler. Bundan maksad hastalığa sebep olan zararlı birikimlerin akıntı yoluyla dışarı atılmasını sağlamaktır. Damlatılan ilaçla tahrik edilen hapşırma, arzu edilen akıntıya yardımcı olacaktır. Burna damlatılan şifalı mayi, sade olacağı gibi birkaç maddeden mürekkep bir karışımda olabilir. Hadis Resulullah'ın bu çeşit tedaviye başvurduğunu ifade etmektedir.

2- Rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacamat usulüyle kan aldırdığını ifade etmekten başka, doktora ücret verdiğini de takrir etmektedir. Buhârî'nin diğer bazı rivayetlerinde Resulullah'ın kan aldırırken ihramlı olduğunu, Mekke yolunda bulunduğunu tasrih eder. Yani hacc veya umre için seferde olduğu bir sırada yol esnasında kan aldırmıştır.

3- İbnu Hacer, tabiblerin hacamatla ilgili pek çok faydalar saydığını kaydeder. Hacamat yapılan uzva göre, hâsıl olacak faydalar farklılıklar arzetmektedir. Hacamat akciğer, karaciğer, dalak, baş, boğaz, göz kulak, diş, burun, bacaklar, baldırlar, mide, vs. pekçok uzuvdaki muhtelif rahatsızlıklara fayda getirmektedir.

Not: Hacamatla ilgili daha geniş açıklama 4002 numaralı hadiste az önce geçti.

4007-23- وعن أم المنذر بنت قيس رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ عَلَىَّ رَسُولُ اللهِ # وَمَعَهُ عَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْه وَعَلِيٌّ نَاقِهٌ، وَلَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ، فقَامَ رَسُولُ اللهِ # يَأكُلُ مِنْهَا فَطَفِقَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْه يَأكُلُ مِنْهَا، وَجِئْتُ بِهِ فَقَالَ #: أصِبْ مِنْ هذَا، فَإنَّهُ أوْفَقُ لَكَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»النَّاقِهُ«: الذي قد ابلّ من مرضه ولم تتكامل صحته.

---

(54) Tabir eskidir. Beyinin içlerine ilacın nüfuzu tabiri günümüzde haklı olarak yadırgana bilir.

و»الدَّوَالِى«: أعذاق من بمرتَمٍ.»تُعَلَّقُ«: كما أرطبت أكل منهاءَ واحدتها دالية .

23. (4007)- Ümmü'l-Münzir Bintu Kays (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Beraberinde Ali (radıyallahu anh) olduğu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi. Ali bu sırada (geçirdiği bir hastalığın) nekâhet devresinde idi. Evimizde busr (hurma çağlası) salkımları asılı idi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ondan yemeye başladı. Ali de yemek üzere kalktı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ali'ye yönelerek:

"Ağır ol, ağır ol! Sen daha nekâhet dönemindesin!" dedi ve Ali bırakıncaya kadar tekrarladı."

Ümmü'l-Münzir, anlatmaya devam ederek: "Ben arpa ve çöğender otundan yemek pişirip getirdim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ey Ali, buyurdular, bundan al, bu sana daha faydalı!" [Ebu Dâvud, Tıbb 2, (3856); Tirmizî, Tıbb 1, (2038).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bazı hastalıklarda tatbik edilmesi gereken perhize bir örnek görülmektedir. Resulullah, hastalıktan yeni çıkmış ve henüz sağlığına tam olarak kavuşmamış olan Hz. Ali'yi çağla hurmayı yemekten men etmektedir.

-4008 -24- وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللَّهُ عَنْه قال:]لَمَّا جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ # يَوْمَ أُحُدٍ جَعَلَتْ فَاطِمَةُ رَضِىَ اللَّهُ عَنْها تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِيٌّ يَسْكُبُ عَلَيْهَا المَاءَ، فَلَمَّا رَأتْ الْمَاءَ يَزِيدُ الدَّمَ كَثْرَةً أخذَتْ قِطْعَةَ حَصِيرٍ فَأحْرَقَتْهُ حَتَّى صَارَ رَمَاداً فَألْصَقَتْهُ بِالْجُرْحِ، فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

24. (4008)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud savaşı sırasında yaralanınca, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), mübarek yüzlerinden kanı yıkamaya başladılar. Ali de Fâtıma (radıyallahu anhâ)'ya su döküyordu. Fâtıma (radıyallahu anhâ) suyun kanı gittikçe artırdığını görünce bir parça hasır aldı. Onu yıkıp iyice kül hâline gelince yaraya bastı. Böylece kan da durdu." [Buhârî, Cihâd 80, 85, 163, Vudû 72, Meğâzî 24, Nikâh 123, Tıbb 27; Müslim, Cihâd 101, (1790); Tirmizî, Tıbb 34 (2086); İbnu Mâce, Tıbb 15 (3464).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, cahiliye devrinde bilinen tabâbete bir örnek olmaktadır: Külle kanın durdurulması. Rivayette her ne kadar hasır külü mevzubahis edilmiş ise de, şârihler herhangi bir külün aynı fonksiyonu ifa edeceğini belirtirler. Nitekim halkımız hâlâ bu usule başvurur ve âcil durumlarda bir bez parçası yakarak yaraya basar. Her halde dikkat edilmesi gereken husus külün taze olmasıdır. Zira taze elde edilen kül mikroptan âridir. Bayatlamış, steril olmayan yerlere değerek kirlenmiş külden sakınmak gerek.

İbnu Hacer: "Derin olmayan yaranın su ile yıkanması caizdir, derin olursa suyun zararından emin olunamaz" der. Şüphesiz imkân elverdiği durumlarda yaranın su ile yıkanmasından kaçınmalı, yaraya zarar vermeyecek steril mayilerle, en azından kaynatılmış su ile yıkanmalıdır. Aksi takdirde yaranın sudan mikrop kapması melhuzdur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis Resulullah'ın Uhud savaşı esnasında yaralanma hadisesini anlatmaktadır. Uhud savaşı müslümanların maruz kaldığı en ciddi ibtilalardan biri olmuştur. Bedir yenilgisinin kiniyle dolu olan Mekke müşriklerini birinci safhadaki mağlubiyetten sonra, müslümanları arka canibten gelecek tehdide karşı korumak üzere bırakılan "okçuların düşman mağlub oldu, savaş artık bitti" diyerek yerlerini terketmeleri üzerine, o ânı bekleyen Hâlid İbnu Velid komutasındaki atlı birliğin, müslümanlara yaptığı âni baskın ile derlenip toparlanmış ve mukabil saldırı ile çok sayıda müslümanı şehid etmişti. Bu meyanda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da oldukça kritik anlar yaşamıştı: Yüzünün birçok yerinden yara almıştı. Azı dişi kırılmış, elmacık kemiklerinin üzerinde, alt dudağından, alnından yaralar almıştı. Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, o gün Aleyhissalâtu vesselâm'ın vech-i mübareklerine yetmiş kadar darbe gelmiş, ancak Cenâb-ı Hakk, onların zararından korumuştur. Bu saldırıları yapanların başında İbnu Kamî'a adında bir müşrik gelmektedir.

3- Hadisin delalet ettiği bir husus açıktır: Tedavinin cevazı.. Bu meselenin teferruatına bu bölümün baş kısımında temas ettiğimiz için burada tekrar ele almayacağız. Ancak, Resulullah'ın bu tedavi ameliyesine itiraz etmemiş bulunmasının sarih bir şekilde tedavinin cevazını gösterdiğini vurgulamayı gerektirir.

Hadis, ayrıca, peygamberlerin bir kısım musibetlere, dünyevî meşakkat, bela ve elemlere maruz kalacaklarına da delil olmaktadır. Bu, hem onların ecirlerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi hikmetine râcidir, hem de din için ümmetlerinin bu çeşit ibtilalara katlanmaları, meşakkat ve musibetler karşısında sabır göstermeleri hususunda örnek olma maslahatına râcidir. Şer cephesinin geçici zaferlerine rağmen, neticede hüsran onlara, galebe hizbullahadır. Zira İlâhî kanun Kur'an'da öyle tesbit edilmiştir: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ "Nihâî sonuç muttakîler içindir" (A'raf 128).

-4009 -25- وعن وائل بن حجر:]أنَّ طَارِقَ بْنَ سُوَيْدٍ الْجُعْفِىَّ سَألَ النَّبِىّ # عَنِ التَّدَاوِى بِالْخَمْرِ؟ فَنَهَاهُ، إنَّهُ لَيْسَ بِدَواءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي

.25. (4009)- Vâil İbnuHucr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Târık İbnu Süveyd el-Cu'fî (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hamr (alkollüler) ile tedavi hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu bundan men etti ve:

"Hayır! O, deva değil, derttir!" buyurdu. [Müslim, Eşribe 12, (1984); Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3873); Tirmizî, Tıbb 8, (2047).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis tedavide hamr'ın kullanılması meselesine aydınlık getirmektedir. Meselenin açıklanmasına girmeden hamrın ne olduğunu kısaca belirtelim: Daha önce genişçe açıkladığımız üzere hamr, aklı örten içkilerin müşterek adıdır. Bunu alkollü içecekler diye açıklayabiliriz. Alkolün girdiği her içkinin -veya gıda maddesinin- aklı örtücü yani sarhoşluk verici tesiri olduğuna göre hamrı alkollüler olarak anlamamız mümkün, makul ve hatta gereklidir.

Öyleyse, suali alkolün tedavide kullanımı câiz mi değil mi? diye sormak mümkündür. Biz, bugünkü farmakolojinin hükmünü nazar-ı dikkate almadan, İslam ülemâsının meseleye nasıl baktığını belirtmeye çalışacağız.(55) Çünkü, zamanımızda tıb ilmi, eskiden olduğu gibi, mutlak, değişmez prensiplere inanmıyor.

---

(55) Günümüzde bir kısım ilaçlar ve bilhassa şuruplar alkolün belli bir nisbette karışımı ile elde edilmektedir. Tıbb ilmi en çok gelişme gösteren bir ilimdir. Günün birinde yeni bir terkibin geliştirilmesi ile bu tatbikattan vazgeçilmesi mümkündür. Biz bugünkü hali değişmez nihâî durum diye kabul edemeyiz. Esas olan ve değişmez gerçekleri ifade eden vahye müstenid nebevî irşadlardır. Gerçek mahiyetiyle onun anlaşılmasına ehemmiyet vermek gerekir. İslam ulemâsı bu meselede ihtilaflıdır. Görüleceği üzere biz ilaç sanayiinde alkole "hayır" diyelim veya "evet!" diyelim diye bir teklif getirmiyoruz. Bu meselenin hâzık müslüman tabiblerce, her çeşit peşin hükümden âri olarak, ciddi şekilde araştırılması gerekmektedir. Bunu yaparken fukahâ'nın yaklaşımı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Bugünkü doğru ve faydalı bilinen bir kısım tatbikatın zararlı olduğunun anlaşılabileceğini, ondan vazgeçilebileceğini peşinen kabul ediyor.

Hemen belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin bu meseledeki tavrının kesin bir üslubla menfi olmasına rağmen, dinin getirdiği başka nass ve prensipleri de değerlendiren İslam ülemâsı bu meselede tam bir görüş birliğine varamamıştır. Nevevî hazretleri, Resulullah'ın "O, deva değil, derttir" sözünü şöyle açıklar: "Bu ifade, hamrın kullanılmasının veya sirkeye çevrilmesinin haram olduğuna delildir" diye hükmeder. Devamla der ki: "Hadiste, hamrın devâ olmadığı, onunla tedavide bulunmanın haram olduğu hususunda sarâhat var. Çünkü o derttir. Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan görüş, hamrla tedavinin haram olduğudur. Keza, susuzluğu gidermek için içilmesi de haramdır. Ancak boğaza takılan lokmayı geçirmek için hamrdan başka içecek bir şey bulunmama durumunda, hamra başvurmak gerekir. Zira bu halde, onunla şifâ kesinlik kazanmış olmaktadır. Tedavide ise, durum böyle değildir."(56)

Ancak bazı âlimler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın -4001 numaralı hadiste izahı geçen- Ureynelilere deve sidiğiyle tedavi olmalarına vermiş olduğu ruhsatla mukayese yaparak zaruret halinde tedavide hamrın da kullanılmasını mubah addetmiştir. Bunlara göre: "Deve sidiği haramdır, ancak bazı hastalıklara da şifa olmaktadır, işte bu sebeple o haramın kullanılmasına Aleyhissalâtu vesselâm ruhsat tanımıştır."

Ulemanın ekseriyet itibariyle hamrın tedavide kullanılmasına "haram" dediğini belirten Hattâbî yukarıda kaydettiğimiz kıyasla tedavide kullanılabileceğine

---

(56) Nevevî, tedavide ilacın tesirinin yüzde yüz olmayıp zanna dayanma durumunu nazara vermektedir. Şu halde, boğazdaki lokmayı kaydırarak boğulmaktan kurtulma gibi şifa verme durumu kesinlik kazanan hallerde, Nevevî'ye göre hamrın isti'mali caizdir, başka hallerde değil.

hükmedenlere şu cevabı verir: "Derim ki: "Bu görüş sâhibinin birleştirdiği iki şeyi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) tefrik etmiş (ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi kılmış), birinin "zararlı olduğu"na hükmetmiş, diğerine de "mubah" demiştir. Zararlı dediği "hamr"dır, mubah dediği de "deve sidiği"dir. Nass'ın aralarını tefrik ettiği iki şeyi birleştirmek (aynı hükme tabi kılmak) câiz değildir."

Hattâbî, hamr mevzuunda Resulullah'ın tavizsiz tavrını bir başka nokta-i nazardan değerlendirir. Ehemmiyetine binaen okuyucumuzun nazar-ı ibretle tedkiklerine arzediyorum: "Keza, halk hamrı haram kılınmazdan önce çokça içiyordu. Herkes içki mübtelası olmuştu ve ondan alacağı keyfin peşinde idi. Haram edilince onun terki ve ondan uzaklaşılması çok zor geldi. Şeriat, hamr alana ceza takdir etmek suretiyle o hususta sert davrandı, ta ki bundan vazgeçsinler ve içmeyi terketsinler. Bu sebeple, içmede, tedavide vs. her hususta kesin yasak koydu, ta ki kimse temâruz ve tesâkum ederek (yani kendisinin hasta olduğunu ileri

sürerek) hamrın alınmasını mubah addedip (yasağın ciddiyetini bozmasın, gevşeklik hâsıl etmesin). Halbuki deve sidiği hususunda böyle bir endişe mevcut değildir, çünkü onu içmeye sevkeden herhangi bir sebep yoktur, insan tabiatı, deve sidiğini içmekten kendi kendine sıkıntı duyar ve iğrenir. Öyleyse (bu yönüyle temelden farklı) iki şeyi iltibasla birbirine kıyas etmek sahih değildir, doğru da olamaz."

İbnu'l-Kayyim'in getirdiği bir izahda burada kayda değer. Merhum haram edilmiş olan şeylerle tedavinin hem şeriat ve hem de akıl nazarında "kabîh (çirkin)" olduğunu belirttikten sonra, öncelikle şer'î yönünü ele alır ve haram şeylerle tedaviyi yasaklayan hadisleri kaydeder -ki bunlardan biri sadedinde olduğumuz hadistir, bir diğeri 3978'de kaydedilmiştir- sonra aklî yönünü ele alarak der ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamrı pis olduğu için haram kılmıştır. Zira O celle şânuhu bu ümmete, temiz bir şeyi ceza olsun diye haram kılmamıştır. Temizi, ceza olarak, yahudilere haram kıldığını âyet-i kerime beyan eder: "Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolundan men etmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü, kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık..." (Nisa 160).

Bu ümmete böyle bir ceza verilmediğine göre, haram edilenlerin hiç biri temiz değildir. Bu ümmete her ne haram edilmişse pis oldukları için haram edilmiştir.Bunların ümmete haram edilmesi, ümmeti o şeylerin pisliğinden zararından korumak içindir. Öyleyse hastalıklara, illetlere karşı hamrdan şifa aramak uygun düşmez. Bunların bertaraf edilmesinde tesiri olsa bile, hamrdaki kötülüğün kuvveti sebebiyle peşinden daha beter hastalıklar kalbte zuhur eder. Böylece, hamrla tedavi olan kimse, bedendeki hastalığın giderilmesine çalışırken, kalbinde hastalık kazanmış olur..."

Kaydedilen bu açıklama, haramlık ve helalliğin, dinî bakımdan izafî olduğunu, yani Allah yasakladı ise pis addetmek, helal kıldı ise temiz addetmek gerektiğini göstermektedir. Dinin koyduğu hükümlerde aklî muhakeme yürütmek mahzurludur, teslimiyet esastır.

Bu meselede Hanefî âlim Aynî de Şâfiiyyü'l-Mezhep olan Nevevî gibi düşünür: "Şifa vereceği hususunda kesin bir kanaat hâsıl olursa haramla tedavi caizdir, tıpkı muzdar kişinin meyteyi (leşi) yemesi, boğazına lokma takılanın kaydırmak için veya susuzluktan ölecek olanın da susuzluk için hamrı içmesi gibi. Ancak hamr'da şifa hâsıl olacağı hususunda kesin kanaat hasıl olmazsa o durumda alınması mubah olmaz." Keza der ki: "Bir kimsenin, bir başkasının hastalığını ilmî gücüyle bildiğini ve bu hastalığın da hamr ile tedavi edilebileceğine hükmettiğini farzedecek olsak, bu durumda o kimsenin hamr içmesi mubahtır, tıpkı şiddetli susuzluk esnasında hamr içmesinin, açlık anında da meyte yemesinin mubah olması gibi."

Aynî'nin bu mütâlaasına itiraz edilerek hamr ile, takılan lokmanın kaydırılması, susuzluğun giderilmesi kesin bir durum ama, tedavi ile şifanın husûl bulması, helal şeyle dahi olsa kesin değildir; öyleyse, haramla tedaviyi susuzluk sırasında veya lokmasının kaydırılmasında

içilen şarapla kıyaslamak fasid bir değerlendirmedir, itibar edilemez, denilmiştir.

İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr'da der ki: "Lokmanın, hamr ile boğazdan kaydırılması, hamr ile susuzluğun giderilmesi örneklerinde elde edilen fayda kesindir. Bu sebeple, şarap olduğu halde, bunu kullanmayıp susuzluktan ölen veya boğazına takılan lokma sebebiyle boğulan kimse günahkar olur. Tedavide durum böyle değildir. Çünkü, uygulanacak tedaviden fayda sağlamak kesin değil, zannîdir. Bu sebeple bir kimse tedaviye başvurmasa ve ölse günahkar olmaz."

İbnu'l-Arabî, Arızatu'l-Ahvazî'de şöyle der: "Dense ki: "Tedavi zaruri bir haldir, zaruret ise haramları mubah kılar, öyleyse haramla tedavi mübah olmalıdır!" Biz de deriz ki: "Tedavi zaruri bir hal değildir. Zaruret, açlıktan ölüm korkusu getiren haldir. Tedavi olmak asıl olarak vacib değildir, öyleyse onda harama başvurmak nasıl mubah olur?"

Bütün bu farklı mütâlaalardan sonra Rahmeten lil-âlemin olan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Ümmetin ihtilafı rahmettir" hadisini hatırlatmak ve ihtilaflı meselelerde ümmet için kolaylık ve ruhsatın varlığı prensibi sebebiyle haram hükmünde cezmedilemeyeceği prensibini kaydetmek isteriz.

Ancak dinin selameti, şüpheli şeylerden kaçmadadır.

* HAMR HAKKINDA TIBBIN EN SON SÖYLEDİKLERİ

"Şeriatın "Haramlar niyyetlerle mubah olmaz" hükmünü de dikkate alarak, Hattâbî'nin görüşüne aynen katılmakta, aşağıdaki örnekler çerçevesinde gerek vardır kanaatindeyim. Şöyle ki:

a) Son birkaç yıla kadar dezenfektan (mikrop öldürücü) madde olarak bilinen alkol lehinde bir çok methü senâlar yapılmıştır. Bunun içindir ki, kolonya, kokusu yanında dezenfektan bir madde olarak isti'mal edilmektedir.

Son yapılan çalışmalarda, alkolün dezenfektan bir madde olmadığı anlaşılmıştır. Alkol bakteriyi protein bir kılıfla sararak, onun faaliyet ve üremesini kısa bir zaman için durduruyor. Daha sonra aktif pozisyona geçen mikrop, faaliyetine devam etmektedir.

Bunun içindir ki günümüz cerrahisinde dezenfaktan olarak alkol terkedilmiş ve yerine başka maddeler ikame edilmiştir.

b) Viski gibi alkollü maddelerin kalb damarlarını genişleterek, kalbin beslenmesini sağlayacağı önceleri ısrarla söylenirken, yapılan araştırmalar bunun bir spekülesyon olduğunu, kalb damarlarını genişletmekle beraber, kan akış hızını ve hacmini düşürdüğünü ve dolayısıyla kalbin hayatiyetini tehdit ettiğini göstermiştir.

c) Soğuk havalarda alkol, damarları genişleterek ısınmaya sebep olduğu, dolayısıyla

donmaya karşı alkol almanın faydalı olduğu söylenmişse de, bu şekilde vücut daha fazla ısı kaybederek donmanın daha erken oluştuğu görülmüştür.

d) Bir kadeh alkolün beyindeki en az bin nöronu (yani beyin hücresini) yok ettiği bilinen bir gerçektir.

e) Ağız lakırtısını artırmasına rağmen seksüel yönden libido kaybına (seks gücünün düşmesine), erken inzal ve iki taraf için tatminsizliğe sebep olduğu yine bilinen bir gerçektir.

Bütün bu deliller, Hattâbî'nin ve İbnu'l-Kayyim'in görüşlerinin isabetli olduğunu vurgulamaktadır." (Z.Ç.)

-4010 -26- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]نَهى رَسُولُ اللهِ #: كُلَّ دَوَاءٍ خَبِيثٍ كَالسُّمِّ وَنَحْوِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه

.26. (4010)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zehir ve benzeri her çeşit habis ilacı yasakladı." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3870); Tirmizî, Tıbb 7, (2046).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî'ye göre, ilaç ve diğer yiyecek maddelerindeki habâset yani kötülük iki cihettendir: Ya dînen pistir, necistir ki haram olduğuna hükmedilmiştir: Hamr, haram olan hayvanların etleri, pislikleri, bevlleri gibi. Bunların hepsi pis ve habistir. Sünnetin istisna kıldığı deve sidiği dışında hepsinin istimali haramdır. Diğer cihet, koku, tad ve lezzetleridir. Bazı maddeler bu yönleriyle insan tabiatına meşakkat verir, tiksinti hâsıl eder. Şu halde nefislerin duyduğu ikrah o maddelerin habisliğini teşkil eder. Hattâbî ilaveten: "Çoğunluk itibariyle ilaçların adları hoşa gitmeyen (kerih) cinstendir. Ancak bazısına nazaran daha hafif, tahammül edilmesi daha kolaydır, tiksindiriciliği daha azdır" der.

-4011 -27- وعن عبد الرحمن بن عثمان التيمى:]أنَّ طَبِيباً سألَ النَّبىّ # عَنِ الضِّفْدَعِ يَجْعَلُهَا في دَوَاءٍ، فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا[. أخرجه أبو داود والنسائى

.27. (4011)- Abdurrahman İbnu Osman et-Teymî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir tabib gelerek Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilaç yapımında kurbağayı kullanmaktan sordu. Resulullah adamı kurbağayı öldürmekten nehyetti." [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3871); Nesâî, Sayd 36, (7, 210).]

AÇIKLAMA:

Rivayette, Resulullah'ın sual sahibine, kurbağa etini ilaç olarak kullanmayı yasaklamıyor gibidir. Fakat öldürülmeleri yasaklanınca, dolayısıyle etlerini ilaç yapımında kullanılmaları da yasaklanmış olmaktadır. Şârihler, kurbağa hakkında gelen yasağın, onun necisliği veya tiksinti verici olmasından ileri geldiğini, ilk akla gelen ihtimalin de onun haram ve dolayısiyle

kesiminin ve yenmesinin gayr-ı caiz olduğunu belirtir.

4012- 28- وعن أبى كبشة ا'نمارىّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَحْتَجِمُ عَلى هَامَتِهِ، وَبَيْنَ كَتِفَيْهِ وَيَقُولُ: مَنْ أهْرَاقَ مِنْ هذِهِ الدِّمَاءِ فَ يَضُرُّهُ أنْ َ يَتَدَاوَى بِشَىْءٍ لِشَىْءٍ[. أخرجه أبو داود

.28. (4012)- Ebu Kebşe el-Enmârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) başından ve iki omuzu arasından hacamat olur ve:

"Kim bu kandan akıtırsa, herhangi bir hastalık için, bir başka ilaçla tedavi olmasa da zarar görmez!" buyururdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3859); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3484).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki ayrı yerden kan aldırdığını göstermektedir: Baş ve omuzları arası. Bu ameliyeler ayrı ayrı zamanlarda da, aynı zamanda da icra edilmiş olabilir.

2- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada deri üzerinde zuhuru ehli tarafından teşhis edilen alametlerle vücudda biriktiği anlaşılan zararlı kandan bir miktarının akıtılmasını, sıhhat için fevkalâde faydalı mülâzaha etmektedir. Bunu, hacamat olmanın bütün hastalıklara karşı herhangi bir ilaç almanın yerini tutacağını söyleyerek ifade buyurur.

4013- 29- وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَحْتَجِمُ في ا'خْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى

.29. (4013)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtuvesselâm), boynunun iki tarafındaki damarlar ile iki omuzun ortasındaki damardan hacamat olurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 4, (3860); Tirmizî, Tıbb 12, (2052); İbnu Mâce, Tıbb 21, (3483).]

AÇIKLAMA:

Kan akıtma için tatbik edilen ameliye, vücudun herhangi bir yerine rastgele uygulanmaz. Bilakis hastalığa göre kan alınacak belli yerler var. İşin ehli, sadece kanın nasıl alınacağını değil, beyan edilen rahatsızlığa uygun olan kan alma mahallini de bilir. Sadedinde olduğumuz rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başından ve boynunun iki tarafındaki damarlardan kan aldırdığını belirtir. İbnu'l-Kayyim boynun etrafındaki iki ana damardan (el-ahdayn) yapılan hacamatın baştaki ve başta bulunan yüz, dişler, kulaklar, gözler, burun gibi organlarda hissedilen hastalıklara fayda sağladığını belirtir. "Yeter ki der, hastalık, kan çokluğundan veya fesâdından veya her ikisinden meydana gelmiş olsun."

Kan aldırırken, hastalığa uygun yerden aldırılmadığı takdirde âraz meydana gelebilir. Bu durumu Ebu Dâvud'un bir rivayeti örnekler: Ma'mer der ki: "Ben hacamat olmuştum, aklım gitti. Öyle ki namazda, bana Fatiha suresinin telkin edildiğini hissediyordum. Şârihler bu hali, onun başından hacamat olmasıyla izah ederler. Aliyyu'l-Kari: "Zehre karşı baştan hacamat olunur. Ma'mer ise zehirlenme olmadan baştan olduğu için hata etti ve bundan zarar gördü"

der. Hacamat ameliyesinde, hangi gün hangi saat daha uygun olur? meselesine müteakip hadiste temas edilecektir.

"Ahdayn denilen boynun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuz arasından ve kafa çukurundan hacamat olmayı yasaklayan bir hadisi şerifi İbnu Mâce'de görmekteyiz. Bu husus Cebrâil aleyhisselam tarafından Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'a bildirilmektedir.

NOT: Bilhassa boynun iki tarafındaki damarlar hayati damarlardır. Bunların zedelenmesi hayatı tehlikeye sokabilir. Nâ ehil bir hacamatcı için bu, oldukça tehlikeli bir uygulamadır.

Ma'merin ifadeleri umumî bir beyan değil, münferid bir vak'a olmalıdır. Zaten o, hangi gün hacamat olduğunu, tok karına mı, aç karına mı hacamat olduğunu, ne miktar kan aldırdığını, hacamatcının ehil olup olmadığını, kendisinin kan gördüğünde rahatsız olup olmadığını... bildirmiyor. Bu sebeplerle Ma'merin tecrübesinin dikkate değer bir yönü olmamalıdır. Ferdî bir tecrübeden umumî hükme giderek pek çok hadisle sâbit olan hacamat amelini reddetmek katiyyen makul değildir." (Z.Ç.)

]-4014 -30- وزاد الترمذي:]وَكانَ يَحْتَجِمُ لِسَبْعَ عَشَرَةَ، وَتِسْعَ عَشَرَةَ، وَإحْدىَ وَعِشْرِينَ

.30. (4014)- Tirmizî şu ziyadede bulunur: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmi birinde hacamat olurdu." [Tirmizî, Tıbb 12, (2052).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacamat olacak kimsenin rastgele bir günde değil, kamerî ayın belli günlerinde hacamat olmasını tavsiye etmektedir. Böylece hacamat olma hadisesine bir başka buud daha kazandırılmış olduğunu görmekteyiz

ZAMAN SEÇİMİ:

Bu husus Buhârî'de müstakil bir babta ele alınmaktadır. Bab başlığı şöyle: "Kişi ne zaman hacamat olmalıdır? Ebu Musa geceleyin hacamat oldu." Buhârî, bu babta tek hadis rivayet eder: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlu iken hacamat oldu."

Buhârî burada şunu ifade etmek ister: "Hacamat olunacak zamanla ilgili bir kısım rivayetler var. Bazılarına göre, oruçlu iken hacamat olmamak gerekir, ta ki oruca bir zarar gelmesin. Nitekim Ebu Musa, bu sebeple gece hacamat olmuştur. Ancak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlu iken hacamat olmuştur. Öyleyse geceleyin de gündüzleyin de hacamat olunabilir." Buhârî'ye göre bu mesele ile alakalı rivayetler, kendi şartına uygun değildir, bağlayıcı hüküm ifade etmezler. Öyleyse ihtiyaç duyulunca, her zaman hacamat olunabilir.

İbnu Hacer açıklamasını şöyle devam ettirir: "Tabibler nezdinde, en faydalı hacamat ikinci veya üçüncü saatte icra edilenidir. Cima, hamam ve benzeri durumlardan hemen sonra, tok

karına veya aç karına olmamalıdır." İbnu Mâce'de hacamat olunacak günü tayin eden bir rivayet İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'dan kaydedilmiştir. Orada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): فَاحْتَجِمُوا عَلى بَرَكَةِ اللّهِ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَاحْتَجِمُوا يَوْمَ اِثْنَيْنِ وَالثُّثَاءِ وَاجْتَنِبُوا الْحَجَامَةَ يَوْمَ اَرْبِعَاءِ وَالْجُمُعَةِوَالسَّبْتِ وَاَحَدِ . "Allah'ın bereketi üzere perşembe günü hacamat olun. Pazartesi, salı günleri hacamat olun. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan kaçının."

İbnu Hacer, bu rivayetin zayıf olmakla beraber birçok tarikten geldiğini belirterek kuvvetlendiğini gösterir. Ahmet İbnu Hanbel hadisler sahih olmasa da, bu zikredilen günlerde hacamat olmayı mekruh addedermiş. Hallâd'ın anlattığına göre, bir kimse çarşamba günü hacamat olmuş, ancak bu husustaki hadisi kaale almamanın cezası olarak alaten hastalığına yakalanmıştır. Ebu Dâvud, Ebu Bekre (radıyallahu anh) rivayeti olarak, onun çarşamba günü hacamat olmayı mekruh addettiğini ve Resulullah'ın: "Salı günü kan(ın bedende coşma) günüdür. Onda bir saat var ki, kan durmaz" (57) buyurduğunu söyler. Ayın günleri hususunda bir kısım hadisler gelmiştir. Bunlardan biri Ebu Dâvud'daki Ebu Hüreyre hadisidir. Orada Aleyhissalâtu vesselâm: مَنِ احْتَجَمَ لِسَبْعٍ عَشَرَةَ وَتِسْعَ عَشَرَ وَاِحْدَى وَعِشْرِينَ كَانَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ . "Kim ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat olursa her hastalığa karşı şifa olur" buyurmuştur. Bu hadis de muhtelif tariklerden gelmiştir. Hanbel İbnu İshak der ki: "Ahmed İbnu Hanbel, kan ne zaman heyecana gelirse, şu veya bu saatte olduğuna bakmadan hacamat olurdu." Tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir." Hacamat (kamerî) ayın ikinci yarısında, sonra da üçüncü çeyreğinde yapılırsa, bu birinci ve sonuncu çeyreklerde yapılandan daha faydalıdır" el-Muvaffak el-Bağdadî der ki: "Böyle olması, ahlat'ın ayın başında heyecanlı, sonunda da sakin olmasındandır. Öyleyse evla olanı ayın ortasında olandan halas olmaktır."

* HACAMAT GÜNÜ

Hacamatla ilgili hadislerde Prof. Dr. Zeki Çıkman Bey'in tesbit ettiği bir inceliği ve bazı yorumları aynen kaydediyoruz:

A- Hacamat olunacak günlere temas eden hadisler toptan değerlendirilecek olursa şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1) Pazartesi ve salı günleri her seferinde hacamat günü olarak tavsiye edilmekte,

2) Çarşamba gününde hacamat olunmaması ısrarla istenmekte,

3) Perşembe günü bazı hadislerde tavsiye edilmekte, bazılarında

---

(57) Bu ibarede kastedilen mana 4017 numaralı hadîste gelecek.

edilmemekte,

4) Haftanın diğer günlerinde ise ısrarlı olmasa da tavsiye edilmemesi esas olmaktadır.

B- Diğer taraftan kamerî takvim esas alınarak 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat olunması istenmekte, bilhassa 17'si ısrarla tavsiye edilmektedir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayette مَنْ وَافِقَ حَجَامَتُهُ يَوْمِ الثُّثَاءِ لِسَبْعَ عَشَرَةَ مَضَتْ مِنَ الشَّهْرِ فَ يُجَاوِزْهَا حَتّى يَحْتَجِمَ. "Kimin hacamatı ayın 17 salısına rastlarsa, sakın hacamat olmayı ihmal etmesin" buyurulmaktadır. Halbuki ayın 17'sinin salıya rastlaması senede bir veya birkaç kere ya olur ya olmaz.(58) Hele her ayın 17'sinin salıya rastlaması mümkün değil. Hadislerde hacamat olmak için gün olarak salının, tarih olarak da ayın 17'sinin üzerinde diğer gün ve tarihlere nazaran ısrar edilmiş olmasından başka, yukarıda metinle birlikte kaydettiğimiz rivayet dahi ayın 17'sine rastlayan salı günü üzerinde ayrıca dikkatlerimizi çekmektedir.

Öyleyse:

a) Programlı olarak sıhhî bir tedbir maksadıyla hacamat olacak kimselerin acele etmeyip kamerî takvime göre ayın 17'sine rastlayan salı günü kan aldırması tavsiye-i nebevî olmaktadır.

b) Çarşamba gününde hacamat olmamak ısrarla tavsiye edilmediğine göre, ayın 17'sine bile rastlasa terki evladır.

c) Eğer hacamat olmamayı gerektiren âcil durumlar varsa çarşamba dışında herhangi bir günde hacamat olunabilirse de ayın 17, 19 ve 21. günlerinde olması evladır.

d) Bu tarihlerden birine pazartesi veya salıyı rastlatmaya çalışılmalıdır.

e) Aciliyet halinde perşembe günü de tercih edilebilir.

f) Çok daha acil hallerde cuma, cumartesi, pazar günleri de hacamata başvurulabilir.

g) Böylece anlaşılır ki, normal hallerde ayın 17, 19 ve 21. günlerinde

---

(58) Son altı yıldır yaptığım tedkiklerde umumiyetle yılda bir kere 17'si salıya rastladı, sadece 1990 yılında 3 defa salılar 17'ye rastladı.

her seferinde hacamat olunabilir diye bir kaide yoktur. Zira çarşambaya rastlama halinde o günlerde dahi kaçınmak esastır.

C- Hadislerde gün ve tarih üzerine gelen ifadeler, bize, bir başka hususu hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Zikredilen rakamlarla (yani ayın 17, 19 ve 21. günleriyle) ilgili zamanın dolunaydan sonra olması ve haftanın belli günlerinin tayin edilmesi şu hikmetlere mebni olabilir:

1) Bu rakam ve günlerin çakıştığı zamanlarda vücudumuzda müsbet yönde bazı hadiselerin geliştiğini:

2) Çarşamba günü o tarihlerle çakışsa bile, bu günde vücudumuzu menfi (ters) yönde etkileyen bazı hadiselerin geliştiğini ve bazı hastalıkların inkişafı için ortamı hazırladığı veya bu günde vücudun mukavemetinin kırılabileceğine işaret edilmiş olabilir.

Hadis-i şeriflerin metinlerine dikkat edilirse, beklenen hastalıklar (cüzzam ve baras) çarşamba günü hacamat olan herkeste görüleceği değil, bazılarında görülebileceğine işaret edilmektedir.

3) Günümüz tıbbı bu gün ve tarihlerin işaret ettiği zamanlarda ne gibi fizikî ve fizyolojik hadiseler zincirinin husûle geldiğini henüz bilmemektedir. Bu bilemeyişimiz, hal-i hazırdaki teknolojimizin yeterli incelik ve hassasiyete ulaşmadığını ve çok daha gerilerde olduğunu ortaya koyar.

4) Hadis bize günümüz tıbbının eksikliğini ve birçok hususlarda yetersiz olduğunu da ilham etmektedir.

HACAMAT HANGİ HALDE OLMALI?

Hacamat aç iken yapılmalıdır. Çünkü bunun devâ (şifa ve tedavi edici) olduğu Râmuzu'l-Ehadis'te iki ayrı hadiste bildirilmektedir.

Kaldı ki, Sahih-i Buhârî'deki bir hadis-i şerifte Peygamberimizin oruçlu olarak da hacamat olduğu bildirilmiştir.

Yine Râmuz'da, bir hadis-i şerifte "tok karnına hacamat olmak derttir" buyurulmaktadır.

İbn-i Mâce'de, hacamatın aç karnına yapılması ayrıca tavsiye edilmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden şunlar anlaşılıyor:

a- Hacamat aç iken yaptırılmalıdır. Böylesi faydalıdır.

b- Tok karnına hacamat zararlıdır.

c- Oruçlu olarak hacamat yapılmasına cevaz, hem aç karına yapılabileceğine, hem de orucun bozulmayacağına delil olmaktadır.

Hacamatın aç karına yapılmasının tıbben izahı kolaydır: Aç iken kandaki total yağ ve kolesterol, glikoz (şeker) ve diğer zararlı bazı maddeler düşük seviyede bulunacaktır. Ayrıca böyle bir durumda kalb, karaciğer ve böbrekler daha rahat bir çalışma ortamı içindedirler.

Aç iken kan alındığında, damar içindeki kanın azalması, kan yapıcı merkezleri daha rahat ve kuvvetli olarak uyaracaktır. Böylece vücudumuz, genç ve çok kuvvetli kan ve müdafaa hücrelerine kavuşacaktır. Bu hücreler sayesinde, daha rahat nefes alınacak, hastalık yapıcı her türlü küçük mikroorganizmalara karşı müdafaa sağlanacak, ihtiyar ve patojen (kanserojen) madde ve hücrelerin zararından korunacağız.

Tok karına olunca, kan, hem karın boşluğunda toplanmış olacağından, hemde tok halde kandaki zararlı maddelerin fazlalığı sebebiyle hacamatın faydalı olması düşünülemez. Kaldı ki böyle bir durumda hacamat olmak baygınlığa ve daha başka kötü hadiselere de sebep olabilir.

Çünkü, tokluk halinde kan, karın boşluğuna göllendiği için hayati merkezlerimiz olan beyin ve kalbin beslenmesi zayıflamıştır. Böyle bir durumda hacamat yapılınca beyne, kalbe ve diğer hayatî hormon ve enzim yapan bezlere giden kan hacmi iyice düşerek, felç, enfarktüs ve bazı kalıcı rahatsızlıkların çıkması beklenebilir.

Oruçlu olarak hacamat yaptırmanın, orucu bozmaması günümüz tıbbına da büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Şöyle ki, Ramazan-ı Şerif'te kan alınarak yapılacak tetkiklere fırsat vermektedir." (Z.Ç.)

KAN VERMEK HACAMATIN YERİNE GEÇER Mİ?

Zaman zaman şu soruyla karşılaşıyoruz:

- Bugün ameliyat olan hastalar için, sağlıklı kimseler kan vermektedir. Sağlıklı kimse bununla hacamat olmuş sayılır mı?

- Elbette, hacamat olmak, gayesinden, rahatsızlığın cinsine göre uygulanacağı yer ve hatta hacamat olunacak günün seçimine ve tarzına varıncaya kadar, kan vermeden ayrı bir hadisedir. Ancak, kan vermenin de belli bir nisbette sıhhate vesile olacağını kendi tecrübemle söyleyebilirim. Sol kolumda, kışları daha çok artan, hususen geceleri açıkta kaldığı takdirde iyice rahatsızlık veren bir ağrının, sol kolumdan verdiğim kandan sonra tamamen kesildiğini, aradan geçen üç yıla rağmen henüz bir kere olsun gelmediğini bizzat müşahede ettim.

[-4015 -31- وعند الشيخين:]كَانَ النبىُّ # يَحْتَجِمُ وَلَمْ يَكُنْ يَظْلِمُ أحَداً أجْرَهُ

.31. (4015)- Sahîheyn'de gelen bir rivayette şöyle denir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacamat olur, kimseye ücretinde zulmetmezdi." [Buhârî, İcâre 18; Müslim, Selam 77, (1577).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ülemâ arasında cereyan eden bir ihtilafın delili gözükmektedir. Hacamat yapan doktora ücret câiz mi, değil mi? Bu husus münakaşa edilmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hacamat yapmaya mukabil alınan ücretin pis olduğunu belirtmiş ve hatta buna mukabil ücret ödemeyi yasaklamıştır.

Bu farklı rivayetler karşısında ülemâ ihtilaf etmiş, ancak cumhur, bunun helâl olduğuna zâhip olmuştur. "Helâl" diyenler sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) hadisiyle ihticâc etmişler ve demişlerdir ki: "Evet bu, denâet olan bir kazançtır, ama haram değildir." Bu kanaatte olanlar, yasaklayıcı rivayetleri tenzihe hamlederler.

2- Bazı âlimler neshe kanidirler: "Önce haramdı, sonradan neshedilerek mübah kılındı" derler. Tahâvî bu görüştedir. Ancak, bazı âlimler: "İhtimalle nesih sübut bulmaz, neshe hükmetmek için kesin bir karîne gerek" diyerek bu görüşü uzak kabul ederler.

3- Ahmed İbnu Hanbel ve bir grup âlim hür ile köle arasında bir tefrik yaparak: "Kölenin bu hizmete mukabil ücret alması mutlak olarak mübahtır, ancak, hür kimsenin hacamat yapmayı meslek edinmesi mekruhtur, bu işten aldığı parayı kendisine harcaması haramdır, köle ve hayvanlara harcaması câizdir" demişlerdir. Bunların delili Muvatta ve diğer Sünenler'de gelen Muhayyısa hadîsidir. Buna göre, Resûlullah'tan kölesinin hacamat mukabili kazandığı parayı kullanma cevazı ister. Resûlullah reddeder, öbürü ihtiyacım var diyerek ısrar edince: اِعْلِفْهُ نُضَّاحَكَ وَاَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ . "Öyleyse onu develerine yem, kölelerine yiyecek parası yap!" ferman eder.

4- Ülemânın kerahet-i tenzihiye'ye hamlettikleri bu hali, İbnu'l-Cezvî şöyle açıklamıştır: "Haccâm'ın ücreti mekruh görülmüştür, çünkü bu ihtiyaç hâlinde müslümanın müslümana yapması vâcib olan yardımlara dâhildir. Bu durumda vâcib olan bir vazifesi mukabilinde ücret alması mekruhdur." İbnu'l-Arabî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccâmın ücretini habîs ilan eden Hadis-i şerifleriyle, haccâma ücret ödediğini beyan eden sadedinde olduğumuz hadis arasını şöyle te'lif eder: "Eğer ücret malum belli bir iş mukabili ise bu caizdir, aksine meçhul bir işe mukabil ise caiz değildir, (yasak böyle bir durumla ilgili olmalıdır)."

* Hadiste hacâmatın mübah olduğu gözükmektedir. Tedavi gayesiyle kan alma metodları ve diğer tıbbî muamelelerin hepsi buna dahildir.

* Tıbbî hizmetlere mukabil ücret caizdir.

5- İbnu Hacer, tahkik ederek, Resûlullah'a hacamat yapan kölenin Nâfi' Ebu Tayyibe adında biri olduğunu tesbit eder...

6- HACCÂMIN ÜCRETİ NE KADAR? Sadedinde olduğumuz babta, haccâma ödenen ücretin miktarıyla ilgili bir rivayet olmamakla birlikte, mevzuun tavzihi ve ücretin kabarıklığı hususunda bir fikir vermek maksadıyla Buhârî'de gelen bir rivayeti kaydetmeyi uygun bulduk. Hz. Enes der ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haccâm bir köleyi çağırıp hacamat

oldu ve ona bir veya iki sa' yahut bir veya iki müdd [hurma] verilmesini emretti. Ayrıca ilgililere, bundan alınan verginin azaltılmasını söyledi. Verginin azaltılmasıyla ilgili rivayette Aleyhissalâtu vesselâm ne kadar vergi ödediğini sorar: "İki sa'!" deyince bir sâ'ının düşülmesini emreder." İbnu Hacer, ücretin miktarı hakkında yukarıda kaydettiğimiz "bir veya iki sa'" şeklinde tereddütteki sebebin bu rivayetle anlaşıldığını belirtir.

4016-32- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولَ اللهِ #: نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ، وَيُخَفِّفُ الصُّلْبَ، وَيَجْلُو عَنِ الْبَصَرِ، وَقَالَ: مَا مَرَّ النَّبِيُّ # لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ عَلى مَءٍ مِنَ المَئِكَةِ إَّ قَالُوا: عَلَيْكَ بِالْحِجَامَةِ مُرْ أُمّتَكَ بِالْحِجَامَةِ[. أخرجه الترمذي

.32. (4016)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Haccâm ne iyi kuldur; (fazla) kanı giderir, beli hafifletir, gözü parlatır."

İbnu Abbas der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mi'râc gecesinde, meleklerden mürekkep bir cemaate her uğrayışında; "Hacamat olmaya devam et! Ümmetine de hacamat olmalarını emret!" derlerdi." [Tirmizî, Tıbb 12, (2054).]

AÇIKLAMA:

Şârihler buradaki emrin vücub değil nedb ifâde ettiğini belirtirler. Yani melekler, kan aldırmanın sıhhat açısından ne kadar faydalı olduğunu vurgulamak için bu uyarıda bulunmuşlardır, bunu bir vecibe kılması için değil.

Hacamat tavsiyesi ile ilgili hadîslerde muhatabın yaşlılar olmadığı da belirtilmiştir. "Çünkü derler, ihtiyarların bedenlerinde harâret azalmıştır." İbnu Sîrîn: "Kişi kırk yaşına bastı mı artık hacamat olmayı bıraksın" demiştir. Ancak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacamat olmasıyla ilgili rivayetler Medîne dönemine aittir; yani elli yaşından sonraki devre.

Taberî, yaşlılıkta hacamat olmanın mahzurunu şöyle açıklar: "Bu devrede artık ömrü azalmaya yüz tutmuş, bedenindeki kuvvet çözülmeye başlamıştır. Bu durumda, kan vererek zaafını artırması uygun olmaz." Şârihler bu ihtiyâtî kaydı şöyle sınırlarlar: "Bu tavsiye, hacamat olmaya ihtiyacın iyice ortaya çıkmadığı (ihtiyâtî bir tedbir olarak kan verme) durumuna hamledilir. Keza kan vermeye alışmamış kimse için de bu muteberdir. (Ancak kan vermesi gerektiği aşikar olursa, yaşa bakılmaz.)"

4017-33- وعن أبى بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ كَانَ يَنْهَى أهْلَهُ عَنِ الحِجَامَةِ يَوْمَ الثُّثَاءِ، وَقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: إنَّ يَوْمَ الثُّثَاءِ

يَوْمَ الدَّمِ، وَفِيهِ سَاعَةٌ َ يَرْقَأُ[. أخرجه أبو داود

.33. (4017)- Ebu Bekre radıyallahu anh'tan anlatıldığına göre, bu muhterem sahâbî, ailesini salı günü hacamat olmaktan men ederdi. Derdi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Salı günü kan günüdür. O günde bir saat vardır, kan durmaz." [Ebu Dâvud, Tıbb 5, (3862).]

AÇIKLAMA:

Daha önce kaydedilen bazı rivayetlerde salı günü hacamat olunabilecek günler meyanında zikredildiği halde, bu rivayet salı gününde de hacamat olmamayı tavsiye etmekte, sebep olarak, günün kan günü, yâni vücudda kanın heyecana ve galeyana geldiği birgün olup, o günde kan almak üzere açılan yaradan kanın kesilmeyip akmaya devam etmesine sebep olan bir an bulunduğu gösterilmektedir. Bazı şârihler "kan günü" tabirini "Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürdüğü gün" diye açıklamışlardır.

"Kanın o günde durmaması" tabiri bazı şârihlerce "Kişinin kan kaybından ölmesi demektir. Bu ifâde, bâzı hacamat ameliyelerinin kanın durmaması sonucu ölümle neticelenme hâdiselerine işaret olmaktadır" diye açıklanmış ise de, şu açıklama bize daha makul gelmektedir: "Hadîsteki ifâde, kanayan kanın durmayacağını değil, vücuttaki kan yapımının durmaksızın devam edeceğini ve vücutta kanın gereğinden fazla artacağını ifade etmelidir. Dolayısıyla hadîsten salı günü hacamat olmamaya değil, hacamat olmaya teşvik anlaşılmalıdır. Zaten hadîsin lafzının zahiri de böyle demektedir. Bu açıklamadan salı günü hacamat olmanın sıhhat için elverişli olduğu hükmüne varılır." (Z.Ç.)

4018-34- وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قال:]لَمَّا رُمِىَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه في أَكْحَلِهِ حَسَمَهُ النَّبِىُّ # بِيَدِهِ بِمِشْقَصٍ، ثُمَّ وَرِمَتْ فَحَسَمَهُ الثَّانِيَةَ[. أخرجه مسلم وأبو داود

.34. (4018)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh) kolundaki (can) damarından isabet aldığı zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu elindeki uzunca bir demir çubukla bizzat dağladı. Ancak yarası tekrar şişti. Resulullah da ikinci sefer dağladı." [Müslim, Selam 75,(2208); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3866).]

4019-35- وفي رواية الترمذي عن أنس رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قال:]كَوَى النَّبِىُّ # سَعْد بنَ زُرَارَة مِنَ الشَّوْكَةِ[. »الشَّوْكَةُ«: حمرة تعلق بالوجه وبالجسد

.35. (4019)- Tirmizî'nin Hz. Enes'ten yaptığı bir rivayette, Enes (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Sa'd İbnu Zürâre'yi sivilce sebebiyle dağladı." [Tirmizî, Tıbb 11, (2051).]

4020-36- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما قال:]نَهَانَا رَسُولُ اللهِ # عَنِ الْكَيِّ فَابْتُلِينَا فَاكْتَوَيْنَا كَيَّاتٍ فَمَا أَفْلَحْنَا، وَ أَنْجَحْنَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

36. (4020)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi dağlama yapmaktan nehyetti. Ancak biz, (ona başvurmaya zorlayan) durumlarla karşılaştık. Birçok defalar dağlama yaptık. (Sünnete muhalefetimiz sebebiyle) rahatsızlığımızdan kurtuluş bulamadık." [Tirmizî, Tıbb 10, (2050); Ebu Dâvud, Tıbb 7, (3865).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler dağlama ile ilgili farklı hükümler beyan etmektedir. Bazıları dağlamayı nehyederken, 4018 numaralı hadiste, dağlama ameliyesinde bulunduğunu görmekteyiz. 4002 numaralı hadiste, dağlamayı ümmetine nehyettiğini görmüştük. Dağlamadan nehyi ifade eden başka rivayetler de vardır. Ancak orada Hz. Peygamber'in dağlamayı tedavi metodlarının başta gelenlerinden biri olarak takdim ettiğini de görmüştük. Esasen, günümüzde bir kısım yaraların ve bazı hastalıkların tedavisinde uygulamaya konmuş olan ışınlama diatermi ve koterle yakma metodları da dağlamanın, günümüzün teknik imkanlarıyla modernize edilmiş bir nev olduğu düşünülecek olursa, Aleyhissalâtu vesselâm tıbbın esasını beyanda ifade buyurduğu sözlerinin Kıyamete kadar muteber kalacağı söylenebilir.

2- Neylü'l-Evtar, bu mevzuda şu açıklamayı kaydeder: "İbnu Raslân,ancak dağlama ile tedavi edilebileceği ve dağlama terkedildiği takdirde helâke götüreceği tebeyyün eden müzmin hastalıklara karşı dağlamanın gerekli olduğunu belirtir. Bu hükmüne delil olarak sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen hadiseyi gösterir: Sa'd İbnu Muaz'ın kanı durdurulamamıştı. Aleyhissalâtu vesselâm kan kaybı sebebiyle helak olmasından korkarak onu dağladı, nitekim eli veya bacağı kesilenler kanı durdurmak için dağlanırlar.

İbnu Raslân dağlama yasağını rivayet eden İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anh)'le ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın ona bunu yasaklaması onun hastalığının tabiatındandır. Çünkü o, basurdan mütteki idi ve dağlanacak yer tehlikeli idi, bu sebeple ona dağlamayı yasakladı. Şu halde yasaklama, tehlikeli bir hastalığa müsab olanlarla ilgilidir, umumî bir yasak değildir. Ayrıca Araplar, o zaman ilaçla tedavi edilemeyen hastalıklara şifa veren şeyin dağlama olduğunu zannediyorlar ve dağlanmaya başvurmayanın helak olacağına inanıyorlardı. İşte bu niyetleri sebebiyle onları bundan yasakladı. Oysa, şifayı veren Allah Teâlâ hazretleridir."

İbnu Kuteybe der ki: "Dağlama iki çeşittir:

1- Sıhhatli kimseye yapılan dağlama. Bu onun hastalığa tutulmaması için (koruyucu bir tedbir olarak) uygulanır. Hadiste gelen لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اكْتَوى "dağlanan tevekkülü terketmiştir" sözü böylelerini kasteder. Zira bu davranışlarıyla, kaderin hükmünü kendinden çevirmeye çalışmaktadır.

2- Uzuv kesilince kanı yakma veya bir başka yolla durmayan yaralara, kanını durdurmak için yapılan dağlama, bu durumda onun şifası Allah'ın takdiri ile bu dağlama ameliyesindendir.

İyileşmeye de iyileşmemeye de ihtimali olan yaralar için yapılacak tedavi dağlamalarına gelince, bunlar mekruh olmaya daha yakındır. Hadislerde dört çeşit dağlama mevzubahis olmaktadır."

Burada özet olarak temas edilen dört çeşit dağlamadan maksad;

1) Caiz olan, Aleyhissalatu vesselam'ın ruhsat verdiği dağlama.

2) Belirtilen sebeplerle yasaklanmış olan dağlama.

3) Terkedenlere takdir ve sena ifade edilen dağlama. Bir rivayette cennete sualsiz gireceği belirtilen yetmişbin kişinin vasıflarından biri de dağlamayı terktir.

4) Resulullah'ın adem-i muhabbetini beyan ettiği dağlama: Bir Sahîheyn hadisinde: "Dağlanmamı sevmiyorum" buyurulmuştur.

Şu halde, bu dört çeşit dağlama rivayetlerin farklı durumlarla ilgili olduğu göz önüne alınırsa aralarında gerçek bir ihtilaftan söz edilemez. Her birinin bir vechi vardır.

3- Dağlamayı yasaklayan hadislerle, ruhsat tanıyan hadisler arasındaki teâruzu cem etmek gayesiyle yapılan bir başka açıklamayı Mirkâtu's-Suud'da görmekteyiz: "Dağlama bazan bunu gerektiren sebeplerin ortaya çıkmasıyla yapılır. Bu halde yapılması yapılmamasına üstünlük kazanır, çünkü bu durumda dağlama, kişiden zararı defedecektir. Bazanda sebepleri tahakkuk etmeden dağlamaya başvurulmaktadır. Nitekim, tabiatı izac ederek hastalığın cesede gelmesini önlemek için yapılan dağlama ile ilgili rivayetler gelmiştir. İşte bu çeşit dağlamanın terki, yapılmasına tereccüh eder (galebe çalar). Çünkü burda derhal görülecek büyük zarar vardır. Halbuki bir başka tedaviye başvurmakla hastalığı bertaraf etme imkânı mevcuttur."

4- Hattâbî der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Sa'd İbnu Mu'az (radıyallahu anh)'ın yarasının kanını kesmek için dağlamıştır. Çünkü kan kaybına uğrayarak helak olmasından korkmuştu. İşte dağlama bu babta kullanılan bir metoddu. Bu, havas takımı ve halkın da çoğu tarafından bilinen bir ilaçtı. Araplar, buradaki faydayı bildikleri için çokça başvuruyorlardı. Onlarda şu cümle atasözü haline gelmişti: آجِرُ الدَّوَاءِ اَلْكَىَّ "İlaçların sonuncusu dağlamadır." Dağlama, şeriatın meşru kıldığı ilaç ve tedavilere dahildir."

Hattâbî dağlamayı yasaklayan rivayetlerle ilgili yukarıda kaydedilenlere yakın açıklamalar yapar.

* GÜNÜMÜZ TIBBINDA DAGLAMA

"Zararlı patolojik dokunun uzaklaştırılmasında, kanamanın durdurulmasında veya ağrının giderilmesinde, dağlama muamelesinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

Konuya bu açıdan bakıldığında, günümüzde dağlamanın mütemmimleri durumunda bazı uygulamaların var olduğu görülmektedir. Ancak başvurulan metod, vak'aya ve maksada uygun olarak farklı şekillerde gelişmiştir. Bunları sırasıyla sayacak olursak: "Koter, diatermi (ısıtıcı, kesici, koagülatür), radyoterapi (nükleer ışınlama), infraruj ve ultraviole ve hatta cryo (dondurma) ile ilgili uygulamaları gösterebiliriz. Bunların, az dozda tedavi edici etkileri yanında yüksek dozlarda yararlı dokuları uzaklaştırıcı etkileri de vardır.

Sadece dağlama (bugün tam karşılığı olan koterizasyon) dokuyu yakarak pis koku çıkardığı gibi sonradan telafisi güç olan veya hiç olmayan bazı estetik bozukluklara sebep olabilir. Bunun içindir ki, hadislerde, tedavide etkinliği bildirilen dağlamanın yaygın olarak uygulanması hoş görülmemiştir. Öyleyse, dağlamanın müsbet sonuçlarını verecek, fakat menfî sonuçlarını ortadan kaldıracak veya azaltacak tekniklerin ortaya çıkmasının lüzumuna ayrıca işaret edilmiş olacağı kanaatindeyiz.

Bugün mevcut olan teknikler, dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları, değişik etkileri ile ortaya koymaktadır. Koterin dışındaki uygulamalarda ön planda hasta olan hücreler etkilenirken, normal sağlıklı hücreler ya hiç etkilenmez veya az miktarda etkilenirler. Bu metodlarla, daha büyük yara açmadan ve sağlıklı doku ve hücreleri uzaklaştırmadan, patolojik (hastalıklı) doku ortadan kaldırılmış olacaktır.

Cryoda (-20 derecenin altına âniden inme) neticede diğer uygulamaların sağladığı sonucu vermektedir. Bu anlatılanlar çerçevesinde anlaşılıyor ki, sevgili Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın işaret ettiği dağlama, günümüzde temel bir tedavi metodu olarak değişik tarzlar altında tekrar gündeme gelmiş ve dağlamanın sağladığı müsbet sonuçları toplamaya başlamış bulunmaktayız (Z.Ç.)

İKİNCİ BAB - RUKYE VE MUSKALAR

(Bu babta dört fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

*

İKİNCİ FASIL

RUKYEDEN NEHİY

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEGMESİ

BİRİNCİ FASIL - RUKYE VE TEMÎMELERİN (MUSKALARIN) CEVAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Rukye bahsi, kitabımızda çeşitli vesilelerle geçti ve her seferinde kısaca açıkladık. Burada bazı ziyade bilgiye yer vereceğiz. Rukye, bir işin husûlü için tabiat üstü güce başvurmak ma'nâsına gelir. Eski Türkçemizde kısmen afsun kelimesiyle karşılanır. Kısmen diyoruz, çünkü afsun kelimesi dilimizde Mevâhib-i Ledünniyye mütercimi merhum Abdilbâki'nin de belirttiği üzere daha ziyade büyücü ve cadıların bir kısım nâhoş amelleri için kullanılır. Şifâyâb olmak için okunan âyet-i kerime ve esmâ-i şerifelere afsun denmez. Cahiliye devrinden bu yana Araplar, rukyeyi hem müsbet ve meşru hem de menfi ve gayr-ı meşru maksadlarla yapılan işlerin hepsi için kullanırlar. Biz müsbet ve meşru dediğimiz ameliyeyi "okuma", "dua yoluyla tedavi" bazan da "üfürme" tabirleriyle ifade ederiz. Öyleyse Arapçadaki rukyeyi hem afsunlama, hem de dua ile tedavi diye anlamamız daha muvafık olacaktır.

2- Yine daha önce temas edilmiş olan temîme (cem'i temâim) de cahiliye geleneğinde mevcut bir tatbikattır, en-Nihaye'de: "Cahiliye araplarının çocuklara, göz değmesine karşı taktıkları boncuklar" diye tarif edilir ve İslam'ın bunu yasakladığı belirtilir. Dilimizde muska kelimesiyle karşılanan temîmenin -müteakip açıklamalarda görüleceği üzere- dinimizce mutlak olarak yasaklandığını söylemek gerçeği aksettirmez. Âlimler, meselenin bazı kayıtlar çerçevesinde meşruluğuna hükmetmiştir.

3- Rukye ile tedavi bahsi bir kısım hurâfelere ve bâtıl inanç ve davranışlara açık bir kapıdır. Öyle ki, en ilmî, en medenî geçinen cemiyet halkları bile, günümüzde dahi bunun kıskacındadır. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Batı cemiyetleri hakkında şu bilgiyi verir: "Romatizmasını yenmek üzere cebinde bir patates veya bir tavşanın sağ ayağını taşıyan bir dost görmeyen var mıdır? Bu gibi uğurlara inanış hemen hemen umumîdir. Bir yılan derisi, bir koyun aşığı, bir tabut çivisi, daha bir çok afsunlar âdet olmuş, hâlâ kullanılmaktadır. Görülüyor ki, bunlar Garp memleketleri içindir." Resulullah'ın bu husustaki hassasiyeti, rukyeleri kontrolü bu sebeple ehemmiyet taşır.

4- Dua ile tedaviye giren bazı noktaları açıklamaya geçmezden önce şu hususu belirtmek isteriz: Rukye bahsi ile dua bahsi bazı noktalarda birbirine tedâhül eder. Biz burada duanın tedaviye müteallik yönünü, tedavi ile ilgili dualara temas eden hadisleri ele alacağız. Dua meselesi, daha

umumî bir ma'nâda müstakil bir bölüm olarak geçti (1750-1899. hadisler).[299]

RUKYE MEŞRUDUR:

İslâm uleması, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinde gelen bir çok delile dayanarak rukyenin meşruluğuna hükmetmiştir. Rukye dua ile tedavi olarak anlaşılınca, bela, musibet, hastalık gibi her çeşit kötü hallere karşı korunmak için Allah'a iltica ve dua etmeye teşvik sadedinde vârid olan bütün hadisleri rukyenin meşruiyyetine deliller olarak göstermek mümkündür. Bu sadedde gerçekten çok delil var:

* Bizzat Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk: "Dua edin icabet edeyim" (Gâfir 60) emrederek: "Duanız olmazsa Allah nazarında hiçbir kıymetiniz yoktur" (Furkan 77) buyurarak mutlak şekilde dua etmeye teşvik etmektedir. "Dua"nın ma'nâsı "Allah'tan istemek" olduğuna göre bu ilâhî davette -"Bütün hastalıklardan şifa" dahil- her şeyin Allah'tan talebedilmesine bir çağrı vardır. Kaldı ki Resulullah hastalıklarımıza Allah'tan şifa istemeye daha açık ifadelerle bizleri çağırmış, kendisi fiilî örnekler vermiştir.

* Rukye ve duanın tıbb-ı nebevîdeki ehemmiyetli yerini anlamamız için şunu da bilmemiz gerekmektedir: Mevâhib-i Ledünniyye'de, Hz. Peygamber'in tedavide başvurduğu ilaçlar başlıca üç nev'e ayrılır:

1- İlahî ilaçlar (edviye-i ilahiyye).

2- Tabiî ilaçlar (edviye-i tabiiyye).

3- Her iki nevin birleştiği mürekkep ilaçlar.

Birinci nev'i öncelikle Kur'an teşkil eder. Sadedinde olduğumuz rukye ve dua da birinci nev'e dahildir. Kur'an-ı Kerim'in şifa olma durumundan ayrıca söz edeceğiz.

* İslam âlimleri, hadislere dayanarak "en nâfi ilaç duadır" anlayışını kendilerine prensip yapmışlardır: "Dua, belanın düşmanıdır, onu sürüp çıkarır, henüz gelmemişse gelmesini önler, gelmiş ise hafifletir, dua mü'minin silahıdır" der.

Ulemamız, duanın kesin bir tedavi vasıtası olduğunu kabul ettikten sonra, tıpkı maddî ilaçların müessir olması için perhiz, soğuktan ve sıcaktan korunmak şeklinde bazı şartlara uymak gerektiği gibi duanın müessir olması için de riayet edilmesi icab eden bir kısım şartların varlığını da kabul ederler ve bunları nebevî irşadlardan hareketle tesbite çalışırlar:

** Her şeyden önce itikad'ın dürüst ve pak olması gerekir.

** Haram ve zulümden içtinab etmelidir.

** Dua ânında kalbi gaflet içinde olmamalı, tam bir teveccühle Allah'a yönelmeli, tazarru ve niyaz içinde bulunmalı. Yoksa ağzı okumakta ve duada olup kalbi yabanlarda olacak olsa nef'ini (fayda) müşahade etmez, abes yere çalışır. Nitekim Hâkim'in bir tahricinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Şunu bilin ki Allah Teâlâ Hazretleri, kalbi gâfil ve mâlâyâni ile meşgul kimsenin duasını kabul etmez" buyurmuştur.

** Duadan önce bir miktar sadaka vermelidir.

** Dua, hacetlerin makbul olduğu mübarek vakitlerde yapılmalıdır: Gecenin son üçte birinde,

* Kıbleye karşı huşu ile yönelmiş olmalı.

* Maddî ve mânevî pâklık içinde bulunmalı,

** Allah Teâlâ'ya hamd ve sena, Resulüne salât ve selam ederek başlamalı.

** Tevbe ve istiğfara devam etmeli.

** Duada ısrar ve tekrar etmeli.

** Dua esnasında Hak Teâlâ'nın Esma-i şeriflerini zikretmek, Rahim, Kerim, Rahman, Şâfi, Kadir gibi isimlerini çokca tekrar ile iltica etmeli, Kur'an'da ve hadiste gelen me'sur dualarla dua etmeli. [300]

* EN FAYDALI İLAÇ: KUR'AN

Tıbb-ı nebevînin en bariz hususiyeterinden biri tedavide Kur'an-ı Kerim'e müstesna bir yer vermiş olmasıdır. Mezkur Mevâhib-i Ledünniye mütercimi bu hususu "Hak Teâlâ Hazretleri izâle-i emrazda (hastalıkların tedavisinde) Kur'an-ı Azim'den eam ve enfa' (bütün hastalıklarda geçerli daha müessir) bir deva inzal etmemiştir. Kur'an-ı Azim marazlara şifa ve âyine-i kuluba ciladır" diyerek ifade eder. Yani hem maddî ve hem de manevî hastalıkların en faydalı bir ilacıdır.
Kur'an'ın bu yönünü tesbit eden âyetler vardır: "Biz Kur'an'dan müminler için bir şifa ve rahmet olan şeyi indiriyoruz" (İsra 82). Fahreddin-i Razi hazretleri "Kur'an" kelimesinin başında geçen مِن in tebiz için değil, cins için olduğunu belirtir. Böyle olunca âyeti şöyle anlamak muvafıktır: "Kur'an olarak indirdiğimiz âyetlerin hepsi mü'minlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıkları için şifadır."
Kur'an'ın, manevî hastalıklarla ilgili tedavisi iki suretle olmaktadır. Zira manevî hastalıklar ikidir:

* Bir kısmı bâtıl itikadlardır. Bunlar yaratılış, insanın bidayeti, âkibeti, kader, uluhiyet, nübüvvet gibi iman esaslarına giren meselelerdir. Bu hususlarda İslam'ın tebligâtına uymayan her inanış tarzı manevi bir hastalıktır. Şu halde bu meselelerde Kur'an gerçek olanı delilleriyle birlikte zikrederek batıl mezhepleri ibtal etmiş, mü'minlerini sapıklıklardan korumuştur.

* İkinci kısım manevî marazları kötü ahlaklar teşkil eder. Kur'an-ı Kerim onları da açıklayarak mü'minleri ahlaksızlara düşmemeleri için uyarmış, ahlak-ı hamide denen faziletlere, manevî kemallere irşad buyurmuştur. Resulullah'ın "Mekârim-i ahlak'ı tamamlamaya geldim" derken kasdettiği mekârim Kur'anî ahlaktır.
Kur'an-ı Kerim'in maddi hastalıklara şifa olmasına gelince, bu da inkarı mümkün olmayan bir durumdur. Müteakiben bir kısım rivayetlerde görüleceği üzere, bizzat Resulullah Kur'an'la rukyede bulunmuş maddî hastalıkların tedavisinde Kur'an-ı Kerim'den istifade etmeleri için Ashab-ı Güzîn'i teşvik etmiştir. Hatta bazı hadislerinde Kur'an'dan şifa aramamayı eksiklik ilan etmiştir: "Kim Kur'an'la şifa taleb etmezse, Allah ona şifa vermez" buyurmuştur. Bu hadis şu şekilde de anlaşılmıştır: "Kur'an'la şifa taleb etmeyene Allah şifa vermesin."
Kur'an'da en az altı tane şifa âyeti vardır.
"Onlarla muhârebe edin ki, Allah sizin ellerinizle onları azablandırsın, onları rüsvay etsin, size onlara karşı nusret versin, mü'minler zümresinin göğüslerini ferahlandırsın" (Tevbe 14).
"Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (derd)lere bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir" (Yunus 57).
"Kur'an' dan mü'minlere rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır" (İsra 82).

"...De ki: "Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifadır" (Fussilet 44).[301]

-4021 -1- عن عوف بن مالك رَضِيَ الله عَنْه قال:]كُنَّا نَرْقِى فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ: كَيْفَ تَرَى فِى ذلِكَ؟ فقَالَ: اعْرِضُوا عَلَيَّ رُقَاكُمْ، ثُمَّ قالَ: َ بَأس بِمَا لَيْسَ فِيهِ شِرْكٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

1. (4021)- Avf İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cahiliye devrinde afsunlama yoluyla tedavide bulunurduk. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu hususta ne dersiniz?" diye sorduk. Bize: "Okuduğunuz duaları bana arzedin bakayım!" buyurdular. (Biz de okuyup arzettik. Dinledikten) sonra: "İçerisinde şirk olmayan dua ile rukye yapmada bir beis yoktur!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3886); Müslim, Selam 64, (2200).][302]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, dua yoluyla hasta tedavi etmenin caiz olduğunu göstermektedir. Ancak okunan duada şirke müteallik bir ibare, bir kelam bulunmamalıdır. Âlimler, Allah'ın isimleriyle, Kur'an âyetleriyle, bu ma'nâda olan başka dualarla rukye yapmanın yani tedavi etmek ümidiyle hastaya okumanın caiz olduğunu söylerler. Küfür ifade eden veya ma'nâsı anlaşılamayan kelimelerle rukye caiz değildir, haramdır denmiştir.[303]

-4022 -2- وعن جابر رَضِيَ الله عَنْه قال:]أرْخَصَ رَسُولُ اللهِ # في رُقْيَةِ الحَيَّةِ لِبَنِى عَمْرِو بنِ حَزْمٍ، وَلَدَغَتْ رَجُ مِنَّا وَنَحْنُ جُلُوسٌ
مَعَ رَسولِ اللهِ # عَقْربٌ، فقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: أَأَرْقِى؟ فقَالَ: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أنْ يَنْفَعَ أخَاهُ فَلْيَفْعَلْ[. أخرجه مسلم .

2. (4022)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Amr İbni Hazm'a yılana karşı rukye yapma ruhsatı tanıdı. Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte otururken bizden bir kimseyi akrep soktu. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, buna rukye yapayım mı?" diye sordu: "Sizden kim kardeşine faydalı olabilecekse hemen olsun" buyurdular." [Müslim, Selam 60-61, (2198, 2199).][304]

-4023 -3- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أرْخَصَ لَنَا رَسُولُ اللهِ # فِى الرُّقْيَا مِنَ الحُمَةِ، وَالْعَيْنِ، وَالنَّمْلَةِ[. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذي .

3. (4023)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, zehire karşı, göz değmesine karşı, nemle kurduna karşı rukye yapmamıza ruhsat tanıdı." [Müslim, Selam 58, (2196); Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3889); Tirmizî, Tıbb 15, (2057).][305]

-4024 -4- وفي أخرى ‘بى داود:]رُقْيَةَ إَّ مِنْ عَيْنٍ، أوْ حُمَةٍ، أوْ دَمٍ يَرْقَأُ[.

4. (4024)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece göz değmesine veya zehire veya kesilmeyen kana karşı yapılır" denmiştir. [Ebu Dâvud, 18, (3889).][306]

4025-5- وفي أخرى له، عن سهل بن حنيف:]َ رُقْيَةَ إَّ مِنْ نَفْسٍ، أوْحُمَـةٍ أوْ لَدْغَةٍ[.»النَّمْلَةُ«: قروح تخرج بين الجنبين، وقد تخرج في غير الجنب .
و»النَّفْسُ«: العين التي تصيب ا"نسان.و»الحُمَـةُ«: السمّ.وتخصيص العين والحمة يمنع رقية غيرهما من ا'مراض، فقد ثبت أن النبىّ # رقي بعض الصحابة من غيرهما، ومعنى الحديث: رقية أولى وأنفع من رقية العين والسمّ .

5. (4025)- Yine Ebu Dâvud'un Sehl İbnu Huneyf'ten yaptığı bir diğer rivayetinde: "Rukye sadece nefse (insana değen gözden), veya zehire veya sokmaya karşı vardır." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3888).][307]

4026-6- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ النبىُّ # يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الحُمَّى، وَمِنَ ا'وْجَاعِ كُلِّهَا أنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ الْكَبِيرِ، أعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ مِنْ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّار، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ[. أخرجه الترمذي.»نَعَرَ الْعِرْقُ« بالدم: إذا ع وارتفع .

6. (4026)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hummaya ve bütün ağrılara karşı şu duayı okumamızı öğretmişti: "Bismillahi'l-Kebîri eûzü billâhi'l-Azîmi min külli ırkın na'arın ve min şerri harri'n nâr." "Ulu Allah'ın adıyla, kanla kabaran her bir damardan ve ateş hararetinin şerrinden büyük Allah'a sığınırım." [Tirmizî, Tıbb 26, (2076).][308]

4027-7- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا أتى مَرِيضاً، أوْ أُتِىَ بِهِ إلَيْهِ قَالَ: أذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أنْتَ الشَّافِى، َ شِفَاءَ إَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً َ يُغَادِرُ سَقَماً[. أخرجه الترمذي.»البَأسُ«: الشدة ا'لم. و»المُغَادَرَةُ«: الترك .

7. (4027)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hastaya geldiği veya kendisine bir hasta getirildiği zaman şu duayı okurdu: "Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Senden hiçbir hastalığı hariç tutmayan şifa istiyoruz." [Tirmizî, Daavât 122, (3560), Rivayet Buhârî'de Hz. Âişe'den gelmiştir. (Mardâ 20, Tıbb 39).][309]

AÇIKLAMA:

1- Burada Cenâb-ı Hakk, Kur'an'da geçmeyen bir isimle tesmiye edilmiştir: Şâfi (şifa veren). Hadis, böylece bunun cevazına delil olmuştur. Ancak ülemâ buna iki şart koşmuştur:

1) Bu isim noksanlık ifham etmemelidir.

2) Kur'an'da bir aslı olmalıdır. Nitekim, Şâfi isminin aslı vardır. Zira bir âyette "Hastalandığım zaman O bana şifa verir" buyurulmuştur (Şuara 80).
2- Hadis'te geçen "Senin şifandan başka şifa yoktur" cümlesi, bütün şifaların Allah'ın takdirine tevâfuk etmesiyle hasıl olduğunu, O'nun takdiri, ilmi olmadan şifa olmadığını ifade eder. Evet kavuşulan sıhhat sebebiyle gerçek teşekkür Rab Teâlâ'ya olmalıdır.
3- Hadiste bütün hastalıklardan şifa istenmektedir. Halbuki hastalık, keffâretu'zzünûbtür, yani hastanın günahlarının affina en iyi vasıta. Bu durumda şifa taleb etmek onun aleyhine bir davranış değil mi? diye ülemâ meseleyi tezekkür etmiş ve şu hikmeti beyan etmiştir: "Dua bir ibadettir. Ne sevaba ne de kefârete münafi değildir. Zira her ikisi de hastalığın bidayetinde ve sabretmek sonucu hâsıl olur. Dua eden ise iki hasenenin arasındadır: Ya maksudu hâsıl olacak, ya da ona bedel, faydalı olanın celbi veya zararının defedilmesi suretiyle maslahat verilecektir. Bunların hepsi de Allah'ın fazlındandır."[310]

ـ4028 ـ8ـ وعن ثابت بن قيس بن شَمّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِىَّ
دَخَلَ عَلَيْهِ وَهُوَ مَرِيضٌ، فقَالَ: اكْشِفِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ عَنْ ثَابِتِ بنِ قَيْسِ ابنِ شَمَّاسٍ، ثُمَّ أخَذَ تُرَاباً مِنْ بُطْحَانَ فَجَعَلَهُ فِى قَدَحٍ، ثُمَّ نَفَثَ عَلَيْهِ بِمَاءٍ، ثُمَّ صَبَّهُ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

8. (4028)- Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben hasta iken yanıma gelip şu duayı okudu: "Ey insanların Rabbi Sabit İbnu Kays İbni Şemmâs'tan acıyı kaldır." Sonra (Medine'nin) Buthân (nam vâdi)'dan toprak alarak bir kadehe koydu, üzerine su döküp nefes etti, sonra (su ile karışan bu toprağı) üstüme serpti." [Ebu Dâvud, Tıbb 18, (3885).][311]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın farklı bir rukye tarzına şahid olmaktayız. Önceki rivayetler, ziyaretine geldiği hastalara sadece şifa duasında bulunduğunu gösterirken, bu sonuncuda Buthân vadisi'nden toprak getirerek, üzerine su döküp bunun üzerine üfürüp (nefes edip) sonra da, su ile karıştırılıp nefeslenmiş olan bu toprağı hastanın üzerine serptiğini görmekteyiz. Şârihler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, büyük ihtimalle suyu önce ağzına aldığını, tükrüğü ile karıştırdıktan sonra toprağa püskürttüğünü belirtirler. Mâmafih, suyu ağzına almaksızın toprağa dökmüş, bu sutoprak karışımını, Sâbit'in üzerine serpmiş olabileceğine de bir ihtimal olarak yer verirler. Her hâl u kârda en son safhada su ile karışmış olan toprağı Sâbit İbnu Kays'ın üzerine serpmiştir.
Şârihler, birinci ihtimali teyid eden bir rivayeti Sahîheyn'den gösterirler: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biri Resulullah'a gelip bir rahatsızlığını arzettiği veya bir çıban veya yaradan muzdarib olduğu zaman, Aleyhissalâtu vesselâm parmağını şöyle yapar -râvilerden Süfyan şehâdet armağını yere koyup sonra kaldırdı- ve dedi ki: "Bismillah. Arzımızın toprağı birimizin tükrüğü ile Rabbimiz izniyle hastamıza şifa olacaktır." Görüldüğü üzere bu rivayette, rukye sırasında tükrüğün toprakla beraberliği mevzubahistir.
2- Bu hadisler, ülemâ arasında oldukça farklı yorumlara sebep olmuştur. Bazıları, toprak ve tükrükle

ilgili o devrin tıbbî bilgilerini bu hadislere tatbik etmek isterken, bazıları bunlara karşı çıkmıştır. Farklı görüşleri özetlemeye çalışacağız.

a) İbnu'l-Kayyim, sadedinde olduğumuz Ebu Dâvud hadisini şöyle değerlendirir: "Bu kolay, herkesin yapabileceği faydalı mürekkep ilaçlardan biridir. Bu kolay bir tedavi usulüdür. Bu usulle yaralar ve taze cerahatlar tedavi edilir. Bilhassa tatbik edilecek başka bir ilaç bulunmadığı hallerde pek pratiktir, çünkü her yerde uygulanabilir." İbnu'l-Kayyim kadim tıp anlayışına uygun şöyle bir açıklama dahi ilave eder: "Bilindiği üzere, hâlis toprağın tabiatı "bârid ve yâbis (soğuk ve kuru)dur, bilhassa sıcak memleketlerde ve sıcak mizaçlı kimselerde çabucak iyileşip, yaraların kapanmasını önleyen yara ve cerahatlardaki rutubeti de alıcıdır. Yara ve cerâhatleri, çoğu durumda, sıcak olan kötü bir mizac takib eder. Böylece birkaç menfi durum bir araya gelir: Memleketin harareti, mizac(tan hâsıl olan harâret) ve yara. Halis toprağın tabiatı ise soğuktur kurudur. Topraktaki bu tabiat, soğuk ve kurulukta, soğuk ve kuru olan bütün müfred ilaçlardan[312] daha öndedir. Böyle olunca, toprağın soğukluğu, hastalığın hararetine karşı gelir, bilhassa toprak yıkanmış ve kurutulmuş ise; yarada (söylenen menfi durumların bir araya gelmesini) kötü rutubetin artması ve akıntı takip eder.

Toprak aşırı kuruluğu sebebiyle bu rutubeti kurutur, akıntıyı giderir; soğukluğu sebebiyle de hararete mani olur. Toprakla, bu söylenenlerden ayrı olarak başka faydalar da hâsıl olur: Hasta uzvun mizacı itidâle kavuşur. Uzvun mizacı itidâle erince, onun tedbir edici kuvveleri güçlenir, Allah'ın izni ile uzuvdan elemi bertaraf ederler.

Sahîheyn'den kaydedilen Hz. Âişe hadisi'nin, Nevevî'ye göre ma'nâsı şudur: "Aleyhissalatu vesselâm şehadet parmağına kendi tükrüğünü sürer sonra onu toprağa basar, böylece parmağına toprak yapıştırır bununla hastalıklı uzuv veya yara üzerine mesheder, bu esnada da mezkur duayı -içerisinde Allah'ın isminin zikri ve işin Allah'a tefvîzi ve O'na tevekkül gibi hasletlerin hâsıl edeceği bereket bulunduğu için- okurdu. Böylece ilacın biri diğerine katılarak tesiri artırırdı."

"Arzımızın toprağı" sözüyle acaba bütün yeryüzü mü maksuddur, yoksa Medine toprağı mı?" diye bir soru hatıra gelebilir. Bazı âlimler: "Maksad Medine toprağıdır, "birimiz"le de, -tükrüğünün şerefi sebebiyle- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kastedilmiştir"der. Ancak diğerleri, bu durumda hadisin hükmünün hususileşeceğini belirterek bu görüşe katılmazlar.

İbnu'l-Kayyim devamla der ki: "Şurası muhakkak ki toprakta birçok dertlere derman olan pek çok kötü hastalıklara şifa veren bir hassa vardır." Galinos der ki: "İskenderiye'de nice dalak hastaları ve karnı su toplayan kimseleri gördüm, bunlar ilaç olarak Mısır toprağını kullanıyorlar. Bacaklarına, uyluklarına, kollarına, sırtlarına ve kaburgalarına bundan sürüyorlar ve gözle görülen neticeler alıyorlardı."

Galinos devamla der ki: "Bu şekilde, (toprağı) sürme yoluyla tedaviye, sert ve yumuşak şişmelere karşı da zaman zaman yer verilmiştir."

Yine der ki: "Ben bir kavim biliyorum, vücutlarının tamamı, aşağıdan fazla kan kaybettikleri için şişmişti. Bu toprağı sürmek suretiyle gözle görülür netice aldılar. Bir başka kavim biliyorum, bazı uzuvlarına iyice yerleşmiş bulunan müzmin ağrılara karşı bu topraktan kullandılar. Onlar da iyileşti ve ağrıları tamamen kesildi." Kitabu'l-Mesîhî sahibi der ki: "Kebûs denen hurma ağacından sağılan bir toprak özü -ki sakız unudur- öyle bir öz ki yaraların etlerini temizler, yıkar ve bitirir ve yaraya son verir."

O topraklarda bu hasseler olursa, yeryüzünün en iyi, en mübarek toprağı, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tükrüğü ile karışıp, O'nun Rabb Teâlâ'sının ismini okuyarak, neticeyi yine de Allah'a tefvîz ederek yaptığı rukyenin refakatini de kazanınca, ne kadar müessir bir hal alacağı anlaşılır."

İbnu'l-Kayyim bu uzun açıklamasının sonunu toprağın tedavi edici yönüyle ilgili rivayetlerin, bütün topraklara yönelik umumi tıbbî bir irşad olmaktan ziyade Resulullah'ın tükrük ve duasıyla hususiyet ve mü-essiriyet kazanan vak'aları aksettirdiği kanaatine bağlıyor.

b) Bu hususta Beyzavî de şunları söyler: "Gördüğüm bazı tıbbî açıklamalara göre, tükrüğün mizacların olgunlaşması ve itidale kavuşmasında rolü vardır. Keza vatan toprağının da mizacın muhafaza ve zararların definde rolü vardır. Hatta dediler ki: "Yolcunun, beraberinde, yaşadığı yerin suyundan bulunduramasa da toprağından bulundurması gerekir. Öyle ki farklı sularla karşılaşınca, bu suların vereceği zararlardan korunmak için o topraktan, su kabına bir miktar atmalıdır. Ayrıca, rukye ve azîmet (dua)'lerin, aklın künhüne ermekte aciz kalacağımız acib tesirleri vardır."

c) Türbüştî der ki: "Toprak kelimesiyle sanki Hz. Âdem aleyhisselam'ın yaratılışına işaret edilmiştir. Rikâ (tükrük) ile de nutfeye bir işarettir. Sanki Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) lisan-ı haliyle şöyle tazarru etmiş olmaktadır: "Sen ilk aslı topraktan var ettin. Sonra onu bayağı bir sudan (mâ-i mehin'den) yarattın. Öyleyse başlangıcı bu olan kimseye şifa vermek sana kolaydır."

d) Yukarıda kaydedilen -toprak hakkındaki- yunan menşeli telakkileri hadislere tatbik ederek, toprağın mutlak olarak şifa vereceği görüşüne meyleden İslam âlimlerini tenkid eden Kurtubî hazretleri der ki: "Bu tedavi (tükrüğe toprak yapıştırarak uygulanan tedavi) tatbikatta uyulması gereken kanunlara riayet edildiği takdirde netice verir. "Uyulması gereken kanun" deyince toprak ve tükrüğün (karışımındaki) miktarları ile onu münasib vakitlerinde kullanmaya devam etmeyi kastediyoruz. Halbuki, hadisteki tavsiyede nefes etmek ve şehadet parmağını yere koymak vardır. Parmağa ise, ilgisi ve tesiri olmayan şey yapışır. Halbuki bu ameliye, Allah'ın esması ve Resulü'nün sünnetiyle teberrükten ibarettir. Parmağın yere konması ise, muhtemelen bunda mevcut olan bir hâsiyet için veya mutad esbaba mubâşerette bulunarak, ilâhî kudretin âsarını gizleme hikmetine binaendir."

Şu halde, rukye bahsi, diğer birçok bahisler gibi, hadislerden biriyle amel etmede istical edilmemesi gereken bir mevzudur. Büyük otoriteler bile farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden birini diğerine tercih gibi bir ölçüsüzlüğe düşmeyi tavsiye etmeden tekrar ediyoruz: Tıbb-ı nebevî bir ihtisas işidir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden, mütehassıslar bir kısım prensipler yakalayıp, farklı şartlarda, farklı bünyelerde onun tatbikatını gösterebilecekleri gibi bazı ilaç ve terkibler de ortaya çıkarabilirler. Tükrük ve toprakta tedavi edici bir hassa var mıdır yok mudur? Günümüzde, buna "var" veya "yok" diyerek kısadan cevap vermeden önce araştırma yapmak gerekir. Kişi ile yaşadığı yerin toprağı arasında sıhhati ilgilendiren maddî bir bağ var mıdır yabancı yerin suyu kişiye menfi tesirler hâsıl eder mi etmez mi? Rukye, Kurtubî'nin dediği gibi sadece bir teberrükten ibaret ise, Resulullah niçin Buthân vadisinin toprağını isti'mal etmiştir? Resulullah'ın bu davranışı gözönüne alınarak ve Medine'nin, toprağı iyice sterilize eden sıcak ikliminin o bölge toprağına kazandırdığı bir hususiyetten de söz edilerek, hadisin hükmünü -en azından belli hastalıklar veya şahıslar için- kayıtlamış olan âlimlere de bir haklılık tanımak gerekmez mi? Bütün bu sorular, meselenin araştırmaya halen açık olduğunu söylemekte bize cesaret vermektedir.

Yani tıbb-ı nebevîyi inkar mümkün değil, ancak onunla tedaviye yeltenme işi ihtiyat ve ihtisas gerektirmektedir, bunu da kabul etmeliyiz tıpkı ahkâm-ı fer'iyyede fukahaya olan ihtiyaç gibi.[313]

-4029 -9- وعن أبى سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ النّبِىُّ # يَتَعَوَّذُ مِنَ الْجَانِّ، وَمِنْ عَيْنِ ا٭نْسَانِ، فَلَمَّا نَزَلَتِ الْمُعَوِّذَتَانِ أخَذَ بِهِمَا، وَتَرَكَ مَا سِوَاهُمَا[. أخرجه الترمذي .

9. (4029)- Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cinlerden ve insanın göz (değmesi)'nden (çeşitli dualar okuyarak) Allah'a sığınırdı. Muavvizateyn (Nas ve Felak sureleri) nâzil olunca bu iki sureyi esas aldı, diğerlerini terketti." [Tirmizî, Tıbb 16, (2059); İbnu Mâce, Tıbb 33, (3511).][314]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muavvizateyn surelerinin her çeşit şerden Allah'a sığınmak üzere okunacak dua olarak kafi geldiğini göstermektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunlar gelmeden önce çeşitli dualar okuduğu halde, bunların nüzûlu ile diğer duaları terketmiş olmaktadır. Muavvizateyn'de "göz değmesi" mezkur olmadığı halde, bunların câmî bir üslubla gelmiş olması, cin ve insten gelebilecek her çeşit zararları içine almasına yetmiştir.
Şunu da ilave edelim: Muavvizateyn denince, bazı rivayetlere göre, İhlas suresi de kastedilmektedir. "İhlas" Kulhuvallâhu ahad süresine denir.[315]

4030 -10- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أتى جِبْرِيلُ النَّبِيَّ # فقَالَ: يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فقَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّمُ: بِسْمِ اللهِ أرْقِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤذِيكَ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أوْ عَيْنِ حَاسِدٍ، اللهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللهِ أرْقِيكَ[. أخرجه مسلم والترمذي .

10. (4030)- Yine Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cibrîl aleyhisselam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldi ve: "Ey Muhammed, hasta mısın?"diye sordu. "Evet!" cevabını alınca, Cibril aleyhisselam şu duayı okudu. "Bismillâhi erkîke, min külli dâin yü'zîke ve min şerri külli nefsin ev aynin hâsidin. Allahu yeşfîke, bismillâhi erkîke, (Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasedce gözlere karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, ben Allah'ın adıyla sana dua ediyorum)." [Müslim, Selam 40, (2186); Tirmizî, Cenâiz 4, (972).][316]

AÇIKLAMA:

1- Burada geçen "nefs"ten maksad insan nefsi (= kötü insanlar) ma'nâsına gelebileceği gibi, "göz" ma'nâsına da gelir. Göz ma'nâsına alındığı takdirde göz demek olan ikinci kelime ayn, te'kiden gelmiş olur.

2- Göz değmesiyle ilgili geniş açıklama az ileride 4042-4045 numaralı hadislerin sonunda gelecek.[317]

4031 -11- وعن أبى الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ اشْتَكى إلَيْهِ رَجُلٌ احْتِبَاسَ الْبَوْلِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَنِ اشْتَكى مِنْكُمْ شَيْئاً فَلْيَقُلْ: رَبُّنَا اللهُ الَّذِى فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسمُكَ، أمْرُكَ فِى السَّمَاءِ وَا٭رْضِ، كَمَا رَحْمَتُكَ فِى السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِى ا٭رْضِ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ أنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلى هذَا الْوَجَعِ فَيَبْرَأُ، وَأمَرَهُ أنْ يَرقِيَهُ بِهِ فَرَقَاهُ فَبَرَأ[. أخرجه أبو داود.»الحُوبُ« بضم الحاء المهملة وفتحها: ا٭ثم .

11. (4031)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine bir adam gelerek idrar tutukluğuna yakalandığını söyledi. O da adama: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şöyle söylediğini işittim" dedi: "Sizden kim hastalanırsa şu duayı okusun: "Rabbunallahu'llezî fi'ssemâi tekaddese ismüke, emrüke fi'ssemâi ve'l-ardı, kemâ rahmetüke fi'ssemâi fec'al rahmeteke fi'l-ardı. Veğfir lenâ hûbenâ ve hatâyânâ. Ente Rabbu't-Tayyibîn. Enzil rahmeten min rahmetike ve şifâen min şifâike alâ hâza'lvece'i fe yebreu. (Ey huzuru semavatı dolduran Rabbim! Senin ismin mukaddestir. Senin emrin arz ve semadadır, tıpkı Rahmetin semâda olduğu gibi. Arza da rahmetinden gönder ve

bizim günahlarımızı ve hatalarımızı affet. Sen (kötü söz ve fiillerden kaçınan) bütün iyi kimselerin Rabbisin. Bu ağrıya, Rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir, iyileşsin."
(Ebu'd-Derda (radıyallahu anh), adama) bu duayı okumasını emretti. O da, okudu ve iyileşti." [Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3892).][318]

-4032 -12- وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ اشْتَكى إلى رَسُولِ اللهِ # وَجَعاً يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أسْلَمَ، فقَالَ لَهُ: ضَعْ يَدَكَ عَلى الَّذِى تَألَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ: بِسْمِ اللهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أعُوذُ بِعِزَّةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أجِدُ وَأُحَاذِرُ. قَالَ: فَفَعَلْتُ ذلِكَ مِراراً فَأذْهَبَ اللهُ مَا كَانَ بِى، فَلَمْ أزَلْ آمُرُ أهْلِى وَغَيْرَهُمْ بِذلِكَ[.
أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي .

12. (4032)- Osman İbnu Ebi'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müslüman olduğum günden beri bedenimde çekmekte olduğum bir ağrımı söyledim. Bana: "Elini, vücudunda ağrıyan yerin üzerine koy ve şu duayı oku!" buyurdu. Dua şu idi: Üç kere: "Bismillah"tan sonra yedi kere, "Eûzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu ve uhâziru." "Bedenimde çekmekte ve çekinmekte olduğum şu hastalığın şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum" diyecektim.
Bunu birçok kereler yaptım. Allah Teâlâ hazretleri benden hastalığı giderdi. Bunu ehlime ve başkalarına söylemekten hiç geri kalmadım." [Müslim, Selam 67, (2202); Muvatta, Ayn 9, (2, 942); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3891); Tirmizî, Tıbb 29, (2081).][319]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî ve Ebu Dâvud'un rivayetleri şu farkla başlar: "Beni helak edeyazan bir ağrı sebebiyle (yatıyordum). Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni görmeye geldi. Bana, Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki: "Sağ elinle yedi kere (ağrının üzerinden) meshet ve şu duayı oku: "Euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî..."
2- Bazı hastalıklara karşı rukye yapınca bu tarzı takip etmek gerekir: Yani rukyeyi yapan kimse hastanın ağrıyan yerinin üzerini sağ elle ovup mezkur duayı yedi kere okumalıdır. Allah'ın izniyle neticesi görülecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hastanın kendi kendine okuyup rukye yapmasını tavsiye buyurmaktadır.
3- Taberânî'deki rivayette, yapılacak yedi mesh'ten her birinde mezkur duanın okunacağı söylenmiştir. Hâkim'in rivayetinde Muhammed İbnu Sâlim der ki: "Sâbit el-Bünânî bana dedi ki: "Ey Muhammed, hastalanınca, elini ağrıyan yerin üzerine koy sonra: "Bismillâhi euzu bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidu min vece'i hâzâ" de! Sonra bunu tek olacak şekilde (3, 5, 7, 9 gibi) tekrarla. Çünkü bana, Enes İbnu Mâlik rivayet etti ki Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine böyle öğretmiş."
4- Rukye sırasında duanın tekrarının gerekli olduğu belirtilmiştir: "Çünkü denir, ilâhî ilaçlarda ve tıbb-ı nebevî de dahi tekrar, fuzûlî maddeyi çıkarmada tabii ilaçların tekrarı ne ise, hastalığın tedavisinde daha müessir ve daha mükemmel olmak için aynı şeydir. Bunlarda da tekrarı gereken Zikrullah, işin Allah'a tefvîzi ve Allah'ın izzeti ve kudretinden istiâne vardır, yedide ise başka miktarda olmayan ayrı bir hassa vardır. Öyle ise tekrar gerekir."[320]

4033-13- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا فِى مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً، فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ، فَقَالَتْ: إنَّ سَيِّدَ الحَيِّ سَلِيمٌ لَدِيغٌ، وَإنَّ نَفَرَنَا غُيَّبٌ، فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ؟ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأبِنُهُ بِرُقْيَةٍ فَرَقَاهُ فَبَرَأ، فَأمَرَ لَهُ بِثَلَثِينَ شَاةً، وَسَقَانَا لَبَناً، فَقُلْنَا لَهُ: أكُنْتَ تُحْسِنُ الرُّقْيَةَ؟ فقَالَ: مَارَقَيْتُهُ إلاَّ بِأُمِّ الْكِتَابِ، قُلْنَا: تُحْدِثُوا شَيْئاً حَتَّى نَأتِىَ رَسُولَ اللهِ # فَنَسْألَهُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرْنَاهُ لَهُ، فقَالَ: وَمَا يُدْرِيكَ أنَّهَا رُقْيَةٌ؟ اقسِمُوا وَاضْرِبُوا لِى بِسَهْمٍ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»النَّفَرُ غُيَّبٌ«: الرجال خاصة، وأرادت أنهم غائبون عن الحي.ومعنى »نَأبِنُهُ«: أى نتهمه.

13. (4033)- Hz. Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz [Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çıkardığı askerî] bir seferdeydik. Bir yerde konakladık. Yanımıza bir cariye gelip: "Obamızın efendisi Selim'i bir zehirli soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha okuyarak rukye yaptım" dedi. Biz kendisine "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medine'ye gelince, durumu ona söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm "Fatiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? (verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın!" buyurdular." [Buhârî, Tıbb 39, 33, İcâre 16, Fedâilu'l-Kur'an 9; Müslim, Selam 66, (2201); Ebu Dâvud, Tıbb 19, (3900); Tirmizî, Tıbb 20, (2064, 2065).][321]

AÇIKLAMA:

1- Burada, birçok vecihten farklı ziyadelerle rivayet edilen bir hadise anlatılmaktadır. Hadisin bütünü nazar-ı dikkate alınarak çıkarılmış olan hükümlerden kaydedeceğimiz için, sadedinde olduğumuz vechindeki bazı eksikliklere dikkat çekeceğiz:

a) Hâdise Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ebu Saîdi'l-Hudrî komutasında gönderdiği otuz kişilik askeri bir birlikte geçer. Bunun hangi sefer olduğu, hangi yılda geçtiği açık değildir.

b) Birlik geceleyin bir Arap obasına uğrayıp kendilerini ağırlamalarını taleb ederler. Ancak onlar bunu kabul etmezler, yiyecek vs. vermezler.

c) Ancak bir müddet sonra, obanın efendisini akreb sokar. Bütün çarelere başvurarak tedavi etmeye çalışırlar. Ama nafile, netice alamazlar.

d) Efendilerini kurtarmak için, son çare hüsnükabul göstermedikleri, yakınlarında konaklamış bulunan "yabancılara"da başvurmak zorunda kalırlar, gelip: "Bize ulaştığına göre, sizin arkadaşınız bir nur ve şifa getirmiş" diyerek yardım taleb ederler.

e) Ashab bu misafirperver olmayan yerlilere önce: "Siz bize bakmadınız, biz de size bakmayacağız" cevabını verir.

f) Onların ısrarı üzerine ücret taleb ederek pazarlıkla, otuz aded koyun karşılığında rukye yoluyla tedaviyi kabul ederler.

g) Rukye yapmak üzere, bu işin erbabı (profesyoneli) de olmayan biri, Ebu Saîdi'l-Hudrî gider, Fatiha suresini üçveya yedi- kere okuyarak, adamın tedavi olmasını sağlar. Sadedinde olduğumuz hadiste ravi olan Ebu Saîd bir başka şahıstan bahsediyor gibi görünse de, başka rivayetlerin tahlili, burada kendisini kasdettiğini ortaya çıkarmıştır.

h) Onun başarısı o anda arkadaşlarını şaşırttığı gibi, bilahare Resulullah'ı da hayrete düşürür ve: "Sen Fatiha'nın rukye olarak okunacağını nereden biliyordun?" diye sormasına mucib olur.
Ebu Saîd, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "İçimden öyle geçti" cevabını verir.

ı) Bazı rivayetlerde tedavinin akrep sokmasına karşı değil, tecennüne (deliliğe) karşı yapıldığı ifade edilmiş ise de, meselenin tahkîki, bunun ravilerden biri tarafından bir başka hadiseyle iltibas edilmesinden ileri geldiğini, bunun ayrı, öbürünün ayrı bir vak'a olduğunu ortaya çıkarmıştır.

i) Ashab, tedavideki başarı üzerine sütlerinden içmiş, koyunlarını almıştır. Koyunları aralarında pay edecekleri zaman bizzat tedaviyi gerçekleştirenin teklifi ile bunun helal olup olmadığını Resulullah'a sormayı kararlaştırıp, pay etmezler.

j) Medine'ye dönüşte vak'a Aleyhissalâtu vesselâm'a hikaye edilir. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizin üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır" diyerek bunun caiz olduğunu ifade eder ve -hatta bu cevaz hükmünü te'kiden- "Bir hisse de bana ayırın!" ferman buyurur.[322]

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜM VE FAYDALAR:

* Kur'an-ı Kerim'i rukye niyetiyle okumak caizdir. Âlimler, bu cevaza me'sur dua ve zikirlerle yapılacak rukyelerin de dahil olduğunu, dahası, me'sur dualarda gelenlere muhalif düşmeyen gayr-ı me'sur dua ve zikirlerle de rukye cevazının buna dahil olduğunu söylerler. Bunlar dışındaki şeylerle yapılacak rukyelerin lehinde ve aleyhinde bu hadiste bir açıklık yoktur.

* Yolculuk sırasında köylülere misafir olmak, su başlarına inmek, onlardan hasbî olarak veya ücret mukabili ihtiyaç talebetmek caizdir.

* İkram etmekten imtina edenlere, yardımcı olmayı reddetmek suretiyle mukabele-i bilmisilde bulunmak caizdir. Zira Ashab, kendilerini ağırlamayanlara, aynıyla mukabelede bulunarak rukye yapmayı reddetmiştir. Buna Kur'an'da Hz. Musa'dan örnek gösterilmiştir: Hz. Musa ile Hz. Hızır arkadaşlıkları sırasında uğradıkları bir köyden misafirlik talebederler, ama onlar kabul etmezler. Buna rağmen Hızır, o köyün yıkılmakta olan bir duvarını doğrultuverir. Bunun üzerine Hz. Musa "Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin" (Kehf 77) der.

* Kişinin kendine vacib kıldığı bir işi yerine getirme örneği var: Ebu Saîd (radıyallahu anh) rukye yapıp mukabilinde kendisi ve arkadaşları için ücret almaya azmetti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kararına uymasını emretti, o da aldığı malları arkadaşlarıyla paylaştı.

* Aslı malum olan hediyeye iştirak caizdir.

* Birşeye rağbeti bilinen kimseden o şeyden hediyede bulunmasını talebetmek caizdir.

* Zâhiri helal olan bir şeyi kabzedip, vâki olan şüphe sebebiyle onda tasarrufta bulunmaktan kaçınmak caizdir.

* Nass bulunmayan hallerde içtihad caizdir.

* Ashab'ın gönlünde Kur'an'ın, hususen Fatiha'nın yüce makamı gözükmektedir.

* Bir kimsenin mukadder rızkına, o rızkı elinde bulunduran mani olamaz, nitekim Cenâb-ı Hakk, Ashab'a o oba halkının elindeki maldan rızık takdir etmiş, halbuki oba halkı önce onları ağırlamaya yanaşmamıştır. Ancak Cenâb-ı Hakk, akreb sokma hadisesini sebep kılarak Ashab'ın onlar elindeki rızkını onlara ulaştırmıştır.

* Hadiste bir başka yüce hikmet mevcuttur. Şöyle ki: Cenâb-ı Hakk, öncelikle, Ashab'ı ağırlamaktan imtina işinde baş çeken reisi cezalandırdı. Çünkü insanların âdeti, büyüklerin emrine uymaktır.

İmtina sebebiyle reisleri hususi olarak cezalandırılınca, muvafık bir cezanın öbürlerinin tamamına geleceği tabiidir. Reisin hususi cezaya uğramasında bir başka hikmet daha var. O da şudur: Kendisinden şifa istenen kimsenin dilediği şeyde -ne kadar çok da olsa- onun talebine uyulma sağlanmıştır. Zira, akrebin soktuğu kimse sıradan biri olsaydı, kendilerinden taleb edilen miktarı ödemeye güce yetmezdi.

* Rukye mukabilinde ücret almak caizdir.

* Kur'an öğretmeye mukabil ücret alma hususunda Ulema ihtilaf etmişse de umumiyetle cevazına hükmetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre, Şâbi: "Muallim belli bir şey verilmesini şart koşmaz, ne verilirse onu alsın" der. el-Hakem: "Muallim'in ücret almasını mekruh addeden hiç kimse görmedim" demiştir. Hz. Muaviye'ye bu hususta sorulunca: "Onun ücrete hakkı olduğu reyindeyim" der. Hasan-ı Basrî kendisini yetiştiren hocaya on dirhem ödemiştir. Bir başka rivayette Hasan-ı Basrî'nin, önceden ücret şartı koşmayı mekruh addetmekle birlikte: "Muallimin yazı öğretmesi mukabilinde ücret almasında bir beis yok" dediği rivayet edilmiştir. Katâde'nin: "İnsanlar üç şey ihdas ettiler, bunlar üzerine ücret alınmaz: Damızlık aşırtmak, mal taksimi, ta'lim" dediği kaydedilir. Hanefîler ise rukye için ücreti caiz görseler de talim için caiz görmemişlerdir: "Çünkü demişlerdir, Kur'an'ın öğretilmesi ibadettir, onun ücreti Allah'a aittir."[323]

İKİNCİ FASIL - RUKYEDEN NEHİY

4034 -1- عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: يَدْخُلُ الجَنَّةَ مِنْ أمَّتِى سَبْعُونَ ألْفاً بغَيْرِ حِسَابٍ. قِيلَ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَكْتَوُونَ، وَ يَسْتَرْقُونَ، وَ يَتَطَيَّرُونَ، وَعلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ، فَقَامَ عُكّاشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْه فقَالَ: ادْعُ اللهَ تَعالى أنْ يَجْعَلَنِى مَنْهُمْ قَالَ: أنْتَ مِنْهُمْ، فَقَامَ آخَرُ، فقَالَ يَا نَبِىَّ اللهِ: ادْعُ اللهَ أنْ يَجْعَلَنِى مَنْهُمْ؟ فَقَالَ: سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ[. أخرجه مسلم .

1. (4034)- İmran İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ümmetimden yetmişbin kişi (Mahşer' de) hesaba çekilmeden cennete girecektir!" buyurdular. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kimlerdir?" diye sual edildi.
"Onlar, kendilerini dağlatmayanlar, rukyeye başvurmayanlar, teşâüm'e (uğursuzluğa) inanmıyanlar ve Rabblerine tevekkül edenlerdir!" buyurdu.
Ukkâşe (radıyallahu anh) kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Dua buyur, Allah beni onlardan kılsın!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen onlardansın!" müjdesini verdi. Bir başkası daha kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de onlardan kılması için Allah'a dua ediver!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "O hususta Ukkâşe senden önce davrandı!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 371, (218).][324]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadis hakkında şu açıklamayı sunar: "Ülemâ bu hadisin ifade ettiği ma'nâ hususunda ihtilaf etmiştir. İmam Mâzirî der ki: "Bazı âlimler bu hadisten hareketle tedavinin mekruh olduğu hükmünü çıkardılar. Ama büyük çoğunluk bunun aksine hükmetmiştir. Bu husus, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ilaçların ve yiyeceklerin faydası üzerine vârid olan çok sayıda hadisi delil olarak

göstermişlerdir. Çörek otu, kust, sabır vs. bunlardandır. Keza Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tedavi için bizzat ilaç kullanmış olmasını da delil olarak gösterdiler. Keza Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nın Resulullah'ın pekçok kereler tedavi olmasıyla ilgili haberleri, şifa için yaptığı dualar, Ashab'tan bazılarının rukye mukabili ücret almalarıyla ilgili hadis hepsi tedavinin cevazına hükmedenlere delil olmuştur. Bu söylenenler sabit olunca sadedinde olduğumuz hadiste ifade edilen rukye ile ilgili yasaklama hükmünü, ilaçların tabiatı icabı faydalı olduklarına itikad edip işi Allah'a tefvîz etmeyen kimselere hamletmek gerekir." Kadı İyaz der ki: "Bu te'vili, hadis aleyhinde konuşan birçokları benimsemiştir ancak bu tevil doğru değildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm bu kimselerin meziyet ve fazilet sahibi olduklarını, cennete sorgusuz sualsiz gireceklerini onların yüzlerinin dolunay gecesindeki ay gibi parlayacağını haber vermiştir. Eğer bu tevilcilerin dediği gibi olsaydı, o kimselerin bu faziletlerle mümtaz kılınmamaları gerekirdi. Zira bu, bütün mü'minlerin müşterek inancıdır. Kim bunun hilafi bir itikada düşerse kâfir olur."
Ulema ve ilm-i meânî âlimleri bu hususta tahlillerde bulundular. Ebu Süleymân el-Hattâbî ve bazıları, buradan rukyeye başvurmayı, Allah Teâlâ hazretlerine tevekkül edip, kazasına ve belasına rıza göstererek terkedenlerin kastedildiğini söylediler. Nitekim Hattâbî: Bu, imanda tahkike erenlerin ulaşacağı en yüce mertebedir" der ve bu görüşe zâhip olanları ismen zikreder, el-Kâdı der ki: "Bu sadedinde olduğumuz hadisin zâhiridir. Bu itikadın muktezası da şudur: Hadiste zikri geçen dağlama ve rukye ile (burada zikri geçmeyen) diğer tıp çeşitleri arasında bir fark yoktur."
Dâvudî de şunu söyler: "Hadiste kastedilen şey sıhhatli iken (hastalanmayayım diye) yapılanlardır. Zira, hastalığı olmayan kimsenin temîmeler (muskalar) taşıması, rukyeler istimal etmesi mekruhtur. Ama bunu, kendinde hastalık olan kimselerin kullanması caizdir."
Bazı âlimler, kerahetin bir sebebe binaen, tedavi çeşitleri arasında sadece rukyeler ve dağlama ile ilgili olduğunu söylemiştir: "Çünkü derler, tedavi tevekküle aykırı değildir, zira bizzat Aleyhissalâtu vesselâm ve pek çok selef büyükleri tedaviye başvurdular. Yeme, içme gibi her bir vasıta açlık ve susuzluğun giderilmesinde kesin gerekli şeylerdir. Bunlara müracaat, mütekellimler nazarında tevekküle halel getirmez. Bu sebeple onlarla açlık susuzluk gibi zaruri ihtiyacın giderilmesi suretiyle sıhhate kavuşmak yasaklanamaz. İşte bundan dolayı, Ulema, kişinin kendi ve ailesinin gıdası için kazançta bulunmayı tevekküle aykırı bulmamıştır, yeter ki, rızkına olan güveni, kesbi sebebiyle olmasın ve bütün bunlarda işini Allah'a tefvîz etmiş olsun.
Tedavi ve dağlama arasındaki fark hususunda söz uzar. Kısaca söylemek gerekirse Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ikisini de mübah kılmış ve onları sena buyurmuştur. Ancak ben, kifayet miktarınca kısa bir hatırlatmada bulunacağım. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, kendisi için olsun, başkası için olsun tedaviye başvurmuştur. Kendisine dağ vurmamış, fakat başkasını dağlamıştır. Sahih rivayette, ümmetini dağlamadan yasaklamış: "Dağlanmayı sevmiyorum" demiştir." Kadı İyaz'ın sözü burada sona erdi. Doğruyu Allah bilir. Hadisin ma'nâsında zâhir olan, Hattâbî'nin tercih ettiği görüşle ona bu hususta muvafakat edenlerin görüşüdür, bunu az yukarıda kaydettik. Ondan çıkan sonuç şudur: Hadiste övülenler, Allah'a olan tefvîzleri mükemmel olup, başlarına gelen şeyleri bertaraf etmede sebeplere başvurmayan kimselerdir. Bu haletin faziletinde ve bu hali taşıyanın üstünlüğünde şüphe yoktur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gerek kendisi ve gerek başkası için tedaviye başvurmuş olma hadisesine gelince, bu bize cevazı beyan içindir. Doğruyu Allah bilir.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadiste geçen "Onlar... Rablerine tevekkül edenlerdir" sözüne gelince: Halef ve seleften âlimlerin, buradaki tevekkülün hakikatı hususunda görüşleri ihtilaflıdır. İmam Ebu Cafer et-Taberî ve başkasının, bir kısım seleften hikaye ettiğine göre onlar: "Tevekkül

ismine, vahşi hayvan olsun veya düşman olsun Allah'tan başka hiçbir şeyin korkusu kalbine girmemiş, hatta, Allah'ın rızk hususunda kendine verdiği garantiye itimad ederek rızk talebetme hususunda koşmayı terketmiş olandan başka kimse layık değildir" demişlerdir. Bunlar görüşlerine, bu sadedde gelen bir kısım rivayetleri delil olarak göstermişlerdir. Bir grup âlim de şöyle demiştir: "Bunun ölçüsü Allah'a güven ve O'nun kazasının nafiz olduğu hususundaki yakîndir, yeyip içecek nevinden zaruri olan şeyleri kazanmada Allah'ın Resulünün sünnetine ittibadır, Peygamberlerin (aleyhimusselam) yaptığı gibi düşmandan kaçınmaktır." el-Kadı İyâz der ki: "Bu görüş, Taberî'nin ve fukahanın tercih ettiği görüştür. Önceki görüş bir kısım tasavvuf ehlinin ve kalpler ilmi ve işaretle meşgul olanların görüşüdür. Bunlardan muhakkik olanlar cumhurun mezhebine yakîn bir görüş benimsediler. Lakin onların nezdinde de tevekkül ismi, esbaba meyil ve ünsiyeti olanlara sahih olmaz. Aksine, sebepleri yapmak, Allah'ın sünnetidir. O'nun hikmetidir, kişinin bir menfaati celb, bir mazarratı defedemiyeceği hususunda kesin bilgisidir. Her şey tek olan Allah'tandır." Kadı İyaz'ın sözü bitti.
el-İmam el-Üstâz Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî merhum der ki: "Bil ki tevekkülün mahalli kalbtir. Zâhire göre hareket etmek kalbteki tevvekküle zıt değildir, yeter ki kul, güvenin Allah'a olacağını bilsin. Bir şey zorlaşırsa bu O'nun takdiriyledir, eğer kolaylaşırsa bu da O'nun kolaylaştırmasıyladır." Sehl İbnu Abdillah et-Tüsterî der ki: "Tevekkül, kişinin kendisini Allah'ın dilediği şekle bırakmasıdır." Ebu Osman el-Cebrî der ki: "Tevekkül, Allah'a güvenle birlikte O'nunla iktifa etmektir." Şu da söylenmiştir: "Tevekkül azlığın ve çokluğun kişi nazarında müsâvi olmasıdır." Doğruyu Allah bilir. [325]

-4035 -2- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: إنَّ في الرُّقَى وَالتَّمَائِمِ وَالتِّوَلَةِ شِرْكاً، فقَالَتِ امْرَأةٌ:َ تَقُولُوا هذَا لَقَدْ كَانَتْ عَيْنِى تَقْذِفُ فَكُنْتُ أخْتَلِفُ إلى فُنٍ الْيَهُودِيِّ فَيَرقِينِى فَتَسْكُنُ. قَالَ: عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إنَّمَا ذلِكَ عَمَلُ الشَّيْطَانِ، كَانَ يَنْخُسُهَا بِيَدِهِ، فإذَا رَقَاكِ كَفَّ عَنْهَا. إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكِ أنْ تَقُولِى كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ #: يَقُولُ: أذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاس أَشْفِ أنْتَ الشَّافِى،َ شِفَاءَ إَّ شِفَاؤُكَ شِفَاءًَ يُغَادِرُ سَقَماً[. أخرجه أبو داود.»التِّوَلَةُ« بكسر التاء وفتح الواو: ما يحبب المرأة إلى زوجها من أنواع السحر .

2. (4035)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, diyordu ki: "Rukyelerde, temîmelerde (muskalarda), tivelelerde (muhabbet muskası) bir nevi şirk vardır." Bunu işiten bir kadın atılarak, (İbnu Mes'ud'a): "Böyle söylemeyin, benim gözüm ağrıyordu. Falan yahudiye gittim geldim. O bana rukye yaptı. Ağrım kesildi" dedi. Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) tereddüt etmeden, "Bu (ağrı) şeytanın işiydi, o eliyle dürtüyordu, sana rukye yapılınca vazgeçti. Bu durumda sana Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gibi, şöyle söylemen kafidir: "Ezhibi'lbâs Rabbe'nnâs eşfi ente'ş-Şâfi, Lâ şifâe illâ şifâuke, şifâen lâ yuğâdiru sakamen. (Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver, sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur, hiçbir hastalık bırakmayan bir şifa istiyorum." [Ebu Dâvud, Tıbb 17, (3883).][326]

AÇIKLAMA:

1- Tivele, dilimizde "muhabbet muskası" denen karı ile kocayı birbirine sevdirme gayesiyle yapılan sihrin adıdır. Aliyyu'l-Karî şöyle tarif eder: "Bu bir nevi sihirdir. Ya üzerine sihir okunan bir ipliktir,

yahut yine üzerine sihir yazılan bir kağıttır, muhabbet veya bir başka maksadla yapılır."

2- Rukye ve temîmelerin şirke nisbetini bunların açık veya kapalı şirke müncer olacak telakki ve inançların kaynağı olmalarıyla izah ederler. El-Kâdi der ki: "Bunlara şirk ıtlak etmiş olması, ya Aleyhissalâtu vesselâm zamanında herkesçe bilinen ve cahiliye devrinden beri uyulagelmekte olunan şekli sebebiyledir ki bu şekil, şirki tazammun eden (içine alan, ihtiva eden) bir mahiyette idi; yahut da bunun kullanılması, onun tesir edeceğine olan itikada delalet etmesi sebebiyledir, bu inanç ise şirke götürür. (Çünkü hadiseler Allah'ın yaratması ve izni ile husûle gelmektedir, onsuz muskanın, rukyenin tesiri olamaz.)" Nitekim Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan mervi olan rukyede, bu çeşit sakat inançları tashih ve izale edici ibare mevcuttur: "Ey insanların Rabbi, acıyı gider, şifa ver. Sen Şâfisin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur..."[327]

4036-3- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنِ النُّشْرَةِ فَقَالَ: هُوَ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ[. أخرجه أبو داود.»النُّشْرَةُ«: مَا يحل به عن المريض ما خامره من الداء .

3. (4036)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan nüşre hakkında sorulmuştu: "O şeytan işidir!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 9, (3868).][328]

AÇIKLAMA:

1- Nüşre rukye'nin bir çeşididir. İbnu'l-Esîr, bunu "Cin değmesine mâruz kaldığı sanılan kimsenin tedavisi için başvurulan bir rukye ve ilaç" olarak tarif eder ve bu rukyenin nüşre diye isimlenmesini, onunla kişiyi kapayıp örten hastalığın çözülüp dağıtıldığına (neşredildiğine) inanılması ile izah eder.[329] Daha açık bir ifade ile nüşre, cine tutulduğu zannedilen kimsenin cinlerini dağıtmak için yapılan rukyeye denmektedir. Görüldüğü üzere bir sihir çeşididir. Fethu'l-Vedud'da, bunun sihir addedilmesi hususunda bir başka ihtimal ileri sürülür: "Belki de, nüşre rukyesi, şeytan isimleri ihtiva ediyordu veya malum olmayan bir dille yapılmış idi, bu sebeple sihre nisbet edildi. Nüşre denmesi de, hastalığın onunla dağıtılması, belanın onunla inkişaf ettirilip açılmasından dolayıdır."

2- Nüşre'nin "şeytan işi" olarak tavsifi, rukye hakkında önceki hadiste açıklanan aynı gerekçelere dayanır. Bir kere bu da cahiliye devrinden beri bilinen, uygulanan bir metoddur. O devirden intikal eden şeylerin İslâmî ruha uygunluğu bir tesadüf işidir. Hele, böylesi cin tutması gibi gaybî, ruhanî meselelere müteallik olunca. Üstelik bu ameliye tedavi edici bir tesir maksadıyla yapılmaktadır. Hâsıl olacak her çeşit neticenin Allah'tan bilinmesi gerekirken, cahiliye geleneği icabı yapılan ameliyeden bilinmesi şirk olmakta şeytan işi olmaktadır. Âlimlerimiz, başka hadislerin ruhsatından hareketle Kur'an âyetleri, esmâ-i ilâhiye, Rabbânî sıfatlar, Resulullah'tan mervi me'sur dualar ihtiva eden rukyelerin, nüşrelerin bir mahzuru olmadığını belirtmişlerdir. Şu halde Resulullah'ın reddi, cahiliye tarzındaki rukyelerle, İslamî muhtevayı taşan nüşrelerle ilgilidir.[330]

4037-4- وعن عيسى بن حمزة قال:]دَخَلْتُ عَلى عَبْدِاللهِ بْنِ عُكَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه وَبِهِ حُمْرَةٌ، فَقُلْتُ: أَ تُعَلِّقُ تَمِيمَةً؟ فقَالَ: نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ ذلِكَ. قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

4. (4037)- İsa İbnu Hamza rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Ukeym (radıyallahu anh)'ın yanına girdim. Kendisinde kızıllık vardı. "Temîme (muska) takmıyor musun?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Bundan Allah'a sığınırım. Zira Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştu: "Kim bir şey takınırsa, ona havale edilir." [Tirmizî, Tıbb 24, (2073).][331]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Teysîr'de Ebu Dâvud'a nisbet edilmekte ise de gösterdiğimiz üzere Tirmizî'de yer almaktadır. Suyûti el-Cami'us-Sagîr'de hadisin Ahmed İbnu Hanbel ve Hâkim tarafından da tahric edildiğine işaret eder. Hadisin Tirmizî'deki vechi ile yukarıda kaydedilen vechi arasında farklılıklar var. Orada "Bundan Allah'a sığınırım" yerine "ölüm bundan daha yakın" cümlesi yer alır.
2- Bu babta bir başka hadis, Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilmiştir: "Kim bir temîme takarsa Allah muradına erdirmesin, kim bir nazarlık[332] takarsa Allah nazardan saklamasın."
3- Bir kimsenin taktığı şeye havale edilmesi, şifanın o şeye bırakılmasıdır. Şifayı veren Allah olduğuna, O'nun dışında hiç bir şey şifa veremeyeceğine göre, kişinin şifasının taktığı şeye bırakılması, şifasız kalması, umduğuna ermemesi demektir.
Münâvî'nin açıklamasıyla bundan murad şudur: "Kim bir cahiliye temîmesi takar ve bundan fayda umarak musibeti defedip bereket ve şifayı celbedeceğine inanırsa, bu davranışı haramdır, haramda ise devâ yoktur." Münâvî hadisle ilgili açıklamalarına şöyle devam eder: "Yahud, mezkur itikadlara düşmese bile, ma'nâsını bilmediği şeyler ihtiva eden temîme takmasının hükmü de aynıdır, zira, kim Allah'ın sarih isimlerini ihtiva eden bir şey takarsa bu caizdir, hatta matlub ve mahbubdur. Zira kim meselesini Allah'ın esmasına tevkîl ederse, Allah onun elinden tutar. İbnu'l-Arabî'nin: "Allah'ın isimleri ve Kur'an âyetleri hususundaki sünnet, onların yazılıp takılması değil, okunmasıdır" sözü muteber değildir. Yahut ma'nâ şöyledir. "Kimin nefsi, Allah dışında bir mahluka takılır kalırsa, Allah o kimseyi bu mahluka havale eder, kim de ihtiyaçlarını Allah'a sunar ve O'na iltica eder ve bütün işlerini O'na tefvîz ederse, Allah onun bütün meselelerine kifayet eder, bütün uzakları ona yaklaştırır, bütün zorlukları ona kolaylaştırır. Kim de bir başkasına yapışır veya ilmine ve aklına güvenir, kendi güç ve kudretine itimad ederse Allah onu bu şeylere havale eder; kendi yardımından onu mahrum ve yoksun bırakır ve ihmal eder. Böylece istekleri gerçekleşmez, ümidleri yerine gelmez. Bu söylenenler, pek çok şer'î nasslar ve fiilî tecrübelerde kesinlik kazanmış bir husustur."
Hülasa temîme, rukye, muska, nüşre, vede'a gibi nazara, hastalıklara, kederlere vs.'ye karşı başvurulan her çeşit okuma ve takınma ile ilgili olarak gelen yasakların cahiliye âdâbına uygun ma'nâsız veya küfür ifade eden bir muhtevada olanları ve mededi, te'siri onlardan bekler gibi bir inançla hareket etmeleri kastedilmektedir. Bu söylenen kirliliklerden pak olan İslamî muhtevalı, İslamî inanca uygun telakkiler içinde yer verilenler yasağın dışında kalmaktadır. Bu hususta ülemâ ittifak etmiştir. Buna daha bazı münferid karşı çıkmalar olmuş ise de ümmetin yolu ekseriyetin, cumhurun yoludur.[333]

ÜÇÜNCÜ FASIL - TAUN VE VEBA

4038 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنِ الطَّاعُون فَقَالَ: كَانَ عَذَاباً يَبْعَثُهُ اللهُ تَعالى عَلى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَجَعَلَهُ اللهُ رَحْمَةً لِلْمُؤمِنِينَ، مَا مِنْ عَبْدٍ يَكُونُ فِى بَلَدٍ فِيهِ الطَّاعُونُ فَيَمْكُثُ فِيهِ َ يَخْرُجُ صَابِراً مُحْتَسَباً يَعْلَمُ أنَّهُ َ يُصِيبُهُ إِّ مَا كَتَبَ اللهُ لَهُ. إَّ كَانَ لَهُ مَثْلُ أجْرِ شَهِيدٍ[. أخرجه البخارى .

1. (4038)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tâundan sual edilmişti. Şu cevabı verdi: "O, sizden öncekilere Allah'ın gönderdiği bir azabtı. (Şimdi) Allah onu mü'minlere bir rahmet kıldı. Tâun çıkan memlekette bulunan bir kul, kendisine Allah'ın takdir ettiği şeyin ulaşacağını bilip, sevap umuduyla sabredip orada kalır ve dışarı çıkmazsa, mutlaka ona şehid sevabının bir misli verilir." [Buhârî, Tıbb 31, Enbiya 50, Kader 15.][334]

AÇIKLAMA:

1- Tâun, eski lügatçilere göre, daha ziyade, ölüme sebep olan salgın hastalık ma'nâsında kullanılmıştır. Bu açıdan umumî ölümlere sebebiyet veren salgınların hepsine tâun denilmiştir.[335] Veba bu salgınların en yaygını olması sebebiyle "tâun"la "veba" aynı ma'nâya gelen iki kelime durumuna gelmiştir. Öyle ki bazı müellifler, "tâun vebadır" demiştir.

en-Nihâye'de "Tâun, umumî bir hastalıktır, havayı ifsad eder, bu bozuk havayla da insanların beden ve mizaçları bozulur" denmiştir. Eski Ulemadan Ebu'l-Velid el-Bâcî'nin açıklaması da kayda değer: "Tâun, herhangi bir yerde insanlara gelen mutad hastalıkların hilafına, çok sayıda insana sirayet eden bir hastalıktır, o gelince, diğer vakitlerdekinin aksine, herkes aynı hastalığa yakalanmış olduğu halde, hastalıklar muhtelif olur." İbnu Sîna'da şu bilgiyi sunmuştur: "Tâun zehirli bir maddedir, öldürücü şişler hâsıl eder. Bu şişler vücudun yumuşak yerlerinde ve koltuk altlarında ortaya çıkar. En çok koltuk altı ve kulak arkasında veya burun yumuşağının yanında görülür..." İbnu Sîna vebanın sebebiyle ilgili, devrindeki telakkiye uygun açıklamalara geçer ki kaydetmeyi gerekli görmüyoruz. Zira veba, 1894 yılında keşfedilen mikrobuyla mahiyeti hakında daha sağlıklı bilgiye kavuşulmuştur.

2- Bizim için burada, Veba mevzuunda Resulullah'ın getirdiği tedbirler, onun va'zettiği beyanlar mühimdir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunu, kâfirler için Allah'ın bir cezası olduğu halde, sabretmeleri şartıyla mü'minler için Allah'ın bir rahmeti olarak gösterir. Hadis dikkatlice incelendiği takdirde, sabırdan maksadın, hastalık bulunduğumuz yerde zuhur etmişse "bana da bulaşmasın" endişesine kapılarak orayı terketmemek olduğu anlaşılır. Yani, bulunduğu beldede veba çıkan mü'min "Allah'ın yazdığı bana ulaşır" diye düşünüp orayı terketmeyecek, yerinde kalacaktır. İşte bu davranışı izhar eden kimse şehid sevabı alcaktır. Yine Buhârî'de gelen bir başka rivayette Resulullah, "veba çıkan yere gitmemeyi" de emretmiştir. Öyle ise sabırdan hem vebalı yerden çıkmamayı, hem de vebalı yere gitmemeyi anlamak gerekecek ki, bu, hastalığın yayılmasını önlemede en mühim tedbir olan karantina'dır.

3- Hadiste, vebanın kafirlere azab, mü'minlere rahmet olduğu belirtilmektedir. Bazı âlimler, âsi ve fâsıklar hakkında da rahmet mi, çünkü onlar da mü'mindir? diye bir soru sorup cevap aramışlardır. Aksi için de rahmet olmadığı kanaatinde olan İslam alimleri derler ki: "Âsi"den maksad "büyük

günah işleyen" dir. Eğer o, isyanında ısrarlı bir halde iken tâuna yakalanırsa, şehid olmaz. Çünkü, hakkında "İşlemekte olduğu isyanın uğursuzluğu sebebiyle şehidlik derecesinin ikram edilmesine müstehak olmaz" hükmünü vermemizi gerektiren şu âyet var. (Meâlen): "Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve hayatlarında, kendilerini, iman edip salih ameller işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı zannederler? Ne kötü hükmediyorlar" (Câsiye 21).
Ayrıca, İbnu Mâce'de Hz. Ömer'den merfu olarak gelen bir rivayet, vebanın insanların fâhiş isyanları sebebiyle bir ceza olarak çıktığını ifade etmektedir: "Bir kavimde fuhşiyat (haramlar) zuhur eder ve alenen işlenirse, aralarında veba ve daha önce gelip geçmiş olan atalarında görülmeyen hastalıklar zuhur eder."[336] İbnu Hacer, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir, ancak başka benzer rivayetlerle kuvvet kazandığını da göstermeyi ihmal etmez ve vebanın insanların isyanına bir ceza olduğu hususundaki kanaatini izhar eder. Bütün bunlara rağmen Hz. Enes'ten gelen الطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ hadisindeki ıtlakı esas alarak, "Âsi olan müslüman da şehadet ücreti alacaktır" diyecekleri kesin bir dille reddetmez ve bu itiraza şöyle bir cevap verir: "Günahlara batan mü'minin de şehidlik ücreti alması, kâmil mü'minin alacağı şehidlik ücretiyle eşit derecede olmasını gerektirmez. Zira şehidliğin dereceleri çoktur. Nitekim âsilerin derecesi de çok farklıdır. Âsi vardır, Allah yolunda ilayı kelimetullah için cihad sırasında kaçarken değil, ileri atılırken mücâhid olarak ölür. Allah'ın bu Ümmet-i Muhammed'e olan rahmetlerinden biri de cezasını ta'cil ederek dünyada iken vermesidir. Bu durum, tâuna uğrayan kimseye şehid ecrinin gelmesine mani değildir, hele çoğu bu günaha bulaşmamış iken musibet gelmişse... Allah musibeti ayırım yapmadan herkese birden gönderir, çünkü fuhuş etmeyenler de münkeri kaldırma hususunda gerekli gayreti göstermemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in tahric ettiği Utbe hadisinde Aleyhissalâtu vesselâm der ki: "Üç çeşit ölüm vardır: Kişi var, malıyla canıyla Allah yolunda cihad eder, hatta düşmanla karşılaşır, onunla savaşırken öldürülür. İşte bu, Allah'ın Arşı altındaki çadırında müftehirdir. Ona, sadece peygamberler "peygamberlik" derecesiyle üstündürler. Kişi var, nefsini bir kısım hata ve günahlara atmıştır. O da nefsiyle, malıyla Allah yolunda cihad etmiş, düşmanla karşılaşınca da öldürülünceye kadar çarpışmıştır. Böylece hataları silinmiştir. Çünkü kılıç hataları siler. Kişi vardır münâfıktır. Nefsiyle, malıyla ölünceye kadar cihad eder, bu ateştedir. Zira kılıç münafıklığın (günahını) silmez."
İbnu Hacer, devamla der ki: "Şehidin (kula olan) borcu hariç bütün günahları affedilir" hadisine gelince, bu hadisten şehidliğin bazı günahlara kefaret olmadığı hükmünü çıkarırız. Ancak bazı günahların varlığı, şehidlik derecesinin alınmasına mani değildir. Şehidliğin ma'nâsı şudur: "Allah Teâlâ hazretleri, -bunu kazanana- hususi bir sevap verir, ziyade bir ikramda bulunur." Öyleyse hadis şu hususu açıklamış olmaktadır: Allah şehidden, kul hakları dışındaki günahlarını affeder. Eğer, şehidin salih amelleri bulunduğu, şehidliğinin de haklar dışındaki günahlarına kefaret olduğu farzedilse, onun salih amellerinin, kul haklarına ödemede ona yardımcı olacağı, yine de kendisine şehidlik mertebesinin eksiksiz bâki kalacağı söylenebilir. Ancak, sâlih amelleri yoksa, o takdirde durumu, Allah'ın meşîetine kalmıştır. Doğruyu Allah bilir."
4- Hadiste zikredilen "sabret"mek kaydı, veba karşısında alınacak mühim tavırlardan biri olmalıdır. Sabredilmediği takdirde şehidlik sevabının elde edilemeyeceği hükmü çıkarılmıştır. İbnu Hacer der ki: "Sabrederek demek, kendisine üzüntü ve gam vermeyen, aksine Allah'ın kazasına razı olarak emrine teslim olan demektir. Bu hal, vebada ölene, şehâdet ecrinin husûlü için şart kılınmıştır. Bu da, vebanın çıktığı yerde kalıp, oradan kaçmak gayesiyle bir başka yere gitmemektir. Nitekim bu, başka hadislerde daha sarih bir üslubla yasaklanmıştır." (İbnu Hacer'in kastettiği hadis müteakiben

kaydedilecek.)[337]

4039 -2- عن أسامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأرْضٍ فَ تَدْخُلُوهَا، وَإذَا وَقَعَ بِأرْضٍ، وَأنْتُمْ بِهَا فَ تَخْرُجُوا مِنْهَا[. أخرجه البخاري الثَّثَةُ وَالتّرمذي .

2. (4039)- Hz. Üsâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya girmeyiniz, bulunduğunuz yerde veba çıkmışsa oradan ayrılmayınız." [Buhârî, Tıbb 30, Enbiya 50, Hiyel 13; Müslim, Selâm 92, (2218); Muvatta, Câmi 23, (2, 896); Tirmizî, Cenâiz 66, (1065).][338]

4040 -3- وعن يحيى بن عبداللهِ بن بحير قال:]أخْبَرَنِى مَنْ سَمِعَ فَرْوَةَ بْنِ مُسَيْكٍ المُرَادِىَّ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عِنْدَنَا أرْضٌ يُقَالُ لَهَا أبْيَنُ هِىَ أرْضُ رِيفِنَا وَمِيرتِنَا، وَهِىَ وِبِيئَةٌ؟ فَقَالَ: دَعْهَا عَنْكَ، وَإنَّ مِنَ القَرَفِ التَّلَفَ[. أخرجه أبو داود.»الرِّيفُ«: ا'رض ذات الزرع والخصب.وَ»المِيرَةُ«: الطعام.و»الْقَرَفُ«: الدنوّ من الشئ، وكل شئ دانيته قد قارفته.و»التَّلَفُ«: الهك أراد أن من قرب من المريض، ودنا منه تلف، وليس هذا من باب العدوى بل من باب الطب .

3. (4040)- Yahya İbnu Abdillah İbnu Bahîr anlatıyor: "Bana, Ferve İbnu Müseyk el-Murâdî (radıyallahu anh)'ın şu sözünü dinleyen zât haber verdi: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, yanımızda Ebyen denen bir yer var. Burası bizim ekim yerimiz ve geçim kaynağımızdır. Ancak vebalı bir yerdir. (Bize ne yapmamızı tavsiye edersiniz)?" Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Orayı tamamen bırak. Zira hastalığa yaklaşmada helak var!" [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3923).][339]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki hadis veba bulunan yere yakınlaşmama hususunda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan vârid olan sarih hadislerdendir. Âlimler, bu davranışın teşâüm inancı olmayıp tıb olduğunu bilhassa belirtirler. Hattâbî, "Çünkü der, sâlih hava aramak, bedenlerin sıhhati için yardımcı vasıtalardan biridir. Bozuk hava da tabiblere göre bedenlerin hasta olması için en zararlı unsurlardan biridir. Her şeye rağmen bütün bunlar Allah'ın izni ve dilemesiyle cereyan eder."

2- Önceki hadiste ifade edilen "vebalı yere gitme ve vebalı yerden çıkma yasağının hükmü âlimlerce münâkaşa edilmiştir: Haram mı ifade ediyor, tenzih mi?

Bazı âlimler bunun caiz olduğuna hükmetmiştir.

Bu görüşü iltizam edenler, sahabeden bazılarının vebalı yerden çıkmalarına örnek verirler: Ebu Musa el-Eşarî, Muğire İbnu Şu'be gibi. Keza Tâbiîn'den el-Esved İbnu Hilal, Mesrûk...

Bir grup âlim vebalı yere girmek veya oradan çıkmanın tenzîhen mekruh olduğuna, dolayısıyla tevekkülü galebe çalan kimselerin girip çıkmalarında bir mahsur olmadığına hükmetmişlerdir.

Bazı âlimler de, kaydedilen hadislerin zahirlerini esas alarak, "Bunlarda nehiy sabittir" diyerek vebalı yere gitmenin veya öyle bir yerden çıkmanın "haram" olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüşte olan ülemâ, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bu mesele üzerine gelmiş bulunan vaîd'i (şiddetli tehdîdi) de delil olarak göstererek, görüşlerini takviye ederler: Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu

Huzeyme'den gelen uzunca bir hadiste şu ibâre geçer: "Vebalı yerde ikâmet eden şehid gibidir, oradan kaçan da cepheden kaçan gibidir." Keza bir başka hadiste "Tâundan kaçan cepheden kaçan gibidir, tâunda sabreden cephede sabreden gibidir." Bilindiği üzere, cepheden kaçmak büyük günahlardandır, yani haramdır. Ayrıca ülemâ, bir amele, haram olduğu belirtilen amellerinkine benzer şiddetli ceza takdirini (veya şiddetli ceza vaîdinin beyanını) o amelin de haram hükmüne girmesine delil yapmışlar ve bunu bir kaide olarak tesbit etmişlerdir.
Veba çıkan yere girmeme hususunda meşhur bir tatbikat Hz. Ömer' den rivayet edilmiştir. Buhârî'de de yer almış olmasına rağmen, Teysîr müellifinin buraya almadığı rivayetin tercümesini kaydediyoruz:"
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Şâm'a (Suriye'ye müteveccihen yola) çıktı. Sarğ denen yere gelince Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah ve maiyetiyle karşılaştı. Bunlar bölgedeki İslam ordusunun komutanlarıydı. Hz. Ömer'e Suriye'de veba salgını çıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer (durumu ve alınacak kararı görüşerek, istişare etmeye karar verdi ve): "Bana ilk muhacirleri çağırın!" emretti. Onlar geldiler. Hepsiyle istişare etti, onlara Suriye'de veba salgını çıktığını bildirdi. Nasıl davranılacağı hususunda görüş birliğine varamadılar. Bazıları: "Biz bir maksadla çıktık, buradan geri dönülmesini uygun görmüyoruz" diyordu. Bazıları da: "İnsanların geri kısmı ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashab'ı seninle beraberdir. Bunları, vebanın üzerine sürmenizi münasip görmüyoruz" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara: "Beni (bir müddet) yalnız bırakın!" dedi. Sonra: "Bana Ensârı çağırın!" emretti. Ben de onları çağırdım. Hz. Ömer onlarla da istişare etti. Ensar da Muhacirler gibi fikir birliğine varamadılar, öbürleri gibi (bir kısmı gidelim, bir kısmı dönelim diyerek) ihtilaf ettiler. Hz. Ömer onlara da "beni (bir müddet) yalnız bırakın!" buyurdu. Sonra bana: "Burada Fetih muhacirlerinden olan Kureyşli yaşlılardan kim varsa bana onları çağır!"dedi. Onları da çağırdım. Bunlardan iki kişi olsun bir ihtilafa düşen olmadı. Hepsi aynı görüşte idi. "Biz, buradan toptan geri dönmeyi, hiç kimseyi vebanın üzerine göndermemenizi uygun görüyoruz!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, halka ilan etti: "Ben sabahleyin geri dönüyorum, peşimden siz de gelin!" Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh bu emri muvafık bulmayarak, "Yani Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" (diyerek itiraz etmek istedi). Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Ebu Ubeyde! Bu sözü keşke başkası söyleseydi (de senden işitmeseydim). Evet biz Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine iltaca ediyoruz! Şimdi sen devenle seyahat ederken iki yakalı bir vadiye uğrasan, bunun bir yakası münbit ve otlu, ötekisi kıraç ve otsuz, burada deveni münbit tarafta otlatman Allah kaderinden (değil de), kıraç tarafta otlatman mı Allah'ın kaderinden?" dedi. Bu sırada, bir ihtiyacı sebebiyle orada bulunmayan Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) geldi. (Meseleye muttali olunca): Bu hususta ben kesin bir ilim sahibiyim, zira Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bir yerde veba olduğunu işitince oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde veba çıkacak olursa, ondan kaçmak için orayı terketmeyin!" dediğini işittim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) (kararlarındaki isabet sebebiyle) Allah'a hamdetti ve geri döndüler."
Şunu da kaydedelim ki İbnu Hacer bu rivayeti açıklarken, Hz. Ömer'in bilahare bu geri dönme kararına pişman olduğuna dair bazı rivayetler de kaydeder.
Teferruata girmiyoruz. Ancak Dr. Zeki Çıkman'ın bir açıklamasını kaydediyoruz:
"Sirayet yoktur" ibaresi ile "veba bulunan yerden çıkmayınız veba bulunan yere girmeyiniz" hadis-i şerifleri birlikte mütalaa edilecek olursa, iki kesin ifadenin belirginliği ortaya çıkmaktadır.
1- Allahu Teâlâ takdir etmedikçe hastalık meydana gelmez. Bıçağın vazifesi kesmektir, buna rağmen Hz.İsmail aleyhisselâm'ı kesmesi yasaklandığı için kesmezken, taşı emredildiği için kesmesi gibi...

Emir ve takdir altında bıçak eti kesmezken, taşı kesmişti.
Günümüz intaniye kliniklerinde yüzbinlerce doktor ve personel çalışmaktadır. Bunlar devamlı enfeksiyon viral hastalıklarla muhatap olmalarına rağmen, diğer klinik personellerine göre ölüm ve hastalık oranları eş değerdedir. Bu tesbit bile sâri hastalık iddiasının çürüklüğünü anlatmaya yeterlidir.
Şayet, temizlik ve dezenfeksiyon konularına dikkat edilmezse, her vaziyette olduğu gibi buralarda da hastalık insidansı (yüzdesi) artabilir. Bu da İslam'ın öngördüğü ve emrettiği temizlik şiarı ile ilgilidir.
2- İnsanlara karantina emredilmektedir. Bunun gerekçeleri şunlardır:
1) "Veba bulunan yere girmeyiniz" ibâresi "kendi varlığınızı ve sıhhatinizi tehlikeye atmayınız" demektir.
2) "Veba bulunan yerden çıkmayınız" ibaresi:
a- Hastalara yardımcı olmaktan uzak durmayınız ve kaçmayınız;
b- "Bünyenizde sessizce bulunan hastalık etkenini dışarıya taşıyarak, bağışıklığı bulunmayan insanlara bulaştırarak, onların sıhhat ve hayatlarını tehlikeye sokmayınız" ifadelerini taşımaktadır. Kaldı ki, hasta yanında bulunan ve sıhhatli olan insanlar bu hastalıklara karşı mukavemet ve bağışıklık kazanmışlardır."(Z.Ç.)[340]

DÖRDÜNCÜ FASIL - GÖZ DEĞMESİ

-4041 -1- عن ابن عباس رَضِـيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: العَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَـىْءٌ سَابِقٌ الْقَدَرَ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْسِلُوا[. أخرجه مسلم والترمذي، ولم يذكر: العين حق .

1. (4041)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Göz değmesi haktır. Eğer kaderi (delip) geçecek bir şey olsaydı, bu göz değmesi olurdu. Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin." [Müslim, Selam 42, (2188); Tirmizî, Tıbb 19, (2063), Tirmizî'de "Göz değmesi haktır" ibaresi yoktur.][341]

-4042 -2- وللشـيخين وأبى داود وأبى هريرة رَضِـيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِـىَّ # قـالَ: الْعَيْنُ حَـقٌّ[.زاد غير البخـاري: «وَنَـهى عَنِ الْوَشْمِ» .

2. (4042)- Sahîheyn ve Ebu Dâvud'da Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)' tan: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Göz değmesi haktır" dediği rivayet edilmiştir.
Buhârî dışındaki rivayetlerde: "Dövme yapmayı da yasakladı" ziyadesi vardır.[342] [Buhârî, Tıbb 36, Libas 86; Müslim, Selam 41, (2187); Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3879).][343]

-4043 -3- وعن عائشة رَضِـيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ أنْ يَتَوضَّأ، ثُمّ يَغْتَسِلَ مِنْهُ الْمَعِينُ[. أخرجه أبو داود .

3. (4043)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Göze değene (âin) abdest alması emredilir, onun abdest suyu alınır, bununla göz değmesine uğrayan (maîn) yıkanırdı." [Ebu Dâvud, Tıbb 15, (3880).] [344]

ـ4044 ـ4ـ وعن محمد بن أبى أمامـة بن سـهل بن حنيـف أنه سـمع أبـاه يقـول:]اغْتَسَـلَ أَبِى سَـهْلٌ رَضِـيَ اللهُ عَنْه بِالْخَرَّارِ فَنَزَعَ جُبَّةً كَانَتْ عَلَيْهِ، وَعَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ يَنْظُرُ إلَيْهِ، وَكَانَ سَـهْلٌ شَدِيدَ الْبَيَاضِ حَسَنَ الْجِلْدِ، فقَالَ عَامِرٌ: مَا رَأيْتُ كَالْيَوْمِ، وَ جِلْـدَ مُخَبَّأةٍ عَـذْرَاءَ، فَوَعِكَ سَـهْلٌ مَكَانَهُ فَاشْـتَدَّ وَعَكُهُ فَأُخْبِرَ رَسولُ اللهِ #، وَقِيلَ لَهُ: مَا يَرْفَعُ رَأسَـهُ وَكَانَ قَدِ اكْتُتِبَ فِي جَيْشٍ، فَقَالُوا: هُوَ غَيْرُ رَائِحٍ مَعَكَ يَا رَسُولَ اللهِ، وَاللهِ مَا يَرْفَعُ رَأسَهُ، فَقَالَ: هَلْ تَتَّهِمُونَ بِهِ أحَداً؟ أَ بَرَّكْتَ؟ اغْتَسِلْ لَهُ، فَغَسَلَ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ، وَأطْرَافَ رِجْلَيْهِ، وَدَاخِلَ إزَارِهِ فِي قَدَحٍ، ثُمَّ صَبَّ ذلِكَ المَاءَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ وَرَائِهِ، فَبَرأ مِنْ سَاعَتِهِ[. أخرجه مالك.»الخَرَّارُ« بخاء معجمة وراءين مهملتين: موضـع بقرب الجحفـة.و»الْمُخَبَّأةُ«: المخدّرة.و»الْعَـذْرَاءُ«: البكر.وقـوله »أَ بَرَّكْـتَ«: أى ه دعـوت لـه بالبركـة.و»دَاخِلُ ا“زَارِ« الطرف الذي يلى جسد المؤتزر.

4. (4044)- Muhammed İbnu Ebî Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf, babasından şunları işittiğini anlatmıştır: "Babam Sehl (radıyallahu anh) (Cuhfe yakınlarındaki) Harrâr nam mevkide yıkandı. Üzerindeki cübbeyi çıkardı. Bu sırada Âmir İbnu Rabî'a ona bakıyordu. Sehl, bembeyaz bir tene, güzel görünüşlü bir cilde sahipti. Âmir: "Ne bugünkü bir manzarayı, ne de böylesine ancak çadıra çekilmiş bâkirede bulunabilen bir cildi hiç görmedim" dedi. Sehl daha orada iken hummaya yakalandı ve rahatsızlığı şiddet peyda etti [ve yere yıkıldı]. Durum Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verildi ve: "Başını kaldıramıyor" dendi. Halbuki Sehl orduya kaydedilmişti. "Ya Resulallah o, sizinle gelemez Vallahi başını bile kaldıramıyor!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onunla ilgili olarak herhangi bir kimseyi ittiham ediyor musunuz?" diye sordu. "Âmir İbnu Rebîa var" dediler. Resulullah, onu çağırtıp kendisine kızdı ve: "Sizden biri niye kardeşini öldürüyor? Niye bir "Bârekallah!" demedin? Onun için abdest al!" buyurdu. Bunun üzerine Âmir yüzünü, ellerini, kollarını, dizlerini ve ayaklarının etrafını ve izarının[345] içini bir kaba yıkadı. Sonra, bir adam bu suyu onun (Sehl'in) üzerine arkasından döktü; derken o ânında iyileşti." (Muvatta, Ayn 1, (2, 938).][346]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen dört hadis, birbirini tamamlar mahiyettedir ve aynı hükmü ifade etmektedirler. Ülemânın açıklamalarına geçmeden mezkur hadislerde ifade edilen ana fikirleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Göz değmesi haktır, inkar edilemez.

2) Göz değmesine karşı bazı tedbirler alınmalıdır.

3) Göz değmesine meydan vermemek için bir şey hoşa gidince Bârekallah demek gerekir.

4) Göz değmesine uğrayan kimseyi, düştüğü rahatsızlıktan kurtarmak için gözü değen kimseye abdest aldırtıp, abdest suyunu bir kabta toplayarak gözzedeye dökmek gerekmektedir. Şu halde babın ilk hadisinde (4041) geçen "...Yıkanmanız taleb edilirse yıkanıverin" emrini, "Gözünüz değdi diye

hükme varılarak gözzedenin tedavisi için abdest almanız istenirse, bu hususta aksilik çıkarmayın, bu maksadla usulüne uygun tarzda abdest alarak abdest suyunu verin" demektir.

Şimdi bunları açıklayalım:[347]

1. Göz Değmesi Haktır:

"Göz değmesi haktır" sözünü âlimler "Bu inkârı mümkün olmayan bir hadisedir" diye anlamıştır. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesi hadisesinin mevcudiyeti hususunda ikna edebilmek için kader meselesine atıf yapmıştır: "Değiştirilmesi mümkün olmayan kaderi değiştirecek güçte birşey olsaydı, bu göz değmesi olabilirdi, yani göz değmesi bu kadar kesin bir hâdisedir."
Hadisi açıklayan şârihler, meseleyi çeşitli yaklaşımlarla aklın kabul edeceği izaha kavuşturmaya çalışırlar.
İbnu Hacer, bir kısım kimselerin -hususen tebiatçıların- "Göz, uzaktan nasıl bir faaliyetle, karşısındakine tesir edebilirler?" diye meseleyi inkar cihetine gittiklerini belirttikten sonra der ki: "İnsanlar bir tabiatta değildir, çok çeşitli tabiatlara sahiptir. Bu, değici kimsenin gözünden çıkan bir zehir havadan geçerek gözzedeye ulaşmak suretiyle olabilir. Nitekim, bazı değici göze sahip olanların şöyle söylediği nakledilmiştir: "Hoşuma giden bir şey gördüğüm zaman, gözümden bir hararetin çıktığını hissederim" Bu hadisenin bir benzeri şudur: (Bazı) hayızlı kadınlar vardır, ellerini süt kabına koydukları zaman süt bozulur, halbuki temizlik zamanında koysalar hiç bir şey olmaz. Keza böylesi kadınlar, hayız halinde bir bahçeye girseler, elini değmese bile birçok bitkiye zarar verirler. Bu meseleye başka benzer örnekler de var. Sözgelimi sapasağlam insan, göz ağrısı olan birine baktığı zaman o da göz ağrısına yakalanır. Keza bir cemaatte bir kimse esnemeye başlasa başkaları da esnemeye başlar. Bu hususlara İbnu Battal işaret etmiştir. Hattâbî der ki: "Bu hadiste gözün nefislere tesir eden bir güce sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hadis, tabiatçıların "Varlık, beş duyu ile hissedilen şeylerden ibarettir, onun dışındakilerin hakikatı yoktur" şeklindeki iddialarını da çürütmektedir."
Mâzirî, bunun ilâhî bir kanunla cereyan ettiğini belirttikten sonra, "Burada gözden çıkan görülmez gizli bir cevherin varlığından söz edilebilir mi, edilemez mi?" diye sorar ve şöyle devam eder: "Bu muhtemeldir, kesin bir iddia ileri sürülemez. İslam'a intisab eden tabiatçılardan bazısı kesin olarak: "Bakanın gözünden, görülmeyen latif cevherlerin fışkırıp, gözzedeye ulaşıp derideki mesâmattan içeriye hulûl ettiğini, Hâlık Teâlâ'nın da, zehir içince helakı yarattığı gibi, bu hulûl ile birlikte helakı yarattığını" iddia eder. Ancak burada kesin iddada bulunan hata eder. Bunun kat'î, tabiî birşey olmaksızın bir âdet-i ilâhî olması caizdir." İbnu Hacer bu açıklamayı takdir eder.
Mâzirî, bizzat bazı tabiatçıların göz değmesini inkar edemeyip: "Gözü değen kimsenin gözünden, zehirli bir kuvvenin fışkırıp gözzedeye ulaştığını, onu helak veya ifsad ettiğini, bunun ef'a yılanının nazarının isabeti nevinden[348] inkarı mümkün olamayan bir hadise olduğunu söylediklerini belirtir."
el-Mevâhibu'l-Ledünniye'de Kastalânî, göz değmesinin inkâr edilmemesi gereğine -Mâzirî'den naklen- bir başka yaklaşımla temas eder: "Ehl-i bid'a'dan bazıları ma'nâsız bir tavırla göz değmesini inkara yeltendiler. Halbuki:
a) Zatında muhal olmayan;

b) Herhangi bir hakikatın tersyüz edilmesini netice vermeyen;

c) Bir delilin ifsadını gerektirmeyen birşey, aklen caizdir. Öyleyse Şâri'i mübin Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), (böyle aklen caiz olan) bir şeyi haber vermişse onu tasdik etmek gerekir. Bunu inkâr ma'nâsız olur. Bunun inkarı ile âhirete müteallik haberlerini inkar arasında hiç bir fark yoktur." Böylece, sahih hadisle sâbit olan bir meseleyi inkâr etmenin dinî mahzuruna dikkat çekmiş olmaktadır.

Mevâhib-i Ledünniye'yi 1008 hicrî senesinde (yani dörtyüz yıl önce) temiz bir Türkçe ile dilimize çeviren Abdulbâki merhumun meseleye kattığı bir açıklama, göz değmesini kavramada yardımcı olacağı için buraya aynen alıyoruz: "Göz değmek dedikleri havâss-ı eşya kabilindendir, bir eserdir, görünür ve lâkin sırrı bilinmez ve sebebi ne idiği Hak Sübhânehu ve Teâlâ Hazretlerinden gayra malum olmaz. Görmez misin ki, mıknatıs demiri kendine çeker, sebebi ne idiğin kimse bilmez..."

* İbnu Hacer'in, "Göz değmesi haktır" hadisinden çıkardığı hükümler meyanında şunu da kaydetmemiz gerekmektedir: "Göz değmesi, herhangi bir şeyin hoşa gitmesiyle hâsıl olur. Bakan kimse, hased etmiş olmasa da baktığı kimseyi seven bir dostu da olsa, salih bir kimse de olsa."

"Nazar hak olmakla beraber nasıl cereyan ettiğini bugünkü teknik imkanlar açıklayamamaktadır. Nazarın gerçek bir vakıa olduğu örneklerle sâbittir. Buna benzer bir hadise de, telapatidir. Telapati, arada herhangi bir vasıta olmaksızın uzaklarda bulunan iki kişinin haberleşmesidir.

Telapati hadisesi, bugün gerçek bir tesbit olmasına rağmen nasıl cereyan ettiği bilinememektedir. Bu ve buna benzer hadiselere, teknolojinin yeterli hassasiyete ulaşmadığını ve tatminkâr bir incelik arzetmediğini imâ etmektedir.

Nazar değen kişinin abdest suyunda şifa bulunduğunun sahih hadislerle bize aktarılmış olması, iyi bir laboratuvar ve klinik çalışmasına davet etmektedir.

Derisi ile de solunum yapan insan, devamlı terleme de yapmaktadır. Bu ter ile birlikte, vücuttaki bazı zararlı maddeler (toksin ve antijenler) de atılmaktadır. Abdest suyu ile toplanan bu maddeler, nazar değen kişide aşı etkisi uyandırarak tedavi edici etkisinin olabileceği düşünülebilir." (Z.Ç.)[349]

2. Göz Değmesine Karşı Alınacak Tedbirler:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesinin hak olduğunu beyan edince, ondan korunmanın çaresini de beyan etmesi tabiiydi. Nitekim hadislerde buna yer verildiğini görürüz:

* Muavvizateyn okumak.

* Fatiha suresi ve Ayete'l-Kürsi okumak.

* Resulullah'ın öğrettiği bazı duaları okumaktır.

Hadislerde gelen dualardan biri şudur:

"Allah'ın tam kelimeleriyle, her bir şeytandan ve öldürücü zehir taşıyanlardan (Allah'a) sığınırım. Allah'ın tam kelimeleriyle -ki bunları ne iyi kimseler, ne de fâcir ve kötüler tecâvüz edemezler- Allah'ın yarattığı, varettiği vücud verdiği şeylerin şerrinden gökten inenlerin ve göğe yükselenlerin şerrinden, yerde yarattıklarının ve yerden çıkanların şerrinden, gece fitnelerinin şerrinden , gece ve gündüz gelenlerin -hayırla gelenler hariç- şerrinden Ey Rahman Rabbim sana sığınırım."

Hz. Cebrail aleyhisselam'ın Resulullah'a okuduğu göz rukyesi şudur:

Müslim'de gelen bir بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِى عَيْنٍ .

rukye şudur: بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَىْءٍ يُؤْذِيكَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ اَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللّٰهُ يَشْفِيكَ بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ .

"Allah'ın adıyla, sana eza veren her şeyden, her nefsin ve her hâsid gözün şerrinden sana rukye yapıyorum. Şifayı Allah verir, ben Allah'ın adıyla rukye yaparım."[350]

* Fiilî Tedbir:

Göz değmesi, başkasının hoşlanıp gıpta ettiği bir güzellik sebebiyle vukûa geldiği için, birçok büyükler, göz değmesine tedbir olarak güzellikleri izhar etmeyip, setretmeyi yani kişinin kendisini olsun evladını olsun fazla süsleyip dikkat çekmemesini tavsiye etmiştir. İmam Begavî'nin nakline göre Hz. Osman yakışıklı bir oğlan görünce, sahiplerine çocuğa göz değmemesi için yüzünü biraz karartarak çirkinleştirmelerini tavsiye etmiştir.[351]

* Nazara Karşı Resmî Tedbir Mi?

Nazar bahsinin İslam Uleması nezdindeki ciddiyetini gösteren bir husus, bazı âlimlerin bu meselede vermiş olduğu bir fetvadır. Bu fetvayı kaydetmeden önce şunu belirtmek isteriz: Nazar değmesi bahsine yer veren şârihlerimiz, bu fetvaya herhangi bir tenkid getirmek şöyle dursun, onu tasvib ifade eden sözlerle aynen tekrar ederler. Pratikte bunun fiilî bir uygulaması olmuş mudur bilemiyoruz. Bu hususta örneğine rastlamadık. Sırf nazariyatta da kalsa fetvayı bilmede fayda olduğuna inanıyoruz:
"Bir bölge yetkilisinin (İmam), gözü değen kimseyi bilmesi halinde halka karışmasını önlemesi ve evinde kalmasını sağlaması uygun olur. Şayet fakirse (ve kazanç için çıkmaya mecbursa) maîşetini de sağlar. Zira onun zararı, cüzzamlının zararından daha fazladır. Hz. Ömer bir cüzzamlıyı halka karışmaktan men etmişti. Keza o, Resulullah'ın cemaate gelmekten men ettiği sarımsaksoğan yiyenden daha fazla zararlıdır.
"Nevevî der ki: "Bu söz doğrudur, açıktır, muhalif bir görüş beyan eden kimse bilinmemektedir." [352]

* Tecziye Mi?

Resmî tedbir meyanında, âlimler, gözü değenin kadı tarafından cezalandırılması meselesini de münakaşa etmiştir. Kurtubî der ki: "Gözü değen kimse bir zarara sebep olsa onu tazmin eder, ölüme sebep olursa, üzerine kısas veya diyet gerekir. Şayet bunun vukûu, bir âdet halini almış olacak şekilde ondan tekrarla vâki olmuşsa..." İbnu Hacer der ki: "Şâfiîler, bu hususta kısasa hükmetmezler, bilakis, kısası yasaklarlar. Derler ki: "Böyle birisi öldürülmez, mühlik (zarar vermiş) de addedilmez." Hatta Nevevî, er-Ravza'da der ki: "Bu şahsa ne diyet ne de kefâret gerekir, çünkü hüküm, istikrar kesbetmiş umumî hallere terettüp eder, bazı ahvale tâbi olarak bazı şahıslarda görülen istikrar bulmamış hususî hallere değil. Nitekim, kişiden göz değme hadisesi, hased gayesi veya onun mazhar olduğu nimetin zevalini temenni etmesi halinde vâki oluyor. Keza, göz değmesinden neş'et eden şey, bazan o şahsa herhangi bir kötülüğün husûlüdür, bu kötülük hayatın zevâline has kılınamaz. O kimseye, göz değmesinin tesiriyle başka surette de bir kötülük gelebilir." İbnu Hacer derki: "Buna ancak, sihirbazın öldürülmesiyle ilgili hüküm uygun düşer. Çünkü, bunun hali onun haline uygundur, ikisi arasında fark

bulmak zaten zordur."[353]

3. Gözü Değen Ne Yapmalı?

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kaydettiğimiz üzere göz değme hadisesine karşı bir kısım önleyici tedbirler tavsiye eder. Bunların bazısı, gözü değen zâtla ilgilidir. Bu cümleden olarak Aleyhissalâtu vesselâm böyle kimselere, hoşlarına giden birşey gördüğü zaman, bârekallah diye tebrikde bulunmalarını tavsiye etmektedir. 4044 numaralı hadiste bu husus işlenmişti. Nesâî ve İbnu Mace'de yine Ebu Ümâme'den gelen bir başka vecihte: "Biriniz kardeşinde hoşuna giden bir şey görünce ona bereket duası ediversin" buyurulmuştur. "Allah onu sana mübarek kılsın. Hakkında hayırlı kılsın" ma' nâsına gelen bârekallah duasının gözdeki değmesinden korkulan hassayı gidereceği beyan edilmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Kişi bu durumda "Tebârekallahu Ahsenu'l-Hâlikîn", "Allahümme bârik fihi" demelidir. "Herhangi bir şey, hoşuna giden herkesin tebrik duası okuması ona vacibtir. Bereket duasında bulununca muhakkak surette mahzur bertaraf olur." el-Mâzirî der ki: "Burada hâsıl olan tesir, izahı ve anlaşılması aklen mümkün olmayan hadiselerdendir. Her bilinen şeyin mahiyetini kavramak aklın gücü dışındadır. Öyleyse mahiyeti anlaşılmadı diye bu hadisenin inkârı gerekmez. Müteşerri yani şeriata bağlı, dindar biri bunu kabulde zorluk çekerse, kendisine: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" demesini tavsiye eder, tecrübenin bunu destekleyip, müşahedenin de teyid ettiğini söyleriz. Fakat mütefelsif yani şahsî kanaatiyle hareket edip dinî kaynaklara itibar etmeyen biri, bu tedaviyi anlamakta zorluk çeker, inkâra kalkarsa, onu kısa yoldan reddetmek en doğru yoldur. Çünkü, ona göre de ilaçlar, mahiyeti bilinmeyen bir kuvvetle tesir hasıl eder. Ve durumu bu olan yani nazarlarında mahiyeti meçhul olan şeye de havas ismini takarlar." İbnu'l-Kayyim der ki: "Bu keyfiyeti inkar eden, alay konusu yapan, şekke düşen, ona inanarak değil de bir tecrübe olsun diye başvuran ondan istifade edemez. Tuhaf olan şudur: Tabibler, eşyanın tabiatında, havas dedikleri ve hastalıkların tedavisinde müessiriyetine inandıkları bir şeyin varlığını -bu hâsiyetin nasıl müessir olduğunu izah etmeksizin- akla vurmadan peşinen kabul ettikleri halde, sıra şer'î havass'a gelince iş değişiyor, cahil takımları bunu inkara kalkıyorlar. Üstelik bunu abdestsuyu ile gözzedenin tedavisi arasında akl-ı selim'in reddetmeyeceği kesin bir bağ olmasına rağmen yapıyorlar. Nitekim yılan zehirine karşı kullanılan panzehir de böyle; yılanın etinden yapılır. Öfkelenmiş nefislere tavsiye edilen ilaç da böyle: Öfkelinin bedenine eli koymakla öfkesi gider. Şu halde, bu göz değmesinin tesiride beden üzerine düşen bir ateş parçası gibidir, sanki abdestle bu ateş söndürülmektedir. Ayrıca şiddetle nüfuz eden bu habis keyfiyetin tesiri, bedenin ince yerlerinde zuhur etmesi ve büklümlerinde en ince yerleri teşkil etmesi sebebiyle, büklümlerin yıkanmasıyla o habis keyfiyetin tesiri iptal edilmiş olur, hele buralar, şeytânî ruhların hususî mekanlarını teşkil ederse."
İbnu's-Sünnî'nin Saîd İbnu Hakîm'den rivayetine göre, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi gözünden herhangi bir zarar değmesinden korkacak olursa: "Allahümme bârik fîhi (Alahım onu mübarek kıl) derdi ve ona zarar vermezdi."
Yine İbnu's-Sünnî ve Bezzâr'ın Enes (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir tahriçte Resulullah şöyle buyurmuştur: "Kim bir şey görür, o da hoşuna giderse ve derhal "Mâşallah lâ kuvvete illâ billah. (Allah istemiş, kuvvet sadece Allah'tandır) derse, (onun nazarı) zarar vermez."
Şu halde bereket duasının tek bir formülü yok, muhtelif şekillerde yapılabilir. En müessiri, me'sur

olanı yâni hadislerde gelenidir. Dilimizde mâşallah bârekallah demek yerleşmiştir.[354]

4. Nazar Değen Kimseye Yapılacak Tedavi:

1- Kişinin nazarı değmemesi için tavsiyede bulunan Resulullah, herşeye rağmen nazar değmesine uğrayan gözzedenin tedavisine de reçete vermiştir. 4044 numaralı hadis mezkur reçeteyi beyan eder. Kısaca şudur: "Kimin gözü değmişse ona bir leğenin içinde abdest aldırıp, leğende toplanan su, gözzedenin üzerine dökülecektir."
Ancak, hemen belirtelim ki, burada zikredilen abdest, tam bir namaz abdesti değil, 4044 numaralı hadiste görüldüğü üzere bir nevi abdesttir. Bazı hadislerde abdest (vudû) kelimesi kullanılırken, bazılarında gusül ve iğtisâl kelimeleri kullanılmıştır. Şu halde bunu namaz abdesti veya cenabet guslü olarak anlamayacağız. Rivayetlere göre bu bir nevi abdest'in tarifleri farklıdır. Bu tariflerden biri zikri geçen rivayette yapılmışsa da, bazı mühim noktalar var. Sözgelimi, "ayaklarının etrafı" tabiriyle "sağ sol ayaklarının parmak dipleri"nin kastedildiği, bir başka rivayette açıklanmıştır. Ebu Ümâme'den Zührî tarikiyle Nesâî ve diğer bazı kaynaklarda gelen bir rivayette şöyle anlatılır: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir grup çıkmıştı, yanlarında bende vardım. Bir su kaynağına geldik. Cuhfe'deki Harrar geçidine varınca Sehl İbnu Huneyf (açıkta) yıkandı. Beyaz tenli, beden ve endamca yakışıklı idi..." Hadiste 4044 numaradaki gibi anlatılır. Bazı farklılıklar şöyle: "Resulullah'ın emri üzerine Âmir yüzünü, ellerini, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının yanlarını (parmaklarla birleşen yerleri), izarının iç kısmını bir kab içerisine yıkadı. Sonra birisi, bu suyu, hastanın arka tarafından başına ve sırtına döktü. Sonra kabı bıraktı. Bunu yapar yapmaz Sehl halkla birlikte hiçbir şey yokmuş gibi yürüdü."
Şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler gözü değen kimsenin bu abdesti alması işine vacib demişlerdir. Yani bu maksadla abdest alması taleb edildiği takdirde talebi reddetmez. "Zira derler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "kardeşin için abdest al" veya "...yıkanıver" şeklindeki buyrukları vücub ifade eder." Zürkânî devamla der ki: "Kimseye, kardeşine fayda verecek bir şeye mani olması veya zarar vermesi uygun olmaz, hele bu zarar kendisi yüzünden olmuşsa. Aksi takdirde ona karşı cinayet işlemiş olur. Öyleyse nazarı değen kimseye bu sebeple gusletmesi (abdest alması) vacibtir."[355]
2- Göz Degmesiyle İlgili Bazı Müteferrik Hükümler:
Şârihlerimizin beyan ettiği bazı hükümleri de mevzumuzun tamamlanması için kaydediyoruz:

* Gözü değen kimse, bilindiği takdirde yıkanmaya hükmedilir.
* Yıkanma faydalı rukyelerdendir.
* Mâ-i müsta'mel (abdest suyu) temizdir.
* Göz değmesi bazan ölüme sebep olabilir.
* Kalbe "hususi guslün" eseri en ince ve en çabuk nüfuz eden yerlerden ulaşır, bu su ile, gözün tahrik ettiği ateş söner.

3- 4044 numaralı hadisten açık yerde, avret yerleri açılmamak kaydıyla yıkanılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Yıkanan kimseye, avretine olmamak kaydıyla bakılabilir. Çünkü Resulullah, Rebîa'yı, baktığı için

değil, rukye okumadığı için azarlamıştır.[356]

6- Dövme (Veşm) Yasagı:

4042 numaralı rivayetin sonunda, Buhârî dışındakilerin "Dövme yapmayı yasakladı" ibaresine yer verdiği not edilmiştir. Aslında bu ziyadeyi Buhârî kaydetmiş Müslim ve Ebu Dâvud kaydetmemiştir. Ortada bir ifade hatası olduğu açık. İbnu Hacer, rivayette, birbiriyle irtibatı gözükmeyen iki ayrı mesele yer aldığı için, aslında bunların iki hadis olabileceğini ve muhtemelen bu yüzden, Ebu Dâvud ve Müslim'in ikinci kısmı rivayete eklemediğini belirtir. Sonra Buhârî'nin bunu niçin beraber zikretmiş olabileceğini araştırır. Der ki: "Bu iki cümle arasında, benden önceki şârihlerin farkına varmadığı bir ilgiyi keşfettim. Şöyle ki: "(Dövme âdetinin yaygın olduğu muhitlerde) kişiyi dövme yaptırmaya sevkeden âmillerden biri de, sıfatında yapacağı değişiklikle göz değmesini önlemek gayesidir."
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) göz değmesini teyid etmekle birlikte dövmeyi yasaklamaktadır. Öyleyse göz değmesine karşı, dövme yapma vs. gibi sünnette beyan edilmeyen tedbirlerin hiçbir faydası yoktur. Allah'ın takdir ettiği şey olacaktır.[357]

7- Göz Degmesi Ve Kader:

Göz değmesi meselesi mevzubahis olunca, kaderle olan irtibatı gündeme gelmektedir. Âlimler bu hususta da bir kısım açıklamalarda bulunarak göz değmesine inanmanın kader inancını haleldâr etmeyeceğini açıklar. İbnu Hacer der ki: "Bu meselede Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancına uyan nokta-i nazar şöyledir: "Göz, bakan kimsenin bakması esnasında öbürüne zarar verir, bu doğrudur, ancak bu hadise rastgele cereyan etmez; iki şahıs karşılaşınca birinden diğerine zarar gelmede cereyan eden ilâhî âdetle meydana gelir." Bilhassa Hattâbî açık ifadelerle, felsefecilerin gözde mevcut, mahiyeti bilinmeyen bir "ma' nâ"nın karşı tarafta zarar hâsıl ettiği fikrinin yanlışlığına dikkat çeker. O, bu hâdisenin, zarar husûlünde Allah'ın icra ettiği kanunla vukûa geldiğini belirtmede ısrar eder. Der ki: "Allah âdetini, cisimlere ve ruhlara dercettiği bir kısım kuvvetlerin mevcudiyetiyle icre eder. Nitekim kişi, kendisine haya ettiği birisi baktığı zaman, duyduğu utanma ile yüzünde, daha önce bulunmayan şiddetli bir kızarma hâsıl olur. Korktuğu birisini görünce de yüzü sararır. Birçok insan korktuğu şeyi mücerred görmekle rahatsızlaşır ve kuvvetleri zaafa uğrar. Bütün bu cereyan eden hadiseler Allah'ın ruhlarda yaratmış olduğu "tesirler"den hâsıl olur. İşte bu "tesirlerin", gözle olan irtibatının kuvveti sebebiyle vukua gelen fiil göze nisbet edilerek göz denmiştir. Aslında bu fiilin vukûunda asıl müessir (tesir sahibi) göz değildir, tesir ruha aittir. Ruhlar tabiatca, kuvvetce, keyfiyetce, havâsca çok farklıdırlar. Bir kısım ruhlar, kötülüğün şiddeti ve keyfiyetinin habisliği sebebiyle, bedende sırf rü'yetle tesir hâsıl eder, bunun ona ittisal peyda etmesi gerekmez.
Hülasa te'sir, Allah'ın iradesi ve yaratmasıyladır, cismânî bir ittisâle münhasır değildir. Gerçi bazan ittisalle de olur, ancak bazan karşı karşıya gelmekle, bazan sırf bir görme ile, bazan da ruhun teveccühüyle hâsıl olur. Bu cümleden olarak dualarla, rukyelerle, Allah'a iltica ile hâsıl olan tesir gösterilebilir. Keza tevehhüm ve tahayyül ile de tesirin vukûa geldiği bir gerçektir. Bakan kimsenin gözünden çıkan şey ise mânevî bir oktur, korumasız olan bir bedene değdi mi onda tesir meydana

getirir. Beden korumalı olursa ok ona nüfuz etmez, belki de sahibine geri döner. Maddî ok da böyle değil mi?"[358]

(İKİNCİ İLAVE) - TIBB-I NEBEVÎ

TIBB-I NEBEVÎ, MAHİYETİ VE EHEMMİYETİ

(Tıbb-ı Nebevi'ye Yeniden Eğilmenin Gereği)

Zamanımızda tıp ilmi eski devirlere nazaran çok terakki kaydetmiştir. Her geçen gün yeni gelişmelere de sahne olmaktadır. Öyle gözüküyor ki, istikbalde en harika keşiflerin yapılacağı sahalardan biri tababet olacaktır.
Tıbbî inkişaflar, sadece daha müessir yeni ilaçlar bulmaya, teşhis ve tedavide kullanılan yeni cihazlar keşfetmeye münhasır kalmıyor, prensip ve metodlara da şâmil oluyor. Nitekim bugün ilaçla tedâvi esasına dayanan alışılmış, mutad Batı tipi tedavi metoduna temelde aykırılık arzeden yeni metodlara şahit olmaktayız. Telkin, akapunktur gibi ilaçsız tedavi metodlarına ilaveten "bıçaksız ameliyat" metodları da duyulmaya, katılmaya başladı. En azından yurdumuzda, bundan birkaç on yıl öncelerine kadar, Batı tipi tabâbetle bağdaşmayan her çeşit tedavi usulü kesinlikle reddedilir, safsata , hurâfe, kocakarı işi olduğu söylenirdi. Halbuki bugün, aynı şeyler karşısında "halk tababeti", "şifalı otlarla tedavi" gibi daha mûnis, daha ilmi bir yaklaşım benimsenmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler karşısında İslam âleminin geçmişte asırlarca müracaat kaynağı yaptığı ve milyonlarca insanın prensipleriyle şifaya kavuşturulduğu tıbb-ı nebevînin derin incelemelere konu edilmesi, diğer tıbbî metodlar seviyesinde geliştirilip sistematize edilmesi müslümanlara ciddî bir vazife olmaktadır.
Biz bu yazımızda, tıbb-ı nebevî hakkında toplu bir bilgi verebilmek için, onun dayandığı ana prensipleri belirtmeye çalışacağız. Göreceğiz ki, hakikaten tıbb-ı nebevî, nev-i şahsına münhasır tamamen orijinal bir tababet çeşididir. Katı, değişmez esaslara dayanmaz. İnsanlar için faydalı olan bütün metodlara sînesinde yer verir. Zira insan mizacındaki farklılıkları kabul ederek, bu metod ve ilaçlardan mizaca uygun gelenin netice vereceğini kabul eder.
Tıbb-ı nebevî sahasında, mütehassıslarca sistematik çalışmalar yapıldığı takdirde, insanlığa orijinal tedavi ve şifa yolları sunulabileceğine inancımız tamdır.[359]

1- Hz. Peygamberin Saglıga Verdigi Ehemmiyet:

Dinimiz tarafından insanlara yüklenen dünyevî ve uhrevî bütün vazifeleri ifası her şeyden önce sağlığa bakar. Bu sebeple İslamiyet, "mücerret hayat" değil, "sağlıklı hayat" üzerinde durur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a göre, sarsılmaz bir iman demek olan "yakîn"den sonra kişinin en kıymetli serveti "sıhhat"idir. Bir hadiste şöyle buyurur: "Allah'dan af ve âfiyet dileyin. Zira, hiçbir kimseye "yakîn"den sonra, âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir." Bir diğer hadislerinde de: "Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en

sevgili olanı âfiyettir" buyurur. Bir zat "Hangi dua daha üstündür?" diye üç ayrı gün sorar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her defasında: "Rabbinden dünyada da âhirette de âfiyet vermesini iste" diye cevap verir. Etrafındakilere pek çok kereler "Allah'tan âfiyet taleb etmelerini" tavsiye eden Resulullah, şahsî dualarında, sıkca sıhhat talebetmek suretiyle fiilî örnek vermiştir.

Hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebligâtında dua, ulaşılması gereken bir hedefin gerçekleşmesinde birbirini takiben yapılması gereken birçok fiil ve buna bağlı olarak alınması gereken tedbirlerin ilkini teşkil eder. Yani dua ile, hedef tayini yapmış, gerçekleşmesi gereken şeyi şuur haline getirip programa almış oluruz. Ondan sonra bunun tahakkuku için yapılması gereken şeyleri icraya sıra gelir. Öyle ise âfiyet talebi demek, sıhhatli olmak için gerekli olan şartları yerine getirmek, fiîlen tedbirler almak demektir; Hıfzıssıhha kaidelerine uymak, doktora gitmek, perhiz yapmak, ilaç almak, ameliyat olmak vs..[360]

2- Koruyucu Hekimlik:

Tıbb-ı nebevî'yi birkaç prensibe irca etmek istesek ilk prensip olarak hıfzıssıhha karşımıza çıkar. Yâni, tedavi olmak değil, sağlığı korumak veya hastalanmamak için tedbirler almak esastır. Gerçi öncelikle sıhhatin korunmasına bütün tababet sistemlerinde yer verilmiştir. Ancak dinimiz kadar bunu şuurla, ısrarla yapan başka sistem yoktur.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önce sıhhati korumanın ehemmiyetini belirten uyarılarda bulunur: "...Hasta olmazdan önce sağlığın kıymetini, ölmezden önce hayatın kıymetini bil!" gibi. Ayrıca sıhhati koruyucu pek çok prensipler vaz'eder. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı da dolaylı olarak sıhhati gaye edinir. Aşağıda kısa kısa üzerinde durulacağı üzere, mesala temizlik, beslenme, spor ve istirahate giren emirler doğrudan hıfzıssıhha ile ilgili olduğu halde namaz, oruç gibi ibadetlerle, domuz eti başta olmak üzere bir kısım yiyecekler ve alkollü içki ve uyuşturucularla ilgili haram ve yasaklar da dolaylı olarak sıhhatin korunmasıyla ilgilidir.[361]

* Temizlik:

"Temizlik imanın yarısıdır" hadisinde ifadesini bulduğu üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) temizliği İslam'ın yarısı ilan etmiştir. Öyle bir yarı ki, ikinci yarısının muteberliği buna bağlı. Temizlik olmadıkça, ne namaz, ne oruç, ne diğer ibadetler hiçbiri makbul değildir. Nitekim hadiste "Namazın anahtarı temizliktir" buyrulmuştur.
Temizliğin dindeki ehemmiyetine binaen hadis kitaplarında olsun, fıkıh kitaplarında olsun tamamına yakınında ilk bölümü Kitabu'ttahâre adını taşıyan temizlikle ilgili bahisler teşkil eder.
Maddî ve manevî, ruhî ve bedenî her iki temizliğe beraberce yer veren İslam, maddî temizliği şu dört seviyede anlar ve emreder.

1- Elbise temizliği

2- Beden temizliği,

3- Mekan ve mesken temizliği,

4- Çevre temizliği.[362]

* Beslenme:

Dinimiz sağlıklı beslenmeye de geniş yer vermiştir. Dinin ana kaynağında "Yeyin, için, israf etmeyin" denmiş olması bu mevzuun dinde kazandığı ehemmiyeti göstermeye yeterlidir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), yenecek şeylerin çeşidinden miktarına, hangi şeyleri hangi şeylerle berâber yemek gerektiğinden hangi çeşit rahatsızlıkta hangi çeşit yemeklerin yenmesi gereğine kadar çeşitli tavsiyelerde bulunur. Teferuata girmeden şu esaslara temas edebiliriz:
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yiyeceklerin mütenevvî olmasını emreder. Yani et, sebze, meyve, tahıl, yağ, tatlı, peynir, çiğ, pişmiş her çeşit gıda maddelerinden muvazeneli şekilde yenilmelidir. Müslüman her eline geçeni yiyemez, haram olan yiyecekler vardır. Sünnete göre, sabah ve akşam olmak üzere günde biri tercihen meyve olmak üzere iki seferden fazla yenmemelidir. Biri sabah biri akşam. Aleyhissalâtu vesselâm, "akşam yemeğinin terki, ihtiyarlamaü [ve zayıflık] vesilesidir" diyerek akşamı terketmemeyi tavsiye eder. Mevzuyu tahlil eden Gazalî, İhya'da: "Evla olanı, kişinin yiyeceğini ikiye taksim etmesidir. Ve bir seherde, bir de iftar vaktinde olmak üzere iki sefer yemelidir" der. Bize öyle geliyor ki Aleyhissalâtu vesselâm işçiden zâhide kadar şartları farklı olan her sınıf insanın tâbi olabileceği beslenme rejimine örnekler vermiştir. Meseleyi bu genişlik ve ruhsat esprisiyle değerlendirmeden sadece zâhidâne rejimin esas olduğunda veya aksinde cezmetmek, nassları şahsî tercihimiz istikametinde yorumlamak olur. Bu hatalıdır. Mevzu üzerine gelen bütün rivayetlerin sıhhat durumlarını da nazar-ı dikkate alarak hakkını vermek gerekir. Bazı kefâretlerin ödenmesinde "bir fakirin iki öyün yemeği"nden hesaplanması veya iki sefer doyurulması, bir günlük öyün sayısı meselesine fukaha-i kiramın cevabını teşkil eder.[363] Yenince az yemeli, iyice doyuncaya kadar da yememelidir. Yemekten önce ve sonra el yıkanmalıdır. Sohbet etmenin esas olduğu sofranın uyulması gereken âdâbı vardır. Bu bahisler, Yemek bölümü'nde etraflıca açıklandı. [364]

* Spor:

Dinimiz bilhassa beden sağlığı için spora yer verir. Ancak İslam'ın spor anlayışı bugünün anlayışından farklıdır. Zamanımızda, insanların yayın organları vasıtasıyla veya stadyumun seyirci tribününde oturarak spor oyunlarını takip etmeleri "sporla meşguliyet" kabul edilir. İslam, belli ölçülerle "bizzat yapma"ya spor der. İslam açısından ne milyonları oyalama mesleğini icra maksadıyla sahaya çıkan profesyonellerin yaptığına, ne de bunu gözleriyle takipedenlerin yaptığına "spor" denmeyeceği kanaatindeyiz.
İslam koşmak, yüzmek, ata binmek, ok talimi yapmak, güreşmek gibi faydalı meşguliyetleri teşvik eder. Bir hadisde: "İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir sevap vardır" buyurulur. Bir başka hadiste: "Ok yarışı yapın, (vücutça) sertleşin, yalın ayak yürüyün" tavsiye edilir. Atıcılığa o kadar ehemmiyet verilmiştir ki, atıcılığı öğrendikten sonra unutanları Hz. Peygamber: "Bizden değildir bana isyan etmiştir"; "Allah'ın nimetine küfranda bulunmuştur" gibi ağır ifadelerle tehdit etmiştir.
Bahis ve kumar karışmamak kaydıyla sportif yarışmalara müsaade eder, derece alanları mükâfatlandırmayı hoş karşılar.[365]

*** İstirahat:**

Vücudun sağlığını korumada istirahatin de yeri var. Kur'an-ı Kerim gecenin istirahata mahsus olduğunu bildirdiği gibi, gündüzleyin kaylûle denen uykuyu da istirahat vakti olarak zikreder.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif hadislerinde aynı meşguliyetin insana bıkkınlık vereceğini belirtmiştir.
Ancak dinlenme konusunda bir husus, İslam'ın orijinalitesini teşkil eder: Dinlenmenin vasıtası ne eğlencedir, ne de bomboş oturma. Kur'an-ı Kerim "Bir işten çıkınca tekrar yorul" (İnşirah 7) emreder. Yani meşguliyet değiştirmek suretiyle dinlenmek. Hadislerde faydalı meşguliyetler: Geçimi kazanmak için çalışmak, ibadet etmek, ilim öğrenmek, nefis murâkabesi, tefekkür, ev işleri, ailevî meşguliyet, eşdost ziyareti, sohbet olarak belirlenmiştir. Şu halde bunların birbirlerini tamamlayacak şekilde programlanması, birinden yorulunca diğerini yaparak istirahatin temini gerekecektir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'an meclislerinde şiir okutarak ashabı dinlendirdiği rivayetlerde gelmiştir.[366]

*** İbadetler:**

İslam'da ibadetlerin de Tıbb-ı nebevînin bir parçasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Namaz, oruç, hacc, zekat, dua, zikir gibi bütün ibadetlerin gerek beden ve gerekse ruh sağlığı yönünden hem koruyucu, hem de tedavi edici tesirleri vardır. Bazıları herkesçe görülen, teyid edilen bir husustur. Sözgelimi namazın jimnastik yönü, orucun perhiz yönü, dua ve zikrin psikolojik telkin yönü, zekat, sadaka gibi yardımların insana psikolojik bakımdan getirdiği rahatlık ve huzur hali artık İslam'ın dışında kalan müşahidlerce de teyid edilen bir husustur.
İbadetlerin bu yönüne Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) da pekçok hadislerinde dikkat çekmiştir. Bir iki örnek verelim: Oruçla ilgili bahiste geçtiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm: "Oruç tutun, sıhhate erin"; "Oruç sabrın yarısıdır" buyurmuştur.
Namaz, maddî ve manevî temizliğin, beden, elbise ve mekan temizliğinin kaynağıdır. Resulullah musalli müslümanı evinin önünden akan nehirde günde beş kere yıkanıp paklandığı için hiçbir maddî kiri kalmayan kimseye benzetir. Namaz da insanı bu nehir gibi bütün kirlerden paklar buyurur. Hıfzıssıhhanın yani koruyucu hekimliğin ilk şartı temizlikten geçtiğine göre, hakkıyla kılınan namaz bu meselede rakipsizdir.
Zekat bahsinde Resulullah'ın "Zekât İslam'ın köprüsüdür." "Malının zekâtını ödedin mi, onun şerrini kendinden defettin demektir" buyurarak günümüzü allak bullak eden zenginfakir kavgası gibi içtimâî marazların zekâtla önleneceğini bildirmiştir. Şu hadis de mevzumuz açısından ikna edicidir: "Mallarınızı zekatla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedavi edin, belâya dua ile karşı koyun."[367]

*** Dua:**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlık taleb eden çeşitli duaları mevcuttur. Bunlar bir bakıma hastalanmadan önce sıhhatin kıymetini idrake ve onu korumak için gerekli tedbirlere sevkeden

âmillerdir. Hangi hususta olursa olsun, dua etmek, meseleyi lisanen zikretmek onu şuur haline getirmek, kendimize problem yapmak demektir. Binaenaleyh sıhhat talebiyle ilgili duaların hıfzıssıhhaya giren tedbirlere ilk adım olduğu muhakkaktır. Hadislere göre "Dua, ibadetin özü ve iliğidir"; "Allah dua etmeyen kulunu sevmez"; "En hayırlı amel zikir ve duadır"; "Allah müslümanın her duasına cevap verir. Ya istediğini aynen verir, yahut onun bir misli kötülükten onu korur, yeter ki günah talebetmesin, sıla-ı rahmin gereğine aykırı bir istekte bulunmasın."
Resulullah hastalıklara, bunamaya, cünûna, musibetlere, deccalın şerrine vs. kısacası, hayat ve ölümün karşılaşacağı bütün fitnelere karşı Allah'ın yardımını, korumasını talebetmiştir.[368]

* Haramlar:

Dinimizin koyduğu haramlarıda koruyucu hekimliğin bir parçası sayabiliriz. İçkinin, uyuşturucuların, domuz etinin sağlık açısından zararları, fazla bir söze hacet kalmayacak kadar ulûm-i müteârife sırasına girmiştir.
Frengi, belsoğukluğu gibi zührevî hastalıklara ilaveten şimdilerde bütün insanlığı tehdid eden AİDS hastalığının başlıca âmilinin zina ve homoseksüellik olması İslam'ın bu fiiller karşısındaki sert ve ciddî tavrının hikmetini bir kere daha herkese göstermiş olmaktadır.
Şüphesiz yasaklarımız içki, kumar, uyuşturucu ve zinadan ibaret değildir. Milli serveti üç beş zengin kasaya aktararak, bir tarafta sefâhat, öbür tarafta sefaleti artırma vasıtası olan "riba" (faiz) de doğrudan veya dolaylı, ferdî ve içtimâî sağlığı bozan en mühim âmillerden biridir. Bu sebeple riba da İslam'ın en şiddetli yasaklarından biri olmuştur.[369]

3- Hastalık Ve Tedavi Yolları

* Hastalık:

İslâm'a göre hastalık, وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ âyetinde (Bakara 155) haber verilen imtihan şartlarından biridir.
Yani insan diğer bir çok musibet gibi hastalıkla da imtihan olacaktır. Aleyhissalâtu vesselâm: "Mümine hoşlanmadığı her ne gelirse o bir musibettir" diyerek, âyetin devamında geçen musibeti açıklamıştır. Müslümanın hastalık anlayışını tamamlamak üzere Cenâb-ı Hakk bir âyet-i kerimede "Kişiye her bela ve musibet kendi kesbiyle yetişir" (Şura 30) buyurmuştur. Bu beyan tıbb-ı nebevî açısından ehemmiyet taşır. Zira kişi bu inançla, hasta olmamanın ön tedbirlerini alacaktır. Bazı hadislerde bu tedbirlerden biri günah işlemekten, Allah'ın emirlerine isyandan kaçınmaktır. Zira bir çok musibetler, kişiye, işlediği günahlar sebebiyle gelmektedir. Bu ifade daha açık olarak müslümana şu inancı vermektedir: Musibete uğramamak -ve bu arada hasta da olmamak- isteyen kişi günah işlemekten kaçınmalıdır: "
Hastalığınızı ve ilacınızı size açıklıyorum: Haberiniz olsun hastalığınız günahlardır, ilacınız da istiğfardır." Böylece hastalıkların günahla, tedavinin de istiğfar ve dua ile irtibatına dikkat çeken

Resulullah, maddî ve tıbbî tedaviyi reddetmez. Ona da yer verip teşvik eder, esaslarını beyan eder. [370]

* Tedavi:

Tıbb-ı nebevînin, tedavi konusunda benimsediği birkaç esası şöyle sıralayabiliriz:

1) Hastalığı da şifayı da veren Allah'tır.

2) Allah her hastalığın şifasını yaratmıştır.

3) Hastalanınca şifa aramalıdır.

4) Şifa için başvurulacak çeşitli tedavi yolları vardır.

Şimdi bu hususları kısa kısa açıklayalım:[371]

a) Hastalıgı Da Şifayı Da Veren Allah'dır.

İslâm'ın ilk ve ana prensibi olan tevhid akidesi burada da karşımıza çıkar. Yani, ister hastalık olsun, ister şifa olsun Allah'ın iradesi, bilgisi, meşîeti dışında cereyan eden tesâdüfi birşey değildir. İmtihan, ikaz, ceza, mükâfat gibi pek çok gaye ve hikmetlere binaen hem hastalığı yaratmıştır, hemde şifayı. Ağaçtan yere düşen bir yaprak bile O'nun bilgisinden hariç olmazsa, hilkat ağacının meyvesi, yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insanların sağlığını hem de binlercesinin birden hayatını ilgilendiren hastalıkların, salgınların O'nun bilgisinden hariç kalması inanç mantığıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, pek çok âyet ve hadisler hastalık ve sağlığın Allah'tan olduğunu açık olarak ifade eder. Bir âyet şöyle buyurur: "Muhakkak ki sizi, biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz" derler. (Bakara 155-156).

Az ileride açıklayacağımız üzere karantine usulünü bir tedavi metodu olarak tatbik etmek suretiyle hastalıkların sirayetine inanan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hastalıkların Allah'dan olduğu fikrini zihinlerde tesbit maksadıyla çok çarpıcı bir üsluba başvurarak sirayeti inkar eder:"

Ne sirayet vardır, ne uğursuzluk vardır, ne de (cahiliye devrinde inandığınız üzere öldürülenlerin başından çıkıp kan, kan, intikam! intikam! diye intikamı alınıncaya kadar bağıran hortlak ruh) hâme vardır. Bu inançların hepsi batıldır."

Dinleyenlerden biri: "Nasıl sirayet olmaz, hastalıklı bir deve sağlamların arasına girdi mi onlar da hastalanıyor" der. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) asıl maksadı tebliğ eder: "Pekiyi hastalıklı deve nereden hastalık aldı?"

Resulullah'ın burada maksadı, ne sirâyeti öğretmek ne de inkar etmek. Zira görüldüğü üzere sirayet zaten bilinmekte. O halde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o saatteki dersinin gayesi, bilinmeyen bir hususu böyle bir metodla öğretmektir. Muhakkak ki dinleyenlerin ilk etapta kendisine itiraz edeceklerini de biliyordu. Gaye en güzel şekilde hâsıl olmuştu: Öyle ya, sürüyü hasta eden hastalıklı deve nereden hastalık almıştı?[372]

b) Tedaviye İnanç:

İslâm her hususta ümitsizlik ve ye'si reddeder. Tevbesi kabul edilmeyen günah olmadığı gibi, tedavisi olmayan hastalık da yoktur. Bizce Tıbb-ı Nebevî'nin dinamiği denecek derecede ehemmiyetli bir prensibi, tedavisiz hastalık yoktur inancıdır.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda çok kesin ve net konuşur: "Allah, devası olmayan dert indirmemiştir, her hastalık için mutlaka şifa da indirmiştir." Resulullah'a göre tedavi gayretlerimizin neticesini görememek, derdimizin devasızlığından değil, henüz şifa verici ilacına rastlayamamış olmamızdandır. Şöyle buyurur: "Her hastalık için bir deva vardır. Eğer (tedavi sırasında) hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifâ hâsıl olur."[373]

c) Tedavi Olmalı, Şifa Aramaya Devam Etmeli:

Tedaviye inanmanın tabiî neticesi, hasta olunca şifa aramaktır. Madem ki, şifa var madem ki hastalık değil, "sağlık ve hayatın korunması" esastır, öyle ise hastalanınca tedavi olma yollarına başvurmalıyız. İşte birkaç hadis: "Ey Allah'ın kulları, tedaviye devam edin, zira Allah her hastalık için şifa da yaratmıştır, şifası olmayan tek hastalık ihtiyarlıktır."
Her hastalığa şifa yaratıldığına göre, boşa giden gayretleri "bu hastalık tedavisizdir" diyerek yeisle noktalamak, belki şifayı bilen birine rastlayamadık diyerek, hayatın son anına kadar deva aramaya devam etmek gerekmektedir. Nitekim bu konuda da Resulullah şöyle buyurur: "Allah her hastalık için şifa yaratmıştır. (Ancak, herhangi bir hastalığa neyin şifa vereceğini) bazıları bilir, bazıları bilmez." [374]

*** Tedavi Olmanın Hükmü:**[375]

Bu husus ihtilaflıdır. Hanefîlere, Malikîlere göre mübahtır, terki günah değildir. Şâfiîler tedavi evladır der. Ahmet İbnu Hanbel, "Terki evladır" der. Hanbelî âlimler ekseriyetle bu meselede imamlarına muhalefet ederek tedavi evladır demiştir. Nevevî, Selefin cumhuru, halefin âmmesi (tamama yakını) tedavinin efdaliyetine hükmettiğini belirtir. Bu ihtilafı, hem hadislerdeki farklılıklarla izah etmek, hem de o devirlerdeki tıbbın teşhis ve tedavi imkânlarındaki sınırlılıkla izah etmek mümkündür. Nitekim meseleyi tedaviden alınacak neticeler açısından ele alan İslam âlimleri, hastalıktan tedavi olmanın zaruri olup olmaması meselesine farklı cevap getirmişlerdir. Bunlara göre tedavi üç çeşittir.
1) Neticesi kesin olanlar: Su içmek, gıda almak gibi. Aksi takdirde susuzluk ve açlıktan ölüm mukadderdir. Hayatın korunması için buna uymak "farz"dır. Tedavide hangi teşhislerin buraya sokulacağı dostorlarca değerlendirilecek bir husustur. Bu gruba giren bir hastalığın tedavisini terketmenin tevekkül sayılmayacağı, ölüm korkusu olduğu takdirde haram olacağı belirtilmiştir. Nitekim İslam ülemâsı ölüme götürecek şekilde yeyip içmeyi terketmenin haram olduğunu söylemişlerdir. İntihar da haram kılınmıştır.
2) Neticesi zann-ı gâlip verenler: Umumiyetle kan aldırmak, ilaç almak gibi tıbbî muameleler bu gruba girer. Hiçbir ilaç için yüzde yüz müessir denemez, faydası olacağına zann-ı gâlible hükmedilir. Bu çeşit teşhislere uymak efdaldir. Bu tedaviye tevessül, tevekküle mani değildir. Ancak terki de

haram değildir. Duruma, şartlara göre, bazı şahıslar hakkında terki efdal olur.

3) Neticesi şüpheli olanlar: Âlimler bu gruba giren tedavinin neticesi için mevhum derler, müsbet olma ihtimali yüzde ellinin altındadır. Rukye ve dua ile tedaviyi burada mütâlaa ederler. Tevekkülün gereği olarak bu terkedilebilir. Bazı âlimler "tevekkülün şartı bu tedavinin terkidir" demiştir. Amma, duayı ibadet telakki edip, hastalığı da, "dua ibadeti"nin vakti bilerek hastanın hastalık vesilesiyle Cenâb-ı Hakk'a ilticası efdaldir. Bu telakki ile yapılacak duaya âyet-i kerimenin (Gâfir 50) ve Resulullah'ın teşvikleri pek çoktur. "Tevekkül icabı bunun terki evladır" denemez.

Şunu da kaydedelim, tedavi için muska yaptırmak, taşımak, kaba âyet yazıp suyunu içmek gibi ameliyelerin cevazında ihtilaf vardır. Büyücülük ise haramdır.[376]

d) Kader İnancı Ve Tedavi:

Şifa için başvurulacak tedavi yollarına geçmeden, bir hususa temas edeceğiz: Kader inancı ile tedavi inancı arasında tezad yok mu? Bu husus her zaman hatıra gelebilir. Zira inanç esaslarımızdan biri kader'dir ve bunun ezelde yazıldığına ve değişmeyeceğine inanıyoruz. Tedavi ise, gayretimize bağlı olarak şifa elde edeceğimiz inancına dayanır.

Bu sorunun cevabını bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vermiştir: "Tedavi de kaderdendir." Kaderimizde ne olduğunu sadece Yaratan bilmektedir, biz ise bilemeyiz. Bizce meçhul olan şeyi, dinimiz, oturarak karşılamayı emretmiyor, arayarak karşılamayı emrediyor. Esas olan dine uymak olduğuna göre, kaderimizin Allah tarafından bilindiğine inanırken, hastalığımıza karşı şifayı da arayacağız, zira emir böyle.

Nitekim bu hususta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir problem olarak hissedilmiş ve ortaya çıkan tereddüdü izale için Resulullah'a kadar gidilmiştir. İşte bir vakıa: Ebu Hüsâme, babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e sordum: "Ey Allah'ın Resûlü, tedavi için başvurduğumuz rukye, ilaç ve diğer korunma vasıtaları hususunda ne diyorsunuz? Bunlar Allah'ın kederinden bir şey değiştirir mi? Bunların faydası olur mu?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi: "Onlar da Allah'ın kaderindendir. Hastalığı yarattığı gibi şifa sebebi olan devayı da O yaratmıştır." Hz. Peygamber'e bazı bedeviler de: "Tedavi olmaya çalışmasak bize günah terettüp eder mi?" diye sorarlar. Aldıkları cevap şu olur: "Ey Alllah'ın kulları, tedavi olunuz. Zira, Cenab-ı Hakk, yarattığı her hastalık için bir de şifa yarattı..."

Hz. Ömer'le ilgili misal de burada kayde değer. Şam'a giderken, yol esnasında Suriye'de veba salgını çıktığını duyan Hz. Ömer geri dönme kararı verince, "Allahın kaderinden mi kaçıyorsun? itirazına şu cevabı verir: "Evet Allah'ın kaderinden kaçıyor, Allah'ın kaderine sığınıyoruz. Sen devenle beraber bir vadiye insen, vadinin bir yamacı yeşillik ve otlu, öbürü çorak ve otsuz olsa deveni otlu yamaçta gütsen, bu Allah'ın kaderinden değil de otsuz yamaçta gütsen mi Allah'ın kaderindendir?"

Netice olarak tekrar edelim: Kul değişmeyeceğine inandığı ve fakat ne olduğunu bilmediği kadere göre hareket etmekle mükellef değil. Dinimizin böyle bir emirde bulunması saçmalık olurdu. Mü'min Kur'an'da ve hadiste kendisine emredilen şeylere göre hareketle mükelleftir ve ona göre ecir alacaktır. Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerde görüldüğü üzere Resulullah tedavi aramamızı emretmektedir. Bununla sorumluyuz. Şifayı Allah'ın vereceğine inanarak, meşru tedavi yollarına başvuracağız.[377]

e) Tedavi Yolları:

Tıbb-ı nebevînin bir diğer hususiyeti, tedavide değişik metodlara yer vermiş olmasıdır. Bugünkü Batı tıbbı bütün ağırlığını maddi metodlara verirken tıbb-ı nebevî maddînin yanı başında manevî metodlara da yer verir. Tedavi metodlarındaki zenginlik ve renklilik, büyük ölçüde İslam'ın insan tabiatı hakkındaki telakkisinden kaynaklanır. İslam'a göre insan, ruh ve bedenden meydana gelir. Öyle ise hastalıkların bir kısmı ruhî, bir kısmı bedenîdir. Ayrıca her insanın maddî ve manevî terkibi, mizacı, içtimâî ve fizikî şartları bir değildir. Bütün bu değişkenler hastalığa ve dolayısıyla tedaviye müessirdirler. Neticede, bir kimseye uygun gelen bir ilaç, bir metod, aynı hastalığa yakalanan bir başkasına uygun gelmeyebilir veya tersi... Bu temel telakkidir ki Hz. Peygamber'e: "Her hastalık için bir deva vardır. Eğer hastalığa deva olan ilaca tesadüf edilirse Allah'ın izni ile şifa hâsıl olur" dedirtmiştir.
Başlıca tedavi yollarını şöyle sayabiliriz:
Perhiz, kan aldırma, dağlama, ilaç, hava değişikliği, rukye, dua, sabır.
Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:[378]

1. Perhiz:

Bu, hastalara verilecek gıdaların miktar ve cinsi hususunda konan bazı tahdidleri ifade eder. Rivayetler, ev halkından biri hastalanınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk iş olarak gıdasıyla ilgilendiğini, su, un ve yağdan müteşekkil, hafif bir yiyecek olan çorba hazırlanmasını emrettiğini haber verir. Çorba için şöyle buyurmuştur: "Çorba, hastanın kalbini kuvvetlendirir, hastalığını temizler, tıpkı sizden birinin su ile yüzündeki kiri temizlediği gibi." Bir başka rivayette, "bal, süt ve undan yapılan bir çorbanın karnı yıkayacağı" yeminle ifade edilmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hastalara ve hastalıktan yeni çıkanlara, gözünde iltihap olanlara hurma (gibi hareket verici gıdalar) yemeyi yasakladığı gibi, hastalık sebebiyle iştahı kesilenlere de gıda alma hususunda zorlamamayı emreder. Der ki: "Hastalarınızı yemeye ve içmeye zorlamayın. Zira Allah onlara yedirip içirmektedir."
Bu mevzu ile ilgili nebevî bir başka tavsiye, hastaya canının çektiği yiyeceklerden (zararlı olmayanlardan) behemahal vermektir.[379]

2. Kan Aldırma:

Cahiliye devrinde rastlanan bir tedavi metodudur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunu teyid etmekle kalmamış bizzat kan aldırmış ve ashabına da tavsiye etmiştir.[380]

3. Dag Vurdurma:

Bu da Tıbb-ı Nebevîce teyid edilen İslam öncesi bir tedavi yoludur. Bazı hadislerde tavsiye ve hatta tatbikatına rastlandığı halde, bazı hadislerde de yasaklandığı görülür. Bu durumu, âlimler, ızdırap veren, tehlikeli ve maharet isteyen bir tedavi metodu olması hasebiyle, mecbur kalmadıkça, ehil kişi

bulmadıkça başvurulmaması gerekir şeklinde yorumlarlar.[381]

4. Ameliyat:

Bugün tedavinin vazgeçilmez ve son derece müessir vasıtalarından biri ameliyattır. Belki de o günün Arap cemiyetinde ve hatta komşu milletlerde tedavide bu metoda başvurulmadığından olacak Hz. Peygamber'in hadislerinde bu bahse, ne lehte ne aleyhte yer verilmez. Gerçi, boğaz iltihabına yakalanan çocukları, tedavi için, bez dolanmış parmakla bademciklerinin alındığı ve Hz. Peygamberin buna müdahale ederek, bir nevi damla tatbikatı olan ûd-ı hindîyi (topalak) tavsiye ettiği rivayetlerde vardır. Buna dayanarak ameliyat metodunu yasaklamak mümkün değildir. İnşirah suresinde göğüs yarılmasından söz edildiği gibi, Hz. Peygamber'in muhtelif seferler mucizevi tarzda göğsünün yarıldığı, içerisinin temizlenip, dikildiği ve hatta, dikiş izlerinin sonradan belli olduğu rivayetlerde mevcuttur.[382]

5. İlaç:

Bir kısım hastalıkların tedavisinde ilaç esastır. İlacın o devirde bilinen her çeşidine hadiste rastlamak mümkündür. Ağızdan alınanlar, kulak, burun, göz ve boğaza damlatılanlar v.s.
İlaçların ham maddesi esas itibariyle şifâlı otlardır. Bal, çörek otu, ûd-i hindî, zeytinyağı, mantar, hasır külü, kına gibi çeşitli nebâtî maddeler hadislere zikredilmiştir.[383]

*** Haram Maddeden İlaç:**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haram edilen maddelerden ilaç yapılmayacağını beyan eder: "Allah haram kılınan şeyde şifâ yaratmamıştır"; "Haramla tedavide bulunmayın." Şarabı tedavide kullanmak için müracaat edenlere: "O, şifa değil, hastalıktır" diyerek reddeder. Keza kurbağadan ilaç yapmak isteyen bir doktoru bundan men eder, çünkü kurbağa, öldürülmesi haram hayvanlardandır.[384]

6. Su Tatbiki:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çeşitli hastalıkların hararetini düşürmek için vücuda soğuk su tatbikini tavsiye eder. Kendisini ölüme götüren hastalığı sırasında bile bunu bizzat tatbik etmiştir.[385]

7. Tebdîl-i Mekan:

İklim değişmesiyle hastaların bazılarını tedavi etmek için Hz. Peygamber tebdîl-i mekana başvurmuştur. Söz gelimi, Medine'nin rutubetli havasından rahatsızlanan bir grup bedeviyi, hazine develerinin otlatıldığı yaylaya göndererek tedavi olmalarını sağlamıştır. Yeni girdikleri evden

hastalık ve uğursuzluk bulduklarını söyleyenlere de orayı terketmelerini tavsiye etmiştir. [386]

8. Rukye:

Cahiliye devrinde mevcut bir tedavi usulüdür. Dilimizde buna okumak veya nefes etmek denir. Bir kısım hadisler bunu, -tevekküle aykırılığı haysiyetiyle- yasaklar. Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın göz değmesi, zehirli hayvan ısırması, nemle denen yara kurduna karşı rukyeye başvurduğu da bilinmektedir.
İslam âlimleri farklı hadisleri değerlendirerek, yasağın, "rukye için okunan dua"da cahiliye küfrünü devam ettiren elfazın varlığına hamletmişlerdir. Bu yasak bilhassa hicretten önceki döneme aittir. Hz. Peygamber Medine'de hastalara rukye yapmayı meslek edinenleri dinleyerek dualarında elfâz-ı küfür olup olmadığını kontrol eder ve olmayanlara izin verir.
Âlimler rukyenin cevazında icma olduğunu açıklar. Şer'an yasak olan nefes, "efsuncuların ve cinleri teshir iddia eden cincilerin nefesidir."[387]

9. Dua:

Tıbb-ı nebevîde dua, daha önce temas ettiğimiz üzere sadece hastalıktan korunma safhasında başvurulan bir metod değildir. Hastalanan kimsenin tedavisi sırasında da başvurulması gereken bir metoddur, çaredir. Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadisin son kısmı şöyle idi: "Belaya dua ile karşı koyun." Bu durumda kişi, bizzat kendisi için dua edip, Allah'tan şifa taleb edebileceği gibi, yakınları da ona dua edebilirler. Her iki çeşit dua da Hz. Peygamber'in tavsiyeleri arasında yer alır. "Mü'minin mü'mine duası müstecabtır" diyen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hastaları ziyaret ettiğinde şöyle dua ettiği belirtilir: "Ey inananların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifâ ver, şifa veren ancak sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Hiç bir hastalık bırakmayan şifa ile şifa ver."[388]

10. Tebdil-i Hava:

Medine'nin havası iyi gelmeyen Ureynelileri Aleyhissalâtu vesselâm' ın tedavileri için kıra gönderme örneğini değerlendiren İslam ülemâsı tebdil-i mekan veya tebdil-i havanın da bir tedavi metodu olarak sünnette yer aldığını belirtmiştir. Buna başka örnekler de var.[389]

11. Kuvve-i Maneviyeyi Takviye:

Âlimler, bazı hadisleri, tedavide moral takviyesi metodu olarak değerlendirmiştir... "Bir hastanın yanına girince onu uzun yaşayacağı hususunda ümitlendirin. Bu (ümitlendirme) kaderi değiştirmez ama hastanın gönlünü hoş eder" buyurulmuştur. İbnu'l-Kayyim der ki: "Bu tedavinin en şerefli bir çeşididir. Zira hastanın gönlünü hoş etmek onun tabiatını güçlendirir, kuvvetini harekete geçirir, garîzî harâretini uyandırır, hastalığın define yardımcı olur ve hafiflemesini sağlar."[390]

12. Sabır:

Hastalığı hafifletecek, hatta tamamen bertaraf edip yokedecek vasıtalardan biri de sabırdır. İnsanların mala, cana gelecek çeşitli musibetlerle imtihan edileceğini bildiren az yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime, bu musibetlerin çaresini de gösterir: Zira âyetin sonunda "Sabredenleri müjdele" denilir. Âyetten anlaşılan o ki, gelen musibeti asgari zararla atlatmanın yolu metaneti kaybetmemek, insanlara şikayet etmemek, bağırıp çağırmamaktır. Resulullah da hastalığa karşı sabretmeye teşvikte bulunmuştur. Kendisine hastalığına karşı Allah'tan şifa taleb edivermesi için başvuran bir kadına: "Dilersen dua edeyim, Allah şifa versin, dilersen sabret cennet senin olsun" demiştir. Tedaviye başvurulsa da hastalığın elemlerine karşı sabır esastır, çünkü tedavi hiçbir zaman kesin netice vaadetmez.[391]

13. Gayr-i Müslim Tecrübe:

Tıbb-ı nebevînin orijinal yönlerinden biri budur. Tedavide, insanlığın faydasını ortaya koyduğu tecrübelerinden istifade edilir. Gayr-i müslimlerin metodu veya ilacıdır alınmaz diye bir prensip mevcut değildir. Bunu, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın henüz müslüman olmadığı belirtilen meşhur tabib Hâris İbnu Kelde'ye gitmeyi tavsiye etmesi ifade ettiği gibi, gayle[392] hakkındaki şu açıklaması daha sarih olarak gösterir: "Gayle'den nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır." İslam âlimleri bu örneklere dayanarak tıbb'da ehl-i zimme'ye başvurmanın caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Biz bunu, İslam'ın herhangi bir prensibini rencide etmeyecek her çeşit beşerî tecrübelerden istifadeye cevaz olarak anlayabiliriz. İslamî prensibe uygunluk kaydına, yeni iddiaların değerlendirilmesinde İslam ülemâsının fetvasına olan ihtiyacı belirtmek için yer verdik. Aksi takdirde "eski bir hakikatı tekrar etmektense yeni bir yalanı hakikat gibi, bile bile neşretmeyi tercih eden Batıı espirinin oyuncağı olmak, böylece dini rencide etmek mevzubahis olur."[393]

4.Tedavi Ediciler:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tedavi ediciler üzerinde de durmuştur. Bunların liyakatli olması gerekir. Likayatli olmayan tedavici sebep olacağı kazadan sorumlu tutulacaktır.[394] Liyakat olunca, müslim gayr-i müslim ayırımı yapılmadığı gibi kadın erkek ayrımı da söz konusu değildir. Hadislerde gelen örneklerden hareket eden İslam âlimleri, yabancı bile olsa kadının erkeği, erkeğin de kadını tedavi edebileceğini, muayene için gerekli olan bakmak, elle dokunmak gibi ameliyelere yer verebileceğini hükme bağlamışlardır.[395]

5- Tıbbî Tatbikatı Murâkabe:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tedaviye giren prensiplerin (liyakatli ellerde yürümesi, yasak tedavi metodlarına başvurulmaması gibi) tatbikatını kontrol etmeyi de ihmal etmemiştir.
Ebu Dâvud'un bildirdiğine göre, Medine'de hastalara rukye yapmakla tanınmış kimselerin okudukları duaları dinleyerek, kullandıkları elfâzı kontrol etmiş, küfür ve şirk ifade eden sözlerin bulunmadığından emin olunca onlara izin vermiştir. Cin dağıtmaya mahsus bir rukye çeşidini de (nüşre) içinde yer alan put, cin, şeytan isimleri sebebiyle yasaklamıştır.
Keza sünnetçi kadınları çağırtıp, sünnet sırasında dikkat etmeleri gereken incelikleri kendilerine açıklamışlardır.[396]

6- Kaynaklar:

Tıbb-ı nebevînin kaynağı bizce, âyet ve hadislerdir. Gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde tıbbı ve sağlığı ilgilendiren pasajlar, doğrudan ve dolaylı işaretler, imalar hepsi tıbb-ı nebevînin gerçek kaynaklarını teşkil eder.

Belki de burada, bize itirazla, "tıbb-ı nebevî" üzerine yazılan birçok eserlerin varlığı hatırlatılacak. Biz gerek klasik devirlerde ve gerekse modern zamanlarda tıbb-ı nebevî üzerine verilen pek çok eserlerin varlığına bilerek tıbb-ı nebevînin gerçek kaynağını âyet ve hadislerin teşkil ettiğini söylüyoruz.

Klasik dönemde yazılan eserlerde, hadise dayanmayan birçok meseleler var. Bunlar bizi aldatabilir. Bazen eserin yazıldığı asrın tababet anlayışını, bazan bir kısım hükemâ sözlerini, halk tabâbetini, sağlıkla ilgili vecize ve atasözlerini hatta kadim yunan feylesoflarının tıbbî nasihatlarını bu kitaplarda, gerçekten hadislerden alınmış olan meselelerle iç içe, yan yana buluruz.

Bütün bunlar, tıbb-ı nebevî adını taşıyan bir kitapta rastlanınca hepsini nebevî tıbtan zannetme gibi vahim sonuçlara götürecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Biz müslümanlar olarak Resulullah'a nisbeti sahih olan rivayetlerin muhtevasına itimad eder, tıbbî müessiriyetinden, gerçeğin ifadesi olduğundan endişeye düşmeyiz. Tıbb-ı nebevî kitaplarında görülmesi sebebiyle, bir atasözüne veya etıbba sözüne veya halk tabâbetine de aynı itimadı, aynı kudsiyeti göstermek bizi çifte zarara sokar; şöyle ki:

1. Butlanı günümüzde ortaya çıkmış eski bir tıb anlayışında ve onun gayr-ı müessir tatbikatında ısrar etmek.
2. Bu yanlışlığın mesuliyetini hadislere yükleyerek gerçek tıbb-ı nebevîyi kusurlu bulmak ve itimadı sarsmak. Nitekim, zamanımızda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dinî olmayan bu gibi meselelerde yanılabileceğini ileri sürenlere, maalesef rastlanmaktadır.
Resulullah her meselesinde vahye müsteniddir veya ikaz ve irşad-ı ilâhînin garantisi altındadır. Yanlış ve hatalı karara varma durumunda takip edilecek edeb hususunda âlimden cahile, devlet reisinden dağdaki çobana varıncaya kadar bütün ümmete örnek vermek hikmetine binaen, Resulullah'ın bazı "yanılma" ve "içtihadından dönme" örnekleri vardır. Bu örnekler tıbb-ı nebevîye hariçten giren ve fakat yanlışlıkla tıbb-ı nebevîden bilinen meselelerle istismar konusu yapılarak, bütün hadisleri gözden düşürme faaliyetlerinde kullanılabilecektir. Bu sebeple, biz tıbb-ı nebevîyi sadece ve sadece Kur'an ve hadise dayanarak yeniden tedvin etmek, geliştirmek zorundayız.
"Bunu yaparken, tıbb-ı nebevî ile uğraşanlar, tıbbî konulara giren âyet, hadis ve bunların varsa şerhlerini, günümüz tıbbı bulgu ve çalışmaları ile yan yana getirmelidir. Âyet ve hadis-i şeriflerin ifadelerine uygun olan tıbbî bulgu ve çalışmalar doğru, ters düşüncelerin yanlış olabileceği kabul edilmelidir.
Tıbbın nevleri konusunda çalışma yapan kişi yanlışlığın nereden kaynaklandığını araştırmalı ve yapabileceği araştırmada buna işaret etmelidir.
Şöyle ki, son yıllara kadar Peygamberimiz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iltifat ettiği tereyağı konusunda aleyhte konuşan tıbbımız bugün lehte konuşmaya başlamıştır. Gerçek anlaşılmıştır. Şeker

hastalarına balı yasaklayan tıbbımız, bugün normal miktarda alınabileceğini vurgulamaya başlamıştır. Perhiz hakkında yeterli fikre sahip olmayan günümüz tıbbı yeni yeni bu konuda ipin ucunu yakalamaya çalışmaktadır.
"Hastalarınızı yemeye içmeye zorlamayınız" hadis-i şerifindeki iştahsızlıkla ilgili arkada bulunan fizyolojik mantığı anlamakta halen güçlük çeken günümüz tıbbıdır" (Z.Ç.)[397]

7- Tıbb-ı Nebevî Nasıl İhya Edilebilir?

Tıbb-ı nebevînin günümüz şartlarında yeniden sistematize edilmesi düşünüldüğü takdirde takibedilmesi gereken metod bizce şudur: Bu çalışmayı öncelikle Arapçayı çok iyi bilen tabibler yapmalıdır. Onlar Arapçadan başka hadis ve tefsirle ilgili belli başlı ilimlerde yetişmelidirler. Bu meyanda, hadis nazariyatının ve hadis kaynaklarının da iyi bilinmesi gerekir. Arapça formasyonu olan bir hekim hadis nazariyatını öğrenmesi, kaynakları tanıması çok zor bir iş değildir. Ama Arapçayı bilen bir ilahiyatçının tıbbî formasyon edinmesi kıyaslanamayacak kadar zordur.
Hatta şunu da ilave etmek isteriz: Zamanımızda tıb-ı nebevînin mükemmel bir sisteme kavuşturulması bir ekip çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bugün tıbbın pek çok ihtisas bölümleri var: Göz, kulak, dahiliye, hariciye, nisâiyye, çocuk, psikiyatri, nöroloji.. gibi. Hadisleri bu ihtisas sahiplerinden her birisi kendi zaviyesinden değerlendirecektir. Bir hadisten psikiyatri mütehassısı tarafından keşfedilecek bir inceliğin, dahiliyeci tarafından sezilemeyeceği söylenebilir. Hele tıbbî formasyonu olmayan bir ilahiyatcının hekimlerce sezilecek tıbbî incelikleri görmesi hiç beklenemez. Öyle ise, hadislerdeki tıbbî yönleri arama ve sistematize etme işini hekimlerin teşkil edeceği bir hey'et ele aldığı takdirde, yüzbinleri bulan bütün hadis rivayetleri, yapılacak çalışmanın kaynağını teşkil edecektir. Aksi takdirde, bir ilahiyatçının yapacağı tıbb-ı nebevî çalışması hadis kitaplarının "kitabu'ttıb", "kitabu'lmarda" gibi, tıpla alakalı bölümlerinde yer alan hadislerin dışına fazla çıkamaz.
Bu noktanın daha iyi anlaşılması için bir hâtıramı nakledeceğim: Bu eserimizin tıb bahsinde kıymetli katkılarını gördüğümüz Dr. Zeki Çıkman arkadaşım yıllarca önce tıbb-ı nebevî ile alakalı bazı araştırmalar yapmak üzere bir vakıf kurma düşüncesinden bahisle, bu vakfın çalışmalarına esas olabilecek bir tıbb-ı nebevî kitabının hazırlanması işini, hadisci olmam haysiyetiyle bana teklif etmişti. Bir müddet düşündükten sonra, yukarıda belirttiğim gibi, işe yarar bir çalışmanın ortaya çıkması için tıbbî formasyon gerekeceğini açıklayarak özür beyanettim. İlk anda bu işi yapabileceğimde ısrar etti ise de, bir başka karşılaşmamızda "namazın göz sağlığına etkisini bildiren hadis var mı?" diye sordu. "Göz tedavisiyle ilgili hadis çok ama, namazın göz sağlığına etkisinden bahseden hadis hatırlamıyorum" dedim. "Var" dedi ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Dünyanızda bana üç şey sevdirilmiştir... diye başlayan hadisini hatırlatarak orada geçen "...ve gözümün nuru namaz" tabirini gösterdi. Ben: "Burada "çok sevdiğim ma'nâsında olmak üzere "gözümün nuru" demiştir. Bu Arapçada söylediğim maksadla kullanılan bir tabirdir, nitekim biz de, çok sevdiğimiz bir şeye, "gözümün nuru" deriz. Bunun göz sağlığı ile ilgisini göremiyorum" diye itiraz ettim.
Tabib arkadaşım, öyle açıklamalar yaptı ki bu hadiste yer alan tıbb-ı nebevî hususunda ikna oldum. Ezcümle, "göz nuru" denen görme gücünün her yaşta zinde kalabilmesi için gözün, uzak, yakın, çok uzak, çok yakın olmak üzere farklı mesafelere devamlı uyum temrini yapmak zorunda olduğunu, namazda iken ayakta, rükuda, secdede, oturma ve selam verme hallerinde çok farklı mesafelere

bakarak gözün bu "uyum temri"ni yaptığını, bazı göz bozukluklarını gidermek için tabiblerin kadınlara örgü tavsiye ettiklerini... vs. söyledi ve ilave etti: "Namazda gözleri kapamak niçin mekruhmuş, şimdi daha iyi anlaşılmalı."
Ben bu açıklama ile göz nurumuzun büyük ölçüde namaza bağlı olduğunu anlamış olmaktan başka, müessir bir tıbb-ı nebevî çalışmasını ancak tabiblerin yapabileceğine dair düşünceme, mukni bir delil bulmuştum. Meseleyi şimdilerde daha da açan doktorumuzun açıklaması şöyle:
"Gözün namazdaki tadil-i erkanı, namazın karanlıkta kılınmasının mekruhluğu, gözlerin namazda kapalı olmasının mekruhluğu, gözümüzün katarakt ve glokom'dan (yani karasu hastalığından) korunması için hususi işaretler olup "iki gözümün nuru namaz" hadisi, namazın değer verilen, sevilen bir kıymet olduğunu anlattığı gibi, "iki gözüme nur veren namaz" ibaresinin de saklı olduğu kanaatindeyiz. Kişi sevdiği ile karşılaştığı zaman "seni görünce gözüm gönlüm aydınlandı" diyerek psikolojik bir sevinci ifşa ettiği gibi; namaz direkt olarak maddî gözümüzün sağlığında etkilidir. Gözün içindeki lens denilen uyumla ilgili merceğin anatomik, fizyolojik ve biyolojik hususiyetlerini bilenler bu ifadelerin gerçekliğini daha iyi anlayacaklardır."(Z.Ç.) [398]

TALÂK (BOŞANMA) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

TALÂKTA KULLANILAN ELFAZ

*

İKİNCİ FASIL

DUHÜLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE TALÂK

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZLI KADININ TALÂKI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İCBAR EDİLENİN (MÜKREH), DELİNİN, SARHOŞUN TALÂKI

*

BEŞİNCİ FASIL

NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

*

ALTINCI FASIL

KÖLE VE CARİYENİN TALÂKI

*

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Talâk, Arapçada lügat olarak bağı çözmek ma'nâsına gelir. Gönderme ve terketme ma'nâsına gelen itlâkdan müştaktır. Şerî bir ıstılah olarak, kadınla erkek arasında evlenme akdi ile tesis edilen nikah bağının çözülmesidir. Görüldüğü üzere talâk, bu ma'nâsıyla lügavî medlûlüne muvafık düşmektedir.

İslam dini, hristiyanlığın aksine talâkı meşru addeder, ancak hoş karşılamaz. Çünkü talâk içtimâî bir yaradır, çocukların sahipsiz kalmasına, terbiyelerinin aksamasına, ferdler ve aileler arasına huzursuzlukların girmesine sebep olur. Bir cemiyette boşanma nisbeti, bir bakıma içtimâî huzurun göstergesi durumundadır. Aileler ne kadar sağlam ve ferdleri dayanışma içinde olursa, cemiyet de o kadar sağlam ve güçlü demektir. Resulullah müslüman ailelere boşanmayı tavsiye etmez ve onu "Allah'ın en ziyade nefret ettiği mübah" olarak tarif eder. Evet talâk dinimizde haram değildir, fakat Cenâb-ı Hakk'ın en çok nefret ettiği bir cevazdır, imkân nisbetinde ondan kaçınmak gerekir.

Şunu da bilelim ki, İslam'da talâk bahsi çok teferruatı olan bir mevzudur. Gerek kadın ve gerekse erkeğin hukukunu korumayı hedefleyen prensipler, sınırlamalar vardır. Bu cümleden olarak âlimler talâkı öncelikle, birkaç kategoride ele alırlar:

1- Haram olan talâk: Bu talâku'lbid'a'dır, az ilerde kısaca temas edileceği üzere, farklı suretlerde cereyan eder.

2- Mekruh olan talâk: Kadın iyi bir hal üzere olduğu halde, makul, meşru bir sebep olmaksızın vukua gelen talaktır.

3- Vacib olan talâk: Bu da farklı suretlerde cereyan eder, geçimsizlik sebebiyle, âyet-i kerimede zikri geçen iki hakemin (Nisa 35) boşanmaya hükmetmesi halindeki boşanma gibi.

4- Mendub olan talâk: Kadının iffetini bozması durumundaki boşamadır.

5- Caiz olan talâk: Erkeğin kadını istememesi, cinsî yönden tatmin bulamadığı için kadının külfetini çekmeye nefsinin razı olmaması halindeki boşamadır. İbnu Hacer, boşamanın bu çeşidini Nevevî'nin nefyettiğini kaydeder.
Bir başka açıdan talâk üç kısma ayrılır.
1- Sünnî talâk Bu, kadını tahâret (temizlik) müddeti içerisinde temasta bulunmadan boşamaktır. İbnu Mes'uddan gelen bir açıklama, Rabb Teâlâ'nın "Kadınları iddetleri içerisinde boşayın..." (Talâk 1) emrinden maksat budur: "Temizlik müddetlerinde, temas etmeksizin" demektir. Bu tefsir sadece İbnu Mes'ud'a has değildir, Sahâbe ve Tâbiînden birçokları aynı görüştedir.

Sünnî talâk, sünni-i hasen ve sünni-i ahsen kısımlarına ayrılır. Eğer boşama her tuhur müddetinde temasa yer vermeden üç kere tekrarlanırsa buna sünni-i hasen denir. Eğer duhûl edilmiş kadın, tuhur müddeti içerisinde bir talâk-ı ric'î ile boşanır ve bu şekilde, iddetini tamamlarsa yani üç hayız müddeti tamam olursa boşanma tamamlanmış olur. Buna sünni-i ahsen denir.

2- Bid'î talâk Bu, kadını hayız halindeyken veya temizlik halinde temas yapmış olduğu halde boşamaktır. Bu durumda kadının hamile kalmış olma ihtimali bulunduğu için bu boşanma bid'at addedilmiştir.

3- Üçüncü kısımı sünnî veya bid'î vasıfları ile tavsif edilemeyen bir kısımdır: Henüz çocuk olan zevcenin veya âyise olan (yani hayızdan kesilmiş, hamile kalma ihtimali kalmayan) zevcenin veya doğumu yaklaşmış hamile zevcenin yahutda henüz duhûl edilmemiş zevcenin boşanması bu kısmı teşkil eder. Hukukî durumu bilen bir kadının, kendi talebi üzerine vâki olan talâkla, kadının talebiyle vâki olan hul' da buraya girer. Şâfiîler nazarında bu, talâktır.

Hayızlı kadını boşamak esas itibariyle haram ise de bazı şekilleri haram değildir. Şöyle ki:

* Eğer kadın hamile ise ve kan görmüşse Şâfiîlere göre, hayız gören hamilenin boşanması bid'î değildir, hususen, boşama doğuma yakın vâki olmuşsa.
* Hâkim efendiden boşarsa ve bu boşama hayız haline rastlarsa.
* İki hakemin boşaması usulünde, hakemler aradaki geçimsizliğin bertaraf edilmesi için buna karar vermişlerse.
* Hul' (yani kadının talebi ile) gerçekleşen boşama. Zikredilen bu dört çeşit boşama, hayız sırasında vukûa gelse de haram sayılmaz. [399]

BOŞANMAYA SEBEP OLAN HALLER

Din-i mübîn-i İslam, prensip olarak boşanmayı hoş karşılamaz ise de, bazı hallerde kadın ve erkek her iki tarafa da boşanma talebinde bulunma hakkı tanır. Buna fıkıhta hıyâr-ı tefrika denir. Hemen belirtelimki, hıyar-ı tefrika erkekden ziyade kadın için mevzubahistir. Çünkü erkek boşama yetkisine sahip olması sebebiyle, İmâm-ı Muhammed gibi bazı fakihler, erkek için bir de hıyâr-ı tefrikanın mevzubahis olmasını gereksiz bulmuştur.

Bu husustaki teferruata girmeden, şunu belirtmek istiyoruz: Gerek erkekte ve gerekse kadında bulunan bir kısım özürler, hastalıklar, kötü huylar, mukabil tarafa boşanmak üzere hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Bu ârazları şöyle özetleyebiliriz:

1) Cinsî teması önleyen ârazlar: Kadınlarda karn, retak, fetk denen hallerle erkeklerde hadımlık, innet (adem-i iktidar), mecbubiyet (erkeklik uzvu ve husyelerin kesilme hali)... gibi haller. Evlilikten asıl maksad olmamakla birlikte, aranan hususlardan birinin cinsî tatmin olması sebebiyle, taraflardan birinde buna mani olan bir ârazın varlığı, mukabil tarafa boşanma hakkı doğurmaktadır.

2) Hunûset: Bir şahısta hem erkek ve hemde kadına ait tenâsül uzvunun varlığı.

3) Cünûn yani delilik:

4) Bazı irsî bulaşıcı hastalıklar: Bu grupta cüzzam, beres, zührevî hastalıklar zikredebilir.

Bu ârazların evlilikten sonra malum olma veya vukûa gelme durumları, tedavi edilebilir veya edilememe durumları, delilikte olduğu üzere tahammül edilebilecek veya edilemeyecek derecelerde olmaları gibi farklı durumlar vardır. Fıkıh kitapları meseleyi yeterli genişlikte tahlil ederler. Biz

burada işaret etmekle yetineceğiz.

5) Geçimsizlik: Karı veya kocaya boşanma hakkı getiren bir diğer husus su-i imtizâctır, yani geçimsizlik diye ifade ettiğimiz huzursuzluk halidir. Bu, çoğunlukla taraflardan birinin haddini tecavüzde su-i ahlaktan ileri gelir. Bazan bu haller her iki tarafta da bulunabilir. Her hâl u kârda İslam dini geçimsizlik halini de boşanmada meşru bir sebep kabul etmiştir. Bu prensip, bilhassa boşama yetkisi olmayan kadın için avantajlı bir durum teşkil etmekte ve hâkime müracaat hakkı tanımaktadır. Hâkim iki hakem tayin ederek meseleyi tahkik eder, aralarını düzeltmeye çalışır, hakemlerin vereceğ rapora (ve hatta hükme) göre karara varır.

Bu gruba giren haller meyânında erkeğin kadının hukukunu yerine getirmemesi: Mesela nafakasını temin etmemesi, haksız yere dövmesi, tahkir etmesi, sövmesi, kadını terkedip konuşmaması zikredilebilir. Ancak kadın, kocasının yapacağı yeni evlilik sebebiyle, dinin kocaya tanıdığı te'dîb hakkını kullanması sebebiyle muhayyerlik hakkı kullanamaz, şikayete gidemez.

Şu hususu da tekrar etmek isteriz: İslam sayılan noktalarda talâk meselesinde muhayyerlik hakkı tanımış ise de, bunun istismar edilmemesi gerekir. Zikri geçen bu ârâzlar çoğu kere izafi değerlendirmelerdir. Aslolan evliliğin devamıdır. Evlilikle bir araya gelen insanların birbirlerinin eksikliklerine, nâhoş taraflarına sabır ve tahammülü prensip edinmeleri gerekmektedir. "Din bana hak tanıyor" diye boşama veya mahkemeye gitmede istical etmek ne İslâmî ne de insanî bir davranıştır. İslam ülemâsı, yukarıda belirtilen ârazların sübutunda dahi sabır ve tahammülü tavsiye eder. Âlimlerimize göre, evliliğin asıl gayesi, bir aile tesis etmek, karı ile koca arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma ve ünsiyet vücûda getirmektir. Cinsî tatmin, çocuk sahibi olmak gibi başka hususlar evliliğin semere ve meyvelerindendir. Öyleyse taraflardan birine gelen ârazla bu meyvelerden bir veya bir kaçının hâsıl olmaması, evliliğin sona erdirilmesine sevketmemelidir. Yukarıda sayılan hastalıkların tedavisi, sakatlıkların giderilmesi, bulaşmalara karşı mukabil tedbirlerin alınması bilhassa günümüz şartlarında imkan dahiline girmiştir. Fakihlerimiz bu bahisleri günümüzün tıbbî şartlarında yeniden tedvin edecek olsa, yukarıda sayılan bir kısım ârazları "Boşanmaya sebep olan haller" listesinden çıkarabilirler.[400]

HAKEMEYN:

Talâk bahsinde bilinmesi gereken bir husus hakem meselesidir. Yani, karıkoca arasındaki geçimsizlikler, boşanmaya vardırılmadan halledilmesi gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu biri erkek, diğeri de kadın tarafından seçilecek iki hakemin araya girerek, aradaki imtizaçsızlığın mahiyetini araştırıp hal yoluna gitmesidir. Bunlar barıştırma yollarını denerler. Her iki tarafa da nasihat ederler. Hakemler, Hanefî, Şâfiî, Zâhirî imamlara ve Ahmed İbnu Hanbel'den bir kavle göre sadece barıştırma selahiyetine sahiptirler. Boşandırmaya hükmedemezler. Mâlikîlere göre, boşandırma yetkileri de vardır. Onlara göre kendilerinehakem denilmesi de bu selahiyetin bir delilidir.[401] Ailevi geçimsizlikte hakem meselesinin ehemmiyetli bir yer tutacağını, meseleye Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiş olmasından da anlamaktayız: "(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında(ki dargınlık yerine, geçime) onları (uyuşmaya) muvafık buyurur." (Nisa 35).

Hakemlerin erkek, reşid, âdil, nüşûz hükümlerine vâkıf, hüküm verecekleri husus hakkında fakih olmaları şarttır. Binaenaleyh kadın, çocuk, mecnun, fâsık veya sefih olanların, nüşûz hükmüne vakıf olmayanların hükme bağlayacakları hususun şerî yönünü bilmeyenlerin boşanmaya veya evliliğin devamına dair verecekleri hüküm bâtıldır. Ancak fakih olmayanlar ülemâ ile istişare yaparak hareket etmeleri halinde hükümleri mûteber olur.[402]

TALÂK (BOŞANMA) BAHSİNDE GEÇECEK BAZI TABİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, talâk bahsi pek çok teferruata şâmildir. Her bir tâli mesele için müstakil ıstılahlar vardır. Burada onların hepsine yer vermek bizi mevzumuzun dışına atar. Ancak, müteakiben gelecek hadislerin açıklanması esnasında kullanılacak bazı ıstılah ve tabirleri burada açıklamada gerek var[403] [404].

TALÂKIN ÇEŞİTLERİYLE İLGİLİ TABİRLER

Boşama bahsinde en çok geçecek tabirlerin bir kısmı talak çeşitleriyle ilgilidir. Öncelikle onların kısaca açıklanması münasiptir. Bunlardan her biri yeri geldikçe genişçe açıklanacak. Talâkın başlıca şu çeşitleri var:

1- Talâk-ı Bâin.

2- Talâk-ı Ric'î,

3- Talâku'l Bette.

4- Talâk-ı Selâse.

a) Hul'.

b) Lian.

c) İlâ.

5- Zıhâr.[405]

1. Talâk-ı Bâin:

Kesin boşanmayı ifade eden söz veya işaretle yapılan boşamadır. Erkek, bu suretle boşadığı hanımına tekrar kavuşabilmek için kadının rızasını almak, yeniden mehir ödemek ve nikah akdi yapmak zorundadır. Şu dört şekilde cereyan eden boşamalar bâin'dir.

1) Nikahtan sonra fakat temastan ve halvet-i sahihadan önceki boşama.

2) Kinâî sözlerle veya mübâlağa ve şiddet-i ifade eden sözlerle yapılan boşama.

3) Muhâla'a yoluyla yani kadının isteği ile karşılıklı anlaşarak yapılan boşama.

4) Üçüncü boşama hakkını da kullanarak yapılan boşama.[406]

2. Talâk-ı Ric'i:

Fiilen evlenip karıkoca olduktan sonra, erkeğin zevcesini sarahaten veya işareten üç adedine delâlet etmeyen sarih söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek tekrar nikah yapmaya ve mehir ödemeye muhtaç olmadan zevcesiyle normal aile hayatına dönebilir. Bu suretle kişi, hanımını iki kere boşayabilir, üçüncü kere boşadı mı, hanım bir başkasıyla evlenip ondan da boşanmış olmadıkça bir daha karıkoca olamazlar.[407]

3- Talâku'l-Bette:

el-Bette, kesinlikle demektir. Talâku'l-Bette, el-Bette kelimesi kullanılarak yapılan bir talâktır. "Sen kesinlikle boşsun" cümlesinde olduğu gibi. Şu halde bu ayrı bir talak çeşidi değil. İçerisinde rakam olmadığı, onun yerine kesinlikle ma'nâsına gelen el-Bette tâbiri olduğu için bu tabir bâin mi ifade eder, ric'î mi ifade eder, ihtilaf konusu olmuştur. Müteakiben 4049. hadiste tafsilat gelecektir.[408]

4- Talâk-ı Selâse:

Nikah bağı üç talâk üzerine müessesdir. Şu halde üç adedine mukârin bir söz veya işaretle yapılan talâktır. Bu talâkla kadın-erkek arasında nikah bağı kalmaz, beynunet-i kübra denen katî ve kesin ayrılık husule gelir.[409]

A) Hul' (Hal' veya muhâla'a dahi denir):

Geçimsizlik sebebiyle karı ile kocanın anlaşarak yaptıkları boşanma. Bu çeşit boşanmada umumiyetle kadın alacağı mehirden vazgeçmek, aldığı mehiri geri vermek veya kocasına başkaca bir ödeme yapmak gibi bir ivazda bulunur.[410]

B) Li'an (Mulâ'ane de denir):

Karısının zina ettiği iddiasında bulunan fakat bunu dört şahitle ispat edemeyen koca ile, bunu inkâr eden kadın arasında cereyan eden boşanma şeklidir. Bunlardan her biri doğru söylediğini ifade ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın lânetini dilerler ve bunu tam dörder kere tekrar ederler. Bu lanetleşmelerden sonra hâkim onların evliliğine son verir.[411]

C) İlâ:

Lügat açısından yemin etmek ma'nâsına gelir. Istılah olarak zevceye en az dört ay süre ile tekarrüb etmemek (temasta bulunmamak) üzere yapılan yemindir. Bu yemin bazan belli bir müddet için yapılır, ki en azı dört aydır. Bazan ebedi olarak temasta bulunmamak üzere, bazan da vakit belli etmemek suretiyle yapılır. Yeri gelince gerekli açıklama yapılacaktır.[412]

5- Zıhar (Müzâhere):

Lügatte iki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek ma'nâsındadır. "Arka" ma'nâsına olan zahr'dan alınmadır. Istılah olarak "Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâheret suretiyle mü-ebbeten mahremi olan bir kadının kendisine bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna zıhar maksadı ile benzetmesidir. Bu bir nevi boşamadır. Zira böyle bir teşbihte bulunan kimse kefârette bulunmadıkça hanımına cinsî temasta bulunamaz, şehvetle dokunamaz ve öpemez."[413]

Ric'at (Rec'at'da denir):

Lügat olarak bir şeyi geri çevirmek, reddetmek ma'nâsına gelir. Boşanma talebi olarak ric'î talâktan sonra, iddet içinde henüz baki olan nikahı kavlen veya fiilen devam ettirmektir. Bu suretle zevciyet bağı devam ettirilmiş olur. "Sen benim hanımımsın", "sana geri dönüyorum" gibi bir söz bu ric'ati sağlar. Hanıma temas veya şehvetle kucaklamak veya öpmek de fiilî bir ricat sayılır.[414]

Tefvîz-i Talâk:

Talakda câri olan usullerden biri tefvîz'dir. Yani mükellef kimse, hanımını boşama yetkisini bir vekile veya bizzat zevcesinin velisine tevdi edebilir. İşte bu tevdi işine tefviz denir. Tefvizde üç tabir kullanılır:

Tahyir, emr bi'lyed, meşiyyet.[415]

*** Tahyir:**

Bu, kocanın hanımına: "nefsini ihtiyar et" veya "Sen muhayyersin" demek suretiyle gerçekleşen tefvizdir. Kadın bu durumda "İhtiyar ettim" veya "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Talâkı ihtiyar ettim" gibi boşanmayı ihtiyar ettiğini ifade eden bir tabir kullansa boşanma hâsıl olur.

** Tahyirde sayı, tahyir suretiyle hâsıl olan boşama bâin mi, ric'î mi ve adedi nedir? Bu husus ihtilaflıdır.

Hz. Ali: "Kadın nefsini tercih ederse bâindir tekdir, kocasını tercih ederse ric'îdir, tekdir" demiştir.

Zeyd İbnu Sâbit: "Nefsini tercih ederse üçtür, kocasını tercih ederse bâin ve tekdir" demiştir. İmam Malik bununla amel etmiştir.

Hz. Ömer ve İbnu Mes'ud: "Nefsini tercih ederse bâin ve tekdir, kocasını tercih ederse bir şey gerekmez" demişlerdir. Ebu Hanîfe bunların fetvasıyla amel etmiştir.

İmam Şâfiî: "Tahyir bir kinayedir, öyleyse koca karısını muhayyer bırakırsa ve bununla hanımın kendisini boşamasını veya beraberliklerinin devamına karar vermesini murad etmişse ve kadın da kendisini ihtiyar ederek ayrılmaya karar vermişse, artık boşanırlar. Ancak kadın: "Ben nefsimi ihtiyar etmekle boşanmayı murad etmedim" derse sözü tasdik edilir" der, bu ifadeden tahyirde "nefs" kelimesini tasrih etmesi gerektiği ifade edilmiştir.[416]

*** Emr-i Bi'l-Yed:**

Bu, kocanın, hanımına "İşin kendi elindedir" demesi suretiyle beyan ettiği tefvizdir. Bu suretle vâki olan tefvize mukabil kadın da kocasına hitaben: "Kendimi ihtiyar ettim"; "Nefsimi sana haram kıldım"; "Nefsimi sana bâin kıldım"; "Sen bana haramsın"; "Sen benden boşsun" gibi tabirlerden birini kullansa boşanma meydana gelir.
Tahyir ile emr bi'lyed'e ait sözler birer kinâyedir. Dolayısiyle bunlarla talâkın tefviz edilmesi niyyete veya delâlet-i hale mütevakkıftır. Meşiyyete ait sözler, sarih olduğundan niyet aranmaz.[417]

*** Meşiyyet:**

Erkeğin hanımına: "Dilersen nefsini boşa" cümlesiyle yaptığı tefvizdir. Bu iki suretle yapılır: "Ya meşiyyet-i sarihadır, hemen kaydettiğimiz cümle bunun örneğidir. Ya da meşiyyet-i zimniye'dir: "Nefsini tatlik et!" cümlesi ile tefviz edilen talâk gibi. Bu cümlede meşiyyet yani dileme keyfiyeti zımnen mevcuttur. Bu çeşit tefvizde kadının boşanma arzusunu ifade etmesiyle boşanma hâsıl olur: "Nefsimi boşadım"; "Nefsimi bâin kıldım"; "Nefsimi sana haram kıldım" demesi gibi. Meşiyyet suretiyle yapılan tefvizde kadının "Ben nefsimi ihtiyar ettim" cümlesinin boşanma ifade etmeyeceği belirtilmiştir.
* Tefvizler ya mutlakdır, ya da zamanla mukayyeddir. Zaman da ya muayyen ya da gayr-ı muayyendir. Mesela: "nefsini boşa" sözü mutlak bir tefvizdir. "Nefsini bugün boşa" sözü muayyen bir zamanla mukayyed bir tefvizdir. "Nefsini ne vakit istersen boşa" sözü ile, gayr-i mukayyed bulunan bir tefviz-i âmmdır.
Mutlak tefvizler meclis ile mukayyeddir. Zevce, böyle bir tefvize muttali olduğu mecliste muhayyerdir. O mecliste kullanmadığı takdirde muhayyerliği kalmaz. Mutlak tarzda yapılan tefvizler kocaya nazaran lâzım (bağlayıcı), kadına nazaran gayr-ı lâzımdır (bağlayıcı değildir). Bu sebeple koca yaptığı tefvizden rücu edemez, çünkü tefviz, tevkil değil, temliktir. Kadın ise bu tefvizi kabule mecbur değildir, dilerse reddeder.

Çok teferruatı olan bu mevzu fıkıh kitaplarından görülmelidir.[418]

İddet:

Lügat olarak tâdad, ihsâ (saymak) ve müddet ma'nâsına gelir. Istılah olarak bir erkek veya kadının boşanmadan sonra yeni bir evlenme yapamayıp beklemesi ma'nâsına gelir. Aynı zamanda beklemeleri gereken müddete de iddet denir. Boşanan bir kadın için üç hayız müddeti, kocası ölen kadın için dört ay on gündür.

İddet erkek için de câri ise de, mutlak kullanılınca kadının iddeti kastedilir.[419]

Not:

Bu umumî açıklama kısmında son olarak şunu belirtmek isteriz; Boşanma bahsi dinimizin çok ehemmiyet verdiği, hassasiyet gösterdiği bir mevzudur. Mü'minlerin bu hususta çok dikkatli olmaları gerekir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), talâkın hiçbir şaka kabul etmediğini belirtmiş, bilhassa

Hanefî ülemâsı yanlışlıkla, gafletle bile ağızdan sarih bir ifadeyle bir tabir veya "boşamaya delâlet eden bir tavrın" boşamaya sebep olacağına hükmetmiştir. Şüpheli bir durum vâki olduğu zaman, bu kitapta dermeyan edilen kısa açıklamalardan fetva çıkarılmayıp, meseleyi Talâk bahsini iyi bilen, diyaneti güven veren kimselere danışmalıdır. Aksi takdirde zina hayatı yaşanmış olma muhâtarası mevzubahistir. el-Iyâzu billah.[420]

BİRİNCİ FASIL - TALAKTA KULLANILAN ELFÂZ

-4045 -1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]إذَا قالَ أنْتِ طَالِقٌ ثَثاً بِفَمٍ وَاحِدٍ فَهِيَ وَاحِدَةٌ[. أخرجه أبو داود .

1. (4045)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir erkek hanımına bir defada "Sen üç talâkla boşsun!" dese, bu bir talâk sayılır." [Ebu Dâvud, Talâk 10, (2197).][421]

-4046 -2- وفي روايـة ذكرها رزين:]إذَا قالَ: أنْتِ طَالِقٌ. أنْتِ طَالِقٌ. أنْتِ طَالِقٌ ثَثَ مَرَّاتٍ، فَهِيَ وَاحِدَةٌ، إنْ أرَادَ التَّوْكِيدَ لِ ُولـى، أوْ كَانَتْ غَيْرَ مَدْخُولٍ بِهَا[.

2. (4046)- Rezin'in zikrettiği bir rivayette (İbnu Abbâs şöyle demiştir): "Erkek hanımına (aynı anda üstüste): "Sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" diye üç kere söylerse, bu bir boşama sayılır, yeterki bunlarla birinci defaki söylediği "Sen boşsun!" sözünü tekid etmeyi kastetmiş olsun veya hanımıyla henüz gerdek yapmamış olsun."[422]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için önce şu husus bilinmelidir: İslam şeriatine göre, nikah akdi kadınla koca arasında üç bağ te'sis eder. Bu bağlar varlığını koruduğu müddetçe evlilik devam eder. Boşama, bu bağların şerî ölçüler çerçevesinde çözülmesiyle gerçekleşir. Bu bağlardan birinin veya ikisinin çözülmesi evliliğin yenilenerek devamına mani değildir. Tek bağla da evlilik devam eder ve evliliğin sağladığı hak ve vazifeler varlığını sürdürür. Hadisten de anlaşılacağı üzere, erkeğin hanımına "sen boşsun" gibi boşanmayı icab eden bir tabiri sarfetmesi bu nikah bağlarından birini ortadan kaldırır. Hadiste mevzubahis edilen mesele şudur: Kişi, bu cümleyi "üç" rakamını ekleyerek "Üç talâkla boşsun" diyerek sarfetse, üç nikah bağının üçü de çözülmüş, kadın tamamen boşanmış olur mu?
Bu mesele ihtilaflı bir husustur. Çünkü müteakip hadislerde görüleceği üzere Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde boşama, çoğunlukla her temizlik müddeti içerisinde bir kere olmak üzere üç temizlik müddetinde gerçekleşen bir hadisedir; ikisinin veya üçünün de bir anda icrası bazı rivayetlere göre, pek mevzubahis değildir.
Sadedinde olduğumuz birinci rivayet, İbnu Abbâs'ın herhangi bir kayda yer vermeksizin, "üç talâkla boşsun!" şeklinde telaffuz edilen boşayıcı sözlerin bir boşamayı sağlayacağı kanaatinde olduğunu aksettiriyor. Ancak Rezîn'in ilavesi olan ikinci rivayette ise bir anda sarfedilen üç ayrı boşamanın, "bir" sayılması için bazı şartlar kaydediyor.
* Eğer erkek, üç talâk niyeti taşımadan yani ikinci ve üçüncü "boşsun!" lafzını, ilk defa söylediği

"boşsun" lafzını tekid etmek (pekiştirmek) için söylediyse üç boşama bir sayılır ve nikâh bağlarından ikisi devam eder. Aksi halde üç sayılır.

* Diğer bir şarta göre, erkek, henüz gerdek yapmadığı hanımını bu suretle boşamış ise, niyet aranmaz, bu üç talâk, bir talâk sayılır. Aksi halde gerdek yaptığı bir hanımı, tamamen boşamak niyetiyle üç kere üst üste "sen boşsun" dedi mi, bu üç ayrı talâk sayılır ve hanımıyla boşanmış olurlar.

2- Kaydedilen rivayetler bu ma'nâları ifade ederler. Ebu Dâvud bu meselede İbnu Abbâs'ın kanaat değiştirerek, neticede diğer birkısım sahâbî gibi üç talâkla, kadının kocasıyla gerdeğe girmiş olsa da olmasa da boş sayılacağı ve bir başkasıyla evlenmedikçe eski kocasına helal olmayacağı görüşünde karar kıldığını belirtir. Ebu Dâvud'un kaydettiği rivayetlerden birine göre, Muhammed İbnu İyâs demiştir ki: "İbnu Abbâs, Ebu Hüreyye ve Abdullah İbu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhüm ecmâin'den bâkire olan hanımını üç kere boşayan erkek hakkında sormuşlar, hepsi de: "Bu kadın, artık ona bir başka erkekle evlen(ip boşan)madıkça helal olmaz" cevabını vermiştir."

Azîmâbâdî, İbnu Abbâs'ın bu meseledeki farklı görüşlerini aksettiren rivayetleri şöyle özetler: "Ebu Dâvud'un bunlara dikkat çekmekteki maksadı şunu belirtmektir: İbnu Abbâs, üç talâkın bir olacağına dâir fetvasını terketmiş ve şu görüşte karar kılmıştır: "Üç talâktan sonra, kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kocasına geri gelemez." İbnu Abbâs'ın eski görüşünü aksettiren bir rivayeti Abdurrezzâk kaydeder: "Ma'mer bize Eyyub'tan haber verdiğine göre Eyyub der ki: "Hakem İbnu'l-Uyeyne, Zührî'nin yanına girdi, ben de onlarla beraberdim. Zührî' ye üç sefer boşanan bâkire hakında sordular. Cevaben dedi ki: "Bundan İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre ve Abdullah İbnu Ömer'e sordular, hepsi de: "Bir başka koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz"dediler." Eyyub devamla der ki: "Bunun üzerine Hakem oradan ayrılıp Tâvus'a geldi. O mescidde idi. Üzerine eğilerek, İbnu Abbâs'ın bu meseledeki sözünü sordu ve Zührînin söylediklerini haber verdi. Ben Tâvus'un bu söylenenler karşısında hayretinden ellerini kaldırdığını gördüm. Dedi ki: "Allah'a yemin olsun, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) bu üç talâkı bir sayıyordu.

Diğer taraftan Muvatta'nın rivayetinde, henüz gerdek yapmadığı hanımını üç kere boşayan bir bedevinin durumu hakkında İbnu Abbâs'a sorulduğunu, İbnu Abbâs'ın fetvayı yanında bulunan Ebu Hüreyre'ye bıraktığını, onun da "Bir talâk onun boşanmasını sağlar, üç talak ise bir başka kocayla evlenmedikçe eski kocasına haram kılar" der. İbnu Abbâs'ın da aynı görüşte olduğu belirtilen rivayetin sonunda İmam Mâlik rahimehullah: "Bizim nazarımızda da hüküm böyledir dul bir kadınla birisi evlense ve henüz temasta bulunmamış olsa, bu kadın hakkındaki hüküm de bâkirenin hükmü gibidir, bir talâk ayrılmayı gerektirir, üçü ise, bir başka erkekle evlenmedikçe ona haram kılar."

Cumhur, bir anda verilen talâkın üçünün de vâki olacağına hükmetmiştir. Hatta İbnu Abdilberr İcmâ'dan bahseder: "Buna muhalefet şâzzdır. İltifat edilmez" der. 4058 numarada daha geniş açıklama var.[423]

4047- 3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رَجُ قَالَ لَهُ: إنِّي طَلَّقْتُ امْرَأتِي مِائَـةَ تَطْلِيقَـةٍ، فَمَاذَا تَرَى عَلَيَّ؟ فقَالَ: طُلِّقَتْ مِنْكَ بِثَثٍ، وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ اتَّخَذْتَ بِهَا آيَاتِ اللهِ هُزُواً[. أخرجه مالك بغا .

3. (4047)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre, bir adam kendisine gelip: "Ben hanımımı yüz talâkla boşadım, bu hususta fikriniz nedir (bana bir şey gerekir mi?)" diye sordu. Benden şu cevabı aldı: "Kadın senden üç talâkla boşanmıştır. Geri kalan doksan yedisi ile Allah'ın

âyetleriyle alay etmiş oluyorsun." [Muvatta, Talâk 2, (2, 552).][424]

AÇIKLAMA:

1- Hanımını üç talakla bir anda boşayanın talaklarının sahih olup, hanımın boş sayılacağı bu meselede icma'dan bahsedilebilecek bir çoğunluğun fikir birliğine sahip olduğu önceki rivayette açıklandı.
2- İbnu Abbâs, üçten fazla talakla boşamayı ciddiyetsizlik, dinin ahkamıyla istihza olarak tavsif etmektedir. Çünkü Rabb Teâlâ talakı üç kılmıştır. Ağzından çıkanı tartmakla sorumlu olan müslüman, hanımını boşamaya karar verince üç talakla boşar, fazlası ne oluyor?[425]

4048 ـ4ـ وعن محمود بن لبيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أُخْبِرَ رسولُ اللهِ # عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَّث تَطْلِيقَاتٍ جَمِيعاً، فقَامَ غَضْبَانَ، ثُمَّ قَالَ: أيُلْعَبُ بِكِتَابِ اللهِ وَأنَا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ؟ حَتّى قَامَ رَجُلٌ، فقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: أَّ أَقْتُلُهُ[. أخرجه النسائي .

4. (4048)- Mahmud İbnu Lebîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adamın hanımın üç talakla birden boşadığını haber verdiler. Öfke ile kalkıp: "Daha ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla mı oynanıyor?" buyurdu. Derken birisi kalkıp: "Ey Allah'ın Resulü, onu öldürmeyeyim mi?" dedi." [Nesâî, Talâk 6, (6, 142.)][426]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet üç talağın birden verilmesinin dindeki yerini ifade etmektedir: "Allah'ın kitabıyla istihza etmek." Şüphesiz, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu ifadesi meselenin dinen ne kadar reddedilip, kabih kabul edildiğini gösterir. Resulullah efendimiz, bu sözüyle "Boşama iki defadır, (bundan sonrası) ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır. ...Allah'ın âyetlerini de alaya almayın..." (Bakara 229-232) ayetine işaret etmektedir. Bu âyetten, şerî boşamanın toptan yapılmayıp fasılalı yapılması gereği anlaşılmıştır. İki kere boşama talâk-ı ric'i ifade eder, buna rağmen evliliğin devamına karar verilebilir. Buna telmihen âyet-i kerime, "(bundan sonrası) ya iyilikle tutma..." demiştir. Boşamaya azmetmişse ikiden sonra, iyilik yaparak bırakmak gerekecektir.
2- Hadiste "Allah'ın kitabıyla oynama" tabiri küfür ifade ettiği için, Ashab irtidad cezasının tatbikini istemiştir. Ancak, Resulullah öldür emri vermemiştir. Çünkü gaye tevbih ve tağlizdir. Yani üç talakı birden vermenin kötülüğünü beyanla bundan zecrdir. Üç talakı birden verme hususunda imamlar biraz ihtilaf ederler. Ebu Hanîfe, Mâlik, Evzâî, Leys (rahimehümullah)'a göre bu bid'atdır. Şafiî, Ahmed, Ebu Sevr (rahimehümullah)'a göre haram değildir, ancak onlara göre de evla olan ayrı ayrı yapılmasıdır. Hadisin zahiri tahrim ifade eder. Cumhur, üçünü birden veren kimseye üç talakın birden vâki olacağında müttefiktir, bu hususta muhalif bir görüşün onlar nazarında hiç bir değeri yoktur.[427]

4049-5- وعن عبدالله بن يزيد بن رُكَانَـة عن أبيه عن جده قال:]قلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي طَلَّقْتُ امْرأتِي ألْبَتَّةَ، فقَالَ: مَا أرَدْتَ بِهَا، قُلْتُ: وَاحِدَةً، فقَالَ: وَاللهِ مَا أرَدْتَ بِهَا أَّ وَاحِدَةً؟ قُلْتُ: وَاللهِ مَا أرَدْتُ بِهَا أَّ وَاحِدَةً، فقَالَ: هُوَ مَا أرَدْتَ، فَرَدَّهَا إلَيْهِ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِي زَمَنِ عُمَرَ، وَالثَّالِثَةَ فِى زَمَنِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (4049)- Abdullah İbnu Yezid İbni Rükâne an abîhi an ceddihi anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, (vallahi) ben hanımını kesinlikle boşadım."
"Peki bununla ne kasdettin?" diye sordu. Bir (talak) kastettim" dedim. Bunun üzerine:
"Bununla bir kastettiğine dair Allah'a yemin eder misin?" dedi. Ben de: "Vallahi bununla sadece bir talak kastettim" dedim. Bunun üzerine: "O halde bu senin kastettiğin şekildedir!" buyurdu ve kadını ona geri verdi. O ise, hanımı ikinci kere Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında, üçüncü kere de Hz. Osmân (radıyallahu anh) zamanında boşadı." [Tirmizî, Talâk 2, (1177); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2196), 14, (2206, 2207, 2208).][428]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste cedd (dede) ile, Rükâne'nin kastedildiği belirtilmiştir. Ebb (baba) ile de Ali İbnu Yezid İbni Rükâne kastedilmiştir. Rükâne de Abdu Yezid İbni Hâşim İbni Abdi'l-Muttalib'dir.
2- Hadiste geçen elbette kesinlikle demek, yani erkeğin, "Sen kesin boşsun" demesidir. Bu talâka talâku'lbette denir. Elbette yani "kesinlikle" tabirinin içinde rakam bulunmadığı için, takdir işi esas itibariyle niyete bağlı kılınmıştır. Ebu Dâvud'un rivayetinde bu kadının Süheyme olduğu tasrih edilir. Hattâbî der ki: "Bu hadis, birden fazla talakı kastetmemiş olma halinde talâku'lbette'nin bir tek sayılması gerekeceğine, dolayısiyle bunun ricî bir talak olup, bâin olmadığına delalet eder. Kişi bununla iki veya üç talaka niyet ederse, hükmü niyete göredir." Aliyyu'l-Kari, talâku'lbette'nin Şâfiî nezdinde "bir ve ricî talak" sayıldığını, onunla iki veya üçe niyet ederse niyetinin esas olduğunu, Ebu Hanîfe'ye göre de bir ve bâin sayıldığını, üç niyet ederse üç olacağını; Mâlik'e göre ise üç olduğunu kaydeder. Aynî, Umde'de Hz. Ali, İbnu Ömer, İbnu Müseyyeb, Urve, Zührî, İbnu Ebî Leyla, Evzâî, Ebu Ubeyd gibi selefden bazılarının da "üç" dediklerini kaydeder.
el-Kâdî'ya göre hadiste şu faideler var:
* Sözlerinin zâhiri, tekzib etmediği müddetçe kocanın iddia ettiği husus yemin edince tasdik edilir.
* Kesinlikle (elbette) tabiri, talâkın adedinde müessirdir (yani birden fazla talâk ifade edebilir), aksi takdirde Aleyhissalâtu vesselâm, sadece bir talak kastettiğine dair yemin ettirmezdi. Nitekim Tirmizî'nin kaydettiği açıklamada talaku'lbetteyi Hz. Ömer'in bir talâk kabul ettiği, Hz. Ali'nin ise üç talak kabul ettiği belirtilir.
* "Kendisine yemin terettüp eden kimse, hâkim yemin ettirmezden önce yemin etmiş olsa bu yemin muteber değildir. Şayet muteber olsaydı Resulullah, onun önceki yeminiyle yetinir, yemin teklif etmezdi." Hattâbîyi bu hükmü çıkarmaya götüren husus, rivayetin Ebu Dâvud'daki bir vechidir. Zira orada Rükâne (radıyallahu anh), Resulullah'ın yanına meselesini arzetmek üzere varınca, "vallahi..." diye yeminle başlıyor. Biz bu tabiri, tercümeye köşeli parantez içerisinde dercettik.
* Hâkimin, muttali olduğu menfî hallere şikayetçi olmadan, muâheze ve hesaba çekme yetkisi vardır.
3- Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı âlimler, hadisteki ızdırab ve Resulullah devrinde talakın tek

olduğuna dair İbnu Abbâs rivayetine muhalefet gibi sebeplerle ortaya çıkan zaafı sebebiyle, hadisle amel etmenin, ihticacda bulunmanın mümkün olmayacağını söylemiştir.[429]

-4050 -6- وعن مَالِكٍ:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّهُ كُتِبَ إلى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه مِنَ الْعِرَاقِ: أنَّ رَجُلاً قَالَ لامْرأتِهِ: حَبْلُكِ عَلى غَارِبِكِ، فَكَتَبَ إلى عَامِلِهِ: أنْ مُرْهُ أنْ يُوافِيَنِي بِمَكَّةَ في الْمَوْسِمِ، فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ إذْ لَقِيَهُ الرَّجُلُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أنْتَ؟ فقَالَ: أنَا الَّذِي أمَرْتَ أنْ أُجْلَبَ إلَيْكَ، فقَالَ لَهُ عُمَرُ: أسْألُكَ بِرَبِّ هذِهِ الْبَنِيَّةِ، مَاذَا أرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكِ عَلى غَارِبِكِ؟ فقَالَ الرَّجُلُ: لَوِ اسْتَحْلَفْتَنِي فِي غَيْرِ هذَا المَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ: أرَدْتُ بِذلِكَ الْفِرَاقَ فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: هُوَ مَا أرَدْتَ[. أخرجه مالك .

6. (4050)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a, Irak'tan yazılarak sorulmuştur: "Bir erkek hanımına: "Senin ipin (benim elimde değil), boynundadır (dilediğin yere gidebilirsin)" dedi. (Bunun hükmü nedir, hanımı boş mu değil mi?)" Hz. Ömer bunun üzerine oradaki memuruna: "Hacc mevsiminde beni Mekke'de bulmasını emret!" diye yazdı... Hz. Ömer (radıyallahu anh) tavaf yaparken adam yanına gelip selam verdi. Hz. Ömer ona: "Sen kimsin" diye sordu. Adam kendini tanıtarak: "Ben seni bulmamı emrettiğin (Iraklı) kimseyim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben sana şu Beyt-i Muazzama'nın Rabbi adına soruyorum: "İpin boynundadır!" derken ne kastettin?" dedi. Adam: "Sen bu mukaddes mekandan başka bir yerde yemin verseydin sana doğruyu söylemezdim. Ben bununla ayrılık kastetmiştim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Bunun hükmü senin kastettiğin şeydir" buyurdu." [Muvatta, Talâk 5, (1, 551).][430]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen "ipin boynundadır" sözü talak ifade eden kinâî tabirlerden biridir. İfade sarih olmadığından bu tabirle kastedilecek şey farklı olabileği için terettüp edecek hüküm de farklı olacaktır. Bu sebeple Hz. Ömer, onunla neyi kastettiğini, onu söyleyen kimseye sorarak o sözün hükmünü tayin etmiştir. İmam Mâlik Müdevvene'de bunun üç talak sayılacağını söylemiştir. Kadınla gerdek edilmiş veya edilmemiş olması da belli olmadığı için her ikisi için de hükmün böyle olacağını söylemiştir.[431]

-4051 -7- وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كَانَ يَقُولُ: فِي الْخَلِيَّةِ وَالْبَرِيَّةِ، كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا ثَلاثُ تَطْلِيقَاتٍ[. أخرجه مالك .

7. (4051)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) haliyye ve beriyye hakkında der ki: "Bunlardan her biri üç kere boşanmış sayılır." [Muvatta, Talâk 7, (1, 552).][432]

AÇIKLAMA:

Buradaki haliyye ve beriyye kelimeleri boşama ifade eden kinaye sözlerdendir. Lügat olarak haliyye, bağlandığı ipten boşanan deveye denmektedir. Beriyye de kocadan kurtulmuş olan kadın demektir. Şu

halde bir erkeğin, karısına: "Sen ipinden kurtulmuş deve(ola)sın!" veya "Kocadan halâs olmuş kadın (gibi) olasın" gibi bir söz sarfetmesi, İbnu Ömer'e göre üç talak sayılmalıdır. İmam Mâlik bunların ve benzeri başka kinâî sözlerin, gerdek yapılan kadın hakkında üç talak sayılacağını, henüz gerdek yapılmayan kadın hakkında ise, bir mi, üç mü kastettiğinin sorulacağını, "bir" dediği takdirde yemin ettirileceğini söyler.[433]

4052-8- وعن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ ِمْرَأتِهِ أنْتِ عَليّ حَرَامٌ: أنَّهَا ثَثُ تَطْلِيقَاتٍ[.

8. (4052)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre: "Hz. Ali (radıyallahu anh) karısına: "Sen bana haramsın" diyen erkek hakkında: "Bu adam hanımını üç talakla boşadı" diyordu." [Muvatta, Talâk 6, (1, 552).] [434]

AÇIKLAMA:

Erkeğin karısına söyleyeceği "sen bana haramsın"; "...haram olasın" gibi sözlerin kaç talak ifade ettiği de münâkaşalıdır. İbnu Abdilberr, sekiz farklı görüş kaydeder. Bunlardan en şedidi İmam Mâlik'e aittir: Müdevvene'de: "Niyetine bakılmaksızın, gerdek yapılmış hakkında üç talaktır" demiştir. Rivayette görüldüğü üzere Hz. Ali de bu görüştedir. Zeyd İbnu Sâbit ve birçok Tâbiîn'in aynı görüşte olduğu belirtilir.[435]

4053-9- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ قَالَ: مَنْ حَرَّمَ امْرَأتَهُ فَلَيْسَ بِشَىْءٍ هِيَ يَمِينٌ يُكَفِّرُهَا، وَيَقُولُ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ[. أخرجه الشيخان، اللفظ لهما والنسائي .

9. (4053)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kim hanımını (kendine) haram kılarsa, bu (boşanma ifade eden) bir şey değildir, bu söz bir yemindir, yemin kefaretinde bulunur. Nitekim âyet-i kerime'de Cenab-ı Hakk: "Allah'ın Resulünde sizin için güzel örnek vardır." (Ahzâb 21) buyurmuştur." [Buhârî, Talâk 8, Tefsir, Tahrim 1; Müslim, Talâk 19, (1473); Nesâî, Talâk 16, (6, 151).][436]

4054-10- وعنه:]أتَى رَجُلٌ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: إنِّى جَعَلْتُ امْرَأتِي عَلَيّ حَرَاماً، فقَالَ: كَذَبْتَ لَيْسَتْ بِحَرَامٍ، ثُمَّ تَ هذِهِ اŒيَةَ: يَا أيُّهَا النبيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أحَلَّ اللهُ لَكَ ثُمَّ قَالَ: عَلَيْكَ أغْلَظُ الْكَفَّارَةِ: عِتْقِ رَقَبَةٍ[.

10. (4054)- Yine Nesâî'de şu rivayet mevcuttur: "Bir adam İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya gelerek: "Ben hanımımı kendime haram kıldım! (Ne yapayım, hükmü nedir?)" diye sordu. İbnu Abbâs: "Yalan söyledin, o haram değildir" dedi ve şu âyeti okudu. (Meâlen): "Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığını sen niye kendine haram ediyorsun?" (Tahrim 1)
İbnu Abbas âyeti okuduktan sonra dedi ki: "Sen, bu sayılan kefâretlerin en ağırı olan köle âzadını

yerine getireceksin." [Nesâî, Talâk 16, (6, 151).][437]

AÇIKLAMA:

1- Burada Tahrim suresinin nüzul sebebiyle ilgili bir açıklama gelmektedir. Hadise göre, kişinin hanımına "sen bana haramsın" demesi, bir boşama değil, bir yemindir. Zira, Resulullah da buna benzer bir söz sarfetmiş, bunun üzerine Tahrim suresi nâzil olmuştur. Bu surede talâk ahkâmı değil, yemini bozmakla ilgili ahkâm beyan edilmektedir.
Evet yukarıda kaydedilen İbnu Abbâs rivayetinin ifade ettiği ma'nâ budur.
Bu kitabımızın üçüncü cildinde Tahrim suresinin nüzul sebebini izah ederken kitaplarımızda birçok sebebin zikredildiğine işaret etmiş, "sebeb-i nüzul'den değil esbab-ı nüzul'den bahsetmek" gerektiğine dikkat çekmiş, orada kaydedilen hadis gereği bir tanesini yani bal şerbeti meselesini açıklamıştık (3. cilt, 219-223). Burada onu tekrar etmeyeceğiz. Ancak, mevzumuza girdiği için bir diğer sebebe işaret etmemiz gerekmektedir.
Tefsir kitaplarımızın geniş olarak yer verip açıkladıkları üzere, Tahrim suresinin nüzulüne, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cariyesi Mariye (radıyallahu anhâ) sebep olmuştur. Şöyle ki: Nesâî ve Taberî de Hz. Enes ve Zeyd İbnu Eslem'den gelen, birbirini tamamlayan bir kısım rivayetlere göre, Aleyhissalâtu vesselâm, bir gün, oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriye (radıyallahu anhâ)'ya zevcelerinden birinin (Hz. Hafsa'nın) hücresinde temasta bulunur. Hücre sahibi "Ya Resulullah nasıl olur da benim odamda ve benim yatağımda.." diyerek feveran eder. Bunun üzerine Resulullah bunu sır tutması kaydıyla Mâriye'yi kendisine haram kılar. Hz. Hafsa: Ya Resulullah, sana helal olanı nasıl haram kılabilirsin?" diye sorar. Hz. Peygamber cevaben Mâriye'ye temas etmeyeceğine dair Allah'a yemin eder. İşte bu yemin üzerine Tahrim suresi nâzil olur. Meşhur tâbii Zeyd İbnu Eslem, bu vak'ayı rivayet eder ve şu hükmü ekler: "Bir erkeğin hanımına sarfedeceği "Sen bana haramsın!" sözü lağv'dır (yani bu, talak gerektiren bir söz değildir), şayet yemin de etmişse, ona yemin kefareti gerekir."
Şu halde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) da aynı görüşü taşımakta ve sadedinde olduğumuz hadis onun bu görüşünü aksettirmektedir. Tahrim suresinin işaret edilen âyetinin devamında yeminlere karşı Allah'ın kefâreti farz kıldığı ifade edilerek, Resulullah'a yemin kefareti ödeyerek yemininde ısrar etmemesi emredilir. Âyet şöyle: "Ey peygamber, sen zevcelerinin hoşnudluğunu arayarak, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin (kendine) haram kılıyorsun? (Bununla beraber üzülme), Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir. Allah yeminlerinizin keffâretle çözülmesini size farz kılmıştır....
Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (zevce) bunu ifşa edip de Allah da ona bunu açıklayınca Peygamber bunun (ancak) bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti..." (Tahrim 1, 3).
2- Yemin kefareti ile ilgili âyet Mâide suresinde gelmiştir. Orada yemin kefareti olarak şu dört şey sayılır:
***** Ailenize yedirmekte olduğunuzun orta (derece)sinden on yoksulu doyurmak,
***** Ya onları giydirmek,
***** Yahut bir köle âzad etmektir.
***** Fakat kim bunları bulamazsa üç gün oruç (tutması lazımdır)" (Mâide 89).
Bu sayılan dört şıktan biri, yemin edenin maddî durumuna göre uygulanacaktır. Sadedinde olduğumuz

rivayet, bunlardan en ağırını, üçüncü sırada kaydedilen "köle âzad etme"nin teşkil ettiğini ifade etmektedir. İbnu Abbâs'ın soru sahibine bu cezayı takdir etmesini İbnu Hacer: "Onun zengin olduğunu anlaması"yla izah eder.

3- Yapılan açıklamalar, meselenin fıkhî durumunu nazardan uzak tutmamalı. Önceki açıklamalarda da belirtildiği üzere, kişinin hanımını kendine haram kılmasının hükmü çok farklı yorumlara sebep olan bir meseledir. Haram kılınan gerdek yapılmış bir hanım mıdır, henüz gerdek yapılmamış bir hanım mıdır, hür bir kadın mıdır, cariye midir? bilinmesi gerekir. Ayrıca bu hususlarda ülemâ farklı hükümlere gitmişlerdir:

A) Hür bir zevce içinse:

* Hanefî mezhebine göre niyet esastır: "Erkek bu sözüyle hanımını boşamayı niyet etmişse söz, bir talâk-ı bâindir. Üç talakı niyet etmişse üç talaktır, ikiyi niyet etmişse iki talaktır. Hiç bir şey niyet etmemişse yemindir, kefaret gerekir. Yalan niyet etmişse lağv olur. Ne kefaret, ne talak hiç bir şey gerekmez."

* Şâfiî mezhebine göre, erkek bu sözüyle karısını boşamayı niyet ederse talak: zıhâr niyet ederse zıhâr, sadece kadını kendine haram etmeyi niyet ederse yemin kefareti lâzım gelir, fakat sözü yemin değildir. Erkek, bu sözüyle hiçbir şey kasdetmediğini söylerse, -esahh olan kavle göre- yemin kefâreti gerekir. Şâfiî'nin diğer bir kavline göre bu söz lağv' dır, hiç bir şey terettüp etmez.

* İmam Mâlik'in meşhur sözüne göre kadına temas edilmiş olsun olmasın, bu sözle üç talak vâki olur. Erkek üç talaktan daha aza niyet ettiğini söylerse bu iddiası temas edilmemiş kadın hakkında kabul edilir, temas edilen hakkında kabul edilmez.

B) Bu söz cariye (köle kadın) için söylenmişse:

* İmam Azam'a göre, cariye olsun, yemek gibi başka bir şey olsun farketmez. Erkeğin kendine haram ettiği şey artık ona haramdır. Sözünden dönmedikçe, buna bir hüküm terettüp etmezse de döndüğü vakit yemin kefareti vermesi gerekir.

* İmam Şâfiî'ye göre, cariyesine, " Sen bana haramsın" diyen efendiye niyetine göre hükmedilir: Âzad etmeyi kasdetmişse âzad olur, kendine haram kılma kasdiyle söylemişse yemin kefareti gerekir, ancak sözü yemin değildir. Hiç bir şeye niyet etmemişse yine yemin kefâreti gerekir.

* İmam Mâlik cariyeye sarfedilen bu sözü lağv addeder ve bir şey gerekmeyeceğine hükmeder.[438]

4055 -11- وعن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ رَجُلاً أتَى ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: إنِّي جَعَلْتُ أمْرَ امْرَأتِي بيَدِهَا فَطَلَّقَتْ نَفْسَهَا، فَمَاذَا تَرَى؟ فقَالَ ابنُ عُمَرَ: أرَاهُ كَمَا قَالَتْ؛ فقَالَ يَا أبَا عَبْدِالرَّحْمنِ: َ تَفْعَلْ قَالَ: أنَا أفْعَلُ؟ أنْتَ فَعَلْتَهُ[

.

11. (4055)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhâ)'ya gelerek: "Ben, hanımımın işini kendi eline koydum, o da kendini (benden) boşadı. Bu hususta ne dersiniz?" diye sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Ben, kadının yaptığı gibi olduğuna kaniyim" deyince adam: "Ey Ebu Abdirrahmân, böyle yapma!" diye itiraz etti. İbnu Ömer ise: "Bunu ben değil, sen yaptın!" diye cevap verdi." [Muvatta, Talâk 10, (2, 553).][439]

AÇIKLAMA:

1- Hanımın işini kendi eline koymaktan maksad, talakı hanıma tefviz etmektir. Bu tarza emr-i bi'lyed denir. "İşin senin elindedir" demekle sağlanmış olur. Böylece boşanma işi kendisine bırakılmış olan kadın, kocasına: "Kendimi ihtiyar ettim" veya "Nefsimi sana haram kıldım", "Sen bana haramsın" gibi boşanmayı ifade eden bir sözle kararını ifade etti mi artık boşanma gerçekleşmiş olur.

Tefviz yoluyla talak hakkında bazı ilave bilgileri Umumî Açıklamalar kısmında kaydettik.[440]

4056-12- وعن خارجة بن زيد قال:]كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ زَيْدِ بنِ ثَابِتٍ فَأتَاهُ مُحَمّدُ ابنُ أبِى عَتِيقٍ، وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ رَضِيَ
اللهُ عَنْه: مَا شَأنُكَ؟ فقَالَ: مَلَّكْتُ امْرَأتِي أمْرَهَا فَفَارَقَتْنِي، فقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلى ذلِكَ؟ قَالَ: الْقَدَرُ. قَالَ زَيْدٌ ارْتَجِعْهَا إنْ شِئْتَ، إنَّمَا هِىَ وَاحِدَةٌ، وَأنْتَ أمْلَكُ بِهَا[. أخرجه مالك .

12. (4056)- Hârice İbnu Zeyd anlatıyor: "Ben Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'ın yanında oturuyor idim. Muhammed İbnu Ebî Atîk gözlerinden yaşlar boşandığı halde ona uğradı. Zeyd (radıyallahu anh): "Neyin var?" diye sordu: "Ben, dedi, hanımımın işini kendine bırakmıştım, o da beni bıraktı." "Peki (boşanma işini ona bırakmaya) seni sevkeden şey ne idi?" dedi. Muhammed İbnu Ebî Atîk: "Kader!" deyince, Zeyd: "Dilersen hanımına dönersin, zira bu bir (talak)dır. Sen ise ona (kadına) daha çok hak sahibisin" fetvasını verdi." [Muvatta, Talâk 12, (2, 554).][441]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz üzere tefviz suretiyle yapılan talak ric'î midir bâin midir, bir midir, üç müdür? ihtilaf edilmiştir. Ancak umumiyetle niyete bağlı olduğu benimsenmiştir. Yani, boşama yetkisini veren erkek, bu sırada tek talak veya iki veya üç talaka da niyet ederek kadına tefviz edebilir. Bunu, tefviz sırasında belirtmelidir. Kadında, yetkisini kullanırken kaç talakla boşadığını belirtmelidir.
Tahyir suretiyle yapılan tefviz mutlak ise, üç talak icabettiği kabul edilmiştir. Yani erkek, hanımına: "Nefsini ihtiyar et" der de, kadın da "Nefsimi ihtiyar ettim" dedi mi üç talak vâki olur.
Zürkânî'ye göre, sadedinde olduğumuz rivayet, bu meselede Zeyd İbn Sabit (radıyallahu anh)'in tahyir suretiyle boşamada kadının mutlak olarak bir boşama hakkına sahip olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Çünkü rivayette, Muhammed İbnu Atîk'e "Sen ona daha çok hak sahibisin" diyerek sahip olduğu diğer iki talak yetkisine işaret etmiş olmalıdır.[442]

4057-13- وعن مسروق قال:]مَا أُبَالِي خَيَّرْتُ امْرَأتِي وَاحِدَةً، أوْ مِائَةً، أوْ ألْفاً بَعْدَ أنْ تَخْتَارَنِي، وَلَقَدْ سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها:
خَيَّرَنَا رسولُ اللهِ # أفَكَانَ طَّقاً؟[. أخرجه الخمسة

13. (4057)- Mesruk rahimehullah demiştir ki: "O beni ihtiyar ettikten sonra hanımını bir veya yüz veya bin defa muhayyer kılmama aldırmam. Nitekim Hz. Âişe'ye sordum da bana: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi muhayyer bırakmıştı. [Hepimiz onu ihtiyar ettik.] Bu, talak mıydı?"

diye cevap verdi." [Buhârî, Talâk 5; Müslim, Talâk 25, 1477; Ebu Dâvud, Talâk 12, (2203); Tirmizî, Talâk 4, (1179); Nesâî, Nikah 2, (6, 56).][443]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, muhayyer bırakılan kadının kocasını tercih etmesi halinde her hangi bir şey gerekmeyeceğini ifade eder. Yani ne mehir vermek, ne de nikah tazelemek gibi bir şey mevzubahis değildir. Nitekim Hz. Âişe, soru üzerine, Resulullah'ın zevcelerini muhayyer bıraktığını, kendilerinin de hep birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ı ihtiyar ettiklerini, bunun bir boşama olmadığını ifade etmiştir. Dört mezhebin dördü de bu hükümde ittifak etmiştir.
Zeyd İbnu Sâbit, Hasan Basrî, Leys İbnu Sa'd gibi bazı âlimler de: "Tahyirin kendisiyle bâin talak hasıl olur, kadın zevcesini ihtiyar etse de etmese de" demişlerdir. Bu görüşü ve bununla ilgili münâkaşayı Hattâbî, İmam Mâlik'ten hikayeten nakletmiş ise de, el-Kâdî, bunun İmam Mâlik'ten rivayetinin sıhhatini reddeder ve: "Bu zayıf, merdud bir görüştür. Bunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi görmemiş olmalıdır. Görselerdi, söylemezlerdi" der. [444]

İKİNCİ FASIL - DUHÛLDEN (GERDEKTEN) ÖNCE BOŞAMA

4058 -1- عن طاووس:]أنَّ أبَا الصَّهْبَاءِ قَالَ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: أمَا عَلِمْتَ أنَّ الرَّجُلَ كَانَ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً؟ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: بَلَى، كَانَ الرَّجُلُ إذَا طَلَّقَ امْرَأتَهُ قَبْلَ أنْ يَدْخُلَ بِهَا جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # وَأبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ إمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأى النَّاسَ تَتَابَعُوا فِيهَا. قَالَ: أجِيزُوهُنَّ عَلَيْهِمْ[. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائي .

1. (4058)- Tâvus rahimehullah anlatıyor: "Ebu's-Sahbâ [adında birisi] İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ya [sık sık sualler sorardı]. Bir defasında: "Bir kimsenin, hanımını duhûlden (temastan) önce üç kere boşaması halinde, âlimlerin bunu, bir talak addetiklerini bilmiyor musunuz?" dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Elbette biliyorum. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekr devirlerinde ve Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın hilafetinin de ilk yıllarında, bir erkek hanımını, daha onunla temastan önce boşayacak olsa, bu bir tek talak addediliyordu. Hz. Ömer, insanların talaka düşkünlüklerini görünce: "Erkeklerin aleyhine olarak bu talaklara müsaade ediyorum" dedi." [Müslim, Talâk 17, (1472); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2199, 2200); Nesâî, Talâk 8, (6, 145).][445]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, "kadına duhûlden sonra boşanma vâki oldu ise bunun üç talak, duhûlden önce vâki oldu ise tek talak olacağı"na hükmedenler nezdinde hüccettir.

2- Bu hadis, başka rivayetlere ve ülemânın umumiyetle benimsedikleri hükme muhalefet ettiği için bir kısım itirazlara sebep olmuştur. Üç talak bahsinin günümüzde de zaman zaman münâkaşa edildiği, ve hatta bir anda verilen üç talâkın, Hz. Ömer'den sonra "üç ayrı talak" kabul edilmeye başlandığı yanlış

inancının hâlen mevcudiyeti sebebiyle, meseleye Nevevî'nin getirdiği açıklamayı tavzih edici küçük tasarruflarla aynen kaydediyoruz: Bu hadis, müşkil hadislerden sayılmıştır. Ülemâ, hanımına: "Sen üç talakla boşsun" diyen şahıs hakkınd ihtilaf etmiştir. Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed ve selef ve haleften cemâhiru'l-ülemâ: "Üç talak da vâki olur" demişlerdir. Tâvus ve Ehl-i Zâhir'den bazıları: "Bununla tek talak vâki olur" demişlerdir. Bu görüş, Haccâc İbnu'l-Ertât, Muhammed İbnu İshâk'dan da rivayet edilmiştir. Haccâc İbnu'l-Ertât'tan meşhur olan görüş: "Bununla hiç bir şeyin vâki olmayacağı"dır. Bu, İbnu Mukâtil'in de kavli, Muhammed İbnu Ömer'in hanımını hayızlı iken üç talakla boşayıp buna itibar etmediğine dair rivayetle, Rükâne hadisinde, onun hanımını üç kere boşamasına rağmen Resulullah'ın hanımına dönmeyi emrettiğine dair gelen rivayetlerle de ihticac ederler. Cumhur ise: "Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..." Bunlar Allah'ın hudududur. Kim bunları aşarsa onlar zalimlerdir" (Bakara 229) âyetiyle amel etmiştir. Âyetin başında, karılarını boşamak isteyenlere bunun usûlü anlatılır, sonunda ise belirtilen usule uymayanların zalimler olduğu ifade edilir. Cumhur der ki: "Âyette temas edilen hududu aşıp nefse zulmetmenin ma'nâsı şudur: "Hanımını üç kere boşayan, sonradan pişmanlık duyar. Ancak beynunet (kesin ayrılık) hâsıl olduğu için, bunun düzeltilmesi, dolayısiyle karısına dönmesi mümkün değildir. Eğer üç talak bir sayılsa idi, boşayan adam karısına dönebilir, pişmanda olmazdı." Rükâne hadisine gelince,[446] cumhur onu bir başka tarikten gelen vechiyle değerlendirir. Bu vechine göre: "O, hanımını talâku'lbette ile boşamıştı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: Sen bir talak kastettiğine yemin eder misin?" dedi. O da: "Vallahi tek talak kastettim" dedi.

Bu da gösterir ki, kişi üçe niyet edince, üçü birden vâki olmaktadır. Aksi takdirde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Rükâne'ye yemin teklif etmesinin bir ma'nâsı olmazdı.

Muhalif görüşte olanların kaydettikleri rivayete gelince, buna göre, "Rükâne hanımını üç talakla boşadı ve bu üç talak bir sayıldı." Bu rivayet zayıftır. Zira râvileri arasında meçhul olanlar var. Bu meseleyle ilgili rivayetlerden sahih olanı, Rükâne'nin hanımını talâku'lbette ile boşadığını ve elbette kelimesinin "bir", "iki" ve "üç"e de delâlet edecek mahiyette olduğunu ifade eden rivayettir. Bu zayıf rivayeti yapan kimsenin, elbette lafzının, "üç"ü de iktiza ettiğine itikad edip, anladığı ma'nâyı esas alan bir rivayette bulunmuş olması mümkündür, ancak burada bir galata düştüğü de açıktır.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hadisine gelince,[447] Müslim'in ve diğerlerinin zikrettiği sahih rivayetler onun hanımını bir defada boşadığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'nın rivayetiyle[448] ilgili olarak verilen cevap ve tevilinde ülemâ ihtilaf eder. Esahh olan şu ki: İslam'ın başında (yani Aleyhissalâtu vesselâm zamanında) bir kimse karısına "sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun" der, ikinci ve üçüncü "boşsun" cümleleriyle tekid düşünmüş ve ayrı bir boşamaya niyet etmemişse, tek bir boşamanın vukû bulduğuna hükmedilirdi. Nitekim Resulullah devrinde bu çeşit ifadelerde ayrı bir boşama kasdı pek az olurdu, dolayısıyla bunun tevilinde galib durum esas alınmış olmaktadır ki bu da kasd-ı tekid'dir, kasd-ı talak değil. Ancak Hz. Ömer zamanında, insanlar değişti ve bu siganın kullanımı arttı. Ayrıca bu sigada geçen müteakip "sen boşsun"larla çoğu durumda "yeni bir boşama" kastedildi. Bundan ötürü, o zamanda mutlak bir şekilde kullanılmış olan "sen boşsun"larla, galib durum esas alınarak "üç ayrı boşama"ya hamledildi. Çünkü o asırda böyle bir söz işitilince akla ilk gelen, üç talâkın kastedilmiş olduğu idi.

Şöyle bir izahda yapılmıştır: "Hadisten maksad şudur: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, umumî adet tek bir talakın verilmesi idi. Halbuki Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında âdet değişti,

insanlar bir defada üç talâkı birden vermeyi âdet edindiler. Hz. Ömer de bunu infâz etti. Durum bu olunca, rivayetler, aynı meseleye ait hükümdeki değişmeyi değil, aksine insanların âdetlerindeki değişmeyi haber vermiş olmaktadırlar."

Mazirî der ki: "Gerçeği bilmeyen kimse, başlangıçta, bir defada verilen üç talakın bir sayıldığını, sonradan bu tatbikatın neshedildiğini zanneder. Bu çok yanlış bir anlayıştır. Çünkü Hz. Ömer (radıyallahu anh) nesihde bulunmamıştır. Haşa huzurdan, kazara neshe tevessül etmiş olsaydı, Ashab (radıyallahu anhüm), ona (bu usule aykırı davranışı sebebiyle)[449] şiddetle reddedip, karşı çıkarlardı. Nesh iddiasını ileri süren kimse buradaki neshin Resulullah devrinde cereyan etmiş bulunduğunu söyleyecek olsa, bu iddia daha makul olur, ancak, hadisin zâhirinden dışarı çıkar. Zira, böyle bir şey olsaydı, ravinin "bu hükmün, Hz. Ebu Bekr devri ile Hz. Ömer devrinin ilk yıllarına kadar devam ettiğini" söylemesi caiz olmazdı."

Şöyle denecek olursa: "Ashab nesh hususunda icma ederse, bu onlardan kabul edilir." Cevabımız şu olur: "Evet Sahâbenin icmaı makbuldür, ancak onların icmaları ile nâsihe istidlal edilir. Kendi arzularıyla neshetmeleri meselesi mevzubahis olursa, maazallah bu düşünülemez. Zira böyle bir kabul, onların hata üzerine icma etmeleri ma'nâsına gelir. Halbuki onlar böyle bir duruma düşmekten masumdurlar.

Şöyle denecek olursa: "Böyle bir neshin varlığını Ashabın önceleri bilemeyip, Hz. Ömer zamanında farkına varmış olması da mümkündür?" Deriz ki: "Bu düşünce de yanlıştır. Çünkü bu durumda Hz. Ebu Bekr zamanında hata üzerine icmanın vâki olmuş bulunduğu m'nâsı çıkar. Halbuki usulcü muhakkikler, icmanın sıhhati için, o asrın inkırazını şart koşmazlar.

Ebu Davud'un Sünen'inde gelen: "Bu hüküm henüz gerdek yapılmamış olan kadın hakkındadır" ifadesine gelince, bu hükmü, İbnu Abbas'ın ashabından bazıları ileri sürmüştür. Onlar dediler ki: "Temas edilmemiş olana üç talak vâki olmaz, çünkü böyle bir kadın bir defa "Sen boşsun" denmekle talakı bâin ile boş olur, ve "üç talakla" sözü, beynunet (yani kesin ayrılık) vukua geldikten sonra söylenmiş olur, ayrılığın husulünden sonra söylenen üç talakla sözüne yeni bir hüküm terettüp etmez." Cumhur bu iddiaya karşı demiştir ki: "Bu ifade yanlıştır. Bilakis, üç talakla sözü üzerine üç talak vâki olur. Çünkü اَنْتِ طَالِقٌ "sen boşsun" sözünün ma'nâsı sen talak sahibisin demektir. Bu söz bir talak için geçerlidir ve aded ifade eder. Ama ondan sonra söylenen "üç" rakamı bunu tefsir eder ve adedin üç olduğunu açıklar. Ancak Ebu Dâvud'da geçen bu rivayet zayıftır. Bunu Eyyub es-Sahtiyâni meçhul şahıslar yoluyla Tâvus'tan, o da İbnu Abbâs'tan rivayet etmiştir. Bu vasıftaki bir hadisle ihticac edilmez." Doğrusunu Allah bilir." (Nevevî'nin açıklaması bitti.)[450]

4059 -2- وعن محمد بن إياس بن البُكَير قال:]طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأتَهُ ثَلاثاً قَبْلَ أنْ يَدْخُلَ بِهَا، ثُمَّ بَدَا لَهُ أنْ يَنْكِحَهَا، فَجَاءَ يَسْتَفْتِي فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَسَألَ ابنَ عَبَّاسٍ وَأبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهم فقَاَ: نَرَى أنْ تَنْكِحَهَا حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَكَ، فقَالَ إنَّمَا طَقِي إيَّاهَا وَاحِدَةٌ، فقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: إنَّكَ أرْسَلْتَ مِنْ يَدِكَ مَا كَانَ لَكَ مِنْ فَضْلٍ[. أخرجه مالك، وهذا لفظه، وأبو داود .

2. (4059)- Muhammed İbnu İyâs İbnu'l-Bukeyr anlatıyor: "Bir adam karısını, temastan (gerdekten) önce üç talakla boşadı. Sonra da onunla nikahının devamını uygun gördü. Fetva sormaya gitti, ben de beraberinde idim." İbnu Abbâs ve Ebu Hüreyre radıyallahu anhüm'ün yanlarına geldi. Onlar: "Senden başka bir erkekle evlenmedikçe o hanımla evlenmen mümkün değil!" dediler. Adam, "İyi ama ben

onu bir talakla boşadım" dedi. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Sen, kendine ait fazlalığı elinden bırakmışsın!" buyurdu." [Muvatta, Talâk 37, 39, (2, 570, 571); Ebu Dâvud, Talâk 10, (2198), Bu metin, Muvatta'daki metindir.][451]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, İbnu Abbâs'ın bir anda verilen üç talak'ın bir değil, üç talak sayılacağı kanaatinde olduğunu gösteren rivayetlerdendir. Dolayısıyle 4045 numaralı hadiste ifade edilen görüşe muârızdır. İşte Ebu Dâvud, bu çeşit rivayetleri gözönüne alarak, İbnu Abbâs'ın bidayette bir defasında verilen üç talakın bir talak sayılacağı kanaatini taşıdığı halde, sonradan fikir değiştirerek "üç sayılacağı" kanaatini benimsediğini söylemiştir.[452]

4060 -3- وعن عطاء بن يسار قال:]سَألَ رَجُلٌ ابنَ عَمْرو بنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثَثاً قَبْلَ أنْ يَمَسَّهَا، فقَالَ عَطَاءٌ رَحِمَهُ اللّهُ فَقُلْتُ إنَّمَا طَقُ الْبِكْرِ وَاحِدَةٌ: فقَالَ لِي عَبْدُاللّهِ: إنَّمَا أنْتَ قَاصٌّ. الْوَاحِدَةُ تُبِينُهَا وَالثَّثُ تُحَرِّمُهَا حَتّى تَنْكِحَ
زَوْجاً غَيْرَهُ[. أخرجه مالك .

3. (4060)- Atâ İbnu Yesâr rahimehullah anlatıyor: "Bir adam Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)'ya, temastan (gerdekten) önce hanımını üç talakla boşayan kimsenin durumunu sordu. Atâ rahimehullah der ki: "Ben bakirenin talakı birdir" dedim. Ancak Abdullah bana dedi ki: "Sen hikâyecisin (kafadan attın). Bir talak, talâk-ı bâinle kadını boş kılar, üç ise, kadını bir başkasıyla evlenip ondan boşanıncaya kadar eski kocasına haram kılar." [Muvatta, Talâk 33, (2, 570).][453]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)'nın da bir anda verilen üç talâkın, temas edilmiş olsun olmasın, kadını üç talakla boş kılacağı kanaatinde olduğunu gösteriyor.
2- Abdullah'ın, Atâya sarfettiği: "sen hikayecisin" sözü, "Sen bu meselenin fıkhî hükmünü bilmiyorsun. Kulağına gelen rastgele sözle fetva verdin" ma'nâsına gelir. Kâss, "kıssa anlatan" demektir. Dilimizde hikayeci tabiriyle karşılamamız uygundur. Bilenlerin, yaşlıların meydanlarda, köşe başlarında, çarşıpazarda halkalar teşkil edip tarihi kıssalar eyyâmu'l-Arap vs. anlatmaları, Tâha Hüseyin'in bir nevi otobiyografisi olan el-Eyyâm'dan anlaşıldığına göre, yakın zamana kadar devam etmiş olan eski bir Arap geleneğidir.[454]

ÜÇÜNCÜ FASIL - HAYIZLI KADININ TALAKI

4061 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ طَلَّقَ امْرَأتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَسَألَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه النَّبِيَّ # فَقَالَ: مُرْهُ فَلْيُراجِعْهَا، ثُمَّ يُمْسِكْهَا حَتّى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ، فَإنْ بَدَا لَهُ أنْ يُطَلِّقها فَلْيُطَلِّقْهَا قَبْلَ أنْ يَمَسَّهَا، فَتِلْكَ

الْعِدَّةُ كَمَا أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ[. أخرجه الستة.وفي رواية لمسلم:]مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُطَلِّقْهَا طَاهِراً، أَوْ حَامِلاً[.

1. (4061)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, hanımını hayızlı iken boşamış, babası Hz. Ömer (radıyallahu anh), durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştur. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayz olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak dilerse, temastan önce boşasın. İşte bu, azîz ve celîl olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddettir" buyurdu.
Müslim'in bir rivayetinde: "...Ona söyle, hanımına dönsün, sonra onu temizken veya hamile iken boşasın" demiştir. [Buhârî, Talâk 2, 3, 44, 45, Ahkâm 13, Tefsir, Talâk 1; Müslim, Talak 1, (1471); Muvatta, Talâk 53, (2, 576); Ebu Dâvud, Talâk 4, (2179-2185); Tirmizî, Talâk 1, (1175); Nesâî, Talâk 1, 3, 4, (6, 137-141).][455]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde Hz. Abdullah (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanımın Âmine Bintu Gıfâr olduğu tasrih edilmiştir.
2- Hadiste, kadının boşaması için "Allah'ın emir buyurduğu iddet" tabiri geçer. Resulullah bu sözleriyle, Talak suresinin ilk âyetine işaret etmektedir. Orada meâlen şöyle buyurulmuştur: "Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın. O iddeti de sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun."
Âyet-i kerime'de zikri geçen iddet, sayılı âdet günleridir. Öyleyse, âyet-i kerime bu müddetin nazar-ı dikkate alınmasını, rastgele boşama yapılmamasını emretmiş olmaktadır. Yani kadın, bir temizlik müddetini çıkaracak, o esnada kadına temas edilmeyecek, müteakip bir temizlik müddetine girince temastan önce boşayacak. Sünnî talakta bu, tam üç hayız müddetidir. Bu suretle kadının hamile kalıp kalmadığı da ortaya çıkmış olacaktır.
Şâfiîler, âyette geçen iddet (تِلْكَ الْعِدَّةُ) tabirinden, boşanan kadınların iddetinin üç hayız müddeti olduğunu istidlal ettiler. Dediler ki: "Resulullah'ın kadını tuhur halinde boşamayı emretmesi ve bunu iddet kılması ve hayz içerisinde boşamayı yasaklaması ve hayızı iddet olmaktan çıkarması sebebiyle sâbit olmuştur ki, kurû' zamanları[456] temizlik zamanlarıdır." Hanefîlere göre ise âyette geçen kurû' zamanlar hayız zamanlarıdır. Şafiî görüşü benimseyenlere göre, iddetin nihayeti üç temizlik devresinden sonraki hayız kanının görülmesidir. Böylece iddet sona erer. İddetin üç hayız devresi olduğunu söyleyen Hanefîlere göre iddet, kadının üçüncü hayızından yıkanması veya bir namaz vaktinin geçmesiyle sona erer.
Kadının, belirtilen üç tuhur müddetinin her birinde bir kere olmak üzere talaklarının tamamlanarak boşanmasına sünni-i hasen denir. Eğer birinci talakla üç tuhur müddetinin geçmesi, yani iddetinin tamamlanması sağlanırsa bu çeşit boşamaya sünni-i ahsen denir.
3- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kadını tutmayı emretmesindeki hikmet nedir? Bu hususta ülemâ değişik sebepler teklif etmiştir:
* İmam Şâfiî şöyle açıklar: "Bununla, kadını boşamış bulunduğu hayızdan sonra tam bir tuhur müddeti, arkasından da tam bir hayız müddetince tutarak istibrasını (hamile mi değil mi, bilinmesini)

sağlamayı arzu etmiş olması muhtemeldir. Kadın, iddetinin hamilelikle mi hayızla mı geçeceğini böylece bilir. Erkek de kadını hamile olarak mı boşadığını bilir ve yaptığı işin cahili olmaz. Hamile olduğunu anlayınca, ola ki bu sebeple boşamaktan da vazgeçer."

* Neylü'l-Evtâr'daki bir açıklamaya göre, "Bundaki hikmet ric'atın talak garazıyla olmamasıdır. Eğer kadını, boşamanın kendisine helal olduğu bir müddet boyunca yanında tutarsa ric'atın faydası ortaya çıkar. Zira, bazan erkeğin, kadınla beraberliği uzar da erkek onunla cima yapar, böylece kadına karşı duyduğu husumet bertaraf olur ve boşamaktan vazgeçer."

4- Hadisin bazı vecihlerinde Resulullah'ın Hz. Ömer'e: "Ona emret, kadına rücû etsin, sonra temizlenince onu boşasın..." dediği rivayet edilmiştir. Hanefîler bunu esas alarak, kadını, boşadığı hayızı takip eden tuhur müddeti içerisinde boşamanın caiz olduğu hükmüne varmıştır. Ahmet İbnu Hanbel'den yapılan iki rivayetten biri ve Şâfiî'den gelen iki vecihten biri de böyledir. Şâfiî'den ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen ikinci rivayetlerle İmam Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre bu tuhur içerisinde boşamanın yasak olması esastır.

5- Bazı rivayetlerde gelen "..hamile iken boşasın" ziyadesini değerlendiren ülemâ, ekseriyet itibariyle hamile olduğu belli olan kadını boşamanın caiz olduğu görüşünde ittifak etmiştir. Hattâbî, "Hamileyi boşayan kimse sünnî talakla boşamıştır, hamilelik içerisinde ne zaman isterse o vakit boşar" der. Ehl-i Rey'den Ebu Hanîfe ile Ebu Yusuf rahimehullah "iki boşama arasında bir ay bir müddet geçmelidir" demişlerdir. İmam Muhammed, Züfer ve Mâlik ise, "Hamile kadın, doğuruncaya kadar sadece bir talakla boşanmalıdır, bir talak verildikten sonra doğuruncaya kadar kadın bırakılır, diğer talaklar doğmadan sonra vâki olur" demişlerdir.

6- Hadiste dikkatimizi çeken bir husus Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Ömer'e: "Ona emret..." buyurmasıdır. Ülemâ, "bir şeyin başkasına emredilmesi, emrinin verilmesi ile o şey emredilmiş sayılır mı?" diye ihtilaf etmiştir. Bazı âlimler bunun bir emir sayılmayacağına kâildir, bazıları tam aksine bunun emir olduğuna hükmetmiştir.[457]

DÖRDÜNCÜ FASIL - İCBAR EDİLENİN, DELİNİN, SARHOŞUN TALAKI

4062 -1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كُلُّ طَقٍ جَائِزٌ إَّ طَقَ الْمَعْتُوهِ، وَالْمُكْرَهِ، وَالْمَغْلُوبِ عَلى عَقْلِهِ[. أخرجه الترمذي .

1.(4062)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mâtuh ve mükreh ve mecnunun talakı hariç bütün talaklar caizdir." [Tirmizî, Talâk 15, (1191).][458]

4063 -2- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ الله #: كُلُّ طَقٍ جَائِزٌ إَّ طَقَ الْمَعْتُوهِ وَالْمُكْرَهِ، وَقَالَ: ألَمْ تَعْلَمْ أنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَثَةٍ: عَنْ الْمُجْنُونِ حَتّى يُفِيقَ، وَعَنِ الصَّبِّي حَتّى يُدْرِكَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتّى يَسْتَيْقِظَ[. أخرجه البخاري في ترجمة .

2. (4063)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Mâtuh ve mükreh'inki hariç bütün talaklar mûteberdir" ve ilave ettiler: "Bilmez misin, kalem üç (kişi)den kaldırılmıştır: İfakat buluncaya kadar "mecnun"dan, idrak edinceye kadar "çocuk"tan, uyanıncaya kadar "uyuyan"dan." [Buhârî, Talâk 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)] [459]

4064 -3- وفي أخرى له عن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْه:]لَيْسَ لِسَكْرَانَ، وَ مَجْنُونٍ طَقٌ[.

3. (4064)- Yine Buhârî'nin Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan kaydettiği diğer bir rivayette şöyle buyurulmuştur: "Ne sarhoşun ne de mecnunun talakı mûteber değildir." [Buhârî, Talak 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)][460]

4065 -4- وله في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]لَيْسَ لِمُسْتَكْرَهٍ، وَ لِمَجْنُونٍ طَقٌ[.

4. (4065)- Yine Buhârî'nin İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyurulmuştur: "Ne müstekreh ne de mecnunun talakı mûteber değildir." [Buhârî, Talak, 11. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir.)][461]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kişinin hür iradesini şuurlu olarak kullanmadığı hallerde îka ettiği boşamanın hükmüne temas etmektedir. Son üç hadis Buhârî'de: "İğlâk (gadab, icbar) ve ikrah haliyle, sarhoş ve mecnundan vaki olan talak..." diye başlayan bir bab'ta senetsiz olarak kaydedilir.
2- Hadislerde zikri geçen haller, kişinin iradesini normal olarak kullanmadığı durumları ifade eder. Şöyle ki:
Ma'tûh: Yaşlılık sebebiyle aklî zaafa (ateh) uğramış kimseye denir. Ma'tûh'un dilimizdeki tam karşılığı bunak'tır.
Mükreh: Korku ile zorlanıp, bir işi yapmaya icbar edilen demektir. Yani iradesi ve aklı ile hareket edemeyip şu veya bu tehdid altında iş yapan kimsedir.
Mecnun: Bilindiği üzere, aklî noksanlığı olan kimsedir, dilimizde karşılığı delidir.
Çocuk: Dinimize göre, büluğa ermemiş kimseler çocuk sayılır ve hukuki ehliyeti yoktur, hacr altındadır. Bu onun henüz aklî olgunluğa ermemiş olmasından ileri gelir.
Uyuyan: Bu da aklî kontrole sahip olunmayan haldir. Uykuda sarfedilen sözlere konuşma denmez, sayıklama denir.
Sarhoş: Bu, sekir verici yani alkollü bir şeyi içerek aklî kontrolünü kaybeden insan demektir.
Hülasa, zikredilen bu hallerin hepsi de, insan iradesini, aklın kontrolü altında hür olarak kullanamadığı hallerdir.

3- Bu hallerde kişinin fıkıh açısından sorumluluğu mevzuunda selef Ulemasının ihtilafı vardır. Yukardaki rivayetlere bakınca, bu altı meseleyi sorumluluktan istisna etmede hepsinin ittifak içinde olmadığı ilk nazara çarpan hususlardan biri olmaktadır. Ayrıca Hz. Osman'a ve İbnu Abbâs'a ait Buhârî rivayetleri merfu değil, mevkuf olarak kaydedilmiştir. Şimdi bunların her biri hakkındaki ülemânın hükmünü belirtelim:[462]

* Mükreh:

İhtilaflıdır. İbrahim Nehâî "mükreh'in talâkı mûteberdir, çünkü bunlar nefsini kurtarmıştır" der. Ehl-i Rey (Hanefîler) de bu görüştedir. İbrahim Nehâî: "Mükreh tevriye ile (kelime oyunu ile yanıltma) boşarsa talak vâki olmaz" demiştir. Şâbî: "Hırsızların zorlaması ile boşarsa vâki olur, sultan zorlarsa vâki olmaz" der. Hırsızın öldürebileceği, sultan'ın ise öldürmeyeceği melhuz olduğu için bu ayrıma yer verir.
Ancak cumhur, mükrehten vâki olan söze itibar edilmemesi gerektiğine hükmetmiştir.
Bu görüşten olan Atâ "Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katında bir gazab vardır. Büyük azab da onlar içindir." (Nahl 106) âyetine dayanır. "Şirk, talak'tan daha büyüktür" der.
İmam Şâfiî de bu görüşü benimser ve der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, zor altında küfrü telaffuz etmek mecburiyetinde kalanı affeder ve o kimseden küfürle ilgili hükümleri kaldırırsa, zor altında işlenen küfür dışındaki günahları haydi haydi affeder, çünkü günahların en büyüğü küfürdür. Öyleyse o affedildi mi ondan küçük olanların affı evleviyetle caizdir."[463]

* Sorhoş

Sorhoş'un durumu da ihtilaflıdır. Atâ, Tâvus, İkrime, Kasım, Ömer İbnu Abdilaziz'in sarhoşken verilen talakın vaki olmayacağı kanaatinde olduklarını İbnu Ebî Şeybe kaydeder. Rebîa, Leys, İshak, Müzenî ve Tahâvî'nin de sarhoşun talâkının vâki olmayacağı kanaatinde oldukları; Tahâvînin: "Ulema ma'tuh'un talâkı vâki değildir demekte icma eder, sarhoş da sarhoşluğuyla ma'tûhdur" dediğini İbnu Hacer kaydeder.
Ancak Tâbiînden Said İbnu Müseyyeb, Hasan Basrî, İbrahim Nehaî, Zührî, Şâbî gibi bir kısmı, sarhoşun talakının vâki olduğuna hükmetmişlerdir. Evzâî, Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe de bu görüştedirler. Şâfiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Esahh olanı talakın vukuudur. Hanbelî görüş ihtilaflıdır.
Sorhoşun talakı mutlak şekilde vâkidir diyenlerin nokta-ı nazarı şöyledir: "Sarhoş, sekir vericiyi içmekle zâten Allah'a âsi olmuştur, isyanı sebebiyle ne itaptan ne de günahtan kurtulamaz, çünkü ona namaz ve sair vâciblerin ifası, sarhoşluğa düşmeden önce emredilmektedir."
Tahâvî bu görüşe şöyle cevap verir: "Aklını kaybedene terettüp eden ahkâm -aklın gidişi, kendinden gelen bir sebeple veya kendi dışından gelen bir sebeple olmuş olmamış- farketmemelidir. Zira, namazı ifadan aciz kalan kimsenin Allah'tan gelen veya nefsinden gelen bir sebeple aciz kalması arasında fark yoktur. Nitekim kendi ayağını kesen kimse de böyledir. Ondan namazın "kıyam" (ayakta durmak) farzı düşer." Tahâvî' ye: "Kıyam düşmemiş, kuûd'a (oturmaya) intikal etmiştir, namazla sarhoşluğun hükmü burada karışmaz, ayrıdır" diye itiraz edilmiştir.
İbnu Battâl der ki: "Sarhoşta asıl olan akıldır, sarhoşluk ise, onun aklına ârız olan bir haldir. Öyleyse, ondan herhangi bir mefhumu ifade eden her ne kelam vâki olursa -aklın gittiği sabit olana dek- asla hamledilir.
İbnu Hacer, sarhoşu tarif zımnında şunu söyler: "Sarhoş bazan, "Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın" (Nisa 43) âyeti mucibince, ayıkken söylemediğini söyler, yapmadığını

yapar. Öyleyse, söylediğini bilen kimsenin sarhoş olmadığına âyette delil var."[464]

* Hata Ve Unutma:

Bu vesile ile şu hususu da kaydetmede fayda var: İslam âlimleri hangi hallerde talakın vâki olacağını tahlil ederken, kişinin ağzından hatâen veya nisyânen yani yanılarak ve unutarak talak ifade eden söz çıkacak olsa, talak vaki olur mu, olmaz mı hususunda münakaşa etmiştir. Bazı âlimler, âyet ve hadisten delil göstererek "vâki olmaz" derken, bazıları "olur" demiştir. "Vâki olmaz" diyenler "Ey Rabbimiz, unutur veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma" (Bakara 286) âyeti ile İbnu Mâce'de gelen "Allah Teâlâ Hazretleri ümmetimden yanılarak, unutarak, zorlanarak yaptıklarını affetmiştir" hadisine dayanırlar. Bilhassa bu rivayette, üç durumun hükmü bir tutulmuş, aralarında eşit kılınmıştır. Hata, unutma, icbar (ikrah). Cumhur bu hallerde nikah vâki olmaz görüşüne sahip olmuştur. Hanefîler, aksi kanaattedir: "Bir kimse hanımına bir şey demek istese ancak yanlışlıkla ağzından "sen boşsun" cümlesi çıkıverse, hanımı boş olur."[465]

* Mecnun:

Mecnunun (delinin) fiillerinden sorumlu olmayacağı hussunda âlimler icma etmişlerdir. Ayrıca talaklarının sayılmayacağı da sarih rivayetler de gelmiştir.[466]

* Çocuk:

Çocuğun talakı hususunda bazı ihtilaflar olmuştur. Bu belki de "çocuk" yani (tıfl ve sabiy) kelimelerinin doğumdan bülûğa kadar olan safhadakilerin hepsi için kullanılmasından ileri gelmektedir. Halbuki bu yaşlar arasındaki küçüklerin hepsi aynı akıl ve olgunluk seviyesinde değildir. Nitekim İbnu'l-Müseyyeb ve Hasan Basrî'nin: "Çocuğun aklı eriyor ve temyiz edebiliyorsa talakının caiz olduğu"nu söylerler. Ahmed İbnu Hanbel "oruca dayanabilen çocuğa hadd tatbik edilebileceğini" söyler. Atâ da oniki yaşına gelen çocuğun böyle olacağını söylemiştir. İmam Mâlik de "büluğa yaklaşmışsa" çocuğa bu ahkâmın cari olacağını söylemiştir. Ancak cumhur büluğa ermedikçe çocuğun hukukî ehliyete sahip olmayacağına, dolayısiyle talakının da caiz olmayacağına hükmetmiştir.

Buhârî'nin bir rivayetinde Hz. Ali'nin "Ma'tuhunki hariç, bütün talaklar caizdir" dediği rivayet edilmiş ve buradan çocuğun talakı da caizdir ma'nâsının çıkarılabileceğine dikkat çekilmiştir. Tirmizî, bu hadisi, sonuna اَلْمَغْلُوبُ عَلى عَقْلِهِ ibaresinin ziyadesiyle merfu olarak kaydeder. Ülemâ yanlışlığa meydan vermemek için ma'tûhtan muradın ennâkısu'l-akl yani aklı noksan kimse olduğunu belirtir ve bu ibarenin içine çocuk, deli ve sarhoş'un girdiğini söyler.

Tekrar edelim: Cumhur ma'tûhtan sâdır olan talaka itibar edilmemesi gereğine hükmetmiştir.

Bu hadise dayanan âlimler, müvesvis'in de talakının vâki olmayacağına hükmetmiştir.[467]

BEŞİNCİ FASIL - NİKAHDAN ÖNCEKİ TALÂK

4066 -1- عن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ، وَعَبْدَ اللهِ بنَ مَسْعُودٍ، وَسَالِمَ ابْنَ عَبْدِ اللهِ، وَالْقَاسِمَ بنَ مُحَمَّدٍ، وَابْنَ شِهَابٍ، وَسُلَيْمَانَ بنَ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهم كَانُوا يَقُولُونَ: إذَا حَلَفَ الرَّجُلُ بِطَلَقِ المَرأةِ قَبْلَ اَنْ يَنْكِحَهَا ثُمَّ أثِمَ أنَّ ذلِكَ َزِمٌ لَهُ إذَا نَكَحَهَا[.

1. (4066)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Ömer İbnu'l-Hattâb ve Abdullah İbnu Mes'ud, Salim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, İbnu Şihab, Süleyman İbnu Yesâr (radıyallahu anhüm) şöyle hükmediyorlardı: "Kişi evlenmezden önce hanımını boşadığına dair yemin eder de sonra (yeminini tutmayarak) günah işlerse, işte bu, evlenince o adama gerekli olur." [Muvatta, Talâk 73, (2, 584).] [468]

AÇIKLAMA:

Burada, henüz bekar iken, hanımının nikahı üzerine bir hususta yemin edip sonra o söylediğini yapamayarak hânis olan kimsenin durumu açıklığa kavuşturulmaktadır. Evlendiği takdirde hanımı boş olur. Bu mesele, bir şarta muallak olan talak'ın, o şart yerine getirilmediği takdirde vâki olacağına dair bahse girmektedir. Rivayette adı geçen zevat dışında başkaları da aynı görüşü paylaşmıştır.
Ancak cumhur, Ahmed, Şâfiî, Mâlik gibi daha başkaları da böyle bir durumda talâkın vâki olmayacağına hükmetmişlerdir.
Ebu Hanîfe ve Ashabı: "Mutlak olarak vâki olur, çünkü bir şarta talik etmek yemindir, yeminin sıhhati, yemin edilen şeyin kendisine sahip olmayı gerektirmez, nitekim Allah Teâlâ'ya yapılan yeminde öyledir" demiştir.
Görüldüğü üzere bu, Ulemanın ihtilaf ettiği hususlardan biridir. İbnu Abdilberr der ki: "Talak'ın vuku bulmayacağına dair birçok hadis var ise de hadisciler nazarında hepsi illetlidir. Gerçi, bazıları bu hadislerden bir kısmının sahih olduğunu ileri sürmüştür. Bu rivayetlerden en sıhhatlisi Tirmizî ve Kasım İbnu Esbağ'ın merfu olarak rivayet ettikleri şu hadisle "Talak nikahtan sonra caizdir"; Ebu Dâvud'un rivayet ettiği "Malik olunanın talakı caizdir" hadisleridir. Buhârî: "Bu evlenmezden önce boşama meselesindeki hadislerin en sahihidir" demiştir. Bu iki hadisin hükmüne, muhalif taraf şu cevabı verir: "Biz, onların hükmünü reddetmiyoruz. Zira onların delalet ettikleri şey, nikahtan önce talakın olmaması keyfiyetidir bu hususta ihtilaf yok. İhtilafımız nikahtan önce ona uymaklığımızdadır."
İbnu Abbas'a: "Falan kadınla evlenirsem boş olsun" diyen kimsehakkında sorulunca: "Bunun bir değeri yoktur, zira talak, Mâlik olunan şey hakkındadır" cevabını vermiştir. Ona: "Ama İbnu Mes'ud: "Bir kimse bir vakte talik ederek bir şey söylerse, dilediğine göre hükmolunur" buyurdu" denilmişti. "Allah Ebu Abdirrahman'a rahmet kılsın, eğer dediği gibi olsaydı, Allah şöyle derdi: "Siz mü'min kadınları boşar sonra da onlarla evlenirseniz..." cevabını verdi. Bu cevapta demek isteneni şu rivayette daha açık olarak görmekteyiz:
Taberânî'nin rivayetine göre, İbnu Abbas'a, İbnu Mes'ud'un: "Kişi evlenmediği kadını boşayacak olsa, bu talak caizdir" dediği ulaşmıştı. İbnu Abbâs: "Bu görüşünde hata etmiştir. Zira Allah Teâlâ: "Mü'min kadınları nikah ettiğiniz zaman temastan önce onları boşarsanız..." (Ahzâb 49) diyor, ama,

"Mü'min kadınları boşayıp sonra da nikahladığınız zaman.." demiyor" diye cevap verdi.[469]

-4067 -2- وعن ابن مسعود رَضِيَ الله عَنْه:]أنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِيمَنْ قَالَ: كُلُّ امْرَأةٍ أنْكِحُهَا فَهِيَ طَالِقٌ إذَا لَمْ يُسَمِّ قَبِيلَةً، أوِ امْرَأةً بِعَيْنِهَا فَ شَىْءَ عَلَيْهِ إَّ فيما يَمْلِكُ[. أخرجه مالك .

2. (4067)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), "Evleneceğim her kadın boştur diyen kimse hakkında derdi ki: "Bu kimse, kadının mensup olduğu kabileyi veya muayyen bir kadını ismen belirterek zikretmemişse, -malik olduğu hariç-onun bu sözüne hiç bir şey gerekmez." [Muvatta, Talâk 73, (2, 585).][470]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, matbu Muvatta nüshasındaki aslında -malik olduğu hariç- istisnası mevcut değildir.

2- Hadis hakkında İmam Mâlik der ki: "Bu hadis (bu babta) işittiklerimin en sahihidir." Ve şu açıklamayla devam eder: "Bir kimse hanımına: Şu şu işim olmazsa sen boşsun", "...Nikahladığım her kadın boştur." "...Malım sadaka olsun" der ve hânis olursa (yani yeminini yerine getirmezse) bu kimsenin durumu şöyledir: "Hanımı, dediği gibi boştur. Fakat, "..Nikahladığım her kadın boştur" sözü ise, kadını ismiyle veya kabilesiyle veya yaşadığı yerle veya benzer bir şeyle iyice belirtmedikçe boşama terettüp etmez, dilediğiyle evlenebilir. Malını bağışlayana gelince, o malının üçte birini tasadduk eder."[471]

-4068 -3- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #َ طََقَ، وَ عِتْقَ، وَ بَيْعَ إَّ فِيمَا يَمْلِكُ. مَنْ حَلَفَ عَلى مَعْصِيَةٍ فَ يَمِينَ لَهُ، وَمَنْ حَلَفَ على قَطِيعَةِ رَحِمٍ فَ يَمِينَ لَهُ، وَ نَذْرَ إَّ فِيمَا يُبْتَغى بِهِ وَجْهُ اللهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (4068)- Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Boşama, âzadlık, satış mâlik olunan şeyler için caizdir. Kim günah bir şey üzerine yemin ederse ona yemin yoktur. Kim sıla-ı rahmi keseceğim diye yemin ederse, ona da yemin yoktur. Nezir de kendisiyle Allah'ın rızası taleb edilen şeyler üzerine yapılır." [Ebu Dâvud, Talâk 7, (2190, 2191, 2192); Tirmizî, Talâk 6, (1181).][472]

-4069 -4- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]جَعَلَ اللهُ الطََّقَ بَعْدَ النِّكَاحِ[. أخرجه البخاري في ترجمة .

4. (4069)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Allah talâkı, nikahtan sonraya koymuştur." [Buhârî, Talâk 9. (Bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir.)][473]

AÇIKLAMA:

1- Ülemâ, yabancı kadın için yapılan talak-ı nâciz'in mûteber olmadığında icma eder. Ancak "falanca kadınla evlenirsem o boştur" gibi bir şarta tâlik edilen sözle yapılan talak, Sahâbe, Tâbiîn ve daha sonra gelenlerin cumhuruna göre, vâki olmaz.

* Ebu Hanîfe ve Ashabı'ndan talakın mutlak olarak caiz olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

* İmam Malik -kendisinden meşhur olan- görüşünde Rebîa, Sevrî, Leys, Evzâî, İbnu Ebî Leyla da bu meseleyi tafsil etmişler, "Eğer kişi: "Falanlardan veya falan köyden nikah edeceğim her kadın boştur" dese talak sahihtir, kadın boştur; ama, umumî bir ifade ile "alacağım kadınlar boştur" dese hiçbir şey gerekmez." Bunlara göre, nikah vuku bulmadan talâk vâki olmaz.

2- Hadis, kişinin sahibi olmadığı bir şeyi satamayacağını, mülkiyetinde olmayan bir köleyi âzad edemeyeceğini ifade eder. Meselâ kendine ait olmadığı halde, "Şu köleyi âzad ettim" dese bu söz lağvdır. O köleyi bilahare satın alsa yeniden âzad etmedikce, eski sözüyle köle âzad edilmiş olmaz.

3- Mâsiyet üzerine yemin, "Şu günahı işleyeceğim" diye yapılan yemindir. Resulullah bir kardeşi ile küsmeye yemin etmeyi de bu gruba dahil ederek "bu, yemin olmaz" buyurmuştur.

Hattâbî, bu ifadenin iki ma'nâya geldiğini belirtir:

* Bununla mutlak yemini kastetmiş olabilir. Bu durumda ma'nâ şöyle olur: "Ona yemin yoktur" yani yeminini tutarak paklanma yok, fakat hânis olarak kefaret öder. Nitekim bir hadiste Resulullah: "Kim bir mesele için yemin eder, sonra bunun aksini yapmanın daha hayırlı olacağını anlarsa bu hayırlıyı yapsın ve ettiği yemini bozarak kefarette bulunsun" buyurmuştur. Şu halde yemin etmişim diyerek zararlı şeylerde inatlaşmanın bir gereği yok. Rehberimiz, yemin dahi etmiş olsak faydalı varken faydasızda, çok faydalı varken az faydalıda direnmememizi emretmektedir.

* Hadisten anlaşılan ikinci ma'nâ şu: "Bu sözle yemine dayalı bir nezirde bulunmuş olabilir." Bir kimsenin, "şu işi yaparsam yemin olsun çocuğumu keseceğim" demesi gibi. Bu yemin bâtıldır. Buna uymak caiz değildir. Bu yemin sebebiyle adama ne kefaret ne de fidye gerekmez. Keza iyilik ve Allah'a yaklaşmak gayesiyle çocuğunu kesmeyi nezreden kimse hakkındaki hüküm de böyledir. Burada nezir sahih değildir, böyle bir nezre uymak da gerekmez, bu sebeple kefaret ödemesi de gerekmez. Zira bu nezir, nezir değil, yemin de yemin değildir.

Yapılacak nezir, Allah'ın rızasının kazanıldığı şeylerden olmalı, "..şu kadar oruç tutarım"; "...şu kadar namaz kılarım"; "...şu miktar sadaka veririm, kurban keserim, bağışta bulunurum" gibi. Bunların her biri ibadete girer ve onlar Allah'ın rızasını kazanmak için yapılırlar.[474]

ALTINCI FASIL - KÖLE VE CARİYENİN TALAKI

4070 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: طَقُ ا٬مة تَطْلِيقَتَانِ وَعِدَّتُهَا «وفي نسخة وقُرُؤُها» حَيضتانِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (4070)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cariyenin talakı iki talaktır, iddeti de -bir nüshada: "kurû'u da"- iki hayız müddetidir." [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2189); Tirmizî, Talâk 7, (1182); İbnu Mâce, Talâk 30, (2080).][475]

AÇIKLAMA:

Hür olanlarda talâk üç olduğu halde, hadis, kölelerde bunun iki talâk olduğunu takrir etmektedir. Hattâbî der ki: "Ulema bu meselede ihtilaf etmiştir. Bir grup, "talak erkeğe, iddet kadına âittir" der. Bu hüküm, İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sâbit ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm'den rivayet edilmiştir. Atâ da bu görüşü benimsemiştir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın da kavlidir. Bunlara göre, câriye şâyet hür bir kimsenin nikâhında ise, bunun talakı üçtür, iddeti de iki kurû'dur. Eğer hür bir kadın, kölenin nikahında ise bu kadının talâkı ikidir ve iddeti üç kurû'dur.
Ebu Hanîfe ve Ashâbı'na ve Süfyân-ı Sevrî'ye göre, "hür kadın üç kurû" müddetince iddet bekler, hür veya kölenin nikahı altında olmuş farketmez, talakı da üçtür iddette olduğu gibi câriye ise, hür veya kölenin nikahında olduğuna bakılmaksızın iddeti iki kurû, talakı iki talaktır. Hadîs, sâbit ise Ehl-i Irak için hüccettir, ancak hadîs ehli, bunu zayıf addederler. Hatta, kocasının köle olmasıyla da te'vil ettiler."[476]

-4071 -2- وعن ابن عمر رَضِـيَ اللهُ عَنْهما، أَنَّهُ كانَ يَقُولُ:]إذَا طَلَّقَ الْعَبْـدُ امْرَأتَهُ اثْنَتَيْنِ حَرُمَتْ عَلَيْهِ حَتّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ، حُرَّةً
كَانَتْ أوْ أمةً، وَعِدَّةُ الْحُرَّةِ ثَُثُ حِيَضٍ، وَعِدَّةُ ا'مةِ حَيْضَتَانِ[. أخرجه مالك .

2. (4071)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ derdi ki: "Köle, hanımını iki talakla boşadı mı artık kadın, başka bir kocaya var(ıp ondan boşan)madıkça ona haram olur. Bu kölenin hanımı hür de olsa, köle de olsa hüküm böyledir. Hür kadının iddeti üç hayız müddeti, köle kadının iddeki iki hayız müddetidir." [Muvattâ, Talâk 50, (2, 574).][477]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs boşama meselesinde öncelikle kocanın nazar-ı itibara alındığını, iddet müddeti meselesinde ise kadının nazar-ı itibare alındığını göstermektedir.[478]

-4072 -3- وعن أبي حسن مولى بني نوفل قال:]قلتُ بن عباس رَضِـيَ اللهُ عَنْهما، مَمْلُوكٌ كَانَتْ تَحْتَهُ مَمْلُوكَةٌ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ عُتِقَا بَعْدَ ذلِكَ، هَلْ يَصْلُحُ لَهُ أنْ يَخْطُبَهَا. قَالَ: نَعَمْ بَقِيَتْ لَهُ وَاحِدَةٌ، وَقَضى بِذلِكَ رَسُولُ اللهِ #[. أخرجه أبو داود والنسائي .

3. (4072)- Ebu Hasan Mevlâ Benî Nevfel anlatıyor: "İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya dedim ki: "Bir köle, nikahı altında bulunan köle bir kadını iki talakla boşasa, sonra bunlar âzad edilseler, onunla yeniden evlenmek istemesi caiz olur mu?"
İbnu Abbas radıyallahu anhüma şöyle cevapladı: "Evet! Ona bir talâk daha kalmıştır, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle hükmetti." [Ebu Dâvud, Talâk 6, (2187, 2188); Nesaî, Talâk 19, (6, 154, 155).][479]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bildiğim kadarıyla âlimlerden hiç kimse bu hadîse uygun fetva vermedi. Hadîsin isnadı zayıftır. Ulemanın bu husustaki görüşü şöyledir: Köle kadın, bir kölenin nikahında ise ve kocası bunu iki talakla boşamışsa, bu kadın ona, bir başka kocaya gitmedikçe helal olmaz."[480]

-4073 -4- وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِـيَ اللهُ عَنْهما يقولُ: مَنْ أذِنَ لِعَبْـدِهِ أنْ يَنْكِـحَ فَالطَّقُ بِيَدِ الْعَبْدِ. لَيْسَ بِيَدِ غَيْرِهِ مِنْ طَقِهِ شَـىْءٌ فَأمَّا أنْ يَأخُذَ الرَّجُلُ أمةَ غُمِهِ أوْ أمةَ وَلِيدَتِهِ فَـ جُنَاحَ عَلَيْهِ[. أخرجه مالك .

4. (4073)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma derdi ki: "Kim kölesine evlenme izni verirse, boşama yetkisi kölenin elinde olur. Onun boşama yetkisinden hiç biri başkasının elinde olamaz. Ancak, kişi kendi kölesinin cariyesini veya câriyesinin cariyesini almasında bir günah yoktur." [Muvattâ, Talâk 51, (2, 575).][481]

AÇIKLAMA:

Efendi kölesinin evlenmesine izin verince boşama yetkisi köleye ait olmaktadır. Fakat efendi kölesinin cariyesini alabilir, çünkü efendi, kölesinin malını alma yetkisine sahiptir.[482]

-4074 -5- وعن سليمان بن يسـار:]أنَّ نُفَيْعاً مُكَاتَباً كَانَ ''مِّ سَلْمَةَ زَوْجِ النَّبيِّ #، أوْ عَبْـداً كَانَ تَحْتَهُ امْرَأةٌ فَطَلَّقَهَا ثِنْتَيْنِ ثُمَّ أرَادَ أنْ يُرَاجِعَهَا فَسَألَ عُثْمَانَ وَزَيْـدَ بنَ ثَابِتٍ رَضِـيَ اللهُ عَنْهما فقاَ: حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَرُمَتْ عَلَيْكَ[. أخرجه مالك .

5. (4074)- Süleyman İbnu Yesâr rahimehullah anlatıyor: "Nüfey' Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pakleri Ümmü Seleme'nin mükâtebi idi veya, nikahında hür bir kadın olan bir köle idi. Nüfey' bu kadını iki talakla boşadı. Sonra kadını geri almak istedi. Durumu Hz. Osmân ve Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anhümâ'ya sordu. Bunlar: "O artık sana haram oldu, o artık sana haram oldu!" dediler. [Muvatta, Talâk 47, (2, 574).][483]

AÇIKLAMA:

Mûkâteb, kazanacağı para ile hürriyetini satın almak üzere efendisiyle anlaşma yapmış bulunan köleye denir. Borcunu tamamen ödemedikçe hür sayılmaz. Öyleyse Nüfey' köledir. Köle olması haysiyetiyle, 4070 numaralı hadîste görüldüğü üzere, iki talak hakkı bulunan Nüfey', hanımını iki talâkla boşayınca bir üçüncü talâka hakkı olmadığı için Hz. Osman ve Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anhümâ, kendisine, zevcesini geri alamayacağını söylemiştir.[484]

-4075 -6- وعن ابن عباس رَضِـيَ اللهُ عَنْهما قال:]طَقُ ا'مةِ خَمْسٌ: عِتْقُهَا وَطَقُ زَوْجِهَا، وَبَيْعُ سَيِّدِهَا، وَهِبَتُهُ لَهَا،

وَمِيرَاثُهَا]. أخرجه رزين .

6. (4075)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Cariyenin boşanması beş suretle vukûa gelir: Âzad edilmesi, kocasının boşaması, efendisinin satması, efendisinin hibe etmesi, miras olmasıyla." [Rezîn tahric etmiştir.][485]

4076-7- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]أَرَدْتُ أَنْ أَعْتِقَ عَبْدَيْنِ لِي زَوْجَيْنِ فَأَمَرَنِي رَسولُ اللهِ # أَنْ أَبْدَأَ بِالرَّجُلِ قَبْلَ الْمَرْأَةِ[. أخرجه أبو داود والنسائي.وزاد رزين: »لِئَلاَّ يَكُونَ لَهَا خِيارٌ« .

7. (4076)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, karıkoca iki kölemi âzad etmek istemiştim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) önce erkekten başlayıp sonra da kadını âzad etmemi emretti." [Ebu Dâvud, Talâk 22, (2237); Nesâî, Talâk 28, (6, 161).]
Rezîn, (Resûlullah'ın bu emrinin sebebini belirtmek üzere) şu ziyâdede bulunmuştur: ".kadına hakk-ı hıyâr (erkeği kabul veya reddetme muhayyerliği) olmasın diye."[486]

AÇIKLAMA:

Önceki rivayet, câriyelerin kocalarından boşanma durumlarını ifâde etmektedir. Yani cariyeler evli iseler sadece kocalarının "boşamaları" ile değil, sayılan diğer durumlarda da kocalarından boşanmış sayılacaklarını ifade ediyor. Bu hadîs mevkuf ise de, Hz. Âişe'nin rivâyeti (4076), âzad etme şıkkına merfu bir örnek teşkil etmektedir: Eğer önce kadın âzad olursa ve rızası alınmadan efendisinden başkasıyla evlendirilmiş ise hür olmakla kalmayıp kocasından boşanmada muhayyer olacaktır. Bu durumda cariye kocasından ayrılmayı tercih edebilecektir. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselam, Hz. Âişe'ye önce erkeği âzad etmesini tavsiye eder. Erkeğin âzad olması, nikahın feshini getirmez. Aliyyu'l-Kârî: "uygun olanı önce erkeği âzad etmektir, çünkü erkek ekmel ve efdaldir veya, çoğunlukla kadın köle bir kocaya razı olmaz, erkek ise bilakisdir" diye açıklar. Hattâbî der ki: "Bu hadis, câriyenin, bir kölenin nikahında olması halinde, âzadlık sonunda, kadına muhayyerlik hakkının doğduğunu göstermektedir. Câriye, hür bir erkeğin nikahı altında iken, muhayyerlik hakkı bulunmuş olsaydı, "kocasının ondan önce âzad edilmesi'nin bir ma'nâsı ve faidesi olmazdı.[487]

4077-8- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ فِي بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها ثَلاثُ سُنَنٍ أُعْتِقَتْ فَخُيِّرَتْ فِي زَوْجِهَا، وَقَالَ النَّبيُّ # فِيهَا: الْوَلاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، وَدَخَلَ والْبُرْمَةُ تَفُورُ فَقُرِّبَ إلَيْهِ خُبْزٌ وَأُدْمٌ مِنْ أُدْمِ الْبَيْتِ فَقَالَ: أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ تَفُورُ؟ قَالُوا: إنَّهُ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلى بَرِيرَةَ، وَأَنْتَ تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ. فقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ، وَلَنَا هَدِيَّةٌ[. أخرجه الستة .

8. (4077)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Berîre radıyallahu anhâ'da üç sünnet vardı:
1- Âzad edildi ve kocasını tercih edip etmemede muhayyer kılındı.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun hakkında: "Velâ, âzad edenedir" buyurdu.
3- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), tencere kaynarken eve girmişti. Kendisine ekmek ve evde bulunan katıktan bir sofra kuruldu."
Galiba bir tencerenin kaynadığını görüyorum" buyurdu." Oradakiler "Evet ama, bu Berîre'ye tasadduk edilen bir ettir. Sen ise sadaka yemiyorsun?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu ona sadakadır,

(ama ondan) bize hediyedir!" buyurdu. [Buhârî, Talâk 14, Nikâh 18, Et'ime 31, Itk 10, Ferâiz 22, 23, 19, 25; Müslim Itk 14, (1504); Muvatta, Talâk 25, (2, 562); Ebu Dâvud, Talâk 19, (2233, 2235, 2236); Tirmizî, Radâ' (1154, 1155); Nesâî, Talâk 29, 30 (6, 162, 163).][488]

AÇIKLAMA:

1- Berîre (radıyallahu anhâ) Hz. Âişe'nin cariyesi idi ve Muğis adında bir köle ile evli idi. Hz. Âişe, Berîre'yi âzad etmiştir. O âzad olunca hakk-ı hıyârını kullanarak köle kocasından boşanmayı tercih etmiştir. Kocası ise, müteakip hadiste görüleceği üzere Berîre'yi hayret uyandıracak şiddetli bir sevgi ile sevmektedir. Ancak Berîre, Resulullah'ın Muğis'le evlenmesi hususundaki şefâatini kabul etmeyecek derecede kocasını sevmemektedir.

2- Hz. Âişe radıyallahu anhâ, bu hadîslerinde, Berîre vesîlesiyle üç ahkâmın teşrî edildiğini belirtir:

* Âzad edilince muhayyerlik hakkı tanınmış, o da bunu kullanmış ve köle olan kocasından ayrılmıştır. Bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Berîre'ye "(Muhayyer olduktan sonra hakkını hemen kullanmalısın. Aksi takdirde hıyâr hakkını kullanmadan önce kocan) sana temasta bulunursa muhayyerliğin kalmaz" der.

* Hz. Âişe'nin belirttiği ikinci teşriat, Resûlullah'ın: "Velâ âzad edene aittir" sözüdür. Velâ, hükmî ve hukukî bir akrabalıktır. Verâsete sebeptir. Velâ akidle te'sis edilirse velâ-i muvâlât denir. Âzad etme ile hâsıl olursa velâ-i atak denir.

Şu halde hadîs, Berîre'nin velâ'sının Hz. Âişe'ye ait olduğunu, onun hükmen Hz. Âişe ile akraba sayılacağını, şartlar tahakkuk ettiği takdirde veli olarak Hz. Âişe'nin Berîre'ye mirasçı olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu hüküm sâdece Berîre-Hz. Âişe arasındaki bir mesele olmayıp köle- âzad eden arasında umumî bir hükümdür, Aleyhissâlatu vesselam bu vesile ile teşrî buyurmuştur.

* Hz. Âişe'nin belirttiği üçüncü teşrîat bir kimseye sadaka olarak verilen bir mal, o kimse tarafından hediye, bağış vs. tarzında tasarrufu hâlinde sadaka olma vasfını kaybedeceğidir. Bilindiği üzere Resûlullah'a ve âl-i beyt-i mükerremîne sadaka kesin bir haramdır. Bu sebeple onlara devlet gelirlerinden zekatsadaka bölümüne giren kısımdan maaş verilmez, pay ayrılmaz. İşte durumu bu olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Berîre'ye sadaka olarak gelen etten yiyor. Bunun ona sadaka olarak geldiği hatırlatılınca, "Bu, Berîre'ye sadaka ise de, bize değil. Çünkü o, bize sadaka olarak vermiyor, kendi malından hediye etmiş olmaktadır..." açıklamasında bulunuyor.

2- Berîre'nin kocası hür müdür, köle midir, rivayetlerde ihtilâf var. Bazısı hür, bazısı da köle olduğunu belirtir. Ancak köle olduğunu ifâde eden rivayetler esahh kabul edilmiştir.

Kocanın köle olduğunu esas alan bir kısım ülemâ: "Cariye, hür kocanın nikâhında ise, âzad olunca hakk-ı hıyârı olmaz, hakk-ı hıyâr köle kocanın nikahında ise doğar" diye hükmetmiştir. Şâfiî, Ahmed, Mâlik, İshak ve cumhur bu görüştedir.

Berîre'nin kocasının hür olduğunu ifade eden rivayetleri esas alan bir kısım âlimler ise, câriye, hür kocanın nikahında olsa da, eğer efendisi tarafından cariyenin rızası hilafına zoraki evlendirilmiş ise âzad edilince hakk-ı hıyar'a sahip olduğuna hükmetmiştir. Ebu Hanîfe ve Ashabı, Süfyân-ı Sevrî bu görüştedir.

Delillerin münakaşasını gereksiz görüyoruz.[489]

4078- 9- وعن ابن عباس رَضِـيَ الله عَنْهمـا قال:]إنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْـداً يُقَالُ مُغِيثٌ، كَأنِّي أنْظُرُ إلَيْهِ خَلْفَهَا يَطُـوفُ، وَدُمُوعُهُ تَسِـيلُ عَلى لِحْيَتِهِ. فَقَـالَ رَسُولُ اللهِ # لِلْعَبَّاسِ: أَ تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ، وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثـاً؟ فقَـالَ لَهَـا # لَوْ رَاجَعْتِيهِ؟ فقَـالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ يَـأمُرُنِي؟ قَـالَ:َ. إنَّمَـا أُشْفَعُ قالَتْ:َ حَاجَـةَ لِي فِيهِ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

9. (4078)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Berîre'nin kocası, Muğis adında bir köle idi. Ben onu, Berîre'nin etrafında ağlayarak tavaf edercesine dolaştığını görür gibiyim. Gözyaşları sakallarını ıslatmıştı. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara amcası Abbâs radıyallahu anh'a: "Muğîs'in Berîre'ye olan sevgisine mukabil, Berîre'nin Muğîs'e olan nefreti seni hayrete sevketmiyor mu?" buyurdu. (Muğis'in haline acıyarak) Berîre'ye "Muğîs'e ric'at etmez misin?" diye şefaatte bulundu. Ancak Berrîre kararlı idi: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu emir mi buyuruyorsunuz? (Eğer, emirse hayhay. Hemen ayrılma kararımdan döneyim!)" dedi. Resûlullah: "Hayır! ben sâdece onun lehine şefaatte bulunuyorum!" deyince, Berîre: "Öyleyse ona ihtiyacım yok!" cevabını verdi." [Buhârî, Talâk 15, 16; Ebu Dâvud, Talâk 31, (2231, 2232); Tirmizî, Radâ' 7 (1156); Nesâî, Kudât 27, (8, 245).][490]

AÇIKLAMA

Bu hadisten, bâzı âlimler, hâkimin hüküm vermezden önce -veya sonra- hasımlar arasında şefaatte bulunarak meselelerini sulh yoluyla halletmeye çalışmasının cevazına hükmetmişlerdir.
Rivayet ayrıca, Resûlullah'ın her ricasının kesin bir emir olmayıp, bazan Ashab tarafından kabul veya reddedilebilecek bir şefaat mâhiyetinde olduğunu, Ashab'ın, kesinlik ifâde eden nebevî talebleri reddetmekten kaçındığını da göstermektedir.[491]

4079- 10- وعن مالـك قـال:]بَلَغَنِي أنَّ حَفْصَـةَ أُمّ الْمُؤْمِنِينَ زَوْجَ النّبيِّ # رَضِـيَ الله عَنْهـا: أعْلَمَتْ زَبْرَاءَ، أمةً كَانَتْ لِبَنِي عَدِيٍّ؛ عَتَقَتْ تَحْتَ عَبْدٍ، أنَّهُ إنْ سَكَتِّ فَـ خِيَارَ لَكِ. فقَالَتْ: هُوَ الطَّقُ ثُمَّ الطَّقُ ثُمَّ الطَّقُ. فَفَارَقَتْهُ ثَثاً[.

10. (4079)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri, ümmü'lmü'minîn Hafsa radıyallahu anhâ, Benî Adiyy'e ait bir câriye olan Zebrâ'ya -ki bir kölenin nikahı altında idi ve efendisi âzad etmişti- haber salıp yanına çağırttı ve dedi ki: [Şimdi sen, zevcin sana temas etmedikçe muhayyersin.] Eğer sükût edersen, muhayyerliğin kalmaz."
Böyle bir hakkın varlığını öğrenen kadın derhal: "O boştur, yine boştur, yine boştur" diyerek kocasını üç talakla boşadı." [Muvattâ, Talâk 27, (2, 563).][492]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin Muvattâ'daki aslı daha uzundur. İbnu Deybe, buraya aktarırken rivayet-i bilma'nâ sûretiyle, ahkâm kısmını özetleyerek aktarmış. Ma'nânın bütünlüğü için gerekli gördüğümüz bir ibâreyi köşeli parantez içerisinde aktardık.
2- Rivayet, âzad edilen câriyeye, Hz. Hafsa'nın yeni durumda sâhip olduğu hak hususunda bilgi

verdiğini göstermektedir.
3- Hafsa validemiz, Zebrâ'yı uyarırken "Kocan sana temas etmedikçe muhayyersin, temas etti mi bu hakkın düşer (artık onu kullanamazsın)" der. Zebrâ bunu öğrenince beraberliği arzu etmez ve üç talakla boşar.
İbnu Abdilberr der ki: "Bu hususta Hz. Hafsa ve kardeşi İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e Ashab arasında muhalefet eden var mı bilmiyorum. Berîre kıssasında, açık bir şekilde buna merfu bir delil rivayet edilmiştir."
Esasen İmam Mâlik de bu görüşü benimser ve âzad edilen câriye, fikrini, kocasının temasından sonra beyan ederse kabul edilmeyeceğini, "ben bilmiyordum, sonradan öğrendim" gibi getireceği mâzeretin de mûteber addedilmeyeceğini söyler.[493]

YEDİNCİ FASIL - MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

4080 -1- عن عبداللّهِ بن عمر رَضِيَ اللّه عَنْهما قال:]طَلاَقُ السُّنَّةِ أنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِراً مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ[. أخرجه النسائي. قلت: وترجم بهِ البخاري، واللّه أعلم .

1. (4080)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Talâku'ssünne (sünnete uygun boşama), kadını temizlik döneminde cimada bulunmadan yapılan boşamadır." [Nesâî,Talâk 2, (6, 140).][494]

4081 -2- وعن مالك قال:]سَمِعْتُ ابنَ المُسَيَّبِ وَحُمَيدَ بنَ عَبْدِ الرَّحْمنِ بن عُوفٍ وَعُبَيدَ اللّهِ بنَ عَبْداللّهِ بن عُتبةَ وَسُلَيْمَانَ بن يَسَارٍ، كُلُّهُمْ يَقُولُ: سَمِعْتُ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: أيُّمَا امْرَأةٍ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا تَطْلِيقَةً أوْ تَطْلِقَتَيْنِ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتّى تَحِلَّ وَيَتَزَوَّجَهَا زَوْجٌ غَيْرُهُ فَيَمُوتُ عَنْهَا أوْ يُطَلِّقُهَا ثُمَّ يَرُدُّهَا اْوَّلُ، أنَّهَا تَكُونُ عِنْدَهُ عَلى مَا بَقِي مِنْ طَقِهَا[.قال مالك رحمه اللّه: وتلك السنة التي خف فيها عندنا .

2. (4081)- İmam Mâlik anlatıyor: "İbnu'l-Müseyyeb'i, Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf'ı, Ubeydullah İbni Abdillah İbni Utbe'yi, Süleyman İbnu Yesâr'ı dinledim, hepside Ebu Hüreyre'nin şöyle söylediğini işitmiş olduklarını bildirdiler: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ı dinledim. Demişti ki: "Bir kadını kocası, bir veya iki talakla boşayıp, kadını (iddeti bitip de başkasına) helal oluncaya kadar bıraksa, kadın da bir başka erkekle evlense, bu ikinci koca ölse veya kadını boşasa, sonra kadın tekrar ilk kocası ile evlense, bu kadın onun yanında, önceden baki kalan talak(lar) üzerine olur."
İmam Mâlik der ki: "İşte bu, hiç bir ihtilaf olmaksızın kabullendiğimiz sünnettir." [Muvatta, Talâk 77, (1, 586).][495]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir kadın bir veya iki talakla boşanıp, iddetin dolması ile talak-ı bâin hâsıl olunca ikinci bir erkekle evlendikten sonra meşru şartlar çerçevesinde eski kocasına tekrar yeni bir evlilikle

dönmesi durumunda, talak adedinin önceki boşanmadan bâki kalan miktar üzerine olacağını ifade eder.

İmam Mâlik, Dâru'ssünne olan Medine'de bu görüşün benimsendiğini belirtir. Eimme-i selâse, Sahâbe ve Tâbiîn'in cumhurları da bu görüştedir. Bunlara göre, ikinci koca, üçten aşağı talakları ketmedemez (yok edemez). Çünkü o, evlenmezden önce evvelkinin kadına ricatine mani olamaz.

Ebu Hanîfe ve Sahâbe ve Tâbiînden bazıları ise, ikinci kocanın üçü ketmettiği gibi üçten aşağı talakları da ketmedeceği görüşündedirler. Öyle ise, bunlara göre kadın önceki kocaya döndü mü, bununla ismet-i kâmile üzere olur yani üç talâk bağıyla evlenir.[496]

-4082 -3- وعن محارب بن دِثَار عن ابن عمر رَضِـيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسولُ الله #: مَا أحَلَّ اللهُ شَـيْئاً أبْغَضَ إلَيْهِ مِنَ الطَّقِ[.وفي أخرى »أبْغَضُ الحَلِ إلى اللهِ الطَّقُ«. أخرجه أبو داود .

3. (4082)- Muharib İbnu Disâr, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın, helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır." Bir diğer rivayette ise şöyle gelmiştir: "Allah'ın en sevmediği helal, talaktır." [Ebu Dâvud, Talâk 3, (2177, 2178).][497]

AÇIKLAMA:

1- Burada, boşama meşru olmakla birlikte Allah'ın en çok nefret edip, sevmediği bir fiil olarak ifade edilmektedir. Şu halde hadis, her helalin mahbub (sevilen) bir şey olmadığını anlatmaktadır. Bu durumda, helalleri sevilen sevilmeyen diye ikiye ayırmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, "boşama" hadisesini mutlak olarak mekruh, çirkin, istenmeyen bir vakıa kabul etmek de doğru değildir. Hattâbî şöyle der: "Hadiste ifade edilen kerâheti, boşamaya sevkeden sebeple açıklamak mümkündür. Geçimsizlik, boşanmayı gerektirecek ciddî bir şey olmaması gibi. Bu çeşit boşamalar çirkindir. Aslında "boşama" hadisesi mutlak ma'nâda çirkin değildir. Nitekim Allah talâkı mübah kılmış ve Resulullah'tan da bazı kadınlarını boşayıp tekrar rücu ettiği sabit olmuştur. İbnu Ömer karısını seviyordu, ama babası Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın onunla beraberliğini istemiyordu. Durumu Resulullah'a şikayet etti. Aleyhissalâtu vesselâm İbnu Ömer'i çağırttı ve: "Ey Abdullah, hanımını boşa!" diye emretti, o da boşadı. Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm Allah'ın hoşlanmayacağı emri vermez."

2- Münâvî, boşamanın kötülenmiş olmasını, ondan hâsıl olan menfî neticelerle izah eder:

* Birlik bağı kopmakta.

* İsmet bağı çözülmekte, bundan da, ümmetin çoğalma sebebi olan "nesil" azalmaya uğramaktadır.

Boşanma, cemiyetin huzuruna da menfi tesir eder. Aileler, fertler arası tatsızlıklara sebep olur. Ayrıca, çocukların terbiye işi aksar.

Âlimler, bu hadisi açıklarken, talakın hadd-î zâtında haram ve mekruh olmadığını, buna ârız olan haricî bir sebeple kötülendiğini belirtmeye gerek duyarlar. Resulullah'ın îlâ hadisesini misal vererek: "O Aleyhissalâtu vesselâm mekruh iş yapmaz!" derler. Talakın kötülüğünü vaktine riayet etmeden rastgele boşama ile de açıklayan var. Talakın temizlik vakti içinde, temasta bulunmadan yapılması gerekir. Sünnete uymayan talaklar çirkindir. Hadiste: "İnsanlara ne oluyor ki, hanımına "Seni boşadım, geri döndüm, boşadım geri döndüm" diyerek Allah'ın hududu ile oynarlar?" buyurur. Bir başka hadiste de: "Niye biriniz hanımına: "Seni boşadım, geri döndüm" der? Bu müslümanların boşaması değildir. Kadınları (boşayacaksanız) temizlik müddeti içerisinde boşayın."

Tîbî der ki: "Hadiste, bazı helalleri çirkin addetme, onlara buğzetmenin meşru olduğu, Allah'ın da

onlara buğzettiği belirtilmektedir. Nitekim, özürsüz olarak evde kılınan münferid namaz, gasbedilen elbise içinde kılınan namaz da böyledir."

Irâkî der ki: "Hadis, Allah'ın birşeye buğzetmesinin onun haram olmasını gerektirmediğini de gösterir. Çünkü bazı şeyler vardır, Allah'ın buğzu sâbit olsa da, asıl vasfı helal olmaktadır. Öyleyse hadis, birşeyde iki ayrı vasfın birleşebileceğine delildir: "Allah'ın buğzu ve helallik. Bu iki vasıf, aralarında birbirine zıdlık arzetmezler."

Bir haberde geldiği üzere, şeytanın en ziyade sevdiği şey karıkoca arasını açmaktır.

Sadedinde olduğumuz hadisteki buğzdan murad, neticedir, mebde değil. Zira buğz, Allah'ın değil mahlukatın sıfatlarındandır. Allah ondan münezzehtir. Benzer sıfatlarla ilgili prensip şudur: "Gadab, rahmet, ferah, sürûr, haya, tekebbür, istihza gibi nefsani ârazların bir evveliyatı bir de nihâyâtı vardır. Bunlar Allah Teâlâ hakkında cisimlerin hâsseleri olan evveliyata değil, gayelere (nihayetlere) hamledilir. Öyleyse, bu hususu hatırında iyi tut, çünkü o, çokca karşılaşacağın benzer şeylerde sana faydalıdır."[498]

-4083 ـ4ـ وعن ثوبـان رَضِـيَ اللهُ عَنْه قـال:]قَـالَ رَسولُ اللهِ #: أيُّمَـا امْرَأةٍ سَـألَتْ زَوْجَـهَـا طَلَّقَهَا مِنَ غَيْرِ مَا بَأسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (4083)- Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hangi kadın, (çok ciddî) bir gerek yokken kocasına boşanma talebinde bulunursa, bilsin ki, cennetin kokusu kendisine haramdır." [Ebu Dâvud, Talâk 18, (2226); Tirmizî, Talâk 11, (1187); İbnu Mâce, Talâk 21, (2055).][499]

AÇIKLAMA:

1- Kadının müracaatı ile hâsıl olan boşamaya muhâla'a veya hul' denir. Hul' lügat olarak elbiseyi çıkarmak ma'nâsına gelir. Mecazi olarak, kadın erkeğin elbisesine teşbih edilmiştir. Boşanma bunun çıkarılması olmaktadır. Umumiyetle bunu sağlayabilmek için kadın kocaya bazı maddî avantajlar sağlar: Mehirden vazgeçmesi, mehr-i mu'accel olarak aldıklarını iâde etmesi vs. gibi. Bunun belli bir miktarı yoktur. Prensip, her iki tarafın mutabakatıdır.

2- Hul' usülünde boşanmaya âyet-i kerime temas eder: "Eğer onların Allah'ın sınırlarını hakkıyle muhafaza ve ifa edemeyeceklerinden korkarsanız, o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur..." (Bakara 229).]

3- "Cennetin kokusunu bulamaz" ifadesi şârihlerce iki ma'nâya hamledilmiştir:

1) Burada zecr ve tehdid, vaîd ve mübalağa tarikine yer verilmiş olmaktadır, değilse kafir olur, ebedî cennet yüzü göremez demek değildir.

2) Yahut "cennetin kokusundan mahrumiyet", ebedî bir mahrumiyet değil, bazı vakitlerde mahrum kalmayı ifade eder. Şöyle ki: "Cennetin kokusunu o kadın, muhsinlerin bulduğu ilk zamanlarda bulamaz" demektir.

Hadiste, asla bulamaz ma'nâsı da mevcuttur. Bu üslub tehdidde başvurulan mübalağadan biridir. Hadislerde ve âyetlerde bunun örneğine sıkça rastlanır.[500]

4084 -5- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ الرَّجُلُ يُطَلِّقُ امْرَأتَهُ مَا شَاءَ أنْ يُطَلِّقَ، وَهِيَ امْرَأتُهُ إذَا رَاجَعَهَا وَهِيَ فِي الْعِدَّةِ، وَإنْ طَلَّقَهَا مِائَةَ مَرَّةٍ أوْ أكْثَرَ حَتّى قَالَ رَجُلٌ لِمْرَأتِهِ: واللهِ لاَ أُطَلِّقُكِ فَتَبِينِينَ مِنِّي وَ لاَ أُؤْوِيكِ أبَداً. قَالت: وَكَيْفَ ذلِكَ؟ قَالَ: أُطَلِّقُكِ، فَكُلَّمَا هَمَّتْ عِدَّتُكِ أنْ تَنْقَضِيَ رَاجَعْتُكِ فَذَهَبَتِ الْمَرأةُ فَدَخَلَتْ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها فَأخْبَرَتْهَا بِذلِكَ. فَسَكَتَتْ حَتّى جَاءَ النَّبِيُّ # فَأخْبَرَتْهُ فَسَكَتَ. فَنَزَلَ الْقُرآنُ: الطَّلَقُ مَرَّتَانِ فَإمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أوْ تَسْرِيحٌ بِإحْسَانٍ. قالت عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: فَاسْتَأنَفَ النَّاسُ الطَّلَقَ مُسْتَقْبِلاً مَنْ كَانَ طَلَّقَ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ طَلَّقَ[. أخرجه الترمذي .

5. (4084)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hadiseye kadar devam etti. Bir adam hanımına: "Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedî şekilde böyle tutacağım!" dedi.
Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince:
"Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Âişe (radıyallahu anhâ)'ya gidip durumu haber verdi. Âişe, Resulullah gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu O'na anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm da sükut buyurdular. Derken şu âyet indi. (Meâlen): "Boşama iki def'adır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey kocalar! Boşandığınız zaman) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helal olmaz...." (Bakara 229). Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Bunun üzerine halk [o günden itibaren] talaka [yeniden yönelip] gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı." [Tirmizî, Talâk 16, (1192).][501]

AÇIKLAMA:

Hadis, görüldüğü üzere, cahiliye devrinde câri, kadınlar aleyhine işlenen bir zulmü aksettirmektedir: Erkek kadını dilediği kadar boşayabilmekte, buna rağmen kendinde tutabilmekte, yeter ki iddeti dolmadan rücû etsin. Rücû etmediği takdirde beynunet denen kopma hâsıl olmaktadır.
İslam, talâkı âyet-i kerime ile ikiye indirmiştir. İkiden sonra ,erkek ya rücu edip boşama işine son verecek ya da üçüncü talakı kullandığı takdirde beynunet-i kübra hasıl olacak, kesin boşanma vukûa gelecektir.
Böyle bir bâin talak vukûa gelince kadın bir başkasıyla evlenmedikçe, eski kocasına nikahlanamaz.[502]

4085 -6- وَعَنْ عمران بن حُصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ سألَهُ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأتَهُ ثُمَّ وَقَعَ بِهَا وَلَمْ يُشْهِدْ عَلى طَلَقِهَا وَ عَلى رَجْعَتِهَا. فقَالَ: طَلَّقْتَ لِغَيْرِ السُنَّةِ، وَرَاجَعْتَ لِغَيْرِ السُّنَّةِ. أشْهِدْ عَلى طَلَقِهَا وَعلى رَجْعَتِهَا وَ لاَ تَعُدْ[. أخرجه أبو داود .

6. (4085)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ)'nın anlattığına göre kendisine, hanımını boşayıp sonra da onunla cima yapan, kadını ne boşadığı ne de rücu ettiği hususunda işhâdda (beyanda)

bulunmayan bir adam, durumunusormuş, onun da cevabı şu olmuştur:
"Sen hanımını sünnî olmayan talakla boşamışsın, sünnî olmayan tarzda geri dönmüşsün. Boşadığına da, döndüğüne de işhadda bulun ve (şâhidleme işini) bir daha terketme." [Ebu Dâvud, Talâk 5, (2186); İbnu Mâce, Talâk 5, (2025).] [503]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi esas alan bazı âlimler, talâk ve ric'ata işhad'ın vacib olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak Ebu Hanîfe, Ashabı ve iki kavlinden birinde Şâfiî ricatte işhad'ın vacib olmadığına hükmetmişlerdir. Bunlar İbnu Ömer'den gelen bir başka hadisle amel ederler. O rivayette Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) فَلْيُرَا جِعْهَا "rücû et" der, fakat işhad'ı zikretmez.
İmam Mâlik ve bir kavlinde Şâfiî: "Ricatte işhad vacibtir" derler.
Bazı şârihler de bu rivayetle ihticac edilmeyeceğini çünkü ihticaca elverişli olmadığını, rivayetin ihticacın cari olduğu bir meselede bir Sahabi sözü olduğunu, bu çeşit ifadelerin hüccet olmayacağını söylemiştir.[504]

4086- 7- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: َ يحِلُّ مْرَأةٍ أنْ تَسألَ طَّقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا وَلِتَنْكِحَ فَإنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا[. أخرجه الستة .

7. (4086)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kadının kız kardeşinin tabağındakini boşaltmak ve kendisi evlenmek için boşanmasını talebetmesi helal değildir. Kendisine de (rızık, nafaka nevinden Allah tarafından) takdir edilen şey vardır." [Buhârî, Nikâh 53, Kader 4; Müslim, Nikâh 38, (1408); Muvatta, Kader 7, (2, 900); Ebu Dâvud, Talâk 2, (2176); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Büyû 19, (7, 258).][505]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kız kardeşinden maksad, din kardeşidir.

2- Bu hadis, kendisi evlenmek gayesiyle bir başka karıyı kocasından ayırmak isteyecek kadınları bu çeşit davranışlardan yasaklamaktadır. Tabağındakini boşaltmak, kinayeli bir sözdür, ayırmayı, boşandırmayı kasteder. Hadiste geçen وَلْتَنْكِحْ ibaresi burada "evlensin" şeklinde emr-i gaibtir. Bazan وَلِتَنْكِحَ şeklinde gelmiş, "evlenmek için" ma'nâsını ifade etmiştir. Biz metinde bu ma'nâya tevcih ettik. Önceki şekil esas alınırsa ma'nâ "evlensin" olur ki, yapılan birçok tevcihlerden biri şöyledir: "Kardeşinin boşandırılmasını isteyen bu kadın, bir başkasıyla evlensin, bu kocayı hanımına bıraksın" veya, "Bu kadın, eğer beraber olmaya sâlih ise, kız kardeşinin kocasıyla evlensin ve ona ortak (kuma) olsun, ama boşanmasını istemesin."
Hadisin sonu şöyle tevil edilmiştir: "Allah Teâlâ hazretleri, bu kadına takdir ettiği nafaka ve saireyi kendisine ulaştıracaktır, tek başına da olsa başkalarıyla da olsa, farketmez."[506]

4087- 8- وعنه رَضِـيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَلاَثَةٌ جَدُّهُنَّ جَدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جَدٌّ: النِّكَاحُ، وَالطَّلاَقُ، والرَّجْعَةُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

8. (4087)- Yine Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk, ric'at." [Ebu Dâvud, Talâk 9, (2194); Tirmizî, Talâk 9, (1184).][507]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Ehl-i ilmin kâhir çoğunluğu şu hususta ittifak etmiştir: "Talâka delâlet eden sarih lafız, bâliğ, âkil bir insanın dilinden dökülecek olursa o bundan sorumlu tutulur." Onun: "Ben şaka yapıyorum"; "laf olsun diye söylemiştim"; "boşamaya niyet etmemiştim" gibi mazeretler ileri sürmesi fayda vermez. Bu hükme, bir kısım âlimler şu âyetten delil getirmişlerdir: "Allah'ın âyetlerini eğlence yerine tutmayın" (Bakara 231). Denir ki: "Eğer bu meselede halka suhûlet gösterilmiş olsaydı, bunlarla ilgili hükümler muattal hale gelirdi. Öyle ki boşayan veya evlenen veya köle âzad eden kimsenin "Ben bu sözümde şaka yapmıştım" demeyeceğinden emin olunamazdı. Bu davranışla da Allah'ın hükmü iptal olurdu. Bu ise caiz değildir. Bu hadiste zikri geçen şeylerden herhangi birini kim telaffuz ederse, hükmü ona terettüp eder. Aksi bir iddiada bulunsa ondan kabul edilmez. Bu üç şeyin zikri ferçle ilgili umurun ehemmiyetini tekid içindir."
Bazı rivayetlerde şakası olmayan üç şeyin üçüncüsü olarak Itâk zikredilir: "Üç şey vardır onlarda eğlence caiz değildir: talâk, nikah, ıtak... Kim bunları telaffuz ederse vacib oluverirler."[508]

4088- 9- وعن عَبْدُالرَّحْمنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ طَلَّقَ امْرَأتَهُ فَمَتَّعَهَا بِوَلِيدَةٍ[. أخرجه مالك.

9. (4088)- Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'tan rivayete göre o, "hanımını boşamış, ve onu bir cariye ile nimetlendirmiştir." [Muvatta, Talâk 45, (2, 573).][509]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'ın boşadığı hanım Temâdır adında bir kadındır. Başka rivayetler daha sarih bir ifadeyle, Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)'ın, boşadığı Temâdır'a seksen dinar değerinde siyahî bir cariyeyi bağışladığını belirtir. Böylece, âyette emredilen "Güzellikle salma"nın bir örneğine şahid olmaktayız. Şu halde kadın boşanmış olsa da onun gönlünü, rızasını alıcı bağışlar, ihsanlar yapılması gerekmekte, İslâmî edeb bunu emretmektedir.[510]

UĞURSUZLUK VE FAL BÖLÜMÜ

4089- 1- عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # َ يَتَطَيَّرُ مِنْ شَىْءٍ، وَكَانَ إذَا بَعَثَ عَامٍ سَأَلَ عَنِ اسْمِهِ،

فَـإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهِ، وَرُؤِىَ بِشْرُ ذلِكَ فِى وَجْهِهِ وَإنْ كَرِهَ اسْمَهُ رُؤِىَ ذلِكَ فِي وَجْهِهِ. فَـإذَا دَخَـلَ قَرْيَـةً سَألَ عَنِ اسْمِهَا، فَإنْ أعْجَبَهُ فَرِحَ بِهَا، وَإنْ كَرِهَهُ عُرِفَ ذلِكَ فى وَجْهِهِ]. أخرجه أبو داود .

1. (4089)- Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (halkın uğursuzluk çıkardığı) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir memur göndereceği zaman ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi ve hatta bunun neşesi yüzünde görülürdü. İsimden hoşlanmazsa buda yüzünden belli olurdu. Bir köye girecek olsa onun da ismini sorardı, hoşuna giderse sevinirdi, hoşlanmazsa, bu yüzünden okunurdu." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3920).][511]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Araplarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren hadislerden biridir. Uğursuzluk inancı, farklı tezahürler altında pek yaygın olması sebebiyle, Resulullah bunu ortadan kaldırma sadedinde pek çok beyanlarda bulunmuş, tavırlar takınmıştır.
Tetâyur, teşâüm gibi kelimelerle ifade edilen uğursuzluğu reddeden Aleyhissalâtu vesselâm, tefâül denen hayra yormaktan hoşlanırdı. Göndereceği memurun veya gireceği köyün isminin güzel olmasından mennun olması bundandır. Kötü isimden hoşlanmaması uğursuzluk duymasından değil, tefâülün ortadan kalkmasındandır.
Resulullah tefâüle imkan tanımayan kötü isimleri güzelleriyle değiştirmiştir. Bunların bazı örneklerini daha önce kaydetmiştik.[512]
Resulullah sadece çirkin olan şahıs isimlerini değil, köy ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın güzel isimle tefâül buyurmasının bir gayesinin, güzel isim koyma emrini mü'minlere benimsetme gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Zira, çocuğa güzel isim verilmesine, çocuğun babası üzerindeki haklarından biri ilan edecek kadar ehemmiyet vermiştir. Bu emrin başka tedbirlerle de takviyesi gerekli idi.
Kötü ismin yasaklanmış olmasıyla ilgili olarak İbnu Melek bir başka yorum getirir. Kaydediyoruz: "Sünnet, kişinin çocuğu ve hizmetçisi için güzel isimleri tercih etmesini gerektirir. Zira kötü isimler de bazan kadere tevâfuk eder. Sözgelimi, Allah'ın kazası, çocuğunu Hasâret (zarar) diye isimlendiren kimseye de gelecek olsa bu adama veya çocuğuna gelen zararın, bazı kimseler, o isim sebebiyle geldiğine itikad ederler ve uğursuzluk çıkarmaya yeltenirler, onunla oturup kalkmaktan ve beraberlikten kaçınırlar."
Görüldüğü üzere, Resulullah'ın iyi ismi tercih etmesi, güzel isimlerden tefâül edip sevinç izhar etmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı ma'nâsına gelmez. Bilakis uğursuzluk çıkarma geleneği ile mücadele gayesini de taşır.[513]

4090 -2- وعن أبي هريرة رَضِـيَ اللهُ عَنْه قـال:]كَـانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا سَـمِعَ كَلِمَـةً أعْجَبَتْهُ قَالَ: أخَـذْنَا فَأْلَكَ مِنْ فِيكَ[. أخرجه أبو داود .

2. (4090)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hoşuna

giden bir kelime işitince: ("Amin!"; "Dediğin çıksın!"; "Allah muradını versin!" ma'nâsında olmak üzere): "Senin uğurunu kendi ağzından işittik!" buyururlardı." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3917).][514]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, hoşuna giden bir şey işitince اَخَـذْنَا فَأْلَـكَ مِنْ فِيكَ buyurduğunu haber vermektedir. İbareyi kelimesi kelimesine tercüme edince ma'nâ şu olur: "Senin uğurunu ağzından aldık." Dilimizde bu, fazla birşey ifade etmez. Öyleyse ma'nâyı tam olarak anlamak için, bu sözü söylendiği makam ve muhatabı da göz önüne almamız, hatta aynı muhtevada gelmiş benzer başka rivayetleri de görmemiz gerekmektedir. Nitekim, Ebu Nuaym'ın et-Tıbb'da kaydettiği bir rivayette, Aleyhissalâtu vesselâm, hoşuna giden sözü sarfeden kimseye يَا لَبَّيْكَ نَحْنُ اَخَـذْنَا فَأْلَكَ مِنْ فِيـكَ karşılığında bulunuyor. Burada, baştaki "Yâ lebbeyk" ibaresi, dilimizdeki "Buyurun!"; "Başüstüne!"; "Tamam!" "Olsun!" gibi tabirlerin yerine geçen bir sözdür. Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm bu ifadeleriyle, güzel bir söz sarfeden muhatabını teşci etmek, ferahlatmak, ümidini artırmak maksadına raci olmak üzere "Senin uğrunu, karşılaşacağın iyi sonucu, senin ağzından işittik, muradına eresin!" ma'nâsında bu ifadeyi kullanmıştır. Metnin tercümesini bu telakki çerçevesinde yaptık.

Müteakip iki hadisle ilgili açıklamalar bu anlayışımızın isabetliliğine delil olacaktır.[515] رَبَّنَا تُؤاخِذْنَا إنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا

-4091 -3- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ #: كَانَ يُعْجِبُهُ إذَا خَرَجَ لِحَاجَـةٍ أنْ يَسْمَعَ يَا رَاشِدُ يَانَجِيحُ[. أخرجه الترمذي .

3. (4091)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir ihtiyacı görmek üzere (yola) çıktığı zaman yâ râşid (uğurlar olsun) yâ necîh (hayırlı muvaffakiyetler) temennîlerini işitmekten hoşlanırdı." [Tirmizî, Siyer 47, (1616).][516]

AÇIKLAMA:

Bir iş için çıktığı zaman Resulullah'ın işitmeyi arzu ettiği kelimeler "Yâ râşidyâ necîh"dir. Râşid, dilimizdeki rüşd'den gelir,doğru yolu bulan demektir. Necîh de ihtiyacı görülen yani muradına eren demektir.
Bu tabirlerin dilimizdeki tam karşılığını bulmak için bu makamda söylediğimiz tabirleri aramamız gerekir. Gayeli olarak yola çıkan kimseye, ayrılışı sırasında, "Uğurlar olsun! Allah rast getirsin!" deriz . Öyleyse yâ râşid, yâ necîh -bazı rivayetlerde, ya vâcid- gibi tabirleri "İstikametten ayrılmayasın"; "Doğrulukta muvaffak olasın!" "Güle güle"; "Hayırlı işler!"; "Hayırlı muvaffakiyetler!" gibi hem dua, hem nezaket, hem örf ve âdâb makamında söylenen sözlerimizle karşılamamız gerekecektir.[517]

4092 -4- وعن عروة بن عامر القرشى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]ذُكِرَتِ

الطِّيَرَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ #: فقَالَ: أحْسَنُهَا الْفَألُ، وَ تَرُدُّ مُسْلماً. فَإذَا رَأى أحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ يَأتِي بِالْحَسَنَاتِ إَّ أنْتَ، وَ يَدْفَعُ السَّيِّآتِ إَّ أنْتَ وَ حَوْلَ وَ قُوَّةَ إَّ بِكَ[. أخرجه أبو داود .

4. (4092)- Urve İbnu Âmir el-Kureşî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında uğursuzluktan bahsedilmişti. Buyurdular ki:
"Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma)dır. (Uğursuzluk inancı) bir müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecek olursa şu duayı okusun: "Allahümme la ye'ti bi'lhasenâtı illâ ente ,ve lâ yedfe'u's-Seyyiâti illâ ente velâ havle ve lâ kuvvete illâ bike. (Allahım! Hayrı ancak sen verebilirsin, kötülüğü de ancak sen defedebilirsin. (İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz) güç ve kuvvet de ancak sendendir.)" [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3919).][518]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yanında "uğursuzluk" bahsi açılınca, uğursuzluğa inanmanın değil, uğura inanmanın daha iyi olduğunu söyler. Bu hususu İbnu'l-Esîr, en Nihaye'de şöyle açıklar: "Resûlullah fe'l'i yani uğur çıkarmayı sevmiştir, çünkü insanlar, Allah'tan hayır geleceği emelinde olur ve her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümîd ederlerse hayır üzere olurlar. (Beklediklerine eremeyerek) ümidleri boşa bile çıkmış olsa ümid onlar için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetine emel etmeyip, ümidlerini kesecek olsalar bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince bunda Allah hakkında su-i zanda bulunmak, belanın gelmesini beklemek vardır. Tefâülün (uğura inanmanın) ma'nâsı şunun gibidir: Hasta bir adam varıp işittiği bir sözle tefâül eder, yâni bir başkasının "yâ sâlim (selamete eresin)" dediğini işitir veya yitiğini arayan bir adam da, bir başkasının "Yâ vâcid (aradığını bulasın)" dediğini işitir. O vakit birinin içine sıhhate kavuşacağı, diğerinin içine de yitiğini bulacağı hususunda bir ümid ışığı doğar... Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Fe'l nedir?" diye sorulunca "Güzel sözdür" diye târif etmiştir.
2- Resûlullah, uğursuzluk inancının, müslümanı, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü müslüman, hayır ve şer her şeyin Allah'tan olacağına inanması sebebiyle, ona terettüp eden ve muvafik olan şey, bütün, işlerinde Allah'a tevekküldür. Allah ve Resûlünün emirlerine uyarak meşru şekilde esbâba tevessül eder, aklın, şeriatın ışığında elinden geleni yapar, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. Karşısına çıkan kimseden, kuşun sağa veya sola uçmasından uğursuzluk çıkararak başladığı işi yarıda bırakıp geri dönmez. "Uğursuzluk inancı bir müslümanı yolundan alıkoymasın"ın ma'nâsı budur.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlardaki bir zaaf sebebiyle, uğursuzluk inancından tamamen kurtulamıyabileceklerini nazar-ı dikkate alarak, bu hisse kapılanlara bir rukye (dua) tavsiye ediyor. Kişi öyle durumlarda bunu okuyup işine devam etmelidir.[519]

4093 -5- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الطِّيَرَةُ شِرْكٌ قَالَهَا ثَثاً، وَمَا مِنَّا إَّ. وَلكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (4093)- İbnu Mes'ûd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir. (İhtiyarsız kalbine uğursuzluk vehmi gelip içinde bazı şeylere karşı neferet duyan) hâriç bizden kimsede bu yoktur. Lakin Allah onu tevekkülle giderir."[520] [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3910); Tirmizî, Siyer, 47, (1614).][521]

AÇIKAMA

1- Burada uğursuzluğa inanmak şirk ilan edilmektedir. Âlimler şöyle izah ederler: "Bir kimsenin kendisine zarar veren, fayda celbeden şeyler olduğuna inanması sebebiyle şirke düşer. Eğer bir de bu inancın mûcibiyle amel ederse sanki Allah'a şirk koşmuş olur ve buna şirk-i hafî denir. Bir de Allah dışında bir şeyin müstakillen zarar ve fayda vereceği itikadına düşerse bu şirk-i celî olur." el-Kâdî der ki: "Resulullah bunu şirk olarak isimlendirdi, çünkü Araplar uğursuz addettikleri şeyi kötülüğün hâsıl olmasında müessir bir sebep biliyorlardı. Esasen esbaba tesir vermek şirk-i hafîdir. Buna bir de cehâlet ve kötü itikad inzimâm edince durumun ne olacağı açıktır.
2- Resûlullah'ın "uğursuzluk çıkarmak şirktir" diye üç kere tekrarı, mesele hususundaki zecri mübalağalı kılmak, müessiriyeti artırmak içindir.
3- Hadîsin sonunda, kalbe eski alışkanlıktan ötürü veya ihtiyarsız olarak uğursuzluk düşüncesinin ârız olması sebebiyle hâsıl olacak zarar vehiminin Allah'a tevekkül sayesinde bertaraf olacağı belirtiliyor.[522]

4094 -6- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ #: َ عَدْوَى وَ طِيَرَةَ، وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ قالُوا: وَمَا الْفَألُ؟ قالَ: كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.وزاد البخاري، قال:]وَيُعْجِبُنِي الْفَألُ الصَّالِحُ، الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ[.

6. (4094)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ne sirayet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Benim fe'l hoşuma gider." Yanındakiler sordu: "Fe'l nedir?"
"Güzel bir sözdür!" buyurdu."
Buhârî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benim, dedi, fe'l-i sâlih, güzel bir kelime hoşuma gider." [Buhârî, Tıbb 44, 54; Müslim, Selam 113, (2224); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3916); Tirmizî, Siyer 47, (1615).][523]

4095 -7- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنْ كَانَ)يَعْنِي الشُّؤْمَ(في شَىْءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرأةِ وَالْمَسْكَنِ[. أخرجه الثة .

7. (4095)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu." [Buhârî, Cihad 47, Nikah 17;

Müslim, Selam 119, (2226); Muvattâ, İsti'zân 21.][524]

4096 ـ8ـ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ عَدْوَى وَ صَفَرَ وَ غُولَ[. أخرجه مسلم.يقال »الصَّفَرُ« حية في البطن تصيب ا‘‘نسان إذا جاع فتؤذيه، وكانت العرب تزعم أنها تعدي، وقيل هو تأخير المحرم إلى صفر وهو النسئ الذي كانت الجاهلية تفعله فأبطله ا‘‘سم .

8. (4096)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer, ne de gûl vardır." [Müslim, Selam 109, (2222).][525]

4097 ـ9ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رسولُ اللهِ #: َ عَدْوَى وَ صَفَرَ وَ هَامَةَ. قَالَ أعْرَابِيٌّ: يَا رسولَ اللهِ، مَا بَالُ ا‘‘بِلِ تَكُونُ فى الرَّمْلِ كَأنَّهَا الظِّبَاءُ فَيَأتِى الْبَعِيرُ ا‘‘جْرَبُ فَيَدْخُلُ فِيهَا فَيُجْرِبُهَا. فقَالَ #: فَمَنْ أعْدَى ا‘‘وَّلَ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

9. (4097)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ne sirâyet, ne safer ne de hâme vardır!" Bunu işiten bir bedevî atılıp:
"Ey Allah'ın Resulü! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Peki, birinciye kim sirâyet ettirdi?" [Buhârî, Tıbb 54; Müslim, Selam 101, (2220); Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3911, 3912, 3913, 3914, 3915).][526]

4098 ـ10ـ وعن قطن بن قبيصة عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سمعتُ رسولَ اللهِ # يَقُولُ: الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ[. أخرجه أبو داود.»العِيَافَةُ« زجر الطير والتفاؤل بها كانت العرب تفعله.و»الطَّرْقُ« الضرب بالحصى وقيل هو الخط في الرمل، وفي كتاب أبي داود: إن »الطَّرْقَ« الزجر.و»العيافة« الخط.و»الجبْتُ« كل ما عبد من دون اللهِ وقيل هو الكاهن والشيطان .

10. (4098)- Katan İbnu Kubeysa babası (radıyallahu anh)'tan naklen anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "İyâfe, tıyere, tark sihirdendir." [Ebu Dâvud, Tıbb 23, (3907).][527]

AÇIKLAMA:

1- Bu kaydedilen hadislerde, Resulullah devrinde yer verilen birçok uğursuz addetme nevlerinin zikri geçmekte ve hepsinin de Aleyhissalâtu vesselâm tarafından reddedildiği, yasaklandığı görülmektedir: "Bazı tabirlerin hemen hemen bütün hadislerde tekrarla geçtiği için, bu hadisleri birleştirerek, geçen tabirleri ayrı ayrı açıklamayı uygun bulduk. Açıklamayı sırayla yapacağız:[528]

* Adva'

Adva' adâ'dan gelir, sirayet etmek yani hastalığın bulaşması demektir. Öyleyse burada hastalığın bulaşma hadisesi inkar edilmektedir: "Bulaşma yok!" Halbuki daha önce, başka hadislerde (4038, 4039) sirayetin kabul edilip bulaşmayı önlemek için karantina tedbirinin vaz'edildiğini görmüş idik. Öyleyse burada tevile gerek vardır. Âlimler bunu "hastalığın Allah'ın bilgisinden hariç olarak kendiliğinden bulaşma inancının reddedildiğini" belirtirler. Yani asıl olan hastalığın sirayetidir. Bu kabul edilmekle beraber, sirayet hadisesinin Allah'ın iradesiyle, kazasıyla olduğuna inanılacaktır. Öyleyse hadiste, sirayete yüzde yüz gözüyle bakıp, hastalar kaderlerine terkedilmeyecek, onlara gereken insanî alaka ve yakınlık da ihmal edilmeyecek ma'nâsı mevcuttur.[529]

* Tıyare

Tıyare'nin izahı daha önce geçti. Ancak bu kelime bazen tetayyur şeklinde geçer. Bazı âlimler ikisi arasında fark görmüş, tetayyur'a uğursuzluk inancı, tiyare'ye de bu inançla ameldir demişlerdir.Bu kelimeler tayr kelimesinden gelir; "kuş" demektir. Uğursuzluk çıkarma işi daha ziyade kuşların uçmasına göre yapıldığı için, mefhum o kökten bir kelime ile tesmiye edilmiştir.[530] Ancak, araplarda uğursuzluk inancı, bazıları hadislerde görüldüğü üzere kuşlardan dışarı çıkmış, senenin bazı aylarına bile sirayet edecek şekilde vüs'at kazanmıştır.[531]

* Fe'l:

Dinimizdeki fal kelimesi buradan gelir. Fe'l delâlet ettiği mefhum itibariyle bizim "fal"dan farklı olduğu için, iltibası önlemek maksadıyla kelimenin aslî şeklini korumayı uygun gördük. Fe'l'in ne olduğunu bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamaktadır (4094. hadis): Kelimetun tayyibetün. Bununla, duruma göre "Hayırlı yolculuklar"; "İşin rast gitsin"; "Allah kavuştursun"; "Muradına eresin", "Aradığını bulasın" gibi nezaketen söylenen dua ve temenni cümlelerinin kastedildiğini daha önce (4090. hadis) açıkladık.[532]

* Safer:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "yok" diye reddettiği safer, İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre, bir yılandır: "Arablar zannederdi ki karınlarında safer denen bir yılan var, acıkınca insanı sokar ve ezaya sebep olur." Bunun, insan veya hayvan karnında bulunup sirayet ettiğine inanılan bir hastalık olduğu; bununla bizzat safer ayının kastedildiği, safer'e girilince uğursuzluğa uğranılacağına inanıldığı vs. de söylenmiştir. Şu halde hadîs, hepsini reddetmiş olmaktadır.[533]

* Gûl:

İbnul-Esîr bunu, "Arapların çölde bulunduğuna inandıkları cin ve şeytanlardan bir nev" olarak

açıklar. Öyle bir nev ki, çok çeşitli renklere, şekillere bürünerek insanlara gözükür, yollarını şaşırtıp helâke atar. Aleyhissalâtu vesselâm böyle bir şeyin olmadığını söylemiştir.
Bazı âlimler: "Resûlullah "gûl" denen varlığı inkar etmiş değildir, ona izafe edilen çeşitli renklere bürünüp insanları aldatma gibi inançları reddetmiştir" demişlerdir. Buna göre (Gûl yoktur)"un ma'nâsı "Gûl hiç kimseyi şaşırtamaz" olur. Bu te'vile şahid olarak şu hadîsi gösterirler: "Gûl yoktur, seâli vardır." Se'âli ise cinlerin sihirbazlarııdır. Öyleyse ma'nâ şu olur: "Gûl yok, ancak cinlerin sihirbaz takımı vardır, onlar insanın gözlerini boyayarak bir kısım iltibaslara sevkederler."[534]

* Hâme:

Birçok ma'nâya gelmektedir:
** Bir kuştur, bu kuşun baykuş olduğu da söylenmiştir. İnanca göre, bir kimsenin damına kondu mu oraya bela iner.
** Lügat olarak baş demektir, her şeyin başı. Arapların inancına göre, öldürülen kimsenin ruhu, başından bir kuş olarak çıkar, intikamı alınıncaya kadar "beni sulayın, beni sulayın; kan, kan" diye bağırır. İntikamı alınınca uçup gider.
** Arapların bir diğer inancına göre, bu ölenin kuş olup uçan ve sadâ diye isimlendirdikleri "kemiği"dir, "Ruhu"dur diyen de olmuştur.
Şu halde Resûlullah hem bunların varlığını reddetmiş, hem de bu inançların bâtıl olduğunu beyan etmiş olmaktadır.[535]

* Iyâfe:

Kuş falıdır. Çeşitli şekillerde olabilir. Mesela kuş uçurulur, sağa giderse hayra, sola giderse şerre yorulur. Bazan önüne çıkan bir kuşun ismini veya cinsini değerlendirmek suretiyle tefâül edilir. Mesela ukâb dedikleri bir kuşla "ikab"a, gurâb (karga) ile gurbete , hüdhüd ile hidâyete tefâül ederlerdi. Bu bâzan da kuşun arkasından bağırıp çağırmak suretiyle icra edilir. Kamus'taki tarifi şöyle: "Kuş kısmıyla tetayyur ve tefe'ül eylemek ma'nâsınadır ki bedevî âdetidir. Mesela kuşun ismini ve savtını (sesini) ve nüzûl ve mürûru mâkûlesi evzâ ve ahvâlini i'tibar edip zu'mlarına muvafik muktezâları üzere tefâ'ül ve teşâ'üm ederler." İbnu'l-Esîr'in açıklaması daha vecîz olarak şöyle: "Bu kuş falıdır, kuşun ismi, sesi ve geçtiği yerle tefâülde bulunmak (uğur veya uğursuzluk) çıkarmaktır. Arapların çokça başvurdukları bir âdetleri idi." Yine İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre aynı kökten ism-i fâil olan âif, bir nevi kâhindir, fal beyan eden sezgi ve zannda bulunan kimsedir. Mesela Şureyh'in âif olduğunu yani isabetli sezgi ve zannlarda bulunan biri olduğunu örnek olarak kaydeder. Araplar zannında isabetli olana kâhin, sözünde tesirli olana sâhir dedikleri gibi, sezgi ve zannında yanılmayana da âif derlermiş.
Kısacası Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu sihrin bir çeşidi ilân ederek yasaklamıştır.[536]

* Tark:

Bu kadınların çakıl vurarak icra ettikleri bir fal çeşididir. İbnu'l-Esîr bazılarının kum üzerine çizilen hatlarla yapılan kehâneti tark olarak isimlendirdiklerini kaydeder. Şu halde bu da bir kehânet çeşididir. Resûlullah bunu da yasaklamıştır.[537]

* Nev':

Burada kaydedilen hadîslerde geçmiyor ise de, bu çeşit rivayetlerin bazılarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nev'i de yasakladığı belirtilir. Nev' yıldız demektir. Ancak nevin yasaklanması, yıldızlarla ilgili bâtıl bir inancın yasaklanması demektir. Bu inanca göre biri şarkta, diğeri garbta iki yıldız var. Şarktaki doğunca onun mukabili de garbtan batmaktadır, yağmur ve rüzgar bu doğan veya batan yıldızların tesiriyle hâsıl olmaktadır.
Bazı şârihler ise, nevin, sabahın gelmesiyle menâzilü'lkamerden bir yıldızın batmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Bu yıldızlar yirmisekizdir. Her onüç gecede bir tanesi güneşin doğmasıyla mağribten batar, buna mukabil aynı anda bir diğeri doğudan doğar.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mazinin karanlıklarından intikal edip, insanların kalplerinde tevhid nurunun bütün haşmetiyle doğmasına mani olup onları küsûfa tutup, lekeleyen gölgeleyen bu hakikatsız inançların hepsine hâtime çekmiş, bâtıl olduklarını, şirk olduklarını, kesin bir dille, haram edilmiş bulunan sihr'in, kehânetin birer şubesi olduklarını açık şekilde ilan etmiştir. Ancak ne var ki, ilim asrı olmakla iftihar eden, ilmîliği, aydınlığı kimseye bırakmayan günümüz insanı bile hala yıldız falları, çeşitli isimler altında tezahür eden falcılık ve kehânetlerle meşgul olmakta kendini aldatmakta, şarlatanlara soyulmaktadır.
2- Burada, 4095 numaralı hadiste temas edilen at, kadın ve meskende uğursuzluk meselesine de temas etmemiz gerekmektedir. Hadiste Resulullah: "Eğer birşeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu" buyurmaktadır. Hadis bu muhtevası ile eşyada uğursuzluğu kökten reddetmektedir. Ancak hadisin bazı vecihleri
"Ne sirayet ne de uğursuzluk yoktur. Uğursuzluk sadece üç şeyde vardır: "Kadında, atta, evde" şeklindedir.
Hadisin bu vechi ile sadedinde olduğumuz vechi arasındaki teâruz açıktır. Birinde uğursuzluk toptan reddedilirken, diğerinde üç şeyde olduğu takrir edilmektedir. Ülemâ bu hususta farklı yorumlar beyan etmiştir. Nevevî der ki: "Ülemâ bu hadis hususunda ihtilaf etti. İmam Mâlik ve bir grup âlim: "Hadisin zâhirî ma'nâsı esastır, Allah Teâlâ hazretleri bazan bir evde oturmayı zarar ve helâke sebep kılar. Muayyen bir kadın veya atın veya hizmetcinin ittihaz edilmesi de Allah'ın kazasıyla helak hâsıl edebilir. Öyleyse hadisin ma'nâsı, bazı rivayetlerde tasrih edildiği şekilde, bazan bu üç şeyden uğursuzluk hâsıl olur demektir. Hattâbî ve pek çokları, bunun istisna manasında olduğunu, yani, oturulması hoşlanılmayan ev veya sohbetinden hoşlanılmayan kadın, veya hoşlanılmayan at ve köle hariç (uğursuzluk hiç bir şeyde yok). Öyleyse boşama, satma, terketme vs. yollarla onlardan ayrılmak gerekir" demiştir."
İbnu'l-Esir'in yorumu şöyle: "Hadisin ma'nâsı şudur: Eğer hoşlanılmayan ve âkibetinden korkulan bir şey bulunsaydı şu üç şeyde olurdu. Uğursuzluğu bu üç şeye tahsis etmiştir. Çünkü, Arapların sağdan ve soldan gelen kuş, geyik vs. gibi şeylerden uğur veya uğursuzluk çıkarma anlayışlarını iptal edince, buyurdu ki:
"Eğer birinizin oturmaktan hoşlanmadığı bir evi veya beraberliğini istemediği bir kadını veya

beslemesinden zevk almadığı bir atı varsa, bunlardan ayrılsın. Sözgelimi bir başka eve geçsin, hanımı boşasın, atı satsın." Ayrıca: "Evin uğursuzluğu, darlığı ve komşularının kötülüğüdür; kadının uğursuzluğu kısırlığıdır; atın uğursuzluğu, üzerinde cihad yapılmamasıdır" da denmiştir."
İbnu Hacer'in zaafına dikkat çekerek kaydettiği bir İbnu Ömer hadisinde Resulullah şöyle buyurmuştur:
"Eğer at uysal değil hırçınsa o uğursuzdur, eğer kadın, daha önce bir başka kocaya gitmiş, şimdi eski kocasını özlüyorsa o da uğursuzdur. Ev ezan ve ikamet işitilmeyecek kadar mescidden uzaksa o da uğursuzdur. Eğer bu üç şey, bu vasıflardan uzaksa mubârektirler."[538]

4099 -11- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا كُنَّا فِي دَارٍ كَثِيرٌ فِيهَا عَدَدُنَا كَثِيرٌ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَتَحَوَّلْنَا إلى دَارٍ أُخْرَى فَقَلَّ فِيها عَدَدُنَا وَقَلَّتْ فِيهَا أمْوَالُنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: ذَرُوهَا ذَمِيمَةً[. أخرجه أبو داود .

11. (4099)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, malımız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, malımız da."
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Burayı zemîm (addederek) terkedin!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Tıbb 24, (3924).][539]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, sanki Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evde uğursuzluk inancını teyid ediyor ma'nâsı çıkmaktadır. Çünkü sual sahibi, geldikleri bu ikinci evde uğursuzluğa uğrayarak sayılarının azaldığını, mallarında kayıplara uğradıklarını beyan ederek bu ikinci evi terkedip etmeme hususunda fetva ve izin istemektedir. Uğursuzluk inancı, yasaklanmış olmasına rağmen, Resulullah evi terketmelerine irşad buyuruyor. İbnu'l-Esîr, evin zemim addedilerek terkedilmesi uğursuzluk inancıyla hareket etmek değildir dedikten sonra: "Evin zemîm (kötü) olmasının ma'nâsı "havası sizin için muvafık değil" demektir" der. Erdebilî'nin el-Ezkâr'daki yorumu daha farklı: "Bunun ma'nâsı şudur: "Onu terkedin" demek, "orası hakkında düştüğünüz sû-i zandan ve orada uğradığınız musibeti görmekten kurtulmak için bir başka yere geçin" demektir."
Hattâbî ve İbnu'l-Esîr de şu kanaati beyan ederler: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), içlerine düşen, meskenleri sebebiyle belaya uğradıkları zannını iptal için onlara evlerini değiştirmeyi emretmiştir. Evlerini değiştirdiler mi bu vehmin kaynağı kuruyacak kalplerine giren şüphe onlardan uzaklaşacaktı."
Şu halde, Resulullah'ın bu hadislerinden, insanın, imkan nisbetinde, hoşuna gidecek bir meskende oturmaya çalışması prensibi çıkarılabilmektedir. Ömrümüzün büyük bir kısmı evde geçmesi haysiyetiyle, onun komşuları, genişliği, havası, çarşı, pazar, cami, mektep gibi içtimâî mü-esseselere yakınlığı yönüyle uygun ve hoşa gidecek mahiyette olması son derece ehemmiyetlidir. Hatta Resulullah bir hadislerinde "Kişinin saadeti üç şeye bağlıdır: İyi kadın, iyi mesken, iyi binek" buyurarak meskeni saadetimizin temel unsurlarından biri olarak tavsif buyurmuştur.[540]
Şu halde sadedinde olduğumuz hadisten evde teşâüm olduğunun ihsasını değil, evin saadetimizdeki

ehemmiyetinin takrîrini görmemiz gerekmektedir.[541]

ZIHÂR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Zıhâr veya müzâhere, lügat olarak, arka ma'nâsına gelen zahr'dan gelir. İki şey arasında bir mutabakat ve mümâselet vücuda getirmek manasındadır. Boşanma bahsinin bir ıstılahı olarak: Kocanın, hanımını neseb, reza (süt emme) veya müsâharet (evlenmeden hâsıl olan akrabalık bağı) suretiyle müebbeden mahremi olan bir kadının, kendisince bakılması caiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna teşbih etmesidir. Bu muamelede daha ziyade zahr (sırt) kelimesi kullanıldığı için zıhâr denmiştir. Zahr kelimesi çoğu kere, edeb icabı, karın ve tenâsül uzvu yerine kullanılmış olur.

Bu, bir nevi boşamadır. Zira helal olan hanımını, haram olan bir yakınına benzetmek suretiyle, onu kendisine haram kılmış olmaktadır, mezmum bir davranıştır.

Böyle bir benzetme muamelesinde bulunan kimseye, zıhar kefâretinde bulunmadıkça hanımı haram olur. Cinsî temas, öpme, şehvetle kucaklama ve lems (değme) gibi muamelelerde bulunamaz. Mesela bir kimsenin, hanımına: "Sen bana annemin arkası gibisin"; "ben sana zıhâr ettim"; "sen bana anam gibisin"[542] "sen bana anam gibi haramsın" nevinden sözler sarfeden kimse zıharda bulunmuş olur.

Kefâret olarak şunlardan birini yapması gerekir:

* Köle âzad etmek.
* İki ay muttasıl oruç tutmak.
* Altmış fakire sabahlı akşamlı günde iki öğün olmak üzere yemek yedirmek.

Bu üç şıktan birini tercih hakkı yoktur. Maddi imkanı olan köle âzad eder. Olmayan sıhhati elveriyorsa oruç tutar; değilse fakir doyurur. Teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.[543]

4100 -1- عن سلمة بن صخر البياضي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ امْرأً أُصِيبُ مِنَ النِّسَاءِ مَا يُصِيبُ غَيْرِى فَلَمَّا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ خِفْتُ أنْ أُصِيبَ مِنِ امْرَأتِي شَيْئاً يَتَتَابَعُ بِي حَتّى أُصْبِحَ فَظَاهَرْتُ مِنْهَا حَتّى يَنْسَلِخَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَبَيْنَا هيَ تَخْدُمُنِى ذَاتَ لَيْلَةٍ إذْ تَكَشَّفَ لِي مِنْهَا شَىْءٌ. فَلَمْ ألْبَثْ أنْ نَزَوْتُ عَلَيْهَا. فَلَمَّا أصْبَحْتُ خَرَجْتُ إلى قَوْمِي فَأخْبَرْتُهُمُ الْخَبَرَ. قَالَ: فَقُلْتُ امْشُوا مَعِي إلى رَسُولِ اللهِ #. قَالُوا: َ وَاللهِ فَانْطَلَقْتُ إلى رسولِ اللهِ # فَأخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: أنْتَ بِذَاكَ يَا سَلَمَةُ؟ قُلْتُ: أمَا بِذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ مَرَّتَيْنِ وَأنَا صَابِرٌ ‘مْرِ اللهِ فَاحْكُمْ فِيَّ بِمَا أرَاكَ اللهُ قَالَ: حَرِّرْ رَقَبَةً. قُلْتُ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالحَقِّ نَبِيّاً مَا أمْلِكُ رَقَبَةً غَيْرَهَا، وَضَرَبْتُ صَفْحَةَ رَقَبَتِي قَالَ: فَصُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ. قُلْتُ: وَهَلْ أصَبْتُ الَّذِي أصَبْتُ ‘ّ مَنَ الصِّيَامِ. قَالَ فَأطْعِمْ وَسْقاً مِنَ تَمْرٍ بَيْنَ ستِّينَ مِسْكِيناً. قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَقَدْ بِتْنَا وَحِشِينَ مَالَنَا طَعَامٌ. قَالَ: فَانْطَلِقْ إلى صَاحِبِ صَدَقَةِ بَنِى زُرَيْقٍ فَلْيَدْفَعْهَا إلَيْكَ. فَأطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِيناً وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ وَكُلْ أنْتَ وَعِيَالُكَ بَقِيَّتَهَا. فَرَجَعْتُ إلى قَوْمِي. فَقُلْتُ: وَجَدْتُ عِنْدَكُمُ الضَّيِّقَ وَوَجَدْتُ عِنْدَ رسولِ اللهِ السَّعَةَ وَحُسْنَ الرَّأى وَقَدْ أمَرَ لِي بِصَدَقَتِكُمْ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (4100)- Seleme İbnu Sahr el-Beyâzî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, bir başkasında rastlanmayacak derecede kadın mevzuunda zaafı olan (ve şiddetli ihtiyaç duyan) bir kimseydim. Ramazan ayı girince (tahammül edemeyip oruçlu iken) hanımına temas ediveririm diye korktum. Ve Ramazan boyu devam edecek bir zıhârda bulundum. Sabah olunca yakınlarıma gidip durumu haber verdim. Ve: "Benimle Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelin (durumumu sorayım)" dedim."

"Vallahi hayır! Gelmeyiz!" dediler.
Resulullah'a tek başıma gittim, durumu haber verdim.
"Yani sen böyle mi yaptın ey Seleme?" buyurdular.
Ben: "Evet ben öyle yaptım! Evet ben öyle yaptım. Ancak Allah'ın emri karşısında sabırlıyım, Allah size her ne göstermişse onu bana hükmedin!" dedim. "Bir köle âzad et!" emrettiler. Ben: "Sizi hak peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şundan başka rakabem yok deyip rakabeme elimle şaplattım."[544] "Öyleyse peş peşe iki ay oruç tutacaksın!" buyurdular. Ben: "Ama ben bu günahı oruç yüzünden işledim, (dayanamam)!" dedim. "Öyleyse buyurdular, altmış fakire bir vask kuru hurma taksim et!"
"Seni hak peygamber gönderen Zât-ı Zülcelâle yemin olsun (ben ve hanım, her) ikimiz aç ve yiyeceksiz olarak geceyi geçirdik" dedim. (Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüm üzerine):
"Benî Zureyk'in sadaka mallarına bakan memura git, o miktar (hurma)yı sana versin, sen altmış fakire yedir. Geri kalan bakiyeyi de sen ve iyaliniz yeyin" buyurdular. Ben kavmime döndüm. Onlara: "Sizden zorluk ve bed fikir gördüm. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'da ise genişlik ve güzel fikir buldum. Bana sadakanızdan verilmesini emretti! dedim." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2213); Tirmizî, Talâk 20, (1200); Tefsir, Mücâdile 3295; İbnu Mâce, Talâk 25, (2062).][545]

AÇIKLAMA:

1- Burada, zıhârda bulunduğu halde yeminini tutmayan bir sahâbîye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği hükmü ve bunun tatbikatına bir örnek görmekteyiz.
2- Vask: Altmış sa'dır. Bir sa' ise 2, 20 ile 2,650 litre arasında bir hacim ölçüsüdür.
3- Hadis, kefâret olarak altmış fakirin doyurulmasını âmirdir. Nitekim İmam Şâfiî ve İmam Mâlik hazretleri böyle hükmederler. Ancak Ebu Hanîfe merhum bir fakiri altmış gün doyurmakla da kefaretin yerine getirileceğine hükmetmiştir.
4- Bu hadisten hareketle Sevrî, Ebu Hanîfe ve Ashâbı bir fakir için hurma, darı, arpa veya kuru üzümden bir sa', buğdaydan da yarım sa' vermenin vacib olduğuna hükmetmişlerdir.
İmam Şâfiî ise, bu hususta gelen ve vask yerine arâk tabiri geçen başka rivayetleri göz önüne alarak: "Vacib olan, her fakir için bir müdd miktarı vermektir" demiştir. Arâk ise onbeş sa' miktarında bir hacim ölçüsüdür.
5- Hadisin zâhirine göre, kişi her üç nevini de yerine getirmekten aciz de olsa kefâret yine de sâkıt olmamaktadır. Zira, adam köle âzad edemiyeceğini, üstüste iki ay oruç tutamayacağını, altmış fakiri de doyuramayacağını söyleyince, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ona, kefaretini yerine getirecek miktarda yardımda bulunmuştur. İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel böyle hükmetmişlerdir.
Bazı âlimler, bu durumda kefâretin düşeceğine hükmetmiştir.
Bazıları da, tafsili esas almış, "Ramazan orucunun kefâreti düşer, diğer kefâretler düşmez" demiştir.
6- Köle âzadı hususunda da ülemânın farklı bir değerlendirmesine dikkat çekmede fayda var: Hadisin ıtlakını esas alan Atâ, Nehâî ve Ebu Hanîfe rahimehumullah: "Kölenin mü'min olup olmamasına bakılmaz, herhangi bir kölenin âzadı yeterlidir" demişlerdir. İmam Mâlik, Şâfiî ve diğer bir kısım ülemâ: "Kâfir kölenin âzad edilmesi ne câizdir ne de yeterli!" demişlerdir. Bunlara göre, bu mutlak hadis, katille ilgili kefareti beyan eden âyette "iman" şartı ile kayıtlanmıştır. Bu iddiaya: "Bir hükmü

diğer bir meselenin hükmüyle kayıtlamak caiz olmaz" diye cevap verilmiştir. Meselede bazı tafsil daha varsa da, bu kadarını yeterli görüyoruz.[546]

-4101 -2- و٬بي داود في أُخرى:]أنَّ جَمِيلَـةَ كَـانَتْ تَحْتَ أوْسِ بْنِ الصَّامَتِ رَضِـيَ اللهُ عَنْهمـا. وَكَانَ رَجُّ بِهِ لَمَمٌ. وكَانَ إذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ ظَاهَرَ مِنَ
امْرَأَتِهِ فَأنْزَلَ اللهُ فِيهِ كَفَّارَةَ الظِّهَارِ[.»التَّتَابُعَ« التهافت في الشـر واللجاج فيه و يكون إ في الشـر.ومعنـى »نَزَوْتُ« وثبت عليهـا، وأراد به الجمـاع.وقولـه »بتنَـا وَحَشـينِ« أي طعام لنا، يقال أوحش الرجل: إذا جاع، وتوحش: إذا خ
بطنـه .

2. (4101)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Cemîle, Evs İbnu's-Sâmit (radıyallahu anhümâ)'nın nikahı altında idi. Evs ise, kendisinde kadına karşı şiddetli istek bulunan birisi idi. Bu duygusu şiddet peyda edince (nefsini frenlemek maksadıyla) hanımına zıharda bulundu. Bunun üzerine, Allah Teâlâ Hazretleri, onun hakkında kefaret-i zıhâr(la ilgili âyet)i inzal buyurdu." [Ebu Dâvud, Talâk 17, (2218).][547]

AÇIKLAMA:

1- Cemîle (radıyallahu anhâ)'nın hikayesi burada özet olarak görülmektedir. Ancak hadise muhtelif rivayetlerde tafsilatlı olarak gelmiştir. Buna göre, bir diğer adı Huveyle olan Cemîle, kocası Evs (radıyallahu anh)'ın zıhârda bulunması üzerine, telaşla Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelir, durumunu anlatır. Cemîle'nin telaşı, zıhâr'ın, cahiliye devrinde talâk sayılmasından ileri geliyordu. Cemîle'yi dinleyen Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen kocana haram oldun!" der. Cemîle: "Ama kocam talâk kelimesini kullanmadı" derse de Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen kocana haramsın" cevabında ısrar eder. Cemîle: "Meselemi Allah'a arzedeceğim!" diyerek Resulullah'a gider gelir, yüzünü semaya kaldırarak Allah'a şikayetlerde bulunur. Resulullah, kocası hakkında onu teskin etmeye, ikna etmeye çalışır: "Allah'tan kork, o senin amcanın oğludur" buyurur. Ama kadın direnmesine gidip gelmelerine, Allah'a şikayetlerine devam eder. Derken âyet nâzil olur: "(Habibim), zevci hakkında seninle direşip duran, (nihayet halinden) Allah'a da şikâyet etmekte olan (kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu. Çünkü Allah, hakkıyla işitici, kemaliyle görücüdür.

İçinizden zıhâr yapagelenlerin (karıları) onların anaları değildir. Anaları kendilerini doğuranlardan başkası değildir. Şüphe yok ki onlar her halde çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Muhakkak Allah çok bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için), birbirleriyle temas etmezden evvel, bir köle âzad etmek (lazımdır). İşte size bununla öğüt veriliyor. Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.

Fakat kim (bunu) bulamazsa, (yine) birbirleriyle temas etmezden evvel, fasılasız iki ay oruç (tutsun). Buna da güç yetiremezse altmış yoksul (doyursun). (Kefaretteki) bu (hafifletme) Allah'a ve peygamberine iman (da sebat) etmekte olduğunuz içindir. Bu (hükümler) Allah'ın (tayin ettiği) hallerdir. (Bunları kabul etmeyen) kâfirler için ise elem verici bir azab vardır" (Mücâdile 1-4).

Âyet üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Kocan bir köle âzad edecek!" buyurur. Kadın: "Bunu bulamaz! der. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse, peşpeşe iki ay oruç tutar!" buyurur. Kadın: "Ey Allah'ın Resûlü! Kocam yaşlı bir kimsedir, oruç da tutamaz!" der. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse altmış fakiri doyursun!" ferman eder. Kadın: "Onun tasadduk edecek bir şeyi de yok!" der. Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir arâk kuru hurma getirir. Kadın: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ona bir başka arâkla da yardım ederim" der.

Aleyhissalâtu vesselâm: "İyi yaparsın, git, bununla kocan adına altmış fakiri doyur ve amca oğluna dön!" emreder.

Ebu Dâvud: "Bu rivayette, Cemîle'nin kocasıyla istişare edip, iznini almadan kocası adına kefâretini ödediği ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da bunu tecviz edip teyid ettiği görülmektedir" der.

2- Bu rivayet, zıhâr yapan kimseye, kefarette bulunmazdan önce hanımına temasın haram olduğunu ifade eder. Ülemâ bu hususta icma etmiştir. Şayet temas etmişse, kefaret düşmediği gibi, cezada artma da olmaz. Salt İbnu Dînâr der ki: "On kadar fakîhe, kefareti yerine getirmeden hanımına temas eden kimsenin hükmü hususunda sordum. Hepsi de: "Tek bir kefaret öder" dedi." Bu hususta dört imam da aynı görüştedir.

Şunu da belirtelim ki: "Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî hazretleri: "Kefaretten önce temas eden erkeğe üç kefaret gerekir" demişlerdir. Diğer taraftan Zührî, Sâid İbnu Cübeyr ve Ebu Yusuf da, "Temasla kefâretin düşeceğine" kâil olmuşlardır. [548]

İLİM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde yedi fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ÂLİMLERİN FAZİLETİ

*

İKİNCİ FASIL

İLME TEŞVİK

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

İLİM ÂDÂBI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İLİM ÖGRETME ÂDÂBI

*

BEŞİNCİ FASIL

HADİS RİVAYETİ VE NAKLİ

*

ALTINCI FASIL

HADİSİN YAZILMASI

*

YEDİNCİ FASIL

İLMİN KALDIRILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Son zamanlarda ilim çağı, ilim cemiyeti gibi tabirler yaygınlık kazandı. İnsanlığın ortak otomasyon devrini de bırakıp ilim çağına geçtiği, geleceğin insanlığının ilim cemiyeti meydana getireceği söylenmektedir.
Bütün bu ifadeler ilmin ehemmiyetini vurgulamaya yöneliktir. İlim her devirde insanlık için gerekli olmuş, ilimle mücehhez insanlar ve cemiyetler, ilmen geri olanlara dâima üstünlüklerini korumuşlardır. Eğer, insanlık tarihi, ilim mikyasıyla bir taksime tabi tutulacak ve illa da bir ilim devrinden bahsedilecekse, kanaatimizce bunu Kur'an vahyi ile başlatmak gerekir. Beşeriyete "Oku!" diye başlayan risalet-i Muhammediye böyle bir devreyi başlatmış, "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 9); "Allah içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin..." (Mücadele 11) gibi pek çok âyetlerle ilmin yüceliğine dikkat çekmiş, dünyayı isteyene de, âhireti isteyene de, hem dünya hem âhiret her ikisini de isteyene hep ilmin kesbedilmesini tavsiye etmiştir.
İslam dışı dünya, ilme olan ciddî ve alarmant çağrısını son yıllarda ele alarak geleceğin bir ilim çağı olacağını söylemiştir.
Bu Umumi Açıklama kısmında, ilim mevzuunda söylenmesi gereken hususları, kitabımızın birinci cildinde 402-469. sayfaları arasında genişçe işlediğimiz için oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.[549]

BİRİNCİ FASIL - ÂLİMLERİN FAZİLETİ

-4102 -1- عن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ # رَجُلَانِ عَابِدٌ وَعَالِمٌ. فقَالَ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلى أدْنَاكُمْ[. أخرجه الترمذي وصححه .

1. (4102)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biri âbid diğeri âlim iki kişiden bahsedilmişti.
"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en basitinize olan üstünlüğüm gibidir" buyurdu." [Tirmizî, İlm 19, (2686).][550]

4103- 2- وفي رواية له:]ثُمَّ قَالَ: إنَّ اللّه تَعالى وَمَئِكَتَهُ وَأهْلَ السَّموات وَأهْلَ ا'رْضِ حَتّى النَّمْلَةَ فِى جُحْرِهَا وَالْحِيتَانَ فِي الْبَحْرِ يُصَلُّونَ عَلى مُعلِّمِ النَّاسِ الخَيْرَ[.

2. (4103)- Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Aleyhissalâtu vesselâm sonra buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri, melekleri, semâvat ehli, deliğindeki karıncaya, denizindeki balıklara varıncaya kadar arz ehli, halka hayrı öğretene mağfiret duasında bulunur." (Hadis Tirmizî'nin aynı babındadır.)[551]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamasına göre, âbid'le farz ibadetlerini yapabilecek kadar ilmi olup, kâmil şekilde ibâdetini yapan kimseyi; âlimle de, ibadetlerini eksiksiz yapmakla birlikte ulûm-ı şer'iyyeyi iyi bilen kimseyi kastettiğini belirtir.
2- Âlimin şerefce âbide üstünlüğü, Resulullah'ın şerefce en âmi bir sahâbîye üstünlüğüne teşbih edilmiştir. Aliyyu'l-Kârî der ki: "Burada Aleyhissalâtu vesselâm ilmin faziletini beyanda, mübâlâğa üslübuna yer vermiştir. Zira, "...benim, en âlanıza üstünlüğüm gibidir" demiş olsaydı, bu ifade de ilmin fazilet ve şerefini belirtmede kâfi idi..."
3- Aliyyu'l-Kârî hadiste geçen meleklerle Arş'ın hamelesi olan meleklerin kastedildiğini, arz ehli tabiriyle insanlar, cinler, hayvanlar, bütün canlıların kastedildiğini söyler.
4- Hadiste geçen يُصَلُّونَ 'yi "mağfiret duasında bulunur" diye tercüme ettik. Ancak "her çeşit hayır ve bereket talebinde bulunurlar" diye de anlamak muvafıktır.
5- "Hayır öğreten" ibaresindeki hayırdan öncelikle kastedilen şeyin din ilmi olduğu belirtilmiştir. Çünkü hem dünyada istikamete, hem de âhirette kurtuluşa vesiledir. Dolayısıyla her iki dünyanın da saadeti herşeyden önce dinin öğretilmesine ve öğrenilmesine bağlıdır. Günümüzde "çalışmak da ibadettir" diye ibadeti istiskal edici sözleri müslümanlar söylemezler. "Farz ibadetlerini yapanların meşru çalışmaları da ibadettir" dendiği takdirde dinimize uygun bir söz olur. Farzlarını yapmadan yapılan çalışmalar meşru bile olsa nursuzdur veya nuru güdüktür. Âhirete intikal eder mi bilemeyiz. Zira Cenâb-ı Hakk ".Âhireti bildikleri halde dünyayı ona tercih ederler" (İbrahim 3) mealindeki âyette âhirete inandığı halde âhiret için çalışmayı ihmal eden, yani "ailemin nafakası için çalışmam da ibadettir" fetvayı fasidesi ile kendini aldatıp farzları terkeden kimseleri kasdetmiş olmalıdır. Nitekim bir başka âyette "ailenizin rızkını kazanmak ibadetinizin terkini meşru kılmaz" irşadında olmak üzere Hakîm ve Kerîm olan Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "(Herkesin rızkını veren benim, benim yarattıklarım için herhangi bir) rızık vermelerini taleb etmiyorum, (başkalarını) doyurmalarını da istemiyorum (ben onları bana ibâdet etmeleri için yarattım), rızkı veren, o pek çetin kuvvet sâhibi Allah'ın kendisidir" (Zâriyât 57-58).
6- Şârihlerimiz şu hususa da dikkatlerimizi çekerler: Hadîste dikkat çekilen mağfiret duası'na liyakat kasbedebilmek için öğretme işi "hayır" la kayıtlanmıştır. Yani her öğretici, hadîste vaadedilen hayra, berekete mazhar değildir, arz ve semâ ehlinin duasına layık değildir. "Hayır" öğreten buna layıktır. Hayır ise, kişiyi kurtuluşa götüren şeydir, Allah rızası için yapılan iştir.
7- Bu rivayet, efdaliyet sebebine de işâret etmektedir: İlmin hayrı yaygındır, sonsuzca sirâyet eder, ibâdetin hayrı kısadır, onu yapanla sınırlıdır, çünkü ilm nuru başkasına da geçen peygambere benzetilmiştir.[552]

4104 -3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: فَقِيهٌ وَاحِدٌ أشَدُّ عَلى الشَّيْطَانِ مِنْ ألْفِ عَابِدٍ[. أخرجه الترمذي .

3. (4104)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır." [Tirmizî, İlim 19, (2083).][553]

AÇIKLAMA:

Burada fakîhin şeytan tarafından çok zor aldatılacağı ifâde edilmektedir. Çünkü fakih ilmiyle şeytanın aldatmalarına, iğvalarına kapılmaz, üstelik halka hayrı emreder, şeytanın hileleri hususunda halkı aydınlatır.
Bin rakamından murad, kesret yani çokluktur. "Ne kadar çok olursa olsun âbidlerin aldatılmasında şeytan zorluk çekmez' ma'nâsındadır. Âlimler bunun sebebini şöyle açıklar: "Çünkü şeytan, insanlara ne zaman bir heva kapısı açar ve kalplerinde bir kısım şehvetleri uyandırır ve câzip hale getirirse onun hîlelerini bilen fakîh, doğru yolda gitmek isteyen, hayrı taleb eden sâlihlere şeytanın açtığı bu kapıyı kapatmanın yollarını öğretir ve böylece şeytanı hüsrana uğratır, gayesini boşa çıkarır. Âbid ise, ibadetle meşguliyeti sebebiyle, şeytanın hîlelerinden gâfil olabilir." Şevkânî bazılarınca zayıf sayılan şu hadîsi kaydeder: "Allah indinde din ilmi kadar faziletli bir şey yoktur. Tek bir fakih, şeytana bin âbidden daha yamandır. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği fıkıhtır." Sehavî, farklı tariklerden geldiği için, el-Makâsıd'da, "hadîsin güçlendiğini" söylemiştir.[554]

4105 -4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سُئِلَ النَّبِيُّ #: أيُّ النَّاسِ أكْرَمُ عِنْدَ اللّهِ تَعالى؟ قالَ: أكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللّهِ أتْقَاهُمْ قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هذَا نَسألُكَ. قالَ: فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللّهِ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هذَا نَسْألُكَ قَالَ: فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْألُونِى؟ قَالُوا:
نَعَمْ. قَالَ: فَخِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خَيَارُهُمْ فِي اۡسْمِ إذَا فَقِهُوا[. أخرجه الشيخان .

4. (4105)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Allah indinde en efdal insanın kim olduğu sorulmuştu: "Allah indinde en kıymetlileri en muttaki olanlardır!" buyurdular. "Biz bunu sormadık!" demeleri üzerine: "Öyleyse o, Halîlullah'ın oğlu, Nebiyyullah'ın oğlu Nebiyyullah'ın oğlu Yusuf'tur" buyurmuştu. Yine itirazla: "Hayır, bunu da sormadık" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Siz bana Arap hanedanlarından mı soruyorsunuz?" dedi. "Evet (Ey Allah'ın Resûlü!)" dediler. "Onların cahiliye dönemindeki hayırlıları, fıkıh öğrendikleri takdirde, İslâm'da da en hayırlılarıdır!" cevabını verdi." [Buhârî, Enbiya 8, 14, 19, Menâkıb 1, 25, Tefsir, Yusuf 1; Müslim, Fezâil 168, (2378).][555]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, "Allah indinde en kıymetli (ekrem) kimse" sorulunca, Hucurat suresinin 13. âyetinde geçen اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّهِ اَتْقيكُمْ âyetine muvafik olarak: "İnsanların

Allah indinde en kıymetlisi, en muttakî olanıdır" diye cevap veriyor.

2- Hadîste Hz. Yusuf'un fazîleti de dile getirildikten sonra mesele hânedanlara geliyor. Gerçi hadîste madenler tabiriyle meseleye temas ediliyor. İbnu Hacer, burada mâdenler kelimesiyle "kendilerine intisab ve iftihar edilen kökler (ecdâd)ın kastedildiğini" belirtir. "Bunu der, madenler olarak ifade etti, zira onlarda muhtelif istidatlar mevcuttur. Mamafih, onları madenlere benzetmesi, onların şeref kapları olmalarındandır, tıpkı mâdenlerin cevher kabı oldukları gibi."

İbnu Hacer, hadîste şerefin dört kısımda beyan edildiğine dikkat çeker.

1) En efdal kimse, hem cahiliyede hem de İslâm'da şeref sahibi olandır. Bunların cahiliye devrindeki şerefleri hem kendilerinde, hem de ecdadlarında beğenilen vasıfların bulunmasından ileri gelen güzel hasletleri taşımalarındandır. İslâm'daki şeref ise, şer'an güzel olan hasletleri taşımalarından ileri gelir.

2) İkinci derecede yüce olan, öncekine din ilminde derinlik (tefakkuh) ilave etmesini bilendir. Bunun mukabili, cahiliyede şerefli olup, İslâm'da (yeni bir haslet ilave etmeden) eski şerefini devam ettirendir. Bu ise şerefte en düşük mertebedir.

3) Üçüncü kısım: Cahiliyede şerefli olmadığı halde İslâm'da şerefli olan ve fıkıh (ilim) elde edendir. Bundan düşüğü, İslâm'la şereflenmekle kalıp ilim elde etme şerefini ilave etmeyendir.

4) Dördüncü kısım: Cahiliyede şerefli olup İslâm'la şereflenendir. Bu, bir öncekinin altındadır. Eğer fıkıh öğrenirse onun mertebesi cahil şerefliden üstün olur.

3- Hadis, cahiliyeden çıkıp, İslâm'a giren cemiyetlerde şeref statüsünün değişeceğini, eski şerefin korunmasının ve hatta daha da yüceltilmesinin mümkün olduğunu, bunun öncelikle ilme bağlı olduğunu ifade etmekle, ilim iktisabına teşvik etmektedir.[556]

4106 -5- وعن علي رَضِـيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: نِعْمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِى الـدِّينِ إنِ احْتِيجَ إلَيْهِ نَفَعَ، وَإنْ اسْتُغْنِى عَنْهُ أغْنَى نَفْسَهُ[. أخرجه رزين .

5. (4106)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dinde fakîh (bilgili) olan kimse ne iyi kimsedir! Kendisine muhtaç olununca faydalı olur. Kendisine ihtiyaç olmayınca ilmini artırır." [Rezîn tahric etmiştir.][557]

4107 -6- وعنه رَضِـيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي أُمِيتَتْ بَعْدِي فَقَدْ أحَبَّنِي، وَمَنْ أحَبَّنِي كَانَ مَعِي[. أخرجه رزين .

6. (4107)- Yine Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, benden sonra öldürülmüş olan bir sünnetimi ihya ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir." [Rezîn tahric etmiştir] [558]

4108 -7- وعن أبي الدرداء رَضِـيَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُول: مَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَطْلُبُ بِهِ عِلْماً سَلَكَ اللهُ بِـهِ طَرِيقاً مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ. وَإنَّ المَئِكَةَ لَتَضَـعُ أجْنِحَتَهَـا رِضـىً لِطَـالِبِ الْعِلْمِ، وَإنَّ الْعَـالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ في ا'رْضِ وَالْحِيتَـانُ فِي جَوْفِ المَـاءِ، وَإنَّ فَضْـلَ الْعَـالِمِ عَلَى الْعَـابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَـةَ الْبَـدْرِ عَلَى

سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، وَإنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَـةَ ا‘نْبِيَاءِ، وَإنَّ ا‘نْبِيَاءَ لَمْ يُورِّثُوا دِينَاراً وَ دِرْهماً وَلكِنْ وُرِّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أخَذَهُ أخَذَهُ بِحَظِّ وَافِرٍ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذي .

7. (4108)- Ebu'd-Derda radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini işittim: "Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir." [Ebu Dâvud, İlm 1, (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).][559]

AÇIKLAMA:

1- Bu Resûlullah'ın ilmi tafdîl sadedinde beyan buyurduğu mühim hadîslerden biridir. İçerisinde ilmi ve âlimi tafdil edici değişik hususlara yer verilmektedir.

* İlm için yola çıkana Allah cenneti kolaylaştırmaktadır.

* Melekler, ilim tâlibine tâzim göstermektedir.

* Arz ve semada mevcut bütün hayat sahipleri tâlib-i ilme rahmet duası okumaktadırlar.

* İlim ibadetten fevkalâde üstündür, kamerin yıldızlara üstünlüğü gibi...

* Âlimler peygamberlerin vârisleridir.

* İlim elde eden, dünyada elde edilebilecek nasiblerin en ziyadesini elde etmiştir.

2- Meleklerin kanatlarını koyması ne demektir? Bu hususta âlimlerimiz birkaç yorum getirmişlerdir:

* Bir açıklamaya göre, bundan maksad hakkını tâzim, ilmini tevkîrdir (büyükleme). Zira başka âyette aynı tâbir bu ma'nâda kullanılmıştır. "Anne ve babana acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger" (İsra 24).

* Bazı âlimler: "Kanat koymadan maksad yanına inmek için uçmayı terketmektir" demişlerdir. Nitekim hadîste "Allah'ı zikreden bir grup varsa mutlaka melekler sarar ve onları rahmet bürür" buyurulmuştur.

* Bazı âlimler: "Bunun ma'nâsı, ilim tâlibini, üzerinde, dilediği memlekete, istediği hedefe götürüp ulaştırmak için kanatları açıp yaymaktır" demişlerdir.

* Keza: "Bunun ma'nâsı, ilim talebinde tâlibe yardım ve çalışmasını kolaylaştırmaktır" dahi denmiştir.

3- Denizlerde balıklar(a varıncaya kadar bütün canlılar)ın âlime istiğfar etmesi mevzuunda Hattâbî der ki: "Allah Teâlâ hazretleri, balık ve sâir bütün hayvanlar hakkında onların faydaları, maslahatları rızıklarıyla ilgili bir ilmi âlimlerin dillerine koydu. Böylece hayvanlar hakkındaki haramlar, helaller nelerdir, onlar açıklamaktadır, hangi şeyler lehlerine ve faydalarınadır, hangi şeyler aleyhlerine ve zararlarınadır, insanlara âlimler bildirmekte, onlara iyilik yapılmasını, zarar vermekten kaçınılmasını vs. hep âlimler tavsiye etmekte, öğretmektedir. Buna binâen Allah, -kendilerine ülemânın bu şefkatle hizmetlerine bir karşılık olarak- istiğfar etmelerini hayvanlara ilham etmiş olmaktadır."

4- Âlimlerimiz, bu hadîste beyan edilen fazîlete, farzları ve müekked sünnetleri yerine getiren ilim tâlibi ve âlimlerin mazhar olacağını, dünyevî maksadlarla ilim yapanların mazhar olamayacağını belirtmede ittifak ederler. Keza âbid'den de murad, ibadetinin sahih olmasını sağlayacak gerekli ilme sahip olan, boş vakitlerini nâfile ibadetle geçirmek suretiyle kendisinde âbidlik galebe çalan kimsedir.

5- el-Kâdı der ki: "Resûlullah'ın âlimi kamere, âbidi de yıldıza benzetmesinde şu incelik var: İbadetin kemal ve nuru âbidden başkasına geçmez, hep kendinde kalır, halbuki âlimin nuru başkasına geçer."

6- Hadîste peygamberlerin dirhem ve dinar bırakmayacakları belirtilmiştir. Bunlarla dünyanın fâni olan her şeyi ifâde edilmiştir. Zira dirhem, "gümüş"; dinâr da "altın" para demektir. Bu iki şey bir değer birimi olmaları haysiyetiyle bütün dünyalıkları temsîl ederler. Bunların zikri diğerlerini sayıp dökmeye müstağni kılar. Resûller bu fâni dünyalıklardan ancak zaruret miktarında almışlar ve ölümlerinde de paylaşılacak herhangi bir maddi miras bırakmamışlardır, tâ ki insanlar, onların tevarüs edilebilecek dünyalık peşinde oldukları vehmine kapılmasınlar.

7- Son olarak, Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm), ilmî bir nasîbin fevkalâde bir bereket, dünyalıkla ölçülemeyecek kadar ziyade bir hayır olduğunu belirtmekte ve bu bolluğa ermek isteyenleri teşvîk etmiş bulunmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilme olan bu övgülerini dünyaya ve tekniğe bakan ilim açısından ele alsak dahi doğruluğunu te'yidden kendimizi alamayız: Yeni bir teknik, yeni bir ilaç, yeni bir formül gibi, ma'lûma ilave edilen yeni bir ilmî tefevvuk sahiplerine, hem ferd ve hem de millet olarak şerefler ve üstünlükler kazandırmaktadır. Bugün "Nobel kazananlar"; "süperler"; "zengin ve ileri memleketler" hep ilimde öncülüğü elinde tutan fertler ve milletlerdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ondört asır önce söylenmiş bu sözleri bile tek başına bir mucize ve nübüvvetinin hak olduğuna bir delil olmaktadır.[560]

İKİNCİ FASIL - İLME TEŞVİK

4109 -1- عن حميد بن عبدالرحمن قال:]سمعت معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْه يقول: سمعت رسول الله # يقول: مَنْ يُرِدِ الله بهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ[. أخرجه الشيخان وأخرجه الترمذي عن ابن عباس .

1. (4109)- Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ı işittim demişti ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar." [Buhârî, Farzu'l-Humus 7, İlm 13, İ'tîsâm 10; Müslim, İmâret 98, (1038), Zekât 98, 100, (1038); Tirmizî, İlm 1, (2647).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder. Şöyle ki: "Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar. Ben taksim ediciyim, esas veren Allah'tır. Bu ümmet Allah'ın emrini yerine getirmeye (Kıyamete kadar) devam edecektir. Allah'ın emri (Kıyamet) gelinceye kadar muhalifleri, ümmetime zarar veremiyecekler."

2- İbnu Hacer bu hadisin üç hüküm ihtiva ettiğini belirtir.

* Dinde tefakkuh (ilim sahibi olma)nın fazileti.

* İlmi veren gerçekte Allah'tır.

* Bu ümmetten bazıları kıyamete kadar daima hak üzere olacaktır.

Devamla der ki: "Birincisi ilimle ilgili bölüme muvafıktır, ikincisi, sadakalarla ilgili kısma muvafıktır. Bu sebeple de Müslim, hadisi Zekât bölümünde tahric etmiştir. Buhârî de Humus bölümünde tahric etmiştir. Üçüncüsü, Eşrâtu's-Sa'at (Kıyametin Alametleri) ile ilgili bölümde zikredilmeye muvafıktır, nitekim Buhârî, hadisi İ'tîsâm bölümünde de tahric etmiştir, zira hadiste müçtehidin hiçbir vakit eksik olmayacağı hükmü mevcuttur."

3- Kıyamete yakın geleceği belirtilen Allah'ın emrinden murad, kalbinde az da olsa iman bulunan herkesin ruhunu kabzedecek olan bir rüzgardır. Kıyamete yakın böyle bir rüzgarla mü'minler teslim-i ruh ettikten sonra geriye şerirler hayatta kalacak ve Kıyamet onların tepesine yıkılacak, Kıyametin korkunç hadisâtını ceza olarak onlar yaşayacaklardır.

4- Hadis, fıkıh ilminin sadece iktisabla olmayacağını, ilaveten Allah'ın lütfunun tecellisiyle olacağını ifade etmektedir. Bu da, her halde ilmin Allah rızası için talebi şartına bağlıdır. Selefi tekzib etmek, dil uzatmak gayesiyle fıkıh öğrenmeye çalışanlara ilâhî rahmetin hiç bir zaman açılmayacağı söylenebilir, çünkü niyette ihlas mevcut değil.

Âlimlerimizin anladığına göre hadis, ihlasla tefakkuh edip Allah'ın rahmetine mazhar olacakların, bu ümmet-i merhume'den Kıyamete kadar eksik olmayacağını ifade etmektedir.

5- Buhârî, bu grubu, sünneti bilenlerin teşkil ettiğinde cezmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bunlar ehl-i hadis değilse, başka kim olur bilemem!" demiştir. Kadi İyaz: "Ahmed İbnu Hanbel, bu sözüyle ehl-i sünneti ve ehl-i hadis mezhebine itikad edenleri kastetmiştir" der.

Nevevî de şu kanaattedir: "Bu taifenin Allah'ın emrini yerine getiren çeşitli mü'min fırkalar olması muhtemeldir: Mesela mücahid, fakih, muhaddis, zâhid, emr-i bi'lmaruf, nehy-i ani'lmünker yapanlar gibi her çeşit hayra koşanlardan her biri bu taife olabilir. Ayrıca, bunların bir mekanda olmaları da şart değil. Bir arada olmaları da, her tarafta dağınık bulunmaları da caizdir. Keza bu taifelerden bir kısmının olup bir kısmının olmaması da caizdir, bu hayır fırkalarının yeryüzünden birer birer tükenerek en sona tek bir fırkanın kalması da caizdir. İşte, bunların hepsi inkıraz buldu mu Alah'ın emri (rüzgar) gelecektir."

6- İbnu Hacer der ki: "Bu hadisin ifade ettiği mefhum şudur: Kim dinde tefakkuh etmezse yani İslam'ın esaslarını ve bu esasların gerektirdiği teferruatı (furû'u) öğrenmezse hayırdan mahrum kalır." Bu ma'nâya delil olarak hadisin Ebu Ya'la'da gelen bir vechindeki ziyadeyi kaydeder: "Kim dinde tefakkuh etmezse Allah ona kıymet vermez." İbnu Hacer, hadisin sened yönüyle zayıf olduğunu, ancak ma'nânın sahih bulunduğunu belirtir ve: Zira der, kim dinin meselelerini bilmezse ne fakih (bilgili) olur, ne de fıkıh tâlibi. Böylece "Onun için hayır murad edilmemiştir" diye tavsif etmek muvafık olur. Bu durumda, ülemânın diğer insanlara karşı üstünlüğünün açık bir şekilde ifade edilmiş olduğu görülmektedir.[561]

4110 -2- وعن أنس رَضِـيَ اللهُ عَنْه قـال:]قَـالَ رَسُولِ اللهِ #: مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبَ العِلْم فَهُـوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَـتَّى يَرْجِعَ[. أخرجه الترمذي .

2. (4110)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır." [Tirmizî, İlm 2, (2649); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (227).][562]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde ilim talebi için mü'minleri seyahate çıkmaya teşvik buyurmaktadır. Bilhassa Resulullah devrinin şartlarında seyahat hem meşakkatli ve hem de hayati muhâtaraları (riskleri) olan bir iştir. Bu zahmet ve muhâtarayı göze aldıracak pek mergub sebeplere, muknî teşviklere ihtiyaç vardı. Hadis, tefsir, siyer, tarih gibi rivayete dayanan ilimlerin gelişmesinde seyahatler zaruri idi. İslam medeniyetinin planlayıcısı ve mimarı mesabesinde olan Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit teşvikleri çokça yapmış ve böylece Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn ve müteakip İslam nesilleri seyahate gereken ehemmiyeti vererek İslamî ilimlerin tedvinini ve İslam medeniyetinin teşekkül ve terakkisini gerçekleştirmişlerdir.
Seyahatin ehemmiyetini müslümanların nazarında tesbit eden bir de Kur'ânî âmili yeri gelmişken hatırlatabiliriz: Kehf suresi 65-82 âyetleri arasında Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile seyahat macerası hikaye edilir. Özetle Hz. Musa, "Sana öğretileni bana, hayra götüren bir ilim olarak öğretmen için, peşinden gelebilir miyim?" diyerek izin alır; deniz aşırı bir seyahata çıkarlar, gemiye binerler, köylere uğrarlar vs...
Aleyhissalâtuu vesselâm'ın seyahate teşvikleri, ülemânın seyahatleri, seyehatlerle elde edilen neticeler gibi, mevzumuzu ilgilendiren bir kısım tefferruatı birinci cilt 133-144 sayfaları arasında incelediğimiz için burada kısa kesiyoruz. .[563]

-4111 -3- وفي أخرى له عن سخبرة مرفوعاً:]مَنْ طَلَبَ العِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضى[.

3. (4111)- Yine Tirmizî'nin Sahbere (radıyallahu anh)'tan kaydına göre, Aleyhissalâtu vesselâm: "Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefaret olur" buyurmuştur." [Tirmizî, İlim 2, (2650).] [564]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, buradaki ilimden maksadın amel edilecek şer'î ilim olduğunu söylemiştir. Hadiste "ilim" mutlak geldiği gibi, "Allah rızası için", "ümmet-i merhumenin maslahatları için" gibi başka kayıtlar da muvafıktır. Sû-i niyetle veya sırf dünyevî niyetle öğrenilen ilim şerî ilim de olsa kişiye fayda getirmez. Esas olan niyettir.
2- Aliyyü'l-Kârî'ye göre, hadiste dikkat çeken bir husus, hadisin, kefaret veya hudud gerektiren bir kısım günahlara da şâmil olacak bir üslubla mağfireti zikretmiş olmasıdır. Halbuki Kur'an ve bir kısım meşhur sünnetle sabittir ki bazı günahları temizlemenin yolu had cezası veya kısas veya maddî kefarettir. Öyle ise, ilim talebini, "küçük günahlara karşı kefarettir" diye kayıtlı olarak anlamak daha muvafıktır. Nitekim ülemâ: "Zâhire göre, kefâret:
* Ya küçük günahlara,
* Veya tedariki bulunmayan hukukullah'a.

* Veya tedariki mümkün olmayan hukuku'l-ibad'a hastır" demiştir. Bu durumda ma'nânın şöyle olması muvafıktır: "İlim talebi, kişinin günahlarına kefaret olacak, tevbe, işlenen zulmün telafisi vs. gibi şeylerin hepsine vesiledir.[565]

4112 ـ4ـ وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تَعَلَّمُوا قَبْلَ الظَّانِّينَ، يَعْنِي قَبْلَ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ بِالظَّنِّ[. أخرجه رزين وعلقه البخاري .

4. (4112)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zancılardan önce, ilim öğrenin yani zanlarıyla konuşanlardan önce." [Rezin tahric etmiştir. Buharî de bunu bir bab başlığında muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir. (Ferâiz 2).][566]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslında, bu söz merfu değil, Ukbe İbnu Âmir'inşahsî sözü olarak (قَال عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ) kaydedilmiştir.
2- İbnu Hacer, bu rivayeti açıklama sadedinde der ki: "Bu rivayette şu hususa işaret vardır: O asrın insanları, nass karşısında duruyorlar, onu tecâvüz etmiyorlardı. Bazılarından re'ye dayanan fetva nakledilse de bu, nisbeten azdı. Hadiste, re'ye göre konuşanların çoğalmasından hâsıl olacak fenalıklara karşı bir ihbar, bir inzar (korkutma) mevcuttur." Şu da söylenmiştir. "Bu hadisin muradı, "Daha ilim indirâs etmemiş ve bir ilme dayanmadan zannına göre konuşanlar çıkmamış iken..." demektir.[567]

4113 ـ5ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ #: تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالْقُرآنَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ فَإنِّي مَقْبُوضٌ[. أخرجه الترمذي، وعن ابن مسعود بمعناه.وزاد رزين: »وإنَّ مَثَلَ الْعَالِمِ الَّذِي َ يَعْلَمُ الْفَرَائِضَ كَمَثَلِ الْبُرْنُسِ الَّذِي َ رَأسَ لَهُ« .

5. (4113)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ferâizi ve Kur'an'ı öğrenin ve halka da öğretin, zira benim ruhum kabzedilecek (ve ben aranızdan gideceğim)." [Tirmizî, Ferâiz 2, (2092).] İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan aynı ma'nâda bir rivayet yapılmıştır.Rezin şu ziyadede bulunmuştur: "Ferâizi bilmeyen âlimin misâli, baş kısmı olmayan bürnus gibidir."[568]

AÇIKLAMA:

1- Ferâiz, "farîza"nın cem'idir. Kesmek ma'nâsına olan farz kelimesinden alınmadır. Âyet-i kerimede geçen نصِيباً مَفْرُوضاً ibaresinden alınarak, mirastaki pay ma'nâsına kullanılmıştır. Şu halde Ferâiz miras taksiminde vârislere düşen paylar demek olur. Böylece Ferâiz ilmi deyince, bu payların miktarlarını belirleyen, tesbit eden, bu meselelerle meşgul olan ilmi anlamak gerekecek.
2- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadiste ferâiz ilmini öğrenmeye teşvik buyurmaktadır. Buna

teşvik eden başka hadisler de var. İbnu Mes'ud'un bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle devam eder:
"Ben gidici bir kimseyim. Bu ilim kaldırılacak. Öyle ki iki kişi ferâiz hususunda ihtilafa düşecek. Ancak, aralarında ihtilafı halledecek bir kimse bulamayacaklar." Bir başka hadiste: "Ferâizi öğrenin. Zira o, ilmin yarısıdır. Bilesiniz ümmetimden ilk çekip alınacak ilim de odur."

Ferâizle ilgili bölümde fazla açıklama gelecek (4706-4757. hadisler).[569]

4114-6- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ لَنْ يَشْبَعَ مُؤْمِنٌ مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتّى يَكُونَ مُنْتَهَاهُ الْجَنَّةَ[. أخرجه الترمذي .

6. (4114)- Ebu Sâid (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'min, sonu cennet oluncaya kadar hayır işitmekten asla doymayacak." [Tirmizî, İlm 19, (2687).][570]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâmil mü'minin bir vasfını beyan ediyor: Öğrenmeye doyamamak... لَنْ Arapçada devam üzere nefy ifade eder. Müntehası cennet olmak, "ölmek" demektir. Yani, "mü'min-i kâmil, ölüp cennete girinceye kadar hayır işitmekten asla doymayacak, hayatta kaldığı müddetçe, son ânına kadar hayır işitmekten zevk almaya devam edecek" demektir.[571]

4115-7- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رسولُ اللهِ #: الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أحَقُّ بِهَا[. أخرجه الترمذي .

7. (4115)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya ehaktır." [Tirmizî, İlm 19, (2688).][572]

AÇIKLAMA:

1- Hikmet, birçok ma'nâya gelen câmi bir sözdür. Burada da farklı anlamalar mümkündür. Mesela İmam Mâlik اَلْفِقْهُ فِى الدِّينِ "din ilmi" olarak anlar. Âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk: "Allah hikmeti dilediğine verir" (Bakara 269) buyurur. Hikmeti: "Temelleri nakil ve akılla sağlam kılınmış, içerisinde dakik hakikatlar bulunan ve ma'nâları kargaşa, hata ve fesaddan korunmuş söz" diye de tarif etmişlerdir.
2- Hikmetli söz diye tercüme ettiğimiz tabir, aynı ma'nâda olmak üzere كَلِمَةُ الْحَكْمَةُ veya اَلْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ gibi farklı şekillerde rivayet edilmiştir.
Bu hadisten şu ma'nâlar çıkarılmıştır:
* Hakîm, hikmeti arar, bulursa, hikmete ehaktır, başka bir deyişle onunla amel edip, ona uymaya ehaktır.

* Hikmetli sözü, bazan ona ehil olmayan bir kimse de söyleyebilir. Sonra bu kelime ehil olana rastlar, işte bu kimse, o kelimeye -yanında bulmuş olduğu kimsenin hasisliğine iltifat etmeksizin- söyleyenden ehaktır.
* İnsanlar, ma'nâları anlamada, gizli hakikatları ortaya çıkarmada, rümuzlarla ifade edilen esrarı açmada farklılıklar arzederler. Öyleyse, âyetlerin hakikatlarını ve hadislerin inceliklerini anlamakta nâkıs kalanların, Allah'ın anlayış fehmettiği ve tahkik ilham ettiği kimseleri inkara kalkışmamaları gerekir. Tıpkı, kaybolan bir mal bulunacak olsa, kayıp sahibi ile o mal hususunda ihtilaf edilmediği gibi. Zira malı, sahibi alır, itiraz edilmez.
Veya bir kayıp mal bulunsa, bu terkedilmez, alınır, ancak sahibi araştırılır ve kendisine iade edilir. İşte dinleyici de böyledir. Ma'nâsını anlamadığı, künhüne vâkıf olamadığı bir söz işitse, o kimseye buna zayi etmemesi, bilakis kendinden daha anlayışlı olana ulaştırması gerekir, ola ki o bunu anlar, veya onun anlamadığı ma'nâlar istinbat eder.
Veya nasıl ki, yitik sahibini yitiğini almaktan alıkoymak helal olmaz, zira o buna ehaktır. Aynı şekilde âlime bir şeyin ma'nâsı sorulduğu zaman gizlemesi buna helal olmaz, yeter ki soranda bunu anlama kapasitesi görmüş olsun.[573]

4116 -8- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ، وَمَا سِوَى ذلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ[. أخرجه أبو داود .
»Œايـة المحكمـةُ« هي التي اشتباه فيها و اختف وما ليس بمنسوخ.»وَالسُّنَّةُ الْقَائِمَةُ« هي الدائمة المستمرة التي العمل بها متصل يترك.»وَالفَرِيضَةُ العَادَلَةُ« هي التي جور فيها و حيف في قضائها .

8. (4116)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İlim üçtür. Bunlardan fazlası fazilettir. Muhkem âyet, kâim sünnet, âdil taksim." [Ebu Dâvud, Ferâiz 1, (2285); İbnu Mâce, Mukaddime 8, (54).][574]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sağlam ve gerçek ilmin üç olduğunu ifade buyuruyor:
* Muhkem âyet: Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih olmayan, ma'nâsı zâhir olan âyeti. Bu âyette herhangi bir iştibah, ihtilaf olmadığı gibi mensuh da değildir. Bu çeşit âyetler kesin ilim ifade eder.
* Kâim sünnet: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan beri fâsılasız amel edilegelmekte olan, herkesçe fiilen tatbik edilmekte, yaşanmakta olan sünnet, "Resulullah'tan sıhhatli bir senetle sahih ve sâbit olan sünnet" diye de tarif edilmiştir.
* Adil farîza'dan maksad, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen nisbetlere uygun olarak taksim edilen miras payıdır. Burada ilâhî ölçüye uyulduğu için haksızlık mevzubahis olamaz. Herkese layık olduğu hakkı Allah vermiştir. Bazı âlimler şöyle der: "Hadiste geçen farîza'dan murad kendisiyle amel vacib olan her şeydir, âdile'den murad daKur'an ve sünnetten alınan şeylere vücub-i amel hususunda müsâvî olan şeylerdir. Bununla, icma ve kıyas'a işaret edilmiş olmaktadır."
2- "Fazlası fazilettir" ibaresi, geri kalan ilimlerin öğrenilmesi zaruret değil, öğrenilmese de olur, öğrenilirse fazilet sağlar demektir.

3- Hattâbî der ki: "Bu hadiste ferâiz öğrenmeye teşvik var ve onun öğrenilmesinin öncelikle ele alınması istenmektedir. Muhkem âyet, Kitabullah'tır. Bu hususta ihkam (sağlamlık) şart koşmuştur. Zira âyetlerden bir kısmı mensuhtur, onlarla amel edilmez, nâsih olanlarla amel edilir. Kâim sünnet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan rivayet edilenlerden sâbit olanlardır." el-Farîzatu'l-âdile hakkında az önce kaydettiğimize yakın bir açıklama kaydetmiştir.[575]

-4117 -9- وعن أبي واقد الليثي قال:]بَيْنَا رسولُ اللهِ # جالِسٌ في المَسْجِدِ إذْ أقْبَلَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ فَأقْبَلَ اثْنَانِ إلى رسولِ اللهِ # فَوَقَفَا عَلى رَسولِ اللهِ #، فَرَأى أحَدُهُمَا فُرْجَةً فِي الْحَلْقَةِ فَجَلَسَ، وَجَلَسَ اŒلآخَرُ خَلْفَهُمْ، وَأمَّا الثَّالِثُ فَذَهَبَ مُدْبِراً فَلَمَّا فَرَغَ رسولُ اللهِ # قَالَ: أَ أُخْبِرُكُمْ عَنْ النَّفَرِ الثَّلاثَةِ؟ أمَّا أحَدُهُمْ فَأوَى إلى اللهِ فَآوَاهُ اللهُ، وأمَّا اŒلآخَرُ فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللهُ مِنْهُ، وَأمَّا اŒلآخَرُ فَأعْرَضَ فَأعْرَضَ اللهُ تَعالى عَنْهُ[. أخرجه الثلاثة والترمذي.الفصل الثالث: في آداب العلم

9. (4117)- Ebu Vâkid el-Leysî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde otururken üç kişi çıktı geldi. İkisi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yönelerek önünde durdular. Bunlardan biri, bir aralık bularak hemen oraya oturdu. Diğeri de onun gerisine oturdu. Üçüncü kimse ise, geri dönüp gitti.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dersinden) boşalınca buyurdular:
"Size üç kişiden haber vereyim mi? Bunlardan biri Allah'a iltica etti, Allah da onu himayesine aldı. Diğeri istihyada bulundu, Allah da onun istihyasını kabul etti. Üçüncüsü ise geri döndü, Allah da ondan yüz çevirdi." [Buhârî, İlm 8, Salât 84; Müslim, Selam 26, (2176); Muvatta, Selam 4, (2, 960, 961); Tirmizî, İsti'zan 29, (2725).][576]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde Resulullah'ın önünde bir halka olduğu tasrih edilir. Ve buna dayanılarak ilim ve zikir meclislerinin halka şeklinde olmasının müstehab olduğuna hükmedilmiştir.
2- Hadisten, önde olanın, boş yere oturmaya ehak olduğu, halkadaki boşlukları kapamanın müstehab olduğu istinbat edilmiştir. Nitekim namazda da saflardaki açıklıkların kapatılması emredilmiştir. Öndeki boşlukların kapatılması için arkadakilerin cemaati yararak ilerlemesi caiz görülmüştür, yeter ki oturanlar rahatsız edilmesin. Nitekim ikinci zat, cemaat edebine uyarak, yer aramamış, arka kısma oturuvermiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da onu: "O, Allah'tan istihya etti (utanarak edeb tavrı takındı). Allah da onun bu utanma halini rızasına muvafık bularak kabul etti." ma'nâsında beyanıyla takdir etmiştir.
İbnu Hacer, birinci zâtın davranışı ile ilgili olarak: "Hayır arama yolunda müzâheme (sıkıştırma) yapana övgü vardır" der. Ancak müzâheme yapmayıp arkadaşının gerisindeki müsait yere oturan da takdir edilmiştir.
Hadiste takbîh edilen davranış üçüncü şahsın davranışıdır: İlim (veya zikir) meclisini terketmek. O meclisten, Allah da ondan yüz çevirmiştir. Allah'ın ondan yüz çevirmesi, ona gadab etmesi, rahmetini esirgemesidir.
Âlimler: "Bu ayrılış özürsüz ise, ayrılan müslüman ise..." diye kayıtlar. Ancak o kimsenin

münafıklardan biri olabileceği belirtilmiştir.
3- Âlimler, hadisten: "Günahkarın halini, ondan zecretmek maksadıyla, haber vermenin caiz olduğu" hükmünü de çıkarırlar ve bunun gıybet sayılması gerektiğini belirtirler.
4- Hadis, âlimlerin mescidde zikir ve ilim halkaları kurmalarının, halkın da bu halkalara devam etmesinin faziletli bir amel olduğunu ifade edip teşvikte bulunmaktadır.[577]

ÜÇÜNCÜ FASIL - İLİM ÂDABI

4118 -1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.والمراد بذلك العلم الذي يلزم تعليمه ويتعين فرضه ككافر يسأل عن ا“سم والدين، وكحديث عهد با“سم يسأل عن الصة، وكمن جاء مستفتياً في حل وحرام فيلزمه تعليمه وجوابه. ومن منعه استحق الوعيد، وليس ا‘مر كذلك في نوافل العلم التي يلزم تعليمها .

1. (4118)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir." [Ebu Dâvud, İlm 9, (3658); Tirmizî, İlm 3, (2651).][578]

AÇIKLAMA:

Bu ilimden maksad öğretilmesi gereken, farz olduğu açıkça bilinen ilimlerdir. Sözgelimi kâfir, İslam ve din hakkında bir şeyler sorsa bunun ketmedilmemesi gerekir. Keza yeni müslüman olmuş bir kimse namaz hakkında soracak olsa veya bir kimse gelip, haramhelal hakkında soracak olsa bütün bunların cecvaplanması, öğretilmesi gerekir. Bildiği halde bunları cevaplamayan hadisteki tehdide müstehak olur. Ancak hüküm, öğretilmesi gerekmeyen nafile şeyler hakkında böyle değildir.[579]

4119 -2- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَاللهِ ‘نْ يُهْدَى بِهُدَاكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ[. أخرجه أبو داود .

2. (4119)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vallahi, senin hidayetinle bir tek kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır." [Ebu Dâvud, İlm 10, (3661); Buhârî, Ashabu'n-Nebi 9; Müslim, Fedâilu'l-Ashâb 34, (2046).][580]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buhârî'de daha uzun olarak kaydedilmiştir. Mezkur rivayetteki ziyadeye göre, hadis, Hz. Ali (radıyallahu anh)'a Hayber'in fethi sırasında söylenmiştir. Fedâil bölümünde (4407) geleceği için burada yer vermiyoruz.
2- Na'am, "en'âm"ın müfredidir, sığır, davar, gibi otlatılan hayvanların müşterek ismi ise de daha

ziyade deve kastedilmiştir. Humru'nna'am devenin güçlüsü kıymetlisi demektir, el-ibilü'lhumru tabiriyle arap, en enfes malını ifade etmiştir. Şu halde hadiste, bir kişinin hidayetine sebep olmanın ehemmiyeti, getireceği sevap böyle bir teşbihle ifade buyrulmuştur. Ma'nâ: "Bir kişinin hidayetine vesile olmakla elde edeceğin sevap, en kıymetli malı tasadduk ederek elde edeceğin sevaptan daha üstün" demek olur.[581]

4120 -3- وعن أبي هارون العبدي قال:]كُنَّا نَاتِي أبَا سَعِيدٍ الْخُدَرِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَيَقُولُ مَرْحَباً بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللهِ #، إنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ لَنَا: إنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ، وَإنَّ رِجَاً يَأتُونَكُمْ مِنْ أقْطَارِ ا٠رْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ. فَإذَا أتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْراً[. أخرجه الترمذي وضعفه .

3. (4120)- Ebu Hârun el-Abdî anlatıyor: "Biz Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh)'a uğradık. O bize: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (bize) vasiyetine merhaba" (derdi ve ilave ederdi): Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) demişti ki: "İnsanlar (dinde) size tabidirler. Size (aktar-ı âlemden yani) dünyanın her tarafından bir kısım erkekler gelip İslam dinini öğrenecekler. Onlar geldikleri vakit, onlara hep hayrı tavsiye edin." [Tirmizî, İlm 10, (3661).][582]

AÇIKLAMA:

Burada, Ebu Sa'îdi'l-Hudrî'nin hadis vs. öğrenmek üzere, kendisine uğrayan tâliblere Resulullah'ın vasiyeti diye hitab ettiğini görmekteyiz: "Ey Resulullah'ın vasiyetleri! Hoş geldiniz, merhaba, buralarda rahat olasınız!" ma'nâsında bir hoşâmedî hitabı.
Niye böyle hitab ettiğini de açıklıyor. Çünkü Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), vefatından sonra İslam'a giren nice diyarlardan insanların, dinlerini öğrenmek üzere Daru'ssünne olan Medine'ye veya sünnetin hameleleri durumunda olan Ashab-ı kirâm'a fevç fevç geleceklerini haber vermiş, bu taliblere iyi davranmalarını vasiyet etmiş, "Sizler sünneti benden gördünüz, sözlerimi işittiniz, öğreniniz, o hususlarda bana uydunuz. İnsanlar bunları öğrenmek üzere size gelince, siz de onlara iyi davranın, hayrı tavsiye edin, hayra uymayanlarını emredin, onlara nasihat edin, dini eksiksiz öğretin" ma'nâsında vasiyette bulunmuştur. Gerçekten de Resulullah'ın bu ihbarı aynen çıkmıştır. Hatta el-Alâî: "Bu, Efendimizin mucizelerinden biridir, aynen olmuş, bu sayede Allah dinini korumuştur" der.
Bu hadiste, hariçte olanlara, dini öğrenmek üzere Medine'ye, Ashab'a koşmak emredildiği gibi, Ashab'a da bu gelenlere karşı iyi davranmaları, anlayışlı olup hüsn-ü kabul göstermeleri, iyi ağırlamaları tavsiye edilmiş olmaktadır.
Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu vasiyeti, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere gerçekten müessir olmuştur. Münâvî der ki: "Bazı sahâbeler, kendisine bir tâlib gelince, ona: "Hoş geldin Resulullah'ın vasiyeti!" diye hitab ederdi. Hadisten bilistifade, tâlib'in kendi katında insanların en azizi olduğunu, kendine ehlinden daha yakın bulunduğunu kabul ederdi. Bu sebeple, selef ülemâsı hayatlarında ve ölümlerinden sonra halka faydalı olacak bir talebe avlayabilmek için içtihad ağları atarlardı. Ayrıca, talebelerine karşı fevkalâde mütevâzi davranırlar. Onlar yanlarına geldikleri zaman hoşâmedî ederler, ikramlarda bulunurlar, hal ve hatırlarını sorarak gönüllerini alırlar, güler yüzle muamelede bulunurlardı.
Görüldüğü üzere, Resulullah'ın bu tavsiyesi, İslam memleketlerinde talebelerin himayesine, onların

hocalarıyla olan münasebetlerinin iyileşmesine müessir olmuş, ilmin artmasına, medeniyetimizin gelişmesine fevkalâde katkıda bulunmuştur. Evet tekrar ediyoruz, insanlık tarihinin iftihar edeceği İslam medeniyetinin birinci mühendis ve mimarı Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'dır. Onun fiil ve sözleri, bu medeniyetin pek detaylı bir planını ve sonra da yapı taşlarını teşkil etmiştir[583]. عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ مِنَّا اَكْمَلُ السَّمِ وَاَطْيَبُ التَّسْلِيمَاتِ

-4121 -4- عن يزيد بن سلمة الجعفي قال:]قُلْتُ يَا رَسولَ اللهِ إنِّي سَمِعْتُ مِنْكَ حَدِيثاً كَثِيراً أخَافُ أنْ يُنْسِيَنِي أوَّلَهُ آخِرُهُ فَحَدِّثْنِي بِكَلِمَةٍ تَكُونُ جِمَاعاً. فَقَالَ: اِتَّقِ اللهَ فِيمَا تَعْلَمُ[. أخرجه الترمذي. وزاد رزين:]وَاعمَلْ بِهِ[»يُقَالُ كَلِمَةُ جِمَاعٍ« إذَا جمعت كلمات .

4. (4121)- Yezîd İbnu Seleme el-Cûfî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben senden pek çok hadis işittim. Ancak bunlardan, sonradan işittiklerimin, önceden işittiklerimi unutturacağından korkuyorum. Bana (hepsinin yerini tutacak) câmî bir kelime söyle!"
"Bildiklerinde Allah'a karşı müttakî ol (bu sana yeter)!" buyurdular." [Tirmizî, İlm 19, (2684).]
Rezîn şu ziyadeyi yaptı: "...ve onunla amel et!"[584]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah, istikamet üzere olmak için çok ilim gerekmediğini, az ilimle de insanın istikametini koruyabileceğini talim buyurmaktadır. Zira, hadise göre, istikametin temelini, ilim değil Allah korkusu teşkil etmektedir. Gerçek bu değil mi? Dinimizin haramlarını, farzlarını bilmeyen çıkar mı? Ya bunları yerine getirenler? İşte bunlar az. Elbette ilmin getireceği kemal inkâr edilemez. Ama o da âmil olanadır. Bildikleriyle amel eden kişi ilimle kemâle ulaşır, her amelini mükemmel yapar ama, ameli olmayan kimseye ilim, ikinci bir vebal getirir. Şu halde öncelikle esas olan Allah'tan korkup amele koşmaktır.[585]

-4122 -5- وعن ربيعة بن أبي عبدالرحمن قال:] يَنْبَغِي لِمَنْ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنَ الْعِلْمِ أنْ يُضَيِّعَ نَفْسَهُ[. أخرجه البخاري تعليقاً.

5. (4122)- Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân der ki: "Yanında bir miktar ilim olan kimseye, nefsini zayi etmesi münasib düşmez." [Buhârî bab başlığında kaydetmiştir. (İlim 21).][586]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi "İlmin kalkması, cehaletin zuhur etmesi" diye başlıklanmış bir babta muallak olarak kaydeder. Bu bab, esas itibariyle ilme teşvik için tanzim edilmiştir. Çünkü ilmin kalkması demek, Ulemanın yok olması, yerine âlimin yetişmemesi demektir. Değilse ilim, insanlara unutturulmak veya kalplerinden sökülüp alınmak suretiyle cemiyetten çıkacak değildir. Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) muhtelif hadislerinde, ilme himmet gösterilmesi, Ulemanın yetiştirilmesi hususunda dikkat çekmek, bunun ehemmiyetini duyurmak için "ilmin kaldırılacağı" "çekip alınacağı" tehlikelerinden bahsetmiştir. Nitekim müteakiben yedinci fasılda ilmin kaldırılmasıyla ilgili bazı hadisler göreceğiz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis maktu bir hadistir. Çünkü, kâili (söyleyeni) Medine'nin meşhur fakihlerinden Rebi'atu'r-Re'y'dir. Tâbiin' dendir. Hz. Enes (radıyallahu anh) ve başka sahabîlerden hadis almıştır. İçtihadla fazla meşgul olduğu için Rebîatu'r-Re'y diye meşhur olduğu söylenir. 133-142 yılları arasında vefat etmiştir. Sünneti iyi bilen re'yde dirayetli bir kimse idi. İmam Mâlik: "Rebî'a'nın vefat ettiği günden beri fıkhın tadı kalmadı" demiştir.

3- İbnu Hacer, Rebî'a'nın bu sözden kasdettiği şey hususunda birkaç vecih kaydeder:

* Kimde ilim için bir anlayış ve kabiliyet varsa, ona, nefsini ihmal etmesi ve ilimle meşguliyeti terketmesi yakışmaz, tâ ki, bu hal ilmin kalkmasına müeddi olmasın.

* Veya maksadı, ehli yani liyakatliler arasında ilmin neşrine teşviktir, tâ ki âlim, ilmi başkasına aktarmadan önce ölmesin, zira bu suretle de ilim ortadan kalkmış olur.

* Veya muradı, âlimin kendini ortaya çıkarması, herkese arzetmesi ve başkalarının kendinden ilim almasını sağlamasıdır, tâ ki, ilmi (kendi ölümüyle) zayi olup gitmesin.

* Şöyle diyen de olmuştur: "Bundan muradı ilmi tazim ve ona saygıdır. Öyleyse nefsini dünyalığa arzederek alçaltmamalıdır."[587]

DÖRDÜNCÜ FASIL - İLİM VE ÖĞRENME ÂDABI

-4123 -1- عن عكرمـة أن ابن عباس رَضِـيَ اللهُ عَنْهُما قال:]حَدِّثِ النَّاسَ مَرَّة في الْجُمْعَةِ فَإنْ أبَيْتَ فَمَرَّتَيْنِ، وَإنْ كَثَّرْتَ فَثَثاً، وَ تُمِلَّ النَّاسَ هـذَا الْقُرآنَ. وَ أُلْفِيَنَّكَ تَأتِي الْقَوْمَ وَهُمْ فِي الْحَـدِيثِ مِنْ حَـدِيثِهِمْ فَتَقُصَّ عَلَيْهِمْ فَتَقْطَعَ عَلَيْهِمْ حَـدِيثَهُمْ فَتُمِلَّهُمْ، وَلكِنْ أنْصِتْ. فإذَا أمَرُوكَ فَحَـدِّثْهُمْ وَهُمْ يَشْـتَهُونَهُ. وَانْظُرِ السَّجْعَ مِنَ الـدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ، فَإنِّي عَهِـدْتُ رَسولَ اللهِ # وَأصْحَابَهُ َ يَفْعَلُونَ ذلِكَ[. أخرجه البخاري .

1. (4123)- İkrime rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İnsanlara haftada bir kere hadis konuş. Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı şu Kur'an'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip, sözlerini keserek, bir şeyler anlatıp onları bıktırdığını görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip "Konuş!" diye talebte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun. Dua'da seci meselesine dikkat et ve ondan kaçın. Zira ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ashab-ı Kirâm'ın devrinde yaşadım, bunu yapmıyorlardı." [Buharî, Da'avât 20).][588]

AÇIKLAMA:

1- Burada halkı irşad ve talimde mühim bir edeb beyan edilmektedir: Haftada bir çok kere değil, en ziyade üç kere irşad etmek. Normali bir defadır. Sebebi de açıklanmaktadır: Usandırmamak..

2- İkinci bir husus, tâlib olmayan, istek izhâr etmeyene de tahdiste bulunmamak, İbnu Hacer buna mekruh der.

3- Hadis, ayrıca insanların konuşmalarını keserek talimde bulunmayı da yasaklıyor. Âlimler buradan hareketle "ilim, isteyene, hırs gösterene öğretilmelidir" demiştir. Öyleyse, ilmi neşredenler, önce öğrenmeye arzu uyandırıcı tedbirler almalı, arzuların uyanacağı fırsatları kollamalı, ondan sonra anlatmaya geçmelidir. Bu durumlar göz önüne alınmadan yapılacak neşr-i ilim faaliyeti nefret uyandırır, akim kalır.
4- Hadis, bir de duada secî denen nesirde kafiyemsi ses benzerlikleri kullanmayı yasaklamaktadır. Zira bunda bir gayr-ı tabiîlik (tekellüf) vardır. Ayrıca secî yapacak kelimeler ma'nâ yönünden kısırlık, zıtlık getirebilir.Bu sebeplerle ne Resulullah, ne ashab, secîye özenmemişlerdir. Ancak tabiî şekliyle, kendiliğinden vâki olan secînin mekruh olmayacağı, burada belirtilen yasağa girmeyeceği de kabul edilmiştir. Nitekim hadiste bunun örnekleri var. Biri şöyle: "Allahümme münzilü'l-Kitab,serî'u'lhisâb, hâzimu'l-ahzâb. "Ey kitabı indiren, hesabı çabuk yapan, hizibleri dağıtan Allahım!..."
Ezherî der ki: "Secîli sözü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mekruh kılışının sebebi, onun kâhinlerin sözlerine benzemesidir."[589]

4124- 2- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ أَتُحِبُّونَ أَنْ يُكَذَّبَ اللهُ وَرَسُولُهُ[. أخرجه البخاري .

2. (4124)- Hz. Ali (radıyallahu anh) demiştir ki: "İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve Resulünün tekzib edilmelerini ister misiniz?" [Buhârî, İlm 49.][590]

4125- 3- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْماً حَدِيثاً َ تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إِّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً[. أخرجه مسلم .

3. (4125)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) diyor ki: "Sen bir cemaate akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur." [Müslim, Mukaddime 5.][591]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali burada, muhatabın anlayacağı şeylerle irşad yapmayı, anlayamayacakları şeylerden bahsetmemeyi emretmektedir. Hadisin bir başka vechinde " وَدَعُوا مَايُنْكِرُونَ.. . "Anlaşılması zor olacak şeyleri de terkedin" denmiştir.
2- Âlimler bu hadisten hareketle "müteşâbih" meselelerin ulu orta halka açıklanmasını mekruh addetmişlerdir.
İbnu Hacer, bir kısım hadislerin tahdis edilmesini (anlatılmasını) mekruh addeden Selef'ten örnekler verir:
* Ahmed İbnu Hanbel, zâhiri sultana isyan etmeyi ifade eden hadisleri;
* İmam Mâlik, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili hadisleri;
* Ebu Yusuf, garâibe giren hadisleri;

* Hz. Ebu Hüreyre de halkın anlayamayacağı endişesiyle bir kısım hadisleri rivayet etmediğini söylemiştir ki bunların Huzeyfe (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen fitne ile ilgili rivayetler olduğu kabul edilmiştir.[592]
* Hasan Basrî hazretleri, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ın Resulullah'ın Ureynelilere verdiği cezaya müteallik haberi Haccâc'a anlatmasını hoş karşılamamıştır. Zira Haccâc, müslümanların kanını ölçüsüzce dökmede onu esas almış, hiç bir fıkhî usule uymayan hükümler çıkarmıştır.
Rivayet edilip edilmeyecek meseleyi tesbitte ölçü, hadisin zâhirinin bid'ayı takviye etmesidir. Aslında, bu çeşit hadislerde zâhir murad değildir. Bu çeşit hadislerin zâhirini almaya kalkılacağından korkulduğu durumlarda, o hadisleri (veya meseleleri) rivayet etmemek daha iyidir.[593]

BEŞİNCİ FASIL - HADÎS RİVAYETİ VE NAKLİ

4126-1- عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئاً فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أوْعَى مِنْ سَامِعٍ[. أخرجه الترمذي وصححه.»نَضَرَ اللهُ امرأً« بتخفيف الضاد وتشديدها معناه: حسنه وجمله .

1. (4126)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benden bir şey işitip onu (artırıp eksiltmeden) işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin (Kıyamet günü) Allah yüzünü taze kılsın. Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar." [Tirmizî, İlm 7, (2658).][594]

4127-2- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]قَالَ رسولُ اللهِ # بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إسْرَائِيلَ وَ حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[. أخرجه البخاري والترمذي.قوله »حَدِّثُوا عَنْ بَنِى إسْرَائِيلَ وَ حَرَجَ« ليس فيه إبَاحة الكذب في اخبار عنهم ورفع ا"ثم عمن نقل عنهم كذبا، ولكن معناه الرخصة في الحديث عنهم على معنى البغ وإن لم يتحقق ذلك بنقل ا"سناد 'نه أمر تعذر لبعد المسافة وطول المدة.

2. (4127)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir âyet bile olsa benden başkasına götürün. Benî İsrail (hikayelerin)den de rivayet edin, bunda bir mahzur yok. Ancak kim bile bile bana yalan nisbet ederse cehennemdeki yerini hazırlasın." [Buharî, Enbiya 50; Tirmizî, İlm 13, (2671).][595]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Ashabını hadis rivayetine yapmış olduğu teşviklere örnek teşkil etmiştir. Şeriat-ı garramızın ikinci kaynağı olarak hadisin ehemmiyetine mütenasib bir ciddiyet ve ısrarla Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hadislerin öğrenilmesine ve rivayet edilmesine gereken ihtimamı göstermiştir.

2- Birinci hadis, yapılacak rivayetlerin aslına uygun olması gereğini vurgulamaktadır. Anlamasa bile, nasıl işitti ise öyle rivayet etmesi istenmekte, doğrudan dinleyen, yeterince anlamamış olsa bile kendisine ulaştırılanın ondan daha iyi anlayabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu sonuncu ifade dahi, asla uygunluğa riayeti sağlamaya yöneliktir.
Resulullah'ın hadislerini rivayette, en mühim hususlardan biri asla uygunluktur. Âlimler lafzî rivayeti, manevi rivayete üstün kabul etmiştir. Ancak, manen rivayete de cevaz verilmiştir, çünkü hadisler, Kur'an vahiyleri gibi Resulullah'ın sıkı kontrolü altında yazdırılmadı.
3- İkinci hadiste farklı bir husus, İsrailiyat'ın rivayetine cevazdır. Zira İsraili hikayelerde bir kısım ibretler var. Bu hikayelerin asla uygunluğu oldukça meşkuk bir durum arzeder. Bunlar zaman içinde uydurulmuş da olabilir. Bu, uydurma olma ihtimaline rağmen, Resulullah'ın onları rivayet etmeye müsaade etmesi yalan rivayetlere ruhsat verme değildir. Uydurma hadis rivayet etmenin hükmü de hadiste belirtilmiştir.
Şu halde, İsrailî olduğu belirtilerek yapılan rivayetler "yalanı rivayet etme"nin şümulüne girmeyecektir.
4- Resulullah'a yalan nisbeti yasaklayan rivayet çoktur ve mütevatirdir. Belki de en çok sahabe tarafından rivayet edilme şerefine bu hadis ermiştir. Resulullah'ın "işittiğiniz şekliyle rivayet edin" emriyle, "Bana yalan nisbet eden cehennemdeki yerini hazırlasın" tehdidini birleştiren, pek çok sahabeyi, Resulullah'tan duyduklarımı rivayet ederken aynıyla rivayet edemez miyim, kendimden bir kelime mi katarım veya bir kelime eksik mi bırakırım, böyle olunca Resulullah'a yalan nisbet etmiş duruma mı düşerim? diye fevkalâde ciddi endişeye sevketmiş rivayet hususunda kendi kendini frenlemeye, az rivayet etmeye -ve hatta Saîd İbnu Zeyd örneğinde olduğu üzere- hiç rivayette bulunmamaya sevketmiştir.
Bu çeşit durumlar, bizim hadise karşı olan güvenimizi artırmaktadır. Zira bunlar bir taraftan Resulullah'ın tedbirini, diğer taraftan Ashab'ın bu tedbirlere riayetini göstermektedir.
5- İbnu Hacer, İsrâilî hikayelerden rivayet izninin muahhar ve hatta, ahkamın ve dînî kaidelerin istikrar bulmasından sonraya rastladığını, daha önce fitne endişesiyle onlardan rivayet ve hatta kitaplarını okumasının dahi yasaklandığını belirtir.
6- "Mahzur yoktur" ibaresi ile şu manaların kastedildiği belirtilmiştir.
* Onlardan işittiğiniz acib şeylere kalbiniz daralmasın, bu onların başına sıkça vâki olmuştur.
* Onlardan anlatmanızda da bir mahzur yok. Zira önceki حَدِّثُوا ifadesi emir sîgasıdır ve vücub ifade eder. Şu hade bu sîga ile vücub kastedilmediğine "...mahzur yoktur" ibaresiyle işaret edilmiştir.
* Bundan murad, onların hikayelerini anlatan kimsenin kullanacağı kötü kelimeler sebebiyle hatıra gelecek mahzurun ondan kaldırıldığını ifade eder. Mesela ayette, onların Hz. Musa'ya söyledikleri "Sen ve Rabbin, ikiniz gidin ve savaşın biz burada kalacağız" (Mâide 24) sözlerini nakil böyledir, benzeri edebsizliklerini naklide mahzur yok demektir.
* Benî İsrâil'den murad, bizzat İsrâil'in çocuklarıdır. Bunlar da Hz. Yakub'un evlatlarıdır. Böyle olunca murad, "Onların babaları Yusuf (aleyhisselâm)'la olan kıssalarını anlatın" olur. Ancak bu tevilin en uzak tevil olduğu belirtilir.
* İmam Mâlik der ki: "Bundan murad onların güzel hallerinin anlatılmasının cevazıdır. Yalan olduğu bilinenlerin rivayeti caiz değildir."
* "Onlardan, Kur'an ve sahih hadiste gelmiş olan meselelerini tahdis edin" demektir.

***** Onların hikayesi, inkıtâ, belâğ her ne suretle vâki olduysa öyle rivayete cevazdır, çünkü onları rivayette ittisal kurmak mümkün değildir. Ancak İslamî ahkâmı tesbit eden rivayetler böyle değil. Zira bunları rivayette asıl olan, ittisaldir. Öbürü, zamanca uzaklık sebebiyle ittisal mümkün değil ise, beriki zamanın yakınlığı sebebiyle ittisal mümkündür.
***** İmam Şâfiî der ki: "Malum olduğu üzere, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yalan haberin rivayetini tecviz etmez. Öyleyse ma'nâ: "Benî İsrail'den yalan olduğunu bilmediklerinizi rivayet edin. Size tecviz edilenlerin onlardan rivayet edilmesinde sizin için bir mahzur yoktur. Bu Resulullah'ın şu sözüne benzer: "Ehl-i kitap size bir rivayette bulunursa onları ne tasdik edin ne de tekzib." Sıdkı kesin olan şeylerin söylenmesi hususunda ne yasaklama, ne de izin vârid olmadı."
7- Ehl-i sünnet ülemâsı, Resulullah'a yalan nisbet etme karşısında tavizsiz olmada ittifak eder ve büyük günahlardan addeder. Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî daha da ileri gidip, Resulullah'a yalan nisbet etmeye küfür hükmünü vermiştir. Ebu Bekr İbnu'l-Arabî de buna meyletmiştir. Başta Kerramiye olmak üzere sapık fırkalara mensup bazıları, dinî umura hizmet, sünnet ehlininin yolunu güçlendirmek, tergib ve terhibe yardımcı olmak gibi gayelerle Resulullah'a yalan nisbet etmenin caiz olduğunu söylemiş ve şöyle bir gerekçe ileri sürmüşlerdir: "Bu hususta vaîd, Resulullah'ın aleyhindeki yalan hakkında vârid oldu, lehindeki yalan için değil. İbnu Hacer der ki: "Bu bâtıl bir gerekçedir, zira vaîd Aleyhissalâtu vesselâm'dan yalan nakil hakkında gelmiştir, lehinde veya aleyhinde diye bir ayırım yoktur. Dinimiz ise, Allah'a hamdolsun kâmildir, yalanla tamamlanacak bir eksik yönü yoktur. Takviye görmek için yalana, bâtıla muhtaç değildir.[596]

4128 -3- وعن محمود بن الربيع رَضِـيَ اللهُ عَنْهُ قال:]عَقَلْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ # مَجَّةً مَجَّهَا فِي وَجْهِي مِنْ دَلْوٍ مِنْ بِئْرٍ كَانَتْ فِى دَارِنَا وَأنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ[. أخرجه الشيخان .

3. (4128)- Mahmud İbnu'r-Rebî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ben beş yaşlarımda iken, evimizin kuyusunun kovasından ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum." [Buhârî, İlm 18; Müslim, Mecâcid 54 (33).][597]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî "Çocuğun hadis dinlemesi ne zaman sahih olur" adını taşıyan bir babta kaydeder. Öyleyse hadis, çocuğun daha büluğa ermezden önce hadis dinleyebileceğini ve dinlediği hadisin muteber addedilmesi için bülûğun şart olmadığını ifade etmektedir. Aksi takdirde beş yaşında görülen bir hadisenin bilahare rivayeti makbul olmamalı idi.
Ancak şunu belirtelim ki bu husus biraz ihtilaflıdır. Yahya İbnu Maîn, hadis dinleme yaşını en az onbeş kabul eder, delil olarak henüz büluğa ermemiş olan İbnu Ömer'in Uhud savaşına alınmayışını gösterir. Bu görüş Ahmed İbnu Hanbel'e ulaşınca: "Hayır, işittiğini aklında tuttu mu hadis dinler; İbnu Ömer hadisesi savaşla ilgilidir" der.
Hatibu'l-Bağdâdî el-Kifâye'de küçük yaşta öğrendiklerini sonradan rivayet eden ve muhaddislerce makbul addedilen zevattan örnekler verir.
Muhaddisler arasında esas olan görüş de budur: Temyiz halinde dinlediğini bilahare bülüğdan sonra rivayet etti mi makbuldür.

Buhârî, bu rivayeti kitabına aldığına göre, o da küçük yaşta dinlemenin caiz olduğu görüşündedir.
2- Hadiste başka faideler de var:
* İmam, arkadaşlarının evini ziyaret eder.
* Ziyaret sırasında çocuklara şaka yapar.
* Beş ve hatta daha küçük yaştaki çocuklar ilim halkalarına götürebilir.
* İlim meselesinde yaşa itibar edilmez, hitab edileni tam olarak anlama durumuna bakılır.
* Fukaha temyiz yaşını 6-7 olarak tesbit eder.[598]

4129-4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ # وِعَاءَيْنِ فَأمَّا أحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ فِيكُمْ. وَأمَّا اŒخَرُ فَلَوْ حَدَّثْتُكُمْ بِهِ لَقَطَعْتُمْ هذَا الْبَلْعُومَ[. أخرجه البخاري.
وقال »البلعوم« مجرى الطعام .

4. (4129)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan iki kap ilim hıfzıma aldım. Bunlardan birini aranızda neşrettim. Ama diğerini söyleyecek olsam şu gırtlağımı kesersiniz." [Buhârî, İlm 42.][599]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre hazretleri, burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' dan öğrendiği hadislerden bir kısmını rivayet etmekten çekinerek ketmettiğini belirtmektedir. Ülemâ, neşredilmeyen ilmin, kötü emirlerin isim ve ahvalini ve çıkacakları zamanı beyaneden hadisler olduğunu söylerler. Ebu Hüreyre'nin bunların bazılarına kinâye yoluyla işaret ettiği, ama tasrih etmekten korktuğu söylenmiştir. Mesela şu sözü onlardan biridir: "Altmışın başından ve çocuğun başkanlığından Allah'a sığınırım." Bununla Yezîd İbnu Muâviye'nin hilafetine işaret ettiği belirtilir. Çünkü, onun hilafeti hicretin 60. yılında idi. Allah Ebu Hüreyre'nin duasını kabul etmiş ve ruhunu bir yıl önce kabzetmiştir.
Ebu Hüreyre, "Gırtlağımı keserdiniz" sözüyle, zalim idarecileri kastetmiştir. Ayıplarını işitmekten rahatsız olarak, hayatına kıyacaklarından korktuğunu belirtmiştir.
Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ın rivayetten çekindiği fitne ile ilgili hadisleri, "Herkes hayırdan sorarken, gelip bana bulaşır mı korkusuyla ben şerden sorardım" diyen Huzeyfe (radıyallahu anh), kısmen rivayet etmiştir. Ebu Hüreyre'nin haklılığını, yani Resulullah'ın fitne ilgili olarak çok sayıda ve pek teferuatlı açık beyanlarının bulunduğunu anlamak için, Ebu Dâvud'da yer alan bir Huzeyfe hadisini kaydediyoruz. Der ki: "Vallahi bilemiyorum, arkadaşlarım gerçekten unuttular mı, yoksa unutmuş mu görünüyorlar. Vallahi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kıyamete kadar gelecek ve adamlarının sayısı üçyüz ve daha fazla olacak bütün fitne başlarını bize adıyla, babasının ve kabilesinin adıyla zikretti."[600]

4130-5- وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه قال:]لَوْ وَضَعْتُمْ الصِّمْصَامَةَ عَلى هذِهِ، وَأشَارَ إلى قَفَاهُ، ثُمَّ ظَنَنْتُ أنِّي أُنْفِذُ كَلِمَةً
سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ # قَبْلَ أنْ تُجِيزُوا عَلَيّ ‘نْفَذْتُهَا[. أخرجه البخاري تعليقا.»الصِّمصامةُ« والصمصام: السيف

.

5. (4130)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer kılıncı şuraya koysanız -eliyle ensesini göstermiştir- ben bu esnada, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işitmiş bulunduğum bir hadisi, sizin işimi bitirmezden önce söyleyebileceğime kanaatim gelse onu mutlaka söylerim." [Buhârî, İlm 10.][601]

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın bu sözü, Ashabtan bir kısmının, Resulullah'ın sözlerinden bildiklerini rivayette pervasız olduklarını söylemek, rivayet etmek hususunda ölüm dahil hiçbir şeyden korkmadıklarını göstermektedir. İşte Hz. Ebu Zerr bu gruba girenlerden biridir.
Hz. Ebu Zerr, daha önce de temas ettiğimiz üzere ihtilalci hak bildiğini dobra dobra söylemekten çekinmeyen bir mizaca sahiptir. Günlük hayatta sadelik ve tevazuyu esas alan zâhid bir meşrebe mensup. Bu meşrub Resulullah'ın şahsî hayatında da mevcut, Ebu Zerr ister ki, herkes bu meşreb üzere olsun, zira ona göre kâmil İslam budur. Bunu açıkça tebliğ eder. Sadeliği esas almayan debdebe ve israfa da yer veren idarecilere müdahale eder. Sert tepkiler gösterir. Sebep olduğu rahatsızlık Halife-i zişân Hz. Osman-ı Zinnureyn (radıyallahu anh) efendimize şikayet edilir. Medine'ye çağrılan Ebu Zerr'e orada bazı kısıtlamalar tatbik edilir. O yine pervasız davranmaya devam eder. Sorulan soruları cevaplar, açıklamalar yapar. Fetva verme hussundaki yasaklamayı hatırlatan bir kimseye, cevab olarak sadedinde olduğumuz sözleri sarfeder: "Allah'a yemin olsun, Resulullah'tan duyduğum bir kelimeyi terketmem için kılıcı boğazıma dayasanız, siz kesme işini tamamlayıncaya kadar ben onu yine de söylerim."[602]
Dârimî'nin Müsned'inde, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'ın, bu sözü, Mina'da el-Cemretu'l-Vusta'nın yanında, kendinden fetva sormak maksadıyla halkın etrafını sardığı bir hengâmda bir adamın gelerek: "Sen fetvadan men edilmedin mi?" demesi üzerine, başını kaldırıp adama yönelerek: "Yoksa sen benim müfettişim misin?" diye çıkıştıktan sonra sarfettiğini kaydeder. Rivayetler arasındaki ihtilafa burada girmeyeceğiz. [603]

ALTINCI FASIL - HADÎSıN YAZILMASI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Hadislerin yazılması bahsinde, burada nazariyetle igili teferruata girmeyip, sadece hadislerin kısa meallarini ve zaruri durumlarda müphem noktalarını kısaca tavzihini yapıp geçeceğiz.[604]

-4131 -1- عن ابن عمرو بن العاص رَضِـيَ اللهُ عَنْهُما قال:]كُنْتُ أكْتُبُ كُلَّ شَىْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ # فَنَهَتْنِي قُرَيشٌ. وَقَالُوا: تكتب كُلَّ شَيْءٍ وَرَسُولُ اللهِ # بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِى الرِّضَا والْغَضَبِ فَأَمْسَكْتُ عَنِ الكِتَابِ حَتّى ذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ #. فَأَوْمَأ بِإصْبُعِهِ إلى فِيهِ وَقَالَ: اكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إَّ حَقّاً[. أخرجه أبو داود .

1. (4131)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğim her şeyi yazıyordum. Kureyş bu işten beni men etti. Dediler ki: "Sen her (işittiğin) şeyi yazıyorsun, halbuki Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir insandır, memnun ve öfkeli halde de konuşur."
Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattım. Parmağı ile ağzına işaret ederek:
"Yaz, nefsimi elinde tutan zata yemin olsun, ondan haktan başka bir şey çıkmaz!" buyurdu." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3646).][605]

4132 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال:]شَـكَا رَجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ إلى رسولِ اللهِ # فقالَ: يَارسولَ اللهِ إنِّى 'سْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ فَيُعْجِبُنِي وَ أحْفَظُهُ. فَقَالَ #: اسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ وَأوْمَأَ بِيَدِهِ إلى الْخَطِّ[. أخرجه الترمذي .

2. (4132)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârdan bir zat Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (hafizasını) şikayet ederek dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! ben senden hadis işitiyorum, çok hoşuma gidiyor, ancak hafizamda tutamıyorum. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu cevabı verdi:
"Sağ elini yardıma çağır!" ve eliyle yazma işareti yaptı." [Tirmizî, İlm 12, (2668).][606]

4133 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]خَطَبَ رَسُولُ اللهِ # فَذَكَرَ قِصَّةً فِي الْحَدِيثِ. فقَالَ أبُو شَاهٍ: اكْتُبُوا لِي يَا رَسُولَ اللهِ؟ فقَالَ: اكْتُبُوا 'بِي شَاهٍ[. أخرجه الترمذي وصححه .

3. (4133)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün, halka) hitabetti, (Ebu Hüreyre, hadisin vürûdu ile ilgili) bir kıssa anlattı (hadiste şu ibare de vardı): "Ebu Şah dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! (bu hutbeyi) bana yazıverin!" Bu taleb üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet Ebu Şâh'a yazıverin!" emir buyurdular." [Tirmizî, İlm 12, (2669); Buhârî, İlm 39, Lukata 7, Diyât 8; Ebu Dâvud, İlm 3, (3649).][607]

AÇIKLAMA:

Hadiste işaret edilen kıssa, hadisin vürûdu ile ilgili. Rivayetin Buhârî'deki bir vechinde kıssa mevcuttur. Şöyle der: "Huzâ'alılar, Mekke' nin fethedildiği senede, Benî Leys'ten birini, onların kendilerinden bir kimseyi katletmelerine mukabil olarak öldürdüler. Bu durum, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verildi. Bunun üzerine bineğine atlayarak bir hitapta bulundu. Dedi ki: "Allah Mekke'den katli veya fiili engelledi."
-Buharî fiil veya katl şekkinin hocadan geldiğini belirtir.- Ancak Resulullah'ı ve mü'minleri onlara musallat etti. Bilesiniz, Mekke'de kan dökmek benden önce kimseye helal değildir. Benden sonra da kimseye helal olmayacak. Bilesiniz, bana da, bir gündüzün belli bir anında helal kılındı. Haberiniz olsun, o da şu ândır. (Mekke herkese) haramdır. Dikenine varıncaya kadar hiç bir otu yolunamaz, ağacı sökülemez, yerde görülen yitik mallar alınamaz, ilan etmek, sahibini aramak için alınabilir.

Kim öldürülürse iki şıktan biriyle muhayyerdir: "Katil öldürülür veya öldürülen tarafın ailesine diyet ödenir."
(Resulullah'ın bu hutbesi üzerine), Yemenlilerden biri gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bu hutbeyi bana yazıverin!" dedi. Resulullah: "Ebu Fülâna yazıverin!" emir buyurdu. Kureyş'ten biri: "Ey Allah'ın Resûlü! İzhir'i yasaktan hariç tutun, çünkü biz, onu evlerde ve kabirlerde kullanıyoruz!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: "İzhir hâriç, izhir hâriç!" dediler.
Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste işaret edilen kıssa budur. Böylece Ebu Şâh'ın, Mekke'nin fethedildiği gün Resulullah tarafından irad edilen hutbenin metnini istediği anlaşılmış olmaktadır. Resulullah bu metnin yazılıp Ebu Şâh'a verilmesini emir buyuruyor. Buhârî, bu rivayeti Aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadislerin yazılmasına karşı olmadığını göstermek için kaydetmiş bulunmaktadır.[608]

4134 ـ4ـ وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]مَا كَانَ فِى أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # أكْثَرُ حَدِيثاً مِنّى إّ مَا كَانَ مِنَ ابْنِ عَمْرٍو. فإنّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَ أكْتُبُ[. أخرجه البخاري والترمذي .

4. (4134)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) diyor ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabı arasında İbnu Amr hâriç, benden daha çok hadis bilen yoktu. (Onun beni geçmesi şuradan ileri geliyordu:) O hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum." [Buhârî, İlm 39; Tirmizî, İlm, (2670).][609]

4135 ـ5ـ وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:]أمَرَنِي رسولُ اللهِ # فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ بِالسُّرْيَانِيَّةِ، وقَالَ: إنِّي وَاللهِ مَا آمَنُ يَهُودَ عَلى كِتَابِي. قَالَ: فَوَاللهِ مَا مَرَّ بِي نِصْفُ شَهْرٍ حَتّى تَعَلَّمْتُهُ وَمذَقْتُهُ فَكُنْتُ أكْتُبُ لَهُ إلَيْهِمْ وَأقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إلَيْهِ[. أخرجه البخاري
وأبو داود والترمذي .

5. (4135)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana emretti, ben de onun için, Süryanice (yahudi) yazısını öğrendim. Şöyle demişti: "Allah'a yemin olsun , ben yazı işimde yahudiye emniyet edemiyorum!"
(Zeyd) der ki: "Allah'a yemin olsun bir ayın yarısı geçmeden, o yazıyı öğrendim ve hazâkat kazandım. Resululah'ın onlara olan mektuplarını yazıyor, onların gönderdiklerini de ona okuyordum." [610] [Buhârî, Ahkâm 40; Ebu Dâvud, İlm 2, (3645); Tirmizî, İstizân 22, (2716).][611]

4136 ـ6ـ وعن المطلب بن عبدالله بن حنطب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]دَخَلَ زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ إلى مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. فَسَألَهُ مُعَاوِيَةُ عَنْ حَدِيثٍ فَأخْبَرَهُ بِهِ فَأمَرَ مُعَاوِيَةُ إنْسَاناً يَكْتُبُهُ. فَقَالَ زَيْدٌ: أمَرَنَا رسولُ اللهِ # أنْ َ نَكْتُبَ شَيْئاً مِنْ حَدِيثِهِ فَمَحَاهُ[. أخرجه أبو داود .

6. (4136)- el-Muttalib İbnu Abdillah İbni Hantab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ)'nın yanına girmişti. Hz. Mu'âviye ona bir hadisten sual etti. Zeyd de hadisi ona söyledi. Hz. Muâviye (orada hazır bulunan bir adama) hadisi yazmasını emretti. Zeyd müdahalede bulunarak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hadislerinden hiçbir şey yazmamamızı emretmişti" dedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye yazılanı derhal imha etti." [Ebu Dâvud, İlm 3, (3647).]

[612]

4137 -7- وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تَكْتُبُوا عَنّي شَيْئاً غَيْرَ الْقُرْآنِ، وَمَنْ كَتَبَ شَيْئاً غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ[. أخرجه مسلم.وا"ذن في الكتابة ناسخ للمنع منه بإجماع ا'مة على جوازه و يجتمعون إ على أمر صحيح، وقد قيل إنما نهى أن يكتب الحديث مع القرآن في صفحة واحدة فيختلط به فيشتبه .

7. (4137)- Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emrettiler: "Benden Kur'an dışında bir şey yazmayın. Kim, Kur'an'dan başka bir şey yazmış ise, onu imha etsin." [Müslim, Zühd 72, (3004).][613]

AÇIKLAMA:

Genişçe açıklandığı üzere (1.cilt, 26-27, 33-35) bazı rivayetler hadis yazmayı yasaklarken, diğer bazıları teşvik eder, ruhsat tanır.
Ülemâ yasağın kayıtlı olduğunu, -İslam'ın başında yazı bilenin az olduğu sırada, hafızası kuvvetli olanlara mahsus olarak- ruhsat ifade eden hadislerin, öbürlerini neshettiğini belirtirler. Nitekim sadedinde olduğumuz hadise şu açıklama eklenmiştir.
"Yazı izni, yazı yasağını, yazının cevazı hususundaki icma-ı ümmet ile neshetmiştir. Ümmet, hiçbir zaman sahih olmayan bir meselede icma etmez. "Resulullah, hadisi, Kur'an'la birlikte aynı safyaya yazmayı yasaklamıştı. Çünkü bu durumda Kur'an'la hadis birbirine karışır, müşkilata sebep olurdu" dahi denmiştir."[614]

YEDİNCİ FASIL - İLMİN KALDIRILMASI

4138 -1- عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ اللهَ َ يَقْبِضُ الْعِلْمَ اِنْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ وَلكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ. حتَّى إذَا لَمْ يُبْقِ عَالِماً اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُساً جُهَّاً، فَسُئِلُوا فَأفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأضَلُّوا[. أخرجه الشيخان والترمذي .

1. (4138)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah ilmi [verdikten sonra], insanların [kalbinden] zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemâyı kabzetmek suretiyle alır. Ülemâ kabzedilir, öyle ki, tek bir âlim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın [kendi reyleriyle] fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar." [Buhârî, İlm 34, İ'tisam 7; Müslim, İlm 13, (2573); Tirmizî, İlm 5, (2654).][615]

AÇIKLAMA:

1- Köşeli parantez içerisindeki ziyadeler hadisin başka vecihlerinden alınmıştır.

2- Burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), farklı bir üslubla ilme teşvik etmektedir: İlim müslümanlar arasından kaldırılacaktır. Ancak bu kaldırma işi, bilenlerin göğsünden mucizevi bir tarzda ilim çıkarılarak değil, âlimlerin birer birer ölmeleriyle olacaktır. Öyleyse İslam ümmeti böyle bir tehlikeyi gözönünde canlı tutarak, tedbirde kusur etmemelidir. Bunun tedbiri de yeni âlimlerin yetişmesi için gayret göstermektir: Mektep ve medreseler açmak, talebelere barınak temin etmek, burs vermek, onların ilmî gayretlerini artırmak için, derece alanlara mükâfatlar vermek, eser verenleri madden ve ma'nen taltif ve tatmin etmek gibi... Zamanımızda sportif faaliyetlerin gelişmesi için memleketimizde yapılan teşvikleri görmekteyiz. Başarılı sporculara araba, villa, büyük meblağları bulan nakit para, alkış, şöhret... Bütün bunlar o sahaya teşvik etmek, himmetleri o istikamete yönlendirip kabiliyetleri o sahada tenmiye etmek, geliştirmek için yapılmaktadır. Resulullah sadedinde olduğumuz hadisle bu teşvik seferberliğinin ilme yapılmasını irşad buyurmaktadır.
İbnu Hacer der ki: "İlim taleb edenler varolduğu müddetçe ilim kaldırılmaz." Hz. Enes'in yaptığı bir rivayette, ilmin kaldırılmasının Kıyamet alâmetlerinden biri olduğu ifade edilmektedir.
3- Hadisin, Ahmed İbnu Hanbel'de gelen bir vechinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu meseleyi Veda Haccı sırasında beyan buyurduğu görülmektedir. Ebu Ümâme'nin rivayet ettiği bu hadis şöyle: "Veda Haccı'nda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuşlardı: "İlim kabzedilmezden -veya refedilmezden (kaldırılmazdan)- önce onu alın!" Bir bedevî: "İlim nasıl kaldırılır?" diye sordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Bilesiniz, ilmin gitmesi onun hamelesi olan ülemânın gitmesi demektir" dedi ve bunu üç kere tekrar etti."İbnu'l-Münir der ki: "İlmin göğüslerden çıkarılması da Allah'ın kudreti dahilindedir. Ancak bu hadis, böyle bir hadisenin olmayacağına delildir."
4- Görüldüğü üzere hadis, sadece ilmin muhâfazasına teşvik etmekle kalmıyor, aynı zamanda cahillerin iş başına getirilmemesini de ders veriyor.
* Hadis, fetvanın gerçek riyaset olduğuna delildir.
* İlimsiz fetvaya cür'et edenler zemmedilmektedir.
* Cumhur, her zaman müçtehidin bulunacağına hükmetmiş, "müçtehidin yetişmeyeceği devir gelecek" diyenlerin aleyhine hadisten delil çıkarmıştır.
5- Ülemânın gitmesiyle ilmin de gideceği endişesine düşen Ömer İbnu Abdilaziz, âlimle birlikte onun kesbettiği ilmin kaybolmama çâresini ilmin yazı ile tesbitinde bularak hadislerin tedvini için devlet emri çıkarmıştır. Bunun teferruatını Tedvîn bahsinde görmüştük (Birinci cilt, 113-116).[616]

-4139 -2- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ # فَشَخصَ بِبَصَرِهِ إلى السَّمَاءِ. ثُمَّ قَالَ: هذَا أَوَانٌ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ
مِنَ النَّاسِ حَتّىَ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلى شَىْءٍ فقَالَ: زِيَادُ بْنُ لَبِيدٍ ا'نْصَارِيُّ: كَيْفَ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَّا وَقَدْ قَرَأنَا الْقُرآنَ؟ فَوَاللهِ لَنَقْرَأنَّهُ وَلْنُقْرِئَنَّهُ أَوْدَنَا وَنِسَاءَنَا. فقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا زِيَادُ، إنْ كُنْتُ 'عُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْمَدِينَةِ، هذِهِ التَّوْرَاةُ وَا''نْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَمَاذَا تُغْنِي عَنْهُمْ؟ قَالَ جُبَيْرٌ: فَلَقِيتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامَّتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فقُلْتُ: أَ تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أَخُوكَ أَبُو الدِّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ؟ فَأَخْبَرْتُهُ الَّذِي قَالَ، فقَالَ: صَدَقَ؛ فإنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ مَا أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ؟ أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعَ مِنَ النَّاسِ الْخُشُوعُ يُوشِكُ أَنْ تَدْخُلَ الْمَسْجِدَ الجَامِعَ فَ تَرَى فِيهِ رَجُ خَاشِعاً[. أخرجه الترمذي.»شَخَصَ ببصره« إذَا نظر إلى شئ دائماً فلم يردّ عنه نظره كنظر المبهوت والمغمى عليه.و»اخْتَسُ« استب، وأخذ الشئ بسرعة.و»الثَّكْلُ« فقد ا'مّ ولدها .

2. (4139)- Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Gözünü semaya dikti. Sonra: "Şu anlar, ilmin insanlardan kapıp kaçırıldığı anlardır. Öyle ki, bu hususta insanlar hiçbir şeye muktedir olamazlar!" buyurdular.
Ziyad İbnu Lebîd el-Ensârî araya girip: "Bizler Kur'an'ı okuyup dururken ilim bizlerden nasıl kapıp kaçırılır? Vallahi biz onun hem okuyacağız, hem de çocuklarımıza, kadınlarımıza okutacağız!" dedi. Resulullah da: "Anasız kalasın, ey Ziyad, ben seni Medine fakihlerinden sayıyordum. (Bak) işte Tevrat ve İncil, yahudilerin ve nasranilerin elinde, onların ne işine yarıyor (sanki onunla amel mi ediyorlar)?" buyurdu. Cübeyr der ki: "Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'a rastladım. Kardeşin Ebu'd-Derda ne söyledi, işittin mi? dedim. Ve ona Ebu'd-Derda'nın söylediğini haber verdim. Bana: "Ebu'd-Derda doğru söylemiş, dilersen kaldırılacak olan ilk ilmin ne olduğunu sana haber vereyim: İnsanlardan kaldırılacak olan ilk ilim huşudur. Büyük bir camiye girip huşu üzere olan tek şahsı göremeyeceğin vakit yakındır!" dedi." [Tirmizî, İlm 5, (2655).][617]

AÇIKLAMA:

1- Ziyad İbnu Lebîd, aslen Medinelidir. Ensarî'dir. Ancak, hicretten önce Mekke'ye Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiş, Efendimizle hicrete kadar orada ikâmet etmiştir. Bu sebeple "Muhacirî Ensarî" lakabını almıştı. Akabe, Bedir, Uhud, Hendek vs. bütün gazvelere Resulullah'la beraber katılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm Hadramevt'e âmil olarak göndermiştir. Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'ın hilafetinin başlarında vefat etmiştir, (radıyallahu anh).
2- Ziyad İbnu Lebîd, hadiste Resulullah'ın ilmin kaldırılacağına dair ihbarını hayretle karşılamakta: "Biz ve çocuklarımız hep Kur'an okuyoruz, bu hal Kıyamete kadar da böyle devam edecek, nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Kur'an'ı biz indirdik, onu biz koruyacağız" (Hicr 9) buyrularak, "Kur'an'ın Kıyamete kadar korunacağı ilâhî garanti altına alınmıştır, bu halde nasıl ilim kalkar?" ma'nâsında hayrete düşer. Ancak Resulullah, İncil ve Tevrat'ın, Ehl-i Kitap arasında mevcudiyetine, onlar tarafından okunmakta olmasına rağmen, onların ahkâmıyla amel etmediklerini, dolayısıyla, sanki yokmuş gibi onlara hiçbir fayda sağlamadığını misal verir ve bu durumun Kur'an'ın da başına gelebileceğini hatırlatır. Bu hatırlatma ile Resulullah, ilmiyle amel etmeyen âlimi cahil derecesine indirmiş olmaktadır. Dahası, böyleleri hımar durumundadır. Çünkü, Cuma suresinde, kitabı okuduğu halde amel etmeyenler, kitap yüklü hımara teşbih buyurulmuştur: "Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir" (Cuma 5).
Aliyyu'l-Kârî der ki: "Yani onların İncil ve Tevrat'ı amel etmeden okumaları sebebiyle istifade etmedikleri gibi, ey müslümanlar siz de böylesiniz, Kur'an'ın içindekilerini anlayıp amel sahasına intikal ettirmedikçe, Kur'an'dan istifade edemezsiniz demektir."
3- Huşû "ses" ve "göz" de namazın edebine tam uyma halidir. Hudû da bedenin edebi olduğu gibi... [618]

-4140 -3- وعن عمر بن عبدالعزيز رحمه الله]أنَّهُ كَتَبَ إلى أبي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ: انْظُرْ ما كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ # فَاكْتُبْهُ. فإنّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وذهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَ تَقْبَل إَّ حَدِيثَ رَسولِ اللهِ # وَلْيَفْشُوا الْعِلْمَ وَلْيَجْلِسُوا لَهُ. حَتّى يُعْلَمَ مَنْ َ يُعَلّمَ. فإنَّ الْعِلْمَ َ يَهْلِكُ حَتّى يَكُونَ سِرّاً[. أخرجه البخاري ترجمة.»يُفْشُوا« يظهروا .

3. (4140)- Ömer İbnu Abdilaziz rahimehullah'dan nakledildiğine göre, (Medine valisi) Ebu Bekr İbnu Hazm'a şöyle yazmıştır: "Bak, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadisinden ne varsa yaz. Zira ben, ilmin kaybolmasından ve ülemânın gitmesinden korkuyorum. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadisinden başka bir şey kabul etme. Âlimler ilmi yaysınlar, ilim için (herkese açık yerlerde) halkalar teşkil etsinler, tâ ki bilmeyenler de böylece öğrensin. Zira ilim, gizli kalmazsa helak olmaz." [Buhârî, İlm 34.][619]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sünnetin tamamının, devlet eliyle resmen yazdırılması demek olan tedvin'in başlamasını noktalar. Ömer İbnu Abdilaziz'in bu mektubu, bütün taşra vilayetlerine gönderdiği bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet, mektubun sâdece Medine Valisi Ebu Bekr İbnu Hazm'a yazıldığını ifade etmektedir.

Bu hadis Tedvîn bahsinde açıklanmıştır. Fazla bilgi için oraya bakılmaldır. (1. cilt, 113-118).[620]

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Af ve mağfiret bahsinin günah, tevbe gibi başka bahislerle de ilgisi vardır. Bilhassa günah mefhumu olmak üzere bu tabirlere, geçmiş bahislerde zaman zaman temas edilmiştir. Esasen bunları birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Sözgelimi insan günah işleme fıtratında yaratılmıştır, ama tevbe emredilmiştir. Cenab-ı Hakk tevbe edenleri sevmekte ve tevbeleri kabul etmekte, günahkârı affetmektedir. Böylece kul da kulluğunu anlamak suretiyle manevi yükseklik kazanmaktadır.

Şu halde bu mefhumları, İslam'ın bu meseledeki umumi telakkileri çerçevesinde kavramaya çalışmak daha uygun olacaktır. Öyleyse meselenin anlaşılmasını, yaratılışla başlatıp insanın kemaliyle sonuçlanan bir vetire çerçevesinde anlamak gerekecektir.

Yaratılış: İnsanoğlu, hayvan ve melek dediğimiz iki sınıf şuur ve hayat sahipleri arasında orta bir mevkidedir: Hayvanlar, şehvet (arzular) sahibi fakat aklı olmayan bir tabaka teşkil ederler. Akılları olmadığı için davranışlarını tabiî insiyaklarla -ki buna içgüdü diyoruz- yürütürler, bu yüzden sorumlulukları yoktur. Melekler ise, şuur ve hayat sahibi olmakla birlikte şehvetleri yoktur. Onların şerre kabiliyetleri de yoktur.Verilen vazifeleri yaparlar. Dereceleri ne düşer ne de yükselir, hep sâbit kalır. İnsanlar ise, orta bir tabakadır. Hayvanlarla müşterek olan şehvetlere de sahip, meleklerle müşterek olan akla da... Kendisine içgüdüye bedel şeriat verilmiştir, irade verilmiştir. İradesi ile şeriata uyarak aklını o yolda kullanırsa melekleri geçebilir. İradesi ile şehvete uyar aklını o yolda kullanırsa hayvanlardan aşağı düşer. Şu halde Cenâb-ı Hakk insana sonsuzca alçalma ve sonsuzca yükselme imkanı tanıyan bir fıtrat, bir mertebe vermiştir. Yükselmenin yolu, ihtiyar da denen irade-i cüz'iyyesini kullanarak, şuurla dinin emrettiği şeyleri tercih etmekten, aklını bu yolda kullanmaktan

geçer. Alçalmanın yolu ise, şeriata değil, şehvetlere uymaktan, aklını o yolda kullanmaktan geçer. İnsanoğlunun bu kaçınılmaz kaderi en veciz şekilde Tîn suresinde beyan edilmiştir: "Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel güzel amellerde, bulunanlar başka. Çünkü onlar için kesilmez mükâfatlar vardır" (4-6).

İnsanın, hayır-şer arasında imtihana maruz bir fıtrata sahip olduğunu Gazali şöyle ifade eder: "Şer, insanın yaratılış toprağına katılıp yoğurulmuştur, çok nadir hallerde onu terkeder. Öyleyse insanın gayretlerinin hedefi, hayrını şerrine gâlib kılmak olmalıdır."

Diğer mahluklar arasında böyle bir durumda yaratılan insan, şehvete uymakla şeriata uymak, inanmakla-inanmamak, hayır yapmaklaşer yapmak, iradesini iyi veya kötü istikamette kullanmak arasında imtihan edilecektir.

Bu imtihan onun kaçınılmaz kaderidir. Zira o, ne hayvandır ki, sadece şehvetine tabi olsun, ve ne de melektir ki sâdece hayra va akla tâbi olsun.

İmtihan müddeti, yani hayatı boyunca, insan, kötülük işlemekle imtihanı ebediyyen kaybetmiş olmadığı gibi, iyi iş yapmakla da kurtuluşu garanti etmiş değildir. İyilikten sonra kötülüğe düşebileceği gibi, kötülükten sonra da tekrar iyiliğe geçebilir.

İnsan bu iyilik-kötülük cepheleri arasında bir saat rakkâsesi durumunda olduğu için, Cenâb-ı Hakk tevbe emretmiştir. Kötülük yapınca tevbe etmelidir, Allah tevbeleri kabul eder, affeder, Allah'ın bellibaşlı sıfatları arasında rahmet (kullara acıma) vardır. Tevvâb, yani tevbeleri kabul edici olmak O'nun bir diğer vasfıdır.

Gafûr (günahları örtücü) olmak, Afuvv (bağışlayıcı, cezayı terkedici) olmak gibi, Allah başka sıfatlara da sahiptir.

Şu halde, bu sıfatlarıyla da Cenâb-ı Hakk'ın kullar tarafından idrak edilebilmesi için, o sıfatlarıyla Allah'a müracaatlarımızı gerektirecek hallere düşeceğiz demektir. Tıpkı hastalanınca Şâfi, rızka muhtaç olunca Rezzâk, âciz kalınca Kadîr... isimlerine müracaat ettiğimiz ve o sıfatlarıyla Allah'ı tanıdığımız gibi...

Şu halde günah, Allah'ın, insanlar tarafından bütün sıfatlarıyla tanınmasında zaruri olan vâsıtalardan biridir. İslâm'ın günah görüşünün hristiyanlarınki ile karıştırılmaması gerek. Onlar, insanoğlunun, Hz. Âdem'le Havvâ'nın cennette yasak meyveden yemekle işledikleri günahı tevarüs ettiğine ve bu sebeple günahkar olarak doğduğuna inanır. İslâm böyle demez, "Her insan günahsız doğar ama günah işleyecek fıtrattadır. Büluğa kadar günahsız sayılsa da, günah işlemesi kaçınılmazdır" der. Bu telakkinin devamında, hristiyanlar doğuştan gelen aslî günahtan kurtuluşu vaftiz (hristiyan) olmaya bağlar. İslâm işlenen günahın tevbe ile affedilebileceğini söyler. Ayrıca tevbe doğrudan Allah'a yapılmalıdır, araya hiçbir mahluk konmaz, kişi her zaman her yerde tek başına tevbe edebilir. Şu günah affedilir, bu günah affedilmez diye bir ayırım yoktur. İhlasla, sıdkla, azimle, kesin kararla yapılan tevbe ile en büyük günahlar dahi affedilir. İslâm'a göre en büyük günah, küfür veya şirktir. Küfür ve şirk'ten dönüş, tevhîde geliş demek olan tevbe en makbul tevbedir, mutlaka kabul edilebileceğine inanılan tevbedir. Şu halde İslâm'a göre, af dışı tutulan bir günah yoktur. "...Ey kendilerine kötülük edip (günahta) aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir" (Zümer 53).[621]

GÜNAHLA MANEVÎ MERTEBE KAZANMAK

İslâm'ın günah telakkisinde son derece ehemmiyetli bir nokta var ki, buna diğer dinlerde net olarak rastlamak imkansızdır. Kişi işlediği günahla, Allah'a daha ciddi bir ilticaya, daha ihlaslı bir yönelişe geçebildiği için, işlemiş olduğu günah sebebiyle mânevî yükselişe erebilmektedir. Âyet-i kerîme bu mühim hakikatı "günahların sevaba dönüştürülmesi" diye ifâde etmiştir: "Meğer ki (şirkden) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûr ve rahîmdir" (Furkân 70).
Bu ma'nâyı açıklayan hadîsler var. Bunlardan biri 4142 numarada gelecektir: Resûlullah orada kişinin, yapmakta olduğu güzel ameller sebebiyle "günah işlemiyorum" havasına düşmesini, onun tevbe istiğfar gibi kulluğunu idrak ettirici son derece kıymeli bir ibadetten uzak kalmasına sebep olacağı için, günah işlemekten daha kötü bir ruh hali yani ucûb olarak tavsif etmekte, ümmeti için bundan korktuğunu ifâde buyurmaktadır. Evet, bu dinin sahibi, günah, sevab meselelerinde Allah namına beyanda bulunma yetkisine sahip yegane söz sahibi, Şârî olarak "ucb" un günahtan daha kötü bir şey olduğunu haber veriyor.
Bu, üzerinde durulması, düşünülmesi, hakkıyla anlaşılması gereken bir husustur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) günahlara karşı mâsum (korunmaya mazhar) olmasına ve hatta Tevbe sûresinde geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği müjdesinin verilmiş olmasına rağmen, günde en az yüz sefer tevbe ettiğini ifade etmiş, günah işlemediği, tevbeye ihtiyacı olmadığı hatırlatılınca da, "Allah'ın çok şükreden (şekûr) bir kulu olmayayım mı?" diye cevap vermiştir. 4143 numaralı hadîsin şerhinde zikri gelecek olan "En hayırlınız, tekrar tekrar günah işlediği halde tevbe edendir" hadisi de burada zikre değer.
Bazı ârifler demişlerdir ki: "Resûlullah, burada, ümmetinin hayırlılarının, işlediği günahın aldatamadığı, Allah'ın affedici olduğunu unutturamadığı böylece tevbe ile O'na dönen kimseler olduğunu haber veriyor." Bazı âlimler de: "Bazı günahlar vardır, mü'min için, birçok ibadetten daha faydalıdır. Böylece, çok tevbe eden biri olur. Tevbeden ayrılmayan kimse ise, bu sayede Allah'ın sevdikleri arasında yer alır. Nitekim âyet-i kerime'de "Muhakkak ki Allah tevbe edenleri sever" (Bakara 222) buyrulmuştur."
Şu halde tevbede herkesin anlayamayacağı bir sır, insanı makbûl kullukta muvaffak eden bir iksir var. Bu sırrı anlayıp da günah lekelerine bulaşmadan tevbeyi kendine şiar edinenler mânevî kazançların bereketine ererler. Bunu idrak edemeyenler, günahlarla kirlendikten sonra bu kirliliğin şuuruna erip, ondan arınmak için tevbeye koşarsa, işte bunlara Cenâb-ı Hakk rahmetiyle yüce mertebeler vaadetmekte ki, bunlardan biri de günahların sevaba dönüşmesidir. Bu nasıl olur? diye tereddüte gerek yok, ilâhî ihbar öyledir, ilâhî rahmet bu kadar geniştir; bize, inanıp teslim olmak, o zanla O'na koşmak gerek. Zira Rab Teâlâ Hazretleri, -bir hadîs-i kudsîde tebliğ edildiği üzere- kuluna, o kulun Allah hakkında beslediği zanna göre muamele edecektir. Öyleyse bize düşen, işlediğimiz günahların sevaba çevrilebileceğine inanarak sıdk ile, ihlas ile, tevbe-i nasuh ile tevbe etmek, yalvarmak, dergah-ı ilahide gözyaşı dökmektir.[622]

KULLUK EDEBİ:

Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yukarıda yapılan açıklamaları menfi istikamette anlayıp, bir kısım günahlara fetva yapmak da mümkündür: "Öyle ya, madem günahlar sevaba dönüşebiliyor, önce günah işleyip sonra da tevbe etsek olmaz mı?"

Böyle bir düşünce, her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Cenâb-ı Hakk'ı imtihan etmek, dinin ahkâmıyla alay etmek, ciddiye almamak gibi birma'nâ taşır. Bu halet-i ruhiye ile işlenen günahların tevbesi makbul olur mu; Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbedebilir mi, garantimiz yok. Zira bir başka âyet-i kerime, affedilecek günahın cehaletle işlenmiş olma şartını zikretmektedir. "Allah, kötülüğü cehaletle (bilmeyerek) yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakîm olandır" (Nisâ 17).
Bu âyetle, daha önce kaydettiğimiz "bütün günahları affeder" âyeti arasında tezat mevcut değildir. Zira orada her çeşit, yani bilerek işlenen günahları da affedebileceği ifade edilmekte ise de bu âyette, cehaletle işlenen günahların affına "garanti" verilmektedir. Ayrıca "tevbe ederim" düşüncesi ile günah işleyen kimse, tevbe etme fırsatı bulabilecek mi, ömrü vefa edecek mi, davranışı gadab-ı ilahiye dokunduğu takdirde Allah kendisine tevbeye dönüş fırsatı verecek mi, bunları da düşünmesi gerekir.
Hangi açıdan bakarsak bakalım, Allah'ın affedici oluşunu gözönüne alarak günah işlemek büyük bir aldanmadır. Kulluk edebine hiç uymamaktadır, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.[623]

TEVBENİN EDEBİ:

Tevbemizin kabul olması hepimizin arzusudur. Bu sebeple âlimlerimiz, âyet ve hadislerde gelen açıklamaları gözönüne alarak makbul tevbenin şartlarını tesbit etmeye çalışmışlardır.
Nevevî hazretleri şöyle der: "Tevbe, lügat olarak dönüş (rucû) demektir. Öyleyse tevbe de günahtan dönüştür. Bu dönüşün (tevbenin) üç rüknü vardır:
* Günahtan kopmak, kesinlikle terketmek.
* Bu günahı işlediğine pişman olmak.
* Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, kesin karar vermek."
Nevevî devamla der ki: "Eğer tevbe edilen günah, bir insanın hukukuna karşı işlenmiş ise, bir dördüncü rükün daha var:
* Bu hak sahibi ile helallaşmak."
Nevevî şu kıymetli bilgileri vermeye devam eder: "Tevbenin aslı nedamettir, pişmanlıktır. Bu, onun en büyük rüknünü teşkil eder. Ülemâ, bütün günahlardan tevbe etmenin vacib olduğunda ittifak eder. Ve tevbeyi, günah işler işlemez yapmak gerekir, geleceğe bırakmamalıdır. Günah büyük olmuş, küçük olmuş farketmez. Tevbe, İslam'ın en mühim prensiplerinden te'kid edilmiş esaslarından biridir. Ehl-i Sünnete göre şer'an, Mu'tezile'ye göre aklen vacibtir. Bütün şartlarına uyularak yapılmış olsa bile, Ehl-i Sünnet'e göre, tevbenin kabul edilmesi Allah'a vacib değildir. Ancak Allah'ın kerem ve fazlı ile kabul edeceği umulur. Allah'ın kabul edeceğini Mutezile'nin aksine şeriatla ve icma ile biliyoruz. Bir kimse bir günahına tevbe etse, o günahı, bilahare tekrar hatırlayınca tevbeyi yenilemek gerekir mi; bu hususta Ehl-i Sünnet ihtilaf etmiştir. İbnu'l-Enbarî: "Vacibtir" der, İmamu'l-Harameyn "Vacib değildir" der. Bir kimse bir başka günahta musır olsa bile, bir günahtan yapacağı tevbe sahihtir. Bir kimse bir günaha karşı şartlarına uyarak sahih bir tevbe yapsa, sonra bu günaha tekrar dönse, ona bu ikinci günah yazılır, önceki tevbesini ibtal etmez. İki meseledeki Ehl-i Sünnetin görüşü budur...
Ayrıca, kafirin küfründen tevbesi, kesinlikle makbuldür. Diğer çeşit tevbeler kesinlikle makbul müdür, yoksa zannî midir, Ehl-i Sünnet bu hususta ihtilaf eder. İmamu'l-Haremeyn zannî olduğunu

kabul etmiştir. Esahh olan görüş de budur."[624]

TEVBENİN MAKBUL OLMASININ DİGER ŞARTLARI

Yaptığımız tevbenin makbul olması için ülemânın koyduğu dört şartı Nevevî'den naklen kaydettik. Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir: Tevbe, duanın bir çeşididir. Öyleyse dua bahsinde belirtilen şartlara da tevbe sırasında riayet etmek, tevbemizin makbul olma şansını artıracaktır.

* Önce maddi sadaka vermek.

* Mübarek mekanlarda (Ravza-i Mutahhara, Ka'be, Mescid-i Aksa, camiler, ön saf... gibi) yapmak.

* Mübarek zamanlarda (Ramazanda, Kadir gecesinde, diğer mübarek gün ve gecelerde, cuma gününde, saat-ı icabe'de, her gün seher vaktinde, ilk vaktinde kılınacak farz namazların arkasında, abdest alınca kılınacak iki rekat nafilenin peşinde... vs.) yapmak.

* Tevbeye salavatla başlamak, salavatla bitirmek.

* Kur'an ve hadiste gelen (me'sur) tevbelerle tevbe etmek.

* Abdestli olarak tevbe etmek... vs.[625]

4141 -1- عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولَ اللهِ #: لَوْ أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَذَهَبَ اللهُ تَعالى بِكُمْ وَخَلَقَ خَلْقاً يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ[. أخرجه مسلم والترمذي .

1. (4141)- Ebu Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı." [Müslim, Tevbe, 9, (2748); Tirmizî, Da'avât 105, (3533).][626]

4142 -2- ولمسلم عن أبي هريرة قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ، وَهُوَ الْعُجْبُ« .

2. (4142)- Müslim'de Ebu Hüreyre'nin bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Nefsim kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemeseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi." [Müslim, Tevbe 9, (2748).]

Rezîn şu ziyadede bulundu: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Nefsim elinde bulunan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, günah işlemediğiniz takdirde ondan daha büyük olan ucb'e düşeceğinizden korkarım." [Bu rivayet, Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (4, 20).][627]

AÇIKLAMA:

Tîbî der ki: "Hadiste, Allah hususunda aldananların vehmettikleri gibi, günah işlemekte berdevam

olanlara teselli mevcut değildir. Zira, Peygamberler aleyhimüsselam, insanları günahlara banmaktan kurtarmak için gönderildiler. Hadis, Allah Teâlâ Hazretlerinin affını, günahkârları tevbeye teşvik için onlara olan mağfiretini beyan etmektir. Öyleyse hadisten murad olan ma'nâ şöyle olmalıdır: Allah Teâlâ, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkar olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah'ın birçok ismi delalet eder: "Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv gibi. Yahud, kullarını tek bir şe'n üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerle yaratılmıştır. Bir kısmı hevâya meyyaldir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fıtratta olanları hevaya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. Hevâ ile mübtela ettikten sonra tevbeyi öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevaya uymazsa ecri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, önünde tevbe vardır."[628]

-4143 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: فيمَا يَحْكِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أذْنَبَ عَبْدٌ فقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أذْنَبَ عَبْدِي ذَنْباً، فَعَلِمَ أنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأذْنَبَ. فقَالَ: أيْ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أنَّ لَهُ رباً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأخُذُ بِالذّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأذْنَبَ فقَالَ: يَا رَبِّ اغْفِرْ لِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أذْنَبَ عَبْدِي، فَعَلِمَ أنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأخُذُ بِالذّنْبِ. اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ[. أخرجه الشيخان .

3. (4143)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir hadis-i kudsî'de) Rabbinden naklen buyururlar ki: "Bir kul günah işledi ve: "Ya Rabbi günahımı affet!" dedi.
Hak Teâlâ da: "Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."
Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der.
Allah Teâlâ Hazretleri de:
"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."
Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâlâ da:
"Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâheze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu." [Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Tevbe 29, (2758).][629]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler umumiyetle tevbe ile istiğfar arasında bir fark gözetirler ve bu hadisin açıklaması sadedinde bu farkı belirtmeye çalışırlar. İbnu Hacer'den kaydedeceğimiz müteakip nakiller ve yorumlarda bu husus görülecektir.
İbnu Battal demiştir ki: "Bu hadis, günahta ısrar eden kimsenin durumunun Allah'ın meşîetine kaldığını gösterir: Allah dilerse azab verecek, dilerse affedecektir. Affı, onun yaptığı haseneleri galib kılarak olacaktır. O haseneler de kendini affeden ve azab eden bir Rabbinin var olduğuna olan inancı ve buna binaen O'ndan mağfiret dilemesidir. Bu hususa şu âyet delâlet eder: "Kim bir hasene getirirse ona on misli ecir vardır" (En'âm 160). Tevhid'den daha büyük bir hasene yoktur. Denirse ki:

"Kişinin Rabbine istiğfarı kuldan vâki olan bir tevbedir." Cevaben deriz ki: "İstiğfar mağfiret talebinden daha ileri bir şey değildir. Onu, bazan günahta ısrarlı olan kimse de, tevbekâr da taleb eder. Hadiste, affedilmesini istediği günahta tevbekâr olduğuna delil yoktur. Zira tevbenin tarifi: Günahtan vazgeçmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek ve ondan tamamen kopmaktır. Tek başına istiğfardan bu ma'nâ anlaşılmaz." Başka âlimler de şöyle demiştir: "Tevbenin şartı üçtür: "Günahtan ayrılmak, pişman olmak, bir daha dönmemeye azmetmek." Günahtan vazgeçme tabiri nedamet ma'nâsını ifade etmez, bilakis o, kopma ma'nâsına daha yakındır." Bazı âlimler de: "Tevbede, kendinden günahın vâki olması üzerine nedametin tahakkuk etmesi kafidir, zira, bu (nedamet) ondan kopmayı ve bir daha dönmeme azmini gerektirir. Bu iki şey, nedametten neş'et eder, onunla birlikte bulunan diğer iki asıl değildir. Bu sadedde olmak üzere hadiste "Nedamet tevbedir" hükmü gelmiştir."

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Bu hadis, istiğfarın faydasının büyüklüğüne, Allah'ın fazlının büyüklüğüne, rahmetinin, hilminin, kereminin genişliğine delalet eder. Fakat bu istiğfar, günahta ısrar düğümlerini çözen ve nedameti hâsıl eden bir dile mukârin olarak, ma'nâsı kalbte sabit olan istiğfardır. İşte bu, tevbenin tercümesidir. Buna şu hadis şehadet eder: "Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır." Müfetten'in ma'nâsı, "günahı tekerrür edip[630] tevbe eden kimse" demektir. Yani her ne zaman günah işlerse derhal tevbeye koşan kimsedir. Diliyle "estağfirullah" deyip kalbiyle o günahta ısrar eden değil; böyle birisi, istiğfarı da istiğfara muhtaç olan kimsedir."

İbnu Hacer, bu hususa İbnu Ebi'd-Dünya'nın İbnu Abbâs'tan tahriç ettiği şu merfu hadisi şahid olarak kaydeder: " "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş kimse gibidir, günahtan istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile istihza (alay) eden gibidir." Râcih olan şu ki, "Günahtan istiğfar edip..." diye başlayan kısım İbnu Abbâs'ın sözüdür. Evvelki kısım, İbnu Mâce ve Taberânî'de İbnu Mes'ud hadisi olarak kaydedilmiştir. خِيَارِكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ hadisini de Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs'te Hz. Ali'den kaydetmiştir. Kurtubî der ki: "Bu hadisten elde edilen fâide şudur: "Günaha tekrar bulaşmaya yönelmek, tevbeyi bozmak olması haysiyetiyle ikinci sefer işlenen günah her ne kadar yeni başlamaktan daha kötü ise de, tevbeye avdet, onu ilk defa yapmaktan daha iyidir, çünkü tevbeye ikinci kere meyil, kerim olan Allah'tan talebe devam ve istediğinde ısrar ve O'ndan başka affedicinin olmadığını itiraftır." Nevevî de şunu söyler: "Hadiste şu hüküm vardır: Günahlar, yüz kere, hatta bin ve daha çok kere tekrar edilse de kişi her seferinde tevbe etmişse tevbesi makbuldür. Veya bütün günahlardan bir tek tevbe ile tevbe etse yine de tevbesi sahihtir.

2- Hadisin sonunda geçen "Dilediğini yap..." ibaresinin ma'nâsı: "Günah işlemeye devam edip arkadan da tevbe ettikçe seni affederim" demektir. Kitabu'l-Ezkar'da er-Rebî İbnu Haysem'in şu sözü kaydedilmiştir: "Estağfirullah ve etubu ileyhi (Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum)" deme. Bu söz, yapmadığın takdirde yalan ve günah olur. Bilakis şöyle söyle: "Allahümmağfir lî ve tüb aleyye. (Allah'ım, beni mağfiret et ve bağışla.)" Nevevî der ki: "Bu güzeldir, ancak estağfirullah demenin mekruh olması ve bunu "yalan"la tesmiye muvafık olmaz. Zira, estağfirullah'ın ma'nâsı Allah'ın mafiretini taleb ediyorum demektir, bu yalan olamaz." İbnu Hacer, bu meselede Nevevî'ye değil, er-Rebî'ye hak verir ve "Tevbe edip de tevbesini yerine gtirmemek Rebînin dediği üzere "yalan"dır der. Ayrıca Rebî'nin sadece estağfirullah kısmını değil her iki lafzı da kasdetmiş olmasının muhtemel olduğunu ve sözünün tamamının sahih olduğunu belirtir.

3- İstigfar'la da ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı kaydeder:"es-Sübkî el-Kebîr'in, Hulbiyat'ında gördüm, diyordu ki: "İstiğfar, mağfiret talebidir, bu lisanla veya kalble veya her ikisiyle de olur.

Birincisi faydalıdır, zira söylemek sükuttan hayırlıdır, hem de dil hayırlı söze alışır. İkincisi de cidden faydalıdır. Üçüncü ise, her ikisinden daha faydalıdır, ancak kalb ve lisan, tevbe olmadıkça günahı temizleyemezler. Zira günahta musır olan âsi mağfiret diler de, bu, ondan tevbenin de olmasını gerekli kılmaz." Sübkî, sözünü şöyle noktalar: "İstiğfarın "tevbe"den farklı bir ma'nâ taşıdığı hususunda söylediğim söz, kelimenin vaz'edilişi itibariyledir. Ancak pek çok âlim nazarında gâlib olan husus estağfirullah lafzının tevbe ma'nâsında olduğudur. Öyleyse kimin inancı böyle ise, bu kimse şüphesiz estağfirullah'la tevbe murad ediyor demektir."
Sübkî son olarak der ki: "Bazı âlimler, "Tevbenin, istiğfâr olmadıkça eksik olacağını, tamam olması için mutlaka istiğfar da gerektiğini söylerler ve bu kanaatlerine şu âyeti delil gösterirler: "Rabbinizden mağfiret dileyin ve Ona tevbe edin ki..." (Hud 3).[631]

4144 ـ4ـ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: يَقُولُ اللهُ تَعالى: يَا ابنَ آدَمَ، إنَّكَ مَا دَعَوْتَني وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلى مَا كَانَ مِنْكَ وَ أُبَالِي، يَا ابنَ آدمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَ أُبَالِي يَاابْنَ آدَمَ إنَّكَ لَوْ أتَيْتَنِي بِقُرَابِ ا٭رْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقَيْتَنِي َ تُشْرِكُ بِي شَيْئاً َتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً[. أخرجه الترمذي.»والعنانُ« السحاب، وقيل ما عنّ لك منها. أى ظهر.»وقُرَابُ ا٭رض« ما يقارب ملئها .

4. (4144)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümid ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, ben seni affederim. Ey âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım." [Tirmizî, Da'avât 106, (3534).][632]

4145 ـ5ـ وعن جندبَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: قَالَ رَجُلٌ وَاللهِ َ يَغْفِرُ اللهُ لِفُنٍ. وَإنَّ اللهَ تَعالى قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَألَّى عَلَيَّ أنْ َ أغْفِرُ لِفُنٍ. فَإنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَأحْبَطْتُ عَمَلَكَ[. أخرجه مسلم.و»التَّألِّي« الحلف واليمينو»إحباطُ العَمَلِ« إبْطَاله وترك الجزاء عليه .

5. (4145)- Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir adam: "Vallahi Allah falancayı mağfiret etmiyecek!" diye kesip attı. Allah Teâlâ Hazretleri de: "Falancaya mağfiret etmiyeceğim hususunda yemin eden de kim? Ben ona mağfiret ettim, senin amelini de iptal ettim!" buyurdu." [Müslim, Birr 137, (2621).][633]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in, Allah affetmek isteyince, tevbesiz de günahı affedebileceğine dair görüşüne delil vardır. Mutezile ise, bu hadisle büyük günahların ameli ibtal edeceğine istidlal etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, amelin ancak küfürle düşeceğine hükmetmiştir. Bu hadisteki adamın amelinin ibtali meselesi "seyyiatının mukabili olarak düşmüştür de, mecazi olarak ibtal diye isimlenmiştir" şeklinde te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet, ayrıca, adamın küfrü gerektiren bir başka amelin cereyan etmiş olma ihtimalini de ileri sürmüştür. "Mamafih, bu haber bizden önceki

şeriatlerin birine aittir ve o şeriatte hüküm böyledir (büyük günahlar da ameli iptal ederdi)."[634]

4146-6- وَعَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ #: كَانَ فى بَنِي إسْرَائِيلَ رَجُنِ مُتَوَاخِيَانِ أحَدُهُمَا مُذْنِبٌ وَاŒخَرُ
فِي الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدٌ. فَكَانَ الْمُجْتَهِدُ يَزَالُ يَلْقى اŒخَرَ عَلى ذَنْبٍ. فَيَقُولُ: أقْصِرْ. فَوَجَدَهُ يَوْماً عَلى ذَنْبٍ. فَقَالَ: أقْصِرْ. فقَالَ: خَلِّنِي وَرَبِّي، أبُعِثْتَ عَليَّ رَقِيباً؟ فقَالَ لَهُ: وَاللهِ يَغْفِرُ اللهُ لَكَ، أوْ قَالَ يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فقَبَضَ اللهُ أرْوَاحَهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فقَالَ الرَّبُّ تَعالى لِلْمُجْتَهِدِ: أكُنْتَ عَلى مَا فِى يَدَيَّ قَادِراً؟ وَقَالَ لِلْمُذْنِبِ: اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وقَالَ لِŒخَرِ: اذْهَبُوا بِهِ إلى النَّارِ قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: تَكَلَّمَ واللهِ بِكَلِمَةٍ أوْ بَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ[. أخرجه أبو داود.ومعنى »أوْبقت« أهلكت .

6. (4146)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benî İsrail'de birbirine zıd maksad güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işerken rastlardı da: "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, "vazgeç" dedi. Öbürü:
"Beni Allah'la başbaşa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Öbürü: "Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: "Allah seni cennetine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah ikisininde ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabbülâlemînin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri ibadette gayret edene: "Sen benim elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra da dönerek: "Git, rahmetimle cennete gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün!" emretti."
Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) der ki: "(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münâsebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, âhiretini de heba etti." [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4901).][635]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, amele güvenmemek gereğinde canlı bir örnek sunmaktadır. Yapılan hayırlı amellere rağmen nasıl bir sonla karşılaşacağını kimse bilemez. Keza şer üzere olan kimselere karşı da peşin hükümlü olmamak, onların da hayırlı bir sonla bahtiyarlar zümresinden olabileceğini nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir Müslim hadisinde "Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin olsun, biriniz cennet ehlinin amelini işler işler, cennetle arasında bir zira'lık bir mesafe kala, kader galebe çalar, ateş ehlinin amelini işleyiverir ve ateşe gider. Biriniz cehennem ehlininin amelini işler işler, cehennemle arasında bir zirâ mesafe kala kader galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer."
Şu halde dinimizde amele güvenmemek, ölünceye kadar, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümid, gadabından da korku üzere olmak esastır. Âlimler, kesinlikle "cennetliğim" veya kesinlikle "cehennemliğim" demeyü büyük günahlardan addetmişlerdir. Bir başkası hakkında verilecek hüküm de böyle. Kimse hakkında kesinlikle "cennetliktir", "cehennemliktir" gibi kesin hüküm verilemez. Bu gayba âşinâlık iddası olur. Dinimizde kesinlikle cennetlik olduğu belirtilen belli sayıda insan vardır, onlara Aşere-i Mübeşşere (on müjdelenmişler) denir.
Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, bu islâmî prensibi tesbit ve takrir etmektedir.[636]

4147 -7- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلى نَفْسِهِ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إذَا أنَا مِتُّ فَأحْرِقُونِي ثُمَّ اسْتَحْقُونِي ثُمَّ ذَرُّونِي فِي الرِّيحِ. فَوَاللهِ لَئِنْ قَدَرَ عَليَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِي عَذاباً مَا عَذَّبَهُ أحَداً. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذلِكَ. فَأمَرَ اللهُ ا'رْضَ فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ: فَإذَا هُوَ قَائِمٌ. فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلى مَا فَعَلْتَ؟ فَقَالَ: مَخَافَتُكَ يَا رَبِّ. فَغَفَرَ لَهُ بِذلِكَ[. أخرجه الثثة والنسائي.

7. (4147)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir adam vardı, (günah işleyerek nefsine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatınca oğullarına dedi ki: "Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgarın önünde saçın, Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azabı verir!"
Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah da arz'a emrederek:
"Sende ondan ne varsa bana toplayıver!" dedi. Arz da topladı. Adam ayakta duruyordu. "Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?" diye Rabb Teâlâ sordu.
"Senden korktuğum için ey Rabbim!" cevabını verdi. Allah Teâlâ hazretleri bu cevap üzerine onu affetti." [Buhârî, Tevhid 35, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 25, (2756); Muvatta, Cenâiz 51, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 113).][637]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Buhârî'de çeşitli vecihlerde gelmiştir ve her vechinde bir kısım farklılıklar mevcuttur.

2- Hadiste, adamın "Rabbim beni bir yakalarsa" (kelimesi kelimesine "Rabbim beni yakalamaya muktedir olursa" demesi, ölümden sonra dirilme hadisesini ve hatta, Allah'ın kudretini inkar ma'nâsı taşıdığı halde, bu adamın aff-ı ilahiye mazhar olması, ülemânın münakaşasına sebep olmuştur. Hattâbî şöyle der: "Adam dirilmeyi inkar etmiyor. Cahillik sebebiyle zannetti ki, kendine böyle yaparsa bir daha geri dönmeyecek ve azab görmeyecek. Nitekim bunu Allah'ın korkusundan yaptığını söylemekle imanını izhar etmiş olmaktadır."
İbnu Kuteybe der ki: "Mü'minlerden bir kısmı bazı sıfatlarda yanılırlar, bundan dolayı onlar tekfir edilmezler."
İbnu'l-Cevzî bu görüşü reddeder ve: "Kader sıfatının inkarı ittifakla küfürdür. Allah beni yakalamaya muktedir olursa" sözünün ma'nâsı, daraltmaktır. Nitekim فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ âyetinde de böyledir: "Allah kimin rızkını daraltırsa.." demektir" diye tevil eden de olmuştur" der.
Bazıları bu kimsenin Fetret devrinde olması sebebiyle imanın bütün şartlarını bilmeyeceği, bu sebeple bazı yanılgılara düşebileceği bizim açımızdan ciddi bir hata sayılabilecek yanlış sözler söyleyebileceği, bütün bunlara rağmen tekfir edilemeyeceği hususunu belirtmişlerdir.
Bazı âlimler, ye'sin dehşetinden ve üzerinde korkunun galebe çalmasıyla aklının gitmiş olacağından dolayı yanlış kelam ve davranışlara düşebileceği, o yanlış sözleri kasden, ifade ettiği ma'nâda söylemediğini, içinde bulunduğu halet icabı gaflet, zühul ve unutma gibi, sahibinin muâheze edilemeyeceği bir vasatta söylemiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu meyanda "O şahsın şeriatinde kâfirin de mağfirete mazhar olmasının caiz olması" gibi kabulü mümkün olmayan tevile bile yer veren olmuştur.
Hadiste, anlatılan vak'anın, işlenen günah ne kadar büyük bile olsa Allah'ın rahmetinden ümid kesilmemesi gerektiği hakikatının herkesçe anlaşılabilecek ve zihinlerde kolayca yer edebilecek

canlı bir temsil, bir mizansen üslubuyla anlatılmış olması da ihtimalden uzak değildir. Muhtevaya bu açıdan bakınca temsilde hata olmaz prensibiyle detaya değil, maksada hasr-ı nazar edilir ve bir kısım tekellüflü tevillere gerek kalmaz.[638]

4148ـ 8ـ وعن أمّ الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللهُ أنْ يَغْفِرَهُ إَّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكاً، أوْ مُؤْمِنٌ قَتَلَ مُؤْمناً مُتَعَمِّداً[. أخرجه أبو داود .

8. (4148)- Ümmü'd-Derdâ (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'ı işittim. Demişti ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, şöyle buyurdu: "Müşrik olarak ölenle, bir müslümanı haksız yere öldüren hariç, Allah bütün günahları affedebilir." [Ebu Dâvud, Fiten 6, (4270).][639]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, uzunca bir rivayetten bir parçadır. Hadisin zahiri, bir mü'mini meşru bir sebep olmadan taammüden (bile bile, kasıdla) öldüren kimsenin mağfirete mazhar olamayacağını ifade etmektedir. Nitekim bu ma'nâyı teyid eden âyet-i kerime de var: "Kim bir mü'mini taammüden öldürürse onun cezası ebedî kalacağı cehennemdir" (Nisa 93). İşte bu, İbnu Abbâs'ın görüşüdür. Ancak selefin cumhuru ve Ehl-i Sünnetin tamamı âyette gelen hükmü tağlize hamlettiler ve katilin tevbesinin de diğer günahkârların tevbesi gibi sahih olacağını söylediler. Ve dediler ki: "Cezası cehennemdir" sözünün ma'nâsı, "Hak Teâlâ'nın "Allah kendisine şirk koşanı affetmez, bunun dışında dilediğini affeder" âyetine temessüken (uyarak), dilerse onu mükâfatlandırır" demektir. Bu hususa delil doksandokuz kişiyi öldürüp sonra tevbe için râhibe gelince, "Bunun tevbesi yok" cevabı üzerine onu da öldürüp yüze tamamlayan İsrailli katildir. Bu durum, bu ümmetten öncekiler için sâbit olursa, kendinden önce mevcut olan birçok ağır teklifler üzerinden kaldırılmış olan bu ümmet için evleviyetle mevcuttur."
Yani, âlimler getirdikleri açıklamalara dayanarak bu hadisin zâhiriyle amel etmezler, teviliyle amel ederler.[640]

ÂZAD ETME, MÜDEBBER KILMA VE MUKÂTEBE YAPMA VE KÖLE İLE MUSAHABE (ARKADAŞLIK) BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört babtır)

*

BİRİNCİ BAB

KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

*

İKİNCİ BAB

KÖLE İLE MUHASEBE VE KÖLE EDİNME ÂDÂBI

*

İYİ MUAMELE

*

KÖLEYİ AFFETMEK

*

KÖLEYİ DÖVME VE KAZF

*

KÖLEYİ TESMİYE

*

ÜÇÜNCÜ BAB

ÂZAD ETME

*

DÖRDÜNCÜ BAB

MÜDEBBER KILMA, MÜKÂTEBE YAPMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kölelik insanlığın eski bir müessesesidir. Bunu İslamiyet vaz'etmemiştir. Kölelik esas itibariyle savaştan kaynaklanmaktadır. Zira kazanan taraf, mağlub olan tarafı esir etmekte ve köleleştirmektedir. İslam geldiğinde bu müessese vardı.

İslam bunu tek başına kaldıramazdı, çünkü beynelmilel bir yaygınlığa sahip idi. Öyleyse bunun ilgası beynelmilel karşılıklı anlaşmalarla mümkün idi. İslam'ın bunu tek taraflı yasaklaması olamazdı. Zira savaşta elde edilen esirlere yapılacak muamele, her iki tarafın mutabakatı ile tesbit edilir. İslam,

Batılıların yaptığı gibi hür insanları köleleştirmeyi kabul etmez. Bilindiği gibi, bugün Amerika'daki siyahîlerin menşei Afrika'dan baskınlarla yakalanıp Amerika'da köleleştirilen hür insanlardır. İslamiyet bunu tecviz etmez.
İslam kölelere bir kısım haklar tanıyarak onların durumunu düzeltmiştir. Bazılarını hatırlatalım:

* Kölelere okumayazma öğretilmesi teşvik edilmiştir.

* Mekteplerde muallimlerin kölehür hiçbir çocuğa ayırım yapmaması, hepsine eşit muamelede bulunması emredilmiştir.

* Kölelerin, efendisinin yediğinden yemesi, giydiğinden giydirilmesi tavsiye edilmiştir.

* Kölelere hürriyete kavuşma fırsatları verilmiştir. Kefaret gerektiren bir çok cezada ilk şık köle âzad etmektir.

** Yemin kefareti.

** Zıhâr kefâreti.

** Katl kefâreti.

** Oruç kefâreti gibi.

* Mukâtebe, yani efendiyle anlaşarak hürriyetini kazancıyla satınalma anlaşma yapma hakkı, 4184 numaralı rivayette görüleceği üzere bu âyetle sâbit olan bir haktır. Birçok âlimler kölenin mükâtebe talebine efendinin itiraz hakkı olmadığı görüşündedir.

* Mahkeme hakkı: Köle haksız muameleye maruz kalırsa kadıya çıkabilir. Efendi köleye dilediği muameleyi yapamaz.

* Hayat hakkı: Efendi köleyi öldüremez, işkence edemez, herhangi bir uzvunu sakatlayamaz. Aksi takdirde suçlu duruma düşer.

* Müteakiben görüleceği üzere köle âzadı en hayırlı amellerden biri kılınmıştır. Kölelik statüsüne İslam'ın getirdiği bu iyileşme, tarihte İslam dışı memleketlerden kölelerin İslam beldesine kaçmasına sebep olmuştur.

İslam tarihi, dinin getirdiği bu ıslah sayesinde kölelikten yetişen nice sultanlar, vezirler, valiler, askeri komutan ve fatihler tanır. Hele âlim o kadar çok ki... Daha ilk asırda, Sahâbe ve Tâbiîn devrinde ilim hayatı köle asıllıların eline geçmiş durumdadır. Bir rivayeti buraya kaydedeceğiz
Zührî anlatıyor:
"Abdülmelik İbnu Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana: "Ey Zührî nereden geliyorsun?" diye sordu. Ben: "Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:
"Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı?
"Atâ İbnu Ebî Rabâh."
"Arap asıllı mı, mevâli mi?" (Mevâli, âzadlı köle demektir.)
"Mevâlîdendir."
"Pekâla Mekkelilere ne ile hükmeder?"
"Diyânet ve rivayetle" (Hz. Peygamber'in sünneti ile.)
"Diyanet ve rivayet ehli irşad etmeye layıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?"
"Tâvus İbnu Keysân."
"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"
"Pekâla onlara ne ile hükmedecek?"
"Mevâlidendir."
"Atâ'nın hükmettiği ile (yani Diyanet ve Rivayetle)."

"Öyleyse layıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?"
"Yezid İbnu Ebî Habib."
"Arap asıllı mı, mevalîden mi?"
"Mevâliden."
"Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor?"
"Mekhul."
"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"
"Mevâlidendir. Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından âzad edilmiş. (Sudan asıllı) Nûbî bir köledir."
"Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?"
"Meymun İbnu Mihrân.""Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"
"Mevâlîdendir."
"Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?"
"Dahhâk İbnu Müzâhim."
"Arap asıllı mı, mevâliden mi?"
"Mevâlîden."
"Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?"
"el-Hasan İbnu Ebî'l-Hasan (Hasan Basrî) Hazretleri."
"Arap asıllı mı mevâliden mi?""Mevâlîden."
"Helâk olasıca, Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?""İbrahim en-Nehâî."
"Arap asıllı mı, mevâlîden mi?"
"Bu Arap asıllıdır."
"Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!"
"Ey mü'minlerin emîri, bu Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder korursa, efendi olur, kim de tatbik etmez, elden kaçırırsa zelil olur!"[641]

BİRİNCİ BAB - KÖLE ÂZAD ETMENİN FAZİLETİ

4149-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أيُّمَا رَجُلٍ أعْتَقَ امْرَأً مُسْلِماً، اسْتَنْقَذَ اللهُ تَعالى بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ[.زاد في رواية أخرى: »حَتّى فَرْجَهُ بِفَرْجِهِ«. أخرجه الشيخان والترمذي .

1. (4149)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir müslüman erkeği âzad ederse, onun her bir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu Allah ateşten âzad eder."
Bir diğer rivayette şu ziyade var: "...hatta fercine mukabil fercini..." [Buhârî, Itk 1; Müslim, Itk 24, (1509); Tirmizî, Nüzûr 19, (1547).][642]

4150-2- وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أتَيْنَا رَسُولَ اللهِ # في صَاحِبٍ لَنَا أوْجَبَ: يَعْنِى النَّارَ بِالْقَتْلِ. فقَالَ: أعْتِقُوا عَنْهُ يُعْتِقِ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْواً مِنَ النَّارِ[. أخرجه أبو داود .

2. (4150)- Vâsile İbnu'l-Eska' (radıyallahu anh) anlatıyor: " Kendisine -katl sebebiyle ateş- vacib olan bir arkadaşımızla Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelmiştik.
"Ona bedel bir köle âzad edin, Allah da onun her bir uzvuna bedel sizden bir uzvu ateşten âzad etsin!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Itk 13, (3964).][643]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet köle âzad etmenin faziletini beyan etmektedir: Âzad eden, âzad ettiği kölenin her bir uzvuna mukabil bir uzvunu cehennem ateşinden korumaktadır. Kur'an-ı Kerim'de (fekkü rakabe) tabiri de bu meseleye temas eder. Bir hadiste fekkü rakabe, "kölenin hürriyetine kavuşma işinde ona yardımcı olmak" olarak açıklanır. Rabbimizin "zor geçidi aşmak" olarak tavsif ettiği fekkü rakabe (Beled 11-13)'nin âzad etme ma'nâsına da geldiği söylenmiştir. Âzad olmasında yardımcı olmak "zor geçidi aşmak" kıymetinde ise, bütünüyle âzad etmek çok daha kıymetli bir amel olmalıdır.
2- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: "Hangi müslüman, iki köle müslüman kadını âzad ederse, onlar bunun ateşten kurtuluşunu sağlarlar, onlardan iki kemik bunun bir kemiğine bedel olur. Hangi müslüman kadın, bir kadın müslümanı âzad ederse, onun hürriyeti, bunun ateşten âzadlığına sebep olur." Bu hususta başka rivayetler de var.
3- Rivayetler âzad etmenin faziletini ifade ederler, ancak erkeğin âzad edilmesi kadının âzad edilmesinden daha kıymetli olmaktadır. İbnu Hacer bunun sebebini: "Çünkü, kadının hür kılınması, çoğu kere onun zayi olmasına sebep olmaktadır. Halbuki erkeğin hürriyete kavuşmasında, kadında bulunmayan bazı umumî ma'nâlar mevcuttur. Kaza (hakimlik yapma) yetkisi, cihad, şehâdet gibi erkeklere mahsus ammeye bakan menfaat ve yetkiler var." diye açıklar.
4- Hadiste geçen "Allah onun herbir uzvuna mukabil, bunun bir uzvunu ateşten halas eder" ifadesi, tam istifadenin olması için kölenin eksiksiz olmasının, bütün uzuvlarının mevcut bulunmasının gereğine bir işarettir. Hattâbî, iğdişlik gibi, bir menfaat sağlayan eksikliğin, elde edilen o menfaatle telafi edileceğine dikkat çekmişse de, Nevevî diğer âlimler eksiksiz olanın âzad edilmesinin her halukârda evlâ olacağını söylemiştir.
5- İbnu'l-Münir, kefâret olmak üzere âzad edilecek kölenin müslüman olması gereğine hadiste işaret olduğunu belirtmiştir. "Zira der, kefaret ateşten kurtarıcıdır, öyleyse, bunun ateşten kurtulmuş biriyle olması gerekir."[644]

İKİNCİ BAB- KÖLEYE MUSAHEBE VE MUAMELE ADÂBI

* İYİ MUAMELE

-4151 -1- عن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #:َ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلْكَةِ[. أخرجه الترمذي .

1. (4151)- Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular

ki: "Kötü muamele sâhibi cennete giremez." [Tirmizî, Birr 29, (1947).][645]

-4152 -2- وعن رافع بن مكيث رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَكَانَ من جهينة قد شهد الحديبية مع رَسُولِ الله # قَالَ:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: حُسْنُ الْمَلَكَةِ نَمَاءٌ، أوْ قَالَ يُمْنٌ، وَسُوءُ الْخُلُقِ شُؤْمٌ[. أخرجه أبو داود.»النَّمَاءُ« الزيادة. وَ»اليمن« ضد الشؤم .

2. (4152)- Rafi' İbnu Mekîs (radıyallahu anh) -ki Cüheynelidir, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Hudeybiye seferine katılmıştır- anlatıyor; "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İyi muamele artmadır -veya uğurdur dedi- kötü huyda uğursuzluktur." [Ebu Dâvud, Edeb, 133, (5162, 5163).][646]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hüsnü'lmeleke, "köleye iyi muamele etmek" ma'nâsına gelir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), emri altında bulunan kimselere, efendi durumunda olan büyüğün iyi muamele etmesini tavsiye etmekte, bunu uğur olarak tavsif etmekte, kötü muameleyi de uğursuzluk. Şârihler: Efendi, emri altındakilere iyi davranırsa onlar da samimi hislerle, severek, isteyerek güzel hizmet ederler. Böylece karşılıklı muhabbet, saygı doğar. Bundan da huzur ve bereket hâsıl olur. Kötü davranış da aksi bir netice hasıl ederki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, uğursuzluk diye tavsif etmiştir.

2- Köleye iyi muameleyi tavsiye eden Ebu Dâvud hadislerinden birkaçını kaydediyoruz: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölmezden önce söylediği en son sözü: "Namaz, namaz, ellerinizin sahib olduğu köleler hususunda Allah'tan korkun!" oldu." "Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Öyleyse kimin elinin altında kardeşi varsa, ona, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı işi buyurmasın, buyurduğu takdirde yardım etsin."(88)

"Kim kölesine tokat atar veya döverse bunun kefareti onu âzad etmesidir."[647]

* KÖLEYİ AFFETMEK

-4153 -1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]جَاءَ رَجُلٌ إلى رسولِ اللهِ # فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَصَمَتَ #. ثُمَّ سَألَهُ، فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فقَالَ اعْفُ عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (4153)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Hizmetciyi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm susup cevap vermedi. Adam tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Hizmetcimi ne kadar affedeyim?" diye sordu. Bu sefer: "Her gün yetmiş kere

affet!" cevabını verdi. [Ebu Dâvud, Edeb 133, (5164); Tirmizî, Birr 31, (1950).][648]

4154 -2- وَعن المَعْرُورِ بْنِ سُوَيْد قَالَ:]رَأيْتُ أبَا ذَرٍّ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وَعلى غُمِهِ مِثْلُهَا. فَسَألْتُهُ عَنْ ذلكَ. فقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: هُمْ إخْوَانُكُمْ وَخَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللّهُ تَعالى تَحْتَ أيْدِيكُمْ. فَمَنْ كَانَ أخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَ تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ الْعَمَلِ مَا يَغْلِبُهُمْ. فَإنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأعِينُوهُمْ عَلَيْهِ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.»الخَوَلُ« حشم الرجل وأتباعه .

2. (4154)- Ma'rur İbnu Süveyd rahimehullah anlatıyor: "Ebu Zerr'i gördüm, üzerinde bir takım (hulle) vardı, kölesi de aynı şekilde bir takım giyiyordu. Bunun sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şöyle söylediğini işitmiştim:
"Onlar sizin kardeşleriniz ve yakın adamlarınızdır. Allah Teâlâ Hazretleri onları ellerinizin altına (emaneten) koymuştur. Kimin kardeşi eli altında ise, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, yapamayacağı iş buyurmayınız, eğer buyurursanız onlara yardım edin." [Buhârî, İman 22, Itk 15, Edeb 44; Müslim, Eyman 40 (1661); Ebu Dâvud, Edeb 133, (5157, 5158, 5161); Tirmizî, Birr 29, (1946).][649]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste gelen "yediğinden yedirme, giydiğinden giydirme" emri vecibe değil, istihbab ifade eder. Efendiye vacib olan, kölenin yiyecek ve giyeceğini ma'ruf üzere te'mindir. Maruf demek bölgenin, şahısların âdetlerine, durumlarına uygun olarak demektir. Bu, efendinin yediği ve giydiği cinsten de olabilir, daha düşük de olabilir, daha fevkinde de olabilir. Hatta efendi, âdete muhalefet ederek, kendisi, zühd veya cimrilik sebebiyle emsâlinden daha düşük bir seviye ile iktifa edecek olsa, kölesine cimrilik etmesi, rızası olmadan kendisi gibi olmaya zorlaması helal olmaz."[650]

4155 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا أتَى أحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ، فَإنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أوْ لُقْمَتَيْنِ، أوْ أُكْلَةً أوْ أُكْلَتَيْنِ فَإنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِجَهُ[. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي .

3. (4155)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Birinize hizmetçisi yemeğini getirince, onu beraber yemek üzere oturtmayacaksa, hiç olsun bir iki lokma veya bir iki yiyecek versin. Zira yemeğin hararet (pişirme) ve muamele (zahmeti)ni o çekmiştir." [Buhârî, Et'ime 55, Itk 18; Tirmizî, Et'ime 44, (1854); Ebu Dâvud, Et'ime 51, (3846); (Müslim, Eymân 42, (1663).][651]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "lokma" veya "yiyecek" tabirleri ravinin bir tereddüdü olmaktadır, aynı ma'nâda kullanılmıştır.

2- Hizmetçiye bir iki lokma verilmesi, yemeğin azlığı veya çokluğuna göre, şartlara göre az veya çok miktarda yapılacak ikramı ifade eder.

3- Bu hadis daha önce Ebu Zerr'den kaydedilen rivayette ifade edilen efendi ile köle arasında eşitlik sağlama meselesinin bir istihbab olduğunu, yemede ve giymede eşitliği sağlamak veya köleyle beraber yemenin efendinin ihtiyarına bırakılan müstehab bir tavır olduğunu ifade eder. İbnu Hacer der ki: "İbnu'l-Münzir bütün ilim ehlinden şunu nakletmiştir: Vacib olan, efendinin köleye, o bölgede emsalinin çoğunlukla yediğinden yedirmektir, katık ve giyecek için de hüküm böyledir. Efdal olanı hizmetçiyi de ortak etmek ise de, efendi nefîs olanları kendine ayırabilir."[652]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/5.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/5.

[3] Buhârî, Gusl: 17, Ezan: 24, 25; Müslim, Mesâcid: 157, (605); Muvatta, Tahâret: 79, (1, 48); Ebu Dâvud, Tahâret: 94, (234, 235); Nesâî, İmamet: 14, (2, 81, 82); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/6.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/6-7.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7.

[6] Muvatta, Tahâret: 80, 81, 82, (1, 49); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7-8.

[8] Buhârî, Hayz: 13, 14, İ'tisam: 24; Müslim, Hayz: 60, 61, (332); Ebu Dâvud, Tahâret: 122, (314, 315, 316); Nesâî, Tahâret: 159, (1, 135-137); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/9.

[9] Bu Sahîheyn'in metnidir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/9.

[10] Müslim, Hayz: 61, (332); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/10-11.

[11] Ebu Dâvud, Tahâret: 122, (313); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/12.

[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/12.

[13] Buhârî, Cuma: 2, 3, 12, Ezan: 161; Şehâdât: 18; Müslim, Cuma: 5, (846); Muvatta, Cuma: 4, (1, 102); Ebu Dâvud, Tahâret: 129, (341); Nesâî, Cuma: 6, 8, (3, 92-93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.

[14] Muvatta, Cuma: 2, (1, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.

[15] Tirmizî, Salat: 381, (525); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.

[16] Muvatta, Tahâret: 113, (1, 65-66); İbnu Mâce, İkametu's-Salât: 83, (1098). (İbnu Mâce'de rivayet mevsuldür); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/14.

[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/14-15.

[18] Buhârî, Cuma: 4; Müslim, Cuma: 3, (845); Muvatta, Cuma: 3, (1, 101, 102); Ebu Dâvud, Tahâret: 129, (340); Tirmizî, Salât: 255, (493); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/15.

[19] 3042-3052 numaralı hadislere bakın.

[20] Cuma guslü vâcip değil diyenler bu hadisi delil gösterir. Ancak vâcip diyenler Hz. Osman'ın sabahleyin gusletmiş olabileceğini söylerler ve delil olarak "Hz. Osman radıyallahu anh'ın her gün guslettiğini" ifade eden rivayetleri gösterirler. Zira bazı rivayetler onun hergün mutlaka guslettiğini beyan etmektedir. اِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يَكُنْ يَمْضِى عَلَيْهِ يَوْمٌ حَتَّى يُفِضُ عَلَيْهِ الْمَاءَ

[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/15-18.

[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/18-19.

[23] Ebu Dâvud, Tahâret: 130, (353); Buhârî, Cuma: 6; Müslim, Cuma: 8, (848); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/19.

[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/19-20.

[25] Ebu Dâvud, Tahâret: 130, (354); Tirmizî, Salât: 357, (497); Nesâî, Cuma: 9, (3, 94); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/21.

[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/21.

[27] Muvatta, Cuma: 17, (1, 110); Ebu Dâvud, Salât: 219, (1078); İbnu Mâce, İkametu's-Salât: 83, (1095); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.

[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.

[29] Muvatta, Cuma: 17, (1, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.

[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.

[31] Muvatta, Iydeyn: 2, (1, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/23.

[32] Nesâî, Cuma: 8, (3, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/23.

[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/24.

[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25.

[35] Buhârî, Cenâiz: 12, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Müslim, Cenâiz: 36, (939); Muvatta, Cenâiz: 2, (1, 222); Ebu Dâvud, Cenâiz: 33, (3142, 3143, 3144, 3145, 3146); Tirmizî, Cenâiz: 15, (990); Nesâî, Cenâiz: 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, (4, 28-32); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25.

[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25-27.

[37] Nesâî, Cenâiz: 29, (4, 29); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/27.

[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/27.

[39] Ebu Dâvud, Cenâiz: 39, (3161); Tirmizî, Cenâiz: 17, (993); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/28.

[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/28-29.

[41] Ebu Dâvud, Cenaiz: 70, (3214); Nesâî, Tahâret: 128, (1, 110), Cenâiz: 84, (4, 79); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/29-30.

[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30.

[43] Ebu Dâvud, Cenâiz: 39, (3160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30.

[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30-31.

[45] Buhârî, Cenâiz: 8. Bab başlığında senetsiz olarak rivayet etmiştir. Muvatta, Tahâret: 18, (1, 25); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/31.

[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/31-32.

[47] Muvatta, Cenâiz: 3, (1, 223); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/32.

[48] Ebu Dâvud, Taharet: 131, (355); Tirmizî, Salât: 429, (605); Nesâî, Tahâret: 127, (1, 109).

[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/33.

[50] Ebu Dâvud, Tahâret: 131, (356); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/33.

[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/34-35.

[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/36.

[53] Ebu Dâvud, Hammâm: 1, (4009, 4010); Tirmizî, Edeb: 43, (2803, 2804); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/36.

[54] Ebu Dâvud, Hammâm: 1, (4011); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37.

[55] Tirmizî, Edeb: 43, (2802); Nesâî, Gusl: 2, (1, 198); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37.

[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37-38.

[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/40-41.

[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/42-43.

[59] Müslim, Hayz: 16, (302); Ebu Dâvud, Nikah: 47, (2165); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2981); Nesâî, Tahâret: 181, (1, 152); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/43.

[60] Tirmizî, Tahâret: 102, (135); İbnu Mâce, Tahâret: 122, (639); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/44.

[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/44-45.

[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/45.

[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/46.

[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/46.

[65] Buhârî, Hayz: 5; Müslim, Hayz: 1, 4, (293, 295); Muvatta, Tahâret: 95, (1, 58); Ebu Dâvud Tahâret: 107, (267, 268, 273); Tirmizî, Tahâret: 99, (132); Nesâî, Hayz: 12, 13, (1, 189); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/47.

[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/47-48.

[67] Muvatta, Tahâret: 93, (1, 57); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/48.

[68] Rezîn tahric etti. (Ebu Dâvud, Tahâret: 83, (212, 213); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/48.

[69] Ebu Dâvud, Tahâret: 107, (272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.

[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.

[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.

[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.

[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50.

[74] Tirmizî, Tahâret: 103, (136, 137); Ebu Dâvud, Tahâret: 106, (264, 265, 266); Nesâî, Tahâret: 182, (1, 153); İbnu Mâce, Tahâret: 123, (640); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50.

[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50-51.

[76] Buhârî, Hayz: 2, İ'tikaf: 2, 3, 4, 19, Libâs: 76; Müslim, Hayz: 10, (297); Muvatta, Tahâret: 102, (1, 60); Ebu Dâvud, Savm: 79, (2467,

2469); Tirmizî, Savm: 80, (804); Nesâî, Hayz: 20, (1, 193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/51.

[77] Buhârî, Hayz: 13, Tevhid: 52; Ebu Dâvud, Tahâret: 103, (260); Nesâî, Hayz: 16, (1, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/51-52.

[78] Müslim, Hayz: 11, (298); Ebu Dâvud, Tahâret: 104, (261); Tirmizî, Tahâret: 101, (134); Nesâî, Hayz: 18, (1, 192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/52.

[79] Nesâî, Hayz: 19, (1, 192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/52.

[80] Muvatta, Tahâret: 88, (1, 52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/53.

[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/53-54.

[82] Buhârî Hayz: 4, 21, 22, Savm: 24; Müslim, Hayz: 5, (296); Nesâî, Tahâret: 179, (1, 149, 150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/54.

[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/54-55.

[84] Ebu Dâvud, Tahâret: 107, (270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/55-56.

[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/56.

[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/56.

[87] Müslim, Hayz: 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret: 103, (259); Nesâî, Tahâret: 177, (1, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57.

[88] Tirmizî, Tahâret: 100, (133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57.

[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57-58.

[90] Buhârî, Hayz: 20; Müslim, Hayz: 67, (335); Ebu Dâvud, Tahâret: 105, (262, 263); Tirmizî, Taharet: 97, (130); Savm: 68, (787); Nesâî, Hayz: 17, (1, 191, 192), Savm: 64, (4, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/58.

[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/58-59.

[92] Ebu Dâvud, Tahâret: 121, (312); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/59.

[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60.

[94] Muvatta, Tahâret: 100, (1, 60). İmam Mâlik bu rivayeti belâğ (senetsiz) olarak kaydetmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60.

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60-61.

[96] Tirmizî, Tahâret: 98, (131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/61.

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/61-62.

[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63.

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63.

[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63-64.

[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/64.

[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/64.

[103] Buhârî, Hayz: 26; Müslim, Hayz: 64, 66, (334); Ebu Dâvud, Tahâret: 111, (288, 289, 290, 291); Tirmizî, Tahâret: 96, (129); Nesâî, Hayz: 2, 3, 4, (1, 181, 182); 64.

[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/65-66.

[105] Ebu Dâvud, Tahâret: 1100, (287); Tirmizî, Tahâret: 95, (125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/67-68.

[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/68-70.

[107] Ebu Dâvud, Tahâret: 116, (296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/70.

[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/70-71.

[109] Muvatta, Tahâret: 105, (1, 62); Ebu Dâvud, Tahâret: 108, (274, 275, 276, 277, 278); Nesâî, Hayz: (1, 182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/71.

[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/71-72.

[111] Ebu Dâvud, Tahâret: 114, (301).

[112] Bu sözün sahibi Teysir müellifi İbnu Deybe'dir.

[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/72-73.

[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/73.

[115] Ebu Dâvûd, Tahâret: 115, (302); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.

[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.

[117] Muvatta, Hacc: 124, (1, 371); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.

[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.

[119] Ebu Dâvud, Tahâret: 120, (309); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.

[120] Ebu Dâvud, Tahâret: 119, (307, 308); Nesâî, Hayz: 7, (1, 186, 187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.

[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75-76.

[122] Muvatta, Tahâret: 97, (1, 59); Buhârî, bunu bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir (Hayz 19); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/76-77.

[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77.

[124] Muvatta, Tahâret: 98, (1, 59). Bunu Buhârî bab başlığı olarak (senetsiz) kaydetmiştir. (Hayz 19); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77.

[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77-78.

[126] Ebu Dâvud, Tahâret: 121, (311); Tirmizî, Tahâret: 105, (139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/78.

[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/78-79.

[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/79.

[129] Bu parça, Konyamızın muhterem doktorlarından, Dahiliye mütehassısı Dr. Ail Kemal Belviranlı'nın İslam Prensipleri kitabından alınmıştır. Yazı aynı ta'lîmî üslûbla, soru-cevap şeklinde aybaşı halinin dîni yönlerini açıklayarak devam eder; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/79-85.

[130] Diğer unsurların başlıcaları: İnanç, kıyafet, nikâh, mesken, dil, eğlence ... vs'dir.

[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/88-90.

[132] İnceltilmiş (murakkah) ekmek deyince dilimizdeki yufka veya şebit de denen ev ekmeği hatıra gelir ise de pastamsı ekmekler de

kastedilmiş olabilir.

[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/91.

[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/91.

[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/91-92.

[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/93.

[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/93-96.

[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/96-97.

[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/97.

[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/97.

[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/98.

[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/98.

[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/99.

[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/99-101.

[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/102.

[146] Bir rivayette bu Sahâbî'nin Büsr İbnu Râ'î el-Îr radıyallahu anh olduğu belirtilir.

[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/102.

[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/103.

[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/103-104.

[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/105.

[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/105-106.

[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/106.

[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/106.

[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/106.

[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/107.

[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/107-108.

[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/109.

[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/109-110.

[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/110.

[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/110-112.

[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/112.

[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/112-113.

[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/113.

[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/113.

[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/114.

[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/114.

[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/114.

[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/115-117.

[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/118.

[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/118.

[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/118-119.

[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/120.

[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/120-121.

[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/122.

[175] Burada İbnu Abdilberr şunu demek ister: "İmam Mâlik bu hadislerde muayyen bir şahsın kastedildiği kanaatinde olduğu için "Mü'min, bir mideye; kâfir ise yedi mideye yer" şeklinde mutlak gelen hadîsi kaydettikten sonra, hadîsin belli bir şahısla ilgili olarak rivayet edilen vechini peşine kaydetmiştir. Kaideten, mutlak mukayede hamledilir. Öyleyse bu hadîsler muayyen şahıslarla ilgilidir, her mü'minle, her kâfirle değil."

[176] Burada, mîde kelimesiyle sindirim borusunu anlamamız gerekecek. Sindirim borumuzun, şerhte mîdeden itibaren değişen kısımlarının sayıldığını görmekteyiz: Mide, oniki parmak barsağı, kör barsak, kalın barsak, kalın barsağın son kısmı.

[177] Bu ikinci sayımda kolon, inceler sırasında zikredilmektedir. Önceki sayımda ise kalınlar sırasında zikredilmişti. Keza bu ikincide a'ver (kör barsak)de sıra itibâriyle farklı yerde gözükmektedir.

[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/122-128.

[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/128.

[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/128.

[181] **Kût:** Hayatın devamını sağlayacak miktardaki gıdadır (Nihaye).

[182] **Kifâyet:** Burada belli miktar demek değildir. Yeterliliğine hükmedilmesi gereken mevcuttur. İbnu Hacer: "Birlikte yeyin, ayrı yemeyin. Zira beraber olunca, bir kişilik yemek iki kişiye de yeter" hadîsini yorumlarken: "Bu hadîsten anlarız ki, "kifâye" birlikte olmanın bereketinden neşet eder ve cemaat ne kadar çok olursa, bereket de ziyâdeleşir" der.

[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/128-130.

[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/130.

[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/130-131.

[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/131.

[187] Arzî ilebedenin et-kemik gibi katı kısımlarını; mâyî ile bedendeki suyu; hava ile oksijen vs. gibi havadan gelen kısımları kastetmiş olmalı. Burada eski hikmetin anlayışını görmekteyiz: Hayat dört aslî unsurdan meydana gelir: Toprak, su, hava, ateş...

[188] İslam ülemâsının Bokrat dedikleri Hipokrat, eski yunan tabiplerinden meşhur bir zattır. Tabibler, tıb meslsğinin pîri bilirler ve tabib olunca Hipokrat yemini diye bir yeminde bulunurlar. Yunanlı da olmanın tesiriyle Hipokrat şöhretini hâla korumaktadır.

[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/131-133.

[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/133.

[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/133-134.

[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/134.

[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/134.

[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/135.

[195] Önceden geçen açıklamaya göre, şifalı kanat, teahhur eden (geride kalan) kanattır.

[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/135-137.

[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/137-138.

[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/138.

[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/138-140.

[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/140.

[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/140.

[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/141.

[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/141.

[204] Bu ibare Buharî'deki vechinde daha açık: "Resulullah aleyhissalatu vesselam, hakkında konuşulup, ismi söylenmeyen bir yemeğe pek nâdir elini uzatırdı."

[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/142-143.

[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/143-144.

[207] Bâdiye, çöl, kır, köy... gibi kelimelerin sadece biriyle karşılanması, dilimiz açısından mahzurlu olsa gerek. Yerine göre hepsi bu kelime ile ifâde edilebilmektedir.

[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/144-147.

[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/148.

[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/148.

[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/148-150.

[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/150.

[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/150.

[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/150-151.

[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/151-152.

[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/152.

[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/152-153.

[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/153.

[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/153.

[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/153.

[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/154.

[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/154.

[223]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/154-155.
[224]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/155.
[225]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/156.
[226]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/156.
[227]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/157.
[228]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/157.
[229]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/157-158.
[230]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/158-159.
[231]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/159.
[232]
Yerbû' olarak geçen bu kelimeye lügatlerde Afrika tarla fâresi de denmektedir.
[233]
Dört ayaklı, kısa kuyruklu, çokca tüyü olan bir hayvan olarak tarif edilir.
[234]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/159-160.
[235]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/160-161.
[236]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/161.
[237]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/161.
[238]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/161-162.
[239]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/163.
[240]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/163-164.
[241]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/164.
[242]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/165.
[243]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/165.
[244]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/166.
[245]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/166.
[246]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/167.
[247]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/167-168.
[248]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/168.
[249]
Musarrât: Sağmal hayvanların, yavrularıyla beraber otlamaları halinde,yavrunun anneyi emmesi istenmezse, memeye bir kılıf geçirilir, buna musarrât denmektedir.
[250]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/169-171.
[251]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/172.
[252]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/172.
[253]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/173.
[254]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/173.

[255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/173-174.

[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/174.

[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/174.

[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/175.

[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/175-176.

[260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/176.

[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/176-177.

[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/178.

[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/178.

[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/178.

[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/179.

[266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/179.

[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/179.

[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/180.

[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/181.

[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/181.

[271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/182.

[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/182.

[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/183.

[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/183-184.

[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/183.

[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/184.

[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/185.

[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/185.

[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/185.

[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/185-186.

[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/186.

[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/186-187.

[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/187.

[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/188.

[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/188.

[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/188.

[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/188.

[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/189.

[289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/189-190.

[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/190.

[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/190-191.

[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/191.

[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/191.

[294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/192.

[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/192.

[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/192.

[297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/193.

[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/194.

[299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/330-331.

[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/331-332.

[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/332-334.

[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/334.

[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/334.

[304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/335.

[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/335.

[306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/335.

[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/336.

[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/336.

[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/337.

[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/337.

[311] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/338.

[312] Müfred, mürekkep olmayan, tek cins demektir. Yani birkaç maddenin karıştırılmasıyla elde edilmemiş olan, sâde ilaç demektir.

[313] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/338-342.

[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/342.

[315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/342.

[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/342-343.

[317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/343.

[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/343-344.

[319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/344.

[320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/344-345.

[321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/346.

[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/346-347.

[323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/347-349.

[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/350.

[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/350-353.

[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/353-354.

[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/354.

[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/354.

[329] Nüşre, kelime olarak neşr'den gelir. Neşr, dilimize de girmiş bir kelimedir. Açmak, yaymak, neşretmek, çözmek gibi mânalara gelir.

[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/355.

[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/355-356.

[332] Nazarlık diye tercüme ettiğimiz vede'a, denizden çıkarılıp, nazar korkusuyla çocuklara takılan beyaz bir cisim (Nihâye).

[333] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/356-357.

[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/358.

[335] Veba, tarih boyunca büyük ölümlere sebep olmuştur: 1337-1339 yıllarında Orta Asya-Çin arasında 13 milyon: 1348'de Avrupa'da ortaya çıkan bir veba, halkın %28'ini; 1375'de %13'ünü etkisine almıştır. Tahminler Avrupa'da 25 milyon insanın veba'dan öldüğünü, Asya'da da bir o kadarının ona kurban gittiğini söyler. 1466'da Tesalya, Makedonya ve İstanbul'da; 1478'de Venedik'te veba salgınları olmuş, çok sayıda ölüme sebebiyet vermiştir. 1664-1665'de Londra'da çıkan bir veba 460 bin kişinin 100 binini alıp götürmüştür. 1720-1722 yıllarında Marsilya'da 40 bin kişiyi öldürmüştür. 1878-1879 yıllarında Rusya'nın Volga havzasında: 1920'de Paris'te; 1930'da Cezayir'de görülen veba salgınları tarihin kaydettiği en son mühim salgınlardır.

[336] "Bir kavimde zina artarsa ölüm de artar" denmiş olduğu için birçoklarının, günümüzde zuhur eden AİDS hastalığı ile te'vile sevketmiştir. Çünkü AİDS, esas itibarı ile zina ve lutîliğin meşruiyet kazanacak kadar yaygınlaşmasından zuhur etmiştir, henüz tedavisi bulunamamıştır. Ve kitleler halinde ölümlere sebep olacağı belirtilmektedir. Resûlullah'ın gerçekten büyük bir mucizesi ile karşı karşıyayız.

[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/358-361.

[338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/361.

[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/362.

[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/362-365.

[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/366.

[342] Bu ifade yanlıştır. Bilakis, "Dövme yapmayı yasakladı" ziyadesini Buharî almış, diğerleri almamıştır. Sebebi ileride açıklanacak.

[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/366.

[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/367.

[345] "İzarının içi" tabiri ile ne kastedilmiştir? Bu münakaşalıdır. Böğür, üzerine izar bağlanan kısım, izarla örtülen ön, avret mahallinden kinayedir, uyluk kısmı vs.

[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/368.

[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/368-369.

[348] Ef â: Engerek yani zehirli yılan demektir. Bunun bir nevinin bakışına uzaktan hedef olan canlının helak olduğu şöhret bulmuştur.

[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/368-371.

[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/371-372.

[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/372.

[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/372-373.

[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/373.

[354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/373-374.

[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/375.

[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/375-376.

[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/376.

[358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/376-377.

[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/378.

[360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/379.

[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/379-380.

[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/380.

[363] Bu mevzudaki müdellel bir tahlili Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımızda yaptık.(S.218-220).

[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/380-381.

[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/381.

[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/382.

[367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/382-383.

[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/383.

[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/383.

[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/384.

[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/384.

[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/384-385.

[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/385-386.

[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/386.

[375] Bu mevzu için, Hak Dini Kur'an Dili Tefsirine bakılmalıdır: (9. Cilt, S. 6396-6397).

[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/386-387.

[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/387-388.

[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/388-389.

[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/389.

[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/389.

[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/389.

[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/389.

[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/389-390.

[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/390.

[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/390.

[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/390.

[387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/391.

[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/391.

[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/391.

[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/391-392.

[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/392.

[392] Gayle (gıyle de denmektedir): Zevcin çocuk emzirmekte olan zevcesi ile cima yapmasına denir. Kadın hâmile kaldığı takdirde süt, onu emen bebeğe zararlı bir mahiyet kazandığı için Araplar bu hali hoş karşılamazlarmış.

[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/392.

[394] Doktorun sebep olacağı kazalar ve sorumluluklar çeşitli şartlara göre değişir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

[395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/393.

[396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/393.

[397] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/393-395.

[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/395-397.

[399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/399-400.

[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/401-402.

[401] Ömer Nasuhî Bilmen merhum, günümüz şartlarında, hakemeyn müessesesinin "eimme-i Mâlikiye hazerâtının akvali vechile" işletilmesinin "aile hayatı namına pek faideli" görmektedir. (Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu 2. Cilt, S. 368.)

[402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/402-403.

[403] Açıklamaları ve tarifleri, Ömer Nasuhî Bilmen merhumun Istılâhât-ı Fıkhiye Kâmusu'ndan aldık. Ancak anlaşılır kılmak için bazı tasarruflarda bulunduk.

[404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/403.

[405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/403-404.

[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/403-404.

[407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/404.

[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/404.

[409]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[410]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[411]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[412]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[413]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[414]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405.
[415]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/405-406.
[416]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/406.
[417]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/406.
[418]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/407.
[419]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/407.
[420]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/407-408.
[421]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/409.
[422]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/409.
[423]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/409-411.
[424]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/411.
[425]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/412.
[426]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/412.
[427]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/412-413.
[428]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/413.
[429]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/413-414.
[430]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/415.
[431]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/415.
[432]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/416.
[433]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/416.
[434]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/416.
[435]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/416.
[436]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/417.
[437]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/417.
[438]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/417-420.
[439]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/420.
[440]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/420.

[441]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/421.
[442]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/421.
[443]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/422.
[444]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/422.
[445]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/423.
[446]
Bununla 4049 numarada geçen rivayet kastedilir.
[447]
Bununla 4061 numaralı hadîsi kastetmektedir.
[448]
Bununla 4045-4046 numaralı hadîs kastedilir.
[449]
Usûle aykırı diyoruz, çünkü nesh yetkisi sadece Hz. Peygamber'e aittir. Başka kimse neshe yeltenemez.
[450]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/423-426.
[451]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/427.
[452]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/427.
[453]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/428.
[454]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/428.
[455]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/429.
[456]
Kurû'dan maksad "Boşanan kadınlar bizzat kendileri üç kurû' müddeti beklerler" (Bakara 228) ayetinde geçen kurû'dur. Bu kelime ezdaddandır. Yani zıd manalarda gelen kelimelerdendir. Hem temizlik devresi hem de hayız devresi mânasına gelir.
[457]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/429-431.
[458]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/432.
[459]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/432.
[460]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/433.
[461]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/433.
[462]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/433-434
[463]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/434.
[464]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/434-435.
[465]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/435-436.
[466]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/436.
[467]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/436.
[468]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/437.
[469]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/437-438.
[470]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/438.
[471]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/438-439.

[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/439.
[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/439.
[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/439-441.
[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/442.
[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/442.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/443.
[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/443.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/443.
[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/443.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/444.
[482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/444.
[483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/444.
[484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/444.
[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/445.
[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/445.
[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/445-446.
[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/446.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/446-448.
[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/448.
[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/448-449.
[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/449.
[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/449-450.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/450.
[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/451-452.
[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/452.
[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/452.
[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/452-454.
[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/454.
[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/454-455.
[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/455-456.
[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/456.
[503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/456.

[504]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/457.
[505]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/457.
[506]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/457-458.
[507]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/458.
[508]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/458.
[509]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/459.
[510]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/459.
[511]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/460.
[512]
2. cilt 437-441. Sayfalar.
[513]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/460-461.
[514]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/461.
[515]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/461-462.
[516]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/462.
[517]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/462.
[518]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/463.
[519]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/463-464.
[520]
Bu tercümenin parantez içindeki kısım ile ilgili bir açıklama için bakınız: 9, 9.
[521]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/464-465.
[522]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/465.
[523]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/465.
[524]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/466.
[525]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/466.
[526]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/466-467.
[527]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/467.
[528]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/467.
[529]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/467-468.
[530]
Kuşlarla ne suretle tetayyurda bulunulduğu daha önce genişçe izah edildi. Oraya bakılsın ((9. cilt S. 6-12).
[531]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/468.
[532]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/468.
[533]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/468.
[534]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/469.
[535]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/469.

[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/469-470.

[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/470.

[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/470-471.

[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/472.

[540] İslamî meskenle ilgili geniş açıklamayı 3. ciltte sunduk (S.179-216).

[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/472-473.

[542] Bu söz mutlak olduğu için zıhar niyetiyle söylenmişse tahrimiyete sebep olur. Aksi halde olmaz.

[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/474-475.

[544] Rakabe, köle demek ise de lügat olarak boyun demektir. Sahâbî, burada "azad edebilecek başka bir boynum (yani kölem) yok" mânasına kendi boynuna eliyle şaplatıp: "Bundan başka boynum yok!" der.

[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/475-476.

[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/476-477.

[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/478.

[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/478-480.

[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/482.

[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/483.

[551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/483.

[552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/483-485.

[553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/485.

[554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/485.

[555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/486.

[556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/486-487.

[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/487.

[558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/487.

[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/488.

[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/488-490.

[561] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/491-493.

[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/493.

[563] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/493.

[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/494.

[565] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/494.

[566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/494.

[567] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/494-495.
[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/495.
[569] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/495-496.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/496.
[571] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/496.
[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/496.
[573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/496-497.
[574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/498.
[575] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/498-499.
[576] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/499.
[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/499-500.
[578] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/501.
[579] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/501.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/502.
[581] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/502.
[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/502-503.
[583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/503-504.
[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/504.
[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/504.
[586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/505.
[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/505.
[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/506.
[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/506-507.
[590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/507.
[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/507.
[592] Ebu Hüreyre der ki: "Ben Resulullah aleyhissalatu vesselam'dan iki kap dolusu hadîs belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şayet onu yaymış olsam şu gırtlak kesilirdi.
[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/507-508.
[594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/509.
[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/510.
[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/510-512.
[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/512-513.
[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/513.

[599]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/514.
[600]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/514.
[601]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/515.
[602]
Bu rivayeti da önce de kaydettik (Birinci cilt 57. Sayfa). Ebu Zerr!in ihti,lafı diğer bir sahabî Hz. Muâviye ile idi. Tevbe suresinin 34. ayetinin te'vili hakkında idi.
[603]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/515-516.
[604]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/517.
[605]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/517.
[606]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/518.
[607]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/518.
[608]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/518-519.
[609]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/519.
[610]
Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh'ın yazı öğrenme hâdisesi daha etraflı olarak açıklanmış idi (1. Cilt, s. 417-418).
[611]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/520.
[612]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/520.
[613]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/521.
[614]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/521.
[615]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/522.
[616]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/522-523.
[617]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/524-525.
[618]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/525.
[619]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/526.
[620]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/526.
[621]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/527-529.
[622]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/529-530.
[623]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/530-531.
[624]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/531-532.
[625]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/532.
[626]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533.
[627]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533.
[628]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533-534.
[629]
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/534-535.
[630]
Müfetten: Münâvî, bu kelimeyi: "Allah tarafında günaha imtihan edilen, sonra tevbe edip sonra günaha dönen, sonra tekrar tevbe

eden" diye açıklar.

[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/535-537.

[632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/537-538.

[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/538.

[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/538.

[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/539.

[636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/539-540.

[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/541.

[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/541-542.

[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/542.

[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/543.

[641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/545-548.

[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/549.

[643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/549.

[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/550.

[645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/551.

[646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/551.

[647] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/551-552.

[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/552-553.

[649] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/553.

[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/553.

[651] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/554.

[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/554.